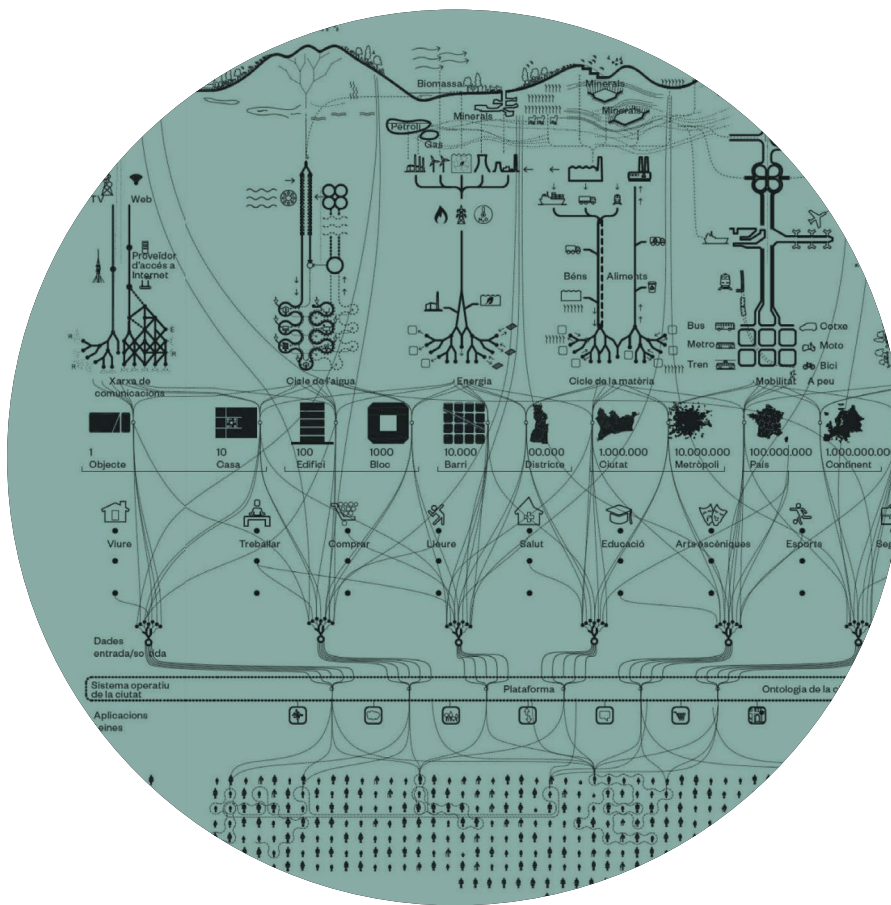

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ & ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΠΟΛΕΙΣ ΣΕ ΚΡΙΣΗ

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ, ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (2007-2019). ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΗΡΙΑ
ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΑΣΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΟΥΛΙΟΣ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ-ΠΟΛΕΟΔΟΜΟΣ, ΜΑ, ΥΠΟΤΡΟΦΟΣ ΙΔΡΥΜΑ ΩΝΑΣΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΒΛΑΣΤΟΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΜΠ

ΜΑΪΟΣ 2021

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ & ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΠΟΛΕΙΣ ΣΕ ΚΡΙΣΗ

**ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ, ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (2007-2019). ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΗΡΙΑ
ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΑΣΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΟΥΛΙΟΣ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ-ΠΟΛΕΟΔΟΜΟΣ, ΜΑ
ΥΠΟΤΡΟΦΟΣ ΙΔΡΥΜΑ ΩΝΑΣΗ

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΒΛΑΣΤΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΜΠ (ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ)
ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗ Ε.Μ.Π.
ΛΑΜΠΡΙΑΝΙΔΗΣ ΛΟΗΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΓΩΝΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟ, ΑΝΑΠΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΗ Ε.Μ.Π.
ΚΛΑΜΠΑΤΣΕΑ ΕΙΡΗΝΗ, ΑΝΑΠΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ Ε.Μ.Π.
ΓΙΑΝΝΑΚΟΥΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ, ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΕΚΠΑ
ΣΤΡΑΤΗΓΕΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ, ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΕΜΠ

Η έγκριση της παρούσας διδακτορικής διατριβής από την επαμελή εξεταστική επιτροπή και τη Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών του ΕΜΠ δεν προϋποθέτει και την αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 202, παράγραφος 2 του Ν.5343/1932

Στην μνήμη του Ίωνα Σαγιά που
μας άφησε νωρίς και δεν πρόλαβε
να δει το τέλος αυτής της διατριβής,
και στην Ειρήνη που ήρθε στο
κόσμο όταν γράφονταν οι τελευταίες
λέξεις.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Είναι δύσκολο στο τέλος αυτού του «ερευνητικού ταξιδιού», που κράτησε οχτώ χρόνια, να σκεφτείς ποιους και ποιες θα πρέπει να ευχαριστήσεις. Η πορεία άλλωστε μια διατριβής καθορίζεται από τους ανθρώπους που τη συνόδευσαν αυτά τα χρόνια.

Θα ξεκινήσω με τον Αναπληρωτή Καθηγητή Ίωνα Σαγιά, τον άνθρωπο που επηρέασε, υποστήριξε και συνέβαλε όσο κανένας στην εξέλιξη της διατριβής και δυστυχώς δεν κατάφερε να την δει ολοκληρωμένη. Οι κοινές ερευνητικές και πολιτικές αναζητήσεις, οι συζητήσεις, οι επισημάνσεις και οι παρατηρήσεις του ήταν καίριες για την ανάπτυξη του θεωρητικού πλαισίου της έρευνας και την οργάνωση της ερευνητικής δουλειάς στο πεδίο. Η ελευθερία, την οποία παρείχε σε όλους νομίζω τους μαθητές και μαθήτριές του, ήταν ανεκτίμητη και έδινε την ευκαιρία ανεμπόδιστης έκφρασης των ερευνητικών τους αναζητήσεων και προβληματισμών. Η συνέπεια με την οποία παρακολούθησε αυτή την δουλειά από τις πρώτες συναντήσεις στο Συνήγορο του Πολίτη στις αρχές του 2012 μέχρι και τα μακροσκελή τηλεφωνήματα εν μέσω χημειοθεραπειών την άνοιξη του 2020 ήταν αξιοθαύμαστα. Αν και δεν είναι πια κοντά μας, τον ευχαριστώ από καρδιάς και ελπίζω ότι οι αναγνώστες της διατριβής θα βρουν στοιχεία της ερευνητικής του κληρονομιάς.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τα μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, τον Καθηγητή Ε.Μ.Π. Θάνο Βλαστό, τον Επίκ. Καθηγητή Ε.Μ.Π. Ευθύμιο Μπακογιάννη και τον Καθηγητή Πανεπιστημίου Μακεδονίας Λόη Λαμπριανίδη, που μετά την απώλεια του κ. Σαγιά με ταχύτητα και επιμονή βοήθησαν να ολοκληρωθεί η διατριβή συμβάλλοντας με την οπτική και τα σχόλιά τους στην εμβάθυνση των συμπερασμάτων της έρευνας.

Η συνεισφορά της καθηγήτριας Marisol Garcia και του ερευνητή Marc Pradel του ερευνητικού κέντρου Creativity, Innovation and Urban Transformation (CRIT) του Πανεπιστημίου της Βαρκελώνης ήταν ανεκτίμητη τόσο στην οργάνωση της έρευνας πεδίου στη Βαρκελώνη όσο και στη διαμόρφωση του θεωρητικού πλαισίου και της μεθοδολογίας.

Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στο Ίδρυμα Ωνάση όπου, μέσα από το πρόγραμμα υποτροφιών του, υποστήριξε το ερευνητικό έργο και βοήθησε στο να πραγματοποιηθεί η έρευνα στην Βαρκελώνη.

Η ματιά με την οποία γράφτηκε αυτή η διατριβή δεν περιορίζεται σε αυτή ενός υπ. Διδάκτορα-ερευνητή του ΕΜΠ. Γράφω και με την οπτική του μελετητή του χώρου. Η επαγγελματική μου ενασχόληση με το πεδίο του Αστικού Σχεδιασμού και της Πολεοδομίας στην Αθήνα, με βοήθησε να κατανοήσω σε βάθος την διαδικασία εφαρμογής των πολιτικών για το χώρο, τις δυσκολίες και τις αδυναμίες. Θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τους νέους και γηραιότερους φίλους και συναδέλφους από το Γραφείο Παπαγιάννη και το συνεργατικό γραφείο Commonspace, με τους οποίους έχουμε μια κοινή πορεία τα τελευταία χρόνια και μοιράστηκαν μαζί μου την εμπειρία τους και βαθιά γνώση για τους αστικούς μετασχηματισμούς στην Αθήνα.

Ευχαριστώ τους αγαπητούς φίλους, Θάνο Ανδρίτσο και Γιώργο Καλογήρου που βοήθησαν με την τελική επιμέλεια του κειμένου.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τους κοντινούς μου ανθρώπους, την οικογένειά μου, τους φίλους και φίλες που με υποστήριζαν ψυχολογικά και έμπρακτά, σε καθημερινή βάση όλα τα τελευταία χρόνια. Χωρίς την ανοχή και υποστήριξή τους αυτό το ταξίδι δεν θα είχε ολοκληρωθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1	<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	2
1.1	ΑΦΕΤΗΡΙΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	2
1.2	ΒΑΣΙΚΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑ ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	5
1.3	ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ	7
2	<u>ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΕ "ΚΡΙΣΗ";</u>	10
2.1	ΠΡΟΣΕΓΓΙΖΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ;	10
2.1.1	ΣΕ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΟΡΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΟΡΙΩΝ (ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ;)	10
2.1.2	ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (ΤΙ ΜΕΛΕΤΑΜΕ;)	11
2.2	ΜΙΑ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΛΟΓΗΣΗΣ. Η ΧΩΡΟ-ΧΡΟΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ, ΤΟ ΠΟΤΕ ΚΑΙ ΤΟ ΠΟΥ	13
2.2.1	ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ, ΟΙ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	13
2.2.2	ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	14
2.2.3	ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΑ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ	16
2.2.4	ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΚΛΙΜΑΚΑΣ	19
2.2.5	ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΟΥ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ	20
2.3	ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ)	23
2.4	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	27
2.4.1	ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ: ΜΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗ	27
2.4.2	ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΕ ΚΡΙΣΗ;	28
2.4.3	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΑΤΖΕΝΤΕΣ	35
2.5	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΝΟΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ	40
2.5.1	ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ: ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ	40
2.5.2	ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ, ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΟΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΤΕΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ.	43
2.5.3	ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ	46
3	<u>ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΚΑΙ ΑΘΗΝΑ.</u>	
	<u>ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008</u>	50
3.1	ΕΡΕΥΝΑ ΠΑΝΩ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ	50
3.1.1	ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ – ΑΘΗΝΑ. ΚΟΙΝΕΣ ΑΦΕΤΗΡΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΔΥΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ	50
3.1.2	ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ-ΑΘΗΝΑ. ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΟΛΕΩΝ	53
3.1.3	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΙΣ ΔΥΟ ΠΟΛΕΙΣ	65
3.2	ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ 1979-2007: ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΣΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ-ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΗ	66
3.2.1	ΕΚΔΗΜΟΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ «ΕΠΑΝΟΙΚΕΙΟΠΟΙΗΣΗ» ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ (1979-85)	66
3.2.2	ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ, ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ (1986-1992)	72
3.2.3	ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (1993-2007) ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	80
3.2.4	ΤΟ «ΜΟΝΤΕΛΟ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ»: ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ	89
3.3	ΑΘΗΝΑ 1974-2007. ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗ ΜΕΤΑ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΠΟΛΗ	96
3.3.1	ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΗ «ΠΡΟΒΛΗΜΑ» ΣΤΙΣ ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ (1974-1985)	96
3.3.2	Ο ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΕ ΜΕΤΑΒΑΣΗ (1986-1996)	103

3.3.3	ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ «ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗΣ» ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΠΟΛΗ (1997-2007)	107
3.3.4	Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ: ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΜΙΑΣ «ΑΤΕΛΟΥΣ» ΠΟΛΗΣ	119
3.4	ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ, ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ.	124
3.4.1	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΠΕΔΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008	124
3.4.2	ΣΥΓΚΡΙΣΗ, ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΑΣΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ 1974-2008	127
3.4.3	ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΧΑΡΑΞΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ.	130
4	ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ: ΚΡΙΣΗ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (2008-2019)	136
4.1	Η ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ	136
4.1.1	ΑΠΟ ΤΗ ΦΟΥΣΚΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ	136
4.1.2	ΤΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΗΣ ΥΦΕΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΛΙΤΟΤΗΤΑΣ	142
4.2	ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ	148
4.2.1	ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ	148
4.2.2	2011-2019 ΜΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΝΤΟΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΛΛΑΓΩΝ	154
4.3	ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ (2008-2019)	157
4.3.1	Η ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ (2008-2010)	157
4.3.2	Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ CiU	163
4.3.3	Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ ΒCΟΜΥ (2015-2019)	179
4.4	ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (2008-2019)	198
4.4.1	ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ: ΥΦΕΣΗ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	198
4.4.2	ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ	200
5	ΑΘΗΝΑ: ΚΡΙΣΗ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (2008-2019)	202
5.1	Η ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ	202
5.1.1	ΑΦΕΤΗΡΙΑ, ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΧΡΕΟΥΣ	202
5.1.2	ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΧΡΕΟΥΣ	204
5.1.3	ΤΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΗΣ ΥΦΕΣΗΣ	206
5.2	ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΝΕΑ ΤΟΠΙΚΑ ΔΡΩΝΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ	210
5.2.1	ΛΙΤΟΤΗΤΑ, ΜΝΗΜΟΝΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	210
5.2.2	2009-2019 ΜΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΝΤΟΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΛΛΑΓΩΝ	212
5.3	ΛΙΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	216
5.3.1	ΑΘΗΝΑ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΕΤΑΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΠΟΛΗ ΣΤΗΝ ΥΦΕΣΗ	216
5.3.2	ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ: ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (2011-2019)	224
5.3.3	Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ	238
5.3.4	Η ΠΟΛΗ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ: ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΡΩΝΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ	249
5.3.5	ΜΕΓΑΛΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ	252
5.4	ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (2008-2019)	262
5.4.1	ΛΙΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ.	262
5.4.2	ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ	264

6	<u>ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΥΦΕΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (2008-2018): ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟ:</u>	266
6.1	ΚΡΙΣΗ, ΝΕΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΞΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ	266
6.1.1	ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΔΙΠΟΛΑ	266
6.1.2	ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	267
6.1.3	ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ	269
6.2	ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥΣ ΣΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (2008-2018)	270
6.2.1	ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (2008-2018)	270
6.2.2	ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΣΑΝ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ.	274
6.3	ΧΑΡΑΞΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ ΣΕ ΕΝΑ ΠΕΔΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΤΕΝΟΤΗΤΑΣ, ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΣΤΑΘΕΙΑΣ.	282
6.3.1	ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ «ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ» ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ	282
6.3.2	ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ «ΜΕΤΑ» ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ	285
7	<u>ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ</u>	292
7.1	ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ	292
7.2	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΧΑΡΑΞΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ: ΤΟΜΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΧΕΙΕΣ	294
7.3	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΔΥΟ ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ	300
7.3.1	Η ΚΡΙΣΗ ΣΑΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΝΑΚΛΙΜΑΚΩΣΗΣ, ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ, ΑΝΙΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	300
7.3.2	Το ΝΟΤΙΟ-ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΣΕ ΜΕΤΑΒΑΣΗ; ΝΕΕΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΕΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΪΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	302
7.3.3	ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ. ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ, ΝΕΑ ΔΙΠΟΛΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΑΚΤΙΒΙΣΜΟΥ	304
7.4	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΜΕΤΑ-ΥΦΕΣΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΡΙΣΕΩΝ, ΕΝΑ ΝΕΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ «ΑΞΙΩΝ», ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ	306
7.4.1	ΝΕΑ ΟΡΑΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΤΗ ΧΑΡΑΞΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ	307
7.4.2	ΕΝΑ ΝΕΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ	308
8	<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	310
	<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΩΝ</u>	338
	<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΘΗΝΑ-ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ 2008-2019</u>	340

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ-ΠΙΝΑΚΩΝ

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1. Χάρτης της Αθήνας του <i>Kaupert</i> (1875)	57
Εικόνα 2. Η <i>Ensanche</i> της Βαρκελώνης (Pla Cerda) του 1876	58
Εικόνα 3. Οι αυθαίρετοι οικισμοί στην Αθήνα και στην Βαρκελώνη αποτελούν κοινό χαρακτηριστικό στην ιστορική εξέλιξη των πόλεων. Στις εικόνες αυθαίρετα (Barraques) στο Πέραμα στην Αθήνα και την περιοχή του Poble Nou στη Βαρκελώνη.	59
Εικόνα 4. Αεροφωτογραφία της Βαρκελώνης το 1956	63
Εικόνα 5. Pla General Metropolità (PGM) του 1976	68
Εικόνα 6. Αναπλάσεις δημόσιων χώρων την περίοδο 1979-2004	70
Εικόνα 7. Κάτοικοι βοηθούν στη κατασκευή της Plaça dels Porxos	70
Εικόνα 8. Χάρτης του Δήμου όπου αποτυπώνονται οι αναπλάσεις στη Ciutat Vella την περίοδο 1988-1996	70
Εικόνα 9. <i>ACN Areas de Nueva Centralidad</i> . Οι περιοχές «νέων» κεντρικότητων θα αποτελέσουν τα σημεία των μεγάλων αστικών παρεμβάσεων στη πόλη. 1. Diagonal-Sarrià 2. Carrer Tarragona 3. Sagrera-Sant Andreu 4. Plaça Cerdà 5. Vila Olímpica 6. Port Vell 7. Plaça de les Glories 8. Vall d'Hebron 9. RENFE-Meridiana 10. Diagonal Mar 11. Diagonal-Zona Universitaria 12. Montjuïc	72
Εικόνα 10. Το σύστημα των περιφερειακών δρόμων (Rondas) και η συμβολή τους στην μείωση της κυκλοφοριακής συμφόρησης στις κεντρικές περιοχές της πόλης	75
Εικόνα 11. Η Rambla de Raval είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της διαδικασίας μετασχηματισμού της πόλης. Η επέμβαση στον «ιδιωτικό χώρο» ήταν κομβικό τμήμα της στρατηγικής δημόσιων χώρων. Αυτό επιτεύχθηκε μέσα από την απαλλοτρίωση ιδιοκτησιών και την κατεδάφισή τους ώστε να δημιουργηθεί «νέος» χώρος.	78
Εικόνα 12. Χάρτης παρεμβάσεων στην Βαρκελώνη μετά το 1992	85
Εικόνα 13. Η Ανάπλαση της Sagrera. Η δημιουργία σταθμού υπερταχείας θα δρομολογηθεί από τα μέσα της δεκαετίας του 1990.	85
Εικόνα 14. Χάρτης Χρήσεων Γης της Districto @22. Η γειτονία καινοτομίας της Poble nou και η Λεωφόρος Diagonal θα είναι το κέντρο μιας ευρείας κλίμακας παρέμβασης με στόχο την προσέλκυση επιχειρήσεων σε τομείς αιχμής.	86
Εικόνα 15. Κτίρια μικτών χρήσεων και γραφείων στη Diagonal και στο βάθος ο "Torre Agbar" του Jean Nouvel.	86
Εικόνα 16. Η Plaza Europa	64
Εικόνα 17. Η γειτονία του Forum de les Cultures 2004 στην απόληξη της Diagonal	88
Εικόνα 18. Άποψη της Eixample στη Βαρκελώνη	98
Εικόνα 19. Η Αττική και τα εννιά διαμερίσματα του Σχεδίου «Πρωτεύουσα 2000»	
Εικόνα 20. Φυλλάδιο του ΥΧΟΠ για το Ρυθμιστικό του 1983	100
Εικόνα 21. Εξώφυλλο του περιοδικού «Επίκαιρα» αφιερωμένο στο Χωροταξικό του Στέφανου Μάνου. Η αντιμετώπιση του νεαρού τότε πολιτικού σαν «ανώριμου» που «στοχεύει τις ιδιοκτησίες του κόσμου» θα αποτελέσει ένα παράδειγμα αντιπολιτευτικού λόγου γύρω από τις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις.	101
Εικόνα 22. Πάρκο Πύργου Βασιλίσσης, μετέπειτα «Πάρκο Τρίτση». Από τις πρώτες προσπάθειες δημιουργίας μητροπολιτικής εμβέλειας χώρων πρασίνου και αναψυχής.	104
Εικόνα 23. Ο Χάρτης του προγράμματος Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας	111
Εικόνα 24. Η Διονύσου Αρεοπαγίτου πριν και μετά την ανάπλαση.	111
Εικόνα 25. Η Αποστόλου Παύλου πριν και μετά την ανάπλαση.	112
Εικόνα 26. Η πλατεία Μοναστηρακίου πριν και μετά την ανάπλαση.	112

Εικόνα 27. Το «The Mall» στο Μαρούσι	116
Εικόνα 28. Άποψη της Λεωφ. Κηφισίας. Η περίοδος των Ολυμπιακών Αγώνων, η κατασκευή της Αττικής Οδού και το Μετρό θα φέρει μια νέα περίοδο «αναγέννησης» με νέους εμπορικούς χώρους.	116
Εικόνα 29. Το εμπορικό κέντρο «River West» στον άξονα της Εθνικής Οδού.	116
Εικόνα 30. Αεροφωτογραφία της Μητροπολιτικής περιοχής της Βαρκελώνης	158
Εικόνα 31. Χάρτης των χώρων πρασίνου στη Μητροπολιτική περιοχή της Βαρκελώνης	158
Εικόνα 32. PTMB “Sistema Urba”	160
Εικόνα 33. Το νέο «Οικοσύστημα» της Βαρκελώνης	165
Εικόνα 34. Χάρτης των τομέων παρέμβασης	168
Εικόνα 35. Χάρτης πυκνότητας τουριστικών δραστηριοτήτων	168
Εικόνα 36. FABLABs Masterplan	170
Εικόνα 37. Το σχέδιο τροποποίησης του PGM του 1976, ώστε να εξασφαλιστούν θεσμικά οι νέοι κοινόχρηστοι χώροι.	171
Εικόνα 38. Άποψη του χώρου το 2015.	172
Εικόνα 39. Το πρώτο βραβείο του Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού	172
Εικόνα 40. Βαθμός συνύπαρξης χρήσεων κατοικίας με τουριστικών το 2016	183
Εικόνα 41. Οι Ζώνες του PEUAT. Από τις κεντρικές ζώνες προς την περιφέρεια οι περιορισμοί αμβλύνονται.	171 183
Εικόνα 42. PDU – Αστικές πυκνώσεις στη Μητροπολιτική Περιοχή	188
Εικόνα 43. PDU – Ενίσχυση της προσβασιμότητας στη Μητροπολιτική	188
Εικόνα 44. Το Σχέδιο Παρεμβάσεων στη περιοχή του Poblenou	189
Εικόνα 45. Άποψη της περιοχής του Poblenou πριν και μετά της παρεμβάσεις.	190
Εικόνα 46. Χάρτης επιλογής των περιοχών παρέμβασης βάση εισοδηματικών κριτηρίων.	192
Εικόνα 47. Νέες διαμορφώσεις δημόσιων χώρων στην περιοχή των Superblocks.	198
Εικόνα 48. Το Στρατηγικό Σχέδιο της Αττικής όπως διαμορφώθηκε μέσα από το Σχέδιο Αθήνα-Αττική 2014	219
Εικόνα 49. Το πρόγραμμα Αθήνα Χ4	221
Εικόνα 50. Το πρόγραμμα αναβάθμισης τυφλών όψεων κτιρίων στο κέντρο της Αθήνας	221
Εικόνα 51. Το πρώτο βραβείο στον Ευρωπαϊκό αρχιτεκτονικό διαγωνισμό του 2006	233
Εικόνα 52. Η πρόταση Acebillo του 2010	233
Εικόνα 53. Η πρόταση ΕΜΠ για την δημιουργία Μητροπολιτικού Πάρκου	233
Εικόνα 54. Η πρόταση της Lamda Development σε σχέδια του γραφείου Foster & Partners το 2013	234
Εικόνα 55. Χάρτης Συγκεντρώσεων (Πηγή: Δήμος Αθηναίων-Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας)	240
Εικόνα 56. Το τεύχος του Προγράμματος Λυκαβηττός (Πηγή: Δήμος Αθηναίων)	243
Εικόνα 57. Χάρτης των βασικών περιπατητικών διαδρομών και των περιοχών παρέμβασης.	243
Εικόνα 58. Άποψη του Αγ. Διονυσία (Πηγή: Dimand)	245
Εικόνα 59. Χάρτης υφιστάμενων χρήσεων στην περιοχή (Πηγή: Δήμος Πειραιά)	245
Εικόνα 60. Η Αφίσα του Ευρωπαϊκού Διαγωνισμού και το πρώτο βραβείο.	254
Εικόνα 61. Τα Ολυμπιακά Έργα του Φαλήρου (Πηγή: Γραφείο Παπαγιάννη)	256
Εικόνα 62. Το Σχέδιο του Renzo Piano για την Ανάπλαση του Φαλήρου του 2014	256
Εικόνα 63. Το ΚΠΙΣΝ (Πηγή: ΚΠΙΣΝ)	256

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Διάγραμμα 1. Μεθοδολογική Προσέγγιση της Διατριβής	3
Διάγραμμα 2. Δομή της Διατριβής και Παρουσίαση του Περιεχομένου της Έρευνας	6
Διάγραμμα 3. Παρουσίαση του αναλυτικού πλαισίου της διατριβής και των διαφορετικών επιπέδων του	44
Διάγραμμα 4. Σύστημα Χωρικού Σχεδιασμού στην Ελλάδα	131
Διάγραμμα 5. Σύστημα Χωρικού Σχεδιασμού στην Ισπανία	131
Διάγραμμα 6. Έκρηξη του δανεισμού στην Ισπανία	138
Διάγραμμα 7. Κατανομή του πληθυσμού με βάση το κατά κεφαλήν εισόδημα στο Δήμο Βαρκελώνης 2007-2017	143
Διάγραμμα 8. Μεταβολές στις τιμές ενοικίων στη Βαρκελώνη την περίοδο (2007-2019)	145
Διάγραμμα 9. Βαρκελώνη, ζήτηση και προσφορά στην αγορά ενοικίων	145
Διάγραμμα 10. Εκλογικά αποτελέσματα στη Βαρκελώνη 2008-2019	152
Διάγραμμα 11. Δημός Βαρκελώνης Δαπάνες στο τομέα της Κατοικίας (2007-2019)	152
Διάγραμμα 12. Προϋπολογισμός του Δήμου Αθηναίων (2010-2018)	238
Διάγραμμα 13. Σύγκριση Αξόνων Πολιτικής Αθήνα-Βαρκελώνη (2008-2018)	270
Διάγραμμα 14. Αξιολόγηση Αξόνων Πολιτικής Αθήνα-Βαρκελώνη (2008-2018)	271
Διάγραμμα 15. Τομές και Μετασχηματισμοί στο σύστημα διακυβέρνησης στην Ελλάδα και την Ισπανία την περίοδο 2008-2018	297

ΧΑΡΤΕΣ

Χάρτης 1 Αθήνα-Βαρκελώνη, δύο μητροπόλεις της Νότιας Ευρώπης	50
Χάρτης 2 Ο κεντρικός πυρήνας των Μητροπολιτικών Περιοχών της Αθήνας και της Βαρκελώνης (κλ. 1:125000)	51
Χάρτης 3 Διοικητικές Ενότητες – Συστήματα Διακυβέρνησης στην Καταλονία-Βαρκελώνη και την Αττική-Αθήνα	53
Χάρτης 4 Το Master Plan των Ολυμπιακών Αγώνων του 1992	74
Χάρτης 5. Το Master Plan των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004	108
Χάρτης 6 Οι προτεινόμενες ζώνες σύμφωνα με το PEUAT	134
Χάρτης 7. Η Περιοχή Παρέμβασης του ΣΟΑΠ	240

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1. Το προτεινόμενο αναλυτικό πλαίσιο της έρευνας και η σχέση του με τις θεωρητικές προσεγγίσεις που παρουσιάστηκαν	44
Πίνακας 2. Μεθοδολογία Αξιολόγησης Πολιτικών	48
Πίνακας 3. Η Δημογραφική Εξέλιξη της Αθήνας και της Βαρκελώνης	56
Πίνακας 4. Σταθμοί στην εξέλιξη των Αστικών Πολιτικών στην Βαρκελώνη (1979-2007)	92
Πίνακας 5. Άξονες Πολιτικής και Πολιτικές (Σχέδια, Έργα, Νομοθεσία, Θεσμικές τομές) (1979-2007)	93
Πίνακας 6. Σταθμοί στην εξέλιξη των Αστικών Πολιτικών στην Αθήνα (1974-2007)	122
Πίνακας 7. Άξονες Πολιτικής και Πολιτικές (Σχέδια, Έργα, Νομοθεσία, Θεσμικές τομές) (1974-2007)	122
Πίνακας 8. Σύγκριση Αξόνων Πολιτικής στην Αθήνα και την Βαρκελώνη (1974-2008)	128
Πίνακας 9. Μεταβολές στο ΑΕΠ στην Ισπανία, Καταλονία και την Βαρκελώνη	142
Πίνακας 10. Ισπανία: Πολιτικοί Μετασχηματισμοί στους είκοσι μεγαλύτερους Δήμους της χώρας (2011-2015)	152
Πίνακας 11. Pla Turisme 2020 Άξονες Δράσης	181
Πίνακας 12. Προκλήσεις για το PEMB 2030	191
Πίνακας 13. Άξονες Πολιτικής και Πολιτικές (Σχέδια, Έργα, Νομοθεσία, Θεσμικές τομές) (2008-2018)	200
Πίνακας 14. Ελλάδα: Πολιτικοί Μετασχηματισμοί στους δέκα μεγαλύτερους Δήμους της χώρας (2011-2014)	211

Πίνακας 15 Άξονες Πολιτικής και Πολιτικές (Σχέδια, Έργα, Νομοθεσία, Θεσμικές τομές) (2008-2018)	230
Πίνακας 16 Αττική-Καταλονία Μεταβολή του ΑΕΠ (2010-2018)	274
Πίνακας 17 Ελλάδα-Ισπανία Βαθμός χρηματιστικοποίησης της αγοράς κατοικίας	274
ΠΛΑΙΣΙΟ	
Πλαίσιο 1. Οι βάσεις του Σχεδιασμού των πόλεων και η εξέλιξή τους.	57
Πλαίσιο 2. Ο μετασχηματισμός του δημόσιου χώρου της Πόλης.	70
Πλαίσιο 3. Τα έργα και οι παρεμβάσεις της Δεύτερης Αναγέννησης.	85
Πλαίσιο 4. Το Πρόγραμμα Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας	111
Πλαίσιο 5. «Νέα Τοπία» Αναψυχής και Εμπορίου.	116
Πλαίσιο 6. Η στρατηγική των ΟΑ στην Αθήνα και την Βαρκελώνη: Σύγκριση Masterplan Ολυμπιακών εγκαταστάσεων.	133
Πλαίσιο 7. Μητροπολιτική Διακυβέρνηση στη Βαρκελώνη (1974-2018)	158
Πλαίσιο 8. Plan de Usos de Ciutat Vella (2013)	168
Πλαίσιο 9. FABLABs Πρωτοβουλίες Ψηφιακού Μετασχηματισμού στις γειτονιές της πόλης.	170
Πλαίσιο 10. Ανάπλαση Glories	171
Πλαίσιο 11. Πολιτικές ενίσχυσης της Κοινωνικής Κατοικίας (2011-2015)	175
Πλαίσιο 12. Pla Especial Urbanística d'Alotjaments Turístics (PEUAT)	183
Πλαίσιο 13. Superilles: Στροφή στο δημόσιο χώρο της πόλης	189
Πλαίσιο 14. Pla de Barri.	192
Πλαίσιο 15. Πολιτικές για το κέντρο της Αθήνας	221
Πλαίσιο 16. Μητροπολιτικός Πόλος Ελληνικού-Αγ.Κοσμά. Επενδύσεις και νέες μητροπολιτικές ενότητες.	230
Πλαίσιο 17. Το ΣΟΑΠ του Δήμου Αθηναίων	240
Πλαίσιο 18. Η Στρατηγική Ανθεκτικότητας του Δήμου Αθηναίων. Διαμόρφωση πολιτικών με έμφαση την ανθεκτικότητα, την βιωσιμότητα, την κοινωνική συνοχή και την αντιμετώπιση κρίσεων.	242
Πλαίσιο 19. Πρόγραμμα Λυκαβηττός. Αναβάθμιση των πράσινων χώρων της πόλης	243
Πλαίσιο 20. Ανάπλαση του Αγ. Διονυσίου στο Πειραιά. Επενδυτικό ενδιαφέρον στο λιμάνι της Αθήνας.	245
Πλαίσιο 21. Rethink Athens. Ο Αρχιτεκτονικός Διαγωνισμός για το κέντρο της Αθήνας	253
Πλαίσιο 22. Ανάπλαση Φαλήρου. Από τους Ολυμπιακούς Αγώνες στο ΚΠΙΣΝ	255

ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ

ΑΝΕΛ	Ανεξάρτητοι Έλληνες
ΔΕΣΕ	Διυπουργική Επιτροπή Στρατηγικών Επενδύσεων
ΔΗΜΑΡ	Δημοκρατική Αριστερά
ΔΟΕ	Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή
ΕΑΤΑ Α.Ε	Εταιρεία Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών
ΕΑΧΑ Α.Ε	Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας Α.Ε
ΕΔΦ	Ενδιάμεσος Φορέας Διαχείρισης
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
ΕΠΑ	Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης
ΕΣΟΑΠ	Ειδικά Σχέδια Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης Περιβάλλοντος
ΕΣΧΑΔΑ	Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Δημόσιων Ακινήτων
ΕΣΧΑΣΕ	Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων
ΕΧΣ	Ειδικά Χωρικά Σχεδιά
ΙΟΒΕ	Ινστιτούτο Οικονομικών Βιομηχανικών Ερευνών
ΚΠΙΣΝ	Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος
ΚΠΣ	Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης
ΛΑΟΣ	Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός
ΟΑ	Ολυμπιακοί Αγώνες
ΟΛΠ	Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς
ΟΜΠ	Ολοκληρωμένα Μεσογειακά Προγράμματα
ΟΝΕ	Οικονομική Νομισματική Ένωση
ΟΡΣΑ	Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας
ΟΧΕ	Ολοκληρωμένες Χωρικές Επένδυσης
ΠΑΣΟΚ	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
ΠΟΑΠΔ	Περιοχές Οργανωμένης Ανάπτυξης Παραγωγικών Δραστηριοτήτων
ΡΣΑ	Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας
ΣΔΙΤ	Συμπράξεις Δημόσιου Ιδιωτικού Τομέα
ΣΟΑΠ	Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣΥΡΙΖΑ	Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς
ΤΑΙΠΕΔ	Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου
ΤΕΕ	Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος
ΤΕΒΑ	Ταμείο Ευρωπαϊκής Βοήθειας Απόρων
ΤΤΕ	Τραπεζα της Ελλάδος
ΥΠΑΑΠΕΔ	Υπηρεσία Αξιοποίησης Ακίνητης Περιουσίας Ενόπλων Δυνάμεων
ΥΠΕΚΑ	Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής
ΥΠΕΧΩΔΕ	Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων
ΥΧΟΠ	Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος
ΧΑ	Χρυσή Αυγή

ACN	Areas de Nueva Centralidad
AMB	Area Metropolitana de Barcelona
ARMs	Adjustable Rate Mortgages
AOMSA	Anella Olimpica de Montjuïc S.A
BdE	Banco de Espana
BeC-	Barcelona en Comu
BComu	
CiU	Convergència i Unio
CMB	Corporacion Metropolitana de Barcelona
CUP	Candidatura d'Unitat Popular
EFSF	European Financial Stability Facility
ERC	Esquerra republicana de Catalunya
ETA	Euskadi Ta Askatasuna
FAVB	Federacio d'Associacions de Veïn si Veïnes de Barcelona
HUT	Habitatges d'us turistic
ICT	Catalan Institute of Technology
ICUB	Institut de Cultura de Barcelona
IMPU	Municipal Institute for the Promotion of Urban Planning Barcelona
JxSi	Junts pel Si
MBS	Mortgage-Backed Securities
NISA	Nova Icaria SA
O-HB	Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona
PAH	Plataforma Afectados por la Hipoteca
PAM	Pla d'Accion Municipal
PDU	Pla director Urbanistic Metropolità
PEUAT	Pla Especial Urbanisticd'Allotjaments Turistics
PEMB	Plan Estratégico Metropolitano de Barcelona
PERIs	Plan Especial de Reforma Interior
PGM	Pla General Metropolitana
PP	Partido Popular
PSC	Partit dels Socialistes de Catalunya
PSOE	Partido Socialista Obrero Espanol
PSUC	Partit Socialista Unificat de Catalunya
PTMB	Pla territorial metropolità de Barcelona
REITs	Real Estate Investment Trusts
UCER	Unitat Contra l'Exclusio Residencial
VOSA	Vila Olimpica S.A
ZUR	Zona de Urgente Reindustrializacion
WMS	World Mobile Congress

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Αντικείμενο και σκοπός της διατριβής είναι η μελέτη των Αστικών Πολιτικών (Urban Politics) την περίοδο 2007-2019 με μελέτη περίπτωσης τις πόλεις της Αθήνας και της Βαρκελώνης, με ιδιαίτερη έμφαση στις σχέσεις πολιτικών μετασχηματισμών και αλλαγών στη χάραξη πολιτικής γύρω από το πόλην και το χώρο γενικότερα. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την εξέταση όλων εκείνων των παραγόντων, συνθηκών και, υποκειμένων που επηρεάζουν την εξέλιξη και διαμόρφωση των πολιτικών.

Τρεις είναι οι ενότητες ερωτημάτων πάνω στα οποία στηρίχθηκε η έρευνα:

A. Η πρώτη αφορά την θεωρία των Αστικών Πολιτικών και την διαμόρφωση ενός μεθοδολογικού πλαισίου αξιολόγησης. Με ερωτήματα όπως:

- Τι είναι οι Αστικές Πολιτικές; Πώς τις προσεγγίζουμε; Τι μελετάμε όσον αφορά τις Αστικές Πολιτικές; Στην κατεύθυνση η έρευνα επικεντρώνεται περισσότερο στις πολιτικές (policies) και λιγότερο στη πολιτική (politics). Ενώ γίνεται μια προσπάθεια συσχέτισης των πολιτικών εξελίξεων με την διαδικασία χάραξης πολιτικών (politics vs policies).
- Ποια μπορεί να είναι η μέθοδος αξιολόγησης; Τι σημαίνει επιτυχία και αποτυχία στις πολιτικές; Πώς αξιολογείται; Πώς καθορίζεται ένα επιτυχημένο παράδειγμα (best practice); Κάνοντας μια προσπάθεια διαμόρφωσης κριτηρίων και ενός μεθοδολογικού πλαισίου αξιολόγησης των πολιτικών.

B. Η δεύτερη ενότητα ερωτημάτων αφορά τις μελέτες περίπτωσης της Αθήνας και της Βαρκελώνης όπου εξετάζεται και η ιστορική εξέλιξη των πολιτικών και συγκριμένα η περίοδος της οικονομικής κρίσης 2007-2019. Με ερωτήματα όπως:

- Πώς διαμορφώθηκαν οι πολιτικές τις προηγούμενες δεκαετίες στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη; Ποιο μοντέλο ακολουθήθηκε; Ποιοι παράγοντες τις καθόρισαν; Πώς αξιολογούνται και κρίνονται;
- Πώς επηρέασε η κρίση την Αθήνα και τη Βαρκελώνη; Πώς αυτό αποτυπώνεται; Μετασχηματίστηκαν οι πολιτικές στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη για να αντιμετωπίσουν ή να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες της ύφεσης; Και σε ποια κατεύθυνση;

Γ. Η τελευταία ενότητα ερωτημάτων εξετάζει τις επιπτώσεις της κρίσης πάνω στην παραγωγή «μοντέλων» και θεωριών. Με ερωτήματα όπως:

- Τι συμπεράσματα προκύπτουν γενικότερα για τις αστικές πολιτικές και τη διαμόρφωσή τους στο περιβάλλον της οικονομικής κρίσης; Αποτελεί η κρίση και κρίση των θεωριών αυτών; Υπάρχουν ενδείξεις μετασχηματισμών ή καινοτομίας; Είναι η κρίση μια τομή για τις περιπτώσεις της Αθήνας και της Βαρκελώνης;

Η διατριβή ξεκινάει με μια εκτεταμένη διερεύνηση της βιβλιογραφίας, παρουσίαση του θεωρητικού πλαισίου και της μεθοδολογίας που ακολουθεί η έρευνα. Στη διαδικασία αυτή υιοθετούνται τεχνικές και προσεγγίσεις από διάφορα ρεύματα

οκέψης. Η έρευνα εξετάζει τις Αστικές Πολιτικές και τους μετασχηματισμούς στις πόλεις μέσα από μια τριπλή λογική: (α) το ρόλο των υπερεθνικών θεσμών και μετασχηματισμών (β) τις τοπικές κουλτούρες διακυβέρνησης (γ) τον ρόλο των τοπικών δρώντων υποκειμένων (κινήματων, κομμάτων, ηγεσίας). Η αλληλεπίδραση αυτών των τριών επιπέδων σύμφωνα με την έρευνα καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη διαμόρφωση και τον χαρακτήρα των πολιτικών.

Στις επόμενες ενότητες της διατριβής εφαρμόζουμε τα παραπάνω στις μελέτες περίπτωσης της Αθήνας και της Βαρκελώνης.

Αρχικά εξετάζοντας τον τρόπο εξέλιξης των αστικών πολιτικών στις δύο πόλεις από την περίοδο μετάβασης στη δημοκρατία την δεκαετία του 1970 μέχρι το 2008. Στη συγκεκριμένη ενότητα της διατριβής αποτυπώνονται τα δομικά χαρακτηριστικά του συστήματος διακυβέρνησης των δύο πόλεων, των χαρακτηριστικών της αστικοποίησης, του τρόπου με τον οποίο διεθνείς μεταβολές και τάσεις το επηρέασαν, του ρόλου των δρώντων πολιτικών υποκειμένων κ.α.

Στη συνέχεια αναλύεται η περίοδος της κρίσης (2007-2019). Στη Βαρκελώνη ως αρχή ορίζεται η έκρηξη της φούσκας των ακινήτων στα τέλη του 2007. Στη συνέχεια η ενότητα οργανώνεται χρονολογικά και παρουσιάζει τη διαμόρφωση των αστικών πολιτικών βάσει των πολιτικών μετασχηματισμών που έλαβαν χώρα στη πόλη της Βαρκελώνης.

Η Αθηναϊκή περίπτωση παρουσιάζεται με διαφορετικό τρόπο από αυτήν της Βαρκελώνης, διατηρώντας μια χρονολογική σειρά αλλά με βάση τη δράση διαφορετικών υποκειμένων και θεσμών. Μετά από μια σύντομη επισκόπηση των πολιτικών την Μεταολυμπιακή περίοδο της πόλης γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στις κατευθύνσεις που ακολούθησαν οι κεντρικές κυβερνήσεις, οι Δήμοι, τα κοινωνικά κινήματα, ενώ ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον ρόλο και τη δράση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Τέλος, εν όψει συμπερασμάτων, βλέπουμε συγκριτικά τις δύο περιπτώσεις δίνοντας έμφαση στη σχέση πολιτικής και πολιτικών. Αρχικά παρουσιάζονται οι πολιτικοί μετασχηματισμοί στην Ελλάδα και την Ισπανία και οι τρόποι με τους οποίους επηρέασαν τις κατευθύνσεις των πολιτικών. Στη συνέχεια επικεντρωνόμαστε στις ίδιες τις πολιτικές ανιχνεύοντας τα κοινά σημεία και τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη. Ενώ επιστρέφουμε στα ερευνητικά ερωτήματα συνοψίζοντας τους μετασχηματισμούς στο επίπεδο της ίδιας της θεωρίας των Αστικών Πολιτικών και των ρευμάτων.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΑΓΓΛΙΚΑ

The main subject of the research is the study of Urban Politics in the period between 2007-2019 with case studies the cities of Athens and Barcelona, with a particular focus in the relation between policies and politics. This is achieved through the study of all the factors, actors and conditions that influence the development of policies in the local level.

The research problematique is structured under three main themes of questions.

A. The first theme relates to the theory of Urban Politics, and the development of a framework for policy evaluation. With questions such as:

- What is Urban Politics? How do we approach them? Which are the main theoretical approaches? Under this prism the research is based more in the presentation of policies rather that politics. While a comparison between politics vis a vis policies takes place.
- Which could be the optimal method of evaluation? What is success and failure in politics? How we define best practice? Trying to develop criteria and a methodological analysis for policy evaluation.

B. The second set of question is linked to the case studies of Athens and Barcelona, with an effort to approach the impact of the 2008 financial crisis on the two cities and presenting a holistic portrait of their contemporary history was necessary. With questions like:

- How urban politics developed the previous decades in Athens and Barcelona? Which were the main factors that determined them? Which models were followed? How were evaluated?
- How the crisis impacted Athens and Barcelona? What was the impact? How urban politics transformed in order to adapt to the new crisis-led environment? Which was the direction?

C. The last set of questions related to the impact of the recession on the theories themselves.

- What conclusions could we draw on urban politics and their formation under the conditions of the crisis? Is the crisis also a “crisis” of theoretical models? Are there elements of transformation or policy innovation? What the crisis signifies for the cities of Athens and Barcelona?

The research effort is reflected in the chapters and the general structure of the research.

The thesis begins with an analytic literature review, presentation of schools of thought and the methodology that the thesis would follow. In this process, the aim was to combine analytical thinking and approaches from different theoretical perspectives. Hence the thesis examines Urban Politics transformations based on a triple framework, by examining (a) the role of supranational institutions and transformations in policy making, (b) the role of local governance cultures (c) the

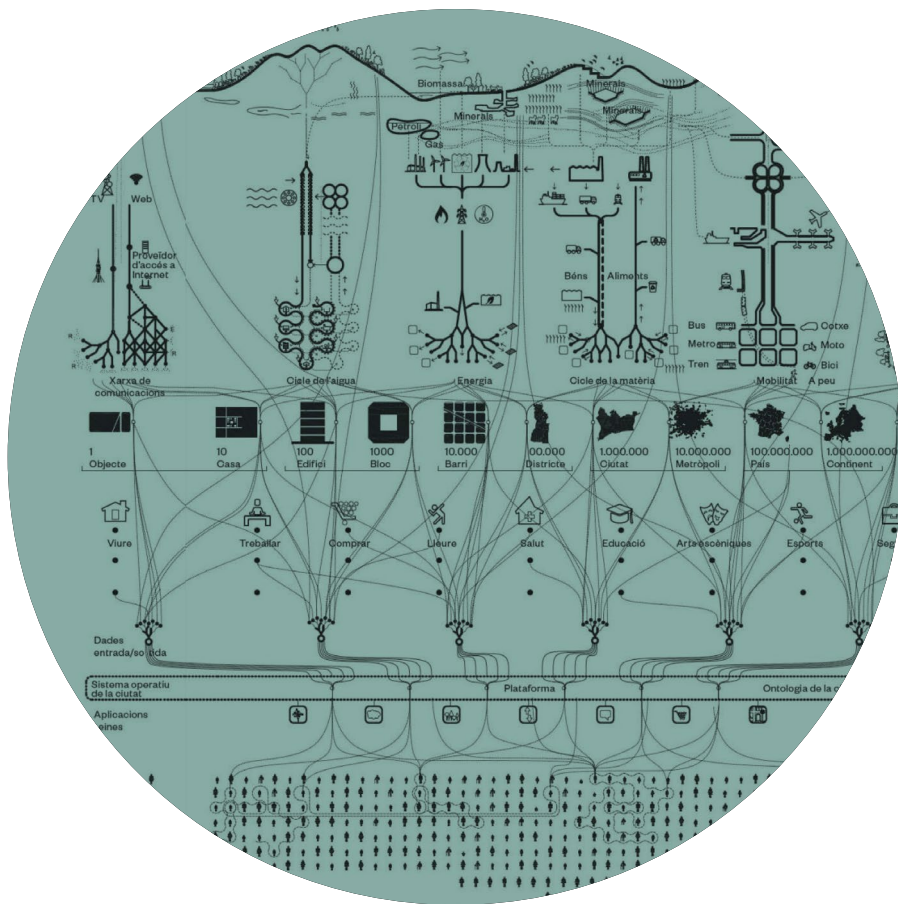
role of political actors (parties, movements, leadership). The interplay of these three levels according to the thesis defines urban politics and urban policy making.

In the next chapters we apply the aforementioned framework in the case studies of Athens and Barcelona.

We start with an initial view in the field research, where we examine the way in which we approach the cases of Athens and Barcelona, by focusing in the period from the early 1970 to 2008. The particular chapter depicts the structural characteristics of the governance systems in the two cities, the urbanization tendencies, the ways international trends and transformations impacted local policy making and development, the role of actors and institutions etc.

Subsequently we analyze the period of the crisis (2008-2019). In Barcelona the starting point is the burst of the housing bubble in the end of 2007. The chapter is organized chronologically and analyzed urban policy making based on the main political transformations that took place in the city of Barcelona. The Athenian case is presented differently from that of Barcelona, we maintain a chronological order but the chapter is organized by presenting the actions of different institutions and actors. After a short description of policies in the post-Olympics era there is an analytical description of actions and policies derived from the Greek Governments, Municipalities, the role of social movements, and the role and actions of the private sector.

Finally we present the outcomes and conclusions of the research. The chapter works also as an executive summary. We start with a synopsis of the thesis and we then continue by returning to the initial research questions: Firstly we present a series of outcomes based on the two cities, examining at the same time future challenges in the post-crisis era. Secondly we make comments regarding urban politics theory, presenting what we think is the impact of the crisis to theory. Finally we explore the concept of “new” in urban politics.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 ΑΦΕΤΗΡΙΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το 2005 η Dennis Judd, σε ένα κείμενό της για την επέτειο των σαράντα χρόνων από την πρώτη έκδοση του περιοδικού *Urban Affairs Review*, θα σχολιάσει πως οι μελετητές των πόλεων όλο και περισσότερο μοιάζουν με προφίτες της αποκάλυψης (end-time prophets) και σε αυτό το πλαίσιο δεν υπάρχει μια πιο συναρπαστική έννοια για αυτούς από αυτήν της «κρίσης» (Judd 2005). Λίγα χρόνια αργότερα, το 2008, θα ξεσπάσει η χρηματοπιστωτική κρίση από τις ΗΠΑ, και όταν έκανε τα πρώτα βήματά της η παρούσα διατριβή «*η δέξη κρίση ήταν παντού*» (J. Clarke 2010, 342) και αποτελούσε κεντρικό στοιχείο των ερευνών σχεδόν σε όλα τα επιστημονικά πεδία που ασχολούνται με την εξέλιξη του αστικού φαινομένου. **Η διατριβή ακολούθησε αυτό το κύμα ερευνών που προσπάθησαν να ανιχνεύσουν το ρόλο της κρίσης του 2008 στη παραγωγή του χώρου.**

Πέρα όμως από την επικαιρότητα του θέματος, οι κρίσεις αποτελούσαν και αποτελούν ένα συναρπαστικό πεδίο μελέτης.

Η έννοια της κρίσης, εμπεριέχει μια έννοια ουτοπίας ή δυστοπίας, και συχνά οδηγεί τους μελετητές του αστικού φαινομένου να αναζητούν την αλλαγή, το ριζικά καινούργιο. Έτσι, οι σπουδές της πόλης παίρνουν τα χαρακτηριστικά «*μιας θρησκείας που μόλις γεννιέται*» και οι ερευνητές το ρόλο προφητών της αποκάλυψης (Judd 2005). Για την Dennis Judd, οι κρίσεις, στοιχείο ταυτοτικό στις Σπουδές της Πόλης:

«εγείρουν στους φοιτητές αυτό το κοινό και παλιό αίσθημα ότι οι πόλεις πάντα θα πηγαίνουν κατά διαόλου, ότι οι αλλαγές που γίνονται (συχνά όποιες και αν είναι) κάνουν τα πάντα χειρότερα και τα πράγματα θα γίνουν αληθινά κρίσιμα αν κάτι δε γίνει σύντομα» (Judd 2005, 120)

Άλλα αυτό δεν είναι κάτι καινούργιο, καθώς το φλερτ με την απαισιοδοξία είναι χαρακτηριστικό των θεωριών γύρω από τις πόλεις από την εποχή της Σχολής του Σικάγο. Για τον Park, οι βιομηχανικές πόλεις θα οδηγούσαν νομοτελειακά στη διάλυση της κοινωνικής συνοχής, υιοθετώντας έννοιες όπως η «αρρώστια» για να περιγράψει συγκεκριμένες κουλτούρες που ζούσαν στο περιθώριο (Judd 2005). Ενώ η Σχολή του Λος Άντζελες προφήτευε ένα δυσοίωνα μέλλον όπου θα συνυπάρχει ένας βαθμός αφθονίας και απόγωσης (Dear 2001).

Η παρούσα έρευνα έπεσε αρχικά θύμα αυτής της ευρύτερης *κρισιολογίας* που επηρέασε μια σειρά ερευνών και συνολικά το διάλογο γύρω από τις πόλεις την προηγούμενη δεκαετία. Στην πραγματικότητα, όπως θα δούμε και μέσα από αυτή την έρευνα, οι πόλεις έχουν βρει τους δικούς τους μηχανισμούς να αντιμετωπίζουν πολύ δύσκολες καταστάσεις, και, επιπλέον, προσαρμόζονται σε παγκόσμιες προκλήσεις πολύ πιο εύκολα και γρήγορα από ό,τι ίσως θα θέλαμε οι ίδιοι οι μελετητές τους. Αυτό δεν σημαίνει, όπως αναφέρουν οι Barbehon και Munch (2015), ότι οι πόλεις είναι ανεξάρτητες από ευρύτερα κοινωνικά και οικονομικά φαινόμενα και δεν αντιμετωπίζουν τις ίδιες προκλήσεις. Αλλά σε κάθε πόλη αυτές οι προκλήσεις παίρνουν ένα συγκεκριμένο νόημα και δίνονται διαφορετικές απαντήσεις. **Στόχος της έρευνας ήταν να προσπαθήσει να ανιχνεύσει αυτές τις απαντήσεις βγάζοντας γενικότερα συμπεράσματα που θα βοηθήσουν**

και θα συμβάλουν στην κατανόηση της εξέλιξης των πόλεων στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

Εδώ θα πρέπει να σχολιάσουμε ότι παρά την κεντρικότητα της έννοιας «κρίση» στο δημόσιο και ακαδημαϊκό διάλογο, αυτή παραμένει μια από τις λιγότερο αναπτυγμένες έννοιες στις κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες (Medir κ.ά. 2017; Hay 1999; Orr 2009). Ακόμη και σήμερα που ο πλανήτης μπαίνει σε μια νέα ύφεση, λόγω μιας πανδημίας αυτή τη φορά, η συζήτηση για το τι έγινε την προηγούμενη περίοδο (2008-2018), τι πέτυχε και τι απέτυχε παραμένει ανοιχτή.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναπτύσσεται η προβληματική της διατριβής.

Αντικείμενο της έρευνας είναι η μελέτη των Αστικών Πολιτικών (Urban Politics) την περίοδο 2007-2019 με μελέτη περίπτωσης τις πόλεις της Αθήνας και της Βαρκελώνης, με ιδιαίτερη έμφαση στις σχέσεις πολιτικών μετασχηματισμών και αλλαγών στη χάραξη πολιτικής γύρω από την πόλη και το χώρο γενικότερα.

Στην επιλογή του αντικείμενου και στην εξέλιξη της έρευνας συνέβαλαν μια σειρά παραγόντων. Η επαγγελματική μου ενασχόληση με το πεδίο του Αστικού Σχεδιασμού και της Πολεοδομίας στην Αθήνα μου έδωσε το απαραίτητο υπόβαθρο για την κατανόηση ευρύτερων μηχανισμών που συμβάλουν στο σχεδιασμό και την διαμόρφωση πολιτικών γύρω από το χώρο. Η υποτροφία από το Ίδρυμα Ονάση έδωσε την αναγκαία οικονομική υποστήριξη για να μπορεί η έρευνα να εξελιχθεί και να γίνει η συγκριτική μελέτη στην Αθήνα και την Βαρκελώνη. Κυρίως όμως ήταν η έντονη περίοδος κοινωνικοπολιτικών μετασχηματισμών μετά το 2008 που έκανε την Ελλάδα και γενικότερα τον Ευρωπαϊκό Νότο κέντρο μιας διεθνούς συζήτησης, και τις δύο μητροπόλεις της Μεσογείου επίκεντρα μιας σειράς μετασχηματισμών.

Πώς όμως προσδιορίζεται ακριβώς το αντικείμενο της έρευνας;

Όπως και με άλλα πεδία των Σπουδών της Πόλης (Urban Studies), στις Αστικές Πολιτικές¹, ο ακριβής προσδιορισμός του επιστημονικού πεδίου είναι μια σύνθετη διαδικασία. Αν θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε ένα ακριβές αντικείμενο μελέτης, αυτό θα ήταν η εξέταση *όλων εκείνων των παραγόντων, συνθηκών και, υποκειμένων που επηρεάζουν την εξέλιξη και διαμόρφωση των πολεοδομικών*. Έτσι προσεγγίζεται το ζήτημα των αστικών πολιτικών εξετάζοντας μια σειρά θεμάτων: ζητήματα πολεοδομίας και αναπτυξιακού σχεδιασμού, ζητήματα κοινωνικής πολιτικής, ζητήματα αστικής διακυβέρνησης, ιστορικής εξέλιξης των πόλεων, του ρόλου των πολιτικών κομμάτων και των κοινωνικών κινημάτων κ.α. Στην πραγματικότητα το ίδιο το ερώτημα του τι μελετάμε σχετικά με τις αστικές πολιτικές είναι ζήτημα θεωρητικής διαπάλης και συγκρουόμενων προσεγγίσεων, κάτι το οποίο αναλύεται εκτενώς στην έρευνα σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης ενός μεθοδολογικού πλαισίου. **Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι η διατριβή μελετάει τη σχέση πολιτικής και πολιτικών την περίοδο της οικονομικής κρίσης του 2008 στην Αθήνα και την Βαρκελώνη.**

Επιπλέον, η επιλογή της συγκριτικής μεθόδου και των συγκεκριμένων πόλεων βοήθησε στην εξαγωγή γενικότερων συμπερασμάτων, αναφορικά με τους πολλαπλούς τρόπους

1. Μια έννοια που μας έρχεται από τις πολιτικές επιστήμες στις ΗΠΑ.

δια των οποίων ένα διεθνές γεγονός επηρεάζει και συνδέεται με τοπικά χαρακτηριστικά ανάπτυξης των πόλεων και συγκεκριμένες κουλτούρες διακυβέρνησης. Η συνεργασία με το Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης και την καθηγήτρια Marisol Garcia ήταν κομβική σε αυτήν την διαδικασία, τό ως προς την επεξεργασία του μεθοδολογικού πλαισίου της έρευνας μέχρι και την προετοιμασία των συνεντεύξεων και συνολικότερα την έρευνα πεδίου στη Βαρκελώνη.

Το γενικότερο αντικείμενο της διατριβής εξειδικεύεται μέσα από το μεθοδολογικό πλαίσιο που ανέπτυξε η έρευνα και τους χρονικούς περιορισμούς που τέθηκαν:

- Αρχικά η έρευνα επικεντρώθηκε στη θεωρία των Αστικών Πολιτικών μέσα από την ανάλυση θεωρητικών ρευμάτων και προσεγγίσεων στο πεδίο. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον τρόπο με τον οποίο διάφορα ρεύματα ερμήνευσαν το κρισιακό φαινόμενο του 2008.
- Στη συνέχεια, η διατριβή εξειδικεύεται στις περιπτώσεις της Αθήνας και της Βαρκελώνης. Γίνεται μια σύντομη περιοδολόγηση της ιστορίας των πόλεων και του τρόπου με τον οποίο παραδοσιακά εξελίσσονταν οι Αστικές Πολιτικές και τα συστήματα διακυβέρνησης στις εξεταζόμενες πόλεις, ενώ με αναλυτικό τρόπο παρουσιάζεται το πώς επηρεάστηκαν από την οικονομική ύφεση. Η περίοδος 2008-2019 είναι το κέντρο της έρευνας πεδίου.
- Τέλος, από την αποτύπωση των επιπτώσεων και των μετασχηματισμών που έφερε η οικονομική κρίση στις δύο πόλεις του Ευρωπαϊκού Μεσογειακού χώρου, εξαγονται γενικότερα συμπεράσματα για τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκαν οι πολιτικές αλλά και για το πώς επηρεάστηκαν οι θεωρίες ανάπτυξης των πόλεων και του χωρικού σχεδιασμού. Η διατριβή είναι και μια μελέτη γύρω από την πορεία και εξέλιξη των θεωριών για την πόλη, των Αστικών Πολιτικών στο περιβάλλον της οικονομικής κρίσης.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

1.2 ΒΑΣΙΚΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑ ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Τι είναι ένα διανοητικό πρόβλημα; [...] Ένα καλά διατυπωμένο πρόβλημα είναι αυτό που έχει τα παρακάτω στοιχεία (α) Ένα στόχο και κριτήρια αξιολόγησης του στόχου (β) Μια αρχική υπόθεση-συνθήκη που αποτελείται από ένα αρχικό σημείο και τους απαραίτητους πόρους που χρειαζόμαστε (γ) Ένα σετ κανόνων που θα χρησιμοποιηθούν για να αλλάξουν αυτή την αρχική συνθήκη (δ) Εμπόδια στην διαδικασία αυτή (ε) Ένα τελικό αποτέλεσμα, συμπέρασμα (Nozick 1994, 164)

Ο βασικός άξονας της διατριβής είναι η έρευνα σχετικά με τους μηχανισμούς διά των οποίων η οικονομική κρίση επηρέασε το πεδίο χάραξης και εφαρμογής πολιτικών για το χώρο (αστικές πολιτικές), εστιάζοντας στις περιπτώσεις δύο μεσογειακών πόλεων, της Αθήνας και της Βαρκελώνης. **Σε αυτή την κατεύθυνση υπάρχουν ορισμένα βασικά ερευνητικά ερωτήματα που συνοδεύονται από κάποια δευτερεύοντα. Για να υπάρξει όμως μια καλύτερη κατανόηση, θα πρέπει να δούμε αυτά τα ερωτήματα μέσα από την αρχική υπόθεση εργασίας της έρευνας:** Η διατριβή ξεκίνησε το 2012 με την υπόθεση ότι η οικονομική κρίση του 2008 -με διαφορετικούς τρόπους και ταχύτητες (σαν κρίση χρέους στην Ελλάδα, σαν κρίση της κτηματαγοράς αρχικά στην Ισπανία)- ήταν μια σημαντική τομή που κλόνισε τα συστήματα αστικής διακυβέρνησης, οδήγησε σε ραγδαίους πολιτικο-κοινωνικούς μετασχηματισμούς και άλλαξε μοντέλα και ιεραρχήσεις. Επηρεασμένη κυρίως από δομιστικές προσεγγίσεις -και αρχικά εστιάζοντας αποκλειστικά στην Ελληνική περίπτωση- η διατριβή έβλεπε την επικυριαρχία ενός διεθνούς γεγονότος πάνω στα τοπικά μοντέλα εξέλιξης των πόλεων. **Αυτός ο αφειρητικός ερευνητικός προβληματισμός πολύ γρήγορα άλλαξε μέσα από την έρευνα πεδίου.** Στην πράξη οι πόλεις βίωσαν την κρίση με πολύ διαφορετικό τρόπο κατά περίπτωση. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι μετασχηματισμοί δεν προέκυπταν μέσα από μια «υπερεθνική» παρέμβαση, αλλά από την αλληλεπίδραση πολλαπλών παραγόντων. Τα τοπικά χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες, οι παραδόσεις σχεδιασμού και διακυβέρνησης, τα πολιτικά κόμματα, τα κοινωνικά κινήματα, ήταν κάποια από τα ωστοιχεία που επηρέαζαν τον τρόπο χάραξης πολιτικών στο χώρο. Έτσι, μεθοδολογικά εργαλεία και σχήματα που αρχικά υιοθετήθηκαν, φάνηκαν στην πορεία της έρευνας ανεπαρκή.

Ως εκ τούτου, η έρευνα αναγκάστηκε να εξελιχθεί, να επεκταθεί, να εξετάσει συνολικά τις Αστικές Πολιτικές και το τι σημαίνει η μελέτη τους, να δει τις ιδιαιτερότητες της Αθήνας και της Βαρκελώνης, να εξετάσει την ύφεση του 2008 υπό αυτό το πλαίσιο και τέλος να βγάλει συμπεράσματα γενικότερα για τις θεωρίες των Αστικών Πολιτικών. Σε ένα βαθμό η έρευνα προσέγγισε την κρίση σαν κρίση ιδεών και θεωριών.

Υπό αυτό το πρίσμα, η προβληματική της διατριβής διαρθρώθηκε πάνω σε τρεις ενότητες ερευνητικών ερωτημάτων.

Η πρώτη ενότητα ερωτημάτων αφορά την ίδια τη θεωρία των Αστικών Πολιτικών:

Τι είναι οι Αστικές Πολιτικές; Πώς τις προσεγγίζουμε; Ποιες είναι οι βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις; Πώς διαμορφώθηκαν οι αστικές πολιτικές τις δεκαετίες πριν την κρίση; Μέσα από διερεύνηση βιβλιογραφικών πηγών η έρευνα κάνει μια αναλυτική παρουσίαση ρευμάτων, μεθοδολογιών, θεωριών και προσεγγίσεων γύρω από το πεδίο των Αστικών Πολιτικών. Ο βασικός στόχος είναι η κατανόηση του αντικείμενου της μελέτης: Τι μελετάμε όσον αφορά τις Αστικές Πολιτικές; Σε αυτή την κατεύθυνση η έρευνα επικεντρώνεται περισσότερο στις πολιτικές (policies) και λιγότερο στη πολιτική (politics). Παράλληλα γίνεται μια προσπάθεια συσχέτισης των πολιτικών εξελίξεων με την διαδικασία χάραξης πολιτικών (politics vs policies).

Στη συνέχεια, γίνεται μια προσπάθεια διαμόρφωσης κριτηρίων και ενός μεθοδολογικού πλαισίου αξιολόγησης των πολιτικών. *Ποια μπορεί να είναι η μέθοδος αξιολόγησης; Τι σημαίνει επιτυχία και αποτυχία στις πολεμικές; Πως αξιολογείται; Πως καθορίζεται ένα επιτυχημένο παράδειγμα (best practice);*

Αυτή η γενική ανάλυση θα είναι μια εισαγωγική ενότητα ερωτημάτων ώστε να δούμε συγκεκριμένα πως επηρέασε η κρίση τις θεωρίες αστικών πολιτικών. *Πως προσέγγισαν τα διάφορα ρεύματα την οικονομική κρίση; Πού επικεντρώθηκε η έρευνα; Η δεύτερη ενότητα ερωτημάτων αφορά τις μελέτες περίπτωσης της Αθήνας και της Βαρκελώνης, και μπορεί να διακριθεί σε δύο υπο-ενότητες. Ο λόγος είναι ότι προκειμένου να προσεγγιστούν οι επιπτώσεις της κρίσης στις δύο πόλεις έπρεπε να υπάρχει μια συνολική κατανόηση της σύγχρονης ιστορίας τους. Υπό αυτό το πρίσμα προκύπτουν μια σειρά ερωτημάτων: Πως διαμορφώθηκαν οι πολεμικές τις προηγούμενες δεκαετίες στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη; Ποιο μοντέλο ακολούθηθηκε; Ποιοι παράγοντες τις καθόρισαν; Πως αξιολογούνται και κρίνονται;*

Οι επιπτώσεις της κρίσης αφορούν την επόμενη υπο-ενότητα. Με ερωτήματα όπως: Πως επηρέασε η κρίση την Αθήνα και τη Βαρκελώνη; Πως αυτό αποτυπώνεται; Μετασηματίστηκαν οι πολιτικές στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη για να αντιμετωπίσουν ή να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες της ύφεσης; Και σε ποια κατεύθυνση;

Η τελευταία ενότητα ερωτημάτων συμπυκνώνει τις δύο προηγούμενες και σχετίζεται με τις επιπτώσεις της κρίσης πάνω στην παραγωγή «μοντέλων» και θεωριών. *Τι συμπεράσματα προκύπτουν γενικότερα για τις αστικές πολεμικές και τη διαμόρφωσή τους στο περιβάλλον της οικονομικής κρίσης; Αποτεδεί η κρίση και κρίση των θεωριών αυτών; Υπάρχουν ενδείξεις μετασημασιών ή καινοτομίας; Είναι η κρίση μια τομή για τις περιπτώσεις της Αθήνας και της Βαρκελώνης;*

Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί ότι η επιδίωξη δεν είναι να καλύψουμε κάποιο κενό στην θεωρία. Τα ερωτήματα που θέτει η έρευνα προσπαθούν να συμβάλουν στην ερμηνεία ενός φαινομένου και στην παραγωγή μιας «μεθοδολογικής» καινοτομίας, συμβάλλοντας με αυτόν τρόπο στην γενικότερη συζήτηση γύρω από την κρίση, την εξέλιξη των πόλεων και των πολιτικών. Η προβληματική γύρω από τα παραπάνω ερωτήματα και στόχους αναπτύσσεται μέσα από τη δομή του κειμένου της διατριβής και στηρίζεται σε ένα βαθμό σε αυτό που ο φιλόσοφος Robert Nozick (1993) χαρακτηρίζει ως αναγκαία επίπεδα στη διατύπωση ενός διανοητικού ερωτήματος. Ο κεντρικός στόχος είναι η διαμόρφωση ενός μεθοδολογικού πλαισίου αξιολόγησης και ανάλυσης των Αστικών Πολιτικών και του αποτυπώματός τους στις πόλεις στο περιβάλλον της οικονομικής ύφεσης. Οι θεωρίες των Αστικών Πολιτικών και τα εργαλεία ανάλυσης που προτείνουν αποτελούν τη βάση και την αφετηριακή συνθήκη της έρευνας. Η έρευνα πεδίου στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη στοιχειοθετεί την καινούργια πληροφορία και τα νέα δεδομένα, γεγονός που οδηγεί σε μια αναθεώρησή των αρχικών εργαλείων ανάλυσης. Τέλος, είναι τα συμπεράσματα, οι προτάσεις γύρω από τους τρόπους με τους οποίους μπορούμε να προσεγγίσουμε τις Αστικές Πολιτικές μέσα από την οπτική της έρευνας.

1.3 ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Όλα τα παραπάνω αποτυπώνονται στα κεφάλαια και γενικότερα στη δομή της διατριβής. Βασική επιδίωξη είναι η παρουσίαση του κειμένου και των αποτελεσμάτων της έρευνας να γίνεται με κατανοητό τρόπο και ταυτόχρονα να αποτελεί ένα ευχάριστο ανάγνωσμα. Η οπτική του αναγνώστη έχει κεντρική θέση στην οργάνωση του κειμένου. Το πώς ο αναγνώστης θα αντιληφθεί το κείμενο και τα επιχειρήματα που διατυπώνονται είναι βασικό στοιχείο στη συγγραφή της διατριβής και ιδιαίτερα στη δική μας περίπτωση όπου το κείμενο είναι σχετικά εκτενές (big book thesis).

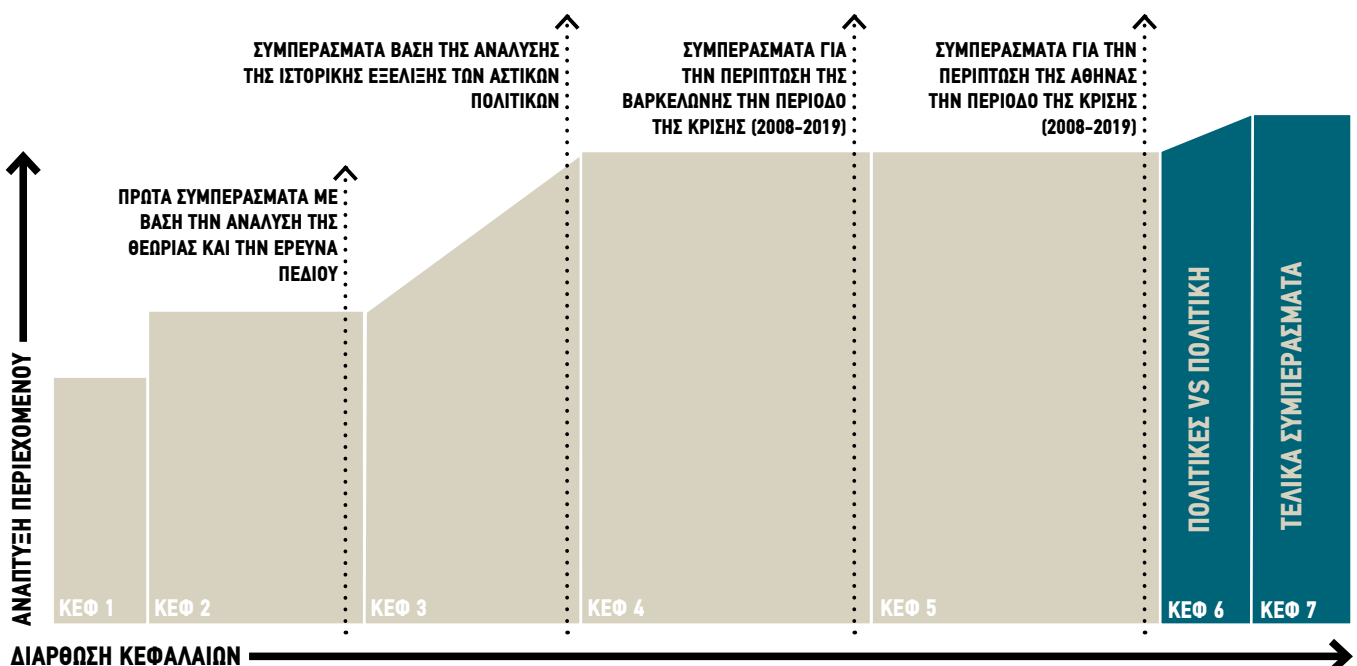
Με αυτή την κατεύθυνση το κείμενο οργανώνεται με ένα επιτελικό τρόπο και δίνονται από πολύ νωρίς στον αναγνώστη στοιχεία από τα αποτελέσματα της έρευνας. Έτσι ο αναγνώστης δε χρειάζεται να φτάσει στο τέλος του κειμένου ώστε να αποκτήσει εικόνα για την έρευνα. Η κάθε ενότητα έχει τα δικά της συμπεράσματα και συγκρίσεις, ενώ στο τέλος γίνεται απλά μια σύνοψη των σημείων που έχουν ήδη αναλυθεί και επισημανθεί στον κορμό του κειμένου.

Μαζί με το παρόν εισαγωγικό κεφάλαιο η έρευνα χωρίζεται σε έξι κεφάλαια.

Το παρόν **Κεφάλαιο 1** παρουσιάζει την αφετηρία και το αντικείμενο της έρευνας, τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα, την κύρια υπόθεση εργασίας και τη δομή του κειμένου της διατριβής.

Στο **Κεφάλαιο 2** γίνεται η διερεύνηση της βιβλιογραφίας, η παρουσίαση του θεωρητικού πλαισίου και της μεθοδολογίας που θα ακολουθήσει η διατριβή. Αρχικά γίνεται μια προσέγγιση του πεδίου των Αστικών Πολιτικών, των βασικών εννοιών και όρων και των αρχικών στοιχείων όπου στοιχειοθετούν την έρευνα στις Αστικές Πολιτικές. Στη συνέχεια ακολουθεί μια συνοπτική παρουσίαση θεωρητικών ρευμάτων στο πεδίο, ενώ γίνεται και μια ανάλυση των τρόπων με τους οποίους αξιολογούνται πολιτικές. Μια διακριτή ενότητα ασχολείται με την περίοδο της κρίσης και του τρόπου με τον οποίο ανταποκρίθηκαν διάφορα ρεύματα σκέψης, ενώ παρουσιάζονται και νέες ερευνητικές

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

αιζέντες. Τέλος, έχουμε τη διαμόρφωση του μεθοδολογικού πλαισίου της έρευνας. Ήδη από το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται στον αναγνώστη βασικές πτυχές της έρευνας πεδίου, η οποία σε συνδυασμό με την διερεύνηση της βιβλιογραφίας μάς βοηθάει στη συγκρότηση του μεθοδολογικού πλαισίου. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η μεθοδολογία δεν σχετίζεται απλά με την υιοθέτηση ενός ρεύματος σκέψης αλλά με τη συγκρότηση αναλυτικών εργαλείων και μεθόδων προσέγγισης των Αστικών Πολιτικών. Στη διαδικασία αυτή υιοθετούνται τεχνικές και προσεγγίσεις από διάφορα ρεύματα σκέψης. Η έρευνα εξετάζει τις Αστικές Πολιτικές και τους μετασχηματισμούς στις πόλεις μέσα από μια τριπλή λογική: (α) το ρόλο των υπερεθνικών θεσμών και μετασχηματισμών (β) τις τοπικές κουλτούρες διακυβέρνησης (γ) τον ρόλο των τοπικών δρώντων υποκειμένων (κινημάτων, κομμάτων, ηγεσίας). Η αλληλεπίδραση αυτών των τριών επιπέδων σύμφωνα με την έρευνα καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη διαμόρφωση και τον χαρακτήρα των πολιτικών.

Στα επόμενα τρία κεφάλαια εφαρμόζουμε τα παραπάνω στις μελέτες περίπτωσης της Αθήνας και της Βαρκελώνης.

Το **Κεφάλαιο 3** είναι μια πρώτη ματιά στην έρευνα πεδίου, όπου εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο θα πραγματοποιηθεί η έρευνα συγκεκριμένα στις επιλεγμένες περιπτώσεις της Αθήνας και της Βαρκελώνης. Αναδεικνύονται τα κοινά χαρακτηριστικά και οι διαφοροποιήσεις στην προσπάθεια διαμόρφωσης ενός αρχικού συγκριτικού πλαισίου, ενώ γίνεται μια αρκετά αναλυτική παρουσίαση του τρόπου εξέλιξης των αστικών πολιτικών στις δύο πόλεις από την περίοδο μετάβασης στη δημοκρατία την δεκαετία του 1970 μέχρι το 2008. Η συγκεκριμένη ενότητα της διατριβής είναι σημαντική καθώς αποτυπώνονται τα δομικά χαρακτηριστικά του συστήματος διακυβέρνησης των δύο πόλεων, των χαρακτηριστικών της αστικοποίησης, του τρόπου με τον οποίο διεθνείς μεταβολές και τάσεις το επηρέασαν, του ρόλου των δρώντων πολιτικών υποκειμένων κ.α. Στο τέλος του κεφαλαίου γίνεται σύνοψη των συμπερασμάτων και του τρόπου με τον οποίο συνέβαλε σε αυτά η έρευνα πεδίου.

Στη συνέχεια αναλύεται η περίοδος της κρίσης (2008-2019). Αν και η περίοδος αυτή δεν είναι ενιαία και αποτυπώνεται με πολύ διαφορετικό τρόπο στις δύο περιπτώσεις, για τους σκοπούς της έρευνας την αντιλαμβανόμαστε ως μια «κοινή» περίοδο μετασχηματισμών.

Το **Κεφάλαιο 4** ασχολείται με τη Βαρκελώνη. Μια εισαγωγική ενότητα μας παρουσιάζει κάποια γενικά στοιχεία για την ύφεση και πως τη βίωσε αρχικά η Ισπανία και στη συνέχεια η πόλη της Βαρκελώνης. Ως αρχή ορίζεται η έκρηξη της φούσκας των ακινήτων στα τέλη του 2007. Στη συνέχεια το κεφάλαιο οργανώνεται χρονολογικά και παρουσιάζει τη διαμόρφωση των αστικών πολιτικών βάσει των πολιτικών μετασχηματισμών που έλαβαν χώρα στη πόλη της Βαρκελώνης: την ιστορική ήττα των Σοσιαλιστών το 2011, τη διακυβέρνηση του εθνικιστικού CiU (2011-2015), την περίοδο του Barcelona en Comu μετά το 2015, και κλείνει με το κίνημα της ανεξαρτησίας του 2018-2019. Στο τέλος του κεφαλαίου γίνεται σύνοψη, σύγκριση και κατηγοριοποίηση βάσει του μεθοδολογικού πλαισίου που ανέπτυξε η έρευνα.

Το **Κεφάλαιο 5** επικεντρώνεται στην περίπτωση της Αθήνας την περίοδο της κρίσης. Στην αρχή παρουσιάζονται τα αίτια της ελληνικής κρίσης και οι τρόποι με τους οποίους αποτυπώθηκαν σε εθνικό επίπεδο και ιδιαίτερα στην Αθήνα. Η Αθηναϊκή περίπτωση παρουσιάζεται με διαφορετικό τρόπο από αυτήν της Βαρκελώνης, διατηρώντας μια χρονολογική σειρά αλλά με βάση τη δράση διαφορετικών υποκειμένων και θεσμών. Μετά από μια σύντομη επισκόπηση των πολιτικών κατά την Μεταολυμπιακή περίοδο της πόλης γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στις κατευθύνσεις που ακολούθησαν οι κεντρικές κυβερνήσεις, οι Δήμοι, τα κοινωνικά κινήματα, ενώ ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον

ρόλο και τη δράση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Στο τέλος γίνεται μια σύνοψη και μια πρώτη σύγκριση με τη μεθοδολογία που ακολουθεί η διατριβή.

Το **Κεφάλαιο 6** μπορεί να θεωρηθεί ένα πρώτο κεφάλαιο συμπερασμάτων. Βλέπουμε συγκριτικά τις δύο περιπτώσεις δίνοντας έμφαση στη σχέση πολιτικής και πολιτικών. Αρχικά παρουσιάζονται οι πολιτικοί μετασχηματισμοί στην Ελλάδα και την Ισπανία και οι τρόποι με τους οποίους επηρέασαν τις κατευθύνσεις των πολιτικών. Στη συνέχεια επικεντρωνόμαστε στις ίδιες τις πολιτικές ανιχνεύοντας τα κοινά σημεία και τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη. Τέλος σχολιάζουμε, την έννοια της «καινοτομίας» σε επίπεδο πολιτικών και το ρόλο που έπαιξε η κρίση σε αυτή την διαδικασία βλέποντας ταυτόχρονα τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι πόλεις τα επόμενα χρόνια.

Στο **Κεφάλαιο 7** παρουσιάζονται τα τελικά συμπεράσματα της έρευνας μέσα από δύο διακριτές ενότητες. Αρχικά γίνεται σύγκριση ανάμεσα στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη και τους τρόπους με τους οποίους η ύφεση επηρέασε της Αστικές Πολιτικές. Η συγκεκριμένη ενότητα αποτελεί και μια γενικότερη επισκόπηση της διατριβής. Στη συνέχεια επιστρέφουμε στα ερευνητικά ερωτήματα συνοψίζοντας τους μετασχηματισμούς στο επίπεδο της ίδιας της θεωρίας των Αστικών Πολιτικών και των ρευμάτων.

2. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΕ "ΚΡΙΣΗ";

2.1 ΠΡΟΣΕΓΓΙΖΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ;

2.1.1 ΣΕ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΟΡΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΟΡΙΩΝ (ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ;)

Ένα από τα πρώτα θέματα που οφείλει να διευκρινίσει η έρευνα είναι το βασικό αντικείμενο της μελέτης. Τι είναι οι *αστικές πολιτικές* (*urban politics*)²; Σε πρώτη ανάγνωση, ως αστικές πολιτικές θα μπορούσαν να οριστούν όλες οι πολιτικές που εφαρμόζονται στις πόλεις ή στις αστικοποιημένες κοινωνίες (Stoker 1998; Ward κ.ά. 2011). Ένας τέτοιος ορισμός όμως θα ήταν αρκετά περιοριστικός, καθώς αποκλείει τις μη αστικές περιοχές ή τον τρόπο που επηρεάζουν τις πολιτικές στα αστικά κέντρα άλλες χωρικές ενότητες όπως οι περιφερειακές, εθνικές ή υπερεθνικές. Στην πραγματικότητα, η ίδια η διαδικασία αναζήτησης ορισμού είναι αρκετά σύνθετη και πολύπλοκη. Όπως σωστά παρατηρεί ο Allan Cochrane *"στην πράξη η προσπάθεια καθορισμού [των Αστικών Πολιτικών] ως πεδίο μελέτης αποδεικνύεται πιο ποδύπλοκη διαδικασία από ότι η χρήση του όρου στην καθημερινή γλώσσα ή στα ακαδημαϊκά κείμενα. Μόλις κάποιος αρχίζει να ασχολείται με αυτό, τότε είναι που όλη η έννοια αρχίζει να ξεδιαλώνει"* (Ward κ.ά. 2011, 862).

Αρχικά η ίδια η ερμηνεία της έννοιας του αστικού (*urban*) εντάσσεται με διαφορετικό τρόπο στις θεωρίες των αστικών πολιτικών, ανάλογα με τη χρονική περίοδο, το εκάστοτε κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο (Cochrane 2007; MacLeod κ.ά. 2011) αλλά και την ίδια την εξέλιξη του πεδίου (John 2009). Δεν χρησιμοποιείτο καν από την αρχή, καθώς στις απαρχές του αντικειμένου κατά τις δεκαετίες του 1950-60 η έννοια του "τοπικού" (*local*) είχε κυρίαρχη θέση, με μελέτες διάρθρωσης της εξουσίας σε τοπικό επίπεδο να είναι στο επίκεντρο της έρευνας. Το *αστικό* αρχίζει να αντικαθιστά το *τοπικό* τις επόμενες δεκαετίες ιδιαίτερα υπό την επιρροή νέο-Μαρξιστικών και νεο-Βεμπεριανών προσεγγίσεων για τον χώρο (Castells 1979; Dunleavy 1980; Saunders 1986; Young 1975). Το *αστικό* σήμαινε μια μετάβαση πέρα από το *τοπικό*, τη σύνδεση με ευρύτερες διαδικασίες αστικοποίησης, οικονομικούς και χωρικούς μετασχηματισμούς. Η μετέπειτα έρευνα αμφισβήτησε όλο και περισσότερο τα "όρια" που έθετε το *αστικό*, σε βαθμό που οι αστικές πολιτικές αφορούσαν πλέον όλο το πλαίσιο της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής, και οι πολιτικές καθώς και οι ταυτότητες έπαψαν να είναι ακριβώς "*χωρικά προορισμένες*" (Harvey 1993)³. Όπως χαρακτηριστικά σχολιάζει ο Peter Saunders, από τη δεκαετία του 1970 και μετά:

"η αστική κοινωνιολογία είχε φτάσει σε ένα τέτοιο επίπεδο που πλέον δεν χρειαζόταν και δεν ήταν και δυνατό να αναγνωρίσεις κάποιον συγκεκριμένο κοινωνικό μετασχηματισμό στις δυτικές καπιταλιστικές κοινωνίες σαν ένα φαινόμενο των πόλεων. Η 'Αστικότητα'⁴ ήταν παντού με αποτέλεσμα και η κοινωνιολογία της αστικότητας να είναι για τα πάντα". (Saunders 1986, 1)

Νεότερες προσεγγίσεις αμφισβητούν ακόμα και τη χρησιμότητα του όρου, καθώς οι αστικές πολιτικές αφορούν διαδικασίες και αρμοδιότητες που πλέον πολύ λίγο σχετίζονται με την έννοια του *αστικού* (K. Cox 1993; 2001; Macleod και Goodwin 1999; Rodgers, Barnett, και Cochrane 2014). Ο Kevin Cox (2001) υποστηρίζει ότι αυτό που σήμερα καθορίζεται ως αστικές πολιτικές είναι ετερογενές και η σχέση του με δομές και

2. Στα πλαίσια της διατριβής υιοθετείται ο όρος αστικές πολιτικές μετάφραση του *urban politics* που χρησιμοποιείται στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία. Στην ελληνική βιβλιογραφία δεν υπάρχει διευρυμένη χρήση του όρου ενώ αντίθετα συναντάμε περισσότερο την έννοια χωρικές πολιτικές, αλλά εκτιμήθηκε ότι η συγκεκριμένη ορολογία δεν εξυπηρετεί του άξονες της έρευνας κυρίως διότι έχει περισσότερο χωρική διάσταση.

3. Η θέση αυτή αφορά κυρίως θεωρίες που σχετίζονται με το Μαρξισμό-Δομισμό, όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 2.2 αυτό είναι αντικείμενο θεωρητικής διαπάλης με άλλα ρεύματα σκέψης.

4. Με τον ορό Αστικότητα αναφερόμαστε στο Urbanism.

σχέσεις που παραπέμπουν σε κάποια έννοια του *αστικού* είναι σίγουρα αμφισβητήσιμη.

Μήπως τελικά και η ίδια η διαδικασία οριοθέτησης του αντικειμένου δεν έχει απολύτως καμία σημασία (Davies και Imbrosio 2009; John 2009; Savage και Ward 1993; Stoker 1998); Στην πραγματικότητα, οι αστικές πολιτικές είναι πράγματι ένα ετερογενές πεδίο, ευέλικτο και ποικίλο, μια *"σημαία ευκαιρίας"* (Stoker 1998, 120) όπου οι περισσότεροι μελετητές κάνουν αυτό που θέλουν. Είναι ίσως αυτή η ασάφεια και η ευελιξία που κάνει το πεδίο ελκυστικό σε ένα πλήθος μελετητών οι οποίοι προέρχονται από διαφορετικά επιστημονικά αντικείμενα (John 2009). Οι προσλήψεις βέβαια είναι διαφορετικές ανάλογα με το πεδίο προέλευσης. Έτσι η Deborah Martin υποστηρίζει ότι οι αστικές πολιτικές για τους γεωγράφους για παράδειγμα *"εκκινούν μια έννοια του αστικού σαν μια σειρά διαδικασιών που είναι ήδη παγκόσμιες, αλλά έχουν προεξοχές και εκφράσεις στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων σε διάφορα επίπεδα. Αυτές οι διαδικασίες παράγουν και εκφράζουν όδες τις συγκρούσεις στο χώρο"* (Ward κ.ά. 2011, 857). Σε άλλες περιπτώσεις η βαρύτητα δίνεται αλλού.

2.1.2 ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (ΤΙ ΜΕΛΕΤΑΜΕ;)

Το κοινό χαρακτηριστικό των περισσότερων μελετών είναι ότι κινούνται στα όρια ή και πέρα από το επιστημονικό τους πεδίο. Είναι εκεί άλλωστε, όπως σχολιάζει ο Patrick Dunleavy, όπου βρίσκεται ο πιο *"παραγωγικός χώρος για νέες προσεγγίσεις"* (Dunleavy 2003, 40). **Η εξέλιξη του πεδίου μελέτης των αστικών πολιτικών συγκλίνει σε αυτό που περιγράφεται ως 'μεταεπιστημονική' προσέγγιση στη κοινωνική έρευνα** (Brenner 2004; Jessop και Sum 2001; Sayer 1999). Είναι εκείνη η μέθοδος όπου *"οι ερευνητές ξεχνάνε τα επιστημονικά πεδία [...] Ακοδουθούν τις ιδέες και τις συνδέσεις όπου και αν οδηγούν αντί να τις ακοδουθούν μόνο μέχρι το όριο του επιστημονικού τους πεδίου"* (Sayer, 1999: 3). Δεν είναι άλλωστε τυχαία η έκρηξη ευρύτερα των μελετών γύρω από τις αστικές πολιτικές αλλά και γενικότερα τις σπουδές της πόλης (Urban Studies) μέσα στις δεκαετίες 1980-90, σε μια περίοδο όπου οι διακρίσεις ανάμεσα στα πεδία αμφισβητήθηκαν έντονα και οι αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές διαδικασίες ήταν πιο έντονες από ποτέ (Brenner 2004).

Παρόλη όμως τη ρευστότητα που επικρατεί, το ερώτημα τι μελετάμε όταν εστιάζουμε στις αστικές πολιτικές παραμένει. Αποτελεί ένα είδος γενικής θεωρίας με χωρική αναφορά ή υπάρχει κάτι που τη διακρίνει; Πού έχουν επικεντρωθεί τα διάφορα ρεύματα σκέψης; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά τους; Τι μεθοδολογικά εργαλεία χρησιμοποιούν;

Αν και τα αναλυτικά εργαλεία είναι πολλά και με διαφορετικές θεωρητικές αφετηρίες, μπορούμε να διακρίνουμε δύο κύριες προσεγγίσεις:

Αρχικά είναι εκείνες οι θεωρίες που εκκινούν με την ανάλυση ευρύτερων πολιτικών και οικονομικών δυναμικών, εκείνες που ο Jon Pierre αποκαλεί «Μέγα-θεωρίες» (Grand Theories) (Pierre 2005). Έτσι, σχήματα σκέψης όπως ο *Υπαρκτός Νεοφιλελευθερισμός* (Brenner και Theodore 2002) χαρακτηρίζονται από ένα μεγάλο βαθμό αφαίρεσης, σπριζονται σε συγκεκριμένες υποθέσεις και αξιώματα (π.χ. σχετικά με τη φύση του κράτους στον καπιταλισμό, για την συσσώρευση του κεφαλαίου κ.α.) και εντάσσουν τη μελέτη

των αστικών πολιτικών σε αυτό το πλαίσιο. Σε άλλες περιπτώσεις, όπως του Castells ή του Harvey, υπάρχει μια αντίληψη των αστικών πολιτικών ως πεδίου μελέτης των χωρικών αποτυπώσεων και σχέσεων που δημιουργεί η φύση της εργασίας στο σύγχρονο καπιταλισμό (Castells 1979; Harvey 1989; Rodgers, Barnett, και Cochrane 2014).

Στη συνέχεια, υπάρχουν οι θεωρίες που ξεκινούν με τη μελέτη συγκεκριμένων τοπικών φαινομένων και από εκεί προσπαθούν να εξάγουν ευρύτερα συμπεράσματα. Πρόκειται για τις θεωρίες που ο Μερτον ονομάζει "*μέσης εμβέδειας*" (middle-range theories) (Merton 1968). Στη πράξη αναφερόμαστε στην πλειονότητα σχεδόν των θεωρητικών ρευμάτων στο πεδίο των αστικών πολιτικών. Για τους Logan και Molotch, για παράδειγμα, οι αστικές πολιτικές σχετίζονται με την μελέτη γύρω από το καθεστώς ιδιοκτησίας στις πόλεις και το real estate (Logan και Molotch 2007), τον τρόπο που δρουν οι τοπικές επιχειρηματικές ελίτ, τις συμμαχίες που συγκροτούνται και τα συμφέροντα που δημιουργούνται γύρω από τις επενδύσεις στην αστική γη. Άλλοι μελετητές ρίχνουν μεγαλύτερο βάρος στους θεσμούς (*θεσμικές* και *νεοθεσμικές* προσεγγίσεις) και τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται και μετασχηματίζονται στο τοπικό επίπεδο (Lowndes 2009).

Η πρόσληψη των διαφορών των δύο αυτών βασικών προσεγγίσεων και των ρευμάτων που εμπεριέχονται σε αυτές προκύπτει σε μεγάλο βαθμό και από την πολιτική προσέγγιση και τις αρχές του κάθε ερευνητή (Cochrane 2007; Hochschild 2008; Imbroscio 2010). Στις αστικές πολιτικές, όπως και στις πολιτικές επιστήμες γενικότερα, η έννοια της ουδετερότητας για αρκετούς μελετητές είναι κάτι υπό αμφισβήτηση. Η Stephen White υποστηρίζει πως γενικά *«όλη η επιστημονική δραστηριότητα εμπεριέχει μια ηθική-πολιτική στάση»* (White 2000, 744) ενώ η Jennifer Hochschild αναφέρει πως *«η μεταμοντέρνα ακαδημαϊκή γνώση μάς διδάξε ότι είναι στην πραγματικότητα αδύνατο να ξεφύγει κάποιος από τις προσωπικές του αξίες στην έρευνα που πραγματοποιεί, όσο εσωτερική ή αδιάτακτα εμπειρική και αν είναι»* (Hochschild 2008, 328). Σε αυτήν την κατεύθυνση ο David Imbroscio (2010) υποστηρίζει πως η ίδια η έννοια της *«πολιτικής ουδετερότητας»* δεν υπάρχει σε καμία θεωρία αστικών πολιτικών και διακρίνει τις τελευταίες σε θεωρίες που εντάσσονται στο πλαίσιο της φιλελεύθερης σκέψης (π.χ *πλουραλισμός, θεωρίες αστικών καθεστώτων* κ.α.) και σε αυτές που έχουν ως βάση το Μαρξισμό και αναζητούν εναλλακτικές (π.χ *υπαρκτός νεοφιλελευθερισμός* κ.α.)⁵.

Η αναφορά στην πολιτική διάσταση των αστικών πολιτικών γίνεται διότι όλες οι θεωρίες, πέρα από τις όποιες διαφορετικές προσεγγίσεις και αναλυτικά πλαίσια, εξετάζουν το ζήτημα της εξουσίας (Davies και Imbroscio 2009; John 2009; Stoker 1998; S. Clarke 2012). Η μελέτη των σχέσεων εξουσίας βρίσκεται στον πυρήνα όλων των ρευμάτων είτε αυτές επικεντρώνονται στα κοινωνικά κινήματα (Castells 1979; Mayer 2009), είτε σε θέματα αστικής ανάπτυξης (Fainstein 2001), είτε αστικής διακυβέρνησης (DiGaetano και Strom 2003), είτε μετασχηματισμών του κράτους (Brenner 2004; Jessop 2002a) κ.α. Οι θεωρίες των αστικών πολιτικών αφορούν και αφορούσαν «πάντα» (Davies και Imbroscio 2009) την εξουσία, και αυτό γίνεται, όπως αναφέρει ο Peter John, διότι το τοπικό επίπεδο είναι ίσως η μοναδική κλίμακα όπου η εξουσία «παίρνει συγκεκριμένες μορφές» και κυρίως «μπορεί να είναι μετρήσιμη». Η Susan Clarke, στην ίδια λογική, θεωρεί ότι η μελέτη των δομών εξουσίας είναι ο συνδεδεμένος κρίκος ανάμεσα στις κοινωνικές επιστήμες, στις επιστήμες του χώρου και τις πολιτικές επιστήμες (S. Clarke 2012).

5. Αναλυτικότερα ο Imbroscio κάνει την διάκριση ανάμεσα σε critical και main stream theories (Imbroscio 2010)

2.2 ΜΙΑ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΛΟΓΗΣΗΣ. Η ΧΩΡΟ-ΧΡΟΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ, ΤΟ ΠΟΤΕ ΚΑΙ ΤΟ ΠΟΥ

2.2.1 ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ, ΟΙ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Για να μπορεί πιο εύκολα να κατανοηθεί αυτή η διαδικασία και οι προσεγγίσεις γύρω από το ζήτημα της εξουσίας στις αστικές πολιτικές, οφείλει να ενταχθεί στο ευρύτερο γεωγραφικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της εκάστοτε περιόδου. **Το «πότε» και το «πού» είναι κομβικά στην ανάλυση των θεωριών** (Savage και Warde 1993; Rodgers, Barnett, και Cochrane 2014; Cochrane 2007).

Οι αστικές πολιτικές, **ως αυτόνομο πεδίο μελέτης**, ξεκινούν τις δεκαετίες του 1950-60 στις ΗΠΑ από μια σειρά κοινωνικών και πολιτικών επιστημών που άρχισαν να διερευνούν τον τρόπο με τον οποίο γινόταν η λήψη πολιτικών αποφάσεων στα αστικά κέντρα (Dahl και Rae 2005; Hunter 1969). Σε όλες του τις εκφάνσεις, το ρεύμα αυτών των νέων ερευνών που ονομάστηκαν *Community Power Studies*, είτε εκκινούσε από την προσέγγιση της πολιτικής με όρους πλουραλισμού, είτε με όρους ελιτισμού, συμφωνούσε ότι υπάρχουν συγκεκριμένες αποφάσεις που σχετίζονται με τις πόλεις (urban decisions) και τους θεσμούς διακυβέρνησης των πόλεων ειδικότερα. **Δημιουργούνται έτσι οι όροι για ένα ανεξάρτητο πεδίο μελέτης**. Το αρχικό ερώτημα ήταν το «ποιος κυβερνάει» τις πόλεις, πώς συγκροτούνται οι συμμαχίες σε τοπικό επίπεδο, ποιος είναι ο ρόλος των ελίτ των πόλεων κ.α. Παρόλη τη μεγάλη επιρροή των συγκεκριμένων προσεγγίσεων, η βασική τους αδυναμία ήταν ότι προσεγγίζαν τις σχέσεις και τον τρόπο διαμόρφωσης των πολιτικών κυρίως ως αποτέλεσμα της διαπάλης αποκλειστικά στο τοπικό επίπεδο, στους θεσμούς, στις εκλογικές διαδικασίες και στη δράση των τοπικών ελίτ, παραβλέποντας τον ρόλο ευρύτερων συνθηκών (εθνικών, οικονομικών κ.α.). Μέσα σε αυτά τα «στενά» ερευνητικά όρια η εμφάνιση μετά το 1970 των Μαρξιστικών προσεγγίσεων «εκτόξευσε τη μελέτη των αστικών πολιτικών σε μια ποδύ διαφορετική τροχιά» όπως παρατηρεί ο Gerry Stoker (Stoker 1998, 121).

Ήδη από τη δεκαετία του 1960, αναφέρει ο Peter Saunders, η Μαρξιστική θεωρία αρχίζει να «*ξαναανακαλύπτει της πόλεις*» (Saunders 1986, 104), σε μια προσπάθεια να εντάξει στο θεωρητικό πλαίσιο της κοινωνικά ρεύματα και δυναμικές που ξεφεύγουν από το αναλυτικό πλαίσιο της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας. **Στη μελέτη των αστικών πολιτικών αρχίζει έτσι να ενσωματώνεται ο τρόπος με τον οποίο οι πολιτικές επηρεάζονται από τις οικονομικές σχέσεις και τις ταξικές συγκρούσεις στις δυτικές καπιταλιστικές κοινωνίες, ενώ ταυτόχρονα σταματά και η διάκριση ανάμεσα στο «πολιτικό», το «οικονομικό» και το «κοινωνικό», βασικό στοιχείο των προηγούμενων θεωρήσεων** (Pickvance 1995; Geddes 2009). Ένας από τους κύριους εκφραστές της νέας αυτής λογικής, ο David Harvey υποστηρίζει ότι η προσπάθειά του ήταν να χτίσει μια Μαρξιστική μετα-θεωρία που θα ενσωμάτωνε μια «*χωρο-χρονικότητα*» στη θεώρησή της, έναν «*διαδεκτικό, ιστορικό και γεωγραφικό υλισμό*» κόντρα σε θεωρίες που είχαν σαν μοναδικό στόχο να «*κοδδήσουν στη πέτρα*» (**fix in stone**) την «*ασυμβίβαστη διαφορετικότητα, την μη-επικοινωνία, το συγκεκριμένο και την αμείωτη ατομικότητα*» (Harvey 1997, 9). Για τις αστικές πολιτικές, η Μαρξιστική αυτή μετα-θεωρία επικεντρώθηκε για τον Harvey στις χωρικές διαστάσεις της συσσώρευσης του κεφαλαίου (Harvey 1989; 2009), ενώ για τον Castells σε ζητήματα σχετικά με τα κοινωνικά κινήματα και την αναδιανομή πόρων (collective consumption thesis) (Castells 1979; 1983).

Η συμβολή των Μαρξιστικών θεωρήσεων στην αλλαγή των ερευνητικών κατευθύνσεων ήταν μεγάλη. Οι Stone και Sanders υποστηρίζουν πως στη δεκαετία του 1970 το επίκεντρο της έρευνας της πολιτικής οικονομίας μετακινήθηκε προς το πλαίσιο γύρω από το οποίο πραγματοποιούνται οι κοινωνικές συγκρούσεις και αναφέρει χαρακτηριστικά:

«ήταν ο Μαρξισμός ίσως πέρα από κάθε άλλο σώμα σκέψης, που οδήγησε να εστιάσουμε προς αυτή την κατεύθυνση [...] Και ήταν ο Μαρξισμός που έδινε έμφαση και μιλούσε για την κοινωνία ως αρένα συγκρούσεων [...] Ο Μαρξισμός ήταν καλύτερος στο να ερμηνεύσει τις έντονες συγκρούσεις της δεκαετίας του 1960 από την 'πλουραλιστική' σκέψη στις πολιτικές επιστήμες [...] παρείχε ταυτόχρονα μια έτοιμη απάντηση για τα οικονομικά δεινά που αντιμετώπιζαν τόσες πόλεις» (Stone και Sanders 1987, 13)

Σε αυτές τις συνθήκες, νέες θεωρίες αρχίζουν να αναπτύσσονται στις ΗΠΑ οι οποίες συνδυάζουν στοιχεία της Μαρξιστικής ανάλυσης με τις παραδόσεις του πλουραλισμού και της φιλελεύθερης σκέψης στις πολιτικές επιστήμες (Harding 2009; Mossberger 2009; Stoker 1998), **και συγκλίνουν στην μελέτη του ρόλου που παίζουν οι επιχειρήσεις και γενικότερα οι τοπικές επιχειρηματικές ελίτ στη διακυβέρνηση των πόλεων**. Έτσι ο Charles Lindblom άρχισε να αναλύει την εξουσία που έχουν τα τοπικά επιχειρηματικά συμφέροντα στις πόλεις των ΗΠΑ, διακρίνοντάς την σε «δομική» και «οργανική» εξουσία (Lindblom 1980). Ο Paul Peterson εισάγει τη θεωρία για τον ανταγωνισμό των πόλεων στην προσπάθεια προσέλκυσης επενδύσεων σε αυτό που όρισε ως «αναπτυξιακές πολιτικές» (Peterson 1981). Οι Fainstein και Fainstein στηρίζουν την έρευνά τους στην αστική ανάπτυξη και τις οικονομικές συνθήκες γύρω από τις οποίες εξελίσσεται (Fainstein 2001). Ενώ στη θεωρία τους για τις πόλεις σαν «μηχανές ανάπτυξης» (*growth machines*), οι Logan και Molotch εξετάζουν το ρόλο των επιχειρηματιών του real estate στη διαμόρφωση των αστικών πολιτικών (Logan και Molotch 2007).

Σε αυτή τη «νέα» σχολή της Αμερικανικής Αστικής Πολιτικής Οικονομίας, τη μεγαλύτερη επίδραση (Stoker 1998; Mossberger 2009; Harding 2009) είχε η θεωρία των «Αστικών Καθεστώτων» (Urban Regimes) που ανέπτυξε ο Clarence Stone. Υπό την επιρροή σχημάτων σκέψης όπως ο νέο-πλουραλισμός του Lindblom στον οποίο αναφερθήκαμε, ο Stone εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο οι πόλεις ακολουθούν αναπτυξιακές πολιτικές (Stone 1989). Σε αντίθεση με τις Μαρξιστικές προσεγγίσεις που έδιναν μια «αυτόνομη» (*unilateral*) διάσταση στο ζήτημα της εξουσίας, ο Stone επικεντρώθηκε στους μηχανισμούς με τους οποίους συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων αποκτούν πρόσβαση στην εξουσία μέσω των θεσμών αστικής διακυβέρνησης τους οποίους επηρεάζουν. Έτσι η οποιαδήποτε διαδικασία αλλαγής και μετασχηματισμών σε επίπεδο πολιτικής πραγματοποιείται αποκλειστικά από αυτές τις ομάδες που έχουν πρόσβαση σε αυτές τις δομές, διαθέτοντας αυτό που ο Stone προσδιορίζει ως «ουστημική εξουσία».

Θεωρίες όπως αυτές των *Αστικών Καθεστώτων* του Stone επανέφεραν σε ένα βαθμό την έννοια του τοπικού στη μελέτη των αστικών πολιτικών, αναδεικνύοντας τον αυξημένο ρόλο των ελίτ και γενικότερα των τοπικών ομάδων συμφερόντων στη διαμόρφωση των αστικών πολιτικών. Αυτό όμως δεν κράτησε πολύ καθώς από τις αρχές του 1990 οι θεωρίες αρχίζουν να *διεθνοποιούνται*, με το επίκεντρο να μετατοπίζεται στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και τους μετασχηματισμούς που αυτή επιφέρει.

2.2.2 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Όπως σχεδόν με όλες τις έννοιες στις πολιτικές επιστήμες έτσι και η *παγκοσμιοποίηση* είναι μια αρκετά αμφισβητήσιμη έννοια, και ο τρόπος με τον οποίο την ερμηνεύουν οι διάφοροι ερευνητές ποικίλλει. Παρόλα αυτά, κοινή βάση σε όλες τις προσεγγίσεις είναι η πεποίθηση ότι η *«παγκόσμια κλίμακα παίζει ένα σημαντικό ρόλο στην αναδιοργάνωση των κοινωνικών*

σχέσεων» (Brenner 2004, 47), αναδιατάσσοντας και τη χωρική-γεωγραφική διάσταση αυτών των σχέσεων. Ο διάλογος γύρω από την παγκοσμιοποίηση και τα αποτελέσματα της στο χώρο, στις κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις, είναι πλούσιος.

Ο κυρίαρχος «λόγος» γύρω από την παγκοσμιοποίηση σύμφωνα με τον Neil Brenner είχε δύο βασικά χαρακτηριστικά (Brenner 2004). Αρχικά ερμήνευε την παγκόσμια κλίμακα ως κάτι προκαθορισμένο, μη αμφισβητήσιμο, και κυρίως κάτι που δεν αλλάζει οδηγώντας σε μια ντε φακτο ομογενοποίηση. Έτσι, για παράδειγμα, θεωρίες όπως της «Παγκόσμιας Κοινωνίας» του Malcolm Waters αντιλαμβάνονταν τη συρρίκνωση του κόσμου σε μια μοναδική παγκόσμια κοινωνία (Waters 2001). Ήταν σαν ο κόσμος να γίνεται αντιληπτός ως κάτι ενιαίο και αδιαίρετο (LeGalès 2002). Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό είναι η διαδικασία «αποχωρικοποίησης» (deterritorialization) των θεωριών όπου οι νέες παγκόσμιες ροές θριαμβεύουν. Σε αυτήν τη λογική ο Castells υποστήριζε ότι οι νέες παγκόσμιες οικονομικές συνθήκες στην πράξη διαλύουν και διαχέουν αυτό που ήταν ιστορικά η οικονομική γεωγραφία και το κυρίαρχο πλέον είναι ο «χώρος των ροών» (Castells 2009).

Οι νέες προσεγγίσεις των θεωριών για τις αστικές πολιτικές αναπτύσσονται με βάση την κριτική γύρω από την παγκοσμιοποίηση, αναδεικνύοντας τη σημασία του χώρου και με επίκεντρο ζητήματα που σχετίζονται με τους θεσμούς αστικής διακυβέρνησης, την (νέα) σχέση πόλεων-περιφέρειας (new regionalism) το ρόλο των εθνικών και υπερεθνικών δομών στις νέες συνθήκες.

Διακρίνουμε δύο βασικές προσεγγίσεις:

- Στην πρώτη εντάσσουμε όλες αυτές τις θεωρίες που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως μια προσπάθεια εξέλιξης και «διεθνοποίησης» της προσέγγισης των Αστικών Καθεστώτων. Η παγκοσμιοποίηση έστρεψε πολλούς ερευνητές προς την αναζήτηση εργαλείων συγκριτικής έρευνας ή «οικουμενικών» μεθόδων ανάλυσης του σύγχρονου αστικού φαινομένου. Αρκετοί ήταν αυτοί που είδαν το μέλλον των αστικών πολιτικών στις αναδυόμενες σχέσεις του κέντρου και της περιφέρειας των πόλεων, στους τρόπους με τους οποίους οι πόλεις διεκδικούν και διαπραγματεύονται τη θέση τους στα νέα παγκόσμια δίκτυα και γενικότερα στον τρόπο με τον οποίο μετασχηματίζονται οι θεσμοί και συγκεκριμένα αυτοί της Αστικής Διακυβέρνησης.
- Η δεύτερη προσέγγιση σχετίζεται με την δυναμική επαναφορά θεωριών που στηρίζονται σε Μαρξιστικές αναλύσεις (*Πολιτική Οικονομία της Κόσμησας*) και αναπτύχθηκαν γύρω από την κριτική στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, και στις αναλύσεις γύρω από τον μετασχηματισμό των δομών διακυβέρνησης και του κράτους (state rescaling) μέσα στις νέες συνθήκες (Brenner 2004; Brenner και Theodore 2002; Brenner 2003; Peck 1996; Moulaert κ.ά. 2007; Peck 2002; Amin 1994; Sheppard και McMaster 2004).

Στην παρούσα μελέτη όμως η έννοια της παγκοσμιοποίησης είναι σημαντική και στο επίπεδο διαμόρφωσης νέων πολιτικών ταυτοτήτων. Για τον Hanspeter Kriesi, η παγκοσμιοποίηση δημιούργησε νέους πολιτικούς διαχωρισμούς (Kriesi 2008). Όπως υποστηρίζει η οικονομική άνθηση, η δικτύωση χωρών και πολιτισμών είναι μια πτυχή αυτή της διαδικασίας που ενισχύεται με την αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, νέα φτώχεια κ.α. Δημιουργείται υπό αυτό το πλαίσιο ένα κοινωνικό στρώμα «ηττημένων» που δεν έβλεπαν με θετική ματιά έννοιες όπως η πολιτιστική ένταξη και εχθρεύονταν τη μετανάστευση και τους μετανάστες που τους αντιμετώπιζε ανταγωνιστικά. Σε πολιτικό

επίπεδο οι συγκεκριμένες αντιλήψεις θα ενισχύσουν μια «νεα δεξιά» που θα αναδειχθεί σε πολλές χώρες ιδιαίτερα μετά τα μέσα της δεκαετίας του 2000 (Kriesi κ.ά. 2012; Hutter, Kriesi, και Vidal 2018)

2.2.3 ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΑ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ

Το μεθοδολογικό πλαίσιο που ονομάζεται *προσέγγιση της Αστικής Διακυβέρνησης* (Pierre 2005; 1999) είναι μια προσπάθεια ανανέωσης της θεωρίας των Αστικών Καθεστώτων σε μια κατεύθυνση να γίνει «πιο συγκριτική».

Τη δεκαετία του 1990 αρκετοί μελετητές διερεύνησαν τρόπους μεταφοράς των *Αστικών Καθεστώτων* εκτός ΗΠΑ. Η θεωρία του Stone ανέδειξε με επιτυχία τη σημασία της πολιτικής και των σχέσεων που προκύπτουν σε τοπικό επίπεδο στις πόλεις των ΗΠΑ. Αυτή ήταν ταυτόχρονα όμως και η βασική της αδυναμία.

Η εμφάνιση με μια «*οντολογία της τοπικότητας*» (MacLeod κ.ά. 2011) που οδηγεί και σε έναν «*θεωρητικό επαρχιωτισμό*» (Paul Kantor και Savitch 2005) ήταν ένα βασικό χαρακτηριστικό της Αμερικάνικης Πολιτικής Οικονομίας (K. Cox 1993), η οποία στηρίχθηκε (όπως ήταν ίσως και αναμενόμενο) σε μεγάλο βαθμό στη δομή των σχέσεων εξουσίας των πόλεων των ΗΠΑ όπου ο ρόλος των επιχειρηματικών συμφερόντων ήταν καθοριστικός στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Το συγκεκριμένο όμως ρεύμα σκέψης δεν μπορούσε εύκολα να εφαρμοστεί στην Ευρώπη όπου υπήρχε ένα διαφορετικό σύστημα διακυβέρνησης με περισσότερο αναδιανεμητικό χαρακτήρα και αυξημένο τον ρόλο του κεντρικού κράτους στη χάραξη πολιτικής (Pierre 2005; Mossberger 2009; Harding 1997).

Υπό αυτές τις συνθήκες αναζητήθηκαν εναλλακτικές προσεγγίσεις που θα ενσωματώνουν τα νέα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης εντάσσοντας ταυτόχρονα τα «καθεστώτα» σε ένα πιο αφαιρετικό (abstract) θεωρητικό πλαίσιο. Δύο παράγοντες συνέβαλαν σε αυτή την διαδικασία:

Πρώτον, οι νέες σχέσεις ανάμεσα σε πόλη-περιφέρεια στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν γύρω από αυτές .

Στην εισαγωγή του βιβλίου του *The Regional World* ο Michael Storper περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο η «πόλη-περιφέρεια» (city-region) αναδύεται στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος την δεκαετία του 1980. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Κάτι αστείο έγινε στις αρχές του 1980. Η περιφέρεια, που εδώ και καιρό αποτελούσε ένα ενδιαφέρον θέμα για τους ιστορικούς και τους γεωγράφους, αλλά ήταν εκτός των ενδιαφερόντων των κοινωνικών επιστημών της Δύσης, ξανα-ανακαλύφθηκε από μια ομάδα πολιτικών οικονομολόγων, κοινωνιολόγων, πολιτικών επιστημόνων και γεωγράφων [...] Στις αρχές του 1980, σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο, υποστηρίχθηκε ότι η περιφέρεια μπορούσε να θεωρηθεί ως η κυρίαρχη βάση της οικονομικής και κοινωνικής ζωής μετά την 'μαζική παραγωγή' [post-fordism]. Αυτό σημαίνει ότι νέες πετυχημένες μορφές παραγωγής αναπτύσσονταν – διαφορετικές από αυτές τις μαζικές μεταπολεμικές βιομηχανικές παραγωγές – σε κάποιες περιφέρειες και όχι σε άλλες, και από τη στιγμή που φάνηκε ότι εμπεριείχαν ταυτόχρονα ζητήματα εντοπιότητας και περιφερειακών ιδιαιτεροτήτων, θεωρήθηκε ότι μπορεί να υπάρχει κάτι κομβικό που συνδέει τον καπιταλισμό στο τέλος του 20ου αιώνα με την περιφέρεια [region] και την περιφερειακότητα [regionalism]» (Storper 1997, 3).

Σε μια εποχή αποβιομηχάνισης και ύφεσης, το ενδιαφέρον στράφηκε σε εκείνες τις περιοχές του πλανήτη που έδειχναν σημάδια αντοχής και ανάκαμψης. Έτσι περιοχές όπως

το Los Angeles στις ΗΠΑ, η Εμίλια-Ρομάνια στην Ιταλία (Hadjimichalis και Hudson 2006), οι νέες περιοχές καινοτομίας της Silicon Valey, Orange County στις ΗΠΑ, η περιοχή του Badden-Wuttemberg και της Βαβαρίας στη Γερμανία, η περιοχή της πόλης Sakaki στην Ιαπωνία κ.α, θεωρήθηκαν υποδείγματα ενός νέου παραγωγικού προτύπου στηριζόμενο στην ευελιξία, στην οικονομία της γνώσης και τις νέες τεχνολογίες.

Οι νέες εξελίξεις στον τομέα της οικονομικής γεωγραφίας επηρέασαν σημαντικά και το επίπεδο της χάραξης πολιτικής. Έτσι, η *πόδη-περιφέρεια* αναδείχθηκε ως η κεντρική χωρική μονάδα «ανταγωνισμού στην παγκόσμια οικονομία» (Savitch και Vogel 2009; Savitch κ.ά. 1993) και ταυτόχρονα ως μια ευκαιρία αναδιάρθρωσης σε επίπεδο διακυβέρνησης. Η περιφέρεια παρουσιάστηκε ως μια ιδανική χωρική κλίμακα για την συνολική οργάνωση της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Για τους υποστηρικτές της «νέας – περιφερειακότητας» (new regionalism) η αντιμετώπιση των αντιθέσεων κέντρου - περιφέρειας στα αστικά κέντρα βρισκόταν στον πυρήνα της πολιτικής τους ατζέντας. Πολιτικές όπως η ενίσχυση της κοινωνικής κατοικίας στα προάστια, στρατηγικές φοροαπαλλαγών σε ευάλωτες ή υποβαθμισμένες περιοχές της περιφέρειας, η αντιμετώπιση του προβλήματος της αστικής διάχυσης (sprawl) κ.α. είχαν κεντρική σημασία.

Οι στόχοι αυτοί απαιτούσαν και την αντιμετώπιση του κατακερματισμού και του συγκεντρωτισμού σε επίπεδο θεσμών διακυβέρνησης. Η ενίσχυση των περιφερειών και των πόλεων σήμαινε περισσότερη αποκέντρωση εξουσιών και ενίσχυση των μητροπόλεων σαν τα διοικητικά κέντρα των αναδυόμενων περιφερειακών οικονομιών. Σε αυτή τη νέα εποχή τα θέματα διακυβέρνησης και ιδιαίτερα της Μητροπολιτικής Διακυβέρνησης αρχίζουν να έρχονται στο επίκεντρο και των αστικών πολιτικών.

Εδώ φτάνουμε στο δεύτερο σημείο των εξελίξεων στη μελέτη των αστικών πολιτικών που αφορά μια νέα θεώρηση σχετικά με την μελέτη των θεσμών και ιδιαίτερα των θεσμών αστικής διακυβέρνησης.

Συγκεκριμένα, το ζήτημα των θεσμών διακυβέρνησης επανέρχεται δυναμικά στις αστικές πολιτικές ιδιαίτερα μέσα από το έργο «νεο θεσμικών» προσεγγίσεων όπως αυτές των Guy Peters και Jon Pierre (Peters 2005; 1998; Pierre 1999; 2005; Lowndes 2009; Pierre 1998). Η μελέτη των θεσμών θεωρήθηκε η καλύτερη μέθοδος ερμηνείας των πολιτικών συμπεριφορών και του τρόπου με τον οποίο λαμβάνονται πολιτικές αποφάσεις, και αυτό διότι οι θεσμοί δεν είναι ουδέτεροι (Pierre 1998). Στην έρευνά του γύρω από τους νέους τύπους συμπράξεων-θεσμών ανάμεσα στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα (PublicPrivatePartnerships – PPPs) ο Jon Pierre παρατηρούσε ότι η «*δομή διακυβέρνησης – η ένταξη ή ο αποκλεισμός διαφόρων δρώντων υποκειμένων και η επιλογή διαδικασίας – δεν είναι ουδέτερης αξίας αλλά εμπεριέχει και διατηρεί πολιτικές αξίες [...] (οι φορείς) κουβαλάνε συμπεριφέροντα και αξίες*» (Pierre 1998, 193).

Η στροφή προς τη *Μητροπολιτική Διακυβέρνηση* σε συνδυασμό με την εστίαση στους θεσμούς οδηγεί στην ανάπτυξη αυτού που ονομάστηκε προσέγγιση της «*Αστικής Διακυβέρνησης*» στις Αστικές Πολιτικές (Mossberger 2009). Αν και αυτό το σώμα μελετών δεν έχει μια συνεκτική μορφή, σε αντίθεση με το ρεύμα της «*Πολιτικής οικονομίας της Κλίμακας*» που θα δούμε στην συνέχεια, εκκινεί από μια προσπάθεια υπέρβασης των αδυναμιών της θεωρίας των «*Αστικών Καθεστώτων*» και ένταξης γενικότερα της λογικής αυτής στο πλαίσιο της Αστικής Διακυβέρνησης.

Στη λογική αυτή οι Kantor, Savitch και Haddock (P. Kantor, Savitch, και Haddock 1997; Paul Kantor και Savitch 2005) συγκρίνουν τα «*καθεστώτα*» μέσα από τον τρόπο με τον οποίο οι πόλεις «*διαπραγματεύονται*» (bargaining context⁶). Το αναλυτικό εργαλείο που αναπτύξαν εξετάζει τις μεθόδους με τις οποίες οι πόλεις ανταγωνίζονται και διαπραγματεύονται στην προσπάθεια προσέλκυσης πόρων. Όπως υποστηρίζουν, από την διαδικασία αυτή καθορίζεται όχι μόνο η αστική ανάπτυξη των πόλεων αλλά και η δομή

6. Με τον όρο αναφέρονται οι δυνατότητες και τα πλεονεκτήματα που έχει μια πόλη απέναντι στους ανταγωνιστές της. Η «*διαπραγμάτευση*» (bargaining) σχετίζεται γενικότερα με την προσέλκυση πόρων, είτε αυτές είναι ιδιωτικές επενδύσεις είτε δημόσιες (εθνικές, ευρωπαϊκές κ.α.)

της διακυβέρνησής καθώς και η κατεύθυνση των πολιτικών. Το τελευταίο είναι σημαντικό, καθώς πέρα από το *bargaining context* καθοριστικό στην διαμόρφωση πολιτικών έχει αυτό που αναφέρουν ως *political choice*. Οι επιλογές των πολιτικών ηγεσιών είναι αυτές που τελικά καθορίζουν τον χαρακτήρα, την επιτυχία ή την αποτυχία των πολιτικών.

Σε μια αντίστοιχη κατεύθυνση συγκρότησης μεθοδολογικών εργαλείων συγκριτικής έρευνας ο Sellers εξετάζει το ρόλο της εθνικής κλίμακας στη διαμόρφωση των σχέσεων διακυβέρνησης σε τοπικό επίπεδο. Για τον Sellers, οι εθνικές στρατηγικές, ακόμη και σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο μετασχηματίζονται οι πολιτικές σε τοπική κλίμακα (Sellers 2002, 2005). Στο μοντέλο του Sellers οι χώρες (nations) αποτελούν τις μελέτες περίπτωσης και οι πόλεις (cities) τις χωρικές μονάδες της ανάλυσης.

Το έργο των Kantor, Savitch και Sellers δείχνει τη δυνατότητα εφαρμογής ενός συγκριτικού πλαισίου έρευνας που με έναν ταυτόχρονο σεβασμό στις μεμονωμένες περιπτώσεις μπορεί να οδηγήσει σε αναλυτικό πλαίσιο και συμπεράσματα για τις τάσεις μετασχηματισμών στις σύγχρονες πόλεις (Pierre 2005). Ο Pierre προσπαθώντας να συγκροτήσει ένα συνολικότερο ερευνητικό πλαίσιο θα ενσωματώσει όλες τις παραπάνω λογικές σε αυτό που ονόμασε η «προσέγγιση της Αστικής Διακυβέρνησης»⁷ και αναλύει τα βασικά του χαρακτηριστικά ως εξής:

«Αν κάποιος θέλει να διαμορφώσει πιο γενικές θέσεις γύρω από αυτά τα θέματα [αστικών πολιτικών], τότε χρειάζεται να τα προσεγγίσει με τη στρατηγική της συγκριτικής έρευνας. Για να μπορεί κάποιος να το κάνει αυτό, θα πρέπει να σχηματοποιήσει αντικείμενα μελέτης λιγότερο με τους όρους των αστικών καθεστώτων και περισσότερο με τους όρους της αστικής διακυβέρνησης, διότι ένα τέτοιο πλαίσιο είναι λιγότερο προσδεμένο σε ένα εθνικό πλαίσιο όπως αυτό των αστικών καθεστώτων [ΗΠΑ]. Επιπλέον, η αστική διακυβέρνηση είναι ένα αναλυτικό μοντέλο που εμπεριέχει τόσο τις δομές όσο και τους δρώντες στις αστικές πολιτικές. Η αστική διακυβέρνηση είναι περισσότερο προετοιμασμένη στο να αντιληφθεί το ρόλο των δρώντων στοιχείων στην πολιτική σκηνή των πόλεων». (Pierre 2005, 450)

Αυτή η λογική που παρουσιάζει ο Pierre εκτιμούμε ότι αποτυπώνεται με τον πιο ολοκληρωμένο τρόπο στο έργο των DiGaetano και Strom μέσα από τον όρο *Institutional Milieu της Αστικής Διακυβέρνησης*. Εκκινώντας από νέο-θεσμικές αφηρησίες οι DiGaetano και Strom αντιλαμβάνονται το θεσμό της αστικής διακυβέρνησης ως το σημείο εστίασης της έρευνας γύρω από τις αστικές πολιτικές. Για αυτούς, η έρευνα πάνω στους θεσμούς διακυβέρνησης πρέπει να λαμβάνει υπόψη τρεις πτυχές:

- Αρχικά αυτό που παρουσιάζουν ως το «δομικό πλαίσιο» (structural context), δηλαδή τους ευρύτερους οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες που επηρεάζουν τα συστήματα διακυβέρνησης όπως για παράδειγμα η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, οι διεθνείς οικονομικοί μετασχηματισμοί κ.α.
- Δεύτερον, το πολιτιστικό πλαίσιο (cultural context), δηλαδή τις «εθνικές» ιδιαιτερότητες και θεσμικές παραδόσεις που εμπεριέχονται στα συστήματα διακυβέρνησης και τα διαμορφώνουν.
- Τέλος, ο ρόλος της πολιτικής (political actors), των πολιτικών κομμάτων, των τοπικών ομάδων πίεσης και κινήματων είναι κομβικός και για το πλαίσιο διακυβέρνησης.

Η σχέση και η αλληλεπίδραση ανάμεσα στους τρεις αυτούς παράγοντες διαμορφώνουν όλο το πλαίσιο της διακυβέρνησης και κατ' επέκταση των αστικών πολιτικών.

Οι μελέτες στο πλαίσιο της προσέγγισης της Αστικής Διακυβέρνησης και γενικότερα

7. Ο όρος προσέγγιση της Αστικής Διακυβέρνησης αναφέρεται από τον Jon Pierre και την Karen Mossberger (Pierre 2005; Mossberger 2009) που ομαδοποιεί μια σειρά μελετών-έργων που θεωρείται εξέλιξη της θεωρίας των Αστικών Καθεστώτων. Σε μια παρόμοια λογική ο Kevin Ward το κατηγοριοποιεί όπως το ρεύμα των «Συγκριτικών», ως ένα ενιαίο σώμα έρευνας που έχει στόχο την αναζήτηση εργαλείων συγκριτικής μελέτης πάλι στο πλαίσιο της γενικότερης παράδοσης της Αμερικάνικης Αστικής Πολιτικής Οικονομίας. Η προσέγγιση του Ward παρουσιάζεται στο Κεφάλαιο 2.5 (Ward 2010).

η εκπόνηση συγκριτικών μελετών βοήθησαν σε μεγάλο βαθμό στο να κατανοηθούν οι οικονομικοί μετασχηματισμοί, ο ρόλος των τοπικών ελιτ, καθώς και οι χωρικές αλλαγές στις πόλεις της Δυτικής Ευρώπης και των ΗΠΑ μετά το 1990. Την ίδια περίοδο ένα άλλο ρεύμα σκέψης έβλεπε τις συγκεκριμένες αλλαγές και τις αστικές πολιτικές ως τμήμα ευρύτερων μετασχηματισμών του σύγχρονου καπιταλισμού, «*μια ουστημική αναδιοργάνωση της κρατικής χωρικότητας (spatiality)*» (Brenner 2004, 18).

2.2.4 ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΚΛΙΜΑΚΑΣ

Η τομή της συζήτησης γύρω από την παγκοσμιοποίηση και το νέο ρόλο των πόλεων οδήγησε και στην αναγέννηση προσεγγίσεων που στηρίζονταν στις Μαρξιστικές-νέο Μαρξιστικές παραδόσεις. Υποστηρίζουμε ότι οι κομβικές τους συμβολές ήταν οι εξής:

- Η ανάδειξη του κεντρικού ρόλου του κράτους και των μετασχηματισμών του στις ίδιες τις αστικές πολιτικές.
- Η σημαντική εισαγωγή της έννοιας της «κλίμακας» (scale) στις αστικές πολιτικές.
- Η ενοποίηση των δύο παραπάνω μέσα από την ανάπτυξη της προσέγγισης του «υπαρκτού νεοφιλελευθερισμού».

Τη δεκαετία του 1980 οι Γάλλοι Μαρξιστές οικονομολόγοι Aglietta, Boyer και Lipietz θα αναπτύξουν την «θεωρία της Ρύθμισης» στην προσπάθεια τους να ερμηνεύσουν το «κρυσιακό» φαινόμενο στον καπιταλισμό (Stoker 1998). Στην ανάλυσή τους το *Κεφάλαιο* (Capital) αποτελεί το ίδιο ένα αντικείμενο προς ρύθμιση έτσι ώστε να ανταπεξέλθει και να ξεπεράσει τις κρίσεις του (Jessop 2002b). Το *ρόλο του ρυθμιστή* αναλαμβάνει κάθε φορά το κράτος και ανάλογα με τις εκάστοτε πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες προκύπτει ένα *καθεστώς ρύθμισης* (mode of regulation). Συγκεκριμένα, αυτό σήμαινε ότι οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν σήμερα οι πόλεις είναι αποτέλεσμα των διεργασιών μετάβασής τους από το νεωτερικό καθεστώς ρύθμισης (Φορντικό) στο μετανεωτερικό (Μετα-Φορντικό) (Amin 1994).

Σε αυτό το πλαίσιο οι μετασχηματισμοί στην παγκόσμια οικονομική γεωγραφία του καπιταλισμού μετά το 1980 δεν είναι, όπως υποστήριζε η «νέα περιφερειακότητα» (new regionalism), απλά μια ευκαιρία για νέες μορφές διακυβέρνησης και νέες σχέσεις ανάμεσα στην πόλη-περιφέρεια που θα οδηγήσουν σε λύση των κοινωνικό-οικονομικών αντιθέσεων, αλλά μια συνολικότερη διαδικασία. Ο Neil Brenner περιγράφει τη νέα αυτή λογική προκρίνοντας μια διαφορετική προσέγγιση ανάλυσης των θεσμών διακυβέρνησης. Συγκεκριμένα αναφέρει:

«Αντί να ερμηνεύσουμε τις σύγχρονες μορφές μητροπολιτικής διακυβέρνησης ως μια διαδικασία συγκρότησης μιας νέας συμμαχίας [coalition] σε επίπεδο περιφέρειας ή μια μοναδική πολιτική κίνηση, θα υποστηρίξω ότι στηρίζονται πάνω σε μη-συντονισμένες και ασταθείς στρατηγικές μια νέας δομικής συνοχής, μιας αστικής ανάπτυξης εντός των πόλεων-περιφερειών των οποίων οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές γεωγραφίες έχουν αναδιαταχθεί δραματικά στο διάστημα των τριών τελευταίων δεκαετιών. Υπό αυτό το πρίσμα, η τωρινή έκρηξη του διαλόγου γύρω από την μητροπολιτικοποίηση δεν αντιπροσωπεύει ένα κίνημα προς μια υποτιθέμενη «νέα περιφερειακότητα» [new regionalism] αλλά αντίθετα προς μια «νέα πολιτική της κλίμακας» [new politics of scale] στην οποία τοπικοί, κρατικοί, περιφερειακοί θεσμοί, τοπικοί παράγοντες και κοινωνικά κινήματα παλεύουν να για να προσαρμόσουν την ποικιλόμορφη διαδικασία αναδόμησης» (Brenner 2002, 4).

Η εισαγωγή της έννοιας της «κλίμακας» (scale) μέσω του έργου κυρίως Γεωγράφων στις κοινωνικές επιστήμες και συγκεκριμένα στις αστικές πολιτικές υποστηρίζουμε ότι

ήταν κομβικής σημασίας στην εξέλιξη του αντικειμένου τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Σε αντίθεση με τα υπόλοιπα ρεύματα οι θεωρητικοί της «Πολιτικής Οικονομίας της Κλίμακας» (Brenner, Swyngedouw, Jessor, Smith) αρνούνται την έννοια της γεωγραφικής κλίμακας ως μιας οντολογικά δοσμένης έννοιας και την προσεγγίζουν ως μια κοινωνική κατασκευή, ένα προϊόν των κοινωνικών σχέσεων. Η κλίμακα όπως αναφέρει η Sallie Marston:

«δεν είναι απαραίτητα ένα προκαθορισμένο ιεραρχικά πλαίσιο που καθορίζει τον κόσμο – τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές. Αντίθετα είναι ένα πιθανό αποτέλεσμα ένα ενδεχόμενο αποτέλεσμα των συγκρούσεων ανάμεσα σε συστημικές δυνάμεις και τις πρακτικές του ανθρώπινου παράγοντα» (Marston 2000, 220).

Χαρακτηριστική είναι η προσέγγιση της παγκοσμιοποίησης μέσα από το πλαίσιο της Πολιτικής Οικονομίας της Κλίμακας. Η παγκοσμιοποίηση είναι μια διαδικασία ανακλιμάκωσης (*rescaling*) που αλλάζει την παγκόσμια οικονομική γεωγραφία του καπιταλισμού (Brenner 2004).

Σε αυτό το πλαίσιο πράγματι η εθνική κλίμακα χάνει την θέση της ως κυρίαρχη κλίμακα οργάνωσης της καπιταλιστικής παραγωγής και οικονομίας που είχε στο Φορντικό καθεστώς ρύθμισης, αλλά δεν αντικαθίσταται από κάποια άλλη (π.χ παγκόσμια). Αντίθετα, καμία κλίμακα οργάνωσης της πολιτικής-οικονομικής ζωής δεν φαίνεται να κυριαρχεί (Dicken κ.ά. 2001). Ο Bob Jessor αναφέρει σχετικά:

«Δεν υπάρχει κάποια προνομιά κλίμακα γύρω από την οποία άλλα επίπεδα αρχίζουν να οργανώνονται και η οποία να εγγυάται δομική συνοχή σε όλες τις κλίμακες. Αντίθετα, υπάρχει μια διαρκής διαπάλη για το ποια κλίμακα θα υπερέχει και οι κλίμακες αναδιοργανώνονται [...] Η νέα πολιτική οικονομία της κλίμακας δεν περιλαμβάνει κάποια προκαθορισμένη ομάδα χώρων, τόπων ή κλιμάκων. Αντίθετα, νέοι τόποι αρχίζουν να αναπτύσσονται, νέοι χώροι δημιουργούνται, νέες κλίμακες οργάνωσης αρχίζουν να διαμορφώνονται.» (Jessor 2002b, 179)

Οι ιεραρχίες έτσι αρχίζουν να αναδιατάσσονται, ο Eric Swyngedouw εισάγει τον όρο *glocalization* (Swyngedouw 1997) για να περιγράψει την ταυτόχρονη αναμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων σε τοπικό και υπερεθνικό επίπεδο και τις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις.

Πέρα από την παγκοσμιοποίηση, η έννοια της κλίμακας εισάγεται στις πολιτικές επιστήμες και τις αστικές πολιτικές με πολλαπλούς τρόπους. Ο Agnew τη χρησιμοποιεί στην ανάλυση του γύρω από το πολιτικό σύστημα και την αναμόρφωση των κομμάτων στην Ιταλία μετά το 1990 (John Agnew 1997). Ο Cox στη διαμόρφωση μιας στρατηγικής ανάγνωσης των τοπικών πολιτικών (*local politics*) (K. R. Cox 1998). Ο Smith επικεντρώνεται στην πολιτική οικονομία του καπιταλισμού (Smith και Harvey 2008), ενώ ο Brenner στο μετασχηματισμό του κράτους και τις νέες μορφές χωρικής οργάνωσης (Brenner 2004).

Οι νέες αυτές προσεγγίσεις συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη των θεωριών γύρω από το νεοφιλελευθερισμό.

2.2.5 ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΟΥ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ

Αν και δεν ονοματίζανε με συγκεκριμένο τρόπο (Pinson και Morel Journal 2016) ήδη από την δεκαετία του 1990, όπως αναφέραμε, αρκετοί μελετητές στηριζόμενοι στη θεωρία της Ρύθμισης και το έργο του Harvey (Harvey 1989) επισήμαναν πως οι οικονομικοί και χωρικοί μετασχηματισμοί του Μετα-Φορντισμού συνδέονται με την διαμόρφωση

ενός νέου πολιτικού σχεδίου, μιας νέας ιδεολογίας. Η Θάτσερ και ο Ρέιγκαν αποτελούσαν τους πολιτικούς εκφραστές των νέων οικονομικών και θεσμικών μετασχηματισμών, αυτού που αργότερα θα ονομαστεί ως *νεοφιλελευθερισμός*.

Ο *νεοφιλελευθερισμός* ως συγκροτημένο σχήμα σκέψης στην αστική πολιτική θεωρία και ως εργαλείο ανάλυσης του μετασχηματισμού των αστικών τοπιών εμφανίζεται στο έργο των Brenner, Peck, Theodore και γενικότερα στη κριτική γεωγραφία (critical geography). Σε αντίθεση με την πιο δομιστική-Μαρξιστική προσέγγιση του Harvey, οι Brenner και Theodore δεν θεωρούν το νεοφιλελευθερισμό σαν έναν άλλο «ισμό» αλλά ως μια διαδικασία συνεχών μετασχηματισμών του σύγχρονου καπιταλισμού (neoliberalization). Συγκεκριμένα, χρησιμοποιούν τον όρο «υπαρκτός νεοφιλελευθερισμός» (actually existing neoliberalism).

Υπό αυτήν την έννοια, δεν έχουμε να κάνουμε με ένα μοντέλο πολιτικής (one size fits all approach), αλλά με μια πιο πολύπλοκη διαδικασία. Όπως αναφέρουν:

«Τα νεοφιλελεύθερα προγράμματα καπιταλιστικών μετασχηματισμών, σπάνια, και ίσως ποτέ, δεν εφαρμόζονται σε μια καθαρή μορφή, γιατί πάντα εισάγονται σε πολιτικο-κοινωνικά πλαίσια που έχουν σμιλευτεί από προηγούμενες διαδικασίες ρύθμισης, θεσμικές πρακτικές και πολιτικές συνθήκες» (Brenner και Theodore 2002, 356).

Ένα άλλο βασικό στοιχείο που θέτουν, το οποίο προκύπτει και από την προηγούμενη ανάλυση, είναι ότι σε αυτήν τη «διαδικασία νεοφιλελευθερισμού», σε αντίθεση με ό,τι κλασικά χαρακτηρίζει την ιδεολογία του, το κράτος παίζει αναβαθμισμένο ρόλο, σε τέτοιο βαθμό που σε πολλές περιπτώσεις χωρίς την κρατική παρέμβαση θα ήταν αδύνατο να εφαρμοστούν αυτές οι πολιτικές. Η λογική τους καταλήγει σε τρία βασικά χαρακτηριστικά αυτών που ονομάζουν «τοπία του νεοφιλελευθερισμού»:

- Το πρώτο αφορά αυτό που ονομάζουν «μονοπάτι εξάρτησης» [path dependency]⁸ ανάμεσα σε υπάρχουσες πολιτικές συνθήκες και τις νέες στρατηγικές. Σε αυτό το πλαίσιο, η έννοια του «υπαρκτού νεοφιλελευθερισμού» αντανακλά την πολυπλοκότητα των σχέσεων και των τρόπων με τις οποίες οι νεοφιλελεύθεροι μετασχηματισμοί αλληλεπιδρούν με εδραιωμένες χωρικές σχέσεις και πρακτικές, δημιουργώντας νέα δεδομένα.
- Το επόμενο χαρακτηριστικό αφορά αυτό που ο Harvey (Harvey 1989) αναφέρει ως «δημιουργική καταστροφή» (creative destruction). Καταστροφή (destruction) υφιστάμενων θεσμικών φορέων και πολιτικών κατευθύνσεων μέσα από μεταρρυθμίσεις στην κατεύθυνση της ελεύθερης αγοράς, αλλά και δημιουργία (creation) νέων μηχανισμών οικονομικής ανάπτυξης, κυριαρχίας των αγορών και εμπορευματοποίησης.
- Τέλος, αναφέρονται στη σημασία των πόλεων στην περίοδο του «υπαρκτού νεοφιλελευθερισμού». Η νέα αυτή συνθήκη συνδέεται απλά με τον τρόπο με τον οποίο ο προγραμματικός λόγος του νεοφιλελευθερισμού έχει ενσωματωθεί στις Αστικές Πολιτικές (ιδιωτικοποιήσεις, αστικό μάρκετινγκ, boosterism, εταιρείες αστικής ανάπτυξης κ.α.). Αυτό που θεωρούν σημαντικό οι Brenner και Theodore είναι ότι για πρώτη φορά οι πολιτικές έχουν ιδιαίτερο χωρικό-προσδιορισμό (place specific). Οι οικονομικές στρατηγικές αναδιπλώνονται μέσα σε εθνικά πλαίσια, δίνοντας νέα νόηματα στην έννοια του τοπικού (locality) και του αστικού. Παράλληλα οι πόλεις γίνονται τα σκηνικά όπου οι μετασχηματισμοί του νεοφιλελευθερισμού από το 1970 μέχρι και σήμερα δοκιμάζονται και εφαρμόζονται.

Η ανάπτυξη των θεωριών σχετικά με το νεοφιλελευθερισμό μονοπώλησε σε μεγάλο βαθμό τις αστικές πολιτικές ιδιαίτερα τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Δύο εκτιμούμε ότι είναι

8. Με τον όρο path-dependency αναφερόμαστε στην εξάρτηση των πολιτικών από προϋπάρχουσες θεσμικές, χωρικές και κοινωνικές συνθήκες καταστάσεις. Ο όρος χρησιμοποιείται για να ερμηνεύσει την διαδικασία μεταφοράς πολιτικών και προτύπων υποστηρίζοντας την άποψη ότι η διαδικασία αυτή δεν είναι ad hoc και η τελική εικόνα των πολιτικών εξαρτάται από τις τοπικές συνθήκες.

οι βασικοί λόγοι:

Ο πρώτος σχετίζεται με τη συγκρότηση ενός αναλυτικού εργαλείου και μίας θεωρητικής έννοιας υπό την οποία μπορούσε να ενσωματωθεί όλο το πλαίσιο των μετασχηματισμών στα σύγχρονα αστικά τοπία. Αν και πράγματι πολλές φορές ο νεοφιλελευθερισμός εμφανιζόταν σαν *deus ex machina* (Le Galès 2016), από την άλλη ήταν ίσως η πρώτη φορά που ένα μεθοδολογικό πλαίσιο μπορούσε ταυτόχρονα να δώσει νόημα σε έννοιες που μέχρι τότε αντιμετωπιζόνταν διαφορετικά (Pinson και Morel Journal 2016; Cochrane 2007). Ιδιαίτερα το σχήμα του «υπαρκτού νεοφιλελευθερισμού» χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη ευελιξία, καθώς η εμμονή στη διαδικαστική (*processual*) φύση του νεοφιλελευθερισμού δίνει τη δυνατότητα πολλαπλών εφαρμογών της έννοιας σε διαφορετικές χωρικό-οικονομικές συνθήκες. Ο δεύτερος λόγος σχετίζεται με το γεγονός ότι ο *νεοφιλελευθερισμός* είναι μια στρατευμένη, πολιτικά φορτισμένη, έννοια. Αναπτύχθηκε την περίοδο του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση και σε μικρό ή και μεγαλύτερο βαθμό είχε στόχο να οπλίσει κινήματα αντίστασης με συγκεκριμένα θεωρητικά εργαλεία (Pinson και Morel Journal 2016), σε συνέχεια της παράδοσης του Μαρξισμού στις αστικές πολιτικές .

Παρόλα αυτά, όπως θα δούμε στη συνέχεια της έρευνας, στο περιβάλλον της οικονομικής κρίσης και η έννοια του *νεοφιλελευθερισμού* αρχίζει να αμφισβητείται έντονα (Kunkel και Mayer 2011; Le Galès 2016; Storper 2016; Pinson και Morel Journal 2016).

2.3 ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ)

Πριν όμως εξετάσουμε την περίοδο της κρίσης είναι σημαντικό να επισημανθούν κάποια βασικά σημεία που προκύπτουν από την περιοδοποίηση των ρευμάτων και σχετίζεται με την προσπάθεια συγκρότησης ενός πλαισίου αξιολόγησης.

Αν η μελέτη των σχέσεων εξουσίας είναι το κοινό χαρακτηριστικό σχεδόν όλων των θεωριών αστικών πολιτικών που εξετάσαμε, ένα άλλο χαρακτηριστικό τους είναι η γενική αίσθηση ότι έχουν *αποτύχει* (John 2009; Cochrane 2007; Dunleavy 1980). Σχεδόν όλα τα ρεύματα και οι σχολές σκέψης έχουν ασχοληθεί με το πεδίο και το αποτέλεσμα είναι, όπως σχολιάζει ο Patrick Dunleavy, σαν να κοιτάς μια σειρά κατεστραμμένων τανκ στον «ακαδημαϊκό» δρόμο [academic road], δοκιμάστηκαν, εξερράγησαν και στο τέλος εγκαταλείφθηκαν (Dunleavy 1980).

Βέβαια, υποστηρίζουμε ότι στην πράξη η αλληλεπίδραση ανάμεσα στις διάφορες σχολές σκέψης, παρά τις αντιθέσεις, είναι μεγάλη, δείχνοντας περισσότερο ένα πεδίο σε διαρκή εξέλιξη (Stoker 1998) και όχι τόσο ένα τοπίο «καταστροφής». **Οι θεωρίες εξελίσσονται και μεταλλάσσονται, τα μεθοδολογικά εργαλεία επανεξετάζονται παρά εγκαταλείπονται**⁹. Η αίσθηση και η αναγνώριση επιτυχιών και αποτυχιών είναι βασικό στοιχείο αυτής της διαδικασίας εξέλιξης. Το πώς όμως ερμηνεύεται η επιτυχία και η αποτυχία δεν είναι κάτι απλό, καθώς οι αστικές πολιτικές έχουν να κάνουν με την *πολιτική* και εκεί οι απαντήσεις δεν πάντα ξεκάθαρες. Αυτό είναι κάτι που συνήθως παραβλέπεται. Οι θεωρίες των αστικών πολιτικών δεν είναι σχήματα σκέψης έξω από την πραγματικότητα, δεν είναι μόνο ερμηνευτικά εργαλεία ή πλαίσιο συγκριτικής μελέτης. Αντίθετα προκρίνουν συγκεκριμένες *πολιτικές λύσεις* που επηρεάζουν την καθημερινότητα των ανθρώπων, και ως τέτοιες πρέπει να κρίνονται. Σε αυτήν την κατεύθυνση υποστηρίζουμε ότι κάθε προσπάθεια αξιολόγησης οφείλει να λαμβάνει υπόψη μια σειρά παραμέτρων.

Αρχικά πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η «προβληματική» γύρω από τα θέματα των πόλεων είναι κάτι που συνήθως κατασκευάζεται. Όπως σωστά παρατηρούσε ο Paul Burton «*ένα καθοριστικό σημείο των αστικών πολιτικών είναι η προσπάθεια διαχείρισης του καθορισμού της ίδιας της προβληματικής (urban policy problematic)*» (Burton 1997, 423). Ο τρόπος με τον οποίο ορίζεται κάτι ως δεδομένο ή ως πρόβλημα, και πιο συγκεκριμένα πρόβλημα των πόλεων¹⁰ (*urban*), αλλά και το ποιος το καθορίζει, αποτελεί πάντα ένα ερώτημα και πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την κρίση των αστικών πολιτικών (Cochrane 2007; White 2000; Burton 1997).

Ένα άλλο ζήτημα είναι η ίδια η έννοια της «επιτυχίας». Οι πολιτικές έχουν από τη φύση τους την τάση να «διεθνοποιούνται», να επιδιώκουν να γίνονται «καλές», «επιτυχημένες» πρακτικές ή μοντέλα σύγκρισης. Αν μια πόλη έχει μια καλή ιδέα έγραφε ο Deyan Sudjic είναι απλά «*ένα συνέδριο δρόμος μέχρι να 'μολύνει' [infect] τους ανταγωνιστές της με αυτή*» (Sudjic 2008). Αν κάτι όμως λειτουργεί σε ένα μέρος δε σημαίνει απαραίτητα ότι θα λειτουργήσει τόσο πετυχημένα σε ένα άλλο όπως έχει δείξει η πρόσφατη ιστορία της αστικοποίησης. (Punter 2009; Raunmgarten 2013). Εδώ δεν κρίνουμε βέβαια αν τα «επιτυχημένα» παραδείγματα είναι πράγματι επιτυχημένα, αλλά την ίδια τη λογική της κινητικότητας και της μεταφοράς πολιτικών. Δύο είναι τα βασικά σημεία που θέλουμε να επισημάνουμε:

1. Όταν εστιάζεις στο «*τι δειπνεί*» συνήθως παραβλέπεις «*τι πραγματικά συμβαίνει*» (Cochrane 2007). Συνήθως οι τοπικοί παράγοντες, οι ιδιαιτερότητες, οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που μπορεί να οδήγησαν σε αυτήν την επιτυχία είναι κάτι που δεν εξετάζεται. Στην περίπτωση της Βαρκελώνης ήταν σε μεγάλο βαθμό

9. Αυτό ήταν το βασικό στίγμα που επιδιώξαμε να δώσουμε μέσα από την περιοδοποίηση.

10. Ο Alan Cochrane για παράδειγμα παρουσιάζει τον τρόπο με τον οποίο συγκροτήθηκαν τα προγράμματα αστικής υποβάθμισης στο Ην. Βασίλειο την δεκαετία του 1970 σαν μια διαδικασία «κοινωνικής κατασκευής» ενός προβλήματος (Cochrane 2007).

οι ιδιαίτερες κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες που γέννησαν το «Μοντέλο Βαρκελώνης», καθώς η μετάβαση στη δημοκρατία, σε συνδυασμό με τα κινήματα πόλης και τις διεκδικήσεις των τελευταίων χρόνων της δικτατορίας, έφερε στο προσκήνιο ένα ιδιαίτερο «κοινωνικό κεφάλαιο» που απαιτούσε ριζικές αλλαγές στη πόλη, σε μια περίοδο (αρχές του 1980) που υπήρχε μικρό επενδυτικό ενδιαφέρον από τον ιδιωτικό τομέα (García-Ramón και Albet 2000).

2. Το πιο σημαντικό σημείο είναι η εσφαλμένη άποψη ότι όλες οι πόλεις ή περιφέρειες έχουν εξίσου τη δυνατότητα να γίνουν «πετυχημένες» αν ακολουθήσουν μια συγκεκριμένη στρατηγική θεσμικών ή οικονομικών μεταρρυθμίσεων. Δεν είναι τυχαία άλλωστε η εμμονή με κάποιες «super-star πόλεις» σε μεγάλο τμήμα των θεωριών των αστικών πολιτικών. Αυτό είναι κυρίαρχο σε νεοφιλελεύθερες θεωρήσεις (Peck 2011; Radaelli 2000; MacLeod 2001) αλλά και σε θεωρίες της Νέας Περιφερειακότητας (Hadjimichalis και Hudson 2014). Αυτό που δεν γίνεται αντιληπτό σε όλες αυτές τις θεωρίες, ενώ με ένταση επισημαίνεται κυρίως από μαρξιστικές προσεγγίσεις (Smith και Harvey 2008; Harvey 2011; Hadjimichalis 2011) και έχει επανέλθει στο προσκήνιο αυτήν την περίοδο λόγω της κρίσης, είναι πως ο άνισος χαρακτήρας της ανάπτυξης στον σύγχρονο καπιταλισμό και ο ανταγωνισμός δεν δίνουν ίσες ευκαιρίες σε όλους.

Παράλληλα, θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε τις αστικές πολιτικές και σαν μια πολύπλοκη πολιτική διαδικασία (Bovens, T'Hart, και Peters 2001; Cochrane 2007), **που πολλές φορές το σημαντικό δεν είναι το ποιος έχει δίκιο ή άδικο, αλλά ποιος έχει τη δυνατότητα να ηγεμονεύσει**. Αναφερόμενος στην ιστορία των θεωριών αστικών πολιτικών ο Alan Cochrane αναφέρει:

«Αυτό που αναδεικνύει η ιστορία των αστικών πολιτικών είναι η διαδικασία χτισίματος [building] ηγεμονίας, είναι μια διαδικασία που περιλαμβάνει την κατασκευή μιας λαϊκής [popular] αποδοχής, και όχι κάτι που μπορεί απλά να επιβληθεί από ισχυρές ελίτ.» (Cochrane 2007, 141).

Έτσι, η πρωτοκαθεδρία και η αποτυχία των ρευμάτων κρίνεται στην πράξη όχι τόσο από την ορθότητα των τεκμηρίων ή του επιστημονικού λόγου και των αποτελεσμάτων, αλλά από το αν κατάφεραν ή όχι να αποτελέσουν κατά καιρούς ηγεμονικά πολιτικά σχέδια. Στην ίδια κατεύθυνση, οι Bovens, T'Hart, και Peters (2001) θα υποστηρίξουν ότι η μελέτη της διακυβέρνησης και του κράτους είναι επί της ουσίας μια μελέτη πάνω στην πολιτική νομιμοποίηση (legitimacy), κάτι το οποίο δεν σχετίζεται απαραίτητα με την αποτελεσματικότητα των πολιτικών αλλά έχει μια αυτόνομη λογική.

Σημαντικό είναι να γίνει κατανοητό ότι οι αστικές πολιτικές θεωρίες κρίνονται εν τέλει όπως και όλες οι υπόλοιπες πολιτικές: με βάση την αποτελεσματικότητά τους. Αν πέτυχαν οι στόχοι που οι ίδιες έθεσαν, αν υλοποιήθηκαν οι δεσμεύσεις κ.α (Burton 1997; Edwards 1997). Όμως πώς κρίνεται η αποτελεσματικότητα;

Ενδιαφέρουσα προς αυτήν την κατεύθυνση είναι η θέση της Theda Skocpol γύρω από το ρόλο των δημόσιων πολιτικών και την ενίσχυση των δυνατοτήτων του κράτους να ασκήσει πολιτική (state capacities), στο πλαίσιο της ευρύτερης άποψης γύρω από την *αυτονομία του κράτους* (Skocpol 1985; 1995; Skocpol και Amenta 1986). Με τον όρο *state capacities* αναφέρεται στην ευρύτερη δυνατότητα των κρατών «να δέτουν στόχους κόντρα σε

ισχυρές κοινωνικές ομάδες ή κάτω από δύσκολες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες» (Skocpol 1985, 9). Υπό αυτό το σχήμα, η «επιτυχία» των πολιτικών κρίνεται από το αν:

«ενισχύουν αυτές τις δυνατότητες του κράτους [state capacities] που μπορούν να προωθήσουν τη μελλοντική τους ανάπτυξη [των πολιτικών], και ιδιαίτερα αν δίνουν ερεθίσματά σε ομάδες και πολιτικές συμμαχίες να υπερασπιστούν τις πολιτικές, τη συνέχιση και επέκτασή τους» (Skocpol 1995, 59)

Για να υποστηρίξει τον παραπάνω συλλογισμό η Skocpol εισάγει την έννοια του *feedback*, την άποψη διάφορων κοινωνικών ομάδων για την εκάστοτε πολιτική, σαν το βασικό μηχανισμό που εξελίσσει και αναπτύσσει τις δημόσιες πολιτικές. Όπως αναφέρει δε φτάνει απλά να υπάρχει μια πολιτική κατεύθυνση, αλλά να υπάρχουν και οι κοινωνικές εκείνες δυνάμεις που θα μπορούν να την υποστηρίξουν και να την εξελίσσουν. Η Skocpol στηρίζεται πάνω στο παράδειγμα των κοινωνικών πολιτικών στην μετεμφυλιακή περίοδο των ΗΠΑ. Μια σειρά αρχικών νομοθετικών ρυθμίσεων για συντάξεις τραυματιών πολέμου, και μέτρα υποστήριξης πληγέντων οικογενειών, δημιούργησαν μια ιδιαίτερη κοινωνική δυναμική που πίεζε για την συνέχιση των συγκεκριμένων πολιτικών.

Πρόσφατες αναλύσεις θέτουν νέα κριτήρια για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας σε επίπεδο πολιτικών. Το έργο της Mariana Mazzucato, υποστηρίζουμε, είναι ενδεικτικό μιας νέας γενιάς προσεγγίσεων στο τομέα χάραξης και αξιολόγησης πολιτικών (Mazzucato 2019; 2018). Η Αμερικανο-Ιταλίδα οικονομολόγος θα αναπτύξει το 2017 τη θεωρία της για την έννοια των «Αποστολών» στη χάραξη πολιτικών (Mission-oriented politics). Έχοντας μελετήσει η ίδια για δεκαετίες τον τρόπο παραγωγής καινοτομίας στο τομέα των τεχνολογιών αιχμής και το ρόλο των δημόσιων επενδύσεων σε αυτή τη διαδικασία, προσπαθεί να διαμορφώσει ένα μοντέλο όπου θα μπορούν να αντιμετωπιστούν οι μεγάλες προκλήσεις της εποχής όπως η αντιμετώπιση της φτώχειας και η κλιματική αλλαγή. Η Mazzucato προκρίνει ένα μοντέλο αντίστοιχο με αυτό του *Project Apollo* που το 1969 έστειλε τον πρώτο άνθρωπο στο φεγγάρι. Η αναζήτηση παραδειγμάτων μέσα από τομείς και καινοτομίες στο τομέα της τεχνολογίας για την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων δεν είναι κάτι καινούργιο. Ήδη από το 1977 ο Richard Nelson στο βιβλίο του *The Moon and the Ghetto* θα αναρωτιόταν γιατί η καινοτομία κατάφερε να στείλει έναν άνθρωπο στο φεγγάρι ενώ δεν έχει καταφέρει να δώσει λύσεις στα ζητήματα της φτώχειας, του αναλφαριθμητισμού και της υποβάθμισης των πόλεων. Όμως η Mazzucato προχωράει πολύ περισσότερο από τον απλό προβληματισμό διαμορφώνοντας μια μεθοδολογία διακυβέρνησης και αξιολόγησης πολιτικών. Για εκείνη το παράδειγμα του Project Apollo είναι ένα υπόδειγμα κρατικής οργάνωσης, στοχευμένης καθοδήγησης της καινοτομίας και δημόσιων επενδύσεων, συνεργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και τελικά αποτελεσματικότητας. Κάνει την πολύ απλή σκέψη ότι η χάραξη πολιτικής πρέπει να έχει μια τόσο ξεκάθαρη στοχοθεσία – όπως να φτάσει ο άνθρωπος στο φεγγάρι και να επιστρέψει με ασφάλεια πίσω – ώστε να μπορεί να αξιολογηθεί και να έχει αποτελεσματικότητα.

Το 2017 θα αναλάβει την ανασυγκρότηση όλου του προγράμματος έρευνας και καινοτομίας της ΕΕ το Horizon 2020, στηριζόμενη σε αυτές τις θέσεις. Στην έκθεση *Mission-Oriented Research & Innovation in the European Union* παρουσιάζεται μια μεθοδολογία κριτηρίων που μπορούν να οδηγήσουν σε πετυχημένα αποτελέσματα και συμπυκνώνονται ως εξής:

A. Για να είναι πετυχημένες οι πολιτικές πρέπει να είναι **φιλόδοξες και να εμπνέουν μεγάλα κοινωνικά ακροατήρια**.

B. Πρέπει να έχουν ξεκάθαρη στόχευση, να είναι μετρήσιμες, ποσοτικοποιημένες και χρονικά προδιορισμένες.

Γ. Θα πρέπει να συνοδεύονται από φιλόδοξες και αλλά ταυτόχρονα ρεαλιστικές δράσεις έρευνας και καινοτομίας.

Δ. Θα πρέπει να είναι **διατηρηματικές-διεπιστημονικές** συμπεριλαμβάνοντας πολλούς παράγοντες (cross-disciplinary, cross-sectoral, cross-actor).

Ε. Πρέπει να στηρίζονται στη συμμετοχή των πολιτών

Η παραπάνω συλλογιστική θα την προτείνει η Mazzucato σαν μοντέλο διακυβέρνησης και χάραξης πολιτικών για την αντιμετώπιση της Κλιματικής Αλλαγής¹¹.

Με αυτά τα κριτήρια, καθώς και με το συνολικό πλαίσιο προσέγγισης των Αστικών Πολιτικών έτσι όπως εκτέθηκε στις παραπάνω ενότητες, θα εξετάσουμε και την πορεία των θεωριών μέσα στην περίοδο της Οικονομικής Κρίσης.

2.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

2.4.1 ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ: ΜΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όταν η Αυτής Μεγαλειότητα Βασίλισσα Ελισάβετ II ρώτησε τους οικονομολόγους στο London School of Economics τον Νοέμβριο του 2008 πώς και δεν είδαν τον ερχομό της κρίσης (ένα ερώτημα που ήταν σίγουρα στα χείλη όλων αλλά μόνο μια μονάρχης της φεουδαρχίας μπορούσε τόσο εύκολα να θέσει και να απαιτήσει κάποια απάντηση), οι οικονομολόγοι δεν είχαν απάντηση. Συγκεντρωμένοι υπό την αιγίδα της Βρετανικής Ακαδημίας Επιστημών, το μόνο που μπόρεσαν να παραδεχτούν σε ένα συλλογικό γράμμα, μετά από έξι μήνες μελέτης, συλλογισμών και συμβουλών από βασικούς νομοθέτες, ήταν ότι τους ξέφυγε αυτό που ονόμασαν «συστημική κρίση» και ότι αυτοί, όπως και πολλοί άλλοι, παγιδεύτηκαν στις «πολιτικές της άρνησης». Τι ήταν όμως αυτό που αρνούνταν ; (Harvey 2010, 1)

Μέχρι το τέλος του 2008 οι «πολιτικές της άρνησης» δεν είχαν σχεδόν κανένα νόημα καθώς ήταν πλέον ξεκάθαρο ότι οι Ευρωπαϊκές και γενικότερα όλες οι «αναπτυγμένες» οικονομίες της δύσης θα εισέρχονταν σε μια περίοδο βαθιάς κρίσης. Σχεδόν σε όλες τις χώρες, με διαφορετική βέβαια ένταση και ταχύτητα, τα αποτελέσματα ήταν κοινά: αύξηση της ανεργίας, ύφεση της οικονομικής δραστηριότητας αρχικά στο τομέα των κατασκευών, κρίση στην κτηματαγορά με ραγδαία πτώση των τιμών και έλλειψη ρευστότητας στην αγορά. Στην Ευρώπη η κρίση θα εμφανιστεί με την Ισπανική φούσκα ακινήτων ήδη από τα τέλη του 2007 και με την πτώχευση του Τραπεζικού συστήματος στην Ισλανδία για να μετασχηματιστεί μέχρι το 2009 σε κρίση χρέους στις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ιδιαίτερα αυτές του Νότου. Σχεδόν μια δεκαετία αργότερα η κρίση συνεχίζεται. Οι πολιτικές δημοσιονομικής προσαρμογής που εφαρμόστηκαν μετά και από την ίδρυση του Μηχανισμού Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF) στην Ε.Ε το 2010, δεν έχουν οδηγήσει σε απομάκρυνση από το υφεσιακό πλαίσιο.

Από την οπτική των Αστικών Πολιτικών, η Οικονομική Κρίση προσεγγίστηκε με πολλαπλούς τρόπους και απασχόλησε θεωρητικούς και ερευνητές με διαφορετικό τρόπο:

Αρκετοί μελετητές επισήμαναν τις «αστικές» (urban) καταβολές της κρίσης (Donald κ.ά. 2014; Fujita 2013; Eckardt και Ruiz Sanchez 2015b; Gotham 2009; Schönig και Schipper 2016) με έμφαση στις έντονες αποτυπώσεις της στα αστικά κέντρα ιδιαίτερα μέσα στο πλαίσιο των πολιτικών λιτότητας. Τα αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας είναι προφανή και ιδιαίτερα αισθητά στα αστικά κέντρα όπου για πρώτη φορά μετά από δεκαετίες, όπως παρατηρούν οι Eckardt και Ruiz Sanchez «*μια γενιά νέων θα μεγαλώσει σε ένα καθεστώς υποβαθμισμένων βιογραφιών και κοινωνικού αποκλεισμού*» (Eckardt και Ruiz Sanchez 2015a, 7). Η έννοια συγκεκριμένα της «λιτότητας» παίζει κεντρικό ρόλο στην έρευνα όπως θα δούμε και στη συνέχεια (Peck 2012; 2014; Tabb 2014; Reese, Sands, και Skidmore 2014).

Στην ίδια κατεύθυνση η κρίση θεωρείται σαν μια ευκαιρία κριτικής και επανεξέτασης των κυρίαρχων μοντέλων αστικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα στις χώρες που χτυπήθηκαν περισσότερο από αυτήν (Marisol Garcia 2010; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014; López και Rodríguez 2011).

Άλλοι, όπως ο David Harvey, αντιλαμβάνονται την κρίση στο ευρύτερο πλαίσιο των καπιταλιστικών μετασχηματισμών (Harvey 2010; 2011), σαν μια διαδικασία εμφάνισης νεοφιλελεύθερων τάσεων (Brenner, Peck, και Theodore 2010b; Peck, Theodore, και Brenner 2013; Kunkel και Mayer 2011; Birch και Mykhnenko 2010). Σημαντικές είναι οι προσεγγίσεις που εξετάζουν την κρίση στο πλαίσιο ευρύτερων μετασχηματισμών του Κράτους και υπερεθνικών ενώσεων όπως η Ε.Ε, θέτοντας ζητήματα διακυβέρνησης,

άνισης ανάπτυξης και δημοκρατίας (Le Galès και King 2017; Hadjimichalis 2017).

Σε κάθε περίπτωση η κρίση οδήγησε σε αναθεώρηση αρκετών δεδομένων και σε μια τάση επανεξέτασης των μεθοδολογικών εργαλείων¹². Όπως παρατηρεί η Kuniko Fujita η κρίση ήταν ένα κάλεσμα «για να ενδυναμώσουμε ξανά τις θεωρίες γύρω από την πόλη» (Fujita 2013, 1). **Αυτή όμως η διαδικασία ενδυνάμωσης σε επίπεδο αναλύσεων και θεωριών στις Αστικές Πολιτικές (αλλά όχι μόνο) περνάει επίσης μέσα από διαδικασία αξιολόγησης, αναστοχασμού και αναγνώρισης για άλλη μια φορά των αποτυχιών γύρω από βασικά θεωρητικά σχήματα. Η κρίση υποστηρίζουμε πως κλόνισε όλα τα ρεύματα σκέψης, ήταν ως εκ τούτου στην πράξη και κρίση των θεωριών Αστικών Πολιτικών.**

Αυτό αποτυπώνεται σε όλες τις προσεγγίσεις:

1. Στις «κυρίαρχες» νεοφιλελεύθερες θεωρίες αστικής ανάπτυξης που αποτέλεσαν καθοριστικό μοντέλο ήδη από την δεκαετία του 1990.
2. Σε ρεύματα που επιδίωκαν μια σύμπλευση στρατηγικών ανταγωνισμού με έναν βαθμό κοινωνικής συνοχής, μιας λογικής «Τρίτου Δρόμου», και τα οποία χαρακτήριζαν το μοντέλο αρκετών πόλεων όπως για παράδειγμα της Βαρκελώνης που θα εξετάσουμε αναλυτικά.
3. Κυρίως όμως στις Κριτικές και Ριζοσπαστικές προσεγγίσεις, που δείχνουν σημάδια τόσο θεωρητικής «κόπωσης» όσο και δυσκολία εφαρμογής εναλλακτικών σχεδίων όπου δόθηκε η δυνατότητα μέσα στην κρίση (πχ. Ελλάδα, Βαρκελώνη).

Παράλληλα έχει μια σημασία να εξετάσουμε αναλυτικότερα πώς άλλοι μελετητές-ερευνητές προσέγγισαν στο περιβάλλον της οικονομικής κρίσης τις αστικές πολιτικές, τι ήταν για αυτούς κυρίαρχο και ποια μεθοδολογικά εργαλεία υιοθέτησαν.

2.4.2 ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΕ ΚΡΙΣΗ:

2.4.2.1 ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΩΝ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ-ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΩΝ ΜΟΝΤΕΛΩΝ

Ήδη πολύ πριν από την Οικονομική Κρίση του 2008-09 η κριτική στα νεοκλασικά μοντέλα οικονομικών θεωριών και στις πολιτικές απελευθέρωσης της αγοράς ήταν έντονη (Harvey 2005; Mirowski και Plehwe 2009; Peck 2010; Barnett 2005; Lerner 2003; Amin 1994; Birch και Mykhnenko 2010). Τα αποτελέσματα τέτοιων πολιτικών στις πόλεις ήταν εμφανή μέσα από την συνύπαρξη κοινωνικών αντιθέσεων και άνισης ανάπτυξης σε ένα γενικότερο περιβάλλον οικονομικής μεγέθυνσης (V. P. Arapoglou και Sayas 2009; Maloutas 2012; Merrifield και Swyngedouw 1997; J. Agnew 2001; Peck και Tickell 2002). Η εφαρμογή πολιτικών λιτότητας ως μέτρο αντιμετώπισης της ύφεσης το 2009 επηρέασε κυρίως τις πόλεις από το επίπεδο διακυβέρνησης μέχρι και τις καθημερινές συνθήκες διαβίωσης των πολιτών: περικοπές στους προϋπολογισμούς των Δήμων και στα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας, ιδιωτικοποίηση υπηρεσιών και κοινωνικών δομών, κρίση στον τομέα της κατοικίας, ένταση των αποκλεισμών κ.α. Εντούτοις, οι πολιτικές αυτές δεν μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα.

Η αποτυχία του συγκεκριμένου μοντέλου αναγνωρίστηκε ευρύτερα, τόσο στο επίπεδο της οικονομίας όσο και σε αυτό των χωρικών στρατηγικών και προτεραιοτήτων. Ο Paul Krugman θα υποστηρίξει ότι η «*νεοκλασική σύνδεση - η ιδέα ότι με τη χρήση νομισματικών και δημοσιονομικών ποσοτικών μπορούμε να κάνουμε τον κόσμο ασφαλή παντού για το laissez-faire - απέτυχε*» (Krugman 2013) να δώσει απάντηση στην οικονομική κρίση. Αντίστοιχα, στο επίπεδο των Αστικών Πολιτικών η λογική του *Trickle Down Gentrification*, η διάχυση των πλεονεκτημάτων της οικονομικής ανάπτυξης στα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα δίχως ένα πλαίσιο κοινωνικής προστασίας δεν έδειξε επίσης σημάδια αποτελεσματικό-

τητας (Narefsky 2013). Η κρίση αύξησε σημαντικά τις ανάγκες για κατοικία, καθώς η αύξηση των ενοικίων, οι χαμηλοί οικογενειακοί προϋπολογισμοί και ο αποκλεισμός από το δανεισμό έχει δημιουργήσει έντονα προβλήματα ιδιαίτερα στα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα. Παρόλα αυτά, όπως σχολίαζε αρθρογράφος των *New York Times*, κατασκευαστές και ιδιοκτήτες συνεχίζουν να στοχεύουν στα υψηλά εισοδήματα¹³.

Το μοντέλο αστικής ανάπτυξης που ακολουθήθηκε τα προηγούμενα χρόνια δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα ακόμη και για τους ίδιους τους υποστηρικτές του. Για παράδειγμα, σε συνέντευξή του το 2016, ο βασικός θεωρητικός γύρω από τη «Δημιουργική Τάξη»¹⁴ (Creative Class), Richard Florida δήλωνε ότι:

Έκανα λάθος πως η δημιουργική τάξη θα μπορούσε μαγικά να επαναφέρει τις πόλεις μας, να γίνει η νέα μεσαία τάξη όπως αυτή του πατέρα μου, και θα ζήσουμε εμείς καλά και αυτοί καλύτερα [...] Δε μπορούσα να προβλέψω ότι ανάμεσα σε όλη αυτή την αστική μεγέθυνση θα υπήρχε μια σκοτεινή πλευρά στην αστική δημιουργική επανάσταση, μια πολύ βαθιά σκοτεινή πλευρά».¹⁵

Παρά την κρίση και τις κοινωνικές αντιδράσεις, η ηγεμονία των νεοφιλελεύθερων ιδεών δεν έχει κλονιστεί (Aalbers 2013; Peck, Theodore, και Brenner 2013; Harvey 2011). Αντίθετα, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι πολιτικές λύσεις αντιμετώπισης της κρίσης εντείνουν την διαδικασία νεοφιλελευθεροποίησης (Brenner, Peck, και Theodore 2010b; Davies και Blanco 2017). Αρκετοί βέβαια σημειώνουν ότι σε επίπεδο ιδεολογικής κυριαρχίας ο νεοφιλελευθερισμός έχει φτάσει σε συγκεκριμένα όρια. Ο Neil Smith θα τον χαρακτηρίσει «νεκρό αλλά κυρίαρχο» (Smith 2009) ενώ ο Ben Fine θα τον παρουσιάσει σαν «ζόμπι» (Fine 2010).

Όμως το βασικό ερώτημα που θέτει η κρίση για τις Αστικές Πολιτικές παραμένει. Όπως το παρουσιάζουν οι Brenner, Theodore και Peck:

«Πώς γίνεται οι κατεστημένες νεοφιλελεύθερες αστικές πολιτικές να φαίνονται κουρασμένες, αναιμικές να αποτελούν ταυτόχρονα την ‘κοινή λογική’ σε επίπεδο χάραξης πολιτικής για τον χώρο σε παγκόσμιο επίπεδο;» (Peck, Theodore, και Brenner 2013, 1095)

Αυτό αποτελεί και ένα από τα βασικά ερωτήματα και της συγκεκριμένης διδακτορικής διατριβής, και ένα μέρος της απάντησης υποστηρίζουμε ότι έχει να κάνει με το γεγονός ότι η κρίση ανέδειξε τις νεοφιλελεύθερες ιδέες σαν ηγεμονεύουσα λογική λόγω των αδυναμιών των υπόλοιπων ρευμάτων σκέψης να προτείνουν εναλλακτικές προσεγγίσεις μέσα στο περιβάλλον της ύφεσης.

2.4.2.2 ΚΡΙΣΗ ΕΝΟΣ «ΤΡΙΤΟΥ ΔΡΟΜΟΥ» ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Η οικονομική κρίση εκτιμούμε ότι κλόνισε και στρατηγικές που βασιζόνταν σε μια λογική συνύπαρξης μιας ατζέντας ανταγωνισμού με ένα βαθμό κοινωνικής συνοχής. Αυτές οι θεωρίες ενός *Τρίτου Δρόμου* (Giddens 1998) που σε επίπεδο Αστικών Πολιτικών περάσανε μέσα από τις θεωρίες για την Νέα Περιφερειακότητα (New Regionalism) και το Νέο Τοπικισμό (New Localism)¹⁶, συνδέθηκαν με τη διαδικασία της Παγκοσμιοποίησης και της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και διαδραμάτισαν κεντρικό ρόλο στην χάραξη πολιτικών σε πολλές πόλεις ιδιαίτερα μετά τις αρχές του 1990, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η υπό εξέταση Βαρκελώνη (Degen και García 2012; Marisol Garcia 2010; McNeill 1999). Ο διάλογος γύρω από τις λογικές αυτές είναι πλούσιος (Lovering 1999; Jones 2001; MacLeod 2001; Amin 1999; Hadjimichalis 2006; Brenner 2002), και τα τελευταία χρόνια επανήλθε λόγω της οικονομικής κρίσης αναδεικνύοντας συγκεκριμένες αδυναμίες (Hadjimichalis και Hudson 2014; Le Galès και King 2017).

Για αρκετούς, η κρίση, απέδειξε ότι δεν μπορούν όλες οι πόλεις και οι περιφέρειες να

13. Lowrey, Annie. 2013. 'With Rental Demand Soaring, Poor Are Feeling Squeezed'. The New York Times, 9 Δεκέμβριος 2013, τι. Business Day. <https://www.nytimes.com/2013/12/10/business/economy/the-poor-are-squeezed-as-rental-housing-demand-soars.html>.

14. Τον όρο «Δημιουργική Τάξη» εισήγαγε ο Αμερικάνος πολιτικός και κοινωνικός επιστήμονας Richard Florida στις αρχές του 2000, για να περιγράψει μια νέα κοινωνικό-οικονομική τάξη που συνδέεται με τους μετασχηματισμούς στην παραγωγή και συγκεκριμένα την ενίσχυση της «οικονομίας της γνώσης». Για τον Florida όπως η εργατική τάξη καθόρισε τον χαρακτήρα των βιομηχανοποιημένων πόλεων την μεταπολεμική περίοδο, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της κοινωνίας της γνώσης μια νέα τάξη συγκροτεί την ταυτότητα των συγχρόνων αστικών κέντρων.

15. DePillis, Lydia. 2016. 'The re-education of Richard Florida'. Houston Chronicle, 24 Δεκέμβριος 2016. <http://www.houstonchronicle.com/business/texanomics/article/The-Reeducation-of-Richard-Florida-10165064.php>.

16. Για περαιτέρω ανάλυση στα συγκεκριμένα σχήματα σκέψης βλ. 2.2.3 στο παρόν κείμενο.

είναι εξίσου «πετυχημένες», και το ζήτημα της άνισης ανάπτυξης και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων είναι καθοριστικό σε θέματα περιφερειακής ανάπτυξης (Hadjimichalis και Hudson 2014). Σύμφωνα με τον MacLeod (2001) η προσήλωση στον «τοπικισμό» έχει συγκεκριμένα όρια και δεν αντιλαμβάνεται την σημασία της εθνικής και υπερεθνικής κλίμακας στην διαμόρφωση των πολιτικών και την επιρροή πάνω σε πτυχές της παραγωγής. Το παράδειγμα της Ε.Ε εδώ είναι χαρακτηριστικό, σαν ένα όχημα μεταφοράς πολιτικών από την υπερεθνική, σε εθνική και τοπική κλίμακα, γεγονός που έγινε ιδιαίτερα αισθητό σε περιπτώσεις όπως αυτές της Ελλάδας την περίοδο της κρίσης .

Αυτό μας φέρνει πάλι πίσω στον πυρήνα του διαλόγου γύρω από το μετασχηματισμό του κράτους στο πλαίσιο της Παγκοσμιοποίησης. Το 2002 ο Patrick LeGalès, στην προσπάθειά του να δώσει μια απάντηση στους θεωρητικούς της Πολιτικής Οικονομίας της Κλίμακας οι οποίοι τόνιζαν τις αρνητικές επιπτώσεις αυτής της διαδικασίας μετασχηματισμών και αναδιανομής εξουσιών, θα θέσει το παρακάτω ερώτημα:

«Εδώ ερχόμαστε στην καρδιά αυτού που σημαίνει μετασχηματισμός του κράτους. Είναι όλοι αυτοί οι νέοι θεσμοί ένα σημάδι υποχώρησης του κράτους προς όφελος των ειδικών, των ιδιωτικών συμφερόντων και οργανισμών που μπορούν να ερμηνευτούν με όρους 'διακυβέρνηση ενάντια κυβέρνησης'; Ή αυτοί οι θεσμοί αναδεικνύουν ένα μετασχηματισμό στις μορφές της δημόσιας πολιτικής, με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στις παρεμβάσεις του κράτους, που αφήνει περισσότερο χώρο για διαδικασίες, για ανοιχτό διάλογο, για το χτίσιμο συμμαχιών, και για κινητοποίηση – ένας μετασχηματισμός που δίνει έναν ισότιμο ρόλο στη πολιτική για να διαμορφώσει νέες νόρμες και κατευθύνσεις; (Le Galès 2002, 96)

για να δώσει απάντηση μια δεκαπενταετία μετά υποστηρίζοντας πως

«Η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και η παγκοσμιοποίηση έχουν προκύψει ως οι βασικοί παράγοντες που υποβαθμίζουν την ικανότητα του κράτους να ασκήσει εξουσία, να ελέγξει την οικονομία του, και να προστατέψει τις περιφέρειές του» (Le Galès και King 2017, 2) .

Για τον LeGalès οι πολιτικές λιτότητας, η επιβολή μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής από την Ε.Ε στα κράτη μέλη και κατ'επέκταση από τις εθνικές στις περιφερειακές-τοπικές κυβερνήσεις είναι ένα καινούργιο στοιχείο που αναδείχθηκε την περίοδο της ύφεσης και έρχεται σε σύγκρουση με την ευελιξία μιας πολυεπίπεδης (multilevel) διακυβέρνησης πάνω στην οποία ήταν στηριγμένη η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση στα μέσα της δεκαετίας του 1990¹⁷.

Το σημαντικότερο στοιχείο που πρέπει να τονιστεί είναι ότι η κρίση οδήγησε -με διαφοροποιήσεις- σε μια διαδικασία ανακλιμάκωσης από το τοπικό-περιφερειακό στο εθνικό-υπερεθνικό, με έντονες συγκρούσεις σε διαφορετικές κλίμακες, γεγονός που αποτελεί ένα καινούργιο στοιχείο και θα αναλυθεί στις επόμενες ενότητες.

2.4.2.3 ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ: ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ «ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ»

Πώς εξελίχθηκαν όμως στις συνθήκες της πρόσφατης οικονομικής κρίσης οι θεωρίες που πρόκριναν αντίθετες λογικές; Τα τελευταία χρόνια ένας έντονος διάλογος έχει ανοίξει αναφορικά με θεωρητικά σχήματα που αφορούν και το χώρο της ριζοσπαστικής σκέψης στις Αστικές Πολιτικές (Pinson και Journel 2016; 2017; Le Galès 2016; Davies και Blanco 2017; Storper 2016; Jessop 2002a; Wacquant 2012; Venugopal 2015). Πιο συγκεκριμένα, για τις θεωρίες που σχετίζονται με τον *νεοφιλελευθερισμό* όπως αυτές αναπτύχθηκαν τις δύο τελευταίες δεκαετίες ιδιαίτερα μέσα από το έργο των Brenner, Theodore και Peck¹⁸ αλλά και άλλων θεωρητικών (Wacquant 2012; Larner 2003; Harvey 2007).

17. Η έννοια όμως της «πολιτικής επιλογής» (political choice) (Savitch και Kantor 2004) παραμένει όπως θα δούμε και στη συνέχεια της διατριβής. Ο τρόπος με τον οποίο οι διάφορες χώρες, περιφέρειες και πόλεις ανταποκρίθηκαν στις νέες προκλήσεις διαφέρει.

18. Βλ. 2.2.4 και 2.2.5 στο παρόν κείμενο.

Εκτιμούμε ότι η κρίση και οι κοινωνικοπολιτικές αλλαγές που έφερε ενέτειναν αυτήν την κριτική ιδιαίτερα στο ακαδημαϊκό επίπεδο, με πραγματικές όμως προεκτάσεις ιδιαίτερα στο τρόπο που διαμορφώνονται στην πράξη οι αστικές πολιτικές¹⁹.

Η κριτική και ο διάλογος γύρω από τον *νεοφιλελευθερισμό* επικεντρώνεται σε διάφορα θέματα όπως ορισμού της έννοιας, περιγραφής των ορίων της καθώς και χρήσης της ως αναλυτικού εργαλείου ευρύτερα στις κοινωνικές επιστήμες. **Θα εστιάσουμε εκτενώς σε κάποιες πτυχές αυτού του διαλόγου, κυρίως γιατί το συγκεκριμένο ρεύμα σκέψης έπαιξε σημαντικό ρόλο στις θεωρίες αστικών πολιτικών τις δύο τελευταίες δεκαετίες και επιπλέον γιατί η παρούσα διατριβή υιοθετεί σε μεγάλο βαθμό τον πυρήνα της προβληματικής της προσέγγισης αυτής. Ως εκ τούτου η παρουσίαση του διαλόγου κρίνεται σημαντική. Θα σταθούμε σε τρία σημεία:**

Το πρώτο αφορά το γενικότερο ζήτημα ορισμού και ερμηνείας του νεοφιλελευθερισμού: Σύμφωνα με τον Jamie Peck είναι καλύτερο να ορίσουμε τη διαδικασία του νεοφιλελευθερισμού μέσα από τις «επαναλαμβανόμενες αντιφάσεις της και την άνιση πραγμάτωσή της, παρά μέσα από την αναφορά σε μία καθορισμένη και υπερβατική έννοια» (Peck 2010, 13). Είναι όμως ακριβώς αυτός ο «μη-ορισμός» όπως παρατηρεί ο LeGales που κάνει τόσο δύσκολη την ερμηνεία των πραγματικών αλλαγών στις πόλεις καθώς «κομμάτια [bits] νεοφιλελευθερισμού βρίσκονται παντού και είναι διαρκώς σε διαδικασία αλλαγής» (Le Galès 2016). Η Dean αναφέρει πως η έννοια έχει γίνει πλέον «υπερβολικά ανοιχτή» [overblown] (Mitchell Dean 2014), ενώ ο Clarke σχολιάζει πως έχει πάρει διαστάσεις «παντοδυναμίας» (J. Clarke 2008). Το αποτέλεσμα είναι ο νεοφιλελευθερισμός να βρίσκεται παντού, να χαρακτηρίζει σχεδόν όλες τις πτυχές της αστικοποίησης, της κοινωνικής και οικονομικής ζωής στις πόλεις. Από τη δράση των ΜΚΟ, τα μεγάλα έργα, τη δράση και τις πολιτικές των Διεθνών Οργανισμών, τις διαδικασίες διακυβέρνησης των πόλεων, ζητήματα υποδομών, θέματα ασφάλειας, κ.α, όλα αυτά σε διαφορετικές κλίμακες και γεωγραφικές ενότητες ανά τον πλανήτη (Pinson και Journal 2016; Le Galès 2016; Venugopal 2015; Mitchell Dean 2014). Για τον Venugopal αυτό δεν είναι κάτι που χαρακτηρίζει αποκλειστικά το νεοφιλελευθερισμό αλλά πάρα πολλές έννοιες στις κοινωνικές επιστήμες:

«Η ασυνέπεια σε ζητήματα ορολογίας, οι αδύναμοι ορισμοί [...] είναι ενδημικά στις κοινωνικές επιστήμες. Για παράδειγμα σχεδόν όλες οι σημαντικές έννοιες στην πολιτική κοινωνιολογία – δημοκρατία, εξουσία, λαϊκισμός, σύγκρουση, [κοινωνική] τάξη ή διακυβέρνηση – καταλαμβάνουν ένα ρευστό πεδίο ερμηνείας, συχνά λείπει ένας ξεκάθαρος ορισμός και χρησιμοποιούνται με ασυνέπεια» (Venugopal 2015, 171)

Ίσως ένας βαθμός ασάφειας να είναι αναγκαίος στις «Μέγα-Θεωρίες» (Pierre 2005) όπως ο νεοφιλελευθερισμός έτσι ώστε αυτές να έχουν τη δυνατότητα να συνδέονται με πολλές πτυχές της καθημερινότητας. Όμως, σύμφωνα πάλι με τον Venugopal, αυτή «η υπερ-ταυτοποίηση διαφόρων πτυχών κατά τα άδρα μη-συνδεδεμένων φαινομένων κάτω από μία, σπινθηρική αστάθεια και αμφιλεγόμενη ταμπέλα» (Venugopal 2015, 170) είναι που δημιουργεί και τα σημαντικότερα προβλήματα.

Σε μια διαφορετική κατεύθυνση οι θεωρητικοί του νεοφιλελευθερισμού, αν και αναγνωρίζουν το πρόβλημα του μη-ορισμού, επιμένουν σε μια κατανόηση της έννοιας που παραμένει αρκετά ρευστή (Brenner, Peck, και Theodore 2010b; Peck, Theodore, και Brenner 2013; 2009; Ong 2007).

Η Aihwa Ong παρουσιάζει μια αντίληψη για το νεοφιλελευθερισμό ως ένα φαινόμενο χωρίς απαραίτητα συγκεκριμένη μορφή (Ong 2007). Κάνει τη διάκριση ανάμεσα στο

19. Οι περιπτώσεις του ΣΥΡΙΖΑ στην Ελλάδα, των Podemos στην Ισπανία και του Barcelona en Comu στην Βαρκελώνη είναι προσπάθειες υλοποίησης ενός «αντινεοφιλελεύθερης» λογικής σε επίπεδο πολιτικών. Οι αδυναμίες και τα όρια τους αναλύονται στα επόμενα κεφάλαια της διατριβής. Βλ. 4.3.3.6, 6.3.1

νεοφιλελευθερισμό με μεγάλο «N», ένα καθεστώς απόλυτα προσπλωμένο στα συμφέροντα των αγορών (πολύ κοντά στις προσεγγίσεις του David Harvey) και το νεοφιλελευθερισμό με μικρό «n», μια «τεχνολογία» διακυβέρνησης που συνυπάρχει με άλλες πολιτικές λογικές, με βάση και τις θεωρίες γύρω από την κυβερνητική.

Οι Brenner, Peck και Theodore σε μια σειρά δημοσιεύσεων κάνουν μια αρκετά ενδελεχή προσπάθεια εξειδίκευσης σε ζητήματα ορισμών και αναλυτικών πλαισίων²⁰. Αν και εκτιμούν ότι μια «αυστηρή» ερμηνεία θα μπορούσε να βοηθήσει περισσότερο στην κατανόηση των μετασχηματισμών, δεν καταλήγουν σε κάτι τέτοιο αλλά στη διαμόρφωση ερμηνευτικών κατηγοριών. Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι οποιαδήποτε ερμηνεία του φαινομένου δεν μπορεί παρά να περνάει μέσα από την ανάλυση των θεσμικών πειραματισμών, των μεθόδων μεταφοράς πολιτικών και της διαμόρφωσης των υπερεθνικών καθεστώτων εξουσίας (rule regimes) (Brenner, Peck, και Theodore 2010b) καταλήγοντας στην παρακάτω προσπάθεια ορισμού: «*η νεοφιλελευθεροποίηση αποτελεί μια ιστορικά συγκεκριμένη, άνισα αναπτυσσόμενη, υβριδική, τυποποιημένη τάση θεσμικών μετασχηματισμών της αγοράς*» (Brenner, Peck, και Theodore 2010b, 330). Είναι σαφές ότι δεν γίνεται προσπάθεια να ξεφύγουν από ένα αρκετά μεγάλο βαθμό αφαίρεσης. Χαρακτηριστική είναι έτσι η αναφορά στην «υβριδικότητα», που όπως υποστηρίζει ο Peck δεν αποτελεί «*ένα μεταδομιακό τρικ, αλλά δείκτης των αναπόφευκτα μη-καθαρών μορφών στις οποίες βρισκόμαστε τις τάσεις νεοφιλελευθεροποίησης*» (Peck 2013, 140).

Όμως το ερώτημα παραμένει. Όσο υβριδικός, πολύπλοκος, άμορφος και άνισος είναι ο νεοφιλελευθερισμός, θα έπρεπε να υπάρχουν μια σειρά κοινών, βασικών χαρακτηριστικών που τα συναντάμε σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις (Le Galès 2016; Venugopal 2015).

Ο Wacquant, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους θεωρητικούς του νεοφιλελευθερισμού, αναμετρείται εκτιμούμε καλύτερα με αυτό το ερώτημα υποστηρίζοντας ότι υπάρχει ένας «*θεσμικός πυρήνας*» (institutional core) που κάνει το νεοφιλελευθερισμό διακριτό. Αυτός ο πυρήνας σχετίζεται με τη χρήση του κράτους ως εργαλείου επιβολής της θέλησης της αγοράς πάνω στην κοινωνία (Wacquant 2012). Όπως αναφέρει σχολιάζοντας και το έργο των υπολοίπων:

«Αυτό είναι μια λογική απαίτηση: για να μπορούν να αναπτυχθούν μέσω «μεταλλάξεων» διαφοροποιούμενα τοπικά ήδη νεοφιλελευθερισμών, πρέπει να υπάρχει ένα κοινό γονίδιο από τα οποία όλα προέρχονται. Ως εκ τούτου κάθε σύνθεση πολλαπλών «μικρών –ν-νεοφιλελευθερισμών» απαραίτητα προϋποθέτει κάποιο «Μεγάλο –N- Νεοφιλελευθερισμό», και κάθε περιφερειακή και μερική εκδήλωση του φαινομένου μπορεί να χαρακτηριστεί ως τέτοια μόνο σαν αναφορά, φανερή ή συγκαλυμμένη, ενός πιο ολοκληρωμένου αρχικού πυρήνα.» (Wacquant 2012, 71)

Σε αυτήν την κατεύθυνση, ο Wacquant αναφέρει τέσσερις λογικές-χαρακτηριστικά που θεωρεί πως αποτελούν τον πυρήνα της νεοφιλελευθερής «μηχανικής» (Wacquant 2012):

- Η εμπορευματοποίηση και η ανάπτυξη διάφορων μηχανισμών της αγοράς ως ο βέλτιστος μηχανισμός κατανομής πόρων.
- Η μεταστροφή της έννοιας της κοινωνικής πρόνοιας από οικουμενικό δικαίωμα σε σύστημα «υπό-προϋποθέσεις».
- Η ποινικοποίηση της φτώχειας²².
- Τέλος, η στροφή στην ατομική ευθύνη, ιδωμένης ως «*ποδηλατικής κώδλας*» (Wacquant 2010) που ενώνει όλες τις πτυχές της κρατικής παρέμβασης.

20. Βλ. αναλυτικότερα (Peck 2013; Brenner, Peck, και Theodore 2010b; Peck, Theodore, και Brenner 2009; 2013; Brenner, Peck, και Theodore 2010a)

21. Με τον όρο penalization of poverty ο Wacquant αναφέρεται σε μια σειρά πολιτικών πρακτικών σε θέματα ασφάλειας και δήμοσιας τάξης. Για τον Wacquant η αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, η ανεργία και η φτώχεια των τελευταίων δεκαετιών συνοδεύεται και από μια στρατηγική μηδενικής ανοχής που στόχο έχει τα φτωχότερα στρώματα. Ο Wacquant στηρίζει την θεωρία του στις ΗΠΑ και μελετάει τα χαρακτηριστικά του ποινικού συστήματος και την ραγδαία άνοδο των φυλακισμένων τις τελευταίες δεκαετίες. Για τον ίδιο οι πολιτικές αυτές έχουν άμεση σχέση με την άνοδο νεοφιλελευθερών ιδεών.

Αυτά τα χαρακτηριστικά για τον ίδιο διακρίνουν το νεοφιλελευθερισμό και από το φιλελευθερισμό. Αν και υπάρχει η κριτική ότι αυτή η διάκριση δεν είναι επαρκής (Storper 2016; Le Galès 2016).

Το ζήτημα του ορισμού συνδέεται και με το δεύτερο σημείο που αφορά θέματα περιοδολόγησης και γενικότερα εφαρμογής της έννοιας.

Ο τρόπος με τον οποίο αναπτύχθηκαν οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές σύμφωνα με τους Peck και Tickell μπορεί να χωριστεί σε τρεις περιόδους (Peck και Tickell 2002), οι οποίες συνοπτικά είναι:

- 1970 (*protoneoliberalism*): Αρχική διαμόρφωση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών σε επίπεδο ιδεών.
- 1980-1990 (*roll-backneoliberalism*): Επιθετική εφαρμογή των πολιτικών αυτών μέσα από τις περιπτώσεις του Ρείγκαν στις ΗΠΑ και της Θάτσερ στο Η.Β.
- 1990-2000 (*roll-outneoliberalism*): Μετασχηματισμός των νεοφιλελεύθερων πολιτικών με εισαγωγή λογικών «Τρίτου Δρόμου» σε μια κατεύθυνση ένταξης περισσότερων «κοινωνικών» παρεμβάσεων και θεσμικών πρωτοβουλιών.

Η αυστηρή αυτή κατηγοριοποίηση, σε ένα πλαίσιο όπου έτσι και αλλιώς η έννοια δεν έχει ξεκαθαρίσει, δημιουργεί αρκετά προβλήματα. Αρχικά περιγράφεται ο νεοφιλελευθερισμός, δηλαδή μια ιδεολογία, ως η βασική αιτία όλων των μετασχηματισμών σε επίπεδο αστικών πολιτικών, παραβλέποντας το ρόλο τοπικών παραγόντων και συνθηκών γεγονός που εκτιμάται ότι είναι λάθος (Pickvance 2011; Le Galès 2016; Storper 2016).

Επιπλέον, η μελέτη του μετασχηματισμού θεσμών και πολιτικών σε τοπικό επίπεδο δείχνει μια δυσκολία επαλήθευσης του συγκεκριμένου σχήματος περιοδολόγησης. Στη Γαλλία, παρατηρούν οι Pinson και Journel, το κράτος εφάρμοζε φιλικές προς την αγορά πολιτικές πολύ πριν τη δεκαετία του 1970 (Pinson και Journel 2016). Στις Ισπανικές πόλεις η δεκαετία του 1980 αποτελούσε μια περίοδο ενίσχυσης και όχι υποχώρησης των κοινωνικών πολιτικών (Marisol Garcia 2017b). Ενώ ακόμη και τη δεκαετία του 1990 υπήρχαν περιπτώσεις, υποστηρίζουν οι DiGaetano και Strom, όπου οι πόλεις ακολουθούσαν «μη-επιχειρηματικά [*non entrepreneurial*] μοντέλα διακυβέρνησης» (DiGaetano και Strom 2003, 353). Αυτά τα προβλήματα, αναφέρουν οι ίδιοι, δημιουργούν αδυναμίες στην υιοθέτηση γενικότερα αυτού που ονομάζουν «*αδολγή της ποδοκτικής οικονομίας*» ως εργαλείου συγκριτικής μελέτης δομών διακυβέρνησης και γενικότερα στις αστικές πολιτικές.

Η κριτική αυτή οδήγησε και σε μεταφορά από ένα αυστηρό σχήμα περιοδολόγησης σε μια πιο ρευστή συνθήκη με την οποία εφαρμόζονται κατά τόπους οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Χρησιμοποιήθηκαν έτσι διάφοροι νέοι προσδιορισμοί για να δείξουν τον τρόπο με τον οποίο υφιστάμενες ή τοπικές θεσμικές λογικές διαπλέκονται και μετασχηματίζονται από τις νεοφιλελεύθερες ιδέες, και αντίστροφα. Έτσι ο νεοφιλελευθερισμός περιγράφηκε ως «κινούμενος» [*mobile*] (Ong 2007), «υπαρκτός» [*actually existing*] (Brenner και Theodore 2002), «ποικιλόμορφος» [*variegated*] (Brenner, Peck, και Theodore 2010a).

Για το Mathieu Hilgers είναι ανέφικτη ακόμη και η προσπάθεια δημιουργίας ενός ξεκάθਾਰου πλαισίου σύγκρισης καθώς η πραγματικότητα υλοποίησης των νεοφιλελεύθερων πολιτικών είναι στην πραγματικότητα πολύ πιο σύνθετη και περίπλοκη, όπως άλλωστε κάθε μετασχηματισμός στο επίπεδο των αστικών πολιτικών. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Όταν μιλάμε για νεοφιλελεύθερες πολιτικές ανά τον κόσμο, δεν είναι γιατί υπάρχουν μόνο στο πλατωνικό κόσμο των ιδεών ή μόνο επειδή συγκροτούν ένα χώρο πιθανών επιλογών, αλλά κυρίως διότι μερικές από αυτές εφαρμόζονται και έχουν και συγκεκριμένα αποτελέσματα.

Αυτό δε σημαίνει ότι η διαδικασία αυτή λαμβάνει χώρα μηχανικά ή μαγικά [...] Υπάρχει μια πανοπερμία μετασχηματισμών, ένας πληθωρισμός στρατηγικών και δράσεων, που είναι δύσκολο να βρεις μια ξεκάθαρη και μοναδική κίνηση. Σαν ένας ανθρωπολόγος που εργάζεται στις Αφρικανικές πόλεις, δεν είχα ποτέ την ευκαιρία να παρατηρήσω την εφαρμογή μιας μεταρρύθμισης δίχως ένα πλήθος διαπραγματεύσεων, ευελιξιών, διαδικασιών και αντιπαραθέσεων που συχνά οδηγούν σε ένα αποτέλεσμα πολύ μακριά από τις αρχικές προθέσεις [...] Ο Νεοφιλελευθερισμός είναι κινούμενος, ούτε ενοποιημένος, ούτε ενιαίος, διότι οι πολιτικές με τις οποίες συνδέεται είναι πεδία αγώνων, συγκρούσεων, διαπραγματεύσεων και σχέσεων εξουσίας σε διαφορετικά πλαίσια, όμως παντού συμβάλλει στην επέκταση μια συγκεκριμένης λογικής της αγοράς». (Hilgers 2013, 78)

Εδώ όμως φτάνουμε στο τελευταίο σημείο. Αν συμφωνήσουμε ότι ο νεοφιλελευθερισμός είναι μια στρατευμένη έννοια στις κοινωνικές επιστήμες (Pinson και Journal 2016; Venugopal 2015) ή, όπως αναφέρει ο Jessor, ένας «*κοινωνικά κατασκευασμένος όρος για αγώνα (Kampfbesgriff)*», ποιες είναι οι εναλλακτικές; Ποιο θα ήταν ένα μοντέλο αντινεοφιλελευθέρων αστικών πολιτικών και πως θα εφαρμόζονταν; Και από ποιους;

Στη βιβλιογραφία για τον νεοφιλελευθερισμό είναι ελάχιστες οι σχετικές αναφορές, γεγονός που εκτιμούμε ότι είναι ίσως η σημαντικότερη αδυναμία. Οι Pinson και Journal υποστηρίζουν ότι υπάρχει μια απουσία εναλλακτικών και ο κάθε αναγνώστης των κριτικών του νεοφιλελευθερισμού στην πράξη μένει με την εντύπωση ότι προτείνεται μια επιστροφή «*στις παιδικές καλές ημέρες του Φορντικού καπιταλισμού*» (Pinson και Journal 2016). Στην ίδια κατεύθυνση, ο Storper αναφέρει ότι παρουσιάζεται μια έντονη «*προτίμηση για κοινωνίες κοινωτικές [collectivist] ή κρατισμού [statist]*» (Storper 2016).

Ο LeGales θέτει μια άλλη οπτική, επισημαίνοντας πως το βασικό πρόβλημα είναι η δομική απουσία της «*πολιτικής*» και πως αυτή μπορεί να αποτελέσει παράγοντα μετασχηματισμού, ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο (Le Galès 2006). Σε αυτό θα συμφωνήσει και ο Eric Swyngedouw παρατηρώντας πως:

«παρά την αυξανόμενη επιρροή της κριτικής θεωρίας, σχετικά λίγες κριτικές αναγνώσεις έχουν γίνει γύρω από αυτό που αποτελεί το πεδίο της αστικής πολιτικής [urban political domain], τι είναι 'το πολιτικό', ή από τι αναδύεται, θεωρητικά και χωρικά» (Dikeç και Swyngedouw 2017, 7).

Τα τελευταία χρόνια γίνεται μια προσπάθεια αυτό να αλλάξει. Ιδιαίτερα στο περιβάλλον της οικονομικής κρίσης αρκετοί μελετητές στράφηκαν στη διερεύνηση χωρικών πρακτικών που κινούνται σε μια αντινεοφιλελεύθερη λογική ή προσπαθούν να την αμφισβητήσουν (D. Featherstone 2015; D. Featherstone, Strauss, και MacKinnon 2015). Η έρευνα αυτή σχετίζεται και με το πλούσιο συγγραφικό έργο γύρω από τις πρόσφατες κοινωνικές εκρήξεις (Dikeç και Swyngedouw 2017) καθώς και το αναδυόμενο ενδιαφέρον για το ρόλο των κοινωνικών και αστικών κινημάτων στο περιβάλλον της ύφεσης (Arampatzi 2017).

Όμως ακόμη και αυτό το σώμα έρευνας εξετάζει το πεδίο των δυνατοτήτων ενώ απουσιάζει η συγκροτημένη μελέτη και αξιολόγηση των περιπτώσεων και παραδειγμάτων όπου η κρίση έφερε στο προσκήνιο της πολιτικής δυνάμεις σε τοπικό ή και εθνικό επίπεδο οι οποίες προσπάθησαν να εφαρμόσουν μια διαφορετική ατζέντα, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας με το ΣΥΡΙΖΑ και αρκετών Ισπανικών πόλεων (Davies και Blanco 2017; Eckardt και Ruiz Sanchez 2015a). Σε αυτή την κατεύθυνση θέλει να συμβάλει η παρούσα διατριβή μέσα από τη μελέτη των περιπτώσεων της Αθήνας και της Βαρκελώνης.

2.4.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΑΤΖΕΝΤΕΣ

Στις συνθήκες της πρόσφατης οικονομικής κρίσης σημαντικές τομές έχουν γίνει στο τρόπο με τον οποίο αρκετά ρεύματα προσέγγιζαν το θέμα των Αστικών Πολιτικών και γενικότερα την έρευνα γύρω από τα θέματα της πόλης (Urban Theory).

Δομιστικές (structuralistic) προσεγγίσεις σαν αυτές γύρω από το νεοφιλελευθερισμό και την Πολιτική Οικονομία της Κλίμακας αρχίζουν να προσανατολίζονται αρκετά στη μελέτη των τοπικών συνθηκών και των ιδιαίτερων τρόπων με τον οποίο ευρύτερες πολιτικές κατευθύνσεις προσαρμόζονται σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο (Peck, Theodore, και Brenner 2013). Και άλλοι θα κινηθούν στην ίδια κατεύθυνση, με την αλληλεπίδραση τοπικού-διεθνικού να βρίσκεται στον πυρήνα της προβληματικής γύρω από την κρίση και τον τρόπο με τον οποίο επηρέασε την εξέλιξη των πόλεων (French, Leyshon, και Thrift 2009; Aalbers 2009a). Ο Aalbers θα υποστηρίξει ότι η «κατανόηση της οικονομικής κρίσης περνάει τελικά μέσα από την κατανόηση των χωρικών συνδέσεων μεταξύ τοπικού και παγκόσμιου» (Aalbers 2009a, 34). Ενώ η Garcia με βάση την περίπτωση της Ισπανίας θα επισημάνει τη σημασία που έχει η μελέτη του διαφορετικού τρόπου με τον οποίο παγκόσμιες τάσεις (κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές) εντάσσονται στο εκάστοτε τοπικό και εθνικό πλαίσιο (Marisol Garcia 2017b).

2.4.3.1 ΚΡΙΣΗ, ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Σε ένα πρώτο επίπεδο, η εξέταση της σχέσης τοπικού και παγκόσμιου πέρασε μέσα από την ανάλυση της αρχιτεκτονικής της ίδιας της κρίσης και αυτού που ονομάστηκε *χρηματοπιστικοποίηση* (financialization) της αστικής ανάπτυξης στον σύγχρονο καπιταλισμό (French, Leyshon, και Thrift 2009; Gotham 2009; Aalbers 2009a; Moreno 2014; Lapavistas 2013; Rolnik 2013; Coq-Huelva 2013a; Savini και Aalbers 2015). Αν και η έννοια της *χρηματοπιστικοποίησης* ήταν ήδη γνωστή μέσα από το έργο του Harvey, της Arrighi και της Krippner, η κρίση και ιδιαίτερα η κατάρρευση συγκεκριμένα της αγοράς του real estate την έφερε ξανά στο προσκήνιο, ως ένα από τα βασικά αίτια της ίδιας της κατάρρευσης (Lapavistas 2013; Harvey 2011; 2010). Τρία είναι τα κύρια στοιχεία που χαρακτηρίζουν αυτόν το μετασχηματισμό του καπιταλισμού.

- Το πρώτο συνδέεται με την εισαγωγή στη χρηματιστηριακή αγορά εταιρικών οχημάτων που δεν δραστηριοποιούνταν προηγουμένως στον τομέα αυτόν (Lapavistas 2013; Harvey 2011; Gotham 2009; Aalbers 2009a).
- Το δεύτερο σχετίζεται με την στροφή των τραπεζών στην κερδοφορία μέσω της αγοροπωλησίας χρηματιστηριακών προϊόντων (Aalbers 2009a; Gotham 2009; Lapavistas 2013).
- Το τρίτο αφορά την ολοένα αυξανόμενη εξάρτηση των νοικοκυριών από το χρηματοπιστωτικό σύστημα μέσω του δανεισμού έτσι ώστε να έχουν πρόσβαση σε καθημερινά αγαθά και υπηρεσίες (Savini και Aalbers 2015; Aalbers 2009b).

Αν και η πρόσφατη κρίση είναι σε ένα βαθμό αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης και των τριών παραγόντων, θα σταθούμε ιδιαίτερα στο πρώτο με έμφαση στην αγορά του real estate. Για πολλούς μελετητές οι εξελίξεις στο συγκεκριμένο τομέα, με την εξάπλωση ειδικών χρηματιστηριακών προϊόντων για την συγκεκριμένη αγορά (ARMs, MBS, REITs)²², δείχνει ακριβώς τη διαδικασία ραγδαίων μετασχηματισμών η οποία όπως υποστηρίζει ο Gotham, «*αναδεικνύει ένα ξεκάθαρο δεσμικό μετασχηματισμό στον οποίο η κτηματαγορά έχει αρχίσει να προσομοιάζει προς ένα οικονομικό τομέα που αποτελείται από αγορές και εργαλεία και όχι παραγόμενα προϊόντα*» (Gotham 2009, 357). Η εξέλιξη αυτή που χαρακτηρίζει την κτηματαγορά από τον Καναδά (Charney 2002), μέχρι την Νορβηγία (Aalbers 2009a) και την Ιταλία (Savini και Aalbers 2015) υποστηρίζουμε ότι είναι σημαντική για

22. Αναφερόμαστε στα παρακάτω προϊόντα: Adjustable Rate Mortgages (ARMs), Mortgage-Backed Securities (MBS), Real Estate Investment Trusts (REITs).

δύο λόγους.

Αρχικά αποτελεί ένα ερμηνευτικό εργαλείο για την ίδια την κρίση και τη μεταφορά της από την υπό κατάρρευση κτηματαγορά το 2006-2007 σε τοπικό επίπεδο (πχ. στην Ισπανία ή στις ΗΠΑ) στο τραπεζικό σύστημα συνολικότερα, **παρουσιάζοντας με αναβαθμισμένο τρόπο τις πολλαπλές συνδέσεις και αλληλεξαρτήσεις μεταξύ τοπικού και παγκόσμιου στο σύγχρονο καπιταλισμό**. Όπως πολύ σωστά σχολίασαν οι French, Leyshon και Thrift, η κρίση κατέδειξε τον τρόπο δια του οποίου διάφορες γεωγραφικές κλίμακες συνδέονται με το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Αναλυτικότερα γράφουν:

«Η σημερινή κρίση είναι μια κρίση που ξεκίνησε από την ενεργή χρήση του χώρου σε διάφορες κλίμακες και πάνω σε δίκτυα διαφορετικού μήκους που συνδέουν μεμονωμένα άτομα και θεσμούς και τα εντάσσουν στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Η κρίση ήταν ένας χάρτης χρηματιστηριακών ροών, διαφορετικών επιπέδων πλούτου, περιοχών που χτυπήθηκαν και παραγόντων διαφορετικών επιπέδων» (French, Leyshon, και Thrift 2009, 299)

Το σημαντικότερο όμως είναι ότι η διαδικασία αυτή **μετασχηματίζει και τον τρόπο παραγωγής του χώρου**. Τα πολλαπλά επίπεδα, η διεθνοποίηση και χρηματιστικοποίηση της κτηματαγοράς έχει άμεσο αντίκτυπο στον σχεδιασμό του χώρου. **Παρόλο που τα εθνικά κράτη ή οι τοπικές κυβερνήσεις μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα ίδια εργαλεία και μηχανισμούς για δικό τους όφελος, στην πραγματικότητα οι δυνατότητές τους είναι πολύ πιο περιορισμένες σε σχέση με τα ιδιωτικά συμφέροντα, τα οποία έχουν αυξημένο ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων**. Οι Savini και Aalbers (2015) εισάγουν τον όρο *decontextualisation*²³ της αστικής ανάπτυξης για να περιγράψουν τη νέα αυτή συνθήκη. Όπως επισημαίνουν, με βάση τη μελέτη τους στο Μιλάνο, η κρίση μεγαλώνει την απόσταση ανάμεσα στη χωρική πολιτική, τον πολεοδομικό σχεδιασμό και τις ανάγκες σε τοπικό επίπεδο και στις επιθυμίες των επενδυτικών και χρηματοπιστωτικών ομίλων που χρηματοδοτούν αυτές τις αναπτύξεις και δρουν σε άλλα επίπεδα (υπερεθνικά). Αναφέρουν χαρακτηριστικά:

«Οι προκλήσεις των σύγχρονων έργων αστικής ανάπτυξης (urbanprojects) προκύπτουν από την αυξανόμενη 'απόσταση' ανάμεσα στις οικονομικές προβλέψεις των επενδυτών και της διαδικασίας διαπραγμάτευσης γύρω από ένα σωστό πολεοδομικό σχεδιασμό [...] Οι αποφάσεις γύρω από την ανταλλαγή και χρήση του χώρου αποσυνδέονται από τις τοπικές πολιτιστικές αξίες, τα αναλυτικά πλαίσια και τις συμβολικές ερμηνείες του χώρου. Αντίθετα οι αποφάσεις αυτές καθοδηγούνται από τις εκτιμήσεις για κερδοφορία και δε λαμβάνουν υπόψη τις διάφορες ανάγκες για ελεύθερους χώρους, υποδομές ή κατοικία που μπορεί να χρειάζεται μια συγκεκριμένη τοποθεσία». (Savini και Aalbers 2015, 5)

Αλλά αυτή η συνθήκη ξεπερνάει το επίπεδο του χωρικού σχεδιασμού. Όπως παρατηρούσε ο Peter Mair, στο περιβάλλον της κρίσης «αυξάνεται το κενό ανάμεσα στη ανταπόκριση και στην υπευθυνότητα ή ανάμεσα σε αυτό που θέλουν οι πολίτες και αυτό που είναι υποχρεωμένες να κάνουν οι κυβερνήσεις» (Mair 2013, 164).

Αυτή η συγκέντρωση εξουσιών σε υπερεθνικούς σχηματισμούς διαταράσσει τις ισορροπίες στο άτυπο σύστημα πολυεπίπεδης διακυβέρνησης που χαρακτήριζε για παράδειγμα τη σχέση μεταξύ πόλεων και περιφερειών, εθνικών κρατών και θεσμών της ΕΕ. Εξετάζοντας την περίπτωση της Ελλάδας, οι Κανδύλης και Σουλιώτης υποστηρίζουν η κρίση οδηγεί σε μια νέα διαδικασία «ανακλιμάκωσης» (Souliotis και Kandyliis 2013). Αναλυτικότερα ο Σουλιώτης γράφει:

23. Ο όρος θα μπορούσε να μεταφραστεί σαν «από-περιοχο-μενοποίηση», διατηρούμε όμως τον αγγλικό όρο καθώς με την μετάφραση η έννοια τροποποιείται.

«Η κρίση αποτελεί μια πρόκληση για την κατακόρυφη διάχυση των εξουσιών στην ΕΕ. Σε αντίθεση με πολιτικές και θεσμικές καινοτομίες των τελευταίων 25 ετών (συνοχή, περιφερειακή πολιτική κ.α.), σήμερα υπάρχει η τάση αποκατάστασης μια πιο ιεραρχικής σχέσης μεταξύ των επιπέδων διακυβέρνησης, που οδηγεί στη συγκέντρωση της εξουσίας στο υπερεθνικό επίπεδο και στην επιβολή μορφών ‘ασύμμετρου’ συντονισμού μεταξύ της ΕΕ και των κρατών μελών [...] (Αυτή η συνθήκη) δημιουργεί το ερώτημα του πώς διαμορφώνονται οι σχέσεις ανάμεσα σε διάφορες κλίμακες από τις εκάστοτε πολιτικές δυνάμεις» (Souliotis 2013, 261)

Τα παραπάνω θα φανούν κυρίως μέσα από τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής, την κατεύθυνση περιορισμού των ελλειμμάτων και τις πολιτικές λιτότητας.

2.4.3.2 ΛΙΤΟΤΗΤΑ, ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Ο αντίκτυπος αυτής της διαδικασίας «ανακλιμάκωσης» ήταν άμεσος στις τοπικές οικονομίες με την κρίση και την εμφάνιση των πολιτικών λιτότητας και δημοσιονομικής προσαρμογής. Την ίδια στιγμή, η έννοια της «ανθεκτικότητας» (*resilience*), η εύρεση τρόπων και μηχανισμών ώστε οι πόλεις να «αντέξουν» και να προσαρμοστούν στην υπάρχουσα ή και μελλοντική υφιστάμενη συνθήκη αρχίζει να παίζει σημαντικό ρόλο στον λόγο γύρω από την χάραξη πολιτικών σε πολλούς τομείς.

Μεγάλο μέρος της έρευνας γύρω από την οικονομική κρίση κατευθύνθηκε στην εξέταση του τρόπου με τον οποίο τοπικές ή περιφερειακές κυβερνήσεις προσαρμόστηκαν στα νέα δεδομένα της ύφεσης και ειδικότερα στο πλαίσιο της λιτότητας, με τον όρο *austerity urbanism* να διαπερνάει μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας (Davies και Blanco 2017; Chorianopoulos και Tselepi 2017; Medir κ.ά. 2017; Schönig και Schipper 2016; Poullos και Andritsos 2016; Tabb 2014; Reese, Sands, και Skidmore 2014; Peck 2014; Donald κ.ά. 2014; Peck 2012). Έτσι, η Λιτότητα και η διαχείριση περικοπών (*cut back management*) -κάτι που μέχρι το 2008 αποτελούσε αντικείμενο έρευνας όσων ειδικεύονταν στα οικονομικά της δημόσιας διοίκησης (Hay 1999; O. A. Davis, Dempster, και Wildavsky 1966; Natchez και Burr 1973)- αρχίζει να έχει κεντρικό ρόλο στη γενικότερη συζήτηση γύρω από την Κρίση, σε βαθμό που για αρκετούς η κατανόηση της κρίσης περνάει από την έρευνα πάνω στο τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονταν τα νέα καθεστώτα λιτότητας σε τοπικό επίπεδο (Davies και Blanco 2017; Peck, Theodore, και Brenner 2013; Schönig και Schipper 2016; Peck 2012).

Το βασικό θέμα αυτών των ερευνών ήταν η φύση και ο χαρακτήρας των μέτρων αντιμετώπισης της κρίσης. Οι κρίσεις πάντα αποτελούσαν για τις κυβερνήσεις (εθνικές, περιφερειακές, τοπικές) αφορμή για αναδιοργάνωση και ανασχηματισμούς έτσι ώστε να υπάρξει ένας βαθμός προσαρμογής (Hay 1999; Harvey 2010). Ο Colin Hay (1999) αναφέρει ότι ο χαρακτήρας των μέτρων που συνήθως παίρνονται από τις κυβερνήσεις μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής:

- Μέτρα που αντιμετωπίζουν δομικά ζητήματα.
- Μέτρα που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες αντιφάσεις των συστημάτων.
- Μέτρα που στρέφονται στη διαχείριση της αφήγησης της κρίσης.
- Επιφανειακά μέτρα και μεταρρυθμίσεις.

Αν και η κρίση χτύπησε τις πόλεις με διαφορετικό τρόπο και οι αντιμετώπισεις διέφεραν (Davies και Blanco 2017), για μεγάλο μέρος των ερευνητών **η κρίση έφερε παράλληλα δομικές αλλαγές και σημαντικούς θεσμικούς μετασχηματισμούς** (Poullos και Andritsos 2016; Peck 2012; Schönig και Schipper 2016; Meegan κ.ά. 2014). Στις χώρες της ΕΕ η λιτότητα θα λάβει συνταγματικό χαρακτήρα με την υπογραφή του

Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης το 2012, το οποίο θα τεθεί σε ισχύ το 2013, εισάγοντας σημαντικά μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής²⁴.

Παράλληλα, η κρίση θα φέρει και νέες έννοιες στις αστικές πολιτικές και γενικά στην θεωρία γύρω από τις πόλεις. Οι έννοιες της *ανθεκτικότητας* στο επίπεδο διακυβέρνησης και πολιτικών ή του *αστικού μεταβολισμού* στο σχεδιασμό θα επαναφέρουν στο προσκήνιο τη σχέση μεταξύ πόλης και φυσικού περιβάλλοντος (Holling 1973; Foster, x.x.; Adger 2000; Pike, Dawley, και Tomoney 2010). Όπως και παλιότερα, στο πλαίσιο της Σχολής του Σικάγο, έτσι και τώρα, η πόλη γίνεται αντιληπτή ως ένας ζωντανός οργανισμός που πρέπει να βρει τρόπους να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες. Από τις κοινωνικές αναταραχές μέχρι την κλιματική αλλαγή, η έννοια της ανθεκτικότητας στις Αστικές Πολιτικές αναδεικνύει αυτήν την ανάγκη προσαρμογής και αντιμετώπισης των οποιωνδήποτε προκλήσεων. Όπως αναφέρει ο Adger (2000), η έννοια της ανθεκτικότητας εμπερικλείει την *«ικανότητα ενός συστήματος να απορροφά τις διαταραχές [...] προτού ένα σύστημα μεταβάλλει τη δομή του αλλάζοντας τις μεταβλητές και τις διαδικασίες που ελέγχουν τη συμπεριφορά του»* (Adger 2000, 349).

Αυτή η μετατροπή κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων σε φυσικά φαινόμενα θα είναι για πολλούς μια τομή στο τρόπο που γίνονται αντιληπτές τόσο οι κρίσεις όσο και τα ίδια τα προβλήματα. Στην περίπτωση της ανθεκτικότητας, θα σχολιάσει ο Tom Slater, *«μία παγκόσμια ύφεση μεταμορφώνεται από ποδοτικό δημιούργημα σε φυσικό φαινόμενο, το οποίο και απαιτεί ένα πρόγραμμα καταστροφικής περικοπής δημόσιων δαπανών ώστε να μπορέσει να επιστρέψει στη φυσική του πορεία»* (Slater 2014).

Η έννοια της ανθεκτικότητας θα συνδεθεί άμεσα με τις πολιτικές αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής, με τις πόλεις να έχουν κεντρικό ρόλο στις πολιτικές μετάβασης (Bulkeley και Broto 2013; Banister 2011; Hunt και Watkiss 2011; Bulkeley και Betsill 2005; Βαί κ.ά. 2018; Αραος κ.ά. 2016; Κοορ κ.ά. 2017). Τα αποτελέσματα όμως της διαδικασίας αυτής είναι ακόμη πολύ περιορισμένα. Το 2016 οι Αραος κ.α (2016), μελετώντας τις πολιτικές μετάβασης σε 400 μητροπόλεις σε όλο το κόσμο, θα παρατηρήσουν ότι μόνο το 18% είχαν θέσει κάποια αρχική στρατηγική. Το βασικό πρόβλημα για αρκετούς μελετητές εντοπίζεται σε θέματα διακυβέρνησης. Σε πολλές έρευνες παρατηρείται έλλειψη συντονισμού μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, απουσία συνεργασιών και κοινών στόχων. Ενώ πολλές είναι οι περιπτώσεις όπου οι πολιτικές είναι συγκρουόμενες και αντιπαραθετικές.

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια περισσότερο συντονισμένη προσπάθεια σε διάφορες κλίμακες ώστε να παρθούν συντονισμένες πρωτοβουλίες. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θέσει την Πράσινη Μετάβαση (Green Deal) σαν τον βασικότερο άξονά της πολιτικής της την επόμενη δεκαετία και κέντρο των πολιτικών καινοτομίας. Ο στόχος των «100 πόλεων με μηδενικές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου μέχρι το 2030» έχει προταθεί σε αυτό το πλαίσιο σαν μια από τις βασικές «Αποστολές» που πρέπει να ακολουθήσει η Ευρώπη (Mazzucato 2018)

Γενικότερα, το δίπολο ανθεκτικότητας-λιτότητας θα αποτελέσει ένα παράγοντα που, όπως θα δούμε τόσο στην περίπτωση της Βαρκελώνης όσο και στην Αθήνα, θα καθορίσει ένα νέο *mantra* (Guallart 2012) γύρω από τις αστικές πολιτικές την περίοδο της ύφεσης.

24. Καθημερινή. 2013. 'Ε.Ε.: Σε ισχύ το Δημοσιονομικό Σύμφωνο', 1 Ιανουάριος 2013. <http://www.kathimerini.gr/23537/article/epikairothta/kosmos/ee-se-isxy-to-dhmosionomiko-symfwno>.

2.4.3.3 ΤΟΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ, ΟΜΑΔΕΣ ΠΙΕΣΗΣ, ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Παράλληλα οι ίδιοι οι πολιτικοί μετασχηματισμοί και η έκρηξη των κινητοποιήσεων ενάντια στην λιτότητα και τις περικοπές θα οδηγήσουν ένα μεγάλο αριθμό ερευνητών στη μελέτη των νέων σχέσεων εξουσίας που θα διαμορφωθούν με έμφαση στον ιδιαίτερο ρόλο των ελίτ, των κοινωνικών κινημάτων και των πολιτικών κομμάτων, κατά τη νέα αυτή περίοδο.

Κεντρικό ρόλο σε μια σειρά ερευνών έχει ακριβώς αυτή η έκρηξη του ριζοσπασισμού και η ανάδυση ενός νέου ρεύματος ακτιβισμού ενάντια κυρίως στις πολιτικές λιτότητας που επέβαλαν μια σειρά κυβερνήσεις (Rodgers, Barnett, και Cochrane 2014; D. Featherstone, Strauss, και MacKinnon 2015; D. Featherstone 2015; Eckardt και Ruiz Sanchez 2015b; Davies και Blanco 2017; Blanco, Salazar, και Bianchi 2019; Wissel και Wolff 2017; Arampatzi 2017). Για τους Featherstone κ.α (2015), η μελέτη αυτού του *local agency*, από τις κινητοποιήσεις εργαζομένων μέχρι και τα κοινωνικά κινήματα, είναι σημαντική αναφορικά με την ευρύτερη κατανόηση των μετασχηματισμών που έφερε η κρίση και οι οποίοι δεν μπορούν να ερμηνευτούν μόνο μέσα από τη διερεύνηση των σχέσεων κράτους και κεφαλαίου (D. Featherstone, Strauss, και MacKinnon 2015, 7).

Ταυτόχρονα γίνονται προσπάθειες ανάλυσης των ευρύτερων σχέσεων εξουσίας που διαμορφώνονται σε τοπικό επίπεδο. Οι Davies και Blanco προσπάθησαν στο περιβάλλον της οικονομικής κρίσης να διαμορφώσουν μια συνθετική προσέγγιση η οποία αναλύει τους πολιτικούς μετασχηματισμούς και την εμβάθυνση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών χρησιμοποιώντας στοιχεία από τη θεωρία των Αστικών Καθεστώτων. Στην ουσία προτείνουν ένα πλαίσιο όπου η κρίση και ο νεοφιλελευθερισμός εξετάζεται μέσα από την ανάλυση αυτού που ονομάζουν «*καθεστώτα διπότητας*» (austerity regimes) στις πόλεις που έχουν χτυπηθεί από την οικονομική κρίση (Davies και Blanco 2017). Στα νέα αυτά *καθεστώτα* τα διάφορα τοπικά δρώμενα υποκειμένα αρχίζουν και παίρνουν νέους ρόλους. Συμφέροντα οργανωμένα γύρω από τον ιδιωτικό τομέα σε πολλές περιπτώσεις, όπως θα δούμε και στην περίπτωση της Αθήνας, θα έχουν έναν αναβαθμισμένο ρόλο σε επίπεδο διαμόρφωσης πολιτικών αλλά και σε ότι αφορά παρεμβάσεις στον αστικό χώρο. Για τους Chorianoπουλο και Tseleri (2017) το παράδειγμα της Αθήνας την περίοδο της κρίσης και ο ισχυρός ρόλος του ιδιωτικού τομέα μπορούν να προσεγγιστούν μέσα από θεωρίες του πλουραλισμού, χρησιμοποιώντας οι ίδιοι τον όρο *elite pluralism* για να περιγράψουν ένα νέο μοντέλο διακυβέρνησης. Γενικότερα η εμπειρική έρευνα στις αστικές πολιτικές στράφηκε προς τους τρόπους με τους οποίους θεσμικοί μετασχηματισμοί επηρεάζονται από την παρέμβαση ιδιωτικών συμφερόντων (Crouch & Le Galès, 2012, 416).

Η έντονη περίοδος πολιτικών μετασχηματισμών θα επαναφέρει και θα επανανοματοδοτήσει στην ερευνητική ατζέντα θεωρίες όπως αυτές των «πολιτικών διπόλων» [political cleavages] των Lipset-Rokkan (1967), όπως αυτή θα αναδειχθεί κυρίως μέσα από το έργο του Hanspeter Kriesi (Kriesi 2008; Kriesi κ.ά. 2012; Hutter, Kriesi, και Vidal 2018). Σύμφωνα με τον Kriesi, οι πολιτικές συγκρούσεις την περίοδο της κρίσης μπορούν να ερμηνευτούν μέσα από δύο διαστάσεις – μια οικονομική (αριστερή-δεξιά) διάσταση και μια πολιτισμική που περιλαμβάνει αυτούς που ονομάζει νικητές και ηττημένους της παγκοσμιοποίησης. Η πολιτισμική διάσταση είναι πολύ σημαντική, καθώς όπως υποστηρίζει ο Kriesi, δημιούργησε ένα δίπολο ανάμεσα στην «ένταξη και το διαχωρισμό» (Kriesi κ.ά. 2012). Στοιχεία αυτής της ανάλυσης μπορούμε να τα δούμε τόσο στην περίπτωση της Ελλάδας και τους πολιτικούς διαχωρισμούς που έφερε η περίοδος 2010-2015 και την στάση των κομμάτων απέναντι σε θεσμούς όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και στην περίπτωση της σχέσης Καταλονίας και Ισπανίας και το κίνημα της ανεξαρτησίας.

2.5 ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΝΟΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

2.5.1 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ: ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ

Στις προηγούμενες ενότητες έγινε παρουσίαση και ανάλυση του διαλόγου γύρω από τα ρεύματα σκέψης στην Αστική Πολιτική Θεωρία. Της ιστορίας τους, των βασικών τους θέσεων, προβλημάτων και αδυναμιών καθώς και μια πρώτη προσέγγιση των νέων συνθηκών που δημιούργησε η οικονομική κρίση του 2008, των νέων προσεγγίσεων και σχημάτων σκέψης.

Στο σημείο όμως αυτό κρίνεται απαραίτητο να επιστρέψουμε στο ερώτημα του ποια θα ήταν η βέλτιστη προσέγγιση για τη συγκρότηση ενός πλαισίου συγκριτικής έρευνας στις Αστικές Πολιτικές. Υποστηρίζουμε ότι αν και δεν είναι εύκολο να δοθούν ξεκάθαρες απαντήσεις, ιδιαίτερα σε ένα πεδίο που χαρακτηρίζεται από έντονες διαφωνίες και κατακερματισμό (Scott και Storper 2015), είναι αναγκαίο να παραθέσουμε κάποια βασικά σημεία των κατευθύνσεων που θα ακολουθήσουμε.

Αρχικά, κάθε προσέγγιση στις Αστικές Πολιτικές, όσο ευέλικτη και αν είναι, έχει ένα σιδηρό κανόνα που την διέπει, κάτι το οποίο παραμένει αδιαμφισβήτητο. Για τη θεωρία των Αστικών Καθεστώτων, όπως πρόσφατα σχολίασε ο Stone, αυτός ο σιδηρός και απάραβτος κανόνας (iron law) είναι ότι η επιτυχία ή η διατήρηση κάθε πολιτικής ατζέντας εξασφαλίζεται μόνο από την ύπαρξη μιας «σταθερής συμμαχίας που θα εξασφαλίσει τους απαραίτητους πόρους» (Stone 2015, 103). Έτσι, η μελέτη προσανατολίζεται σε αυτή την «κυβερνητική συμμαχία» [government coalition]. Στην περίπτωση των κριτικών προσεγγίσεων, η μελέτη της εξέλιξης του αστικού φαινομένου έγκειται στις αντιθέσεις, συγκρούσεις και μετασχηματισμούς ενός παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού (Peck 2015; Brenner και Schmid 2015). Αυτός είναι ο πυρήνας του αναλυτικού πλαισίου προσεγγίσεων όπως αυτή γύρω από το Νεοφιλελευθερισμό ή την Πολιτική Οικονομία της Κλίμακας.

Η πρόσφατη κρίση όπως είδαμε οδήγησε σε μια προσπάθεια αναθεώρησης και επανανοηματοδότησης θεωρητικών σχημάτων, με ταυτόχρονη εμφάνιση σε πολλές πτυχές των Σπουδών της Πόλης και των Αστικών Πολιτικών (Μετασχηματισμοί του Κράτους στη Κρίση, επιπτώσεις στα αστικά περιβάλλοντα, εισαγωγή νέων εννοιών κ.α.). Το ενδιαφέρον όμως σε όλες αυτές τις νέες προσεγγίσεις είναι η επιστροφή σε πρωταρχικά ερωτήματα του πεδίου. Έτσι, το «Ποιος κυβερνάει» του Robert Dahl παίρνει νέο νόημα σε μια εποχή ραγδαίων μετασχηματισμών: Ποιοι παράγοντες και ποιες συνθήκες, εντός του περιβάλλοντος της οικονομικής κρίσης, καθορίζουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και οδηγούν περαιτέρω σε μετασχηματισμούς στο τοπικό επίπεδο; Από τις μελέτες γύρω από τη χρηματοπιστωτικοποίηση, μέχρι τα «καθεστώτα λιτότητας» των Davies και Blanco (2017), ή τη σημαντική βιβλιογραφία γύρω από τα κοινωνικά κινήματα, αυτά τα ερωτήματα βρίσκονται στον πυρήνα του προβληματισμού.

Εδώ η άποψη του Kevin Ward υποστηρίζουμε ότι είναι σημαντική. Ο Ward, παρότι εγγράφεται στους θεωρητικούς του Νεοφιλελευθερισμού, διαμορφώνει μια προσέγγιση γύρω από τη συγκριτική ανάλυση στις Αστικές Πολιτικές η οποία χαρακτηρίζεται από μια ευρύτητα. Η «σχεσιακή» προσέγγιση [relational comparative approach], όπως την ονομάζει, εισάγει τρία σημεία (Ward 2010):

- Αρχικά, υποστηρίζει, στηριζόμενος στο έργο της Massey, ότι τις πόλεις πρέπει να τις αντιλαμβανόμαστε σαν ανοιχτά, σχεσιακά, αλληλεξαρτώμενα συστήματα όπου έννοιες όπως το τοπικό και το υπερεθνικό συνυπάρχουν και συνδιαμορφώνουν την αστική πολιτική.
- Δεύτερον, υιοθετεί όλη τη λογική που εισάγουν οι θεωρητικοί της Πολιτικής Οικο-

νομίας της Κλίμακας. Την αποδοχή δηλαδή του γεγονότος πως η γεωγραφική κλίμακα είναι κοινωνικά κατασκευασμένη και η μελέτη των σχέσεων που προκύπτουν από την αλληλεπίδραση διαφορετικών δομών και σχέσεων επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις αναπτυξιακές διαδρομές των πόλεων (Jessop 2002b; Jones 2001; K. R. Cox 1998; K. Cox 1993; Brenner 2004; Swyngedouw 1997²⁵).

- Τέλος, ο Ward υποστηρίζει ότι τόσο το δικό του μοντέλο όσο και γενικότερα όλες οι θεωρίες οφείλουν συνεχώς να αναθεωρούνται (theorizing back) με βάση τις συνθήκες και να επανεξετάζονται συνεχώς τα μεθοδολογικά τους εργαλεία. Θεωρεί ότι αυτό οφείλει να είναι δομικό χαρακτηριστικό κάθε σχήματος σκέψης και θεωρίας.

Η προσέγγιση του Ward έχει πολλά κοινά στοιχεία με το προτεινόμενο μεθοδολογικό πλαίσιο των Kantor και Savitch (2005), είναι εντούτοις επηρεασμένη περισσότερο από το πλαίσιο των θεωριών γύρω από τον νεοφιλελευθερισμό, και εστιάζει κυρίως στη συγκριτική μελέτη των πόλεων.

Ποια θα μπορούσαν όμως να είναι τα στοιχεία που θα οδηγούσαν σε μια ορισμένη αναθεώρηση και εμβάθυνση των θεωριών, και ειδικότερα αυτών που εγγράφονται, για παράδειγμα, στην κριτική θεωρία; Εδώ τίθεται και ένα συμπληρωματικό ερώτημα: Ποια μεθοδολογικά εργαλεία των θεωριών γενικότερα εκτιμούμε ότι είναι σημαντικά και οφείλουμε να τα κρατήσουμε ως βάση προς την κατεύθυνση συγκρότησης ενός μεθοδολογικού πλαισίου για τη συγκριτική μελέτη;

Στην λογική αυτή εκτιμούμε ότι πρέπει να αντληθούν στοιχεία από διαφορετικές, ακόμα και αντιπαραθετικές, προσεγγίσεις και ρεύματα, γνωρίζοντας ότι το ζήτημα των «πολιτικών ταυτοτήτων» (Imbroscio 2010) δύσκολα ξεπερνιέται (Μπορείς να συνδυάσεις στοιχεία της Φιλελεύθερης και Νέο-Μαρξιστικής παράδοσης στις Αστικές Πολιτικές; Ή, πιο συγκεκριμένα, τι θα μπορούσε, εν προκειμένω, να αντλήσει το θεωρητικό σχήμα του νεοφιλελευθερισμού από άλλα ρεύματα;).

Ένας τέτοιος συνδυασμός ρευμάτων και θεωριών μπορεί να βοηθήσει στην υπέρβαση του διπόλου «Μεγά-Θεωρία » και «Θεωρίες Μέσης Κλίμακας». Αυτό είναι, σύμφωνα με τον Pierre, ένα από τα βασικά προβλήματα. Στην κριτική του προς τη θεωρία Αστικών Καθεστώτων αναφέρει τις δυσκολίες που έχουν θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο να έχουν γενική εφαρμογή, ενώ συμπληρώνει:

«Για να μπορούν οι θεωρίες να ταξιδέψουν, πρέπει να είναι είτε επαρκώς αφαιρετικές για να μη συνδέονται μόνο με μία (μορφή) περίπτωση, τότε είναι που γίνονται Μέγα Θεωρίες και μικρής χρησιμότητας στην κατεύθυνση της εμπειρικής έρευνας, ή συρρικνώνονται στην απομόνωση μιας μεταβλητής από το συνολικό περιεχόμενο, οπότε η θεωρία γίνεται μια απλουστευτική πλαισίωση του μπανάλ» (Pierre 2005, 448) .

Το σχόλιο του Pierre μας φέρνει μπροστά σε ένα βασικό μεθοδολογικό πρόβλημα στις αστικές πολιτικές και γενικότερα στις κοινωνικές επιστήμες: Ποια μεθοδολογικά εργαλεία ή σχήματα σκέψης μπορούν να αποτελέσουν βάση μιας πραγματικά συγκριτικής προσέγγισης. Να προσαρμόζονται σε πολλαπλές και ειδικές περιπτώσεις ενώ ταυτόχρονα να αφήνουν «χώρο» για ευρύτερες αναγνώσεις και ερμηνείες;

Με βάση αυτό τον προβληματισμό κινούνται και οι Brenner, Theodore και Peck σε σχετικά πρόσφατη αρθρογραφία τους με τίτλο «Neoliberal Urbanism Redux» (Peck, Theodore, και Brenner 2013), όπου προσπαθούν να εμπλουτίσουν το σχήμα σκέψης τους σε μια προσπάθεια αναγνώρισης των νέων συνθηκών που δημιουργεί η οικονομική

ύφεση. Προτείνουν τρία αναλυτικά εργαλεία και κατευθύνσεις:

- Το πρώτο εστιάζει στην έρευνα σε τοπικό επίπεδο (place-based) και στον τρόπο με τον οποίο διαρθρώνονται οι τοπικές σχέσεις εξουσίας, οι θεσμικές πρακτικές και οι αναπτυξιακές πρωτοβουλίες, καθώς και στο πώς επηρεάζουν την εξέλιξη των πόλεων και των περιφερειών.
- Σε επόμενο επίπεδο προκρίνουν την έρευνα γύρω από τους τρόπους με τους οποίους συγκεκριμένες πολιτικές αποκτούν στάτους μοντέλου και καλής πρακτικής, και με αυτόν το τρόπο προκρίνονται να εφαρμοστούν σε πολλαπλές περιπτώσεις (study of policies in motion).
- Τέλος είναι η μελέτη της μάκρο-κλίμακας και των υπερεθνικών οργανισμών και του πώς αυτές επηρεάζουν τη χάραξη συγκεκριμένων πολιτικών.

Απουσιάζει βέβαια και σε αυτό το αναλυτικό πλαίσιο ο σημαντικός ρόλος των πολιτικών υποκειμένων (κοινοτήτων, κινημάτων, επιχειρηματικών συμφερόντων κ.α.) στη χάραξη πολιτικής. Όμως ο προβληματισμός τους έχει μια σωστή κατά τη γνώμη μας αφετηρία που σχετίζεται με τη σχέση τοπικού-διεθνικού.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να δούμε και κάποια δεδομένα που προκύπτουν από την ίδια την έρευνα πεδίου που εκτιμούμε συμβάλουν στην διαμόρφωση του μεθοδολογικού πλαισίου. Η εκπόνηση μιας διατριβής είναι άλλωστε μια δυναμική διαδικασία όπου το theorizing-back (η επανεκτίμηση της θεωρίας) είναι εύλογη όταν νέα στοιχεία έρχονται στην επιφάνεια όπου τροποποιούν αρχικές εκτιμήσεις.

2.5.2 ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ, ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΟΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΕΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ.

Στο πλαίσιο της έρευνας πραγματοποιήθηκαν 40 μη δομημένες συνεντεύξεις στην Αθήνα και την Βαρκελώνη²⁶. Οι προνομιακοί πληροφορητές που επιλέχθηκαν έγινε προσπάθεια ώστε η εμπειρία τους να καλύπτει την περίοδο που εξετάζουμε, να μην δημιουργούνται περιορισμοί λόγω πολιτικής προέλευσης ή ειδικοτήτων και επί του συνόλου οι τοποθετήσεις να σχετίζονται με όλο το διάλογο γύρω από τις πόλεις που εξετάζονται.

Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι συγκεκριμένες δυσκολίες στην έρευνα πεδίου επηρέασαν τις συνεντεύξεις και κατ' επέκταση τη μεθοδολογία της έρευνας και τα αποτελέσματά της. Αν και ο αρχικός στόχος ήταν η μελέτη των αλλαγών σε επίπεδο πολιτικής και του τρόπου με τον οποίο επηρεάζονται οι πολιτικές στις δύο πόλεις (urban politics), η έρευνα επικεντρώθηκε περισσότερο στην διαδικασία παραγωγής πολιτικών (policy making) και στις ίδιες της πολιτικές (urban policy). Δύο ήταν οι βασικοί λόγοι που οδήγησαν την έρευνα σε αυτή την κατεύθυνση:

- Ο πρώτος ήταν η δυσκολία να προσεγγιστούν προνομιακοί πληροφορητές που έχουν ενεργό ρόλο στην πολιτική, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Βαρκελώνης και της Καταλονίας. Η έρευνα πεδίου στη Βαρκελώνη έγινε σε τρεις φάσεις, ένας πρώτος κύκλος συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 2017, ο βασικός κύκλος συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε το φθινόπωρο του 2018, ενώ κάποιες follow up συνεντεύξεις έγιναν και το φθινόπωρο του 2019. Η περίοδος αυτή είχε αλληπάλλληλες εκλογικές αναμετρήσεις (σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο) καθώς και το δημοψήφισμα για την ανεξαρτησία της Καταλονίας, μια συνθήκη που έφερε δυσκολίες στην έρευνα πεδίου. Ένας άλλος παράγοντας ήταν η γλώσσα, καθώς οι συνεντεύξεις έγιναν στα Αγγλικά, κάτι που περιορίζει τις δυνατότητες επικοινωνίας και διεξαγωγής συνεντεύξεων ιδιαίτερα σε πολιτικούς παράγοντες που δραστηριοποιούνται τοπικά. Το αποτέλεσμα ήταν η έρευνα να επικεντρωθεί σε ειδικούς, τεχνικούς και σε προνομιακούς πληροφορητές που είχαν περισσότερη σχέση με θέματα διακυβέρνησης και χάραξης πολιτικών, γεγονός που κατεύθυνε και τη διατριβή συνολικότερα.
- Ο δεύτερος λόγος σχετίζεται με την περίπτωση της Αθήνας και την σχετικά περιορισμένη εξοικείωση με τις αστικές πολιτικές ως ένα διακριτό αντικείμενο μελέτης. Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας της διακυβέρνησης, οι περιορισμένοι ρόλοι της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και μια ιδιαίτερη έμφασή στη «τεχνική» και «θεσμική» διάσταση σε θέματα πολιτικών γύρω από το χώρο θα συγκροτήσουν και μια ιδιαίτερη κουλτούρα μελέτης γύρω από την πόλη. Η συνθήκη αυτή θα αποτυπωθεί και στις συνεντεύξεις όπου η έννοια των αστικών πολιτικών στην Αθήνα γινόταν αντιληπτή περισσότερο ως χάραξη πολιτικών, μια διαδικασία συχνά ελεγχόμενη από την εκάστοτε εθνική κυβέρνηση, τα δίκτυα συμβούλων της και τα διάφορα οικονομικά δίκτυα συμφερόντων που την πλαισιώναν.

Υπό αυτές τις συνθήκες επιλέχθηκαν προνομιακοί πληροφορητές με διαφορετικές ειδικότητες, με διαφορετικές πολιτικές ταυτότητες, με προέλευση από τον ιδιωτικό, τον δημόσιο τομέα κ.α, και με εμπειρία την χρονική περίοδο που κάλυπτε η έρευνα. Συγκεκριμένα από τους 40 προνομιακούς συνομιλητές:

- 7 προέρχονται από τον Ιδιωτικό Τομέα με ειδικότητες όπως Αρχιτέκτονες, Πολεοδόμοι, Χωροτάκτες, Σύμβουλοι σε θέματα Ανάπτυξης, Τουρισμού κ.α.
- 23 έχουν ή είχαν θέση στη Δημόσια Διοίκηση σε επίπεδο τοπικό (Δήμοι) και περιφερειακό (Περιφέρειες) ή θέση στην Κεντρική Κυβέρνηση. Το τελευταίο αφορά

κυρίως την περίπτωση της Αθήνας όπου η Κεντρική Κυβέρνηση έχει σημαντικές αρμοδιότητες σε σχέση με την πόλη.

- 10 προέρχονται από το χώρο των Πανεπιστημίων (Ακαδημαϊκοί και Ερευνητές)
- 8 έχουν ή είχαν πολιτική θέση ή θέση που σχετίζεται άμεσα με την πολιτική ηγεσία (Δήμου, Περιφέρειας, Κυβέρνησης)
- 5 προέρχονται από τον χώρο των κοινωνικών κινημάτων.

Οι συνεντεύξεις αν και μη-δομημένες είχαν μια συγκεκριμένη ιεράρχηση ώστε να μπορέσουν να προκύψουν μια σειρά κοινών συμπερασμάτων. Οι ερωτήσεις αφορούσαν και τις δύο πόλεις και ομαδοποιούνταν ως εξής:

- Η πρώτη ομάδα ερωτήσεων σχετιζόταν με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις πόλεις. Πώς αντιλαμβάνονταν ο συνεντευξιαζόμενος-ή την ύφεση και το αντίκτυπο στις πόλεις ενδιαφέροντος της έρευνας.
- Η δεύτερη ομάδα ερωτήσεων αφορούσε τις πολιτικές και την κρίση. Ποιες ήταν οι βασικές πολιτικές που προωθούνταν, ποια ήταν η κατεύθυνση και η στοχοθεσία τους. Οι συγκεκριμένες ερωτήσεις εξειδικευόταν ανάλογα και με την ειδικότητα-προφίλ του συνεντευξιαζόμενου.
- Τρίτον ζητούνταν μια αρχική αξιολόγηση των πολιτικών και η σχέση τους με την προηγούμενη περίοδο ανάπτυξης των πόλεων (από τη μεταπολίτευση-μετάβαση και μέχρι την κρίση).
- Τέλος ζητούνταν η γνώμη για την προοπτική των πόλεων και των πολιτικών (policy suggestions).

Αυτό το κοινό πλαίσιο ερωτήσεων εμπλουτιζόταν κατά περίπτωση. Ιδιαίτερα στην Αθήνα, η έλλειψη πηγών για τη δεκαετία του 1980-1990 έστρεψε σε πολλές περιπτώσεις των ενδιαφέρον σε εκείνη τη χρονική περίοδο ανάπτυξη της πόλης και επιλέχθηκαν προνομιακοί πληροφορητές που είχαν ενεργό ρόλο εκείνη την εποχή.

Τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου ήταν ο βασικός κορμός της διατριβής και επηρέασε και την μεθοδολογική προσέγγιση. Αναλυτικότερα:

Για μεγάλο αριθμό ερωτηθέντων οι διεθνείς μετασχηματισμοί, οι αλλαγές στα οικονομικά και παραγωγικά πρότυπα και ο ρόλος υπερεθνικών οργανισμών (π.χ Ευρωπαϊκή Ένωση) παίζει σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των αστικών πολιτικών (ποσοστό < 40%). Όμως δεν είναι καθοριστικός στην τελική διαμόρφωση των πολιτικών. Καθώς για όλους τους ερωτηθέντες οι τοπικές παραδόσεις διακυβέρνησης και οι σχετικές ιδιαιτερότητες στην ανάπτυξη των πόλεων είναι το καθοριστικό στοιχείο (ποσοστό < 80%). Στην ίδια λογική, οι παρεμβάσεις και ο ρόλος των διάφορων δρώντων υποκειμένων (κινήσεις πολιτών, Δήμαρχοι, πολιτικά κόμματα) είναι κομβικός στην λήψη τελικών αποφάσεων (ποσοστό < 80%). **Γενικότερα η αλληλεπίδραση τοπικού-διεθνικού αναγνωρίζεται στις περισσότερες των περιπτώσεων ως ο βασικός παράγοντας που καθόριζε τις πολιτικές.**

Παράλληλα με τις συνεντεύξεις, στο πλαίσιο της έρευνας πεδίου μελετήθηκαν πάνω από 150 έργα, δράσεις, προγράμματα, νόμοι και θεσμικές τομές που σχετίζονται με πολιτικές για το χώρο στις δύο πόλεις. Η αξιολόγηση των πολιτικών αποτέλεσε βασικό τμήμα της έρευνας²⁷.

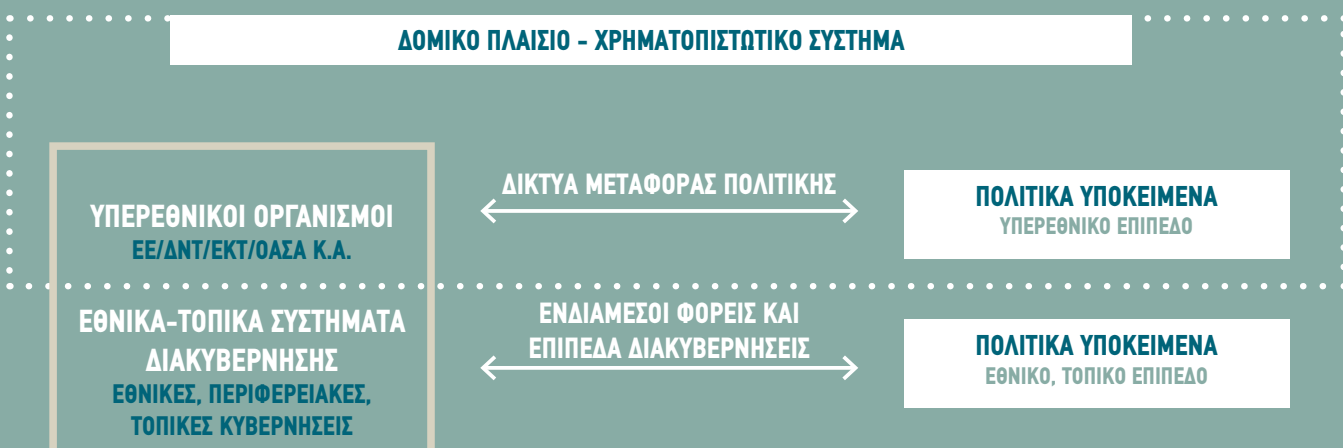
27. Η αξιολόγηση των πολιτικών στηρίζεται σε μεθοδολογία που αναπτύσσουμε στη παρούσα ενότητα της διατριβής. Για την περίοδο από τη δεκαετία του 1970-2008 γίνεται μια συνοπτική αξιολόγηση στο Κεφ. 3.4.2. Για την περίοδο 2008-2018 όπου γίνεται και η βασική έρευνα πεδίου αφιερώνεται μια μεγαλύτερη ενότητα στο Κεφ. 6.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 ΤΟ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΙΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΠΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΤΗΚΑΝ*

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΕΥΝΑΣ	ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ-ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
Δρώντα πολιτικά υποκείμενα. Έρευνα πάνω στο ρόλο δρώντων πολιτικών υποκειμένων (political actors) που επηρεάζουν (πολιτικά κομμάτια, επιχειρηματικές ελίτ, κοινωνικά κινήματά κ.α.)	<ul style="list-style-type: none"> New urban activism-Social Movements Theory (Mayer 2013b; 2013a; della Porta 2015) Προσέγγιση της Αστικής Διακυβέρνησης (DiGaetano και Strom 2003; Paul Kantor και Savitch 2005; Pierre 1999) Θεωρείες Αστικών Καθεστώτων [Urban Regime Theory] (Stone 2015; Mossberger 2009; P. Kantor, Savitch, και Haddock 1997) Growth Machine Theory (MacLeod 2011; Logan και Molotch 2007; Molotch 2011)
Κουλτούρα διακυβέρνησης. Έρευνα πάνω στους μετασχηματισμούς των σχέσεων εξουσίας, του ρόλου του κράτους, των θεσμών διακυβέρνησης κ.α.	<ul style="list-style-type: none"> Προσέγγιση της Αστικής Διακυβέρνησης (DiGaetano και Strom 2003; Paul Kantor και Savitch 2005; Pierre 1999) Θεσμικές και Νέο-θεσμικές Προσεγγίσεις (Lowndes 2009; Peters 1998; 2005)
Δομικό Πλαίσιο: Έρευνα πάνω στο ρόλο των υπερεθνικών οργανισμών, του Χρηματοπιστωτικού Συστήματος κ.α. πάνω στις Αστικές Πολιτικές.	<ul style="list-style-type: none"> Χρηματοπιστωτικοποίηση (French, Leyshon, και Thrift 2009; Gotham 2009; Aalbers 2009a; Moreno 2014; Lapavitsas 2013; Rolnik 2013; Coq-Huelva 2013a; Savini και Aalbers 2015) Υπαρκτός νεοφιλευθερισμός (Brenner και Theodore 2002; Harvey 2005; Brenner, Peck, και Theodore 2010a; Peck, Theodore, και Brenner 2013; Peck 2013; Brenner, Peck, και Theodore 2010b) Σχεσιακή Συγκριτική Προσέγγιση [Relational Comparative Approach] (Ward 2010) Λιτότητα [Austerity Urbanism] (Davies και Blanco 2017; Chorianoopoulos και Tselepi 2017; Medir κ.ά. 2017; Schönig και Schipper 2016; Poullos και Andritsos 2016; Tabb 2014; Reese, Sands, και Skidmore 2014; Peck 2014; Donald κ.ά. 2014; Peck 2012)

*Παρουσιάζουμε αυτό που θεωρούμε ότι είναι χαρακτηριστικό της κάθε προσέγγισης.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΠΕΔΩΝ ΤΟΥ

2.5.3 ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ

2.5.3.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Συνοψίζοντας, και με βάση τα βασικά θεωρητικά ρεύματα, την ίδια την έρευνα πεδίου στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη, καθώς και τις νέες προσεγγίσεις στην έρευνα που παρουσιάστηκαν, θα προσεγγίσουμε τη μελέτη των Αστικών Πολιτικών και την έρευνα γύρω από αυτές στηριζόμενοι σε πολλαπλές θεωρητικές αφετηρίες. Αυτό σημαίνει ότι η μεθοδολογία της διατριβής δανείζεται έννοιες και αναλυτικά εργαλεία και προσπαθεί να τα συνθέσει ώστε να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις της έρευνας.

Στο Κεφάλαιο 2 έγινε μια σύντομη επισκόπηση τάσεων, θεωριών και προσεγγίσεων στη μελέτη των Αστικών Πολιτικών. **Ποια όμως από όλα αυτά τα στοιχεία κράτησε και χρησιμοποίησε η διατριβή;**

Από ρεύματα όπως αυτά των Αστικών Καθεστώτων και της Αστικής Διακυβέρνησης πρέπει να κρατήσουμε την κομβική σημασία που έχει **η μελέτη των σχέσεων εξουσίας σε τοπικό επίπεδο**. Του τρόπου δηλαδή που τα πολιτικά υποκείμενα (political agency) επηρεάζουν τη χάραξη των αστικών πολιτικών και την κατεύθυνσή τους. Εδώ δεν αναφερόμαστε απλώς στο ρόλο και τις πολιτικές των (τοπικών, περιφερειακών ή εθνικών) κυβερνήσεων, αλλά γενικότερα στο ρόλο των κομμάτων, των κοινωνικών κινημάτων κ.α. Δηλαδή των ομάδων πίεσης που δρουν σε τοπικό, περιφερειακό ή και εθνικό επίπεδο και έχουν τα εργαλεία και τις προσβάσεις να προκαλέσουν θεσμικούς μετασχηματισμούς και αλλαγές. **Ο ρόλος της πολιτικής και των συγκεκριμένων πολιτικών επιλογών και προσώπων είναι καθοριστικός στην διαμόρφωση των πολιτικών.**

Οι δομές χάραξης/άσκησης πολιτικής, οι θεσμικές παραδόσεις, τα επίπεδα και οι αρμοδιότητες ανάμεσα στις εξουσίες, αυτό δηλαδή που νεοθεσμικές προσεγγίσεις αλλά και ρεύματα όπως αυτό της Αστικής Διακυβέρνησης χαρακτηρίζουν ως «κουλτούρα διακυβέρνησης», είναι επίσης ένα σημαντικό στοιχείο που λήφθηκε υπόψη. **Η κατανόηση των πολιτικών πέρασε μέσα από την κατανόηση των δομών διακυβέρνησης και των σχέσεων που αυτές παράγουν.** Υπό αυτό το πρίσμα οι θεσμοί διακυβέρνησης (αστικοί-περιφερειακοί και εθνικοί) έχουν σημαντική θέση στο αναλυτικό πλαίσιο.

Αναγκαία είναι η ένταξη αυτών των διαδικασιών εντός του ευρύτερου κοινωνικού, οικονομικού και πολιτικού πλαισίου της περιόδου (πχ Κρίση Χρέους των Κρατών της ΕΕ). Εδώ εμπίπτει η κατάδειξη των μετασχηματισμών του κράτους και των υπερεθνικών οργανισμών, των κατευθύνσεων που αυτοί εισάγουν και του τρόπου με τον οποίο αυτές φτάνουν στο τοπικό επίπεδο. Αυτό το επίπεδο που οι DiGaetano και Strom (2003) αναφέρουν ως "δομικό πλαίσιο" και έχει μελετηθεί σε βάθος από τους θεωρητικούς του Νεοφιλελευθερισμού. **Έτσι ο ρόλος ευρύτερων διεθνών μετασχηματισμών στο επίπεδο της οικονομίας και της παραγωγής με την εγχώρια και τοπική «παραγωγή» πολιτικών είναι κεντρικής σημασίας**²⁸.

Τέλος όλα τα παραπάνω συνδέονται -στην αλληλεξάρτησή τους- με τη λογική της ανακλιμάκωσης, τη σχέση για παράδειγμα τοπικού-υπερεθνικού και ό,τι αυτή διαμορφώνει. Οι θεωρητικοί της Πολιτικής Οικονομίας της Κλίμακας έχουν συμβάλει αρκετά προς αυτήν την κατεύθυνση, ενώ οι θεωρητικοί της Αστικής Διακυβέρνησης παρουσιάζουν τον ανάλογο προβληματισμό ως το «πολιτιστικό» πλαίσιο, τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο οι διεθνείς πρακτικές και τάσεις εντάσσονται και διαλέγονται με συγκεκριμένες κουλτούρες διακυβέρνησης.

Στην κατεύθυνση αυτή η έρευνα της παρούσας διατριβής εστιάζει στη μελέτη :

28. Η σχέση άλλωστε της διεθνούς οικονομικής κρίσης με τις πολιτικές σε τοπικό επίπεδο είναι ένα από τα βασικά αρχικά ερευνητικά ερωτήματα.

- Των δρώντων πολιτικών υποκειμένων και των ρόλων τους στις πολλαπλές κλίμακες διακυβέρνησης και στη χάραξη πολιτικής
- Των σχέσεων εξουσίας σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, των θεσμικών καθεστώτων και ιδιαιτεροτήτων, πολλαπλών επιπέδων διακυβέρνησης, αρμοδιοτήτων και λειτουργιών.
- Του διεθνούς πλαισίου, της ένταξης στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και της σχέσης με υπερεθνικούς οργανισμούς.
- Των σχέσεων αλληλεξάρτησης των πολλαπλών κλιμάκων, του τοπικού και διεθνικού και των αποτελεσμάτων αυτής της σχέσης στη χάραξη των πολιτικών.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι το σχήμα αυτό δεν το χαρακτηρίζει μια συγκεκριμένη ιεραρχία αλλά η αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών στοιχείων σε διαφορετικές κλίμακες και επίπεδα. Τα πολιτικά υποκείμενα μπορούν να δρουν από το τοπικό επίπεδο (κινήματα πόλης) μέχρι τους υπερεθνικούς οργανισμούς (επιχειρηματικές ομάδες πίεσης).

Στο σύνολό τους, όλα τα παραπάνω στοιχεία συγκροτούν το πλαίσιο εντός του οποίου διαμορφώνονται οι Χωρικές-Αστικές Πολιτικές σε κάθε περίπτωση, και γενικότερα το σύστημα διακυβέρνησης των πόλεων. Η οικονομική κρίση, όπως θα δούμε και στη πορεία της παρούσας διατριβής, αναδιέταξε ακόμη περισσότερο τις ιεραρχίες στα συγκεκριμένα συστήματα. Σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια, το αναλυτικό πλαίσιο παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα.

2.5.3.2 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ, ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Η παρουσίαση των πολιτικών στο πλαίσιο της διατριβής στηρίζεται στο αναλυτικό πλαίσιο και εξειδικεύεται στις περιπτώσεις της Αθήνας και της Βαρκελώνης. Η εξειδίκευση στις δύο πόλεις απαιτεί όμως μια κοινή βάση σε θέματα εννοιών, παρουσίας πολιτικών και ιεράρχησης. Έτσι επιστρέφουμε στην ίδια των έννοια των αστικών πολιτικών.

Ως αστικές πολιτικές (urban policies) η διατριβή ορίζει: όλες τις πολιτικές, στρατηγικές, οράματα, δράσεις και έργα όπου έχουν μια χωρική διάσταση και επηρεάζουν την εξέλιξη των πόλεων και των περιφερειών τους. Ταυτόχρονα με τον όρο αναφερόμαστε και στη σχέση πολιτικών και πολιτικής (σχέσεων εξουσίας, ρόλο πολιτικών υποκειμένων κ.α.) Αυτό είναι σημαντικό καθώς, σύμφωνα με την διατριβή η σχέση πολιτικών και πολιτικής είναι κομβική στην διαδικασία επιτυχίας των πολιτικών.

Οι αστικές πολιτικές ιεραρχούνται με χρονολογική σειρά και ομαδοποιούνται σε θεματικές και ενότιες βάσει της έρευνας πεδίου στην Αθήνα και την Βαρκελώνη. Στη προσπάθεια διαμόρφωσης ενός πλαισίου σύγκρισης καθορίστηκαν συγκεκριμένοι άξονες-ενότιες πολιτικών στις οποίες εντάσσονται συγκεκριμένες δράσεις και έργα. Οι άξονες, στηρίχθηκαν στην έρευνα πεδίου, είναι κοινοί και για τις δύο μελέτες περίπτωσης ώστε να υπάρχει ένα βασικό πλαίσιο αναφορές και παρουσιάζονται παρακάτω:

A1. Πολιτικές ανασυγκρότησης-αναβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος, των κοινών-χρηστών-κοινοφελών υποδομών και του κέντρου των πόλεων.

A2. Πολιτικές ενίσχυσης του διεθνούς ρόλου των πόλεων.

A3. Πολιτικές αναδιάρθρωσης της οικονομικής βάσης των πόλεων και των περιφερειών τους, ανασυγκρότηση του παραγωγικού ιστού.

A4. Πολιτικές ενίσχυσης και εκσυγχρονισμού των μεταφορικών υποδομών και δικτύων κινητικότητας.

A5. Πολιτικές ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής.

A6. Πολιτικές προστασίας του περιβάλλοντος και της περιαιστικής γης.

A7. Πολιτικές ανάδειξης της πολιτισμικής κληρονομιάς και ενίσχυσης της πολιτισμικής ταυτότητας των πόλεων.

A8. Πολιτικές εκσυγχρονισμού των συστημάτων διακυβέρνησης και χωρικού σχεδιασμού, ανασυγκρότησης και ενίσχυσης των δυνατοτήτων της δημόσιας διοίκησης.

Στους παραπάνω άξονες εντάσσονται συγκεκριμένες δράσεις, σχέδια, έργα και θεσμικές πρωτοβουλίες. Δημιουργείτε έτσι ένα δεύτερο επίπεδο ανάλυσης.

Κομβικό στοιχείο είναι το ζήτημα της αξιολόγησης. Με βάση την ανάλυση του θεωρητικού πλαισίου (Βλ. Κεφ. 2.3) θα εισάγουμε την παρακάτω ιεράρχηση:

Αρχικά πρέπει να γίνει η διάκριση Ex-ante και Ex-post αξιολόγησης. Η Ex-ante αξιολόγηση σχετίζεται με το βαθμό προετοιμασίας των πολιτικών και των διαδικασιών που πραγματοποιήθηκαν πριν τεθεί σε εφαρμογή αλλά και το άμεσο αντίκτυπο. Ενώ τίθενται ζητήματα στόχων, οργανωτικής και διοικητικής επάρκειας, πολιτικής νομιμοποίησης [legitimacy] (Cochrane 2007), διαβούλευσης, συμμετοχής των πολιτών, χρονοδιαγράμματος και αποτελεσματικότητας (Mazzucato 2019; 2018). Η Ex post αξιολόγηση στηρίζεται περισσότερο στο feedback effect (Skocpol 1995) των πολιτικών, το τρόπο εξέλιξής τους, την σχέση τους με τους μετασχηματισμούς των πόλεων κ.α.

Τα κριτήρια κωδικοποιούνται στο παραπάνω πίνακα και συνοδεύονται από έναν ενδεικτικό βαθμό βαρύτητας βάση και της έρευνας πεδίου.

- Συνάφεια
- Συναίνεση-Διαβούλευση
- Διοικητική Επάρκεια
- Πολιτική Νομιμοποίηση
- Αποδοτικότητα
- Αποτελεσματικότητα
- Ανατροφοδότηση-Επιρροή

Η παραπάνω μεθοδολογία αξιολόγησης χρησιμοποιείτε από την διατριβή με τον εξής τρόπο:

Για την περίοδο 1974-2008 η αξιολόγηση των πολιτικών γίνεται σε επίπεδο αξόνων πολιτικής (Επίπεδο 1). Για την περίοδο μετά το 2008 όπου έχουμε την βασική έρευνα πεδίου η αξιολόγηση των πολιτικών γίνεται και σε επίπεδο δράσεων, έργων, σχεδίων κ.α. (Επίπεδο 2).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
Συνάφεια	<ul style="list-style-type: none"> Σε ποιο βαθμό η προτεινόμενη πολιτικές-στρατηγικές ήταν συνυφασμένες με διεθνή πρότυπα και μεθοδολογίες; Σε ποιο βαθμό είχαν κατανοήσει τα προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπιστούν;
Συναίνεση-Διαβούλευση	<ul style="list-style-type: none"> Σε ποιο βαθμό είχαν εμπλακεί στη διαδικασία λήψης αποφάσεων διάφοροι εταίροι; Σε ποιο βαθμό ακολουθήθηκαν διαδικασίες διαβούλευσης και ενημέρωσης του κοινού;
Πολιτική Νομιμοποίηση	<ul style="list-style-type: none"> Σε ποιο βαθμό είχαν εξασφαλιστεί οι απαραίτητες συναιέσεις; Υπήρχε ηγεσία (πολιτική ή διοικητική) που μπορούσε να φέρει εις πέρας την πολιτική;
Αποδοτικότητα	<ul style="list-style-type: none"> Σε ποιο βαθμό ενεργοποιήθηκαν όλοι οι απαραίτητοι πόροι ώστε αν επιτευχθούν οι στόχοι σε επίπεδο χρονοδιαγράμματος, ποιότητας και ποσότητας;
Αποτελεσματικότητα	<ul style="list-style-type: none"> Σε ποιο βαθμό υλοποιήθηκαν οι στόχοι που αρχικά είχαν τεθεί;
Ανατροφοδότηση-Επιρροή	<ul style="list-style-type: none"> Πώς εξασφαλίστηκε η συνέχεια της πολιτικής; Σε ποιο βαθμό οι αστικοί μετασχηματισμοί που παρατηρούνται είναι αποτέλεσμα της πολιτικής; Ή σχετίζονται με αυτή;

3. ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΚΑΙ ΑΘΗΝΑ. ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008

3.1 ΕΡΕΥΝΑ ΠΑΝΩ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Για τις επιλεγμένες περιπτώσεις της Βαρκελώνης και Αθήνας, η ενδελεχής κατανόηση των ιδιαίτερων συνθηκών, θεσμικών παραδόσεων, εξέλιξης των συστημάτων διακυβέρνησης και χωρικού σχεδιασμού τη μεταπολεμική περίοδο καθώς και του ρόλου των πολιτικών υποκειμένων στις παραπάνω διαδικασίες αποτελεί κομβικό σημείο για να μπορέσουμε να διαγνώσουμε τις αλλαγές που συντελούνται σήμερα. Παράλληλα, η ενότιτα αυτή αποτελεί και την πρώτη «ματιά» στις δύο μελέτες περίπτωσης.

3.1.1 ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ – ΑΘΗΝΑ. ΚΟΙΝΕΣ ΑΦΕΤΗΡΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΔΥΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Η αναζήτηση κοινών χαρακτηριστικών στην ανάπτυξη της Αθήνας και της Βαρκελώνης περνάει μέσα από τα γενικότερα χαρακτηριστικά και την ιστορική εξέλιξη των κοινωνιών στη Νότια Ευρώπη. Εδώ θα αναζητηθούν οι ενδεχόμενες κοινές αφετηρίες.

Σε αντίθεση με τον βιομηχανοποιημένο Ευρωπαϊκό Βορρά, η πορεία προς την αστικοποίηση και η συγκρότηση του κράτους και των τοπικών θεσμών εξουσίας στον Ευρωπαϊκό Μεσογειακό χώρο ακολούθησε μια διαφορετική πορεία (Gunther, Diamandouros, και Puhle 1995; Gunther, Diamandouros, και Sotiropoulos 2007). Οι πολεμικές συγκρούσεις και η σταδιακή αποδιάρθρωση της υπαίθρου έφερε την εσωτερική μετανάστευση και την ενίσχυση των αστικών κέντρων, σε ένα πολιτικό πλαίσιο ελεγχόμενο για μια μακρά περίοδο από τα αυταρχικά καθεστώτα, το νεποτισμό και τις πελατειακές σχέσεις (Allen κ.ά. 2004; Andreotti κ.ά. 2001; Leontidou 1990; Maloutas 2012; Dura-Guimera 2003).

Η βιβλιογραφία για την εξέλιξη των πόλεων στη Νότια Ευρώπη και το Μεσογειακό Χώρο ειδικότερα είναι σημαντική και ήδη πλούσια. Αν και δεν υπάρχει χώρος στη παρούσα διατριβή για να αναπτυχθεί στο σύνολό της είναι σημαντικό να αναφερθούν κάποια κρίσιμα σημεία.

Το βασικότερο είναι ίσως η συγκρότηση ενός *ταυτόχρονα αδύναμου και συγκεντρωτικού κεντρικού κράτους* σε αυτές τις κοινωνίες. Οι ιστορικές ρίζες αυτής της ιδιαιτερότητας σχετίζονται με το πέρασμα από τη φεουδαρχία στο καπιταλισμό στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, με ειδοποιό παράγοντα, όπως υποστηρίζει ο Mingione (2001), την ιδιαίτερη συμμαχία ανάμεσα στις πολιτικές ελίτ, τη γραφειοκρατία και την καπιταλιστική μπουρζουαζία (Mingione 2001). Ενώ για τον Santos (1988) το κρίσιμο στοιχείο είναι το γεγονός ότι οι πολιτικοί θεσμοί εκσυγχρονίστηκαν πολύ νωρίτερα από τις οικονομικές και παραγωγικές δομές στο Νότο της Ευρώπης (Santos 1988). Το αποτέλεσμα ήταν η αδυναμία του κράτους να δώσει πολιτική κατεύθυνση, η αμφιταλάντευση ανάμεσα σε διάφορα συμφέροντα και ο συνακόλουθος αναγκαστικός συγκεντρωτισμός του σε μια προσπάθεια πολιτικής επιβολής. Τα χαρακτηριστικά αυτά αποτυπώθηκαν στο τρόπο οργάνωσης του κράτους πρόνοιας, στην αγορά εργασίας, στους μηχανισμούς προστασίας των τοπικών κοινωνιών και στον τρόπο διάρθρωσης του πολιτικού συστήματος:

Η αγορά εργασίας αποτελούνταν από ένα δυναμικό μοντέλο στο οποίο είχε κεντρική θέση ο «πα-

τερ φαμίλιας» (bread winner), με παράλληλη υπερ-προστασία σε κάποιους κεντρικούς τομείς της παραγωγής. Ταυτόχρονα, απουσιάζει κάποιο πλαίσιο προστασίας για τους ανέργους στην ανεπτυγμένη άτυπη οικονομία και στην εργασία των νεότερων (Ferrera 1996; Andreotti κ.ά. 2001; Allen κ.ά. 2004).

Το κενό αυτό κάλυπτε ο θεσμός της οικογένειας (familiarism) που λειτουργούσε συμπληρωματικά ανάμεσα στο κράτος πρόνοιας και στην αγορά εργασίας, συγκροτώντας μηχανισμούς προστασίας ιδιαίτερα για τα νεότερα μέλη της οικογένειας (Dura-Guimera 2003; Marisol Garcia 2017b; Allen κ.ά. 2004; Andreotti κ.ά. 2001). Όμως δεν περιοριζόταν στενά στα οικογενειακά δίκτυα. Στην ουσία πρόκειται για ένα διευρυμένο σύστημα αλληλεγγύης που έχει τη βάση του σε αυτό που ορίζεται ως κοινότητα (οικογένεια, γείτονες κ.α.) στα κοινωνικά συστήματα της Νότιας Ευρώπης, και πρόσφερε μια εναλλακτική προσέγγιση στο παραδοσιακό σύστημα του Κράτους Πρόνοιας (Katrougalos 1996). Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της πρόσβασης στην κατοικία για τις νέες γενιές όπου ο ρόλος της οικογένειας ήταν καθοριστικός. Γεγονός που είναι ίσως διακριτό από το μεγάλο ποσοστό ιδιοκατοίκησης καθώς και την πρωτοκαθεδρία της αυτό-στέγασης στη παραγωγή στέγης (Allen κ.ά. 2004).

Ο συνδυασμός όλων των παραπάνω, δηλαδή ενός αδύναμου κρατικού μηχανισμού, αγορών εργασίας με χαμηλό δίκτυο προστασίας, του ισχυρού ρόλου των οικογενειακών δικτύων, *ευνόησε την ανάπτυξη «πελατειακών» σχέσεων τόσο στο επίπεδο της ποδιτικής όσο και σε αυτό της οικονομίας*. Συνήθως η αναφορά στις πελατειακές σχέσεις συνδέεται, όπως αναφέρει ο Ferrera (1996), με τη δημιουργία μιας «αγοράς» όπου διάφορες κρατικές παροχές γίνονται προϊόν ανταλλαγής με στόχο την υποστήριξη μιας συγκεκριμένης πολιτικής ατζέντας. Η διαδικασία αυτή έχει στον πυρήνα της και πάλι τη συγκρότηση των κρατικών θεσμών. Οι ίδιες διαδικασίες που οδήγησαν στο συγκεντρωτισμό ευνόησαν παράλληλα και την αναποτελεσματικότητα (Andreotti κ.ά. 2001). Σε ένα πλαίσιο το οποίο κυριαρχείτο από την αλληλεγγύη και την αμοιβαιότητα των οικογενειακών δικτύων,

**ΧΑΡΤΗΣ 1 ΑΘΗΝΑ-
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ, ΔΥΟ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΝΟΤΙΑΣ
ΕΥΡΩΠΗΣ (ΠΗΓΗ: GOOGLE,
ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)**

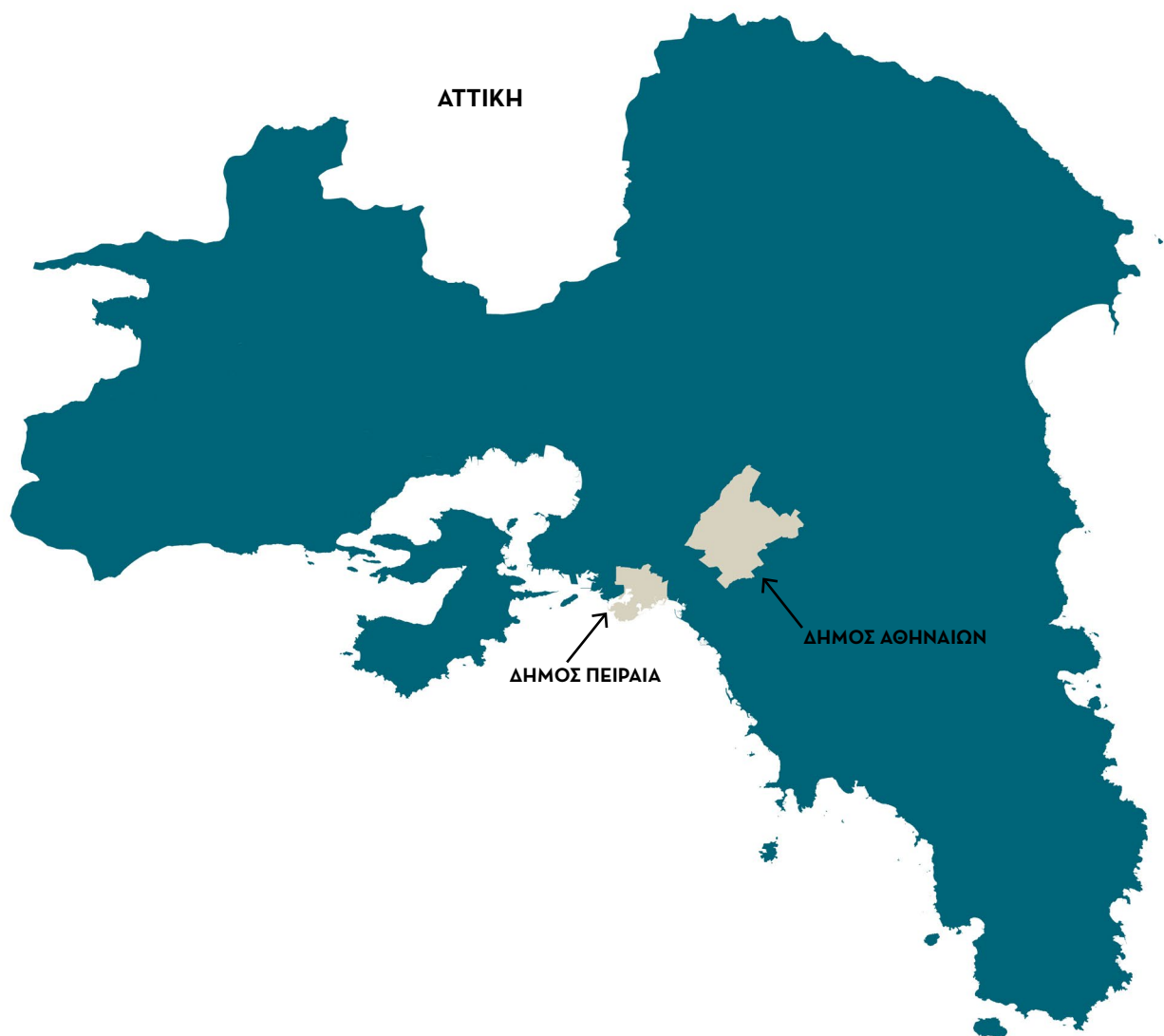

καθώς και τη σχέση αυτών με την αγορά και τη σφαίρα της πολιτικής, ο κρατικός παρεμβατισμός έβρισκε σημαντικά εμπόδια. Έτσι, σύμφωνα με τον Santos (2001), τα μέσα κρατικού παρεμβατισμού άρχισαν να τροποποιούνται, να ανατρέπονται ή να διαπνέονται από συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες, γεγονός που σταδιακά οδήγούσε στην αποδιάρθρωση, τις πελατειακές σχέσεις, τον νεποτισμό και τη διαφθορά. Αυτό εξηγεί σε ένα βαθμό και τον ισχυρό ρόλο των κομμάτων και των πολιτικών ελίτ στη Νότια Ευρώπη (Ferrera 1996; Allen κ.ά. 2004) ή τη δύναμη συγκεκριμένων επιχειρηματικών συμφερόντων στις τοπικές κοινωνίες (Andreotti κ.ά. 2001).

Τα βασικά αυτά σημεία που παρουσιάστηκαν παραπάνω συγκροτούν ένα πλαίσιο που χαρακτηρίζει την «κουλτούρα πρόνοιας» (Marisol Garcia 2017b) στα κράτη της Νότιας Ευρώπης καθώς και τον τρόπο διαμόρφωσης της πολιτικής και των πολιτικών υποκειμένων έως και πολύ πρόσφατα.

Πώς όμως αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά διαμορφώνονται στη περίπτωση της Αθήνας και της Βαρκελώνης; Και γιατί οδήγησαν σε τόσο διαφορετικά χωρικά αποτελέσματα; Είναι ίσως οι διαφορές και οι αποκλίσεις που οδήγησαν σε μια τόσο διακριτή πορεία στην εξέλιξη των δύο πόλεων ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία του 1970 και οι οποίες αναδεικνύουν ότι ένα κοινό δομικό πλαίσιο μπορεί να αποτυπωθεί με αρκετά διαφορετικό τρόπο.

ΧΑΡΤΗΣ 2 ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ – ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΛΟΝΙΑ-ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ-ΑΘΗΝΑ (ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

3.1.2 ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ-ΑΘΗΝΑ. ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΟΛΕΩΝ

Οι διαφοροποιήσεις στην ανάπτυξη των δύο πόλεων εντοπίζονται σε μια σειρά παραγόντων και θεματικών:

- Αρχικά στην ιστορική εξέλιξη των δύο πόλεων και τα χαρακτηριστικά αυτής της εξέλιξης.
- Στις ιδιαιτερότητες της αστικοποίησης και της παραγωγής του χώρου ιδιαίτερα στο τομέα της κατοικίας όπου υπάρχουν διαφοροποιήσεις.
- Στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μετάβασης στη δημοκρατία στην Ελλάδα και την Ισπανία κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1970.

Αυτές οι αποκλίσεις δημιουργούν ένα πλαίσιο συγκρότησης πολύ διαφορετικών δομών αστικής διακυβέρνησης και ταυτοτήτων για τις δύο περιπτώσεις, γεγονός που επηρεάζει σε βάθος τη διαμόρφωση των αστικών πολιτικών.

Τέλος κάτι που συχνά παραβλέπεται, είναι ο κομβικός ρόλος που έχει ο τρόπος της μελέτης και του επιστημονικού λόγου γύρω από την Αθήνα και τη Βαρκελώνη στη χάραξη των ίδιων των πολιτικών. Είναι ένα θέμα στο οποίο θα εοτιάσουμε.

ΧΑΡΤΗΣ 3 Ο ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΠΥΡΗΝΑΣ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗΣ

3.1.2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΟΛΕΩΝ

Η πρώτη διαφορά αφορά στην ιστορική εξέλιξη των δύο πόλεων.

Η **Αθήνα** πριν την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους το 1830 ήταν μια μικρή περιφερειακή πόλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με πληθυσμό που δεν ξεπερνούσε τις 10.000 (Καλλιβρετάκης 1996), σε μια κυρίως αγροτική ενδοχώρα. Η ανακήρυξή της σε πρωτεύουσα το 1834 θα οδηγήσει στη προσέλκυση νέων κατοίκων και στη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού της τις επόμενες δεκαετίες. Ο μετασχηματισμός μιας μικρής επαρχιακής πόλης σε «εν δυνάμει πρωτεύουσα» (Κοτζαμάνης 1997) ενός νεοσύστατου ελληνικού κράτους που σχεδόν για έναν αιώνα αναζητούσε τα σύνορά του, υποστηρίζουμε ότι ήταν κομβικό στοιχείο τόσο στην ανάπτυξη όσο και στη διαμόρφωση της εικόνας και της ταυτότητας της πόλης.

Είναι οι πόλεμοι, οι προσαρτήσεις νέων εδαφών στο ελληνικό κράτος, και κυρίως τα προσφυγικά ρεύματα που θα οδηγήσουν σε πληθυσμιακή έκρηξη και όχι η εκβιομηχάνιση όπως θα δούμε στην περίπτωση της Βαρκελώνης. Έτσι από 32.000 κατοίκους το 1848, η Αθήνα θα φτάσει τις 802.000 το 1928, 1.853.000 το 1961 και 3.027.000 το 1981 (Κοτζαμάνης 1997).

Η **Βαρκελώνη** αντίθετα είχε μια πολύ διαφορετική εξέλιξη. Ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα ήταν το δεύτερο σε σημασία αστικό κέντρο της Ισπανίας μετά τη Μαδρίτη, και σημαντικότερη βιομηχανική πόλη σε όλη τη χώρα -βασικό χαρακτηριστικό της μέχρι και τις μέρες μας (Josep Emili, Gabriel, και Xavier 1977; Casellas 2009)-, και κέντρο μιας αρκετά δραστήριας εθνικής (καταλανικής) αστικής τάξης που επένδυε παραδοσιακά στις υποδομές και στην ενίσχυση του χαρακτήρα της πόλης.

Το 1860 ο πληθυσμός της πόλης θα έχει ήδη αγγίξει τις 250.000, για να φτάσει τις 544.000 στα τέλη του αιώνα²⁹. Οι πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις τον 20ο αιώνα θα οδηγήσουν σε ραγδαία πληθυσμιακή ανάπτυξη αποτέλεσμα τόσο της ενίσχυσης της βιομηχανίας όσο και των δημόσιων επενδύσεων. Η οικονομική πολιτική της δικτατορίας του Πρίμο ντε Ριβέρα θα φέρει σημαντικές επενδύσεις με την κατασκευή του Μετρό και άλλων υποδομών της πόλης. Μόνο την εικοσαετία 1910-1930 η Βαρκελώνη θα έχει μια πληθυσμιακή αύξηση της τάξης του 78% φτάνοντας το 1.000.000 το 1930 (AMB 2016).

Παρά τις διαφορετικές πορείες η περίοδος του μεσοπολέμου στην Ευρώπη θα οδηγήσει σε μια άτυπη σύγκλιση των δύο πόλεων πάνω στην καταστροφή που έφερε ένας παγκόσμιος πόλεμος και οι εμφύλιες συγκρούσεις, επίκεντρο των οποίων ήταν τόσο η Βαρκελώνη όσο και η Αθήνα. Η αστάθεια των δημοκρατικών θεσμών και η επιβολή αυταρχικών καθεστώτων στην Ισπανία και την Ελλάδα μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1970 θα επηρεάσουν σημαντικά την ανάπτυξη και των δύο πόλεων.

3.1.2.2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Τως η πιο εμφανής διαφορά εντοπίζεται στα χαρακτηριστικά της αστικοποίησης και συγκεκριμένα στο τρόπο παραγωγής του δομημένου περιβάλλοντος και τα συμπεριπτώματα που αναπτύχθηκαν γύρω από την παραγωγή του χώρου, ιδιαίτερα τα μεταπολεμικά χρόνια (Allen κ.ά. 2004).

Η δομή της πόλης της Βαρκελώνης, αλλά και άλλων μεγάλων πόλεων της Ισπανίας, είναι αποτέλεσμα ενός μακροχρόνιου και οργανωμένου πολεοδομικού σχεδιασμού με ρίζες στο 19ο αιώνα, ο οποίος στηρίχθηκε πάνω σε μια τάξη μεγαλοϊδιοκτητών που αξιοποιούσαν την περιουσία τους μέσω επενδύσεων μεγάλης κλίμακας στην αστική γη.

Η ανάπτυξη της πόλης τόσο το 19ου όσο και στις αρχές του 20ου αιώνα θα έχει ένα διπλό χαρακτήρα: με ένα καλά οργανωμένο τμήμα (Els Encants) και μια περιφέρεια όπου η

29. Àrea Metropolitana de Barcelona (Datos estadísticos) <http://www.amb.cat/s/es/web/area-metropolitana/dades-estadistiques.html>

αστικοποίηση θα λάβει άτυπα χαρακτηριστικά γεγονός που θα ενταθεί με την εσωτερική μετανάστευση την δεκαετία του 1950-1960.

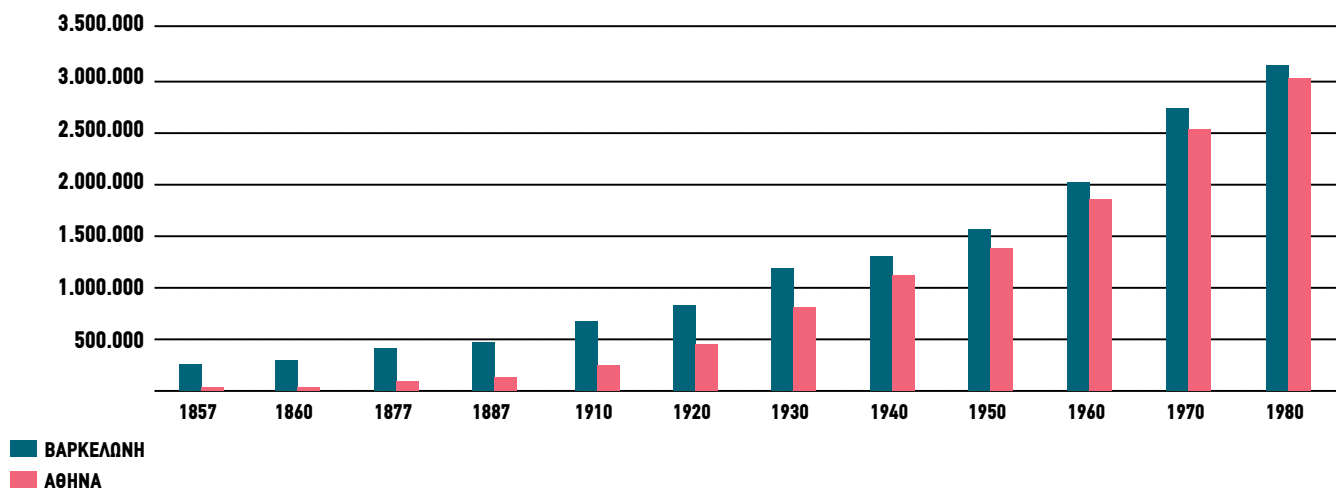
Η επέκταση του κέντρου της πόλης θα στηριχθεί σε σχέδιο του μηχανικού και πολεοδόμου Ildefonso Cerdà το 1859. Η Ensanche της Βαρκελώνης θα ενσωματώνει όλες τις αντιλήψεις της μοντέρνας πολεοδομίας της εποχής. Σε αντίθεση με την Ελλάδα όπου οι προσπάθειες οργανωμένου σχεδιασμού θα εισαχθούν από τους Βαυαρούς και σε μεγάλο βαθμό δε θα βρουν την αποδοχή της τοπικής κοινωνίας, στην Ισπανία και ιδιαίτερα στην Καταλονία η νεαρή και δυναμική αστική τάξη των πόλεων θα υιοθετήσει πλήρως το πνεύμα εκουγχρονισμού και αστικού μετασχηματισμού (Martín Ramos και Esteban i Noguera 2010; Esteban i Noguera 2011). Όπως θα παρατηρήσει ο Manuel de Solà-Morales³⁰, στην Ισπανία δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για να αναπτυχθεί μια ιδιαίτερη πολεοδομική πρακτική και φιλοσοφία:

- Που αντιλαμβάνονταν την πόλη μέσα από το πλαίσιο των καινοτομιών στη τεχνολογία, της υγιεινής και της δικαιοσύνης. Μια πόλη που στηριζόταν στην κατοικία και πρόσφερε εξασφαλίσεις στους γαιοκτήμονες και ένα ανταγωνιστικό προϊόν στην κτηματαγορά.
- Που εισήγαγε μια νέα μεθοδολογία οργάνωσης και ρύθμισης του χώρου που εξασφαλιζόταν από την δημόσια εξουσία ενώ η εφαρμογή ήταν στα χέρια των ιδιωτών. Δημιουργώντας έτσι σχέσεις εμπιστοσύνης.
- Που υιοθετούσε νέα εργαλεία σχεδιασμού που συνδύαζαν την ανάπτυξη της πόλης με την προστασία της κληρονομιάς, τη μορφολογία της πόλης και τη σημασία του δημόσιου χώρου.

Ο Cerdà θα είναι τόσο σε επίπεδο πράξης όσο και επίπεδο θεωρίας ο βασικότερος εκφραστής αυτής της νέας σχολής σκέψης. Στο βιβλίο του *Las cinco bases de la teoría general de la urbanización* (1867) θα αναπτύξει τις θεωρίες του που θα εφαρμοστούν σε μεγάλο βαθμό στο σχέδιο της Βαρκελώνης. Ο Cerdà ήταν από του πρώτους που θα κατανοήσουν τα προβλήματα της πόλης θέτοντας ζητήματα πυκνότητας, υγιεινής και προσβασιμότητας. Θα εισάγει την έννοια του *equipamiento*, τη λογική ότι οι πόλεις θα πρέπει να έχουν ένα «απόθεμα» γης όπου θα χωροθετηθούν βασικές κοινωνικές υποδομές της πόλης (αγορές, νοσοκομεία, πάρκα). Θα αναδείξει τη σημασία της ταυτότητας μια πόλης και πώς αυτή συγκροτείται από τα διάφορα στοιχεία της (δρόμοι, δημόσιοι χώροι και οικοδομικά τετράγωνα), ιδιαίτερη σημασία θα έχουν οι δρόμοι στις προσεγγίσεις του σαν άξονες

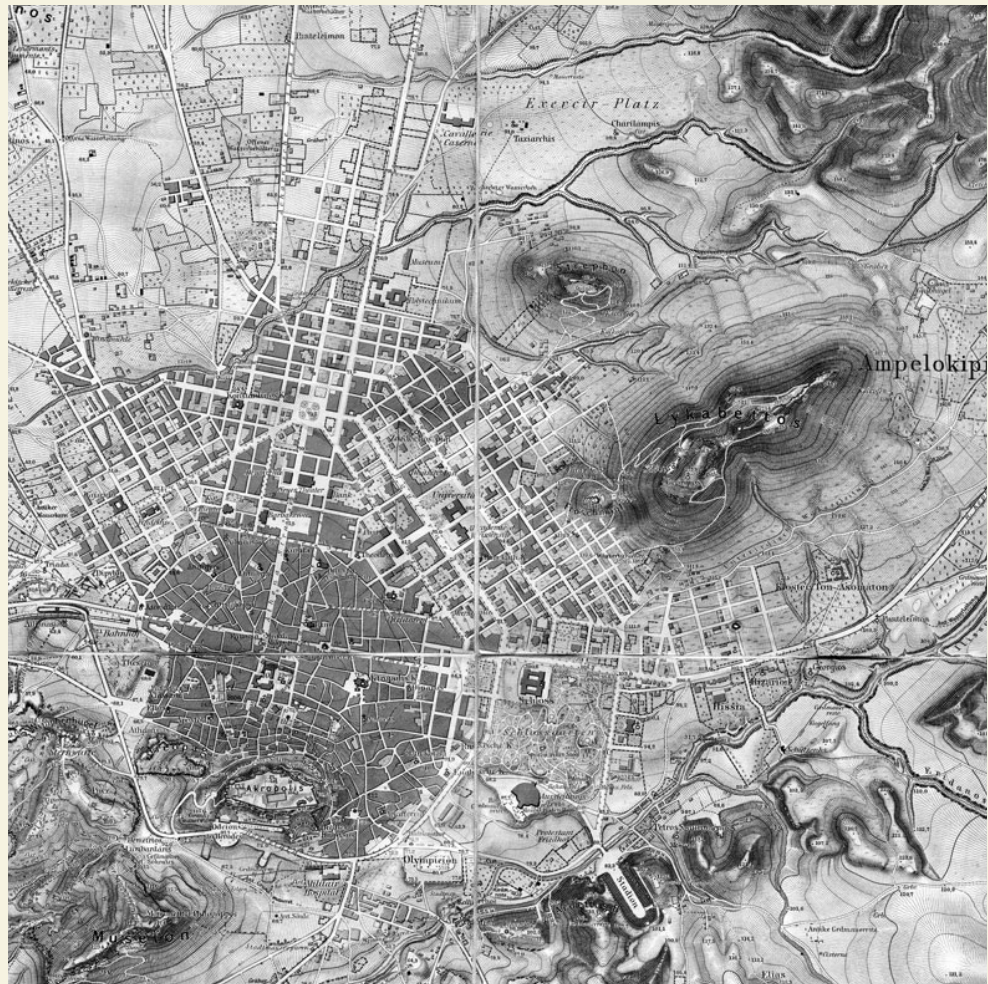
30. Ένα από τα βασικά μέλη της Σχολής της Βαρκελώνης

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗΣ

ΠΛΑΙΣΙΟ 1. ΟΙ ΒΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥΣ

Το σχέδιο του Cerdà (Εικόνα 2) στη Βαρκελώνη θα αποτελέσει τη βάση για το σχεδιασμό της πόλης και την επέκταση της Παλιάς Πόλης. Αν και θα γίνουν σημαντικές αλλαγές σε θέματα κοινωνικών υποδομών, το σχέδιο θα υιοθετηθεί σε μεγάλο βαθμό. Στην Αθήνα τα πρώτα σχέδια της πόλης (Κλέανθη-Σαουμπερτ 1833) πέρα από κάποιες βασικές χαράξεις θα έχουν πολύ μικρή εφαρμογή όπως φαίνεται και Χάρτη του 1875 (Εικόνα 1). Ήδη από το 19ο αιώνα βλέπουμε δύο διαφορετικές αντιλήψεις για την εξέλιξη των τότε Μεσαιωνικών πόλεων, μία της πλήρους αντικατάστασης του ιστού (Αθήνα) και μία επέκτασης του ιστού με διατήρηση των ιστορικών τμημάτων της πόλης (Βαρκελώνη).

Εικόνα.1 Χάρτης της Αθήνας του Kaupert (1875) [Πηγή: Athens Social Atlas]

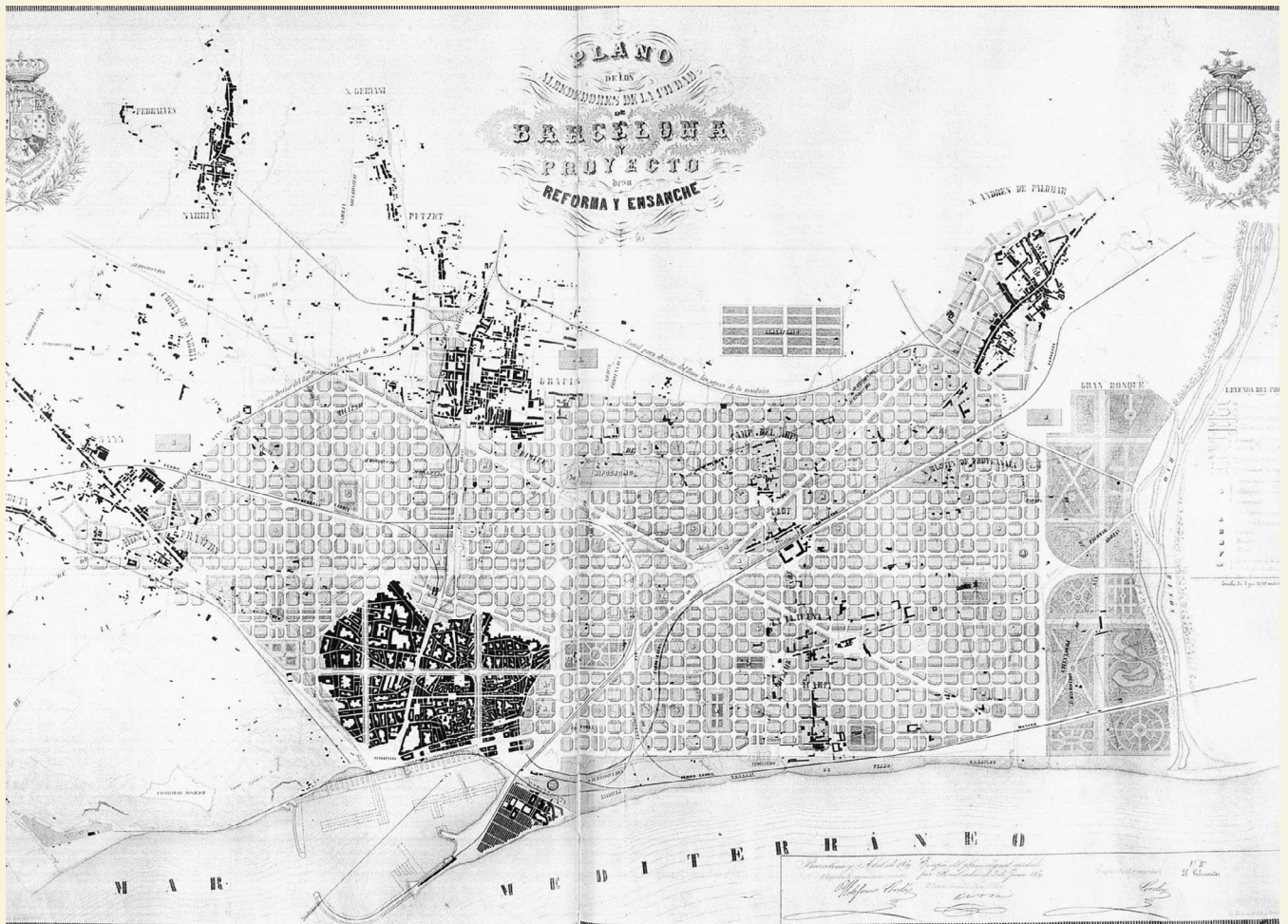
ανάπτυξης και εξέλιξης της δημόσιας ζωής της πόλης. Το σημαντικότερο όμως κατά τη γνώμη μας στοιχείο είναι η ίδια η λογική της *Ensanche* (επέκταση). Ο Cerdà, σε αντίθεση με άλλους μοντέρνους πολεοδόμους της εποχής του, δεν επιδίωκε την αντικατάσταση της παλιάς μεσαιωνικής πόλης με μια μοντέρνα εκδοχή της, αλλά την συνύπαρξη και τη συνέχειά της. Αυτή η λογική βρισκόταν πίσω από την έννοια της *Ensanche* που θα είναι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των σχεδίων στις περισσότερες ισπανικές πόλεις.

Τα παραπάνω θα εφαρμοστούν στο σχέδιο της Βαρκελώνης που θα λειτουργήσει και σαν υπόδειγμα για άλλες πόλεις. Η εφαρμογή βέβαια του σχεδιασμού θα βρει αρκετές αντιδράσεις και στην πράξη δε θα εφαρμοστεί στο σύνολο του. Όμως επί της ουσίας θα αποτελέσει το πλαίσιο ανάπτυξης των κεντρικών περιοχών της πόλης μέχρι και τις μέρες μας.

Η μεταπολεμική ανάπτυξη που βασίστηκε στην κερδοσκοπία επί της γης και την ραγδαία επέκταση της πόλης στην περιφέρειά της, ήταν μια «απλή συνταγή» όπως παρατηρεί ο McNeill (1999) με την αγορά μεγάλων εκτάσεων και την υψηλή δόμηση σε μια περίοδο όπου υπήρχε μεγάλη ζήτηση στέγης λόγω της εσωτερικής μετανάστευσης. Όμως αυτό δε σήμαινε την απουσία σχεδιασμού όπως στην περίπτωση της Αθήνας, αλλά αντίθετα συγκροτήθηκε ένα πλαίσιο διακυβέρνησης της πόλης που θα ευνοήσει μεγαλόκατασκευαστές και μεγαλοιδιοκτήτες θα στηριχθεί σε ένα αυταρχικό καθεστώς και σε ένα ελεγχόμενο από αυτό Δημοτικό Συμβούλιο. Ήταν η ίδια τάξη ιδιοκτητών που στήριξε άλλωστε και το καθεστώς του Φράνκο (López και Rodríguez 2011; 2010; McNeill 1999; Esteban i Noguera 2011).

Συγκεκριμένα, η δημαρχία του Josep Maria Porciolles (1957-1976)³¹ θα συνδεθεί με την ραγδαία ανάπτυξη της πόλης, τη διαπλοκή με τους εργολάβους και τα τοπικά επιχειρη-

31. Η περίοδος θα μείνει γνωστή και ως Porciolismo, ο όρος αναφέρεται στην κερδοσκοπία επί της γης, την άναρχη επέκταση της πόλης και την κυριαρχία των μεγάλων ιδιωτικών συμφερόντων.

Εικόνα 2. Η Ensanche της Βαρκελώνης (Pla Cerda) του 1876 [Πηγή: Wikipedia]

ματικά συμφέροντα και τις κακές συνθήκες διαβίωσης ιδιαίτερα για τα φτωχά στρώματα (López και Rodríguez 2011; Blanco 2009; Marisol Garcia 2003).

Το σχέδιο του 1953 (Pla Comarcal) θα βρίσκεται σε μια διαδικασία «*διαρκούς ερμηνείας προς όφελος των ιδιωτικών συμφερόντων*», αναφέρει ο Estebani Noguera (2011: 271), και θα τροποποιηθεί αρκετές φορές μέσα από τη χρήση του εργαλείου των Plans Parcials³². Μόνο την περίοδο 1956-1970 θα εκπονηθούν 41 σχέδια που θα τροποποιούν το Pla Comarcal, θα επιτρέπουν τη δόμηση ψηλών κτιρίων στο κέντρο της πόλης (McNeill 1999) και θα περιορίζουν τους πράσινους και ελεύθερους χώρους (Esteban i Noguera 2011; McNeill 1999).

Στις κεντρικές περιοχές της πόλης τα μεγάλα ύψη, οι υψηλοί συντελεστές δόμησης και η όσο δυνατό συμπαγής δόμηση θα οδηγήσει στη μεγιστοποίηση των κερδών για κατασκευαστές όπως ο Josep Maria Figueras (McNeill 1999) ή Josep Lluís Núñez, που θα γίνει διάσημος από την κατασκευή μεγάλων μπλοκ «*διαμερισμάτων με μπαλκόνια*» (Cordero και Álvarez 2018). Η εσωτερική μετανάστευση θα εγκατασταθεί κατά κύριο λόγο στην περιφέρεια της πόλης, γεγονός που θα φέρει μια ραγδαία πληθυσμιακή έκρηξη στις μικρές πόλεις στην μητροπολιτική περιοχή της Βαρκελώνης. Εκεί οι αναπτύξεις θα γίνονται απουσία βασικών μεταφορικών και κοινωνικών υποδομών, χωρίς δίκτυα, και άλλες απαραίτητες κοινωφελείς υποδομές κάνοντας τη ζωή των εργατικών κυρίως στρωμάτων εξαιρετικά δύσκολη (Borja 1977; Marisol Garcia 1990). Η εικόνα ήταν ίδια και στις περιφέρειες άλλων μεγάλων πόλεων της Ισπανίας. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Castells:

«Οικογένειες πληρώνανε το 30% του εισοδήματός τους για ένα διάστημα 15 ετών για να αγοράσουν ένα διαμέρισμα κακής κατασκευ-

32. Τα ίδια εργαλεία θα χρησιμοποιήσει μερικές δεκαετίες αργότερα το Δημοκρατικό Δημοτικό Συμβούλιο σε μια εντελώς διαφορετική πολιτική κατεύθυνση ενίσχυσης των δημοσίων χώρων και των κοινωφελών υποδομών της πόλης.

ής 70 με 100 τετραγωνικά, χωρίς βασικές αστικές υποδομές [...] Δε χρειάζεται να πούμε ότι αυτές οι αναπτύξεις ήταν γεμάτες κακοτεχνίες, λάθη, πολλές οδηγούνταν σε πτώχευση και προκαλούσαν μεγάλη τάλαιπωρία και δυσκολίες στους κατοίκους.» (Castells 1983, 218)

Στην Αθήνα από την άλλη μεριά η παραγωγή του χώρου θα στηριχτεί στη μικρή έγγεια ιδιοκτησία και τη δημιουργία κοινωνικών συναιρέσεων και ταυτόχρονα πολιτικών ελέγχου της παροχής στέγης και γης, ιδιαίτερα στη μεταπολεμική περίοδο (Leontidou 1990; Μαντουναίου, Μανγίδου, και Βαϊού 1995; Βαϊού, Μαντουβάλου, και Μαυρίδου 2000). Η προώθηση των συμφερόντων των μικρο-ιδιοκτητών αποτελούσε για το Ελληνικό Κράτος ήδη από το 19ο αιώνα ένα μηχανισμό ενσωμάτωσης και ελέγχου ευρύτατων κοινωνικών στρωμάτων. Όμως, όπως υποστηρίζει ο Δημήτρης Οικονόμου, οι μηχανισμοί που δημιουργήθηκαν γύρω από αυτή την πολιτική αρχίζουν να αυτονομούνται μετά τη δεκαετία του 1950 (Οικονόμου 2002).

Η Χούντα των Συνταγματαρχών, που θα διαρκέσει μια επταετία (1967-1974), θα ακολουθήσει το ίδιο μοντέλο όπως αυτό εφαρμόστηκε μεταπολεμικά. Στην πράξη, πρόκειται για ένα ενιαίο μοντέλο αστικοποίησης με τα χαρακτηριστικά του να εμφανίζονται ήδη προπολεμικά και να φτάνει στη μεγαλύτερή του ανάπτυξη την περίοδο της Χούντας. Πέρα από τα αποτελέσματα που έφερε στη μορφή των πόλεων στην Ελλάδα, και ιδιαίτερα στην Αθήνα, συγκρότησε πολιτικές εξαρτήσεις και γενικότερα ένα πλαίσιο τοπικής οικονομίας και εξουσίας.

Ήταν ταυτόχρονα όμως ένας δρόμος για την επίλυση του ζητήματος της στέγας των προσφύγων και των μεταναστών (Leontidou 1990) σε μια πόλη που σχεδόν τριπλασίασε το πληθυσμό της κατά τις πρώτες τρεις δεκαετίες μετά το πόλεμο. Ο κατακερματισμός της έγγειας ιδιοκτησίας και η κοινωνική της διασπορά, σε συνδυασμό με τα χαρακτηριστικά ενός πολιτικού συστήματος βασιζόμενου στις πελατειακές σχέσεις δημιούργησαν ένα μοντέλο που χαρακτηρίστηκε από άναρχη δόμηση.

Η πόλη χτίστηκε και επεκτάθηκε μέσω της αυτοστέγας, νόμιμης ή και παράνομης. Ταυτόχρονα, συγκροτήθηκε ένα εκτεταμένο και ισχυρό οικοδομικό σύστημα που πίεζε για ενίσχυση των συμφερόντων του (αυξήσεις ΣΔ, φοροαπαλλαγές, μικρές αρτιότητες, ένταξη εκτός σχεδίου δόμησης, πολιτική φτηνής κατοικίας) και έβαζε εμπόδια σε κάθε προσπάθεια ρύθμισης του χώρου, με αποτέλεσμα την αδυναμία εφαρμογής πολεοδομικού σχεδιασμού και ρυθμίσεων. Στις κεντρικές περιοχές της πόλης οι πολιτικές πιέσεις ακολουθούσαν την ίδια λογική με τη Βαρκελώνη, με αυξήσεις στους Συντελεστές Δόμησης και στα ύψη. Όμως οι μηχανισμοί στο τομέα των κατασκευών ήταν πολύ διαφο-

Εικόνα 3 Οι αυθαίρετοι οικισμοί στην Αθήνα και στην Βαρκελώνη αποτελούν κοινό χαρακτηριστικό στην ιστορική εξέλιξη των πόλεων. Στις εικόνες αυθαίρετα (Barraques) στο Πέραμα στην Αθήνα και την περιοχή του Poble Nou στη Βαρκελώνη. [Πηγή: projecte icaria]

ρετικοί, καθώς δεν ευδοκίμησε το μοντέλο του κατασκευαστή που αγοράζει γη, επενδύει σε αυτή και στη συνέχεια την πουλάει, αλλά αναπτύχθηκε ένας ιδιόμορφος μηχανισμός χρηματοδότησης της κατασκευής ο οποίος περιλάμβανε ταυτόχρονα τον κατασκευαστή, τον μικρο-ιδιοκτήτη γης και τον αγοραστή, γνωστός ως «αντιπαροχή». Η αντιπαροχή αποτέλεσε τον κατεξοχήν μηχανισμό δόμησης των κεντρικών περιοχών της Αθήνας μέχρι και τη δεκαετία του 1980.

Στην περιφέρεια της πόλης, και ιδιαίτερα στις δυτικές συνοικίες, οι στεγαστικές ανάγκες των ολοένα αυξανόμενων εργατικών στρωμάτων καλύφθηκαν μέσω της αυθαίρετης δόμησης. Με καταπατήσεις εκτάσεων αλλά κυρίως μέσα από την ανέγερση κατοικιών χωρίς άδεια σε εκτάσεις που είχαν αγοραστεί ως αγροτεμάχια συγκροτείται μεγάλος αριθμός αυθαίρετων οικισμών που μέσα από συνεχείς τροποποιήσεις του σχεδίου πόλης αρχίζουν να εντάσσονται στον αστικό ιστό (Αβδελίδη 2010). Η ένταξη ή μη των οικισμών αυτών στο σχέδιο πόλης ήταν στο επίκεντρο της πολιτικής διεκδίκησης και προϊόν πολιτικού ελέγχου για το Μετεμφυλιακό Κράτος και τη Χούντα. Η υποστήριξη με κοινωνικές υποδομές, δίκτυα υποδομών και στο τέλος η διαδικασία νομιμοποίησης έδωσε την ευκαιρία για την «απροκάλυπτη» λειτουργία του πελατειακού κράτους. Όπως υποστηρίζει ο Γιώργος Πρεβελάκης:

«Οι προεκλογικές περίοδοι ήταν οι μεγάλες στιγμές για την αυθαίρετη δόμηση, καθώς η αστυνομική ανοχή έφθανε στο απόγειό της και οι ιδιοκτήτες έσπευδαν να κατασκευάσουν ή να προσθέσουν ένα ακόμη δωμάτιο στο σπίτι τους [...] Ο εξηλεκτρισμός της περιοχής εξαγοράζονταν με ψήφους για τον βουλευτή του κυβερνώντος κόμματος – επομένως, κατά κανόνα για τη Δεξιά, το σχολείο ή η γραμμή λεωφορείου έπρεπε να περιμένει την επόμενη εκλογική περίοδο. Έτσι, η πολιτική ζωή ρύθμιζε την επέκταση και τον εξοπλισμό της κάθε παράνομης ζώνης.» (Πρεβελάκης 2001, 37)

Έτσι, στις δύο περιπτώσεις η αστικοποίηση επιτυγχάνεται μέσω διαφορετικών μηχανισμών οδηγώντας σε διαφορετικά αποτελέσματα. Πρέπει όμως να σημειώσουμε πως τόσο στην περίπτωση της Αθήνας όσο και της Βαρκελώνης, με διαφορετικές μορφές και χαρακτηριστικά, είναι κοινό στοιχείο η απουσία του κράτους από την παραγωγή στέγης. Ήταν ακριβώς αυτή η απουσία που έδωσε τόσο σημαντικά περιθώρια στους μηχανισμούς της αγοράς, και απέτρεψε την ανάπτυξη ενός πλαισίου «προστασίας» ιδιαίτερα για τα πιο αδύναμα οικονομικά στρώματα. Το ειδικό αυτό στοιχείο θα μας απασχολήσει στη συνέχεια της διατριβής.

3.1.2.3 ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Το επόμενο στοιχείο διαφοροποίησης σχετίζεται με τα ίδια τα πολιτικά υποκείμενα και τους θεσμούς αστικής διακυβέρνησης που συγκροτήθηκαν μετά την εδραίωση των δημοκρατικών θεσμών στην Ελλάδα και την Ισπανία. Η διαδικασία αυτή έγινε με μεγάλη καθυστέρηση σε σχέση με την Βόρεια Ευρώπη, στην Ελλάδα το 1975 και στην Ισπανία το 1978. Αυτό θεωρείται ένα ακόμη κοινό χαρακτηριστικό των χωρών αυτών καθώς και στοιχείο διαφοροποίησης σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη. Όμως η μεταπολίτευση (ή *transición* όπως ονομάστηκε στην Ισπανία) οδήγησε σε πολύ διαφορετικές πορείες που επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τις Αστικές Πολιτικές στις δύο πόλεις.

Το πρώτο στοιχείο είναι η σημασία των πόλεων και των κινημάτων πόλης στην Ισπανία και στη Βαρκελώνη την περίοδο του Φρανκισμού. Η Δικτατορία του Φράνκο ήταν ένα καθεστώς που διήρκεσε σχεδόν τέσσερις δεκαετίες (1939-1977), και άφησε πολύ σημαντικότερο το αποτύπωμα της στην Ισπανική κοινωνία από τη Χούντα των Συνταγματαρχών στην Ελλάδα, που κρατήθηκε στην εξουσία μόλις μια επταετία. Το καθεστώς εδραίωσε την κυριαρχία του μέσα από τη νίκη του στον εμφύλιο

πόλεμο (1936-1939) και στη συνέχεια με την καταπίεση των εθνοτήτων, την απαγόρευση των πολιτικών κομμάτων και το περιορισμό των ελευθεριών. Έτσι στην Καταλονία η «Χενεραλιδάδ» διαλύθηκε, η χρήση των Καταλανικών απαγορεύθηκε, και οι πολιτικές αντιστάσεις στο κέντρο του ριζοσπαστισμού του μεσοπολέμου, τη Βαρκελώνη, τιθασεύτηκαν, ενώ όλες οι σημαντικές αποφάσεις για την πόλη λαμβάνονταν κατευθείαν από τη Μαδρίτη (McNeill 1999).

Η απουσία δημοκρατικών θεσμών και η απαγόρευση των κομμάτων έστρεψαν τη διαμαρτυρία στο ποδόσφαιρο και κυρίως στα ζητήματα της πόλης και της ποιότητας ζωής (McNeill 1999). Άλλωστε, η χωρική πολιτική του Φράνκο που στηριζόταν στην αστικοποίηση μέσα από τη κερδοσκοπία επί της γης τροφοδότησε τη συγκρότηση τέτοιων αντιστάσεων (Castells 1983).

Σε αυτό το πλαίσιο, η ριζοσπαστικοποίηση και η ανάπτυξη των κινημάτων συγκροτήθηκε γύρω από «τοπικά» ζητήματα, όπως ρωγμές στα σπίτια στη γειτονιά της Carmel, η δημιουργία σχολικών μονάδων δίπλα σε καλώς διατηρημένες στις φτωχές συνοικίες κοντά στο ποταμό Besos ή και μεγαλύτερα σχέδια αναπλάσεων όπως το Pla dela Ribera στη περιοχή του Poble Nou (McNeill 1999). Το 1972, κινήματα και συνεταιρισμοί γειτονιών θα συγκροτήσουν τη FAVB (*Federació d'Associacions de Veïn si Veïnes de Barcelona*), διεκδικώντας με έναν πιο οργανωμένο τρόπο το δικό τους χώρο στη χάραξη των πολιτικών για το αστικό περιβάλλον.

Τα τοπικά κινήματα αποτέλεσαν μια διέξοδο για την πολιτική δράση. Τα πολιτικά κόμματα, ιδιαίτερα της Αριστεράς, που λειτουργούσαν σε καθεστώς παρανομίας βρήκαν ένα πεδίο παρέμβασης πέρα από τους χώρους εργασίας. Υπολογίζεται πως στα τέλη της δεκαετίας του 1970 το PSUC είχε συμμετοχή στο 70% των οργανώσεων κατοίκων, το PSC στο 35% όπως επίσης και άλλα μικρότερα κόμματα (J. Huertas και Andreu 1996). Η πολιτική και οι διεκδικήσεις περνούσαν μέσα από την πόλη και τη γειτονιά. Όπως περιγράφει ο Manuel Castells στο γνωστό του έργο *The City and Grassroots*:

Η «γειτονιά» έγινε η οργανωτική βάση από την οποία ξεκινούσαν όλοι οι αγώνες, αν και άρχιζαν με ένα συγκεκριμένο πρόβλημα, αναπτύχθηκαν σε οργανώσεις κατοίκων που δραστηριοποιούνταν σε οτιδήποτε είχε να κάνει με την καθημερινότητα, από την κατοικία, μέχρι τους ελεύθερους χώρους, την παροχή νερού μέχρι λαϊκές γιορτές.» (Castells 1983, 215)

Οι δραστηριότητες και οι διεκδικήσεις των κινημάτων άγγιξαν ένα ευρύ κοινωνικό φάσμα (McNeill 1999; Castells 1983). Πέρα από τα εργατικά στρώματα και τις γειτονιές που βρίσκονταν στην πρωτοπορία, εντάχθηκαν σε αυτά ομάδες αρχιτεκτόνων, δικηγόρων και άλλων επιστημονικών ομάδων, ενώ είχαν και την προβολή των μέσων ενημέρωσης. «*Ήταν ακριβώς αυτή η σύνδεση με όλη την κοινωνία*», όπως σημειώνει ο Castells (1983), που έκανε τα τοπικά κινήματα τόσο σημαντικά στην Ισπανία, μια παράδοση που όπως θα δούμε φτάνει μέχρι τις μέρες (Marisol Garcia 2017a).

Αντίθετα, στην Αθήνα και στην Ελλάδα κατά τη περίοδο της δικτατορίας δεν αναπτύσσονται κινήματα πόλης με αντίστοιχη μορφή και δυναμική. Οι λόγοι θα πρέπει να αναζητηθούν στο ίδιο το μοντέλο αστικοποίησης και τις τοπικές σχέσεις εξουσίας που δημιουργήσε. Όποιες κινητοποιήσεις αναπτύσσονται θα είναι γύρω από το θέμα της κατεδάφισης αυθαιρέτων οικισμών, όπως στο Πέραμα, όμως εδώ δε θα έχουμε τα στοιχεία ριζοσπαστισμού που είδαμε στην περίπτωση της Βαρκελώνης (Βαϊού και Χατζημιχάλης 2012).

Αυτός ο ιδιότυπος «εκδημοκρατισμός» στην αστική γη (Leontidou 1990), που πραγματοποιήθηκε μέσω της μικρο-ιδιοκτησίας, οι πολιτικές εξάρτησης σε συνδυασμό με την απουσία στεγαστικής πολιτικής την μεταπολεμική περίοδο, δημιούργησε τις βασικές

συνθήκες ανάπτυξης ενός μοντέλου που μετέτρεψε το θέμα της στέγασης και γενικότερα τη σχέση των κατοίκων με το δημόσιο χώρο της πόλης σε μια «προσωπική ή και οικογενειακή υπόθεση» (Μαλούτας 2019).

Για τον Δημήτρη Φιλιππίδη σημαντικό στοιχείο ήταν και ο συγκεντρωτισμός στο τρόπο με τον οποίο εφαρμόζονταν ο πολεοδομικός σχεδιασμός. Όπως παρατηρεί:

«Η συμμετοχή του λαού στο σχεδιασμό γίνεται απλά σε επίπεδο ενημέρωσης. Άλλοι κανονίζουν τις τύχες του και γι' αυτό δε δείχνουν πρόθυμοι να εξηγήσουν τι συμβαίνει. Ο μέσος «κάτοικος» δεν καταλαβαίνει το όραμα που του προσφέρει ο πολεοδόμος, γιατί κανείς δε του έμαθε ποτέ την ποιοτική αξία που έχει κάτι τέτοιο στη ζωή του. Αντίθετα, ξέρει πότε θίγονται τα οικονομικά του συμφέροντα, ιδίως όταν δεν έχει άλλες δυνατότητες.» (Φιλιππίδης 1990, 20)

Το αποτέλεσμα ήταν η συγκρότηση ενός ιδιαίτερα ανθεκτικού συστήματος γης και οικοδομής που κατηύθυνε τις χωρικές διεκδικήσεις γύρω από τα θέματα της αστικής γης. Οι προεκτάσεις του φαινομένου αυτού θα είναι μακροχρόνιες και, όπως θα δούμε, δεν θα αντιμετωπιστούν με τη μετάβαση στη δημοκρατία. Παράλληλα, η συνθήκη αυτή θα επηρεάσει και το σύστημα αστικής διακυβέρνησης αλλά και τη συνολική ταυτότητα της πόλης.

3.1.2.4 ΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Οι διαφοροποιήσεις που παρουσιάστηκαν έχουν και θεσμικές προεκτάσεις καθώς θα επιδράσουν και στον τρόπο που θα συγκροτηθούν οι θεσμοί της Τοπικής Αυτοδιοίκησης αλλά και γενικότερα το σύστημα της Αστικής Διακυβέρνησης.

Σε μεθοδολογικό επίπεδο, την πιο συστηματική μελέτη πάνω σε θέματα τοπικών κυβερνήσεων την έχουν εκπονήσει οι Page και Goldsmith (1987), στηριζόμενοι στη διερεύνηση διαφορετικών συστημάτων στην Ευρώπη, θα διακρίνουν τις τοπικές κυβερνήσεις με βάση: (α) Το ρόλο των τοπικών κυβερνήσεων και στις αρμοδιότητές τους (β) στο θεσμικό στάτους και την πολιτική νομιμοποίηση (γ) τις δυνατότητες που έχουν οι τοπικά εκλεγμένοι σύμβουλοι να επηρεάσουν την κεντρική – εθνική κυβέρνηση σε ζητήματα χάραξης πολιτικής (Page και Goldsmith 1987). Η προσέγγισή τους διακρίνει τα συστήματα διακυβέρνησης της Βόρειας Ευρώπης (Σουηδία, Νορβηγία, Μ. Βρετανία, Γαλλία) από αυτά της Νότιας Ευρώπης (Ιταλία, Ισπανία). Τα πρώτα χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη αυτονομία, πρόσβαση σε πόρους, ισχύ στο σύστημα διακυβέρνησης κ.α. Τα δεύτερα από μια μεγαλύτερη πρόσβαση των τοπικών δρώντων υποκειμένων στην κεντρική εξουσία. Οι διαφοροποιήσεις αυτές προκύπτουν σύμφωνα με τους συγγραφείς από παράγοντες που σχετίζονται με την καθυστερημένη ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στη Νότια Ευρώπη, τις θρησκευτικές διαφορές και πως αυτές αποτυπώνονται στα εκπαιδευτικά συστήματα και τα μεγέθη των Δήμων.

Χρησιμοποιώντας το συγκεκριμένο σχήμα θα δούμε όμως ότι ακόμα και εντός του Ευρωπαϊκού Νότου υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση (Leontidou 1995).

Στην Ισπανία η μετάβαση στη δημοκρατία θα βρει τους Δήμους και τις περιφέρειες (ιδιαίτερα την Καταλονία) σε περισσότερο προνομιακή θέση σε σχέση με την Ελλάδα και με περισσότερες αρμοδιότητες. Το νέο σύστημα αποτέλεσε τομή σε σχέση με το συγκεντρωτικό μοντέλο της δικτατορίας και, οι πόλεις-οι Δήμοι είχαν κεντρική θέση σε αυτό. Στο πεδίο για παράδειγμα του χωρικού σχεδιασμού, πέρα από κάποιες κεντρικές επιλογές, οι Δήμοι και οι Περιφέρειες έχουν την αποκλειστικότητα στη χάραξη πολιτικής και στην εφαρμογή του σχεδιασμού. Στην Ελλάδα το μοντέλο παραμένει ιδιαίτερα συγκεντρωτικό μέχρι και σήμερα. Ο ρόλος των Δήμων είναι περιορισμένος, με τις Περιφέρειες

να έχουν κάποιες παραπάνω αρμοδιότητες και το σημαντικότερο ρόλο τον διατηρεί το κεντρικό κράτος με τα αρμόδια υπουργεία και υπηρεσίες. Με ιδιαίτερο τρόπο, η πραγματικότητα αυτή αποτυπώνεται στην περίπτωση της Αθήνας, όπου σημαντικές πτυχές προγραμματισμού και σχεδιασμού είναι στην αρμοδιότητα του κεντρικού κράτους.

Εικόνα 4. Αεροφωτογραφία της Βαρκελώνης το 1956 (Πηγή: AMB)

3.1.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΙΣ ΔΥΟ ΠΟΛΕΙΣ

Στις προηγούμενες ενότητες είδαμε συνοπτικά πτυχές της ανάπτυξης των δύο πόλεων μέσα από τα κοινά χαρακτηριστικά και τις διαφοροποιήσεις τους. Για να μπορέσουμε όμως να αποκτήσουμε μια συνολική εικόνα και να αξιολογήσουμε τις Αστικές Πολιτικές και τους μηχανισμούς που τις δημιουργήσαν είναι σημαντική η εμβάθυνση ιδιαίτερα στην περίοδο πριν την κρίση του 2008. Το σημείο αυτό είναι κομβικό για τη συγκεκριμένη μελέτη καθώς αποτελεί μια πρώτη ανάγνωση των Αστικών Πολιτικών υπό το μεθοδολογικό πλαίσιο που αναπτύσει, και έχει παρουσιαστεί αναλυτικά παραπάνω (Βλ. 2.4.3).

Στις δύο περιπτώσεις, εστιάζοντας στην περίοδο από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 μέχρι και την κρίση του 2008 θα εξετάσουμε τη σχέση μεταξύ των πολιτικών υποκειμένων, των τοπικών σχέσεων εξουσίας και θεσμών, καθώς και του ευρύτερου πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού πλαισίου στο οποίο αναπτύσσονται. Από τη αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση όλων των παραπάνω θα προκύψει μια βασική σειρά συμπερασμάτων για τους μηχανισμούς που διαμορφώνουν τις Αστικές Πολιτικές στις δύο πόλεις.

Η περιοδολόγηση της έρευνας στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη, αν και με διαφορές, καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από το ευρύτερο πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο της εποχής (πτώση των δικτατοριών, μετάβαση στη δημοκρατία, ένταξη στην ΕΕ των χωρών του Ευρωπαϊκού Νότου) σε συνδυασμό με κομβικά γεγονότα για τις δύο πόλεις (Ολυμπιακοί Αγώνες). Αναλυτικότερα υιοθετήθηκε η παρακάτω προσέγγιση:

- Για την Βαρκελώνη η περιοδολόγηση χωρίζεται α] στην περίοδο από το 1979 μέχρι το 1985 όπου έχουμε τη συγκρότηση των δημοκρατικών θεσμών στη πόλη και τις πρώτες προσπάθειες μετάβασης από το Φρανκικό μοντέλο αστικοποίησης, β] την περίοδο 1986-1992 η οποία χαρακτηρίζεται από την προετοιμασία της πόλης για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1992 και τέλος γ] την περίοδο 1993-2007 όπου έχουμε την διεθνοποίηση της πόλης και του «Μοντέλου Βαρκελώνη» και την εφαρμογή ενός πιο νεοφιλελεύθερου πλαισίου στις Αστικές Πολιτικές με έμφαση στην ανταγωνιστικότητα της πόλης. Η περίοδος αυτή θα καταλήξει στην κρίση στον τομέα των ακινήτων.
- Για την Αθήνα η περιοδολόγηση χωρίζεται α] στην περίοδο από το 1974 μέχρι το 1985 όπου έχουμε τις πρώτες προσπάθειες ρύθμισης του χώρου και μια πλούσια συζήτηση γύρω από το μέλλον της πόλης, β] στην περίοδο 1986-1995 η οποία είναι μεταβατική και χαρακτηρίζεται από μια «αποτυχία» της προηγούμενης περιόδου με σημαντικές εξελίξεις που πηγάζουν κυρίως από την ένταξη της χώρας στην ΕΕ και το άνοιγμα των συνόρων με τα Βαλκάνια στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και τέλος γ] στην περίοδο 1996 με 2007 η οποία χαρακτηρίζεται από τους Ολυμπιακούς Αγώνες και την μεταολυμπιακή διαχείριση της πόλης.

3.2 ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ 1979-2007: ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΣΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ-ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΗ

3.2.1 ΕΚΔΗΜΟΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ «ΕΠΑΝΟΙΚΕΙΟΠΟΙΗΣΗ» ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ (1979-85)

3.2.1.1 Η ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ « ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ »

Η δολοφονία του Luis Carrero Blanco το 1973 από την ΕΤΑ και ο θάνατος του Φράνκο δύο χρόνια αργότερα θα οδηγήσουν στο τέλος του, σχεδόν σαράντα χρόνων, Φρανκικού καθεστώτος, και σε μια πορεία ήπιας μετάβασης προς τη δημοκρατία. Το 1976 θα υπογραφεί ο Νόμος της Πολιτικής Μεταρρύθμισης (*Ley para la Reforma Política*) που θα οδηγήσει στην αναγνώριση των πολιτικών κομμάτων και τον επαναπατρισμό των πολιτικών εξόριστων, το 1977 θα πραγματοποιηθούν οι πρώτες ελεύθερες εκλογές μετά το 1936, και το 1978 θα υπογραφεί το νέο σύνταγμα της χώρας. Η εποχή της «Μετάβασης» (*La Transición*), όπως θα ονομαστεί, είναι κομβικής σημασίας περίοδος για να αντιληφθούμε τους ευρύτερους μετασχηματισμούς που σχετίζονται με την περίπτωση της Βαρκελώνης. Η ανάπτυξη της πόλης μετά το 1979 θα διαμορφωθεί μέσα από τη **συγκρότηση του Ισπανικού Κράτους στη μετά Φράνκο εποχή, τη σταθεροποίηση και τον εκδημοκρατισμό των θεσμών, που στη Βαρκελώνη εκφράστηκαν σε μεγάλο βαθμό μέσα και από τον σχεδιασμό** (Montaner 2012a; Cano, Pradel, και Garcia 2016; Marisol Garcia 2003; B. Garcia 2013), εντός όμως ενός ευρύτερου πλαισίου το οποίο χαρακτηριζόταν από την οικονομική κρίση των αρχών της δεκαετίας του 1970-80 (Iglesias κ.ά. 2011) καθώς και την πορεία προς την Παγκοσμιοποίηση και τον Εξευρωπαϊσμό (Blakeley 2005).

Το σύνταγμα του 1978 θα φέρει ραγδαίες αλλαγές στη διοικητική οργάνωση του Ισπανικού Κράτους και τον καταμερισμό αρμοδιοτήτων, μέσα από τη συγκρότηση των 17 Αυτόνομων Κοινοτήτων³³ (Comunidades Autonomas). Το στοιχείο της αποκέντρωσης ήταν έντονο, με μια ισχυρή τάση να παραχωρηθεί αυξημένη αυτονομία στις κοινότητες που χαρακτηρίζονται από το «εθνικό» στοιχείο όπως αυτή της Καταλονίας (Marisol Garcia 2003). **Το αποτέλεσμα ήταν να δοθούν αυξημένες εξουσίες σε περιφερειακό επίπεδο**, με αρμοδιότητες όπως ο χωρικός σχεδιασμός, η κατοικία, η εκπαίδευση, η υγεία κ.α (Generalitat de Catalunya 2014; Pérez 2007). Στο νέο πλαίσιο όμως δε προβλέπονταν μεγάλα περιθώρια ευελιξίας στις τοπικές κυβερνήσεις, σε ένα πολιτικό σκηνικό αντίθετα το οποίο χαρακτηριζόταν από την έντονη συγκρότηση και δραστηριοποίηση ισχυρών τοπικών ελίτ και κοινωνικών κινημάτων (Medir κ.ά. 2017; Blakeley 2005). Τα έσοδα των Δήμων από κρατικούς και περιφερειακούς πόρους θα είναι περιορισμένα γεγονός που θα τους στρέψει σε άλλες πηγές χρηματοδότησης, που όπως θα δούμε αργότερα σχετίζονται και με την έκρηξη της αστικοποίησης (Marisol Garcia 2017b). **Έτσι, η σύγκρουση και οι διαφοροποιήσεις τοπικού-περιφερειακού (Βαρκελώνη-Καταλονία) καθώς και περιφερειακού-εθνικού (Καταλονία-Ισπανία) θα αποτελέσουν ένα βασικό χαρακτηριστικό των πολιτικών** (McNeill 1999).

Παράλληλα, καθοριστικός ήταν ο ρόλος των τοπικών κινημάτων στη διαμόρφωση των πολιτικών στη Βαρκελώνη και γενικότερα του μοντέλου αστικής ανάπτυξης την περίοδο αυτή, όπως έχουμε αναφέρει ήδη (βλ. 3.1). Η ιδιαιτερότητα αυτή που καθόρισε σύμφωνα με πολλούς ερευνητές το Μοντέλο Βαρκελώνη (Calavita και Ferrer 2000; Blanco 2009; Blakeley 2005; Degen και García 2012; Marisol Garcia 1990) έχει τις ρίζες του στο Φρανκικό καθεστώς, όπου ο χώρος ήταν ένα πεδίο έντονων συγκρούσεων.

Το χτίσιμο των νέων δημοκρατικών θεσμών στη Βαρκελώνη θα συμπέσει επίσης με την οικονομική κρίση του τέλους της δεκαετίας του 1970, γεγονός που θα επηρεάσει

σημαντικά τον παραγωγικό ιστό της πόλης και ιδιαίτερα τη βιομηχανική της βάση. Από το 1979 στο 1986 η απασχόληση καταγράφει μια πτώση της τάξης του 25% (Iglesias κ.ά. 2011), και χάνονται σχεδόν 250,000 θέσεις εργασίας στη βιομηχανία (Marisol Garcia 2003). Το 1985 μάλιστα στην Καταλονία καταγράφεται το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας σε όλη την Ισπανία (Blakeley 2005). Η βιομηχανία αρχίζει να αναδιοργανώνεται, με μια χωρική διασπορά προς την ευρύτερη μητροπολιτική περιοχή της Βαρκελώνης και την περιφέρεια της Καταλονίας. Αυτή η ανανέωση με αφορμή την κρίση ενισχύεται και από τις πολιτικές της κυβέρνησης της Καταλονίας με προγράμματα όπως το ZUR (Zona de Urgente Reindustrialización) που στόχο είχαν την ενίσχυση της βιομηχανίας σε περιφερειακό επίπεδο³⁴, αλλά και του PGM (Pla General Metropolitana) του 1976 (Ferrer 1997). Η συνθήκη αυτή θα έχει επιπτώσεις σε επίπεδο πληθυσμιακής κινητικότητας. Η Βαρκελώνη θα χάσει 200,000 κατοίκους (Iglesias κ.ά. 2011) και ταυτόχρονα περιφερειακές πόλεις όπως το Sabadell, Teresa, Granollers κ.α. θα ενισχυθούν πληθυσμιακά (Eastaway κ.ά. 2007).

Την ίδια περίοδο κεντρικές περιοχές της πόλης αντιμετώπιζαν σημαντικά προβλήματα αστικής υποβάθμισης (Arbaci και Tapada-Berteli 2012). Όπως παρατηρούσε ο Donald McNeill αναφερόμενος στη γειτονιά του Chino και στην περιοχή της Plaça Real:

«Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, η γειτονιά βρισκόταν στο τελικό στάδιο της υποβάθμισης. Σκληρά ναρκωτικά, πορνεία, οργανωμένο έγκλημα και οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης ήταν η πραγματικότητα πίσω από τη Μπασέικη φήμη [...] Οι δρόμοι του Chino, το νότιο τμήμα της Rambla, η Plaça Real και η περιοχή γύρω από την Carrer Escudellers μεταμορφώθηκαν από την άφιξη της ηρώνας [...] Η Plaça Real έγινε το κέντρο συγκρούσεων ανάμεσα σε συμμορίες, ενώ ήταν συχνό φαινόμενο να βλέπεις τουρίστες υπό τη συνοδεία αστυνομικών να περιφέρονται με την ελπίδα ότι θα βρούνε τα κλεμμένα τους ρολόγια, τσάντες και πορτοφόλια» (McNeill 1999, 33)

Η αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών, με μια ταυτόχρονη λογική «επανοικειοποίησης» του ιστορικού κέντρου της πόλης, ήταν από νωρίς στο επίκεντρο της πολιτικής ατζέντας (Arbaci και Tapada-Berteli 2012).

Έτσι η «Μετάβαση» θα βρει τη Βαρκελώνη με έντονα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, αλλά και με ένα ιδιαίτερο «κοινωνικό κεφάλαιο», το οποίο σε συνδυασμό με τη συμμαχία Αριστεράς και Σοσιαλιστών στο Δήμο της Βαρκελώνης θα αποτελέσει τη βάση για το μετασχηματισμό της πόλης.

Το 1979 στο Δημοτικό Συμβούλιο της Βαρκελώνης θα έρθουν στην εξουσία οι Σοσιαλιστές με Δήμαρχο τον Narcís Serra (1979-1982) και στη συνέχεια τον Pasqual Maragall (1982-1997). **Μαζί τους θα έρθει και μια νέα πολιτική ατζέντα που έχει στο επίκεντρο την ίδια την πόλη** (Iglesias κ.ά. 2011).

Διαμορφώθηκε έτσι ένα σύστημα διακυβέρνησης που στηριζόταν στη συμμετοχή των πολιτών και την αποκέντρωση των αποφάσεων, ακόμη και σε επίπεδο γειτονιάς. Προφανώς, σημαντικό ρόλο σε αυτήν την κατεύθυνση έπαιζαν και τα κοινωνικά κινήματα, μεγάλο τμήμα της ηγεσίας των οποίων είχε πλέον ενταχθεί στη διοικητική δομή του Δήμου μετά τις εκλογές του 1979 (Calavita και Ferrer 2000). Όμως, σύμφωνα με τον Blakeley, ήταν στην πραγματικότητα οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της περιόδου (κρίση και κοινωνικά προβλήματα) που οδήγησαν τις «πολιτικές ελίτ της πόλης να αναγνωρίσουν το γεγονός ότι δε μπορούσαν να αντιμετωπίσουν από μόνες τους αυτές τις προκλήσεις, αλλά θα έπρεπε να συν-διοικήσουν τόσο με τους επιχειρηματίες όσο και με οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών» (Blakeley 2005, 151).

34. Misse, Andreu. 1984. 'El Gobierno declarará una Zona de Urgente Reindustrialización en el cinturón de Barcelona'. El País, 9 Απρίλιος 1984, τμ. Economía. https://elpais.com/diario/1984/04/09/economia/450309616_850215.html.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στην περίπτωση της Βαρκελώνης είναι ότι οι συμμετοχικές διαδικασίες, πέρα από τις πιέσεις ομάδων πολιτών και κινημάτων, έλαβαν και θεσμική διάσταση (Blakeley 2010; 2005; Borja 1996), κάτι που θα εξασφαλιστεί μέσα από την αποκέντρωση εξουσιών στο επίπεδο της γειτονιάς (*Distrito*). Το 1983 η διαδικασία αποκέντρωσης θα ξεκινήσει με την ίδρυση ειδικής επιτροπής που θα επεξεργαζόταν το νέο σχέδιο. Σύμφωνα με το Jordi Borja³⁵, διευθυντή της επιτροπής, η αποκέντρωση είχε κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση ενός οργανωμένου πλαισίου συμμετοχής και ήταν αποτύπωση του εκδημοκρατισμού των χρόνων που ακολούθησαν τη μετάβαση. Το 1986 θα ψηφιστεί από το Δημοτικό Συμβούλιο το *Organizaci6n política del distrito y participaci6n ciudadana*, όπου θα θεσπιστεί το σύστημα αποκεντρωμένης διακυβέρνησης και συμμετοχής των πολιτών. Με το νέο σύστημα, ορίζονται οι ρόλοι των Κοινοτικών Συμβουλίων, των Προέδρων των Κοινοτικών Συμβουλίων και ο ρόλος των Δημοτικών Συμβούλων. Παράλληλα ορίζονται μια σειρά μηχανισμών συμμετοχής: δημόσιες ακρόασεις στο επίπεδο του Δήμου και της Γειτονιάς που μπορούν να καλεστούν τόσο από το δημοτικό συμβούλιο όσο και από πολίτες, δικαίωμα παρέμβασης στις συνεδριάσεις των κοινοτικών συμβουλίων και συγκρότηση τομεακών επιτροπών για διάφορες θεματικές, δημοτικά δημοψηφίσματα κ.α. Ο Δήμος είναι υπόχρεος να ενημερώνει τις συγκεκριμένες επιτροπές για το πώς ενσωματώνει τις προτάσεις τους.

Ευρύτερα η συμμετοχή αρχίζει και εντάσσεται στην στρατηγική διακυβέρνησης της πόλης και λαμβάνει «επαγγελματική» διάσταση (professionalization).

3.2.1.2 Ο ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ: ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ, Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΑΚΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ.

Στο πεδίο του χωρικού σχεδιασμού εντοπίζεται μια ξεκάθαρη διαφοροποίηση από την Φρανκική περίοδο (Blanco 2009), με το επίκεντρο να βρίσκεται στον μητροπολιτικό σχεδιασμό (Ferrer 1997) και την «ανάκτηση» του κέντρου της πόλης (Iglesias κ.ά. 2011; Degen και García 2012).

Η έγκριση του PGM το 1976 θα αποτελέσει μια τομή με την εποχή της ακραίας ανάπτυξης και της άναρχης πολεοδόμησης (Calavita και Ferrer 2000; Ferrer 1997; Pagliarini 2004; Solans 1997; Recio 2019), ενώ σε μεγάλο βαθμό θα επηρεαστεί από τα κοινωνικά κινήματα και τις οργανώσεις γειτονιάς. Ταυτόχρονα, θα συναντήσει και τη σφοδρή αντίδραση των εργολάβων και άλλων επιχειρηματικών κύκλων της πόλης που έβλεπαν με καχυποψία τις νέες αλλαγές, κατηγορώντας το σχέδιο ως «σοσιαλιστικό» (Huertas 1997)³⁶. Το PGM χαρακτηρίζουν τρεις βασικές κατευθύνσεις:

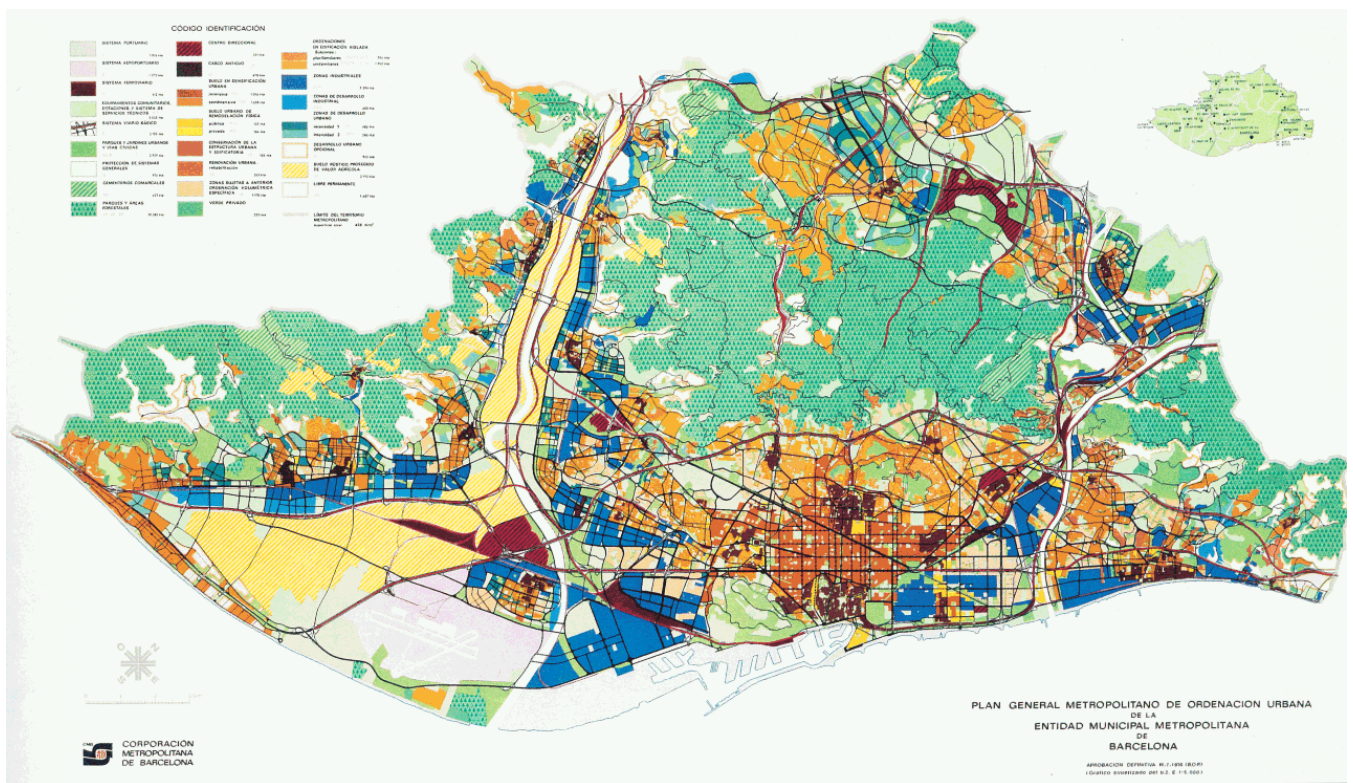
Η αποσυμφόρνηση των κεντρικών περιοχών της Βαρκελώνης όπου το στοιχείο της αστικής υποβάθμισης ήταν έντονο. Αυτό έγινε με τον περιορισμό της δόμησης, την χωροθέτηση περιοχών πρασίνου και ελεύθερων χώρων και κυρίως με τον καθορισμό ζωνών ανάπτυξης σε μητροπολιτικό επίπεδο. Περίπου 3.800 εκτάρια ορίστηκαν ως περιοχές προς πολεοδόμηση στην άμεση μητροπολιτική περιοχή (Pargserisa 2013).

Η αποκέντρωση της βιομηχανίας στη περιφέρεια της πόλης και η απελευθέρωση γης για άλλες χρήσεις ιδιαίτερα στο ιστορικό κέντρο. Η διαδικασία αυτή βέβαια είχε ήδη εκκινήσει και από τις ίδιες τις επιχειρήσεις στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης και της αποβιομηχάνισης. Υπολογίζεται ότι την περίοδο 1964-1970, 268 βιομηχανίες είχαν μετεγκατασταθεί ή είχαν κλείσει, γεγονός που «απελευθέρωσε» πάνω από 120 εκτάρια προς επανάχρηση (Ferrer 1997).

Τέλος, τα παραπάνω συμπληρώνονται από τη διάρθρωση ενός συστήματος μεταφορών σε μητροπολιτικό επίπεδο που θα μπορούσε να τις υποστηρίξει.

35. Καταλανός πολιτικός και Ακαδημαϊκός, Διευθυντής της *Comissió de Ajuntament Descentralitzaci6 Municipal de Barcelona i Participaci6 Ciutadana* (Δημοτικής επιτροπής Αποκέντρωσης και Συμμετοχής Πολιτών) την περίοδο 1983-1987 και Αντιδήμαρχος του Δήμου της Βαρκελώνης (1983-1995).

36. Σύμφωνα με το Ferrer η αρχική έκδοση του σχεδίου το 1974 οδήγησε σε 32.000 προσφυγές στη βάση ότι θίγει τα ιδιωτικά συμφέροντα. Αντίστοιχα στη τελική του έκδοση έγιναν 21.000 προσφυγές στην ίδια κατεύθυνση (Ferrer 1997).

Εικόνα 5. Πλ. General Metropolitá (PGM) του 1976 [Πηγή: AMB]

Το PGM αποτέλεσε ένα σημείο εκκίνησης για να αναπτυχθεί μια ολόκληρη στρατηγική «επανάκτησης» της πόλης και ιδιαίτερα των κεντρικών περιοχών.

Τα προβλήματα άλλωστε σε περιοχές όπως η Ciutat Vella ήταν έντονα. Κακές συνθήκες διαβίωσης, έλλειψη δημόσιων χώρων και κοινωνικών υποδομών, ναρκωτικά και εγκληματικότητα, και την ίδια στιγμή η ανεργία να βρίσκεται στο υψηλότερο επίπεδο από όλες τις γειτονιές της πόλης. Ταυτόχρονα, οι οργανώσεις της γειτονιάς, μέσω της FAVB, θα ασκήσουν έντονες πιέσεις πριν τις τοπικές εκλογές του 1979 ώστε να επιλυθούν όλα αυτά τα προβλήματα διεκδικώντας αστικά πάρκα, δημόσιες συγκοινωνίες, ελεύθερους χώρους και υποδομές (McNeill 1999). Το δημοκρατικό Δημοτικό Συμβούλιο θα στραφεί προς αυτή την κατεύθυνση και σε αυτό θα συμβάλει σε μεγάλο βαθμό και ο νέος Διευθυντής του τμήματος Πολεοδομίας, Oriol Bohigas.

Έχοντας ήδη το PGM ως εργαλείο, ο Bohigas στράφηκε απευθείας στην αντιμετώπιση των προβλημάτων ακολουθώντας, όπως υποστηρίζει ο Buchanan, μια «οπουρτουριστική στρατηγική» και αντί να έχει ως οδηγό μια συνολική στρατηγική αλλαγών «δρούσε εκεί που του εμφανιζόταν η ευκαιρία» και με άξονα «να ικανοποιήσει τα αιτήματα των πολεοδόμων παρούσας ταυτόχρονα μια εικόνα αποτελεσματικής διοίκησης» (αναφορά στο Calavita και Ferrer 2000). Επηρεασμένος και από άλλα ρεύματα της περιόδου (Ellin 1999; Monclús 2003) θα εισάγει τη λογική των σημειακών παρεμβάσεων (*esponjamiento*) με στόχο την ανάκτηση του δημόσιου χώρου και τη συνολική αναγέννηση του υφιστάμενου αστικού ιστού (Arbaci και Tapada-Berteli 2012; Blanco 2009; McNeill 1999). Ήταν ταυτόχρονα μια κατεύθυνση που ήθελε να υιοθετήσει συνολικά το Δημοτικό Συμβούλιο. Ο χώρος και ο αστικός σχεδιασμός ως πεδίο αποτύπωσης της αποτελεσματικότητας των δημοκρατικών θεσμών, μια πολιτική που έβαζε στο κέντρο τη γειτονιά, προωθούσε την κοινωνική συνοχή, και έδινε ρόλο στους πολίτες μέσα από αναβαθμισμένες διαδικασίες συμμετοχής του κοινού (Degen και García 2012; Blakeley 2005). Έτσι, εκμεταλλευόμενο και τις συνθήκες της εποχής, το Δημοτικό Συμβούλιο θα αρχίζει να αγοράζει εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές εκτάσεις και να τις μετατρέπει σε κοινωνικές υπηρεσίες, κοινωφελείς υπο-

δομές και κοινόχρηστους χώρους (Iglesias κ.ά. 2011; Degen και García 2012).

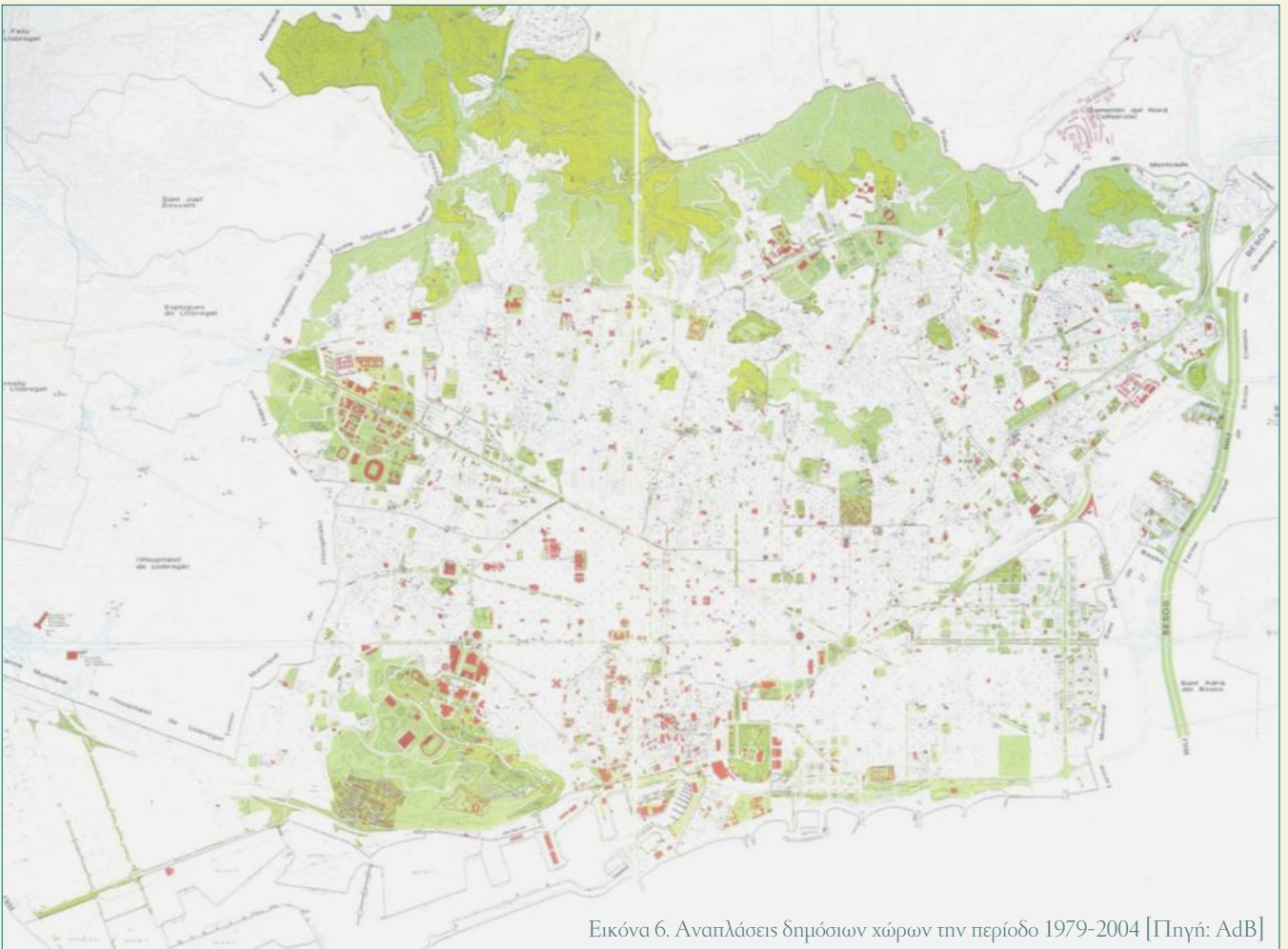
Η πολιτική αυτή σχεδιασμού θα κρυσταλλωθεί μέσα από τα PERIs (*Plan Especial de Reforma Interior*), που θα αποτελέσουν το βασικό εργαλείο χωρικών παρεμβάσεων την περίοδο 1980-1986³⁷. Τα PERIs μετέφραζαν τις χωρικές κατευθύνσεις σχεδίων όπως το PGM σε τοπικό επίπεδο. Σύμφωνα όμως με τον Juli Esteban η σημασία τους ήταν ευρύτερη (Esteban 2004):

- Αποτέλεσαν ένα μέσο ανάδειξης της αυθεντικότητας και μοναδικότητας γειτονιών πέρα από τις γενικές διατάξεις του PGM.
- Ήταν ένα εργαλείο υλοποίησης της βούλησης των πολιτών ιδιαίτερα σε ό, τι αφορά κοινωνικές υποδομές και χώρους πρασίνου εκεί που δεν είχαν γίνει προβλέψεις από το PGM.
- Τέλος, ήταν ένα εργαλείο εναντίωσης στο PGM αναφορικά με συγκεκριμένα έργα, όπως αυτά των υποδομών.

Τα αποτελέσματα της στρατηγικής αυτής οδήγησαν σε πάνω από 150 δράσεις δημιουργίας δημόσιων χώρων τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980 (Monclús 2003). Οι πρώτοι ελεύθεροι χώροι θα αρχίσουν να διαμορφώνονται στις ιστορικές κεντρικές περιοχές όπως η Ciutat Vella, Gràcia και το Sants με πλατείες όπως η Plaça de Trilla, Plaça de Sants, Plaça de la Mercè, Plaça Reial κ.α. (Montaner 2012a; Benach 2004). Οι μετασχηματισμοί θα είναι ραγδαίοι ιδιαίτερα στη περιοχή της Raval όπου, όπως παρατηρεί ο McNeil, «*η μπουδντόζα και ο γερανός*» θα είναι το βασικό στοιχείο του αστικού τοπίου όλη εκείνη τη δεκαετία. (McNeill 1999).

Συμπερασματικά, η περίοδος 1979-1985 είναι ιδιαίτερα σημαντική για να αντιληφθούμε το ρόλο του τοπικού πολιτικού παράγοντα στη διαμόρφωση μια διαφορετικής στρατηγικής σε επίπεδο Αστικών Πολιτικών. Αυτό δε μπορεί να ιδωθεί έξω από το πλαίσιο της «Μετάβασης», του εκμοντερνισμού της Σοσιαλδημοκρατίας (Marshall 2000; McNeill 1999), με τον εξαιρετικά σημαντικό ρόλο ηγετών όπως ο Maragall, καθώς και του ενεργού ρόλου των κοινωνικών κινημάτων (Calavita και Ferrer 2000). Ήταν όμως ταυτόχρονα και το τέλος μιας εποχής, μιας συνολικά μεταβατικής περιόδου τόσο για την Ισπανία όσο και για την υπόλοιπη Ευρώπη (Monclús 2003). Τα επόμενα χρόνια θα ξεκινήσει μια διαδικασία όπου οι αστικές πολιτικές στη Βαρκελώνη θα αρχίσουν να αλλάζουν και η πόλη όπως υποστηρίζει ο Josep Maria Montaner θα αρχίσει να «καταναλώνει» το μοντέλο που η ίδια έφτιαξε (Montaner 2012a).

37. Τα PERIs θα χρησιμοποιούνται σαν εργαλείο σε μικρότερη κλίμακα και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990

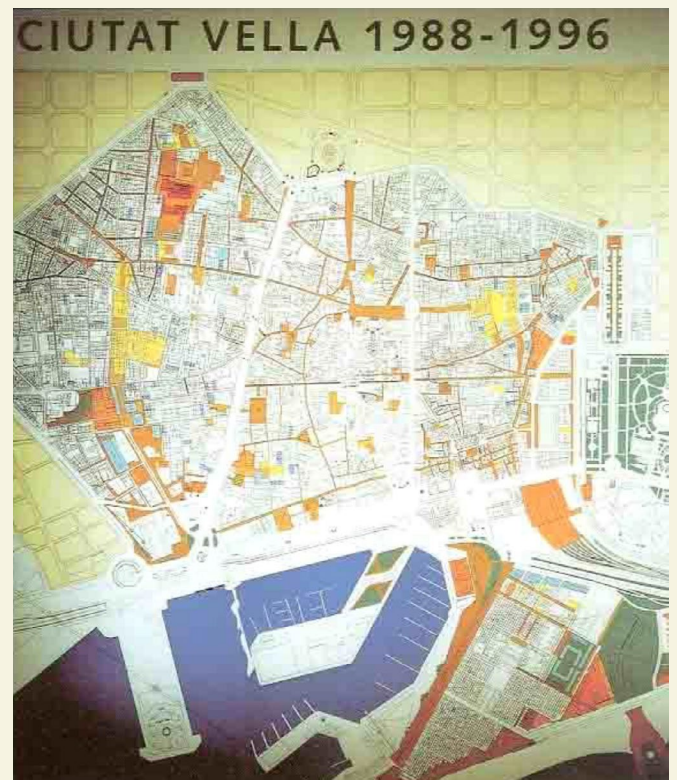
Εικόνα 6. Αναπλάσεις δημόσιων χώρων την περίοδο 1979-2004 [Πηγή: AdB]

ΠΛΑΙΣΙΟ 2. Ο ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Ο μετασχηματισμός της πόλης είχε επιτευχθεί σε μεγάλο βαθμό μέσα από την βελτίωση της εικόνας του δημόσιου χώρου της πόλης. Η ανάπλαση πλατειών, δρόμων και χώρων πρασίνου θα βρίσκεται στο κέντρο της στρατηγικής του Δήμου και τμήμα των διεκδικήσεων των κινημάτων πόλης. Η συμμετοχή των κατοίκων στην διαδικασία αυτή ήταν κομβικός και βοήθησε στην εξασφάλιση ευρύτερων συνααινέσεων για την πολιτική του Δήμου.

Εικόνα 7. Κάτοικοι βοηθούν στην κατασκευή της Plaça dels Porxos [Πηγή: El Haddad 2017]

Εικόνα 8. Χάρτης του Δήμου όπου αποτυπώνονται οι αναπλάσεις στη Ciutat Vella την περίοδο 1988-1996 [Πηγή: AdB]

3.2.2 ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ, ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ (1986-1992)

3.2.2.1 ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΕΟΚ, ΑΝΑΛΗΨΗ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ ΤΟΥ 1992 ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΠΑΛΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Το 1986 αποτελεί μια κομβική χρονιά. Η Ισπανία εντάσσεται στην ΕΟΚ³⁸ και η Βαρκελώνη παίρνει το χρίσμα για τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του 1992. Οι δύο αυτοί παράγοντες θα επηρεάσουν σημαντικά τη χάραξη των αστικών πολιτικών σε τοπικό επίπεδο.

Η Βαρκελώνη θα δει μια ραγδαία ανάπτυξη τα επόμενα χρόνια, πράγμα που θα αποτυπωθεί τόσο με χωρικούς όρους, λόγω της επέκτασης της μητροπολιτικής περιοχής, όσο και με χρηματοοικονομικούς (Trullén, Lladós, και Rafael 2002; Monclús 2003). Η ΕΟΚ θα φέρει μαζί της την «περιφερειακή» κλίμακα (territorial scale) στην πρωτοκαθεδρία της οικονομικής μεγέθυνσης. Η αποκέντρωση της βιομηχανίας θα συνεχιστεί δημιουργώντας νέα κέντρα σε μητροπολιτικό επίπεδο όπως η Igualada, η Manresa κ.α (Iglesias κ.ά. 2011), ενώ το δομημένο περιβάλλον θα επεκταθεί σε τέτοιο βαθμό που από 21.000 Εκτ. το 1972 θα φτάσει τα 45.000 Εκτ. το 1992 (Monclús 2003). Συγκεκριμένα από το 1986 μέχρι το 1991 η μητροπολιτική περιοχή της Βαρκελώνης θα αναπτυχθεί κατά 30% (Iglesias κ.ά. 2011).

Αυτή η στροφή προς τη μητροπολιτικοποίηση-περιφερειοποίηση έφερε στο επίκεντρο της πολιτικής ατζέντας το ζήτημα της μητροπολιτικής διακυβέρνησης, μέσα από τη σύγκρουση του Δήμου της Βαρκελώνης με τη Καταλανική Κυβέρνηση (Iglesias κ.ά. 2011; Marisol Garcia 2003; McNeill 1999; Tomàs 2017), γεγονός που αποτυπώθηκε στην πολιτική διαπάλη δύο σημαντικών πολιτικών ηγετών: του Pasqual Maragall, Δημάρχου της Βαρκελώνης από τη μεριά του PSC την περίοδο 1982-1997 και του Jordi Pujol, Πρόεδρου της Καταλονίας με το συντηρητικό CiU από το 1980 έως το 2003 (Degen και Garcia 2012; Marisol Garcia 2003; McNeill 1999). Η σύγκρουση αυτή, αν και με αφορμή τους ΟΑ, αφορούσε το όραμα γύρω από την σχέση της Βαρκελώνης με την Καταλονία, της πόλης με την περιφέρεια (Aroca 2017; Marisol Garcia 2003; McNeill 1999). Ο Maragall υποστήριζε μια κατεύθυνση που τοποθετούσε τη Βαρκελώνη στο επίκεντρο σε μια ευρύτερη λογική που είχε την πόλη και τη μητροπολιτική της περιοχή ως όχημα για την οικονομική ανάπτυξη όλης της περιφέρειας. Ο Pujol αντίθετα πρόκρινε την περιφέρεια και την ενίσχυση των μεσαίων πόλεων σε μια αφήγηση που υποστήριζε πως η ανάπτυξη της Βαρκελώνης γινόταν εις βάρος της υπόλοιπης περιφέρειας (Marisol Garcia 2003; McNeill 1999).

Έτσι, το 1987, ένα χρόνο μετά την ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων από την Βαρκελώνη, οι πολιτικές διαφωνίες θα οδηγήσουν και σε θεσμικές αλλαγές με την ψήφιση του νόμου για τη Χωρική Οργάνωση της Καταλονίας (Ley 7/1987). Με το νέο θεσμικό πλαίσιο θα καταργηθεί η Corporación Metropolitana de Barcelona (CMB), στην προεδρία της οποίας, από το 1974 που συγκροτήθηκε, ήταν ο Δήμαρχος της Βαρκελώνης. Η κίνηση αυτή είχε στόχο την αποδυνάμωση του ρυθμιστικού ρόλου της Βαρκελώνης σε περιφερειακό επίπεδο (Iglesias κ.ά. 2011; Marisol Garcia 2003; Tomàs 2017), παράλληλα η Κυβέρνηση της Καταλονίας θα βάλει εμπόδια ή θα καθυστερήσει τη χρηματοδότηση υποδομών για τους ΟΑ (McNeill 1999).

Για τον McNeill, η διαπάλη γύρω από τη Μητροπολιτική διακυβέρνηση εκφράζει τη σύγκρουση δύο διαφορετικών πολιτικών θεωριών, μιας σοσιαλδημοκρατικής και μιας τοπικιστικής-εθνικιστικής (McNeill 1999, 56). **Αναδεικνύει όμως και ένα βασικό χαρακτηριστικό της Καταλανικής πολιτικής σκηνής, τις θεσμικές και χωρικές συγκρούσεις που εκφράζονται μέσα από τη διαπάλη και τις σχέσεις**

38. Η ένταξη στη ΕΟΚ θα ενισχύσει τους μετασχηματισμούς που είχαν ξεκινήσει ήδη από τις αρχές του 1980 σε όλη την Ισπανία. Το PSOE σε όλη τη δεκαετία του 1980 εφάρμοσε μια στρατηγική αποδιοργάνωσης του κορπορατίστικου συστήματος της δικτατορίας, μέσω πολιτικών ιδιωτικοποιήσεων, ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των δημόσιων επιχειρήσεων και αναδιάρθρωσης της βιομηχανίας με μια ταυτόχρονη ενίσχυση των πολιτικών κοινωνικής πρόνοιας (McNeill 1999; Navarro 1997). Το αποτέλεσμα ήταν μια ραγδαία ανάπτυξη, με μια αύξηση του ΑΕΠ της τάξης του 40% την περίοδο 1980-1992, παράλληλα όμως με πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας αποτέλεσμα των αναδιρθρώσεων ιδιαίτερα στη βιομηχανία. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν και η είσοδος Γερμανικών και Γαλλικών πολυεθνικών στην αγορά της Ιβηρικής χερσονήσου (López και Rodríguez 2011). Το 1988 οι μισές βιομηχανίες στη μητροπολιτική περιοχή της Βαρκελώνης θα είναι ξένων συμφερόντων (Iglesias κ.ά. 2011).

Εικόνα 9. ACN Areas de Nueva Centralidad. Οι περιοχές «νέων» κεντρικότητων θα αποτελέσουν τα σημεία των μεγάλων αστικών παρεμβάσεων στη πόλη. 1. Diagonal-Sarrià 2. Carrer Tarragona 3. Sagrera-Sant Andreu 4. Plaça Cerdà 5. Vila Olímpica 6. Port Vell 7. Plaça de les Glòries 8. Vall d'Hebron 9. RENFE-Meridiana 10. Diagonal Mar 11. Diagonal-Zona Universitaria 12. Montjuïc [Πηγή: AdB]

εξουσίας ανάμεσα σε αυτά τα δύο διαφορετικά επίπεδα διακυβέρνησης (Marisol Garcia 2003; Marshall 2004). Παράλληλα, δείχνει τη συμβολική σημασία που έχουν γεγονότα όπως οι ΟΑ στη πολιτική διαδικασία σε τοπικό επίπεδο (McNeill 1999). Παρά τις προσπάθειες να περιοριστεί ο ρόλος του Δήμου της Βαρκελώνης οι ΟΑ τον έφεραν στο προσκήνιο, γεγονός που σχετίζεται και με τον προγραμματισμό των ίδιων των έργων (Esteban 2004; Montaner 2012a).

3.2.2.2 ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΙ Η ΑΛΛΑΓΗ ΚΛΙΜΑΚΑΣ

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες διαδραματίζουν αδιαμφισβήτητο κεντρικό ρόλο και αποτελούν την αρχή μιας νέας εποχής για το χωρικό σχεδιασμό στη Βαρκελώνη. Σε αντίθεση με την περίπτωση της Αθήνας που θα εξεταστεί σε επόμενες ενότητες, οι ΟΑ έδωσαν την ευκαιρία για μια ολιστική προσέγγιση ανάπτυξης της πόλης, γεγονός που αποτυπώνεται στα ίδια τα έργα. Παράλληλα, εγκαινίασαν μια λογική ανάπτυξης που στηριζόταν στην ανάπλαση κενών χώρων μέσα στον ιστό της πόλης (*brown field redevelopment*) (Marshall 2000). Τρεις ήταν οι βασικές κατευθύνσεις:

- Η ανάκτηση του παράκτιου μετώπου με την αποκατάσταση της σχέσης της πόλης με τη θάλασσα (Degen και García 2012; Esteban 2004; Acebillo 1992). Το Ολυμπιακό Χωριό κωροθετήθηκε γι' αυτό το λόγο στη παράκτια περιοχή του Poble Nou. Το παλιό λιμάνι του Port Vell μεταμορφώθηκε σε μια περιοχή αναψυχής, ενώ το Passeig Maritim αποτέλεσε το συνδετικό κρίκο αυτής της διαδικασίας.
- Η διάχυση των δραστηριοτήτων (αθλητικών εγκαταστάσεων και υποδομών) σε

κενά οικόπεδα στον αστικό ιστό της πόλης. Οι τέσσερις χώροι των αγώνων, το Ολυμπιακό Χωριό με το Port Vell, οι αθλητικές εγκαταστάσεις στο Montjuïc, οι υποδομές στο Vall D'Hebron και τέλος η Diagonal, επιλέχθηκαν προσεκτικά με στόχο να υποστηρίξουν την ίδια την πόλη και μετά τους ΟΑ. Αυτό αποτέλεσε ίσως την σημαντικότερη επιτυχία των αγώνων (Montaner 2012a; Monclús 2003).

- Η ενίσχυση μεταφορικών υποδομών μέσω της αναβάθμισης του οδικού δικτύου αλλά και της επέκτασης του αεροδρομίου και του σιδηροδρομικού δικτύου. Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στο σύστημα των περιφερειακών δρόμων (Rondas) που συνδέαν τις Ολυμπιακές εγκαταστάσεις, δημιουργώντας ενός είδους δακτυλίου (Esteban 2004; Acebillo 1992).

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και η προετοιμασία τους θα οδηγήσουν και σε ένα ακόμη μεγάλο έργο, αυτό για τις Περιοχές Νέας Κεντρικότητας (ACN Areas de Nueva Centralidad). Αν και το έργο σχεδιάστηκε πριν την ανάληψη των ΟΑ το 1986, είναι δεδομένο ότι εντάσσεται στην ίδια κατεύθυνση. Οι ACN ήταν μια προσπάθεια να βρεθούν νέες χωρικές ενότητες σε κεντρικές περιοχές της πόλης οι οποίες θα αποτελούσαν υποδοχείς μελλοντικών νέων δραστηριοτήτων κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών αλλά και των κοινωφελών υποδομών της πόλης. Όπως υποστηρίζει ο Tonet Font:

Αυτό που είχε ανιχνευθεί ήταν η έλλειψη κεντρικών περιοχών. Η παλιά πόλη δεν θεωρείτο ασφαλές μέρος, στην πραγματικότητα ο περιορισμός της διακίνησης ναρκωτικών έγινε στο τέλος της δεκαετίας του 1980. Έτσι το ερώτημα ήταν πως θα φτιάξουμε νέες κεντρικότητες στην πόλη [...] Αυτές οι περιοχές ευκαιρίας ήταν οι παλιές βιομηχανικές περιοχές που έπρεπε να τις ξανασκεφτούμε [...] Οι περιοχές που επιλέχθηκαν τότε αποτέλεσαν και τις Ολυμπιακές εγκαταστάσεις και καθοδηγούν την ανάπτυξη και εξέλιξη της πόλης μέχρι και σήμερα δημιουργώντας νέες κεντρικότητες σε όλη την πόλη. (Font Ferrer 2017)

Οι περιοχές αυτές αναζητήθηκαν εκτός ιστορικού κέντρου, όπου ήδη υπήρχαν αρκετές πρωτοβουλίες ανάπτυξης, αλλά ταυτόχρονα λειτουργούσαν συμπληρωματικά προς αυτό κάνοντας μια ανακατανομή των κεντρικών λειτουργιών σε όλη τη πόλη (Monclús 2003; Esteban 2004).

Επιλέχθηκαν δέκα περιοχές συνολικά: Δύο ήταν υποδοχείς Ολυμπιακών Δραστηριοτήτων: Vall d' Hebron και Vila Olímpica. Άλλες δύο ήταν τα διοικητικά κέντρα των περιοχών Renfe-Meridiana και Provençana-Litoral, που είχαν προταθεί από το PGM. Δύο εντοπίζονται στον άξονα της Grand Via γύρω από τις πλατείες Glories και Cerda. Δύο περιοχές διαμορφώνονται σε εγγύτητα με τους δύο βασικούς σιδηροδρομικούς σταθμούς της πόλης στο Sants και στη Sagrera. Μία περιοχή βρίσκεται στο τέλος του άξονα της Diagonal και τέλος το Port Vell σαν η νέα παράκτια ζώνη αναψυχής της πόλης. Οι ACN ήταν καθοριστικές για την εξέλιξη της πόλης μέχρι και τις μέρες μας (Font Ferrer 2017), με περιοχές όπως η Glories και η Sagrera να έχουν κεντρικό ρόλο στα έργα αστικής ανάπτυξης της πόλης.

Η ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων και η λογική των ACN έφεραν ριζικές αλλαγές στον τρόπο σχεδιασμού της πόλης, με αλλαγή της κλίμακας από τις τοπικές παρεμβάσεις στα μεγάλα έργα και τις υποδομές (Garcia-Ramon και Albet 2000; Marisol Garcia 2003; Degen και García 2012; Marshall 2000). Αυτό δεν σήμαινε ότι εγκαταλείφθηκε το προηγούμενο μοντέλο. Η υλοποίηση των PERIs συνεχίστηκε και σε αυτήν την περίοδο με ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία και ανάδειξη ιστορικών κτιριακών συνόλων και την πολιτιστική κληρονομιά (Degen και García 2012; Esteban 2004). Όμως όπως παρατηρεί ο Josep Maria Montaner:

**ΧΑΡΤΗΣ 4. ΤΟ MASTER PLAN
ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ
ΤΟΥ 1992 (ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)**

ΟΙ 4 ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ

- 1. VILA OLÍMPICA**
- 2. MONTJUIC**
- 3. DIAGONAL-ZONA UNIVERSITARIA**
- 4. VALL D'HEBRON**

Εικόνα 10 Το σύστημα των περιφερειακών δρόμων (Rondas) και η συμβολή τους στην μείωση της κυκλοφοριακής συμφόρησης στις κεντρικές περιοχές της πόλης (Πηγή: Acebillo 1992)

«Μετά τον Οκτώβριο του 1986, οι δράσεις όπως αυτές της δημιουργίας αστικών πάρκων τέθηκαν στο περιθώριο, και οι σημειακές παρεμβάσεις έγιναν πιο δύσκολες [...] Αν και στη θεωρία του το μοντέλο παρέμεινε το ίδιο, όπως και οι δημοτικές αρχές και οι ειδικοί, η επιλογή της Βαρκελώνης ως Ολυμπιακής πόλης – ένα ορόσημο που έθεσε τις βάσεις του προγράμματος του Δήμου – έφερε μια αλλαγή στο ρυθμό, στην κλίμακα και στο περιεχόμενο.» (Montaner 2012a, 12)

Για τις Δημοτικές αρχές βέβαια ήταν αποτέλεσμα μιας συνεχούς διαδικασίας που από το 1982 εμπειρείχε εξαρχής το όραμα ενός συνολικού μετασχηματισμού για τη πόλη, ο οποίος ξεκινούσε από την «μικρή» κλίμακα και τις σημειακές παρεμβάσεις στο στρατηγικό σχεδιασμό μέχρι τη «μεγάλη» κλίμακα με τα έργα των ΟΑ (Maragall 2004; Esteban 2004).

Ήταν και μια προσωπική στόχευση του Maragall ο οποίος είχε ένα ευρύτερο όραμα για τη Βαρκελώνη ως παγκόσμια πόλη, γεγονός που ξέφευγε από το επίπεδο των μικρών παρεμβάσεων³⁹. Ο Josep Acebillo περιγράφει τη διαδικασία αυτή σαν μια μετάβαση από το «τοπικό σύστημα» (sistemas locales) και την πόλη στα «γενικά συστήματα» (sistemas generales) και το σύνολο της πόλης και της περιφέρειάς της (Acebillo 1992). **Έτσι περνάμε από την τοπική κλίμακα και τις παρεμβάσεις στο στρατηγικό σχεδιασμό, τα μεγάλα έργα και τις υποδομές.**

39. Σύμφωνα με το McNeill αυτός ο στόχος οδήγησε στο να αντικατασταθεί ο Bohigas το 1984 από τον Josep Acebillo (McNeill 1999).

3.2.2.3 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Οι νέες αυτές κατευθύνσεις θα συμπυκνωθούν στο *Pla Estrategic Econòmic Social Barcelona 2000* (Barcelona 2000: Economic and Social Strategic Plan) που θα υπογραφεί το 1990 (PEMB 1990; Marisol Garcia 2003; Marshall 2000; Maragall 2004; Blanco 2009), μια διαδικασία που θα ξεκινήσει το 1988. Οι κατευθύνσεις του πρώτου Στρατηγικού Σχεδίου θα στηρίζονται στην αναγνώριση του σημαντικού ρόλου που είχε να παίξει η Βαρκελώνη σαν μια «Πρωτοπόρα Ευρωπαϊκή Μητρόπολη που θα επέκτεινε την επιρροή της σε όλη τη μακρο-περιφέρεια στην οποία βρίσκεται» (PEMB 1990). Η ενίσχυση αυτού του ρόλου στο πλαίσιο της δικτύωσης των Ευρωπαϊκών πόλεων και της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης ήταν κεντρικό στοιχείο του Σχεδίου και εξειδικεύταν σε τρεις στρατηγικούς στόχους:

- Την ανάδειξη της Βαρκελώνης σε κέντρο της μακρο-περιφέρειας.
- Την βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων.
- Την ενίσχυση της βιομηχανίας και του τομέα των υπηρεσιών.

Το Στρατηγικό Σχέδιο του 1990 έδινε μεγάλη σημασία στη μεταμόρφωση της πόλης από τους Ολυμπιακούς Αγώνες και σε ένα βαθμό οι επιλογές του Σχεδίου ήταν μια λογική «συνέχειας» του σχεδιασμού που έγινε για τις υποδομές της Ολυμπιακής πόλης. Ο διάλογος γύρω από το Στρατηγικό Σχέδιο, η συμμετοχή φορέων από σωματεία μέχρι τράπεζες και επιχειρηματίες, ανέδειξε το μεγάλο βαθμό αποδοχής και κοινωνικής συναίνεσης γύρω από την υπό διαμόρφωση στρατηγική, γεγονός που ήταν ήδη αντιληπτό και από τους Ολυμπιακούς Αγώνες (Marisol Garcia 2003; Blanco 2009). Για την Garcia το επίπεδο της συναίνεσης αποτυπωνόταν στο ίδιο το Σχέδιο που, όπως υποστηρίζει, ήταν προσανατολισμένο περισσότερο στους πολίτες (citizens perspective) και όχι τόσο στις επιχειρήσεις (Marisol Garcia 2003). Αντίθετα ο Marshall χαρακτηρίζει το Στρατηγικό Σχεδιασμό στη περίπτωση της Βαρκελώνης ως ένα είδος «εταιρικού πολεοδομικού σχεδιασμού»⁴⁰ με κάποιους κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς στόχους (Marshall 2000; Maragall 2004).

Το θέμα του σχεδιασμού των μεταφορών και των υποδομών θα έχει κεντρικό ρόλο στη συνολική στρατηγική. Ήδη με τους Ολυμπιακούς Αγώνες έχει σχεδόν ολοκληρωθεί το σημαντικότερο μέρος των υποδομών της πόλης: το συγκοινωνιακό δίκτυο με την κατασκευή του περιφερειακού δακτυλίου (rondas) (Acebillo 1992) και, η αναδιάρθρωση του δικτύου των σιδηροδρόμων και των σιδηροδρομικών σταθμών εκτός από το σταθμό υπερταχείας στη Segrera (Marshall 2000). Η κατεύθυνση αυτή θα ενισχυθεί σημαντικά και την μετά Ολυμπιακή περίοδο αποτελώντας όπως θα δούμε κομβικό χαρακτηριστικό του σχεδιασμού (Iglesias κ.ά. 2011).

Το Στρατηγικό Σχέδιο οφείλουμε να το δούμε και μέσα από το πρίσμα συμμετοχής και συνεργασίας πολιτών και φορέων της πόλης, είναι μια πτυχή συμμετοχικού σχεδιασμού σε ανώτερο επίπεδο και υπόδειγμα συνεργασίας φορέων της πόλης.

3.2.2.4 ΑΛΛΑΓΗ ΣΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ:

Παράλληλα, αυτή η αλλαγή κλίμακας που έφεραν οι Ολυμπιακοί Αγώνες, η στροφή στο Στρατηγικό Σχεδιασμό και τις υποδομές, οδήγησε σταδιακά και σε μια συνολική αλλαγή μοντέλου (Montaner 2012a; Degen και García 2012; Marshall 2000). Από την οπτική του πολεοδομικού σχεδιασμού, όπως υποστηρίζει ο Marshall (2000), ο διάλογος γύρω από τις αστικές υποδομές «έχει την τάση να οδηγεί στην αποπολιτικοποίηση του δημόσιου διαλόγου, ανάγοντάς τον σε θέμα μόνο για τους τεχνικούς και τους ειδικούς έξω από σφαίρα της δημόσιας συζήτησης» (Marshall 2000, 310). Όμως οι επιπτώσεις ήταν ευρύτερες, αφού επηρέασε συνολικά το σύστημα και την κουλτούρα διακυβέρνησης που είχε συγκροτηθεί την περίοδο της μετάβασης καθώς και το ρόλο των πολιτικών υποκειμένων σε αυτό.

40. Χρησιμοποιεί τον όρο urban corporate planning.

Η ανάγκη για αποτελεσματικότητα και ταχύτητα στην ολοκλήρωση των Ολυμπιακών υποδομών αλλά και το αυξημένο ενδιαφέρον του ιδιωτικού τομέα δημιούργησαν αρχικά την πεποίθηση ότι οι υπάρχουσες δομές του Δήμου δεν θα μπορούν να ανταποκριθούν σε αυτές τις συνθήκες (Acebillo 1992) και στην αναγκαιότητα διοικητικής αναδιάρθρωσης και ευρύτερων συνεργασιών και συμπράξεων μεταξύ του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα (Fernández 2013). Σε αυτή την κατεύθυνση θα συγκροτηθούν μια σειρά εταιρειών ειδικού σκοπού (municipal limited companies) με αντικείμενο την υλοποίηση των έργων. Το 1987 θα δημιουργηθεί το IMPU (*Municipal Institute for the Promotion of Urban Planning*) όπου θα αναλάβει ρόλο συντονιστή γύρω από τα Ολυμπιακά έργα και τις υποδομές. Η AOMSA (*Anella Olímpica de Montjuïc SA*) θα αναλάβει τη διαχείριση και τα έργα στον αθλητικό πόλο στο λόφο του Μονζουίκ. Στην κατασκευή του Ολυμπιακού Χωριού (*Vila Olímpica*) θα εμπλακεί η VOSA (*Vila Olímpica SA*) με βασικό αντικείμενο την ταχεία απαλλοτρίωση των αναγκαίων εκτάσεων και η NISA (*Nova Icaria SA*) στο τμήμα της κατασκευής των εγκαταστάσεων.

Η μεταφορά των αρμοδιοτήτων και του ελέγχου από το Δημοτικό Συμβούλιο προς τα νέα αυτά σχήματα συνάντησε πολύ μικρές αντιστάσεις. Στην πραγματικότητα όλη η διαδικασία των Ολυμπιακών Αγώνων είχε μεγάλο βαθμό κοινωνικής αποδοχής (Blanco 2009). Όμως το Μοντέλο διακυβέρνησης και σχεδιασμού της πόλης αρχίζει να δείχνει σημάδια μετασχηματισμού. Ήταν ταυτόχρονα και μετασχηματισμός των ίδιων των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων που βρίσκονταν πάνω από μια δεκαετία σε θέσεις εξουσίας στη πόλη. Για τους Σοσιαλιστές και το PSOE τόσο οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Βαρκελώνης όσο και η EXPO στη Σεβίλλη αποτέλεσαν μια σημαντική ευκαιρία για την προσέλκυση νέων επενδύσεων και τη γενικότερη διεθνοποίηση και προβολή της Ισπανίας (McNeill 1999). Το γεγονός αυτό θα ενισχύσει τις πολιτικές απελευθέρωσης της αγοράς και γενικότερα την τάση υιοθέτησης μιας πιο νεοφιλελεύθερης ατζέντας (Navarro 1997). Παράλληλα, θα οδηγήσει προς τα τέλη της δεκαετίας του 1980 στον κλονισμό των κοινωνικών συμμαχιών της προηγούμενης περιόδου τόσο σε εθνικό όσο και τοπικό επίπεδο.

Στη Βαρκελώνη οι Ολυμπιακοί Αγώνες θα επαναφέρουν το «φάντασμα του Porcioles»⁴¹ στο δημόσιο διάλογο γύρω από την πόλη. Όπως σχολιάζει ο γνωστός Καταλανός συγγραφέας Μανουέλ Βάθκεθ Μονταλμπάν⁴² οι αναπτύξεις «*ταυτίζονται αρκετά καλά με τις 'γραμμές' του έργου του Porcioles. Είναι η επέκταση της πόλης και η συμμετοχή του περιβάλλοντος της Βαρκελώνης για αυτή την ανάπτυξη [...] Όλα αυτά γίνονται στο όνομα των Αγώνων και άλλα έργα με περισσότερο κοινωνικά χαρακτηριστικά μένουν στο περιθώριο*» (Sierra και Juliana 1991). Ενώ ο McNeill θα υποστηρίξει πως η διοίκηση του Maragall ιδιαίτερα για τα κοινωνικά κινήματα έμοιαζε όλο και περισσότερο σαν «*κληρονόμος, παρά σαν εκδικητής του Porcioles, συνεχίζοντας όμοια έργα κάτω από την δημοκρατική νομιμοποίηση*» (McNeill 1999). Η εμπλοκή κατασκευαστών που είχαν κερδοσκοπήσει την περίοδο της δικτατορίας στα έργα των Ολυμπιακών Αγώνων ενίσχυσε αυτή την αίσθηση (Montaner 2012b; McNeill 1999).

Αν και οι συγκρίσεις μεταξύ της δικτατορίας και της περιόδου των Ολυμπιακών Αγώνων μπορεί να έχουν ένα βαθμό αστοχίας, πράγματι ο ρόλος και η σημασία των κοινωνικών κινήματων αρχίζει να περιορίζεται σημαντικά (McNeill 1999; Calavita και Ferrer 2000; Iglesias κ.ά. 2011; J. M. Huertas 1997). Οι πολιτικές εξελίξεις της «μετάβασης» που έφεραν στο προσκήνιο αυτή τη νέα δυναμική στη διακυβέρνηση της Βαρκελώνης, τροφοδότησαν παράλληλα και ένα μεγάλο βαθμό ενσωμάτωσης και οδήγησαν τελικά στην αποδυνάμωση των κοινωνικών δράσεων. Τα πιο προβεβλημένα και δραστήρια μέλη των οργανώσεων θα αποκτήσουν διοικητικές αρμοδιότητες μέσα στο νέο Δημοτικό Συμβούλιο, ενώ οι επαγγελματίες και οι επιστήμονες που συμβούλευαν τα κινήματα θα στελεχώσουν τη νέα δημοκρατική διοίκηση (Calavita και Ferrer 2000; Iglesias κ.ά. 2011). Τα αποτελέσματα αυτής της ενσωμάτωσης θα φανούν την περίοδο της διοργάνω-

41. Βλ. επίσης 3.1.2.2

42. Ο Μονταλμπάν θα είναι ένας από τους πιο επιφανείς κριτές των Ολυμπιακών Αγώνων του 1992, καθώς όπως υποστήριζε ήταν μια τομή σε αναπτυξιακές λογικές που θύμιζαν την περίοδο του Φράνκο και ήταν μακριά από τις προσπάθειες «εκδημοκρατισμού» της πόλης κατά την περίοδο της Μετάβασης (McNeill 1999).

σος των ΟΑ. Για αρκετούς μελετητές της περιόδου ήταν πλέον διακριτό ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες θα εισήγαγαν μια σειρά περιορισμών στο δημόσιο διάλογο γύρω από την πόλη, ιδιαίτερα όταν θα θίγονταν συμφέροντα της κτηματαγοράς (Blakeley 2005). Αυτό, υποστηρίζει ο Blakeley (2005) θα φανεί μέσα από τις ήττες της FAVB. Όπως αναφέρει:

«Αν και η *Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona* (FAVB) θα έχει μια επιτυχία με την μερική κάλυψη του περιφερειακού δρόμου (Ronda de Dalt), που περνούσε από τη γειτονιά Νου Barris, οι ήττες ήταν μεγαλύτερες. Η FAVB θα χάσει τη камπάνια γύρω από το Σχέδιο για τα Ξενοδοχεία που αποχαρακτήριζε περιοχές της πόλης που προβλεπόταν η δημιουργία χώρων πρασίνου και κοινωφελών υποδομών (1989), την камπάνια για την ανάπλαση του Port Vell (1989) και τους αγώνες γύρω από την κοινωνική κατοικία στο Ολυμπιακό Χωριό (1990). Και οι τρεις περιπτώσεις είναι κομβικές στιγμές όπου η FAVB θα ηττηθεί απέναντι σε συμφέροντα της κτηματαγοράς. (Blakeley 2005, 162)

Πάρα τις σημαντικές αλλαγές στις μεταφορές και στο δημόσιο χώρο της πόλης, η ειρωνεία ήταν, όπως εύστοχα παρατηρεί ο McNeill (1999), ότι η επιρροή των κοινωνικών κινημάτων «ήταν σημαντικότερη κατά τη διάρκεια της μετάβασης παρά μετά από δεκαετία χρόνια σοσιαλιστικής διακυβέρνησης στο Δήμο». Αυτή η ανησυχία από τη μεριά των κινημάτων θα ενταθεί την Μετά-Ολυμπιακή περίοδο καθώς οι τάσεις που εμφανίστηκαν την περίοδο των Ολυμπιακών Αγώνων (στροφή στις υποδομές, στρατηγικός σχεδιασμός, ενίσχυση των μορφών ΣΔΙΤ στη διακυβέρνηση) θα ενταθούν και θα αποκτήσουν πιο μόνιμα χαρακτηριστικά. Η ανάπτυξη της πόλης θα επηρεαστεί και από τις γενικότερες εξελίξεις στην Ισπανία, τους μετασχηματισμούς που έφερε η ένταξη στην ΕΟΚ και στη συνέχεια στην ΟΝΕ, η ενίσχυση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, η ανάπτυξη και η έκρηξη της αστικοποίησης. Η περίοδος αυτή θα οδηγήσει στη Φούσκα Ακινήτων και στη Κρίση του 2008, γι' αυτό το λόγο στις επόμενες ενότητες θα επικεντρωθούμε περισσότερο στους μετασχηματισμούς που συνέβαλαν σε αυτό, σε συνδυασμό με τις ιδιαιτερότητες στην εξέλιξη των αστικών πολιτικών στην πόλη της Βαρκελώνης.

Εικόνα 11. Η Rambla de Raval είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της διαδικασίας μετασχηματισμού της πόλης. Η επέμβαση στον «ιδιωτικό χώρο» ήταν κομβικό τμήμα της στρατηγικής δημόσιων χώρων. Αυτό επιτεύχθηκε μέσα από την απαλλοτρίωση ιδιοκτησιών και την κατεδάφισή τους ώστε να δημιουργηθεί «νέος» χώρος. (Πηγή: AMB)

3.2.3 ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (1993–2007) ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

3.2.3.1 ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 1992 ΣΤΟ «ΙΣΠΑΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ»

Στα τέλη του 1992 η πόλη εισέρχεται σε μια νέα φάση σε σχέση και με ευρύτερες οικονομικές εξελίξεις στην Ισπανία. Η σύντομη παγκόσμια ύφεση του 1992 θα επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την ισπανική οικονομία που είχε επιβαρυνθεί και με σημαντικά χρέη από την διοργάνωση διεθνών γεγονότων (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; Trullén και Galletto 2017).

Στο επίπεδο του κεντρικού Ισπανικού Κράτους η κρίση του 1992 αντιμετωπίστηκε με την υποτίμηση του εθνικού νομίσματος σε συνδυασμό με ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής που είχε ως κατεύθυνση την ένταξη στην ΟΝΕ μετά και την υπογραφή τη συνθήκης του Μάαστριχτ το 1992 (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; Holman 1996). Το πρόγραμμα προσαρμογής είχε έντονα νεοφιλελεύθερα χαρακτηριστικά. Όπως παρατηρεί ο Holman (1996), τη στιγμή της συνθήκης ήταν φανερό ότι οι χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου δε θα μπορούσαν να «προλάβουν τις πρώτες στην τάξη χώρες» και ότι οι διαδικασίες «συνοχής» θα επιτυγχάνονταν μόνο με μέτρα λιτότητας. Το πρόγραμμα σύγκλησης του PSOE, που θα συνεχίσει το PP κερδίζοντας τις εκλογές του 1996, περιλάμβανε: τον έλεγχο των οικονομικών του δημοσίου με μείωση του πληθωρισμού και των επιτοκίων, απορρύθμιση και ευελιξία στην αγορά εργασίας, περιορισμό των μισθολογικών αυξήσεων και επιτάχυνση των ιδιωτικοποιήσεων (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b). Η ένταξη στην ΟΝΕ θα βοηθήσει στην εξωστρέφια και τη διεθνοποίηση αρκετών ισπανικών εταιριών, και συγκεκριμένα των επονομαζόμενων *μεγάλων 5* (big five)⁴³ που βρήκαν πρόσφορο πεδίο επενδύσεων στη Λατινική Αμερική (López και Rodríguez 2011; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b). Εν κατακλείδι, αυτή η περίοδος αναδιαρθρώσεων και το πλαίσιο που εδραιώθηκε με τη συνθήκη του Μάαστριχτ και την εντάξη στο Ευρώ άνοιξε το δρόμο, όπως υποστηρίζουν οι López και Rodríguez (2011), «στον οικονομικό επαναπροσδιορισμό της Ισπανικής Οικονομίας στον διεθνή καταμερισμό εργασίας και σε αυτό που έγινε το κεντρικό της στοιχείο: το κύκλο της ανάπτυξης της αγοράς ακινήτων» (López και Rodríguez 2011, 10).

Τα σημάδια της ανάκαμψης αρχίζουν να φαίνονται μετά το 1997. Από το 1996 στο 2000 η ανεργία θα πέσει από τα 3.5 εκατ. στα 2.3 εκατ. (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b), ενώ την ίδια περίοδο στην Ισπανία θα δημιουργηθούν οι μισές νέες θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Harrison και Corkill 2004). Τη δεκαετία μετά το 1996, συνολικά θα δημιουργηθούν 7 εκατ νέες θέσεις εργασίας και η οικονομία θα έχει επίσιους ρυθμούς ανάπτυξης της τάξης του 4% μεταξύ το 1996–2007 (López και Rodríguez 2011; Royo 2009b). Οι ρυθμοί της ανάπτυξης ήταν τέτοιοι που πολλοί αναλυτές έκαναν λόγο για το *milagro español* (ισπανικό θαύμα) (Salmon 2010; López και Rodríguez 2011).

3.2.3.2 ΕΚΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΓΗΣ

Κέντρο της οικονομικής δραστηριότητας ήταν οι παραδοσιακοί τομείς της Ισπανικής οικονομίας, όπως ο τουρισμός, οι κατασκευές και η αγορά της κατοικίας (López και Rodríguez 2011; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b). Οι τιμές των ακινήτων θα εκτιναχθούν κατά 220% μέσα σε μια δεκαετία μεταξύ 1997 και 2007, το κτιριακό απόθεμα κατά 30% και 7 εκατ. μονάδες κατοικιών (López και Rodríguez 2011; Coq-Huelva 2013a). Από το 2005 μέχρι το 2007, 700.000 χιλιάδες νέες κατοικίες έβγαιναν στην αγορά κάθε χρόνο (Coq-Huelva 2013a) ενώ το 2008 υπολογίζεται ότι αντιστοιχούσε ένα σπίτι για κάθε 1.83 κατοίκους (Marisol Garcia 2010).

Ποιοι παράγοντες οδήγησαν σε αυτήν την έκρηξη; Αν και με τις συνθήκες ανάπτυξης

43. Αναφερόμαστε στις Endesa, Repsol, Telefónica, και τις τράπεζες BBVA και BSCN που το 2004 κατείχαν το 60% των κερδών στο ισπανικό χρηματιστήριο (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b).

της Φούσκας των Ακινήτων θα ασχοληθούμε στη συνέχεια της παρούσας διατριβής (Βλ. 4.1.1.1) είναι σημαντικό να επισημανθούν κάποια βασικά στοιχεία σε αυτή την ενότητα καθώς έχουν άμεση σχέση και με την ανάπτυξη της Βαρκελώνης τη συγκεκριμένη περίοδο.

Για τους περισσότερους αναλυτές και μελετητές η ραγδαία αυτή ανάπτυξη και αστικοποίηση σχετίζεται με μια σειρά αλληλοσυνδεόμενων παραγόντων. Όπως:

Τα χαρακτηριστικά και τις παραδόσεις της αγοράς των ακινήτων και της κατοικίας στην Ισπανία με τα χαμηλά ποσοστά προστασίας και πρόνοιας στην κατοικία σε συνδυασμό με το σημαντικό ρόλο των οικογενειακών δικτύων στην πρόσβαση στη στέγη (Marisol Garcia 2017b; 2010).

Την οικονομική μεγέθυνση που ακολούθησε την ένταξη στην ΟΝΕ τη δεκαετία πριν την κρίση (Royo 2009a; 2013; Coq-Huelva 2013b; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; López και Rodríguez 2011). Αυτή η εξέλιξη ήρθε σε συνδυασμό με νέα δημογραφικά δεδομένα όπως η αύξηση των μεταναστευτικών ρευμάτων (Marisol Garcia 2017b).

Την απελευθέρωση της αγοράς γης τη δεκαετία του 1990 και των πολιτικών ενίσχυσης της αστικοποίησης στις περιφέρειες των πόλεων, (Palomera 2014; Cladera και Burns 2000; Pérez 2007; Coq-Huelva 2013b).

Τη χρηματοοικονομική ανάπτυξη της αγοράς ακινήτων στην Ισπανία, την εύκολη πρόσβαση σε δανεισμό και την ολοένα και μεγαλύτερη εξάρτηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος από την αγορά ακινήτων.

Οι Δημοτικές και Περιφερειακές κυβερνήσεις εντάχθηκαν και εκμεταλλεύτηκαν πλήρως τα νέα δεδομένα. Η ανταγωνιστικότητα και η οικονομική μεγέθυνση αρχίζει να γίνεται βασική επιδίωξη Δημάρχων και Δημοτικών Συμβουλίων, όπως στην περίπτωση της Μαδρίτης και της Βαλένθια (Marisol Garcia 2017b). Με κάπως διαφορετικό τρόπο οι νέες συνθήκες αποτυπώνονται και στην περίπτωση της Βαρκελώνης με τη συνύπαρξη, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, ενός μοντέλου ανταγωνιστικότητας με πολιτικές κοινωνικής συνοχής.

3.2.3.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η ύφεση του 1992 θα χτυπήσει και τη Βαρκελώνη, ιδιαίτερα την παραγωγική της βάση με σημαντικές απώλειες θέσεων εργασίας (Trullén 1997; Eastaway κ.ά. 2007; Trullén, Lladòs, και Rafael 2002) και με την αύξηση του χρέους του Δήμου (Montaner 2012a) γεγονός που θα έχει αντίκτυπο στον προγραμματισμό των έργων και γενικότερα στην οικονομία της πόλης. Υπολογίζεται ότι την περίοδο 1991-1994 θα υπάρξει μια πτώση της τάξης του 18% στις θέσεις απασχόλησης (Eastaway κ.ά. 2007). Στη πράξη ενισχύονται οι τάσεις που ήδη παρατηρούνται στη δεκαετία του 1980. Η διάκριση ανάμεσα στην πόλη της Βαρκελώνης και την Περιφέρειά της αρχίζει να γίνεται πιο εμφανής. Η πόλη αρχίζει να μετασχηματίζεται σε κέντρο τουρισμού, υπηρεσιών και εταιρειών υψηλής εξειδίκευσης, ενώ στην περιφέρεια συγκεντρώνονται οι παραδοσιακές βιομηχανικές μονάδες και μικρότερες επιχειρήσεις (Eastaway κ.ά. 2007; Iglesias κ.ά. 2011).

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι τα χρόνια μετά τους ΟΑ μπορούν να χαρακτηριστούν ως μεταβατικά για την πόλη (Iglesias κ.ά. 2011), με μετασχηματισμούς στο οικονομικό μοντέλο της πόλης όπου παράλληλα αναζητούνταν αλλαγές και στο ευρύτερο μοντέλο ανάπτυξης και διακυβέρνησης. Η νέα φάση θα εγκαινιαστεί το 1995, όπως αναφέρει ο Montaner (2012a), με την έκθεση *Barcelona Nuevos Proyectos*, «*μια τεχνοκρατική έκθεση που έβγαζε τα φιδέια της πόλης στο σφυρί*» (Montaner 2012a, 14). Γενικότερα, μετά τις εκλογές

του 1995 ο Δήμος θα κάνει σημαντικές τομές στην πολιτική που ακολουθούσε μέχρι τότε, γεγονός που θα ενισχύσει σημαντικά την αγορά και τα ιδιωτικά συμφέροντα, ιδιαίτερα στον τομέα της κτηματαγοράς (Degen και García 2012). Το 1997 τον Μαραγκάλ θα αντικαταστήσει στη Δημαρχία ο Χουάν Κλος που θα υποστηρίξει σημαντικά αυτή την κατεύθυνση προς την ανταγωνιστικότητα.

Τα χαρακτηριστικά των νέων αυτών μετασχηματισμών εντοπίζονται:

Στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της δημόσιας διοίκησης, με εμβάθυνση και γενίκευση τομών που είχαν γίνει στους ΟΑ και την εισαγωγή επιχειρηματικών μεθόδων διαχείρισης (new public management) στην διακυβέρνηση του Δήμου (Blanco 2009; Fernández 2013; Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017).

Στη στροφή προς την οικονομική ανταγωνιστικότητα με εξειδίκευση στην οικονομία της γνώσης και τον πολιτισμό (Degen και García 2012; Montaner 2012a; Iglesias κ.ά. 2011; Eastaway κ.ά. 2007).

Τέλος, στο μετασχηματισμό του χαρακτήρα των πολεοδομικών παρεμβάσεων και των έργων, με την περαιτέρω ενίσχυση των συμπράξεων με τον ιδιωτικό τομέα (Montaner 2012a; Esteban 2004).

3.2.3.4 ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Αν οι ΟΑ εισήγαγαν νέες μορφές και εργαλεία στη διακυβέρνηση της πόλης (Casellas 2012), η οικονομική κρίση του 1992 εμπέδωσε την αναγκαιότητα εκσυγχρονισμού των δομών του Δήμου και της αποτελεσματικότητάς του. Όπως υποστηρίζει ο Antoni Fernández (2013), σύμβουλος του Δημάρχου και ένας από τους εισηγητές των μεταρρυθμίσεων:

«ο βασικός στόχος ήταν η εξισορρόπηση και η ενίσχυση των οικονομικών του Δήμου μέσω πολιτικών περικοπών, μείωση των εξόδων και βελτίωση των εσόδων [...] και η φόρμουλα που χρησιμοποιήθηκε για όλα αυτά ήταν ο εκσυγχρονισμός της διοίκησης με τον διαχωρισμό των πολιτικών και των εκτελεστικών λειτουργιών, τον μακροχρόνιο σχεδιασμό, το outsourcing υπηρεσιών, τη λειτουργική αποκέντρωση με τη δημιουργία νέων αυτόνομων δομών και υπηρεσιών, το διαχειριστικό έλεγχο, την ενίσχυση των πληροφοριακών συστημάτων» (Fernández 2013, 18)

Οι αλλαγές εισήχθησαν με την τροποποίηση το 1998 του Ειδικού Νόμου για τη Βαρκελώνη (La Ley Especial de Barcelona) και με αυτό που ονομάστηκε νέος *Καταστατικός Χάρτης* (*Carta Municipal*) (Ajuntament de Barcelona 1999). Η βασικότερη τομή ήταν η θεσμοθέτηση της θέσης του διαχειριστή-μανατζερ (gerencializació) τόσο σε ανώτατο επίπεδο στη δομή του Δήμου (*Gerente Municipal*) όσο και στους υπόλοιπους τομείς και στα επίπεδα διακυβέρνησης. Παράλληλα, και σε συνέχεια των ΟΑ, μετά το 1992 θα δημιουργηθούν πάνω από δεκατρείς εταιρείες ειδικού σκοπού (Fernández 2013), υπεύθυνες για διάφορους τομείς της διακυβέρνησης του Δήμου⁴⁴.

Τως οι σημαντικότερες τομές γίνονται στο πεδίο του Στρατηγικού Σχεδιασμού και του Πολεοδομικού προγραμματισμού. Αρχικά υιοθετούνται πολιτικές αποκέντρωσης αρκετών δραστηριοτήτων με αρμοδιότητες όπως η λήψη αποφάσεων για τους δημόσιους χώρους να περνάει στις γειτονιές (districts) (Degen και García 2012). Ταυτόχρονα συνεχίζει να ενισχύεται σημαντικά ο τομέας των υποδομών και του Στρατηγικού Σχεδιασμού (Marshall 2000; Iglesias κ.ά. 2011). Το 1993 θα δημιουργηθεί η *Barcelona Regional* μια δημοτική επιχείρηση-εταιρεία υπεύθυνη για τους παραπάνω τομείς. Η εταιρεία, τη δι-

44. Σήμερα ο αριθμός αυτός θα ξεπερνάει τις τριάντα.

εύθυνση της οποίας θα την αναλάβει ο Josep Acebillo, θα διαδραματίσει ρόλο «σύμβουλου» του Δήμου με ιδιαίτερη έμφαση στη Μητροπολιτική διάσταση του σχεδιασμού⁴⁵. στους μετόχους της συμπεριλαμβάνονται όλοι οι σημαντικοί οργανισμοί και φορείς της πόλης σε θέματα ανάπτυξης και υποδομών. Σύμφωνα με τον σημερινό Διευθυντή της Josep Bohigas:

Η Barcelona Regional είναι κάτι περίεργο που δε το βρίσκεις πουθενά αλλού, είναι μια ιδιαίτερη συνθήκη. Ήταν μια ομάδα που συγκροτήθηκε το 1993, επειδή ο Pasquall Maragall όταν τέλειωσε με τους Ολυμπιακούς Αγώνες είπε ότι κάτι έπρεπε να κάνει με αυτή την ομάδα, η CMB είχε διαλυθεί, τι έπρεπε να γίνει με αυτή την ελιτ τεχνικών που του επέτρεπε να σκέφτεται μακροπρόθεσμα [...] Η ομάδα που φτιάχτηκε το 1993 ήταν κάτι σαν την *Guardia Pretoriana* του Pasquall Maragall. Όταν πήγαινε να συζητήσει κάτι μεγαλύτερο από την κλίμακα της πόλης, είχε πάντα ένα σχέδιο ή μια στρατηγική ιδέα. Έτσι ξεκίνησε. (Bohigas 2019)

Για αρκετούς, όλη αυτή η διαδικασία διοικητικών μεταρρυθμίσεων και μετασχηματισμών οδήγησε στην ιδιωτικοποίηση της δημόσιας διοίκησης (Blanco 2009) διευκόλυνε την είσοδο ιδιωτικών κεφαλαίων στην διακυβέρνηση της πόλης (Iglesias κ.ά. 2011) και ενίσχυσε την απόσταση ανάμεσα στα κινήματα και τους θεσμούς διακυβέρνησης (Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017). Όπως υποστηρίζει ο Montaner «ο *έδελγος* άρχισε να περνάει στα χέρια του κόσμου των επιχειρήσεων, και κοινωνικοί παράγοντες έχαναν την επιρροή τους οδοένα και περισσότερο γνώμενοι, σταδιακά ασήμαντοι» (Montaner 2012b, 51). Όμως για τον Albert Civit⁴⁶, οι αλλαγές αυτές αποτυπώνουν κάτι που υπήρχε ήδη στην κουλτούρα του σχεδιασμού στη Βαρκελώνη και στην Καταλονία, δύο σχολές σκέψης: μια σχολή σκέψης προσανατολισμένη στην αρχιτεκτονική και τον αστικό σχεδιασμό, και μία στο μανάτζμεντ και την πολεοδομία. Όπως αναφέρει:

«Η μία ήταν αυτή του Sola Morales, Oriol Bohigas κ.α, η άλλη αυτή του Joan Antoni Solans που ενδιαφερόταν περισσότερο για την διακυβέρνηση του χώρου και τη διαχείριση. Και ήταν πάντα σε μία σύγκρουση, γεγονός που σχετιζόταν με τα επίπεδα διοίκησης. Ο Δήμος πάντα κυριαρχείτο από τη Σχολή της Αρχιτεκτονικής, η Generalitat είναι περισσότερο επηρεασμένη από αυτή την πολεοδομική παράδοση. Η μία είναι πιο Μεσογειακή η άλλη πιο Αγγλοσαξωνική (Civit 2019).

Ήταν βέβαια δεδομένο ότι αυτή η «επιχειρησιακή» διάσταση του σχεδιασμού προσομοιάζε περισσότερο σε δομές που ήταν κοντά σε ιδιωτικές επιχειρήσεις και στόχο είχαν τη βέλτιστη διαχείριση του προσωπικού ώστε να επιτευχθεί η καλύτερη απόδοση (Civit 2019). Ακόμα και η ίδια η λογική του Στρατηγικού Σχεδιασμού προσομοιάζει στο τρόπο με τον οποίο ο ιδιωτικός τομέας κάνει προγραμματισμό για το μέλλον (Estela Barnet 2019).

3.2.3.5 ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

Αν οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις αποτελούσαν ένα στοιχείο των νέων αλλαγών, η στροφή της πόλης προς τον πολιτισμό και την οικονομία της γνώσης θα είναι ίσως το σημαντικότερο στοιχείο μετασχηματισμού (Trullén, Lladòs, και Rafael 2002; Degen και García 2012; Eastaway κ.ά. 2007; Trullén 2014; Iglesias κ.ά. 2011). Η συγκεκριμένη κατεύθυνση δεν πρέπει να ιδωθεί ως μία ευκαιριακή προσέγγιση, αλλά ως μια συνολική στρατηγική που επηρέασε όλους τους τομείς ανάπτυξης της πόλης, συνέβαλε στην αναδιάρθρωση της οικονομικής και παραγωγικής βάσης, στην έκρηξη του τουρισμού και καθόρισε τους αστικούς μετασχηματισμούς μέχρι και την κρίση του 2008. Όπως υποστηρίζει ο Joan Trullén (2014), ήταν το σημαντικότερο συλλογικό project της πόλης μετά τους Ο.Α.

45. Σύμφωνα με το Josep Bohigas (2019), τωρινό διευθυντή της εταιρεία, η ίδρυσή της σχετίζεται και με την κατάργηση του μητροπολιτικού επιπέδου διακυβέρνησης το 1987.

46. Gerentd' Habitat Urbà στο Δήμο της Βαρκελώνης την περίοδο 2012-2014

Οι όροι και οι προϋποθέσεις για την διαμόρφωση μιας «*νέας ιστορίας που θα ενώσει όλη τη στρατηγική της πόλης*» (Trullén 2014, 20) ήταν εμφανείς ήδη στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η αναδιάρθρωση στην οικονομία που έφερε η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα σε συνδυασμό με την ύφεση του 1992-1995 είχε οδηγήσει σε μια ριζική αναδιάρθρωση της παραγωγικής βάσης της πόλης. Το μερίδιο της βιομηχανικής απασχόλησης στο σύνολο της Βαρκελώνης πέφτει από 44,56% το 1964, στο 28,17% το 1986 και στο 15,07% το 1995. Αντίθετα η απασχόληση σε δραστηριότητες του τριτογενή τομέα όπως το Εμπόριο, ο Χρηματοοικονομικός τομέας και οι Υπηρεσίες από 26,58% το 1964, θα εκτοξευτεί στο 50,22% το 1986 για να φτάσει στο 67,77% το 1995 (Trullén 1997). Για την ηγεσία του Δήμου είχε γίνει ξεκάθαρο ότι η Βαρκελώνη θα έπαιζε ένα νέο ρόλο ως κέντρο υπηρεσιών της ευρύτερης μητροπολιτικής περιοχής αλλά και της Καταλονίας. Η ενίσχυση του τριτογενή τομέα σε αυτή την κατεύθυνση θα ήταν η βάση της αλλαγής του μοντέλου. Το ιδιαίτερο στοιχείο όμως, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες ισπανικές πόλεις εκείνη τη περίοδο είναι ότι η Βαρκελώνη δεν περιορίστηκε στην ανάπτυξη δραστηριοτήτων αποκλειστικά γύρω από την κτηματαγορά (τουρισμός, real estate) αλλά έδωσε έμφαση στον πολιτισμό και στο άνοιγμα στην οικονομία της γνώσης.

Το στίγμα το έδωσε ο νέος Δήμαρχος της Πόλης, Χουάν Κλος. Η Βαρκελώνη ανέφερε: «έπρεπε να μείνει πιστή στη νεωτερική παράδοση, που ανέδειξε τόσες φορές μέσα στην ιστορία της, και πρέπει να αποδεχθεί ότι η επανάσταση της γνώσης πρέπει να είναι η προωθητική δύναμη σε αυτό το μέρος του κόσμου. Η Βαρκελώνη μπορεί να τοποθετήσει τον εαυτό της ως ηγέτιδα πόλη στον τομέα αυτό.»⁴⁷

Οι πολιτικές και η στρατηγική της πόλης αρχίζουν σταδιακά και μεθοδικά να αλλάζουν πορεία. Ήδη από το 1994 και το Δεύτερο Στρατηγικό Σχέδιο, ο πολιτισμός είχε αναγνωριστεί ως σημαντικός παράγοντας στη πορεία διεθνοποίησης της πόλης (Degen και García 2012). Το 1996 θα ιδρυθεί το Institut de Cultura de Barcelona (ICUB), ένας νέος φορέας που στόχο είχε να ενισχύσει τη στρατηγική για τον πολιτισμό στη πόλη. Αλλά οι βάσεις αρχίζουν να μπαίνουν μετά το 1999, χρονιά κομβική. Εκείνη τη χρονιά θα εγκριθεί το Τρίτο Στρατηγικό Σχέδιο όπου διατυπώνεται ο στόχος μετασχηματισμού της πόλης στην κατεύθυνση της οικονομίας της γνώσης και η υποστήριξη των συγκεκριμένων οικονομικών δραστηριοτήτων. Παράλληλα, το ίδιο έτος θα εγκριθεί από το ICUB και το στρατηγικό σχέδιο για το πολιτισμό (Plan Estratégico del Sector Cultural), θα οριστεί συγκεκριμένη θέση στο Δημοτικό Συμβούλιο (Councillor for the City of knowledge) και το Επιχειρησιακό Σχέδιο 2000-2003 του Δήμου θα στηρίζεται στους ίδιους άξονες (Trullén 2014; Degen και García 2012).

Οι κατευθύνσεις αυτές συνδυάστηκαν και με μια σημαντική ενίσχυση και αναπροσαρμογή των δημόσιων δαπανών. Οι δαπάνες των δημόσιων φορέων της πόλης για την προώθηση και διοργάνωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων τριπλασιάστηκαν την περίοδο 1995-2007 (Degen και García 2012). Στο σύνολο της Καταλονίας για την περίοδο 1996-2001 ο προϋπολογισμός δήμων και δημόσιων φορέων στο τομέα του πολιτισμού σημειώνει μια αύξηση που θα αγγίξει το 70% (Eastaway κ.ά. 2007).

Τα αποτελέσματα των πολιτικών αυτών θα φανούν μέσα σε μία δεκαετία, όπου η πόλη και ευρύτερα η Καταλονία αναπτύσσεται ραγδαία γύρω από τομείς του πολιτισμού, του design, της μουσικής και γενικότερα της δημιουργικής οικονομίας. Η ανάπτυξη θα αγγίζει ευρύτερα τους τομείς υψηλής εξειδίκευσης (Eastaway κ.ά. 2007; Degen και García 2012; Trullén, Lladòs, και Rafael 2002). Συγκεκριμένα, η Καταλονία θα είναι την περίοδο 2000-2004 τρίτη στην προσέλκυση ξένων επενδύσεων στην Ευρώπη και πρώτη στην προσέλκυση ερευνητικών κέντρων (Eastaway κ.ά. 2007). Στη μητροπολιτική περιοχή της Βαρκελώνης η απασχόληση σε δραστηριότητες και υπηρεσίες της οικονομίας της γνώσης θα αυξηθεί την περίοδο 1991-2004 κατά 76,8% και 133,5% αντίστοιχα

(Eastaway κ.ά. 2007). Αυτή η αύξηση σήμαινε τη δημιουργία πάνω από 130.000 νέων θέσεων εργασίας σε αυτούς του τομείς (Trullén, Lladós, και Rafael 2002).

3.2.3.6 Η “ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ” ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΟΙ ΑΣΤΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

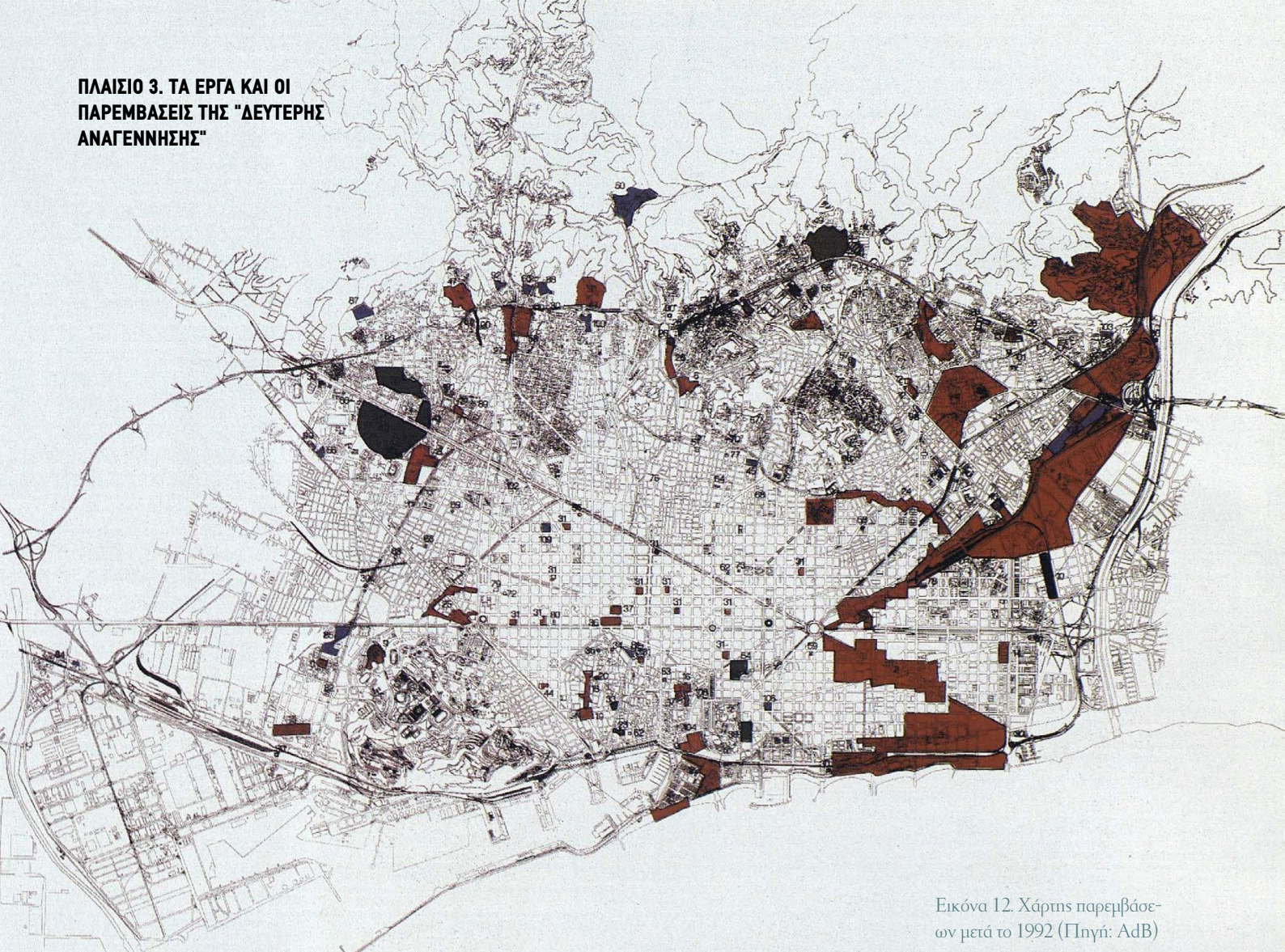
Οι παραπάνω μεταβολές στην οικονομική βάση της πόλης επηρεάστηκαν και ενισχύθηκαν και από τους αστικούς μετασχηματισμούς και τα νέα έργα που πραγματοποιήθηκαν την ίδια περίοδο, η οποία ονομάστηκε η «Δεύτερη Αναγέννηση» (Ajuntament de Barcelona 1996) και έφερε μια σειρά νέων χαρακτηριστικών στο τρόπο ανάπτυξης της πόλης. Το πρώτο θέμα που είχε να αντιμετωπίσει ο Δήμος ήταν ο περιορισμένος χώρος για νέες αναπτύξεις στη πόλη, γεγονός που οδηγεί σε συνολικές αλλαγές στη στρατηγική. Η διαθέσιμη γη για επεκτάσεις της πόλης είχε σχεδόν «τελειώσει» (Esteban 2004) και η πρώτη εικόνα, όπως παρατηρούσε ο Ricardo Fayos, ήταν πως η ανάπτυξη της πόλης «είχε πρακτικά ολοκληρωθεί» (Ajuntament de Barcelona 1996).

Έτσι ακολουθήθηκε μια στρατηγική «ανακύκλωσης» της γης και επαναπροσδιορισμού των χώρων και των χρήσεων. Τα νέα έργα υιοθέτησαν το ευρύτερο πλαίσιο στροφής προς την οικονομία της γνώσης και του πολιτισμού (Balibrea 2001; Trullén 2014), και γενικότερα στόχευαν στην προσέλκυση επενδύσεων και τουρισμού, ενώ πραγματοποιήθηκαν με την υποστήριξη ιδιωτικών κεφαλαίων που είναι ενισχυμένα σημαντικά από τις μεταρρυθμίσεις στο θεσμικό πλαίσιο που παρουσιάστηκαν παραπάνω (Degen και García 2012; Montaner 2012a; Balibrea 2001). Χώρος και δυνατότητα για τέτοιες αλλαγές θα βρεθεί στις πρώην βιομηχανικές, ανατολικές συνοικίες της πόλης στο San Martí και το Poblenou (Trullén 2014; Esteban 2004).

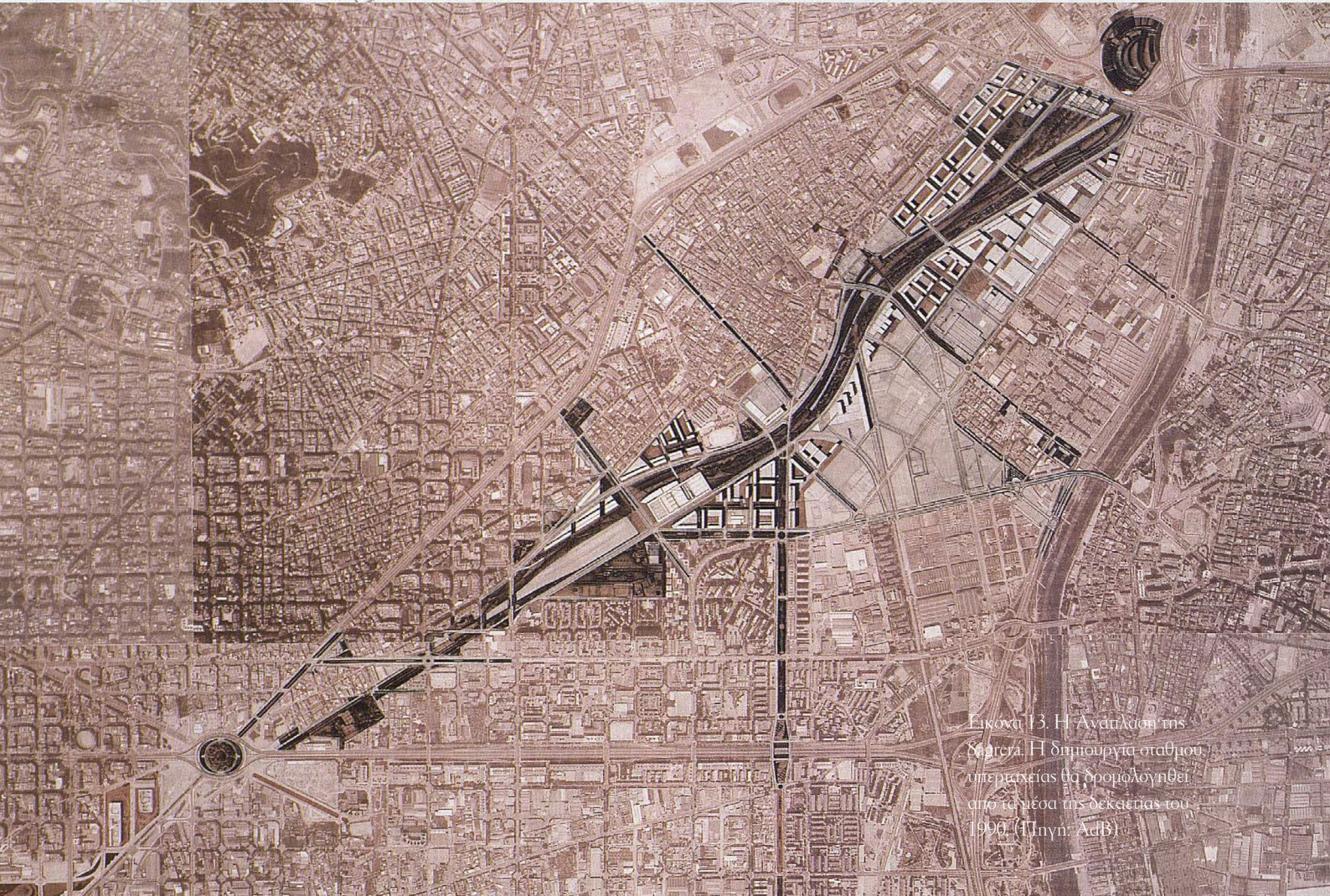
Το 1996, το Δημοτικό Συμβούλιο της Βαρκελώνης θα ανακοινώσει τη διοργάνωση του *Forum de les Cultures 2004*. Οι υποδομές για το νέο αυτό Mega-Event, που θα θεωρηθεί σαν η συνέχεια των ΟΑ, θα πραγματοποιηθούν στα ανατολικά της πόλης στην απόληξη της Avenida Diagonal και θα περιλαμβάνουν την ανάπτυξη μιας περιοχής 214 Ha, τη δημιουργία ενός νέου συνεδριακού κέντρου και ενός εργοστασίου βιολογικού καθαρισμού (Eastaway κ.ά. 2007; Degen και García 2012). Την ίδια χρονιά το Δημοτικό Συμβούλιο θα αποδεχτεί τα σχέδια του Hines Group για την ανάπτυξη της Diagonal Mar. Το έργο στην περιοχή του Poblenou, χρηματοδοτούμενο από ιδιώτες επενδυτές, θα ήταν μια ανάπτυξη «αμερικάνικου στυλ γειτονιάς» (Montaner 2012a) με εμπορικά κέντρα, πολυτελή διαμερίσματα, ξενοδοχεία και κτίρια γραφείων (Montaner 2012a; Degen και García 2012). Το Forum θα συμβάλει και στην ανάπτυξη της νέας γειτονιάς «καινοτομίας» της πόλης στο Poblenou, την *Barcelona @22*.

Το @22 θα αποτελέσει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα έργου αυτής της περιόδου καθώς ενσωματώνει μια σειρά παραμέτρων: την κατεύθυνση προς χρήσεις της οικονομίας της γνώσης, την ευελιξία του σχεδιασμού, την είσοδο ιδιωτικών κεφαλαίων στις διαδικασίες αστικής ανάπτυξης και την έλλειψη κοινωνικής αποδοχής για το έργο (Degen και García 2012; Eastaway κ.ά. 2007; Trullén 2014; Blakeley 2005; Balibrea 2001; Cano, Pradel, και García 2016; Porter και Shaw 2013). Το 1998 ο Δήμος θα αναθέσει στο ICT (Catalan Institute of Technology) να διερευνήσει τη δυνατότητα διαμόρφωσης χώρου υποδοχής εταιρειών σε τομείς αιχμής στη Βαρκελώνη. Η κατεύθυνση αυτή συνδέθηκε και με μια λογική ανάπλασης παλιών βιομηχανικών περιοχών που βρίσκονται εντός του ιστού της πόλης (Eastaway κ.ά. 2007). Η έρευνα του ICT κατέληξε σε μια σειρά προτάσεων για την τροποποίηση του PGM ώστε να μπορούν υλοποιηθούν οι χρήσεις στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του @22. Η ανάπτυξη αφορούσε μια περιοχή 198,26 Ha και 4,000,000τμ δόμησης για παραγωγικές και άλλες δραστηριότητες (Degen και García 2012; Eastaway κ.ά. 2007). Παράλληλα, το σχέδιο εισήγαγε ένα νέο κτιριακό τύπο με την ονομασία @7 που μπορούσε να ήταν δημόσια ιδιοκτησία αλλά κάτω από ιδιωτική διαχείριση, βοηθώντας έτσι τη μεταφορά εταιριών που δραστηριοποιούνται στις

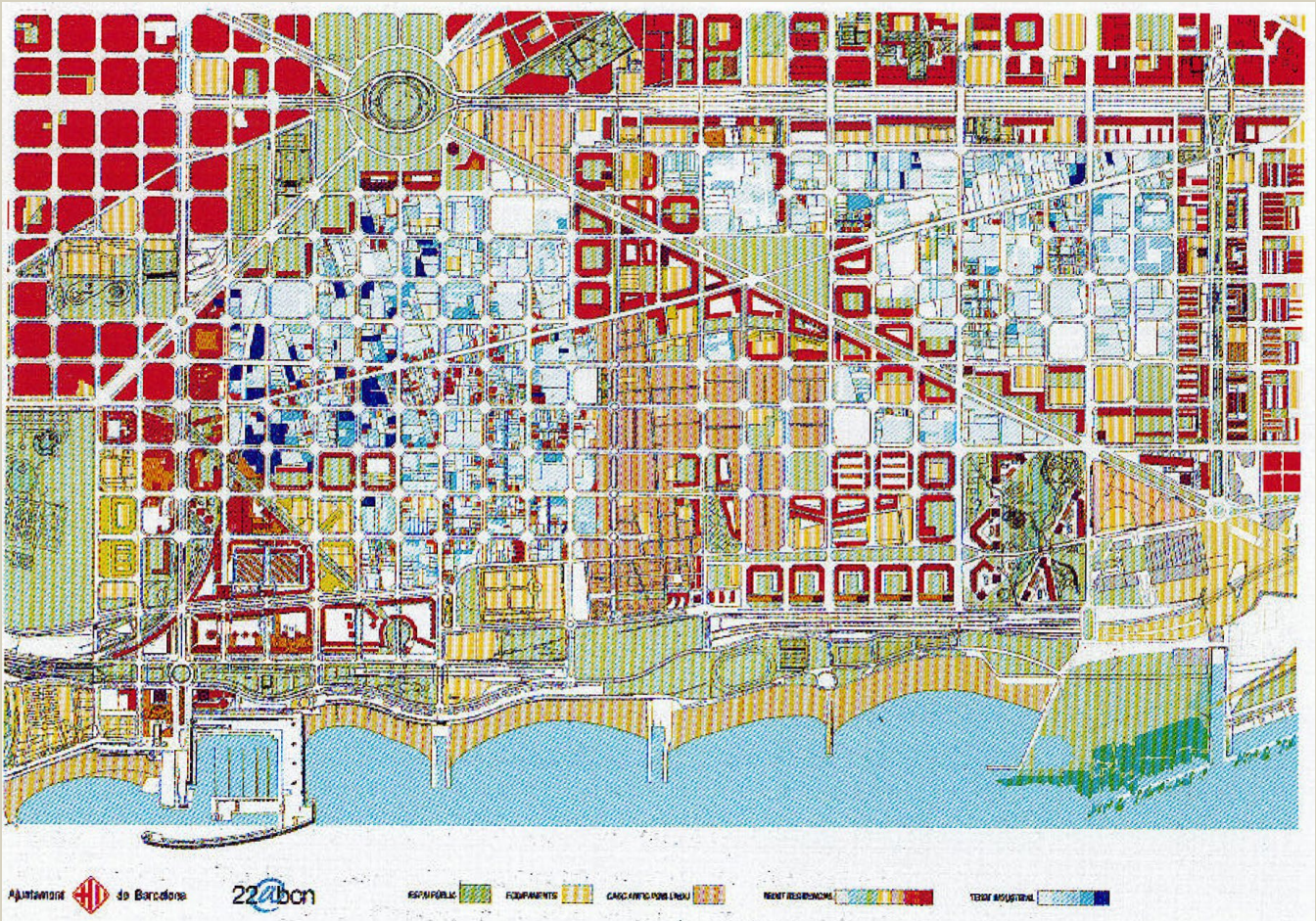
**ΠΛΑΙΣΙΟ 3. ΤΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΟΙ
ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ "ΔΕΥΤΕΡΗΣ
ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ"**

Εικόνα 12. Χάρτης παρεμβάσεων μετά το 1992 (Πηγή: AdB)

Εικόνα 13. Η Ανάπτυξη της
Σόφιας. Η δημιουργία σταθμού
υπερασχίσια θα δρομολογηθεί
από το μέσα της δεκαετίας του
1990 (Πηγή: AdB)

Εικόνα 14. Χάρτης Χρήσεων Γης της Districto @22. Η γειτονία καινοτομίας της Pobla nou και η Λεωφόρος Diagonal θα είναι το κέντρο μιας ευρείας κλίμακας παρέμβασης με στόχο την προσέλκυση επιχειρήσεων σε τομείς αιχμής. (Πηγή: AMB)

Εικόνα 15. Κτίρια μικτών χρήσεων και γραφείων στη Diagonal και στο βάθος ο “Torre Agbar” του Jean Nouvel. (Πηγή: AMB)

Εικόνα 16. Η Plaza Europa (Πηγή: AMB)

νέες τεχνολογίες (Martí-Costa και Bonet-Martí 2013). Μέχρι το 2006, περίπου 230 εταιρείες είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή, ενώ άλλες 28 ήταν στη διαδικασία εγκατάστασης (Eastaway κ.ά. 2007).

Παράλληλα με τα παραπάνω, η πόλη συνεχίζει την πολιτική ενίσχυσης των υποδομών και ιδιαίτερα αυτών που θα βοηθήσουν τη διεθνοποίηση και την ανταγωνιστική της θέση όπως το λιμάνι, το αεροδρόμιο και οι σιδηροδρομικές συνδέσεις (Trullén 2014; Iglesias κ.ά. 2011). Στην μετα-ολυμπιακή περίοδο παίρνεται η απόφαση μετατροπής της La Sagrera σε σταθμό υπερταχείας (high-speedtrain), γεγονός που συνδέεται με τη συνολική αναβάθμιση της ευρύτερης γειτονιάς του San Andreu και του Besos. Οι μεγαλύτεροι μετασχηματισμοί γίνονται όμως στην περιοχή του δέλτα του ποταμού Llobregat, με το Pla Delta. Το σχέδιο προέβλεπε τη μεταφορά των εκβολών του ποταμού, την επέκταση του εμπορικού λιμανιού και του αεροδρομίου την περίοδο 1993-2007. Η προσήλωση στις υποδομές είχε πάρει και θεσμική διάσταση με την ίδρυση της Barcelona Regional, υπεύθυνου φορέα για το σχεδιασμό και τον προγραμματισμό των συγκεκριμένων υποδομών. Στο Διοικητικό Συμβούλιο του οργανισμού πέρα από τους Δήμους σημαντική θέση είχαν όλοι οι σημαντικοί παίχτες που δραστηριοποιούνται στους συγκεκριμένους τομείς.

Οι χωρικές και πολιτικές επιλογές που καθόρισαν τους μετασχηματισμούς στην πόλη, ιδιαίτερα μετά το 1997, για πολλούς θα αποτελέσουν μια τομή, που μικρή σχέση είχε με τον τρόπο που είχε αναπτυχθεί η Βαρκελώνη τις τελευταίες δεκαετίες (Montaner 2012a; Blanco 2009; Davies και Blanco 2017; Balibrea 2001; Iglesias κ.ά. 2011; Martí-Costa και Bonet-Martí 2013). Τα μικρής κλίμακας έργα που είχαν στόχο το «σεβασμό και την αναζωογόνηση υποβαθμισμένων περιοχών», αναφέρει η Mari Paz Balibrea (2010), είχαν «*δήγα κοινά με τις μεγάλες αναπτύξεις στην Vila Olímpica, Poble Nou, Diagonal Mar ή στο Sant Andreu/Sagrera όλες χτισμένες σε πρώην βιομηχανικές ή εργατικές περιοχές*».

Οι συμμαχίες του Δήμου με τα κοινωνικά κινήματα είχαν σπάσει, με τη FAVB να αποσύρει τη στήριξη για το *Fòrum de les Cultures 2004*, κριτικάροντας την αναθεώρηση των χρήσεων γης για την πραγματοποίηση των νέων έργων (Blakeley 2005). Ενώ σημαντικές ήταν οι αντιδράσεις και στην περίπτωση του @22, με την ανάπτυξη ισχυρών αντιστάσεων από τους κατοίκους του San Martí (Martí-Costa και Bonet-Martí 2013). Η γενικότερη αίσθηση ήταν ότι οι πολεοδομικές «παραδόσεις» και το σύστημα σχεδιασμού που διαμορφώθηκε μετά την περίοδο της μετάβασης αρχίζει να «*αποσυντίθεται*» (Degen και García 2012). Η δημιουργία της Barcelona Regional και η συζήτηση για τον σχεδιασμό των υποδομών έστρεψε τα κέντρα λήψης αποφάσεων μακριά από την κοινωνική βάση της πόλης. Θα επικρατήσει μια «*δοθή αστικότητα*», όπως υποστηρίζει ο Montaner, «*που δεν ήταν ποτέ ξεκάθαρη και ούτε ανοιχτά διαπραγματεύσιμη και η οποία γινόταν γνωστή στο κοινό όταν όλα είχαν αποφασιστεί*». Το ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο θα αρχίσει να γίνεται πιο ευέλικτο, δίνοντας χώρο σε κερδοσκοπικές πρακτικές, περιορίζοντας παράλληλα την κοινωνική λογοδοσία (Degen και García 2012).

Αναπτύξεις όπως αυτές της Diagonal Mar και του *Fòrum* ενίσχυαν τις φωνές κριτικής ανάμεσα σε ακτιβιστές, ακαδημαϊκούς και μελετητές της πόλης. Ήταν πλέον εμφανές ότι οι τάσεις νεοφιλελευθεροποίησης που αποτελούσαν διεθνή ατζέντα εκείνη την περίοδο οδηγούσαν σε μια μετάλλαξη αυτού που μέχρι τότε ήταν το «Μοντέλο Βαρκελώνης». **Ποια όμως ήταν τα χαρακτηριστικά αυτά που στοιχειοθετούσαν το «Μοντέλο Βαρκελώνης»; Και τι σημαίνει η παρακμή αυτού του μοντέλου;**

3.2.4 ΤΟ «ΜΟΝΤΕΛΟ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ»: ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ

3.2.4.1 ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1979-2007

Ο διάλογος γύρω από το «Μοντέλο Βαρκελώνη» μας οδηγεί σε μια πρώτη επισκόπηση και αξιολόγηση όλης της περιόδου που περιγράψαμε από την εποχή της «μετάβασης» μέχρι και τις απαρχές της κρίσης του 2008, καθώς και μια πρώτη ανάγνωση μέσα από το πρίσμα της μεθοδολογίας που υιοθετεί η έρευνα (Βλ. 2.5). Η κατάρρευση της αγοράς ακινήτων το 2007 και οι επιπτώσεις της διαδικασίας αυτής, που θα φανούν τα επόμενα χρόνια, θα ανοίξουν μια πλούσια συζήτηση γύρω από τις αστικές πολιτικές και τις στρατηγικές ανάπτυξης της περιόδου που παρουσιάσαμε, και μια γενικότερη αξιολόγηση αυτού που ονομάστηκε το «Μοντέλο Βαρκελώνη».

Οι προσεγγίσεις και εδώ είναι ποικίλες. Για αρκετούς το παράδειγμα της Βαρκελώνης είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση όπου η μετάβαση στη δημοκρατία σε συνδυασμό με

Εικόνα 17. Η γειτονιά του Fòrum de les Cultures 2004 στην απόληξη της Diagonal

τα κινήματα πόλης και τις διεκδικήσεις των τελευταίων χρόνων της δικτατορίας, έφε-
ρε στο προσκήνιο ένα ιδιαίτερο «κοινωνικό κεφάλαιο» που απαιτούσε ριζικές αλλαγές
στην πόλη, σε μια περίοδο (αρχές του 80') που υπήρχε μικρό επενδυτικό ενδιαφέρον
(Garcia-Ramon και Albet 2000; Montaner 2012a). Οι αστικοί μετασχηματισμοί θα
αποτελέσουν έτσι μια «προβोधή του δημοκρατικού προσώπου της Καταλανικής πρωτεύουσας»
όπως πολύ σωστά θα γράψει ο Guy Burgel (2007). Η όποια παρακμή και αποτυχία των
διαδικασιών αυτών θα έρθει μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990 όπου ακολουθήθη-
καν πολιτικές σε μια πιο νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση (Degen και García 2012; Cano,
Pradel, και García 2016; Casellas 2012; Montaner 2012a; Iglesias κ.ά. 2011), με έργα
όπως το *Fòrum 2004*, @22 κ.α. Για άλλους βέβαια η στροφή αυτή προς την αγορά αρχίζει
να γίνεται εμφανής ήδη από την εποχή της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων
(McNeill 1999; Montalban 1992), και οι πολιτικές αναβάθμισης του κέντρου της πόλης
οδήγησαν περισσότερο στον αποκλεισμό παρά στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.
Όπως υποστηρίζουν οι Arbací & Tarada-Bertelli, τα πετυχημένα μοντέλα κρίνονται από
το κατά πόσο πέτυχαν τους σκοπούς τους και οι πολιτικές με αφορμή την καταπολέμη-
ση της φτώχειας και της αστικής υποβάθμισης που οδήγησαν στην «επανανομηματοδότηση
της πόλης μέσα από προγράμματα χωρικής αναβάθμισης που τεχνικά προσέδκυσαν και εννόησαν τις
ιδιωτικές επενδύσεις και την μεσοαία τάξη» (Arbací και Tarada-Berteli 2012) δεν μπορούν να
θεωρούνται επιτυχημένα. Σε ένα βαθμό την κριτική αυτή την αποδεχόταν και το Δη-
μοτικό Συμβούλιο της Βαρκελώνης. Ο ίδιος ο Pasqual Maragall αναφέρει σχετικά με τις
παρεμβάσεις στην Ciutat Vella:

«Η βασική μας ιδέα ήταν να αφήσουμε κυριολεκτικά τους ανθρώπους εκεί που ήτανε,
χωρίς να τους πείσουμε να φύγουν, που είναι μια πιο ανθρώπινη και πιο αριστερή πολι-
τική. Αλλά η διαδικασία για να το κάνεις αυτό είναι μακρά και περίπλοκη, γιατί πρέπει
προσωρινά να μεταφέρεις τους ανθρώπους, να ανασκευάσεις τα σπίτια τους και μετά να
τους γυρίσεις πίσω. Η μάχη είχε χαθεί από την αρχή, αφού πήρε 8 χρόνια για να 'γυρίσει
ο τροχός', και στο μεταξύ μερικοί είχαν πεθάνει και άλλοι είχαν φύγει» (αναφορά στο
McNeill 1999).

Ο Franco La Cecla, ανθρωπολόγος και για μια σύντομη περίοδο συνεργάτης της
Barcelona Regional, είναι πολύ πιο απόλυτος. Στο βιβλίο του Κατά της Αρχιτεκτονικής
(La Cecla 2012) γράφει πως η Βαρκελώνη

«παραμένει ένα θεμελιώδες παράδειγμα για το μέλλον των ευρωπαϊ-
κών πόλεων: εδώ επιχείρησαν το ξεπούλημα της μεσογειακής κοινω-
νικότητας και τα κατάφεραν [...] Μια πόλη που ήταν ένα ενδιαφέρον
παιχνίδι ξένων και ντόπιων, με ριζωμένες συνήθειες και παρεισφρή-
σεις, καταδίκασε τον ίδιο της τον εαυτό για χάρη μιας γλυκανάλατης
εκδοχής τουριστικού καταναλωτισμού». (La Cecla 2009)

**Όμως κατά τη γνώμη μας η άποψη αυτή έχει στοιχεία αυστηρότητας και η
έννοια της αποτυχίας δεν είναι το κυρίαρχο χαρακτηριστικό.** Οι τρεις δεκα-
ετίες διακυβέρνησης της πόλης από τους Σοσιαλιστές με τη συμμαχία της Αριστεράς και
την υποστήριξη, ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια, των κοινωνικών κινημάτων θα αποτελέσει
μια περίοδο ραγδαίων μετασχηματισμών, με άμεσο αντίκτυπο για τους πολίτες και για
τη διεθνοποίηση της πόλης. Το εύρος της αλλαγής για αυτούς που την βίωσαν ήταν
συγκλονιστικό όπως περιγράφει ο Josep Bohigas, γιός του Oriol Bohigas και Διευθυντής
της BR από το 2015 μέχρι και σήμερα .

«Θυμάμαι τους καθηγητές μας, στη δική μου περίπτωση τον πατέρα
μου που σχετίζεται με την μεταμόρφωση της πόλης την περίοδο των
Ο.Α. Θέλανε να μετατρέψουν την πόλη ανάμεσα στις πρώτες στην
Ευρώπη. Και όταν το λέγανε αυτό εμείς γελούσαμε. Η Βαρκελώνη με
τίποτα [...] Θέλανε η πόλη να έχει ένα καλό λιμάνι, ένα καλό αερο-

δρόμο, ένα καλό σχέδιο για ξενοδοχεία. Όλα αυτά που έχουμε σήμερα. Ήταν εμμονικός με τα ξενοδοχεία. Το καλοκαίρι οι επισκέπτες δεν είχαν τίποτα να κάνουν, μουσεία να επισκεφτούν ή ξενοδοχεία να μείνουν. Η Βαρκελώνη δεν ήταν προετοιμασμένη να έχει καθόλου τουρισμό, καθόλου. Σου λέω κατέβαινα μικρός το καλοκαίρι την Carrer de Balmes με το σκέιτ μου. Περνούσα όλους τους δρόμους χωρίς να σταματήσω στα φανάρια, κανείς δεν ήταν εκεί, κανείς δεν ερχόταν στην πόλη και κανείς δεν έμενε εκεί. Ήταν πολύ δύσκολο να το δεις τότε και τώρα δεσ όλα αυτά τα rankings.» (Bohigas 2019)

Ο εκσυγχρονισμός της πόλης, των υποδομών και των δημόσιων χώρων της ήταν σύμφωνα με τον Tonet Font, Αρχιτέκτονα και σήμερα σύμβουλο του Δήμου, «η βασική σκέψη εκείνα τα χρόνια [...] η αναβάθμιση του δημόσιου χώρου *da έφερνε συνοδικά και την αναβάθμιση της πόλης*» (Font Ferrer 2017). Αυτός ήταν και ο πυρήνας της πολιτικής των Καταλανών Σοσιαλιστών και του Pasquall Maragall, της κεντρικής προσωπικότητας γύρω από αυτή την περίοδο της αλλαγής. Ο ίδιος ο Maragall ενσωμάτωνε όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που είχε «ανάγκη» η ηγεσία της πόλης. Σπουδές και τεχνική γνώση σε επιστημονικά πεδία σχετικά με την ανάπτυξη της πόλης, ριζοσπαστικό παρελθόν αλλά και «ευγενή» καταγωγή, γεγονός που κέρδιζε την εμπιστοσύνη τόσο των κινημάτων όσο και της Καταλανικής ελίτ της πόλης (Marisol Garcia 2017a).

Η πολιτική των Σοσιαλιστών χαρακτηριζόταν από ένα μείγμα εκσυγχρονισμού-ανταγωνιστικότητας και πολιτικών κοινωνικής συνοχής (Cano, Pradel, και Garcia 2016; Pradel 2016).

Αυτό το μοντέλο δεν κλονίστηκε ακόμη και την περίοδο μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990 όπου υπήρχε μια εμφανής στροφή προς πιο νεοφιλελεύθερες κατευθύνσεις. Αρχικά η ίδια η επιλογή αλλαγής του παραγωγικού μοντέλου προς την οικονομία της γνώσης, τον πολιτισμό και τις νέες τεχνολογίες, σε συνδυασμό με τον εκσυγχρονισμό των υποδομών ήταν μια πολιτική επιλογή που δεν ήταν δεδομένη για τις υπόλοιπες πόλεις της Ισπανίας (Trullén 2014). Οι περισσότερες πόλεις στηρίχθηκαν σχεδόν αποκλειστικά σε μια ανάπτυξη με βάση την κτηματαγορά. Τα αποτελέσματα αυτής της πολιτικής θα φανούν όπως θα δούμε την περίοδο της κρίσης, που η Βαρκελώνη θα την βιώσει με πιο τρόπο (Marisol Garcia 2017a).

Πολιτικές αναβάθμισης των γειτονιών με την ενεργό συμμετοχή των πολιτών συνειστέθηκαν και μετά τη δεκαετία του 1980. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα αναβάθμισης της γειτονιάς Trinitat Nova μέσω του *Pla Comunitari i Socialde Trinitat Nova* το 1996 (Blanco 2009; Iglesias κ.ά. 2011). Ενώ επίσης οι στρατηγικές ένταξης και κοινωνικής συνοχής ήταν στο πυρήνα του επιχειρησιακού σχεδίου του Δήμου την περίοδο 2004-07 *Plad'Accio' Municipal 2004-07* (PAM). Ένα από τα αποτελέσματα του PAM ήταν η δημιουργία ενός σχεδίου αντιμετώπισης των κοινωνικών αποκλεισμών για την περίοδο 2005-2010, το *Pla Municipal perala Inclusion Social*, 'Barcelona Inclusiva 2005/2010', γεγονός που οδήγησε σε γενναία αύξηση των κονδυλίων στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής (Blanco 2009). Το πιο σημαντικό παράδειγμα σε αυτήν την κατεύθυνση ήταν το *Lley de Barris* του 2004, ένα πρόγραμμα χρηματοδοτούμενο από την κυβέρνηση της Καταλονίας με στόχο την αντιμετώπιση του κοινωνικού διαχωρισμού σε Δήμους της Περιφέρειας και συγκεκριμένα στη Μητροπολιτική Περιοχή της Βαρκελώνης.

Δεν έλειψαν βέβαια οι περιπτώσεις όπου η πόλη υιοθέτησε νεοφιλελεύθερα πρότυπα στην αστική διαχείριση και ενίσχυσε το ρόλο των ιδιωτών, γεγονός που άφησε περιθώρια για κερδοσκοπικές πρακτικές (Falcon 2019). Αυτό είχε αντίκτυπο και στον τομέα της κατοικίας, όπου το ενδιαφέρον ήρθε πολύ αργά και ενώ ήδη είχε ξεσπάσει η κρίση (Bohigas 2019). **Στην πράξη το μοντέλο είχε τόσο μεγάλη επιτυχία που**

δύσκολα σκεφτόταν κανείς προβλήματα όπως αυτό της πρόσβασης στην κατοικία. Όπως σχολιάζει ο Tonet Font:

Πιθανόν η βασική αδυναμία του μοντέλου ήταν και η δύναμή του. Απέδειξε ότι ήταν τόσο πετυχημένο στο να μετασχηματίσει την πόλη, που δύσκολα το άλλαζες. Έτσι συνέχιζε και συνέχιζε για χρόνια όταν ακόμα και οι προκλήσεις ήταν πολύ διαφορετικές, όπως στην περίπτωση της κατοικίας που δεν αποτέλεσε ποτέ κατεύθυνση. (Font Ferrer 2017)

Στην ίδια λογική, για τον Josep Bohigas το ζήτημα της κατοικίας ήταν ακριβώς ο τομέας όπου φάνηκε η αποτυχία του Μοντέλου Βαρκελώνης:

Χρησιμοποιούμε αυτή την έκφραση τελευταία «αν η πόλη ήταν raella η κατοικία θα ήταν το ρύζι». Οπότε φτιάχναμε raellas χωρίς να κοιτάμε καθόλου την κατοικία. Κάναμε πολύ ωραία πολιτιστικά κέντρα, φανταστικούς δημόσιους χώρους, αλλά ξεχάσαμε το σημαντικό. Και αυτό είναι η κατοικία [...] Αυτό που είναι σημαντικό είναι οι άνθρωποι που ζούνε πίσω από τους τοίχους, και αυτό δε το φροντίσαμε [...] Και εκεί βρίσκεται το μεγαλύτερο πρόβλημα με το Μοντέλο Βαρκελώνης. (Bohigas 2019)

Το συγκεκριμένο πρόβλημα θα αποτελέσει κεντρικό ζήτημα της πόλης την επόμενη περίοδο της ύφεσης, κάτι που θα εξετάσουμε στα επόμενα κεφάλαια της διατριβής.

3.2.4.2 Η ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ

Τι ήταν όμως τελικά το μοντέλο ανάπτυξης της πόλης; Ήταν ένα ιδιαίτερο μοντέλο που αναδεικνύει τη σημασία των δρώντων πολιτικών υποκειμένων στη διαμόρφωση αστικών πολιτικών και τη σημασία των τοπικών θεσμών στη χάραξη πολιτικών ή απλά υπήρξε ένα πετυχημένο μοντέλο ανάπτυξης μιας Μεσογειακής πόλης στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και της Παγκοσμιοποίησης;

Η έρευνα διερεύνησε την εξέλιξη των αστικών πολιτικών με βάση το προτεινόμενο μεθοδολογικό πλαίσιο, εξετάζοντας τις αστικές πολιτικές και το σύστημα διακυβέρνησης της πόλης μέσα από:

- τις σχέσεις και αλληλεξαρτήσεις των δρώντων πολιτικών υποκειμένων και ομάδων συμφερόντων
- τις κουλτούρες και τις παραδόσεις διακυβέρνησης
- το δομικό πλαίσιο που χαρακτήριζε την περίοδο που εξετάστηκε.

Οι διαφοροποιήσεις στις σχέσεις και τις αλληλεξαρτήσεις των παραπάνω στοιχείων καθόρισαν και την περιοδολόγηση που έγινε μέχρι τώρα για όλη την περίοδο 1977-2007.

Για τη Βαρκελώνη μεγάλο μέρος των αναλυτών κάνει τη διάκριση ανάμεσα στην περίοδο πριν και μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990, όπου το διαμορφωμένο μοντέλο διακυβέρνησης δέχτηκε πιέσεις από ένα νεοφιλελεύθερο περιβάλλον σε εθνικό αλλά και υπερεθνικό επίπεδο (Degen και García 2012; Montaner 2012a; Casellas 2012). Όμως όπως υποστηρίζει ο Blakeley (2005) οι πιέσεις από το ευρύτερο «δομικό πλαίσιο» υπήρχαν από την αρχή και η διαφοροποίηση έγκειται τελικά στον τρόπο με τον οποίο αυτές αποτυπώθηκαν σε τοπικό επίπεδο και στο πώς τις χρησιμοποίησαν τοπικοί παράγοντες. Όπως αναφέρει:

Το Μοντέλο της Βαρκελώνης αναδύθηκε στο πλαίσιο της μετάβασης από την απολυταρχία στη δημοκρατία σε συνέχεια του θανάτου του Στρατηγού Φράνκο το 1975. Αυτό δε σημαίνει, βέβαια, ότι αναδύθηκε σε απομόνωση από ευρύτερες τάσεις. Πολλοί από τους παράγοντες

που διαμόρφωσαν τη διακυβέρνηση στη Βαρκελώνη ήταν πανομοιότυποι με αντίστοιχους στη Δυτική Ευρώπη, ο τρόπος με τον οποίο διαδραματίστηκαν (played out) αντανακλά τις συγκεκριμένες συνθήκες της Μετάβασης. Ήταν αυτές οι προκλήσεις, τόσο εσωτερικές όσο εξωτερικές, που αντιμετώπισαν οι πολιτικές ελίτ της Βαρκελώνης την περίοδο της μετάβασης, οι τρόποι με τους οποίους επηρέαστηκαν από αυτές τις προκλήσεις, και τις επηρέασαν με τη σειρά τους, είναι αυτό που εξηγεί το σύστημα διακυβέρνησης της Βαρκελώνης. Εν κατακλείδι είναι μια πορεία αλλαγών στηριζόμενη τόσο σε δομικά χαρακτηριστικά (structuralist) όσο και στα δρώντα υποκείμενα (agency-centred). (Blakeley 2005)

Στο πεδίο του πολεοδομικού σχεδιασμού και γενικότερα των χωρικών πολιτικών υιοθετείται μια αντίστοιχη λογική από αρκετούς μελετητές (Monclús 2003; McNeill 1999; Marshall 2004). Ο Monclús (2003) βλέπει το παράδειγμα της πόλης στο πλαίσιο ενός διεθνοποιημένου σχεδιασμού των δεκαετιών του 1980 και 1990. Αυτό στο οποίο όμως φαίνεται να συμφωνούν οι περισσότεροι είναι ότι «η αυθεντικότητα της Βαρκελώνης βρίσκεται στην αποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης, αντανακλώντας και το κλίμα συναίνεσης της εποχής» (Monclús 2003). Εδώ επιστρέφουμε στην άποψη του Blakeley (2005), που αναδεικνύει την σημασία των τοπικών συνθηκών και των τοπικών δρώντων πολιτικών παραγόντων και υποκειμένων στην υιοθέτηση διεθνών προτύπων και πρακτικών, στην αλληλεπίδραση τους με υπερεθνικούς οργανισμούς και τάσεις. Μέσα από τη διαδικασία αυτή γεννιούνται και παράγονται οι αστικές πολιτικές.

Οι βασικοί άξονες πολιτικές και οι βασικοί σταθμοί σε αυτήν τη διαδικασία συμπυκνώνονται στους αντίστοιχούς Πίνακες (Πίνακας 4)

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (1979-2007)

Περίοδος 1979-2007	Political Actors Ρόλος των Δρώντων Πολιτικών Υποκειμένων	Governance Culture Κουλτούρα Διακυβέρνησης, Θεσμικό Πλαίσιο, κατευθύνσεις αστικών πολιτικών	Structural Context Δομικό Πλαίσιο της περιόδου
1979-85 Εκδημοκρατισμός και «επανοικειοποίηση» της πόλης	<ul style="list-style-type: none"> • Ενεργός ρόλος των κινημάτων • Κεντρικός Ρόλος του Σοσιαλιστικού Κόμματος στο Δήμο της Βαρκελώνης και των Καταλανών Εθνικιστών στην Περιφέρεια 	<ul style="list-style-type: none"> • Κλίμα εκδημοκρατισμού, αποκατάσταση δημοκρατικών θεσμών και αυτοδιοίκησης • Διαβούλευση με τους Πολίτες και Συμμετοχικές Διαδικασίες • Αποκεντρωμένο σύστημα διακυβέρνησης 	<ul style="list-style-type: none"> • Μετάβαση στη Δημοκρατία • Κρίση του 1973 και αναδιάρθρωση της βιομηχανίας
1986-1992 Ολυμπιακοί Αγώνες, Στρατηγικός Σχεδιασμός και Διεθνοποίηση	<ul style="list-style-type: none"> • Περιορισμός του ρόλου των κινημάτων, συγκρούσεις με την πολιτική των Σοσιαλιστών • Δραστηριοποίηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στη παραγωγή του χώρου 	<ul style="list-style-type: none"> • Κλίμα πολιτικής συναίνεσης • Πρώτες συμπράξεις με Ιδιωτικό Τομέα • Διοργάνωση ΟΑ και αλλαγή της κλίμακας σχεδιασμού 	<ul style="list-style-type: none"> • Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και πολιτικές σύγκλισης • Παγκοσμιοποίηση-Διεθνοποίηση
1993-2007 Δημιουργική Πόλη και Οικονομική Ανάπτυξη	<ul style="list-style-type: none"> • Ενισχυμένος ρόλος της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και των ιδιωτικών συμφερόντων • Διάσταση μεταξύ κινημάτων και πολιτικής των Σοσιαλιστών 	<ul style="list-style-type: none"> • Αναδιάρθρωση της Δημόσιας Διοίκησης • Στρατηγικός Σχεδιασμός και Μητροπολιτική Διακυβέρνηση 	<ul style="list-style-type: none"> • Ένταξη στην ΟΝΕ • Νεοφιλελευθεροποίηση της Οικονομίας • Στροφή στην ανταγωνιστικότητα και την οικονομία της γνώσης

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 ΑΞΙΟΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (ΣΧΕΔΙΑ, ΕΡΓΑ, ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ, ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ) (1979-2007)

ΑΞΙΟΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ που εξετάστηκαν στο πλαίσιο της διατριβής
Πολιτικές ανασυγκρότησης-αναβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος, των κοινόχρηστων-κοινωφελών υποδομών και του κέντρου των πόλεων.	<ul style="list-style-type: none"> • Ρύθμιση των Χρήσεων Γης. • Αστική Αναζωογόνηση του Κέντρου Πόλης και της Περιφέρειας. • Αναπλάσεις δημόσιων χώρων, ενίσχυση κοινωνικής υποδομής. • Ανάκτηση του παράκτιου μετώπου της πόλης
Πολιτικές ενίσχυσης του διεθνούς ρόλου των πόλεων.	<ul style="list-style-type: none"> • Διοργάνωση διεθνών γεγονότων (Ολυμπιακοί Αγώνες, Forum 2004) • Δημιουργία χώρων υποδοχής νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων (District @22)
Πολιτικές αναδιάρθρωσης της οικονομικής βάσης των πόλεων και των περιφερειών τους, ανασυγκρότηση του παραγωγικού ιστού.	<ul style="list-style-type: none"> • Ανασυγκρότηση της βιομηχανικής παραγωγής της πόλης σε νέους τομείς. • Στροφή προς την οικονομία της γνώσης και τη «δημιουργική» βιομηχανία. • Ενίσχυση της Τουριστικής Βιομηχανίας
Πολιτικές ενίσχυσης και εκσυγχρονισμού των μεταφορικών υποδομών και δικτύων κινητικότητας.	<ul style="list-style-type: none"> • Αναβάθμιση των μεταφορικών υποδομών της πόλης. • Αναβάθμιση των υπερεθνικών υποδομών της πόλης.
Πολιτικές ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής.	<ul style="list-style-type: none"> • Σημαντικές επενδύσεις σε κοινωνικές υποδομές στη πόλη • Ενίσχυση της συμμετοχικών διαδικασιών σε επίπεδο διακυβέρνησης και χωρικού σχεδιασμού
Πολιτικές προστασίας του περιβάλλοντος και της περιαστικής γης.	<ul style="list-style-type: none"> • Προστασία και αναβάθμιση των ορεινών όγκων. • Προστασία της αγροτικής γης στη περιφέρεια της πόλης.
Πολιτικές ανάδειξης της πολιτισμικής κληρονομιάς και ενίσχυσης της πολιτισμικής ταυτότητας των πόλεων.	<ul style="list-style-type: none"> • Προστασία του ιστορικού ιστού της πόλης και της ταυτότητάς του. • Δημιουργία νέων χώρων πολιτισμού και ενίσχυση της πολιτισμικής βιομηχανίας. • Ενίσχυση και προβολή της ταυτότητας της πόλης.
Πολιτικές εκσυγχρονισμού των συστημάτων διακυβέρνησης και χωρικού σχεδιασμού, ανασυγκρότησης και ενίσχυσης των δυνατοτήτων της δημόσιας διοίκησης.	<ul style="list-style-type: none"> • Ενίσχυση της Μητροπολιτικής Διακυβέρνησης και του Μητροπολιτικού Σχεδιασμού • Εισαγωγή της κουλτούρας των ΣΔΙΤ στο σύστημα διακυβέρνησης, μέσω της συγκρότησης Δημοτικών Επιχειρήσεων και εισαγωγή ευέλικτων μηχανισμών διακυβέρνησης, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια αλλά και μετά τους Ο.Α. • Εισαγωγή του θεσμού της Gerencia στη Δημόσια Διοίκηση. Διάκριση Εκτελεστικής εξουσίας και Διαχείρισης υπηρεσιών και δομών της πόλης.

Εικόνα 18. Άποψη της Eixample
στη Βαρκελώνη

3.3 ΑΘΗΝΑ 1974–2007. ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗ ΜΕΤΑ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΠΟΛΗ

3.3.1 ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΗ «ΠΡΟΒΛΗΜΑ» ΣΤΙΣ ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ (1974–1985)

3.3.3.1 ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ

Μετά από μια μακρά περίοδο αστάθειας των δημοκρατικών θεσμών και κατάργησής τους με τη Χούντα των Συνταγματαρχών (1967–1974), η αποκατάσταση της δημοκρατίας θα έρθει τον Ιούλιο του 1974. Όπως και στην περίπτωση της Ισπανίας, αυτή η μετάβαση θα συνοδευτεί από μια «σοσιαλιστική ευφορία» (Σαρηνγιάννης 2000) στην κατεύθυνση επίτευξης πολιτικής ομαλότητας (κατάργηση της Βασιλείας, νομιμοποίηση του ΚΚΕ, αποφυλάκιση των πολιτικών κρατουμένων κ.α.). Τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης θα είναι μια μεταβατική περίοδος για τη χώρα. Η κυβέρνηση Καραμανλή και η Νέα Δημοκρατία θα έρθουν στην εξουσία σε μια εποχή οικονομικής κρίσης και κλονισμού του μοντέλου ανάπτυξης που είχε ακολουθήσει η χώρα μέχρι τότε (Καζάκος 2007; Ηστασoglou κ.ά. 1987). Παράλληλα, η κυπριακή κρίση θα αναγκάσει την κυβέρνηση να στρέψει τμήμα των δημόσιων δαπανών προς την άμυνα, περιορίζοντας άλλες αναγκαίες κοινωνικές δαπάνες (Βοϊβόνδα κ.ά. 1977).

Οι προσπάθειες ανάκαμψης που θα ακολουθήσουν δε θα έχουν τα επιθυμητά αποτελέσματα, ενώ η στρατηγική ένταξης στην ΕΟΚ που θα πραγματοποιηθεί το 1979 θα εντείνει τα δομικά προβλήματα μιας οικονομίας που στηριζόταν μέχρι τη δεκαετία του 1970 στην οικοδομή, στα εμβάσματα από το εξωτερικό και το συνάλλαγμα από τον τουρισμό (Καζάκος 2007; Close 2006). Όπως περιγράφει ο Πάνος Καζάκος:

«Ός το 1979 οι πραγματικοί μισθοί αυξάνονται με ρυθμό πολύ ταχύτερο της παραγωγικότητας. Με τον τρόπο αυτό ικανοποιούνται βέβαια επίμονες κοινωνικές απαιτήσεις, όμως επηρεάζονται αρνητικά η ροπή για επενδύσεις και η διεθνής ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Το εκλογικό έτος 1981, το έτος της αλλαγής στο πολιτικό σκηνικό, βρήκε τη χώρα στη χειρότερη δυνατή κατάσταση – αυτή που ονομάζουμε στάσιμο πληθωρισμό με μειούμενο ΑΕΠ και επιταχυνόμενο πληθωρισμό.» (Καζάκος 2007, 307)

Η παρατεταμένη κρίση της δεκαετίας του 1970 θα συμβάλει στον εκλογικό θρίαμβο του ΠΑΣΟΚ το 1981. Τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησής του θα ακολουθήσει περισσότερο μια πολιτική κοινωνικής ισότητας παρά εκσυγχρονισμού, στο πνεύμα των πιέσεων των λαϊκών τάξεων και των μεσαίων στρωμάτων που αναζητούσαν δρόμους ενίσχυσης των εισοδημάτων και κοινωνικής ανόδου (Close 2006)⁴⁸. Αυτή η μεταπολιτευτική *συναινεση* θα αρχίζει να χτίζεται ήδη από την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, που πάρα τις εξαγγελίες για νομισματική σταθερότητα, ανάπτυξη κ.α, θα προχωρήσει και αυτή σε μια πολιτική ενίσχυσης των εισοδημάτων και δημοσιονομικής επέκτασης (Καζάκος 2007).

Τα προβλήματα βέβαια της ελληνικής οικονομίας παρέμεναν, και στην πρωτεύουσα της χώρας θα αποτυπωθούν όλοι αυτοί οι οικονομικοί μετασχηματισμοί της περιόδου.

3.3.1.2 Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΧΟΥΝΤΑΣ ΚΑΙ ΤΟ «ΠΡΟΒΛΗΜΑ» ΑΘΗΝΑ

Η Αθήνα θα μπει στη δεκαετία του 1970 κουβαλώντας όλη την κληρονομιά του μοντέλου της μεταπολεμικής αστικοποίησης, η οποία θα «ολοκληρωθεί» την περίοδο της επταετίας. Ουσιαστικά η Χούντα θα εφαρμόσει και θα ενισχύσει την ίδια πολιτική μεγέθυνσης και ενίσχυσης της οικοδομικής δραστηριότητας (Πρεβελάκης 2001; Παπαγιάννης 2019; Οικονόμου 2002; Φιλιππίδης 1990). Η συμβολή του συγκεκριμένου τομέα ήταν άλλωστε καθοριστική για το σύνολο της ελληνικής οικονομίας όλη τη δεκαετία του

48. Το αίτημα αυτό θα στηρίζεται σε ένα βαθμό και στην πραγματικότητα της εποχής. Η χώρα θα είναι πίσω όσον αφορά στο επίπεδο των μισθών σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη τη δεκαετία του 1970 (Close 2006). Παράλληλα, οι οικονομικές ανισότητες ήταν πολύ μεγάλες. Το 1973 το 40% των χαμηλών εισοδηματικών στρωμάτων θα κατέχουν μόλις το 9,5% του εθνικού εισοδήματος, ενώ το ανώτερο 17% το 58% (Ηστασoglou κ.ά. 1987).

1960. Την περίοδο 1965-1969 οι επενδύσεις στην κατοικία καταλαμβάνουν περίπου το 40% του συνόλου των ιδιωτικών επενδύσεων και αποτελούν το 9 με 10% του συνόλου του ΑΕΠ (Τριανταφυλλίδης 1972). Ενώ το 1971 η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση παγκοσμίως στην κατασκευή νέων κατοικιών ανά 1000 άτομα (Hastaoğlu κ.ά. 1987).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 το λεκανοπέδιο της Αθήνας θα έχει σχεδόν πλήρως αστικοποιηθεί, με μια ιδιαίτερη ένταση της δόμησης στο κέντρο της πόλης (Αβδελιδίδη 2010). Αυτή η διόγκωση των κεντρικών περιοχών θα αρχίσει να οδηγεί στον κορεσμό και την περιβαλλοντική υποβάθμιση. Παράλληλα, γενικεύεται και η χρήση του ΙΧ, δημιουργώντας έντονα προβλήματα συμφόρησης και ενισχύοντας την ατμοσφαιρική ρύπανση (Ρωμανός 2004; Πρεβελάκης 2001). Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, η Αθήνα αρχίζει να χάνει την ελκυστικότητά της και ξεκινάει η πρώτη «έξοδος» προς τα προάστια της πόλης και τις μέχρι τότε περιοχές παραθερισμού. Οι τάσεις αυτές θα υποστηριχθούν και από το θεσμικό πλαίσιο την περίοδο της Χούντας. Με τον Αναγκαστικό Νόμο 395/68 θα αυξηθούν οι συντελεστές κατά 30% γεγονός που θα δώσει το πράσινο φως, όπως αναφέρει ο Γιώργος Σαρηγιάννης, για την αστικοποίηση των προαστίων και των παράκτιων περιοχών της Αττικής, μετά και από πιέσεις κύκλων εργολάβων και ιδιοκτητών γης (Σαρηγιάννης 2000)⁴⁹.

Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας, τα προβλήματα που είχαν δημιουργηθεί με το συγκεκριμένο μοντέλο ανάπτυξης της Αθήνας και των άλλων ελληνικών πόλεων ήταν πλέον διακριτά. Η ατμοσφαιρική ρύπανση, το κυκλοφοριακό και γενικότερα το πολεοδομικό ζήτημα αρχίζει να παίρνει κεντρική θέση στο δημόσιο διάλογο (Πρεβελάκης 1984)⁵⁰, ενώ μια σειρά φυσικών καταστροφών όπως οι πλημμύρες του 1977 θα εντείνουν τις πολιτικές πιέσεις για λήψεις μέτρων. Οι προκλήσεις βέβαια ήταν μεγάλες. Το βασικό πρόβλημα, όπως αναφέρει ο Κώστας Σοφούλης, ήταν η τήσασευση από τη μία μεριά του «τέρας της κατασκευαστικής βιομηχανίας», και όλων των οικονομικών κυκλωμάτων που είχαν στηθεί γύρω της, και από την άλλη η ανατροπή των αντιλήψεων σε πλατιά στρώματα της ελληνικής κοινωνίας ότι «δεξιά γίνονται στα οικόπεδα» (Σοφούλης 1976). Ήταν βέβαια αμφίβολο, για πολλούς εκείνη την περίοδο, αν η Νέα Δημοκρατία ήταν διατεθειμένη να αναλάβει το πολιτικό κόστος τέτοιων πρωτοβουλιών (Παπαγιάννης 2019; ANTI 1980). Η παραίτηση του Υφυπουργού Δημοσίων Έργων, Κυπριανού Μπίρη, μετά την άρνησή του να εγκρίνει έναν παραπάνω όροφο στο ξενοδοχείο *Meridien*, έδειχνε πως ο κίνδυνος αυτός ήταν κάτι το πραγματικό (Φιλιππίδης 1990; Σαρηγιάννης 2000). Μετά τον Μπίρη, Υφυπουργός Δημοσίων Έργων, αναλαμβάνει ο Στέφανος Μάνος.

Η περίοδος του Μάνου, όπως και του Τρίτη στη συνέχεια επί διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, είναι σημαντική για τη διατριβή, καθώς μέσα από τις προσπάθειες και τις αποτυχίες εκείνης της περιόδου μπορούν να βγουν σημαντικά συμπεράσματα τόσο για το σύστημα διακυβέρνησης όσο και για τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνονται οι αστικές πολιτικές στην Αθήνα.

3.3.1.3 ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (1978-1980)

Ο Στέφανος Μάνος ήταν μια ιδιαίτερη περίπτωση πολιτικού, ειδικά για ένα συντηρητικό κόμμα όπως η Νέα Δημοκρατία. Προερχόμενος από τον κόσμο των επιχειρήσεων, διατηρούσε λίγα από τα χαρακτηριστικά και τις δεσμεύσεις των παραδοσιακών πολιτευτών του κόμματος της «δεξιάς» (Ρωμανός 2004; Παπαγιάννης 2019; Πρεβελάκης 2001).

Όταν ανέλαβε ο Μάνος, τον Ιανουάριο του 1977, η ρύθμιση του χώρου στην Αθήνα και γενικότερα η διαμόρφωση πολιτικών περνούσε από την εθνική κλίμακα, και συγκεκριμένα το Υπουργείο Δημοσίων Έργων. Το συγκεντρωτικό αυτό σύστημα είχε θεσμοθετη-

49. Βέβαια η συνθήκη αυτή άρχισε να γίνεται εμφανής αρκετά αργότερα, στο τέλος της δεκαετίας του 1980.

50. Τον Μάιο του 1976 η Καθημερινή θα γράψει ότι «τα προβλήματα της πολεοδομίας, του αστικού περιβάλλοντος, της καθημερινής ζωής στις πόλεις κοντεύουν να φθάσουν στο όριο της κρίσεως». Το ANTI θα κάνει το 1980 ειδικό αφιέρωμα στην Αθήνα όπου αναφέρει πως «Η Αθήνα είναι μια πόλη α-χαρακτήριστη. Η ποιότητα της ζωής, καθημερινά υποβαθμισμένη, έχει γίνει επικίνδυνα προβληματική». (ANTI 1980)

θεί και από το Σύνταγμα του 1974 όπου δίνονταν αρμοδιότητες σε θέματα πολεοδομικού και χωρικού σχεδιασμού στην κεντρική κυβέρνηση. Η δουλειά του Υπουργείου, όπως χαρακτηριστικά σχολιάζει ο Πρεβελάκης (2001), δεν είχε «*καμία σχέση με την πραγματικότητα*» που ρυθμιζόταν από τις δυνάμεις της αγοράς και τα οποιαδήποτε μικρά και μεγάλα συμφέροντα (Σαρηνγιάννης 2000; Φιλιππίδης 1990; Βοϊβόνδα κ.ά. 1977).

Όπως περιγράφει ο ίδιος ο Στέφανος Μάνος:

«Το Υπουργείο ασχολείτο τότε με θέματα Σχεδίου Πόλης, μικρο-ρυθμίσεων [...] Τσακωνόντουσαν διαρκώς για το από που θα περάσει ο δρόμος. Ο Υφυπουργός καλείτο διαρκώς να αλλάζει το σχέδιο πόλης – ερχόνταν διάφοροι – αυτή ήταν η απασχόληση» (Μάνος 2018)

Η πολιτική που ακολούθησε είχε έντονα τα στοιχεία του νεωτερισμού και του εκσυγχρονισμού⁵¹. Περιλάμβανε: (α) Την ολοκλήρωση του Ρυθμιστικού της Αθήνας που ήταν σε εκκρεμότητα από το 1972. (β) Σχέδια δράσης που στόχευαν στην αναβάθμιση συγκεκριμένων περιοχών. (γ) Τέλος, και ίσως το πιο σημαντικό, μια νέα πολιτική γης που θα περιορίζε την κερδοσκοπία και θα προστάτευε την αρχιτεκτονική κληρονομιά, θέτοντας ταυτόχρονα νέους όρους για τον σχεδιασμό (Ρωμανός 2004; Πρεβελάκης 2001; 1984; Μάνος 2018).

Α. Το Ρυθμιστικό της Αθήνας θα συνταχτεί από το ΥΧΟΠ την περίοδο που εξετάζουμε. Το Σχέδιο-Πλαίσιο «Πρωτεύουσα 2000» αποτελούσε ένα σχέδιο κατευθύνσεων. Το σχέδιο διαπνεόταν από την εθνική χωροταξική πολιτική που είχε στον πυρήνα της την αποσυμφόρηση της Αθήνας και δευτερευόντως της Θεσσαλονίκης, όπως είχε διατυπωθεί από το Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξίας και Περιβάλλοντος το 1979 (Ρωμανός 2004). Πέρα από αυτή τη βασική αρχή, το «Πρωτεύουσα 2000», σύμφωνα με τον Πρεβελάκη (2001), δεν παρουσίαζε κάποιον ιδιαίτερο βαθμό πρωτοτυπίας. Το σημαντικό που έκανε είναι ότι έθετε κάποιες σημαντικές κατευθύνσεις σε θέματα συγκοινωνιακών υποδομών όπως το Μετρό, ορισμένοι συγκοινωνιακοί άξονες και το αεροδρόμιο στα Σπάτα.

Β. Τα σχέδια δράσης για την αναβάθμιση των περιοχών αποτελούσαν παρεμβάσεις αναπλάσεων που άρχιζαν να υιοθετούνται τότε, όπως για παράδειγμα πεζοδρομήσεις. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει η πεζοδρόμηση της Βουκουρεστίου, και κυρίως αυτή της Πλάκας, διαδικασία που θα ολοκληρωθεί το 1986.

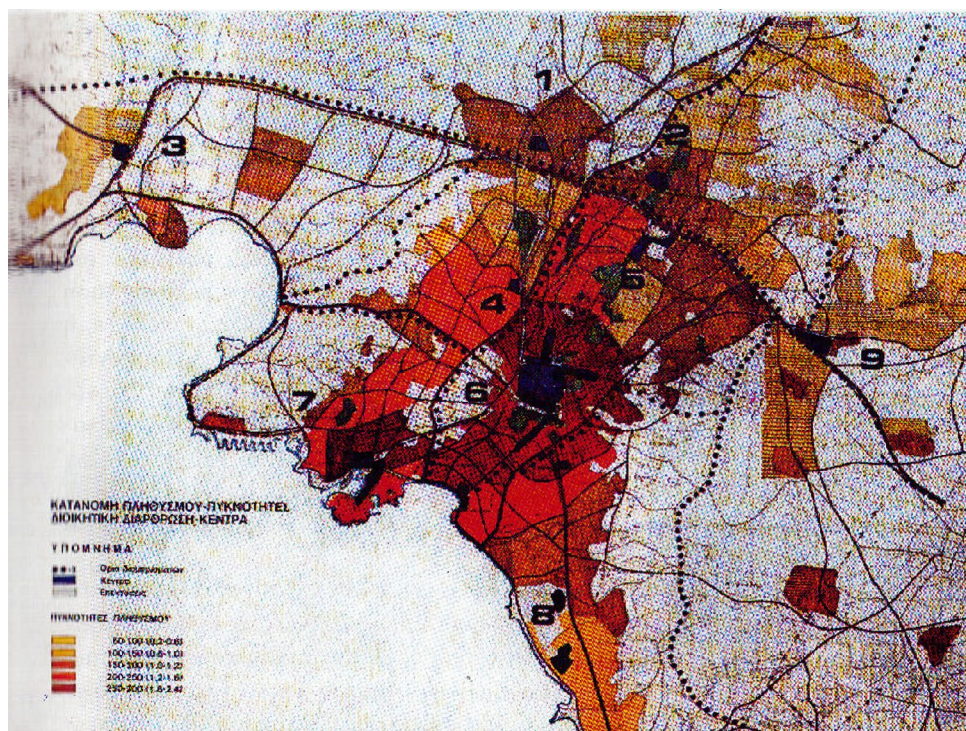
Γ. Οι πιο σημαντικές πρωτοβουλίες σε επίπεδο αστικών πολιτικών πάρθηκαν στον τομέα της μεταρρύθμισης του χωρικού σχεδιασμού, γεγονός που είχε άμεσες επιπτώσεις στην Αθήνα. Συγκεκριμένα, το 1979 υλοποιείται η απόφαση για μείωση των συντελεστών δόμησης, σε μερικές περιπτώσεις της τάξης του 30% (Μάνος 2018). Υιοθετείται η υποχρέωση δημιουργίας χώρων στάθμευσης στα υπόγεια των πολυκατοικιών (Πρεβελάκης 1984). Βέβαια ο πιο καθοριστικός νόμος της περιόδου ήταν ο ν.947/79 «περί οικιστικών περιοχών». Ο νόμος προσπαθούσε να ρυθμίσει ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του ελληνικού συστήματος χωρικού σχεδιασμού: Τον τρόπο με τον οποίο οικιστικές περιοχές εντάσσονταν στο σχέδιο πόλης. Σε αντίθεση με το παρελθόν, όπου η διαδικασία αυτή γινόταν με ένα μεγάλο βαθμό αυθαιρεσίας και υπό τις πιέσεις διάφορων συμφερόντων, ο νόμος περιγράφει ένα εντελώς διαφορετικό πλαίσιο. Σύμφωνα με το νόμο, θα έπρεπε να υπάρχει συγκεκριμένη μελέτη που να δικαιολογεί την επέκταση, ενώ οι ανάγκες σε υποδομές θα καλύπτονταν από την εισφορά σε γη και σε χρήμα των ιδίων των ιδιοκτητών.

Οι αντιδράσεις για το νόμο ήταν ραγδαίες, από διάφορα δίκτυα ιδιοκτητών, κατασκευαστών κ.α. Όπως περιγράφει ο ίδιος ο Στέφανος Μάνος:

«Αυτό που είχα κάνει τότε, είχα βάλει μπρος το Υπουργείο να οργανώσουμε όλες τις παραλίες της Αττικής. Να τις οργανώσουμε προκειμέ-

51. Στην πραγματικότητα οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού του πλαισίου είχαν ξεκινήσει από το 1974 με πρωτοβουλία του Κυπριανού Μπίρη (Σαρηνγιάννης 2000)

Εικόνα 19. Η Αττική και τα εννιά διαμερίσματα του Σχεδίου «Πρωτεύουσα 2000» (Πηγή: Πρεβελάκης 2001)

νου να ενταχθούν σε σχέδια. Στη συνέχεια είχα εξαπολύσει το προσωπικό του Υπουργείου στους Δήμους να κάνουμε δημόσιες συνελεύσεις για να δούμε πώς θα γίνουν τα σχέδια. Ήταν ένας συνδυασμός, τι θα κάνει το σχέδιο και τι θα γίνει με τις εισφορές. [...] Όπου πηγαίναν αυτοί γίνονταν δεκτοί με λιθοβολισμούς, πανό, φασαρίες, χαμός.

«Πρόκειται να κάνουμε την ίδια δουλειά στο Μαρούσι, στον Παράδεισο. Τώρα είναι διάφορες εγκαταστάσεις, τότε ήταν λιβάδια. Δήμαρχος ήταν τότε ένας πολυσυζητημένος δήμαρχος, ονόματι Τζανίκος. Είχε κλείσει όλη την Κηφισία με πανό, χαμός. [...] Ο Τζανίκος είχε ξεσηκώσει το λαό.»

«Εκεί στην περιοχή είχε ένα μεγάλο οικόπεδο, φάτσα στη Κηφισία, ο εκδότης ένας Πουρνάρας [...] Είχε ένα περιοδικό πολιτικό τα Επίκαιρα [...] Με είχε με κοντά παντελονάκια να κατεδαφίζω την Αθήνα διότι έθιγα την ιδιοκτησία του [...] Υπήρχε μια υστερία να μην εφαρμoστεί ο νόμος.» (Μάνος 2018)

Το αποτέλεσμα ήταν ο Μάνος να αναγκαστεί σε παραίτηση, η εφαρμογή του νόμου να παγώσει από την κυβέρνηση και τον νέο Υπουργό ΧΟΠ. Η επόμενη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ άρχισε να επεξεργάζεται εκ νέου ένα νέο Ρυθμιστικό.

3.3.1.4 ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ (1981-1985)

Το ΠΑΣΟΚ θα έρθει στην εξουσία τον Οκτώβριο του 1981, ενισχύοντας τις δημοκρατικές τομές που λάμβαναν ήδη χώρα και την πολιτική ενίσχυσης των εισοδημάτων, στηριζόμενο σε μια «σοσιαλιστική» στρατηγική και ένα εναλλακτικό οικονομικό σχέδιο σε σχέση με αυτό της Νέας Δημοκρατίας (Καζάκος 2007; Close 2006).

Κεντρικό στοιχείο αυτής της στρατηγικής ήταν η ενίσχυση της επαρχίας μέσω πολιτικών αποκέντρωσης και η αποσυμφόρνηση της Αθήνας (Souliotis 2013). Η πολιτική αυτή, που τη βλέπουμε να είναι κυρίαρχη ήδη από την περίοδο του Μάνου, συνδέεται με μια «διάχυτη εχθρότητα σε σχέση με την Αθήνα» (Πυργιώτης 2019). Την άποψη αυτή την υιοθε-

τούσαν σχεδόν το σύνολο των Ελλήνων Πολεοδόμων εκείνη την περίοδο (Πρεβελάκης 2001) και ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στα κόμματα της Αριστεράς. Ιδιαίτερα για την Αριστερά (ΠΑΣΟΚ και τα δύο κομμουνιστικά κόμματα) το φαινόμενο της «αστυφιλίας» - της μεγέθυνσης της Αθήνας - συνδεόταν πάντα με τις πολιτικές ελέγχου του μετεμφυλιακού κράτους και της δεξιάς στην Ελλάδα, καθώς και με τη διαμόρφωση των ιδιαίτερων οικονομικών συμφερόντων γύρω από την κτηματαγορά (Σαρηνγιάννης 2000; Βαΐου και Χατζημιχάλης 2012).

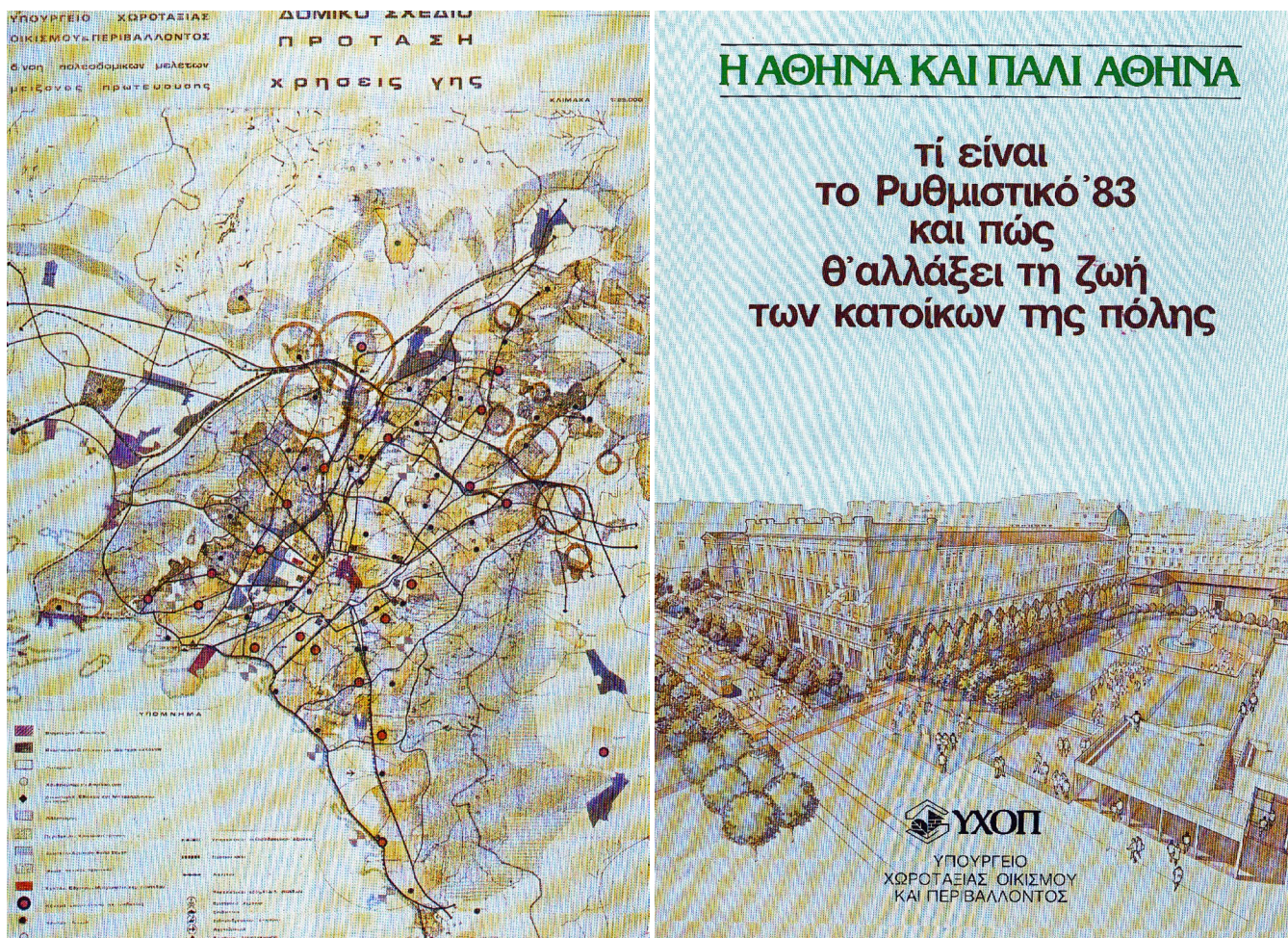
Έτσι, το ΠΑΣΟΚ θα υιοθετήσει μια σειρά πολιτικών και μια σειρά κατευθύνσεων που στόχο έχουν την καταπολέμηση του «υδροκεφαλισμού» της πρωτεύουσας. Αυτό σήμαινε λιγότερες υποδομές για την πόλη και περιορισμός των οικονομικών δραστηριοτήτων. Έτσι με τον ν. 2601/1984 θα απαγορεύεται η χωροθέτηση βιομηχανιών εντός της Αττικής (Coccosis, Deffner, και Economou 2003). Το νέο Ρυθμιστικό δεν θα προβλέπει μεγάλες υποδομές όπως το αεροδρόμιο των Σπάτων και το Μετρό (Hastaoğlu κ.ά. 1987; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014). Γενικότερα, θα ακολουθήσει μια λογική συγκράτησης της ανάπτυξης της πόλης (Ρωμανός 2004). Οι συγκεκριμένες απόψεις αποτελούσαν και θέσεις του Αντώνη Τρίτση, πολεοδόμου, βουλευτή του ΠΑΣΟΚ και κεντρικής προσωπικότητας γύρω από τη χάραξη χωρικών πολιτικών στην πρώτη κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου. Η περίοδος του Τρίτση θα χαρακτηριστεί από τη γενίκευση των μεταρρυθμίσεων και την προσπάθεια ρύθμισης του χώρου σε όλη την επικράτεια. Οι σημαντικότερες τομές της περιόδου ήταν η ψήφιση του νέου οικιστικού νόμου ν. 1337/1983, το Ρυθμιστικό της Αθήνας 1515/85 και η ίδρυση του Οργανισμού Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας (ΟΡΣΑ).

Βασική διαφορά του οικιστικού νόμου του 1983 σε σχέση με αυτόν του Μάνου (947/79) είναι η εισαγωγή κοινωνικών κριτηρίων στον τρόπο απόδοσης της εισφοράς γης, γεγονός που ευνοούσε τις μικρότερες ιδιοκτησίες. Κύριο όμως στοιχείο και αντικείμενο του νόμου είναι η Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης (ΕΠΑ), σύμφωνα με την οποία θα πραγματοποιούνταν 428 Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια σε οικισμούς σε όλη τη χώρα. Το φιλόδοξο αυτό σχέδιο, αν και ενέπνεε την εποχή εκείνη (Ζέικου 2015; Ρωμανός 2018), βρήκε εμπόδια στο ίδιο το σύστημα χωρικού σχεδιασμού που δε μπόρεσε γρήγορα να ανταποκριθεί (Πυργιώτης 2019; Ζέικου 2015), αλλά κυρίως στις αντιδράσεις των τοπικών κοινωνιών πάνω σε θέματα σχεδιασμού και εισφορών (Παπαγιάννης 2019). Οι αντιδράσεις ήταν τόσο σφοδρές όπου στον ανασχηματισμό του 1984 ο Τρίτσης απομακρύνθηκε από τη θέση του Υπουργού.

3.3.1.5 Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1974-1984

Η απομάκρυνση του Τρίτση το 1984, καθώς και η παραίτηση του Μάνου το 1980, δείχνουν τη γενικότερη αποτυχία εφαρμογής οποιασδήποτε μεταρρυθμιστικής προσπάθειας σε επίπεδο πολιτικής γης, αναγκαίας προϋπόθεσης για τη χάραξη σχεδιασμού στην Αθήνα όσο και σε όλη τη χώρα. Ποιοι όμως ήταν οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτή την αποτυχία;

Ένας από τους βασικότερους λόγους ήταν η αδυναμία ελέγχου των οργανωμένων συμφερόντων και πελατειακών δικτύων που δραστηριοποιούνταν γύρω από την κτηματαγορά, τόσο από την Νέα Δημοκρατία όσο και από το ΠΑΣΟΚ (Παπαγιάννης 2019; Πρεβελάκης 1984). Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι για το συγκεκριμένο σύστημα, ο χρόνος και ο τρόπος ένταξης των ιδιοκτησιών στο Σχέδιο Πόλης ήταν μια κορυφαία στιγμή, γι' αυτό το λόγο είχαν τεράστια σημασία οι σχετικοί νόμοι, τόσο ο ν. 947/79 όσο και ο ν. 1337/83. Η ανθεκτικότητα των μηχανισμών αυτών φάνηκε μέσα από τις αντιδράσεις την περίοδο του Μάνου αλλά και του Τρίτση. Ο ίδιος ο Τρίτσης θα αποδώσει την αποτυχία των μέτρων του ΥΧΟΠ στα οργανωμένα συμφέροντα. Η «σύγχυση» θα υποστηρίξει:

Εικόνα 20. Φυλλάδιο του ΥΧΟΠ για το Ρυθμιστικό του 1983 (Πηγή: Γραφείο Παπαγιάννη)

«έχει προκληθεί κυρίως από την παραπληροφόρηση του κόσμου από συμφέροντα που είχαν και θεωρούν ακόμη ιδιωτική τους υπόθεση την κατοικία, και το περιβάλλον, δηλαδή μεγαλοκατασκευαστές, ιδιοκτήτες γης, καταπατητές γης, οικοδομικούς συνεταιρισμούς, ομάδες εργαλάβων κατασκευής αυθαιρέτων κ.α.» (Καθημερινή 1984)

Οι αντιδράσεις αναδεικνύουν τόσο την απροθυμία μεγάλων τμημάτων του κοινωνικού συνόλου να αποδεχτούν αλλαγές που θα κλόνιζαν τις μέχρι τώρα συνήθειες⁵², όσο και την αδυναμία εκσυγχρονισμού του κλάδου των κατασκευών, καθώς και τα πρώτα στάδια μια «μεταπολιτευτικής» συναίνεσης από τη μεριά των κομμάτων εξουσίας (Γιαννακούρου και Καυκαλάς 2014; Γιαννακούρου 2019; Λυγερός 2011).

Πρέπει όμως να λάβουμε υπόψη και μια σειρά άλλων παραγόντων. Ο πρώτος ήταν ότι υπήρχε αδυναμία κατανόησης από τους ειδικούς της εποχής των πραγματικών τάσεων εξέλιξης της Αθήνας και γενικότερα της πορείας του μεταπολεμικού μοντέλου αστικοποίησης (Πρεβελάκης 2001; Ησταογλου κ.ά. 1987). Οι εκτιμήσεις για την αύξηση του πληθυσμού στην πρωτεύουσα ήταν λανθασμένες καθώς υπήρχε τη δεκαετία του 1980 μια σαφής σταθεροποίηση. Η κρίση της δεκαετίας του 1970 κλόνισε και το μοντέλο κοινωνικής κινητικότητας των προηγούμενων δεκαετιών (Μαλούτας 2018)

Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν οι «γενναιόδωρες» προβλέψεις όσο αφορά τις ανάγκες επεκτάσεων της Αθήνας αλλά και άλλων μεγάλων αστικών κέντρων της επαρχίας.

Δεύτερον, υπήρχε **αδυναμία ανταπόκρισης του ίδιου του κρατικού μηχανισμού** στις απαιτήσεις του σχεδιασμού και τις τεχνικές ανάγκες που προέκυπταν (Ζείκου

52. Τα αποτελέσματα των πιέσεων αυτών θα φανούν με τη ραγδαία πτώση των ποσοτών του ΠΑΣΟΚ στην Αθήνα όπου θα πέσει από το 47% στο 37.1% (Ησταογλου κ.ά. 1987)

2015; Πυργιώτης 2019). Όπως αναφέρει η Ζέικου, πρώην Διευθύντρια Χωροταξίας του ΥΠΕΚΑ «*χρόνος χάθηκε από την έδδειψη τεχνικής υποδομής (κτηματολόγιο, υποβάθρα) [...] ποδός χρόνος και χρήμα χάθηκε σε αυτή την κατεύθυνση ενημέρωσης των υποβάθρων. Η δεκαετία εκείνη χάνεται σε αυτά.*»

Έτσι αρχίζουν τη δεκαετία του 1980 να διαμορφώνονται τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού που θα αποτελέσει το σύστημα-καθεστώς διακυβέρνησης της Αθήνας όλη την επόμενη περίοδο: ο ισχυρός ρόλος του ιδιωτικού τομέα στην παραγωγή του χώρου, η αδυναμία συγκρότησης θεσμών ελέγχου και χάραξης πολιτικής και η πολιτική «απροθυμία» ενός ιδιαίτερα συγκεντρωτικού μοντέλου διακυβέρνησης της πόλης.

Εικόνα 21. Εξώφυλλο του περιοδικού «Επίκαιρα» αφιερωμένο στο Χωροταξικό του Στέφανου Μάνου. Η αντιμετώπιση του νεο-αρού τότε πολιτικού σαν «ανώριμου» που «στοχεύει τις ιδιοκτησίες του κόσμου» θα αποτελέσει ένα παράδειγμα αντιπολιτευτικού λόγου γύρω από τις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις. (Πηγή: Πρεβελάκης 2001)

3.3.2 Ο ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΕ ΜΕΤΑΒΑΣΗ (1986-1996)

3.3.2.1 ΕΜΒΑΘΥΝΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ, ΑΠΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗ ΚΑΙ Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ

Τα επόμενα χρόνια, τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και οι αρχές της δεκαετίας του 1990 μπορούν να χαρακτηριστούν ως μια μεταβατική περίοδος, όπου αρχίζουν να γίνονται πιο εμφανή τα αποτελέσματα των πολιτικών της προηγούμενης δεκαετίας, ενώ η εμβάθυνση των διαδικασιών της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης φέρνει νέα δεδομένα.

Η κατάσταση της οικονομίας συνεχίζει να χειροτερεύει, γεγονός που αναγκάζει την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ να εφαρμόσει πολιτικές λιτότητας μετά τις εκλογές του 1985 (Καζάκος 2007; Lavdas 1997), χωρίς όμως σημαντικά αποτελέσματα (Καζάκος 2007). Οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες θα γίνουν εμφανείς στις μεγάλες αναδιρθρώσεις σε τομείς απασχόλησης με κύριο χαρακτηριστικό την «αποβιομηχάνιση» (Σαγιάς 2000b; Sayas 2004; Hastaoglu κ.ά. 1987). Η κρίση της ελληνικής βιομηχανίας και μεταποίησης αρχίζει στα μέσα της δεκαετίας του 1970 και θα γενικευτεί μέχρι το τέλος της επόμενης δεκαετίας. Οι λόγοι της διαδικασίας αυτής είναι πολλοί: Η οικονομική κρίση, το τέλος του «προστατευτισμού» ενός αυταρχικού καθεστώτος, οι αυξήσεις στους μισθούς σε συνδυασμό με τις δημοσιονομικές πολιτικές μεγέθυνσης του κράτους θα κλονίσουν σε σημαντικό βαθμό την ανταγωνιστικότητα κλάδων της οικονομίας ιδιαίτερα στον τομέα της βιομηχανίας, αλλά και σε άλλους κλάδους όπως αυτός της κατασκευής (Hastaoglu κ.ά. 1987; Lavdas 1997). Τα σημαντικότερα βέβαια προβλήματα αρχίζουν να προκύπτουν από την ίδια την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, όπου αρχίζει να διαφαίνεται ότι τα χαρακτηριστικά των ελληνικών επιχειρήσεων (Hadjimichalis 1994; Hastaoglu κ.ά. 1987) δεν τις κάνουν ανταγωνιστικές στο πλαίσιο της ενιαίας αγοράς. Η αναδιάρθρωση της βιομηχανίας θα οδηγήσει σε σημαντική μείωση της απασχόλησης στον κλάδο, ενώ το μερίδιο της μεταποίησης στο ΑΕΠ της χώρας θα πέσει από 19,90% το 1975 σε 16,30% το 1980 και σε 14,30% το 1990 (Καζάκος 2007).

Οι εξελίξεις αυτές θα οδηγήσουν την Ελληνική κυβέρνηση να ζητήσει ήδη από το 1982 ενισχύσεις από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα για την υποστήριξη συγκεκριμένων τομέων της οικονομίας (π.χ. αγροτικό τομέα) και γενικότερα την ενίσχυση λιγότερο αναπτυγμένων περιφερειών που θα υφίσταντο τις μεγαλύτερες πιέσεις από τη διεύρυνση της Κοινότητας, με την ένταξη της Πορτογαλίας και της Ισπανίας (Souliotis 2013; Καζάκος 2007; Ragonis 2013). Το αποτέλεσμα θα είναι τα Ολοκληρωμένα Μεσογειακά Προγράμματα (ΟΜΠ) που μπορούν να χαρακτηριστούν ως η πρώτη μορφή προγραμμάτων κοινωνικής συνοχής και περιφερειακής ανάπτυξης της Κοινότητας (Καζάκος 2007; Lavdas 1997)⁵³. Μετά το 1989 θα πάρουν μια πιο σταθερή μορφή μέσω των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (ΚΠΣ) και την «Πολιτική Συνοχής» της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Τα αποτελέσματα τόσο του 1ου (1989-1993), όσο, σε ένα βαθμό, και του 2ου (1994-1999) ήταν σχετικά περιορισμένα και με μικρό αναπτυξιακό αντίκτυπο. Οι πόροι αξιοποιήθηκαν σε μικρά έργα σε όλη την επικράτεια, μια πολιτική που φαίνεται ότι περισσότερο στόχευε στην εξυπηρέτηση πελατειακών συμφερόντων παρά σε μια συνεκτική στρατηγική (Economou 1997; Souliotis 2013).

Συνολικότερα, η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση που θα ακολουθηθεί τα επόμενα χρόνια, με την υπογραφή της συνθήκης του Μάαστριχτ το 1991 και με την προοπτική της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης θα αποτελέσει τη βασική στρατηγική για την οικονομία και πεδίο συναίνεσης για τα πολιτικά κόμματα.

3.3.2.2 ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΟΝ ΑΘΗΝΑΪΚΟ ΧΩΡΟ

Οι οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις θα οδηγήσουν σε σημαντικές αλλαγές στην οικονομική και κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας.

53. Με τα ΟΜΠ στην Ελλάδα θα μεταφερθούν πόροι της τάξης των 2,1 εκατ. Ecu (Καζάκος 2007)

Η οικονομική βάση της πόλης αρχίζει να αλλάζει καθώς η Αττική θα χτυπηθεί ιδιαίτερα από το κύμα αποβιομηχανίωσης και αποκέντρωσης της βιομηχανίας. Την περίοδο 1978-84 θα χαθούν περίπου 40,000 θέσεις εργασίας (Σαγιάς 2000b). Η μικρή ανάκαμψη τα επόμενα χρόνια 1974-1978, όταν δημιουργούνται 8.500 νέες θέσεις, δεν θα αλλάξει την συνολική εικόνα (Soyas 2004) καθώς θα ακολουθήσει νέο κύμα αναδιαρθρώσεων που θα οδηγήσει στην απώλεια ακόμη 50,285 θέσεων εργασίας την περίοδο 1991-1995 (Βαϊού κ.ά. 1999). Παράλληλα με τις αναδιαρθρώσεις στον τομέα της βιομηχανίας, θα παρουσιαστεί σημαντική ενίσχυση της απασχόλησης στον τομέα των υπηρεσιών (Hastaoğlu κ.ά. 1987; Σαγιάς 2000a), όπου παρουσιάζεται αύξησή της στους κλάδους των τραπεζών, ασφαλειών και κτηματικών επιχειρήσεων κατά 22% και στο λιανικό εμπόριο κατά 20% (Σαγιάς 2000a).

Όσον αφορά την πληθυσμιακή ανάπτυξη της πόλης, όπως ήδη αναφέραμε, δεν θα συνεχίσει με τους ίδιους ρυθμούς των προηγούμενων δεκαετιών, με τον πληθυσμό της Μητροπολιτικής Περιοχής των Αθηνών να φτάνει τα 3,619 εκατ. Όμως η πόλη θα συνεχίσει να επεκτείνεται προς την περιφέρειά της και τα παράλια της Αττικής (Εμμανουήλ, Γκόρτσος, και Καμούτσι 2009; Αβδελίδη 2010). Την περίοδο 1987-1995 θα γίνουν 134,7χλμ² επεκτάσεων, σχεδόν διπλάσιες από ότι την περίοδο 1972-1987 (Αβδελίδη 2010), μια αύξηση πάνω από 40% στην επιφάνεια που προσφέρεται προς δόμηση. Οι περιοχές όπου συγκεντρώνεται η οικοδομική δραστηριότητα είναι οι ανατολικές ακτές της Αττικής, στην περιοχή της Λούτσας, αλλά κυρίως τα Βόρεια και Νότια Προάστια της πόλης (Μαρούσι, Γλυφάδα κ.α.) όπου αρχίζουν να διαμορφώνονται καινούργιες κεντρικότητες με τη δημιουργία χώρων γραφείων και εμπορικών κέντρων προς τα τέλη της δεκαετίας του 1980 (Σαρηγιάννης 2000).

Η μεγέθυνση της πόλης και οι αθρόες επεκτάσεις είναι αποτέλεσμα της ΕΠΑ και γενικότερα της αδυναμίας ελέγχου και ρύθμισης των τάσεων ανάπτυξής της. Στο επίπεδο χάραξης πολιτικών η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και το άνοιγμα των συνόρων στις αρχές της δεκαετίας του 1990 θα στρέψουν το δημόσιο διάλογο σε νέες κατευθύνσεις.

3.3.2.3 ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ: ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΚΑΙ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΝΕΩΝ ΡΟΛΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΘΗΝΑ

Η ψήφιση του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνα (ΡΣΑ) το 1985 και η συγκρότηση του ΟΡΣΑ με τον ν.1515/1985 ήταν αδιαμφισβήτητα μια σημαντική *θεσμική* στιγμή για την πόλη, καθώς κατοχύρωνε για πρώτη φορά ένα πλαίσιο για τη μελλοντική της ανάπτυξη (Ραγονίς 2013; Οικονόμου 2000). Όμως, όπως αποδείχθηκε στην πράξη, τα προβλήματα στην εφαρμογή του ΡΣΑ και της λειτουργίας του ΟΡΣΑ ήταν πολλά (Ψυχογιός 2019; Ζέικου 2015; Οικονόμου 2000; Ρωμανός 2004), σε τέτοιο βαθμό που ο Αριστείδης Ρωμανός θα υποστηρίξει ότι είναι αμφίβολο *«αν υπάρχει άδελος νόμος που ακυρώθηκε σε τέτοιο βαθμό, τόσο από τα πράγματα όσο και από τη διοικητική αδυναμία να δράσει»* (Ρωμανός 2004, 154). Τα βασικά ζητήματα μπορούν να συμπεκνωθούν ως εξής:

- Υπήρχε μια απουσία σύνδεσης με το επίπεδο του οικονομικού προγραμματισμού, γεγονός που είχε σαν αποτέλεσμα την αδυναμία εύρεσης πόρων για την υλοποίηση του σχεδιασμού (Οικονόμου 2000; Ρωμανός 2004)⁵⁴.
- Αδυναμία επιτέλεσης ενός συντονιστικού ρόλου, κυρίως από τον ΟΡΣΑ (Οικονόμου 2000; Ζέικου 2015). Αυτό σχετίζεται με την ίδια τη διάρθρωση του Δημοσίου, τις αλληλοεπικαλύψεις αρμοδιοτήτων, αλλά και το υπουργο-κεντρικό σύστημα που οδηγούσαν σε πολιτικές εξαρτήσεις και περιορισμό της αυτονομίας των οργανισμών όπως ο ΟΡΣΑ και αργότερα ο ΟΡΘΕ (Ζέικου 2015).
- Τέλος, η δεσμευτικότητα όσον αφορά την εφαρμογή του ΡΣΑ και η σχέση του με τον υποκείμενο σχεδιασμό, αποτέλεσμα της νομολογίας του Συμβουλίου της Επι-

54. Αυτό έγινε ξεκάθαρο κυρίως στο επίπεδο των Γενικών Πολεοδομικών Σχεδίων όπου υπήρχε αδυναμία εύρεσης πόρων για τις απαραίτητες απαλλοτριώσεις και τη διαμόρφωση της κοινωνικής υποδομής.

Εικόνα 22. Πάρκο Πύργου Βασιλίσσης, μετέπειτα «Πάρκο Τρίτση». Από τις πρώτες προσπάθειες δημιουργίας μητροπολιτικής εμβλείας χώρων πρασίνου και αναψυχής. (Πηγή: Γραφείο Παπαγιάννη)

κρατείας (ΣτΕ), θα δημιουργήσει επίσης σημαντικά προβλήματα (Οικονόμου 2000)

Σε πολύ σύντομο διάστημα το σχέδιο θα αρχίσει να αναιρείται και να τροποποιείται. Το 1987, ο τότε Πρωθυπουργός θα δηλώσει στο Νταβός ότι η Αθήνα θα μετατραπεί σε ένα διεθνές Κέντρο υπηρεσιών και πολιτισμού (Ρωμανός 2004), γεγονός που δεν αποτελούσε στόχο του ΡΣΑ. Από την ίδια χρονιά θα αρχίσουν να εντάσσονται στο σχεδιασμό και οι μεγάλες υποδομές, όπως το Μετρό της Αθήνας, αναφορικά με το οποίο οι διαγωνισμοί για τις μελέτες ξεκινάνε το 1987 (Σαρηγιάννης 2000), καθώς και το Αεροδρόμιο των Σπάτων το 1991, γεγονός που θα οδηγήσει και σε τροποποίηση του ΡΣΑ (Παγώνης 2005). Παράλληλα με το ν. 2052/92 που εισήγαγε την λογική των «κέντρων χωροταξικών ενότητων», προτείνεται μια νέα φιλοσοφία γύρω από το πως αναπτύσσονται οι κεντρικότητες στην πόλη, αλλάζοντας την πολυκεντρική λογική του ΡΣΑ (Σαρηγιάννης 2000).

Όμως το θέμα δεν είναι αυτή καθαυτή τροποποίηση του ΡΣΑ, αλλά η απουσία μια ενιαίας στρατηγικής γύρω από τις αλλαγές. Όπως λίγα χρόνια αργότερα εύστοχα θα σχολιάσει το ΤΕΕ:

«Το Ρυθμιστικό Σχέδιο του 1986, που ισχύει σήμερα, τροποποιείται διαρκώς, όχι ως αποτέλεσμα ενός κυλιόμενου ενιαίου σχεδιασμού, αναγκαίου σε κάθε ζωντανό οργανισμό αλλά από την προσπάθεια εξυπηρέτησης τόσο των εκάστοτε κυβερνητικών προθέσεων, όπως αυτές αλλάζουν αδιάκοπα, καθώς και από την προσπάθεια αντιμετώπισης μιας πραγματικότητας που διαμορφώνεται μόνη της. Έτσι η Πολιτεία τρέχει πίσω από αυτή την πραγματικότητα χωρίς να την προλαβαίνει». (ΤΕΕ 1996)

Παρά τα προβλήματα όμως, πρέπει να επισημανθεί ότι η ύπαρξη και ο ρόλος του ΟΡΣΑ ήταν κομβικός στο να ολοκληρωθούν τα σχέδια χρήσεων γης για τους Δήμους της Αττικής (Ψυχογιός 2019)⁵⁵, και μελέτες για μια σειρά ακόμη παρεμβάσεων όπως η ανάπλαση της περιοχής του Ελαιώνα, ο Πύργος Βασιλίσσης, το πρόγραμμα αναπλάσεων των ακτών του Σαρωνικού κ.α (ΟΡΣΑ 1996).

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ο διάλογος γύρω από την Αθήνα θα αλλάξει. Πέρα από το ζήτημα της εμβάθυνσης της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης που θα οδηγήσει

55. Αντίθετα, στην υπόλοιπη χώρα μέχρι και σήμερα παρατηρούνται σημαντικά κενά.

στη μεταφορά γνώσης και πολιτικών, και σε ένα βαθμό εκσυγχρονισμού, όπως θα δούμε στη συνέχεια, σημαντικό ρόλο θα παίξει το άνοιγμα των συνόρων στα Βαλκάνια μετά το 1989. Το ΥΠΕΧΩΔΕ αρχίζει να βλέπει την πόλη σαν μια Μητροπολιτική Περιοχή ενός πλέον ενιαίου Ευρωπαϊκού Χώρου, παρά το γεγονός ότι ήταν «εκτοπισμένη στο νοτιοανατολικό γεωγραφικό της άκρο» (Ζείκου 2015). Η στρατηγική διάσταση του σχεδιασμού θα μπει στην ατζέντα του ΥΠΕΧΩΔΕ και του ΟΡΣΑ (Ζείκου 2015; Οικονόμου 2000), ιδιαίτερα μετά τα μέσα της δεκαετίας, όταν ο Οργανισμός θα συμμετέχει στο Ευρωπαϊκό δίκτυο Μητροπολιτικών Περιοχών (METREX), ενώ η βιωσιμότητα και ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός θα επηρεάσουν σημαντικά τις θεσμικές πρωτοβουλίες και τις δράσεις (Pagonis 2013). Το 1994 με το πρόγραμμα *Απική ΣΟΣ*, ο ΟΡΣΑ θα ξεκινήσει ένα αρκετά φιλόδοξο σχέδιο δράσης για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών ζητημάτων όπως η ατμοσφαιρική ρύπανση και γενικότερα τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης (ΥΠΕΧΩΔΕ 1994). Ενώ από το 1996 μια σειρά συνεδρίων και μελετών θα εξετάζουν τις προοπτικές εξέλιξης της Αθήνας και τις δυνατότητες προώθησης μιας συγκροτημένης στρατηγικής για την Περιφέρεια Αττικής (ΟΡΣΑ 1996).

Όλα τα παραπάνω θα συμπυκνωθούν στην αναζήτηση όλων εκείνων των χαρακτηριστικών και συγκριτικών πλεονεκτημάτων που θα ενισχύσουν το «διεθνή ρόλο» της Αθήνας ως σημαντικού Μητροπολιτικού Πόλου στη Νοτιο-Ανατολική Μεσόγειο (Οικονόμου κ.ά. 2001). Η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων θα αποτελέσει το βασικό εργαλείο και την κινητήρια δύναμη για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι (Παγώνης 2005; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014).

3.3.3 ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ «ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗΣ» ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΠΟΛΗ (1997-2007)

3.3.3.1 ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΟΝΕ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ

Τους Ολυμπιακούς Αγώνες, αλλά και γενικότερα την εξέλιξη της πόλης μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990, οφείλουμε να τα δούμε στο πλαίσιο της ένταξης στην ΟΝΕ και τις γενικότερες τομές που έφερε όλη η διαδικασία της σύγκλισης με την Ευρώπη.

Οι εξελίξεις την περίοδο 1993-2001 θα είναι θετικές για την ελληνική οικονομία με όλους τους δημοσιονομικούς δείκτες να δείχνουν σημαντική πρόοδο σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες (Καζάκος 2007; Close 2006; Emmanuel 2004). Οι ρυθμοί ανάπτυξης φτάνουν από μηδενικοί το 1990, στο 4.1 το 2000, ο Πληθωρισμός από 20.4 στο 2.0, ενώ τα ελλείματα θα υποχωρήσουν από το 14% του ΑΕΠ το 1993, στο 4% το 1998 (Καζάκος 2007). Όλα αυτά έδειχναν ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις θα «προλάβαιναν» να ικανοποιήσουν τους στόχους του Μαστριχτ. Ποιοι ήταν όμως οι λόγοι της επιτάχυνσης της οικονομίας;

Ένας λόγος ήταν η ίδια η Ευρωπαϊκή οικονομική βοήθεια. Οι Κοινοτικοί Πόροι (ΚΑΠ-ΚΠΣ) όλη την δεκαετία του 1990 θα αποτελέσουν το 3.5% του ΑΕΠ της χώρας, το υψηλότερο ποσοστό στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Καζάκος 2007; Close 2006). Η σημασία τους όμως ήταν ευρύτερη, καθώς, όπως αναφέρει ο Πάνος Καζάκος, ήταν ένα «είδος *δαχείου ιστορικής εμπέδειας*» που κατάφερε να δώσει την αναπτυξιακή ώθηση τη στιγμή ακριβώς που στέρευαν οι παραδοσιακές πηγές εσόδων (τουρισμός, ναυτιλία, εμβάσματα από το εξωτερικό) (Καζάκος 2007)⁵⁶. Παράλληλα, ο ίδιος ο τρόπος διαχείρισής τους, μέσω της κοινωνικής τους διάχυσης (Εconoμου 1997) οδήγησε στη συγκράτηση της θέσης των μεσαίων στρωμάτων και γενικότερα στη στήριξη του υφιστάμενου μοντέλου ανάπτυξης (Μαλούτας 2018).

Ο δεύτερος λόγος είναι ότι, μετά από μια περίοδο αναδιαρθρώσεων, ορισμένοι κλάδοι της ελληνικής οικονομίας, όπως η βιομηχανία, αρχίζουν να ανακάμπτουν (Close 2006). Σημαντικό ρόλο θα παίξει το άνοιγμα των συνόρων, μέσω του οποίου οι ελληνικές επιχειρήσεις βρήκαν ένα νέο πεδίο επέκτασης των δραστηριοτήτων τους. Όμως το κυρίαρχο στοιχείο είναι τα ανταγωνιστικά χαρακτηριστικά της εγχώριας αγοράς εργασίας, όπως οι χαμηλοί μισθοί. Η είσοδος μεταναστών από τα Βαλκάνια και κυρίως από την Αλβανία (Μαλούτας 2018), θα ενισχύσει αυτές τις τάσεις ανάπτυξης στηριζόμενη στο φτηνό εργατικό δυναμικό και τις άτυπες μορφές απασχόλησης (Μαντουvalου, Μαντιδου, και Βαίου 1995; Ηασταογλου, Μαντουvalου, και Βαίου 1995; Ηαdjiμichalis 2017)⁵⁷. Το αποτέλεσμα ήταν η μεγάλη κερδοφορία, που θα φτάσει την πενταετία 1993-1998 σε ένα μέσο όρο που θα ξεπερνάει το 20% για τις 3.470 μεγαλύτερες βιομηχανίες της χώρας (Close 2006).

Τέλος, η ίδια η δυναμική της ένταξης στην ΟΝΕ, όπως και στην περίπτωση της Ισπανίας, πέρα από το επίπεδο των προσδοκιών που δημιουργούσε, άνοιξε την οικονομία της χώρας σε ένα νέο πεδίο που έφερνε το φτηνό δανεισμό, ευκολία προσβάσεων στην Ευρωπαϊκή Αγορά και ένα ισχυρό νόμισμα (Close 2006).

Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι οι ίδιοι παράγοντες που οδήγησαν στην ανάπτυξη, σε ένα βαθμό συνέβαλαν και στη σημαντική αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων. Αυτό θα αποτυπωθεί με τη σημαντική αύξηση της ανεργίας ιδιαίτερα την περίοδο 1994-1999 (Emmanuel 2004). Στην αύξηση του πληθυσμού της Αθήνας που ζει σε συνθήκες στεγαστικής αποστέρησης όπου περίπου στο 1/5 των γειτονιών παρουσιάζονται ποσοστά μεγαλύτερα του 40% (V. Αραρογλου και Μαλούτας 2011) καθώς και στην ενίσχυση των τάσεων κοινωνικού διαχωρισμού στη πόλη (V. Αραρογλου και Μαλούτας 2011; V. P. Αραρογλου και Sayas 2009). Αν και οι δείκτες αυτοί μπορούν σε ένα βαθμό να δικαι-

56. Το κόστος βέβαια της διαδικασίας στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας θα φανεί λίγες δεκαετίες μετά, με την κρίση του 2008 (Ηαdjiμichalis 2011).

57. Αυτό θα αποτυπωθεί μέσα από την σημαντική αύξηση της αδήλωτης-παράνομης απασχόλησης αλλοδαπών στην Ελλάδα που εκτιμάται ότι από 60.000-100.000 το 1989 θα φτάσουν στους 700.000 το 1999 (Καζάκος 2007)

ολογηθούν από την αύξηση των μεταναστευτικών ρευμάτων, τα στοιχεία δείχνουν ότι αφορούσαν και τον ελληνικό πληθυσμό (V. Agaroglou και Maloutas 2011).

Σε αυτό το οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο η Αθήνα θα αναλάβει το 1997 την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004.

3.3.3.2 Ο ΔΙΕΘΝΗΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες έχουν κεντρική θέση στη σύγχρονη ιστορία της πόλης και την εξέλιξη των αστικών πολιτικών στην Αθήνα. Η διοργάνωση ενός τόσο σημαντικού γεγονότος τόσο για την Αθήνα όσο και για τη χώρα θα αποτελέσει μια ευκαιρία, όπως υποστήριζαν αρκετοί, για την ενίσχυση του διεθνούς ρόλου της Αθήνας (Οικονόμου κ.ά. 2001; Beriatos και Gospodini 2004; Πυργιώτης 2019) και τη δημιουργία σημαντικών επενδύσεων στην πρωτεύουσα (Πυργιώτης 2019).

Όλα τα παραπάνω εντάσσονται σε μια ευρύτερη στρατηγική «διεθνοποίησης» της πόλης που περνούσε τόσο μέσα από την διοργάνωση των αγώνων όσο και συνολικότερων μετασχηματισμών στην οικονομία της πρωτεύουσας. Η κατεχοχίν μελέτη που υποστηρίζει αυτή την κατεύθυνση είναι των Οικονόμου κ.α. (2001) «*Ο διεθνής ρόλος της Αθήνας: σημερινή κατάσταση και στρατηγική για την ανάπτυξή του*» που θα στηριχτεί σε ερευνητικό πρόγραμμα χρηματοδοτούμενο από το ΥΠΕΧΩΔΕ και τον ΟΡΣΑ.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, η Αθήνα αν και είναι πολύ δύσκολο να ανταπεξέλθει στον ανταγωνισμό των πόλεων σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, είχε τις προϋποθέσεις «*να κινήσει στη βαθμίδα μιας δεύτερης σειράς διεθνούς μητρόπολης*» (Οικονόμου κ.ά. 2001, 133), με αναβαθμισμένο ρόλο στην Ανατολική Μεσόγειο και τα Βαλκάνια. Βασικοί άξονες πολιτικής για να υποστηριχθεί ο νέος ρόλος είναι η στροφή της οικονομικής βάσης της Αθήνας ώστε να προσελκύσει (α) εταιρείες με διεθνή κύκλο εργασιών με έμφαση στο χρηματοπιστωτικό τομέα (β) βιομηχανίες με εξαγωγικό προσανατολισμό, δραστηριότητες έρευνας και τεχνολογίας, διεθνές χονδρεμπόριο (γ) τέλος δραστηριότητες που συνδέονται «*με ειδικά χαρακτηριστικά του Αθηναϊκού χώρου*» όπως τουρισμός, πολιτισμός, αναψυχή κ.α.

Η επίτευξη των παραπάνω στόχων θα περνούσε μέσα από τους Ολυμπιακούς Αγώνες που θα έδιναν τη δυνατότητα κατασκευής των υποδομών, αλλαγής της εικόνας της πόλης και προβολής του διεθνούς ρόλου της. Ήταν ακριβώς αυτή η σύνδεση της συγκεκριμένης επιχειρηματολογίας με επιλογές των Ολυμπιακών Αγώνων (θεσμικές, χωροταξικές κ.α.) που οδήγησαν σε κριτική των συγκεκριμένων κατευθύνσεων (Παγώνης 2005; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014; Σταθάκης και Χατζημιάλης 2004; Souliotis 2013; Μαρμαράς 2003). Ο βασικός πυρήνας της κριτικής ήταν ότι όλος ο διάλογος για τον ανταγωνισμό των πόλεων και τη διεθνοποίηση θα οδηγούσε σε μια στροφή στις πολιτικές γύρω από την πόλη προς μια πιο νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση, υπό την επιρροή και των διεθνών τάσεων εκείνη την περίοδο (Souliotis 2013; Σταθάκης και Χατζημιάλης 2004), αλλάζοντας τις προτεραιότητες για το σχεδιασμό της Αθήνας. Ταυτόχρονα όμως αμφισβητούνταν η συνολική ρεαλιστικότητα ενός τέτοιου σχεδίου αλλά και το περιεχόμενό του. Για τους Σταθάκη και Χατζημιάλη (2004), δεν υπήρχαν συνολικά οι προϋποθέσεις για την Αθήνα να επιτελέσει το ρόλο που τις προσδιόταν. Οι ίδιοι θεωρούσαν ότι οι σχετικές μελέτες έρχονταν περισσότερο να δώσουν επιστημονικό κύρος σε πολιτικές και οικονομικές κατευθύνσεις παρά το ανάποδο.

Παράλληλα, υπήρχαν αμφιβολίες και για την ίδια τη συμβολή των Ολυμπιακών Αγώνων σε αυτή την κατεύθυνση. Οι συγκεκριμένοι προβληματισμοί ήταν βέβαια ευρύτεροι και σχετίζονταν με τη συνολική στρατηγική γύρω από τις υποδομές των αγώνων και τον τρόπο που θα επηρεάσουν τη μελλοντική εξέλιξη της πόλης (Beriatos και Gospodini 2004; Πυργιώτης 2019; Μαρμαράς 2003). Όπως αναφέρει ο Γιάννης Πυργιώτης, Τεχνικός Διευθυντής του Αθήνα 2004:

**ΧΑΡΤΗΣ 5. ΤΟ MASTER PLAN ΤΩΝ
ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ ΤΟΥ 2004
(ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)**

1. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΑΘΛΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΘΗΝΑΣ (ΟΑΚΑ)	5. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ	9. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΚΛΕΙΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΟ ΑΡΣΗΣ ΒΑΡΩΝ ΝΙΚΑΙΑΣ
2. ΚΕΝΤΡΟ ΑΘΗΝΑΣ	6. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ	10. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΓΟΥΔΙΟΥ
3. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΧΩΡΙΟ (ΑΧΑΡΝΕΣ)	7. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΙΠΠΑΣΙΑΣ	11. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΟ ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ
4. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΦΑΛΗΡΟΥ	8. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΣΚΟΠΟΒΟΛΗΣ	12. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΚΩΠΗΛΑΤΟΔΡΟΜΙΟ ΣΧΟΙΝΙΑ

«οι Ολυμπιακοί Αγώνες για μερικούς από εμάς ήταν μια ευκαιρία να υπάρξουν περισσότερες επενδύσεις. Βέβαια ο Φάκελος της διεκδίκησης δεν δημιουργούσε κάποια προσιμότητα για τεράστια οφέλη. Ήταν περισσότερο βασισμένος στο γεγονός ότι οι υποδομές υπάρχουν. Βασίστηκε περισσότερο στο ότι είμαστε έτοιμοι, και το μεγάλο προσόν της ανάθεσης των αγώνων στην Αθήνα θα ήταν η αναβάπτισή τους στο γνήσιο πνεύμα των Αγώνων.» (Πυργιώτης 2019)

Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληγε και η μελέτη των Οικονόμου κ.α. (2001) υποστηρίζοντας ότι «ο φάκελος υποψηφιότητας σχεδιάστηκε με βασικό επιχείρημα ότι οι βασικές απαραίτητες υποδομές ολοκληρώνονται ή βρίσκονται στη φάση υλοποίησης» (Οικονόμου κ.α. 2001, 118), και σε αντίθεση με τη Βαρκελώνη όπου είχαμε μια λογική συνολικής αναβάθμισης της πόλης, η Αθήνα ακολουθεί μια στρατηγική πιο κοντά στη Μόσχα και το Los Angeles όπου οι αγώνες «δεν είναι παρά μια μεγάλη γιορτή παγκόσμιας εμβέλειας» (Οικονόμου κ.α. 2001, 117) στηριζόμενη σε υφιστάμενες υποδομές των πόλεων.

Ήταν όμως σαφές ότι τα μεγάλα έργα στην Αττική και οι Ολυμπιακοί Αγώνες θα έφεραν σημαντικούς μετασχηματισμούς. Σε ένα βαθμό αυτή είναι μια άλλη πτυχή του διαλόγου γύρω από το διεθνή ρόλο της Αθήνας που περνάει μέσα από τον εκουγχρονισμό των υποδομών της και τις τάσεις διεθνοποίησης τομέων της οικονομίας (Παγώνης 2005; Μαρμαράς 2003; Souliotis 2013).

3.3.3.3 ΟΙ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ Η ΑΛΛΑΓΗ ΚΛΙΜΑΚΑΣ

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 θα ξεκινήσουν μια σειρά σημαντικών έργων αναβάθμισης της μεταφορικής υποδομής της χώρας και ιδιαίτερα της Αττικής. Τα έργα θα χρηματοδοτηθούν από ευρωπαϊκούς πόρους⁵⁸, ενώ τα περισσότερα θα υλοποιηθούν σε συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα με τη μέθοδο της συγχρηματοδότησης (Delladetsima 2006; Παγώνης 2005)⁵⁹. Υπό αυτό το πλαίσιο θα πραγματοποιηθούν μια σειρά σημαντικών έργων, όπως:

- Το Μετρό της Αθήνας με υπεύθυνο φορέα για το έργο την ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ ΑΕ που ιδρύθηκε βάση του ν.1955/1991.
- Το Αεροδρόμιο των Σπάτων το οποίο μετά από διαγωνισμό αναλαμβάνει να υλοποιήσει η γερμανική κατασκευαστική πολυεθνική εταιρεία Hochtief το 1991. Η λειτουργία του θα ξεκινήσει το 2001.
- Η Αττική Οδός (Περιφερειακή Οδός), έργο το οποίο θα αναλάβει κοινοπραξία ελληνικών κατασκευαστικών εταιρειών το 1996.

Αντίστοιχα μεγάλα έργα θα πραγματοποιηθούν και στην υπόλοιπη χώρα (Γέφυρα Ρίο-Αντίρριο, Εθνικοί Αυτοκινητόδρομοι κ.α.)

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, τα μεγάλα έργα υποδομών και γενικότερα το ευνοϊκό κλίμα που καλλιεργείται και από την προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης θα οδηγήσουν και σε σημαντικούς μετασχηματισμούς σε τομείς της οικονομίας που αναδιαρθρώνονται για να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες, οδηγώντας σε μεγαλύτερη συγκεντροποίηση του κεφαλαίου (Delladetsima 2006; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014).

Ο τομέας των κατασκευών θα γνωρίσει ραγδαία ανάπτυξη λόγω των δημόσιων έργων και δευτερευόντως λόγω της ανάπτυξης της κτηματαγοράς. Ο κλάδος θα αναδιαρθρωθεί ιδιαίτερα μετά το 2001 μέσω ειδικού νόμου της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ ο οποίος απαιτούσε τη δημιουργία εταιρειών με ισχυρή κεφαλαιουχική βάση ώστε να συμμετέχουν στους διαγωνισμούς των έργων. Το αποτέλεσμα ήταν ένα κύμα συγχωνεύσεων που μείωσε τις κατασκευαστικές εταιρείες από 675 σε 310 μέχρι το 2002 (Maloutas, Sayas, και Souliotis 2009), ενώ επτά εταιρικά σχήματα ήλεγχαν τις 19 από τις 51 που

58. Υπολογίζεται ότι το 72% του προϋπολογισμού του ΠΕΠ Αττικής για την προγραμματική περίοδο 2000-2006 θα απορροφηθεί σε έργα υποδομών (Souliotis και Alexandri 2016)

59. Στηριζόμενο στο σύστημα BOOT (Built, Own, Operate, Transfer)

ήταν εκείνη την περίοδο εισηγμένες στο χρηματιστήριο (Delladetsima 2006). Αντίστοιχες θα είναι οι διαδικασίες σε άλλους τομείς όπως οι τράπεζες και οι τηλεπικοινωνίες που θα συνοδευτούν από μια σειρά ιδιωτικοποιήσεων δημόσιων οργανισμών (π.χ ΟΤΕ).

Όπως και στην περίπτωση της Βαρκελώνης, οι αλλαγές αυτές θα αποτυπωθούν σε μια έκρηξη της αγοράς κατοικίας και γενικότερα της κτηματαγοράς, υποβοηθούμενη από την εύκολη πρόσβαση των νοικοκυριών σε φτηνό δανεισμό (Delladetsima 2006; Emmanuel 2004). Είναι χαρακτηριστικό ότι μέσα σε μια πενταετία (1994-1999) το ποσοστό των νοικοκυριών που αποπλήρωναν δάνειο για την ιδιοκτησία τους πήγε από 9.7% στο 12.9% στην Αττική, ενώ για τα υψηλότερα στρώματα από 11.6% στο 16.7% (Emmanuel 2004). Την ίδια περίοδο οι τιμές των ακινήτων στην Αθήνα θα αυξηθούν κατά 32.5% (Emmanuel 2004). Η έκρηξη αυτή δεν φέρνει όμως ταυτόχρονα και μια συνολική αλλαγή του μοντέλου, το οποίο συνεχίζει να στηρίζεται στη μικροιδιοκτησία. Με εξαιρέσεις τον τομέα της διασκέδασης και της αναψυχής όπου υπάρχει ένα επενδυτικό ενδιαφέρον με τη δημιουργία μεγάλων εμπορικών κέντρων κυρίως στην περιφέρεια της Αθήνας, η εγχώρια αγορά στρέφεται στην κινητικότητα που φέρνουν οι δημόσιες επενδύσεις (Delladetsima 2006; Παγώνης 2005; Pagonis 2013).

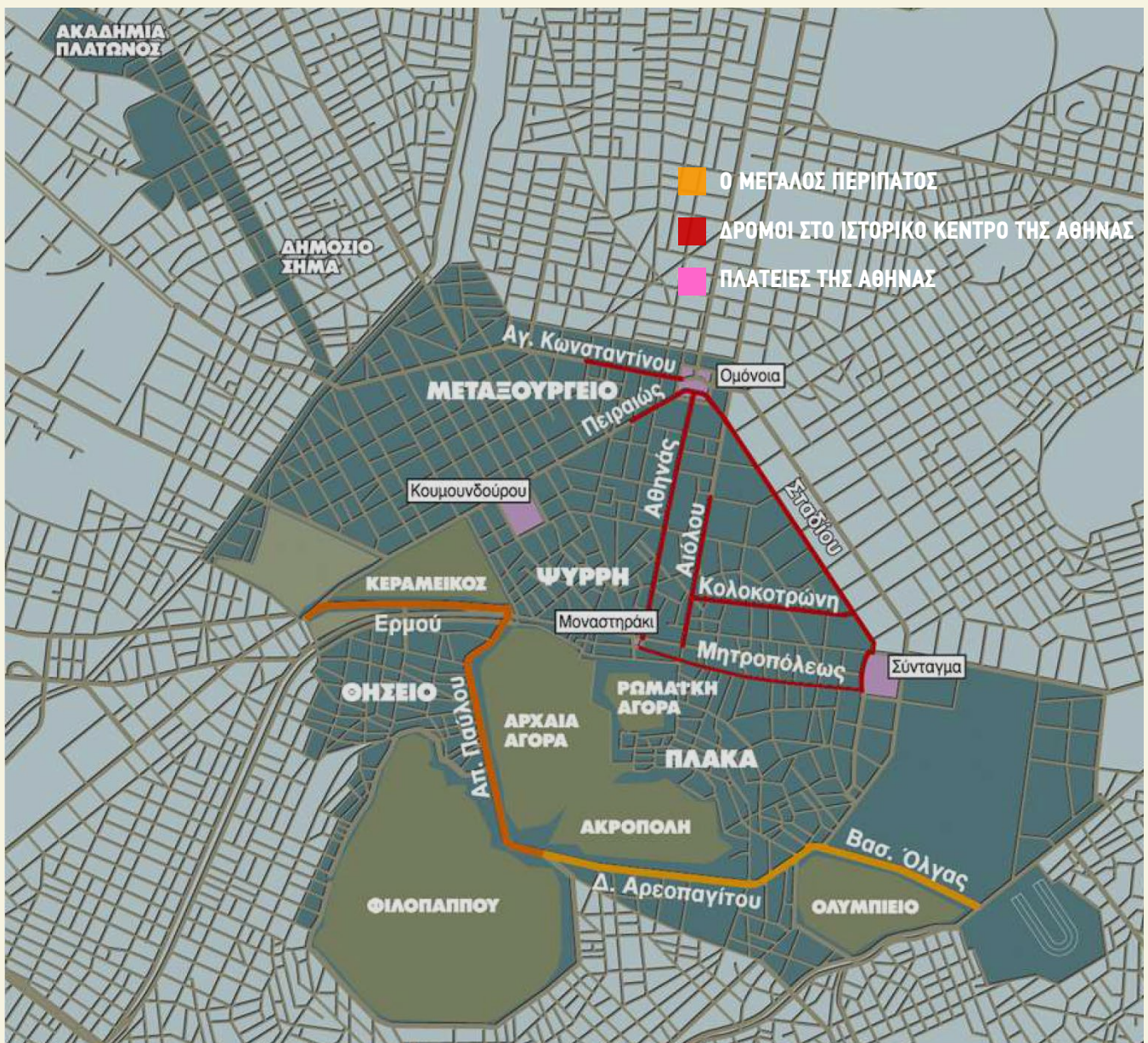
Εκεί είναι που παρουσιάζεται μια «*νέα επενδυτική κλίμακα*» (Παγώνης 2005) τόσο σε επίπεδο μεγέθους έργων όσο και στους μηχανισμούς χρηματοδότησης που την υποστηρίζουν (Delladetsima 2006). Κέντρο όλης αυτής της διαδικασίας θα είναι τα Ολυμπιακά έργα και η προετοιμασία των αγώνων.

3.3.3.4 ΤΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ.

Η προετοιμασία και συνολικά η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων, ιδιαίτερα για το ελληνικό σύστημα διακυβέρνησης, ήταν πάνω από όλα μια γιγαντιαία οργανωτική επιχείρηση που την ανέλαβε σχεδόν αποκλειστικά η κεντρική διοίκηση και τα αρμόδια υπουργεία (Παγώνης 2005; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014; Πυργιώτης 2019). Τον εποπτικό ρόλο όλης της διαδικασίας θα τον αναλάβει η Ανώνυμη Εταιρεία «Οργανωτική Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων - Αθήνα 2004 Α.Ε.», η οποία θα συμπληρωθεί από την ειδική Διυπουργική Επιτροπή «Ολυμπιάδα 2004» που αργότερα θα μετονομαστεί σε Επιτροπή Συντονισμού Ολυμπιακής Προετοιμασίας, και την Εθνική Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων - Αθήνα 2004, ένα κυρίως πολιτικό όργανο.

Από τα πρώτα της βήματα η συγκεκριμένη οργανωτική δομή συνάντησε πολλά προβλήματα. Οι συγκρούσεις αρμοδιοτήτων και η αδυναμία λειτουργίας του πολύμορφου σχήματος οδηγούν σε μεγάλες καθυστερήσεις στα έργα. Η πρώτη αυτή φάση της προετοιμασίας (1997-2000), που κατέληξε στο να δοθεί «κίτρινη κάρτα» από τη ΔΟΕ, χαρακτηριζόταν από τη γενικότερη συγκρότηση του οργανωτικού μηχανισμού και τον προγραμματισμό των έργων που θα υλοποιηθούν κυρίως την επόμενη τετραετία (Παγώνης 2005). Σύμφωνα με τον Γιάννη Πυργιώτη, αυτή η πρώτη περίοδος «*δεν οδήγησε πουθενά*», γεγονός που ανάγκασε την κυβέρνηση να πάρει πρωτοβουλίες ώστε να αλλάξει η οργανωτική δομή. Η λύση βρέθηκε μέσα από τη συγκρότηση το 2000 μιας άτυπης πενταμελούς εκτελεστικής γραμματείας που αποτελούνταν από εκπροσώπους όλων εκείνων των αρμόδιων φορέων που ήταν υπεύθυνοι για την διοργάνωση των αγώνων και την εκτέλεση των σχετικών έργων. Το συγκεκριμένο όργανο δε θεσμοθετήθηκε ποτέ και λειτουργούσε παράλληλα με τις υπόλοιπες δομές (Πυργιώτης 2019). Έτσι περνάμε στη δεύτερη περίοδο (2000-2004) όπου πραγματοποιούνται όλα τα βασικά έργα και υποδομές και συστήνονται σχεδόν όλοι οι οργανισμοί διαχείρισης των έργων (Παγώνης 2005).

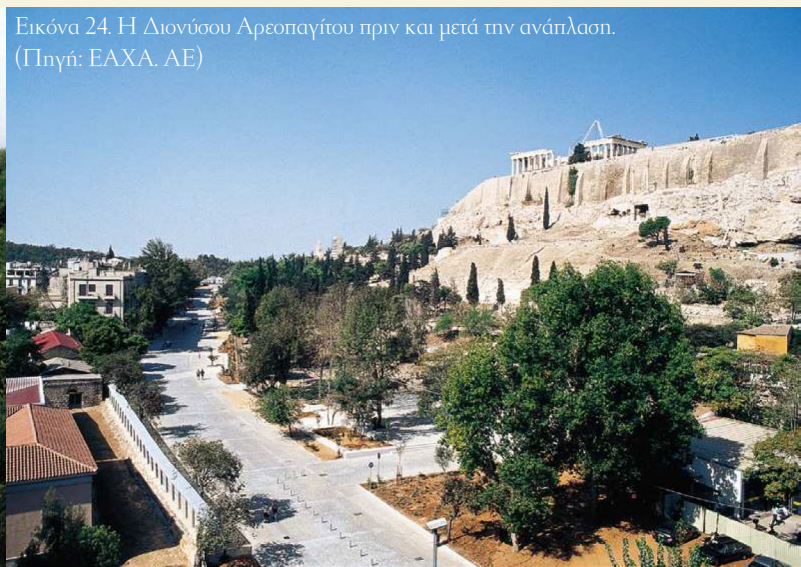
Η διοργάνωση των αγώνων θα αναδείξει χαρακτηριστικά και αδυναμίες του γενικότερου συστήματος διακυβέρνησης και συγκεκριμένα του χωρικού σχεδιασμού. Επιπλέ-

Εικόνα 23. Ο Χάρτης του προγράμματος Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (Πηγή: ΕΑΧΑ. ΑΕ)

ΠΛΑΙΣΙΟ 4. ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΝΟΠΙΟΗΣΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

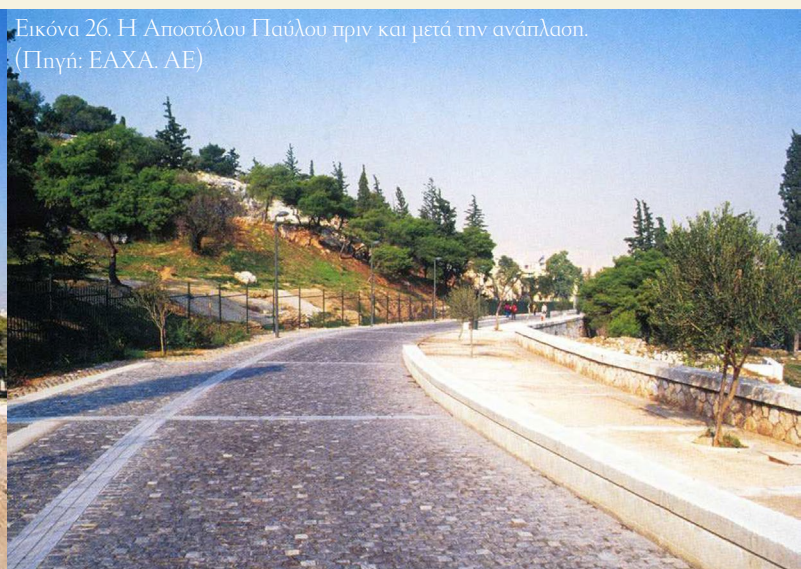
Το πρόγραμμα της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας θα ξεκινήσει στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και θα υλοποιηθεί με την ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Το πρόγραμμα θα είναι ίσως το πιο επιτυχημένο παράδειγμα αναπλάσεων και διαμόρφωσης στρατηγικής για το δημόσιο χώρο της Αθήνας. Καθοριστικός παράγοντα θα παίξει η δημιουργία ειδικού φορέα, της ΕΑΧΑ. ΑΕ, που θα αναλάβει να φέρει εις πέρας τόσο το σχεδιασμό όσο και την υλοποίηση των έργων. Το πρόγραμμα περιλάμβανε το «Μεγάλο Περίπατο της Αθήνας» (σύνδεση Καλλιμάρμαρο-Κεραμεικός) και τη ανάπλαση δημόσιων χώρων εντός του ιστορικού κέντρου της πόλης.

Εικόνα 24. Η Διονύσου Αρεοπαγίτου πριν και μετά την ανάπλαση. (Πηγή: ΕΑΧΑ. ΑΕ)

Εικόνα 25. Η πλατεία Μοναστηρακίου πριν και μετά την ανάπλαση.
(Πηγή: ΕΑΧΑ, ΑΕ)

Εικόνα 26. Η Αποστόλου Παύλου πριν και μετά την ανάπλαση.
(Πηγή: ΕΑΧΑ, ΑΕ)

ον, για τους Ολυμπιακούς Αγώνες θα προστεθεί το πρόβλημα της αναντιστοιχίας με το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο όπως οριζόταν από το Ρυθμιστικό Σχέδιο του 1985. Όλα τα παραπάνω θα γίνουν εμφανή στην προσπάθεια υλοποίησης των έργων (Παγώνης 2005; Πυργιώτης 2019; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014).

Τα Ολυμπιακά έργα μπορούν να διακριθούν σε δύο βασικές κατηγορίες. Τις αμιγώς αθλητικές εγκαταστάσεις, και τα έργα ευρύτερων αναπλάσεων που συνόδευαν τους αθλητικούς πόλους (Πυργιώτης 2019). Σε αυτά πρέπει να προσθέσουμε και μια σειρά έργων μεταφορικής υποδομής που «βαφτίστηκαν ολυμπιακά» (Coccossis, Deffner, και Economidou 2003), αλλά και συνολικότερα ενέργειες που σχετίζονταν με την προβολή της πόλης, την ανάπλαση των δημόσιων χώρων της και γενικότερα τη βελτίωση της εικόνας της Αθήνας (Παγώνης 2005).

Στην Αθήνα αρχικά τα έργα στηρίχθηκαν στον Φάκελο Υποψηφιοτήτων και το Ολυμπιακό Master Plan που προέβλεπε τη δημιουργία τεσσάρων Ολυμπιακών Πόλων (Delladetsima 2006).

- Το Ολυμπιακό Χωριό στις Αχαρνές
- Το Ολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο Αθηνών «Σπύρος Λούης» (ΟΑΚΑ) στο Μαρούσι
- Το Ολυμπιακό Συγκρότημα Φαλήρου, στο παράκτιο μέτωπο
- Το Ιστορικό κέντρο της Αθήνας.

Όλα θα συνδέονται μέσω του «Ολυμπιακού Δακτυλίου», που με τη σειρά του θα ήταν ο συνδυαστικός κρίκος με τη βασική μεταφορική υποδομή της πρωτεύουσας και της χώρας (αεροδρόμιο, λιμάνι, εθνικό οδικό δίκτυο).

Στην πράξη όμως η χωροθέτηση των έργων αποδείχθηκε μια πολύπλοκη διαδικασία, που απαιτούσε σημαντικές θεσμικές αλλαγές (Παγώνης 2005; Πυργιώτης 2019) ενώ προσέκρουε και σε αντιδράσεις τοπικών φορέων (Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014). Έτσι, χρειάστηκαν να γίνουν αρκετές αλλαγές στη χωροθέτηση των εγκαταστάσεων με αποτέλεσμα την διάχυση τους σε όλη την Αττική (Beriatos και Gosrodini 2004; Παγώνης 2005; Ρωμανός 2018). Τις αποφάσεις για τις χωροθετήσεις τις είχε αναλάβει σχεδόν αποκλειστικά μια ομάδα υπό τον τότε Υφυπουργό ΠΕΧΩΔΕ, η οποία λειτουργούσε τελείως αυτόνομα και «*μοιράζε[ι] εγκαταστάσεις από εδώ και από εκεί*» (Πυργιώτης 2019). Την ίδια στιγμή, το μοναδικό κριτήριο φαίνεται πως ήταν η διαθεσιμότητα του χώρου (Ρωμανός 2018; Serraos, Asprogerakas, και Ιωαννου 2009). Σύμφωνα με τον Αριστείδη Ρωμανό, τότε Διευθυντή Ολυμπιακών Χωριών:

«Το απόλυτο κριτήριο για τα έργα ήταν η διαθέσιμη γη. Από τη στιγμή που βρισκανε κάτι, ήταν αρκετά μεγάλο για να χωρέσει, δεν ήταν δεσμευμένο ή άνηκε στο Δημόσιο ή κάποιον Οργανισμού του Δημοσίου, αυτό επιλεγόταν. Επίσης θεωρήθηκε πολύ δύσκολο να κάνουν οτιδήποτε ώστε να μπορέσουν να μπουέ και στην ιδιωτική γη ακόμη [...] Το αποφεύγανε σαν το διάολο το λιβάνι. [...] Δεν ήταν θέμα χρόνου ήταν θέμα επιλογής.» (Ρωμανός 2018).

Η χωροθέτηση των εγκαταστάσεων συνοδευόταν και από ένα ειδικό καθεστώς θεσμοθέτησης. Γενικότερα, οι Ολυμπιακοί Αγώνες λειτούργησαν υπό ένα «*ξεχωριστό σώμα Ολυμπιακής νομοθεσίας*» (Παγώνης 2005) που εξασφάλιζε την ταχύτητα των διαδικασιών και την άρση των γραφειοκρατικών εμποδίων (Παγώνης 2005; Souliotis 2013; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014). Στην περίπτωση των Ολυμπιακών έργων, η θεσμοθέτηση έγινε μέσα από τα λεγόμενα Ειδικά Σχέδια Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης Περιβάλλοντος (ΕΣΟΑΠ) που εγκρίνονταν από τον ΟΡΣΑ. Τα ειδικά αυτά σχέδια τροποποιούσαν τις χρήσεις του ΡΣΑ του 85, θεσμοθετούσαν νέους όρους δόμησης ενώ προσδιόριζαν

και τη λειτουργία των χώρων τη Μεταολυμπιακή περίοδο (Παγώνης 2005).

Στο επίπεδο της οργάνωσης του διοικητικού μηχανισμού πάρθηκαν αρκετές πρωτοβουλίες με τη συγκρότηση νέων φορέων και την αναδιοργάνωση υφιστάμενων σε τομείς που σχετίζονται με το σχεδιασμό του χώρου και κυρίως με την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας (Παγώνης 2005). Ανάμεσά τους πρέπει να ξεχωρίσουμε τη δημιουργία του φορέα Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων (ΕΑΧΑ ΑΕ), από το ΥΠΠΟ και το ΥΠΕΧΩΔΕ. Η ΕΑΧΑ ήταν μια εταιρεία ειδικού σκοπού που συγκροτήθηκε με σκοπό να αναλάβει την υλοποίηση του προγράμματος ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων στο κέντρο της Αθήνας, γεγονός που θεωρήθηκε ότι έπραξε με ιδιαίτερη αποτελεσματικότητα (Παγώνης 2005; Ρωμανός 2018). Τα έργα της ΕΑΧΑ αποτέλεσαν επί της ουσίας τις πρώτες μεγάλης κλίμακας παρεμβάσεις ανάπλασης του δημόσιου χώρου στο κέντρο της Αθήνας και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς μετά την δεκαετία του 1980, με σημαντικό αντίκτυπο στη συνολική εικόνα του κέντρου της πόλης.

3.3.3.5 Η ΑΘΗΝΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 2004, ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΑΓΩΝΩΝ

Η ανάπλαση της πόλης και η διοργάνωση των Αγώνων έδωσαν ίσως για πρώτη φορά την αίσθηση ότι η πόλη «μπορούσε να λειτουργήσει» (Πυργιώτης 2019). Παράλληλα συγκρότησαν την άποψη ότι δημιουργείται μια «νέα Αθήνα» (Ρηγόπουλος 2004). Ο Νίκος Βατόπουλος θα γράψει χαρακτηριστικά στην Καθημερινή τον Σεπτέμβριο του 2004 ότι «ζούμε σε μια άλλη πόλη»:

«Ποτέ πριν δεν υπήρχε στον αέρα τόσο έντονη η κοινή πεποίθηση ότι η Αθήνα «πάει καλά». Αν κάτι άφησαν οι Ολυμπιακοί Αγώνες, είναι αυτή ακριβώς η νέα διάθεση προς την ίδια την πόλη που απέκτησε ουσιαστική υπόσταση και διεκδικεί με αξιώσεις την περηφάνια» (Βατόπουλος 2004)

Τη συγκεκριμένη αισιοδοξία βέβαια δεν την συμμερίζονταν όλοι. Το τι ήταν η κληρονομιά των αγώνων, τα όποια οφέλη και λάθη των πολιτικών και στρατηγικών που υιοθετήθηκαν, αποτέλεσαν κεντρικό στοιχείο του διαλόγου γύρω από την Αθήνα.

Αρχικά, για μια μερίδα της κοινωνίας, ειδικών και ακαδημαϊκών, συνολικά η υιοθέτηση ανταγωνιστικών στρατηγικών και νεοφιλελεύθερων πολιτικών διαχείρισης με κατεύθυνση τη διεθνοποίηση της πόλης αποτελούσε εξ αρχής μια λάθος πολιτική, που οδηγούσε μακριά από το σχεδιασμό με κοινωνικό πρόσημο και τις προτεραιότητες που θα έπρεπε να τεθούν για την Αθήνα (Hadjimichalis 2013; Μπελαβίλας 2005; Τότσικας 2004; Σταθάκης και Χατζημικάλης 2004). Έτσι, μέρος της κριτικής στρεφόταν στην υιοθέτηση ειδικών νομοθετικών πλαισίων πέρα από τον υφιστάμενο σχεδιασμό (Τότσικας 2004), στο συγκεντρωτισμό στη λήψη αποφάσεων (Ευαγγελίδου 2006), στην ανατροπή του Ρυθμιστικού Σχεδίου του 1985 (Ζείκου 2015), στις προσπάθειες ανοίγματος προς τον ιδιωτικό τομέα όσο αφορά τη διαχείριση και τα έργα (Πορτάλιου 2006; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014), στη δημιουργία νέων φορέων διακυβέρνησης, στην εμπορευματοποίηση του δημόσιου χώρου (Μπελαβίλας 2005) και στη δημιουργία ενός πλαισίου ασφάλειας (Κλουτσινιώτη 2016) κ.α.

Ήταν όμως οι Ολυμπιακοί Αγώνες πράγματι η αφορμή για την υιοθέτηση μιας νεοφιλελεύθερης στρατηγικής (Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014) για τη πόλη της Αθήνας; Αν ναι, πως αξιολογούμε την πορεία της;

Όπως προέκυψε από την παρούσα έρευνα και τις σχετικές συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν, είναι αμφίβολο αν ήταν στην πρόθεση των υπευθύνων και των ατόμων που ήταν στον πυρήνα της λήψης των αποφάσεων ένα τέτοιο σχέδιο. Σίγουρα ο στόχος ήταν η ενίσχυση του διεθνούς ρόλου της πόλης στην ευρύτερη περιοχή και η ανάπτυξη των υποδομών της, και με αυτή την λογική έγινε προσπάθεια υιοθέτησης πολιτικών και δι-

εθνών πρακτικών που εκείνη την εποχή στηρίζονταν σε κατευθύνσεις που μπορούν να χαρακτηριστούν νεοφιλελεύθερες. Αλλά ακόμη και να υπήρχαν οι προθέσεις, η μεταφορά των πολιτικών αυτών δεν πήρε μια «καθαρή» μορφή (Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014) και συναντήθηκε με τα πάγια χαρακτηριστικά του ελληνικού συστήματος αστικής διακυβέρνησης, της δημόσιας διοίκησης και του πολιτικού συστήματος.

Αν κάνουμε- με ένα βαθμό αφαίρεσης -αυτή την υπόθεση, θα διαπιστώσουμε ότι τα αποτελέσματα δεν ήταν τα προσδοκώμενα. Αυτό φαίνεται, βάσει της έρευνας, σε τρία επίπεδα (α) την απουσία σημαντικών θεσμικών τομών (β) την περιορισμένη εμπλοκή του ιδιωτικού τομέα και τη συγκρότηση νέων οργανωτικών δομών (γ) την έλλειψη οποιασδήποτε στρατηγικής για τη Μεταολυμπιακή πόλη και την αξιοποίηση των εγκαταστάσεων.

Α. Κατά τη γνώμη μας οι τομές σε θεσμικό επίπεδο ήταν περιορισμένες εμβέλειας. Εκτός από την οργάνωση και την προετοιμασία των έργων αυτή καθαυτή, οι Ολυμπιακοί Αγώνες δεν κατάφεραν να οδηγήσουν σε ραγδαίες αλλαγές σε θέματα θεσμικά και διακυβέρνησης της πόλης (Πυργιώτης 2019). Όπως είδαμε, η αντιμετώπιση των προβλημάτων δε γινόταν μέσω θεσμικών τομών, συγκρότησης ισχυρών οργανισμών, αλλά εξατομικευμένα, μέσα από παράλληλες δομές και δίκτυα που συμπληρώνουν και καλύπτουν «κενά» σε ένα δεδομένο μηχανισμό. Πράγματι, εισήχθη ένας βαθμός ευελιξίας μέσω του νομοθετικού πλαισίου, αλλά δεν είχε χαρακτηριστικά μονιμότητας (Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014). Ακόμη και οι οργανισμοί και φορείς που δημιουργήθηκαν είχαν ημερομηνία λήξης. Για παράδειγμα η ΕΑΧΑ, μετά την ολοκλήρωση του συγκεκριμένου έργου που είχε αναλάβει, ο ρόλος του θα περιοριστεί σημαντικά και δε θα μπορέσει να επηρεάσει το σχεδιασμό της πόλης τα επόμενα χρόνια (Ρωμανός 2018). Συνολικά, η διοικητική και διαχειριστική εμπειρία από την διοργάνωση ενός τόσο μεγάλου γεγονότος δεν πέρασε στην Μεταολυμπιακή περίοδο. Έτσι, σε αντίθεση με τη Βαρκελώνη, στην Αθήνα δεν κληροδοτήθηκε το *know-how* της ολυμπιακής προετοιμασίας στους μηχανισμούς και στα δίκτυα διακυβέρνησης της πόλης (IOBE 2015).

Β. Ένας επιπλέον παράγοντας ήταν το μικρό ενδιαφέρον του ιδιωτικού τομέα να εμπλακεί σε όλη τη διαδικασία προετοιμασίας των αγώνων και κατ' επέκταση της εισαγωγής θεσμών διακυβέρνησης με τη συμμετοχή ιδιωτών (Παγώνης 2005; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014; Delladetsima 2006). Αυτό φαίνεται από την περιορισμένη χρήση εργαλείων όπως τα ΣΔΙΤ (PPPs) που αξιοποιήθηκαν μόνο στην περίπτωση του Ολυμπιακού Χωριού, ενώ οι αρχικές προθέσεις της οργανωτικής επιτροπής ήταν να προσελκύσει σημαντικές ιδιωτικές επενδύσεις με αφορμή τις εγκαταστάσεις των αγώνων (Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014). Εκτός λίγων εξαιρέσεων, η χρηματοδότηση των αγώνων έγινε αποκλειστικά μέσω του κρατικού προϋπολογισμού (IOBE 2015). Σε ένα βαθμό, τους λόγους γύρω από αυτή τη συνθήκη θα πρέπει να τους αναζητήσουμε στην έλλειψη εμπειρίας. Όμως τη βασική αιτία αποτέλεσε ο πυρήνας μιας λογικής σύμφωνα με την οποία ο ιδιωτικός τομέας συμμετείχε σε επίπεδο διακυβέρνησης (Γετίμης και Μαραβάς 2004; Παγώνης 2005). Η λογική εντούτοις αυτής της συμμετοχής δεν διαπνέονταν από έναν προσανατολισμό αναδιάρθρωσης του κράτους και των θεσμών του, αλλά αντιμετωπιζόταν μόνο ως προαπαιτούμενο για τις διάφορες χρηματοδοτήσεις -όπου αυτό ήταν αναγκαίο (Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014; Παγώνης 2005). Έτσι, κάθε περίπτωση ήταν μεμονωμένη και εξεταζόταν από την κυβέρνηση ξεχωριστά (Γετίμης και Μαραβάς 2004).

Γ. Γενικότερα απουσίαζε, οποιαδήποτε στρατηγική για ευρύτερες αλλαγές στην Αθήνα με αφορμή τους Αγώνες (Οικονόμου 2018). Αυτό ήταν ήδη διακριτό στον προγραμματισμό γύρω από τις εγκαταστάσεις (Serraos, Asprogerakas, και Ιωάννου 2009; Βερίατος

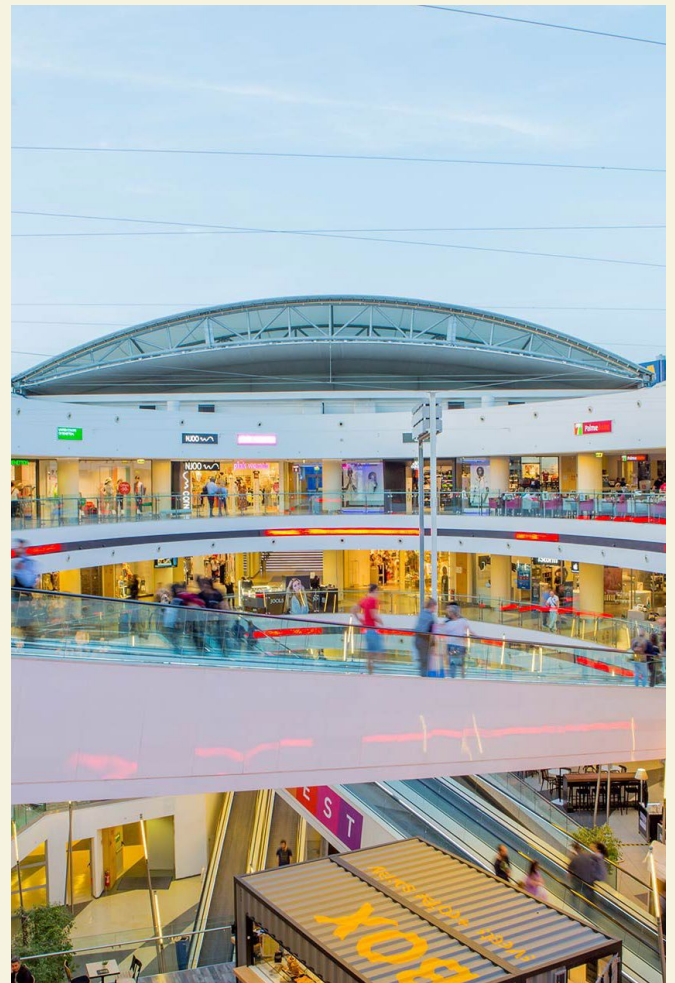
Εικόνα 27. Το «The Mall» στο Μαρούσι (Πηγή: The Mall Athen)

ΠΛΑΙΣΙΟ 5. "ΝΕΑ ΤΟΠΙΑ" ΑΝΑΨΥΧΗΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

Οι νέοι μεγάλοι εμπορικοί χώροι αναψυχής και εμπορίου θα αποτελέσουν το νέο χαρακτηριστικό την περίοδο που θα ακολουθήσει τους ΟΑ του 2004. Μεγάλοι πολύ-χώροι εμπορίου, αναψυχής και διασκέδασης θα κατακλείσουν την περιφέρεια της πόλης. Η ολοκλήρωση της Αττικής Οδού θα ενισχύσει τη χρήση του ΙΧ και ταυτόχρονα την ανάπτυξη τέτοιων χώρων.

Εικόνα 28. Άποψη της Λεωφ. Κηφισίας. Η περίοδος των Ολυμπιακών Αγώνων, η κατασκευή της Αττικής Οδού και το Μετρό θα φέρει μια νέα περίοδο «αναγέννησης» με νέους εμπορικούς χώρους.

Εικόνα 29. Το εμπορικό κέντρο «River West» στον άξονα της Εθνικής Οδού.

και Gospodini 2004; Ρωμανός 2018; Κλουτσιονιώτη 2016; Οικονόμου 2018), έγινε όμως ξεκάθαρο την περίοδο της Μεταολυμπιακής διαχείρισης της πόλης (Soulitiotis, Sayas, και Maloutas 2014; Πυργιώτης 2019; Παγώνης 2005).

Δεν πρέπει να παραβλέψουμε βέβαια και τα θετικά της διοργάνωσης των αγώνων για την πόλη: Την εντυπωσιακή αναβάθμιση των μεταφορικών υποδομών της Αττικής (Μαρμαράς 2003), των αθλητικών υποδομών (Πυργιώτης 2019) και του δημόσιου χώρου, ιδιαίτερα σε κεντρικές περιοχές της πόλης (Παγώνης 2005). Είναι αμφίβολο αν οι υποδομές αυτές θα είχαν ολοκληρωθεί σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα αν δεν υπήρχε η πίεση και τα χρονοδιαγράμματα των αγώνων. Η κληρονομιά των αγώνων επίσης βρίσκεται σε όλα αυτά που δεν έχουν αξιοποιηθεί ακόμη, στις υποδομές, και στους νέους ενιαίους χώρους που δημιουργήθηκαν στην Αθήνα (Πυργιώτης 2019).

Επιπλέον, ένα μέρος της κριτικής εστιάζει στο οικονομικό αντίκτυπο των αγώνων στη χώρα και την οικονομία της πόλης, με το ΤΕΕ να σχολιάζει το μεγάλο κόστος ως ποσοστό του ΑΕΠ (4,4%) σε αντίθεση με προηγούμενες διοργανώσεις, και τη συμβολή των αγώνων στο έλλειμμα του προϋπολογισμού⁶⁰. όμως, σχετικά πρόσφατη έρευνα του ΙΟΒΕ (2015) αναδεικνύει τις θετικές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία. Όπως αναφέρει η έρευνα:

«Οι Αγώνες είχαν σημαντικό αντίκτυπο στην οικονομική δραστηριότητα, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας την περίοδο της ανάλυσης (2000-2013) [...] Αν η χώρα δεν αναλάμβανε τους Αγώνες, τα επίπεδα του ΑΕΠ θα ήταν χαμηλότερα κατά 2.5% [...] η απασχόληση θα ήταν μικρότερη κατά 44,000 θέσεις εργασίας» (ΙΟΒΕ 2015)

Συνολικά, η Μεταολυμπιακή περίοδος θα κλείσει μια σημαντική περίοδο για την ανάπτυξη τόσο των πολιτικών όσο και του διαλόγου γύρω από την πόλη. Τα επόμενα χρόνια οι πρωτοβουλίες θα είναι περιορισμένες, μέχρι να φτάσουμε στο 2008 όπου η Οικονομική Κρίση θα μας εισάγει σε μια νέα περίοδο για την πόλη.

60. Ελευθεροτυπία. 2009. 'Αναζητώντας το χαμένο χρόνο για την Ολυμπιακή κληρονομιά', 7 Μάιος 2009. <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&cid=42099>.

3.3.4 Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ: ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΜΙΑΣ «ΑΤΕΛΟΥΣ» ΠΟΛΗΣ

3.3.4.1 ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1974-2007

Η επισκόπηση και αξιολόγηση των αστικών πολιτικών την περίοδο που μελετάμε (1974-2007), αποτελεί μια αρκετά σύνθετη διαδικασία. Αν η εξέταση γίνει από τη σκοπιά των αποτελεσμάτων των επίσημων πολιτικών, των μεταρρυθμίσεων και των δηλωμένων στόχων σίγουρα θα εντοπίσουμε ένα μεγάλο βαθμό αποτυχίας, ατελειών στην ολοκλήρωση των μεταρρυθμίσεων (Γιαννακούρου και Καυκαλάς 2014) και κατακερματισμού (Παγώνης 2005). Οι προσπάθειες μεταρρυθμίσεων την πρώτη δεκαετία της μεταπολίτευσης βρήκαν πολύ μεγάλες αντιστάσεις, ο εκσυγχρονισμός του πλαισίου διακυβέρνησης προχώρησε με πολύ αργούς ρυθμούς τη δεκαετία του 1990 και οι Ολυμπιακοί Αγώνες δεν άφησαν το επιθυμητό αντίκτυπο στην πρωτεύουσα της χώρας. Ενώ το τελευταίο στοιχείο της πόλης, η βελτίωση του διεθνούς ρόλου της δεν απέδωσε σχεδόν καθόλου⁶¹.

Ποιοι ήταν όμως οι παράγοντες που καθόρισαν αυτό το πλαίσιο «αποτυχιών»; Πώς αυτοί σχετίζονται με το γενικότερο σύστημα διακυβέρνησης της πόλης; Και πώς επηρεάζουν τις αστικές πολιτικές;

Αρχικά θα πρέπει να επισημάνουμε ότι, όπως και στην περίπτωση της Βαρκελώνης, έτσι και στην Αθήνα μια σειρά εξωγενών παραγόντων όπως η οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970, η σύγκλιση με την υπόλοιπη Ευρώπη και η ένταξη στην ΟΝΕ, ο διεθνής διάλογος γύρω από τις πόλεις τη δεκαετία του 2000 κ.α. αποτέλεσαν βάση και μηχανισμούς πίεσης για τη μεταφορά πολιτικών και ιδεών σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Όμως η εφαρμογή των πολιτικών αυτών επηρεάστηκε από τις τοπικές συνθήκες και ιδιαιτερότητες, γεγονός που οδήγησε σε «στρεβλώσεις», αλλαγές και αποκλίσεις από ένα «καθαρό» μοντέλο. Αυτή η «Αθηναϊκή εξαίρεση» (Παγώνης 2005), όπως και το «Μοντέλο Βαρκελώνης» (βλ. 3.2.4), δημιουργήθηκε ακριβώς πάνω στη σύνθεση των τοπικών παραγόντων και υποκειμένων (local actors) και των συνθηκών (τοπικών και διεθνών) κάτω από τις οποίες αυτά έδρασαν.

Ιδιαίτερα για την Αθήνα, υποστηρίζουμε ότι ο ρόλος των τοπικών δρώντων υποκειμένων ήταν κομβικός στη χάραξη πολιτικών και στον τρόπο λήψης αποφάσεων (agency centered). Αυτό αποτελεί μια παρενέργεια του συγκεντρωτισμού, που τη βλέπουμε και σε άλλες περιπτώσεις χωρών (Ανδρεοττί κ.ά. 2001), όπου οι προσπάθειες συνολικού ελέγχου οδηγούν τόσο στην ανάπτυξη πελατειακών σχέσεων και τη διαπλοκή με τον ιδιωτικό τομέα όσο και στη συγκρότηση αντίστοιχα ισχυρών δικτύωσης και τοπικιστικών τάσεων.

Ποια όμως ήταν αυτά τα τοπικά δίκτυα και υποκείμενα (actors); Διακρίνουμε δύο βασικά επίπεδα:

Σε πρώτο επίπεδο θα πρέπει να αναφέρουμε τους μηχανισμούς και τα δίκτυα της κεντρικής κυβέρνησης, τα αρμόδια υπουργεία και κυρίως το τότε ΥΠΕΧΩΔΕ. Σύμφωνα με την έρευνα, το όλο σύστημα αποφάσεων καθοριζόταν από τον εκάστοτε Υπουργό και το υπουργικό γραφείο, δηλαδή τις ομάδες συμβούλων που συγκροτούνταν γύρω από τον Υπουργό (Ζέικου 2015; Παπαγιάννης 2019; Κλουτσιωίτη 2016; Ψυχογιός 2019; Πυργιώτης 2019; Ρωμανός 2018). Συγκεκριμένα, ο εκάστοτε Υπουργός προδιέγραφε τις πολιτικές σε τέτοιο επίπεδο που πολλές φορές παρατηρούνταν αναντιστοιχίες ανάμεσα σε Υπουργούς που ήταν στο ίδιο πολιτικό κόμμα (Ζέικου 2015). Στην πράξη, τα υπουργικά γραφεία λειτουργούσαν παράλληλα με τον επίσημο διοικητικό μηχανισμό των υπηρεσιών, ο οποίος είχε περιορισμένες δυνατότητες αυτονομίας (Κλουτσιωίτη 2016) προωθώντας την εκάστοτε ατζέντα.

Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στις διάφορες ομάδες και δίκτυα τεχνικών

61. Σε σχετική έρευνα το 2010 (Cushman-Wakefield 2010) ανάμεσα σε τριάντα έξι ευρωπαϊκές πόλεις, η Αθήνα ήταν τελευταία στις προτιμήσεις για έδρα επιχείρησης, στην 33η θέση σε ότι αφορά την πρόσβαση στις αγορές, 30η στην προσφορά γραφείων για επιχειρήσεις, 36η στην ευκολία μετακινήσεων μέσα στη πόλη, ενώ ήταν 8η σε ότι αφορά το φιλικό εργατικό δυναμικό.

συμβούλων, προερχόμενα κυρίως από τον ιδιωτικό αλλά και από το δημόσιο τομέα. Αναφερόμαστε σε μελετητές, πανεπιστημιακούς και γενικότερα “knowledge holders” (Giannakou 2011) που συμβούλευαν με πολλαπλούς τρόπους τη δημόσια διοίκηση.

Σε δεύτερο επίπεδο έχουμε ένα μεγάλο αριθμό ετερόκλητων ομάδων συμφερόντων, σωματείων, επαγγελματικών και επιχειρηματικών οργανώσεων, επιστημονικών φορέων και οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, καθώς και κυρίως ιδιωτικές επιχειρήσεις και ομίλους, οι οποίοι λειτουργούσαν ως ομάδες πίεσης και δραστηριοποιούνταν σε εθνικό (ΤΕΕ, ΣΕΒ, ΣΕΤΕ κ.α.) αλλά ήταν επιπλέον κυρίαρχοι και σε τοπικό επίπεδο.

Ανάλογα με την περίπτωση, τα δίκτυα αυτά λειτουργούσαν και σαν «σύμμαχοι» σε πολιτικά κόμματα, και βέβαια εξελίσσονταν βάσει των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών. Επί της ουσίας, μέσω της τοπικής κλίμακας αναδιαρθρώθηκε το δίκτυο των πελατειακών σχέσεων των κομμάτων στη Μεταπολίτευση (Chorianopoulos 2012; Lyberaki και Tsakalotos 2002)⁶². Αυτό ήταν καθοριστικό, καθώς η δυνατότητα πρόσβασης των συγκεκριμένων δικτύων στην κεντρική εξουσία, είτε προωθώντας είτε υπονομεύοντας πολιτικές, ήταν κομβική στην υλοποίηση των τελευταίων.

Πρέπει όμως να εισαγάγουμε άλλους δύο παράγοντες που εκτιμούμε ότι είναι σημαντικοί σε αυτή την διαδικασία.

Ο πρώτος είναι ο σημαντικός ρόλος του Συμβουλίου της Επικρατείας στο ελληνικό σύστημα χωρικού σχεδιασμού και αστικής διακυβέρνησης (Ρωμανός 2004; Getimis και Giannakou 2014; Γιαννακούρου 2019). Η νομολογία του ΣτΕ λειτουργούσε σαν μηχανισμός πίεσης σε διάφορες περιπτώσεις: Στην προώθηση του Χωροταξικού Σχεδιασμού, στην κατανομή αρμοδιοτήτων σε θέματα χωρικού σχεδιασμού και στην περιβαλλοντική προστασία (Getimis και Giannakou 2014; Γιαννακούρου 2019).

Ο δεύτερος είναι η ίδια η διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, της υπερεθνικής κλίμακας. Αν και το πλαίσιο δεν ήταν δεσμευτικό, σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε λειτουργούσε ως πηγή ιδεών, μεταφοράς καλών πρακτικών και κατευθύνσεων, επηρεάζοντας σημαντικά τη νομοθεσία μετά τη δεκαετία του 1990. Παράλληλα όμως, ο τρόπος κατανομής των ευρωπαϊκών κονδυλίων συνέβαλλε στη γενικότερη ανασυγκρότηση των θεσμών αστικής διακυβέρνησης με τη συγκρότηση του δεύτερου επιπέδου των Νομαρχιών και των Περιφερειών (Getimis και Giannakou 2014; Giannakou 2011; 2005; Chorianopoulos 2008; 2012).

Έτσι, όλη η περίοδος 1974-2007 καθορίζεται από τις εξαρτήσεις και τις συγκρούσεις ανάμεσα στα παραπάνω επίπεδα. Είναι μέσα σε αυτό το ευρύτερο πλαίσιο, όπου διαμορφώνεται και η εκάστοτε πολιτική. Παρόλο τον πλουραλισμό των δικτύων και των δρώντων υποκειμένων, το σύστημα διακυβέρνησης είναι σχετικά απλό και συνδέεται με την επιρροή και τον έλεγχο πάνω στην κεντρική διοίκηση.

Συνολικά, το όλο σύστημα ήταν δύσκαμπτο και ανελαστικό στις προσπάθειες εισαγωγής νεωτερισμών αναφορικά με το σχεδιασμό και την οργάνωση του χώρου. Αυτό σχετιζόταν κυρίως με την ανελαστικότητα των τοπικιστικών δικτύων και του ιδιωτικού τομέα, και την αδυναμία επιβολής της κεντρικής διοίκησης, έλλειψη κύρους των θεσμών και εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς.

Υπό αυτό το πρίσμα, μπορεί να εξηγηθεί η αντίδραση στις προσπάθειες μεταρρυθμίσεων της περιόδου Μάνου και Τρίτου (Παπαγιάννης 2019; Πρεβελάκης 1984), όπου η ελληνική κοινωνία, ο κατασκευαστικός κλάδος και η κτηματαγορά δεν ήταν διατεθειμένοι να αλλάξουν συνήθειες και να προσαρμοστούν σε ένα εκσυγχρονιστικό πλαίσιο που προτεινόταν. Αντίθετα, την περίοδο των μεγάλων έργων στην Αττική και των ευρωπαϊκών κονδυλίων, θα συγκροτηθεί μια νέα «συναίνεση» γύρω από τη μεγάλη κλίμακα, όπου κεντρικό ρόλο θα παίξει και ο μετασχηματιζόμενος ιδιωτικός τομέας (κατασκευα-

62. Οι Δήμοι συγκεκριμένα ήταν ιδιαίτερα ευάλωτοι σε πιέσεις, γεγονός που οδήγησε σε αρκετές περιπτώσεις σε καταστρατήγηση και του νομοθετικού πλαισίου (Γιαννακούρου 2019).

στικός κλάδος, κτηματαγορά). Ο Γιάννης Πολύζος, Διευθυντής του ΟΡΣΑ την περίοδο 2009-2012 θα σχολιάσει σχετικά:

«Η ανυπαρξία κανόνων του παιχνιδιού από την πλευρά του δημοσίου, πλέον έπαψε να βοηθά τον μικρό αντιπαροχέα και τον μικρό εργολάβο της δεκαετίας του 80'. Τώρα το παιχνίδι, χάρη στην απουσία κανόνων, πέρασε στα χέρια του real estate, στις τράπεζες και στις κατασκευαστικές εταιρείες [...] Σήμερα τι έχουμε; Έχουμε πρώτα προτάσεις για επεκτάσεις των αστικών αυτοκινητοδρόμων και μετά έχουμε ρυθμιστικό. Πρώτα ακούσαμε για τις επεκτάσεις, πρώτα περίπου καταλάβαμε ποιος θα τις κάνει και μετά έχουμε ρυθμιστικό. Δεν νομίζω ότι είναι τυχαίο.» (Πολύζος, 2009).

Για τους Γετίμη και Χλέπα (Getimis και Hlepas 2010), αντίστοιχη ήταν η κατάσταση και στο επίπεδο της διακυβέρνησης, όπου οι προσπάθειες αποκέντρωσης και εξευρωπαϊσμού του πλαισίου που περνούσαν μέσα από τη διοικητική μεταρρύθμιση έβρισκαν σημαντικά εμπόδια σε ισχυρά τοπικά δίκτυα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της συγκρότησης των αιρετών περιφερειακών διοικήσεων Όπως αναφέρουν:

«Οι Βουλευτές, θεωρούσαν, από τη μια μεριά ότι η δημιουργία απευθείας αιρετών παιχτών μέσα στο εκλογικό τους σώμα θα ήταν μια απειλή για τη θέση τους στο δίκτυο πελατειακών σχέσεων. Επιπλέον, τα εταιρικά συμφέροντα και οι μεγάλες επιχειρήσεις θεωρούσαν ότι η επιρροή στις νέες τοπικά εκλεγμένες διοικήσεις δεν θα είναι τόσο ισχυρή όσο με τους Υπουργούς» (Getimis και Hlepas 2010, 210)

Εν κατακλείδι, υποστηρίζουμε ότι αυτό το *agency centered* σύστημα και οι μηχανισμοί που δημιουργήθηκαν γύρω του καθόριζε σε σημαντικό βαθμό το πλαίσιο λήψης αποφάσεων για την Αθήνα.

3.3.4.2 Η ΑΘΗΝΑ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ

Συνολικά, η περίπτωση της Αθήνας, τουλάχιστον μέχρι την περίοδο της κρίσης του 2008, φαίνεται να έχει αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με *πθουραδιστικά* συστήματα διακυβέρνησης και τη θεωρία *αστικών καθεστώτων* όπου η πολιτική καθορίζεται αρκετά από τον τρόπο με τον οποίο εξω-κυβερνητικά δίκτυα και ομάδες συμφερόντων αποκτούν επιρροή και πρόσβαση στο σύστημα λήψης αποφάσεων (βλ. 2.2.1). Βέβαια, το συγκεκριμένο σύστημα διακυβέρνησης δεν έμεινε ανεπηρέαστο από ευρύτερες τάσεις και το ιστορικό πλαίσιο της εποχής όπως οι οικονομικές συνθήκες της δεκαετίας του 1980, η σύγκλιση με την Ευρώπη και ο τρόπος με τον οποίο έγινε, η απόφαση διοργάνωσης ενός διεθνούς γεγονότος όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες με τα συγκεκριμένα αποτελέσματα. Όλα αυτά αποτυπώνουν την προσπάθεια μιας πόλης να ενταχθεί με τις δικές τις ιδιαιτερότητες σε ένα περιβάλλον που ολοένα και διεθνοποιείτο. Ήταν ακριβώς αυτές οι σχέσεις, ανάμεσα στις τάσεις διεθνοποίησης και τις εγχώριες «παραδόσεις» διακυβέρνησης, που συγκρότησαν το πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύχθηκαν οι αστικές πολιτικές στην πόλη της Αθήνας.

Όπως η Βαρκελώνη, έτσι και η Αθήνα δεν ξεφεύγει από το γενικότερο μεθοδολογικό πλαίσιο που αναγνωρίζει την ανάπτυξη των πολιτικών μέσα από την αλληλεπίδραση των δομικών συνθηκών και του υπερεθνικού παράγοντα, των τοπικών θεσμών διακυβέρνησης και των δρώντων υποκειμένων.

Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Αθήνας, βλέπουμε μια σημαντική επιρροή των *local actors* πάνω στη χάραξη και στον καθορισμό πολιτικών, με μια ταυτόχρονη αδυναμία του κράτους να παίζει ένα «αυτόνομο» ρόλο (Skocpol 1995; Bovens, T'Hart, και Peters 2001). Κεντρικές επιλογές του κράτους και της δημόσιας διοίκησης απέτυχαν είτε λόγω της μικρής «λαϊκής αποδοχής», είτε επειδή δεν κατάφεραν να ηγεμονεύσουν σε πλατιά στρώματα του πληθυσμού (Cochrane 2007; Bovens, T'Hart, και Peters 2001).

Αλλά υπάρχει και η άλλη όψη του νομίσματος. Η κληρονομιά της μεταπολεμικής αστι-

κοποίησης. Η ενίσχυση της μικρής ιδιοκτησίας και της κατασκευής συγκρότησε ένα πλαίσιο που μπορεί να ερμηνευθεί μέσω της έννοιας του *feedback effect*, όπως το θέτει η Skocpol (1995). Οι κρατικές πολιτικές των δεκαετιών 50-60 για την Αθήνα είχαν τέτοιο βαθμό αποδοχής από ευρύτατα κοινωνικά στρώματα της Αθηναϊκής κοινωνίας και της οικονομικής της βάσης που την έστρεψαν να επιδιώκει την υπεράσπιση και επέκτασή τους (Παπαγιάννης 2019). Όπως το έθεταν θεσμικές προσεγγίσεις, «*οι αρχικές ποδητικές επιδοχές που γίνονται σε ένα πλαίσιο ποδητικής είναι καθοριστικές για την εξέλιξη μελλοντικών*» (Bovens, T'Hart, και Peters 2001, 650). Έπρεπε να φτάσουμε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και κυρίως του 1990, όταν η πίεση της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και κυρίως οι Ευρωπαϊκοί πόροι θα δημιουργήσουν νέους όρους, χωρίς όμως να μεταβάλλουν απαραίτητα τις πολιτικές αλληλεξαρτήσεις ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα. Αυτό, όπως έδειξε η έρευνα, θα πραγματοποιηθεί την επόμενη περίοδο μετά το 2008.

Οι καμπές και οι σταθμοί στην εξέλιξη του Αθηναϊκού χώρου, βάσει του μεθοδολογικού πλαισίου της έρευνας, παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6 ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (1974-2007)

Περίοδος 1974-2007	Political Actors Ρόλος των Δρώντων Πολιτικών Υποκειμένων	Governance Culture Κουλτούρα Διακυβέρνησης, Θεσμικό Πλαίσιο, κατευθύνσεις αστικών πολιτικών	Structural Context Δομικό Πλαίσιο της περιόδου
1974-85 Το «πρόβλημα Αθήνα» και οι πρώτες προσπάθειες ρύθμισης του χώρου	<ul style="list-style-type: none"> • Νέα γενιά επιστημόνων και πολιτικών • Ενισχυμένος ρόλος των κοινωνικών κινημάτων • Ανάδειξη στην πολιτική σκηνή του ΠΑΣΟΚ 	<ul style="list-style-type: none"> • Κλίμα εκδημοκρατισμού, αποκατάσταση δημοκρατικών θεσμών • Προσπάθειες ρύθμισης του χώρου στην Αθήνα 	<ul style="list-style-type: none"> • Κρίση του 1973 και αναδιάρθρωση της βιομηχανίας • Ένταξη στην ΕΟΚ
1986-1996 Ο Αθηναϊκός χώρος σε Μετάβαση	<ul style="list-style-type: none"> • Σταθεροποίηση και ενίσχυση των τάσεων της προηγούμενης περιόδου • Διεκδίκηση και αναβάθμιση του ρόλου της ιδιωτικής πρωτοβουλίας 	<ul style="list-style-type: none"> • Προσπάθεια υλοποίησης του ΡΣΑ του 1985 • Διάλογος γύρω από τον Μητροπολιτικό ρόλο της Αθήνας και τη Διεθνοποίησή της 	<ul style="list-style-type: none"> • Εμβάθυνση της κρίσης στην βιομηχανία • Ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις
1997-2007 Προσπάθειες «Διεθνοποίησης» της Αθήνας και η Μεταολυμπιακή πόλη	<ul style="list-style-type: none"> • Περαιτέρω ενίσχυση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στο χώρο • Επανεμφάνιση κινημάτων πόλης 	<ul style="list-style-type: none"> • Διεξαγωγή Ολυμπιακών Αγώνων • Μεγάλα Έργα στην Αθήνα και την Ατική και αλλαγή κλίμακα 	<ul style="list-style-type: none"> • Ένταξη στην ΟΝΕ • Ενίσχυση των νεοφιλελεύθερων τάσεων στην οικονομία

ΠΙΝΑΚΑΣ 7 ΑΞΟΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (ΣΧΕΔΙΑ, ΕΡΓΑ, ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ, ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ) (1974-2007)

ΑΞΟΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ που εξετάστηκαν στο πλαίσιο της διατριβής
Πολιτικές ανασυγκρότησης-αναβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος, των κοινόχρηστων-κοινωφελών υποδομών και του κέντρου των πόλεων.	<ul style="list-style-type: none"> • Ρύθμιση των Χρήσεων Γης και του συστήματος δόμησης • Αστική Αναζωογόνηση του Κέντρου Πόλης, Ανάπλαση της Πλάκας, Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων κ.α. • «Αποσυμφόρηση» της Πρωτεύουσας • Αναπλάσεις δημόσιων χώρων, ενίσχυση κοινωνικής υποδομής της πόλης • Αναβάθμιση του Παράκτιου Μετώπου της Πόλης • Βελτίωση των περιβαλλοντικών συνθηκών
Πολιτικές ενίσχυσης του διεθνούς ρόλου των πόλεων.	<ul style="list-style-type: none"> • Διοργάνωση διεθνών γεγονότων (Ολυμπιακοί Αγώνες) • Δημιουργία χώρων υποδοχής νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων
Πολιτικές αναδιάρθρωσης της οικονομικής βάσης των πόλεων και των περιφερειών τους, ανασυγκρότηση του παραγωγικού ιστού.	<ul style="list-style-type: none"> • Ανασυγκρότηση της βιομηχανικής παραγωγής της πόλης σε νέους τομείς. • Στροφή προς την οικονομία της γνώσης και στη «δημιουργική» βιομηχανία. • Ενίσχυση της Τουριστικής Βιομηχανίας
Πολιτικές ενίσχυσης και εκσυγχρονισμού των μεταφορικών υποδομών και δικτύων κινητικότητας.	<ul style="list-style-type: none"> • Αναβάθμιση των μεταφορικών υποδομών της πόλης. • Αναβάθμιση των υπερεθνικών δικτύων της πόλης.
Πολιτικές ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής.	<ul style="list-style-type: none"> • N/A
Πολιτικές προστασίας του περιβάλλοντος και της περιαστικής γης.	<ul style="list-style-type: none"> • Προστασία και αναβάθμιση των ορεινών όγκων. • Προστασία της αγροτικής γης στη περιφέρεια της πόλης.
Πολιτικές ανάδειξης της πολιτισμικής κληρονομιάς και ενίσχυσης της πολιτισμικής ταυτότητας των πόλεων.	<ul style="list-style-type: none"> • Προστασία του ιστορικού ιστού της πόλης και της ταυτότητάς του. • Δημιουργία νέων χώρων πολιτισμού και ενίσχυση της πολιτισμικής βιομηχανίας. • Ενίσχυση και προβολή της ταυτότητας της πόλης.
Πολιτικές εκσυγχρονισμού των συστημάτων διακυβέρνησης και χωρικού σχεδιασμού, ανασυγκρότηση και ενίσχυσης των δυνατοτήτων της δημόσιας διοίκησης.	<ul style="list-style-type: none"> • Ενίσχυση της Μητροπολιτικής Διακυβέρνησης και του Μητροπολιτικού Σχεδιασμού (ΟΡΣΑ) • Εισαγωγή της κουλτούρας των ΣΔΙΤ στο σχεδιασμό των μεγάλων υποδομών. • Συγκρότηση φορέων όπως η ΕΑΧΑ, ΑΕ.

3.4 ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ, ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ.

Στο Κεφάλαιο 3 παρουσιάσαμε τους βασικούς σταθμούς στην εξέλιξη των αστικών πολιτικών στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη από την περίοδο της πτώσης των δικτατοριών στις δύο χώρες τη δεκαετία του 1970, μέχρι και την περίοδο πριν την οικονομική κρίση του 2008. Παράλληλα, έγινε μια πρώτη αξιολόγηση των πολιτικών μέσω της κατανόησης των ευρύτερων παραγόντων που συμβάλουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων γύρω από τη πόλη.

Ήδη από το Κεφάλαιο 3.1, υπήρξε μια πρώτη ανάλυση πάνω στα κοινά στοιχεία και τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις δύο πόλεις. Στην συγκεκριμένη ενότητα θα επιχειρηθεί μια επισκόπηση των συμπερασμάτων όπως έχουν προκύψει μέχρι τώρα, βλέποντας ταυτόχρονα με μια πιο συγκριτική ματιά τους παράγοντες που συνέβαλαν στην εξέλιξη των πολιτικών στις δύο πόλεις.

Από την ανάλυση των πολιτικών και την έρευνα πεδίου προκύπτουν μια σειρά ερμηνευτικών πορισμάτων που κατά τη γνώμη μας δεν απομακρύνονται από το μεθοδολογικό σχήμα που έχει προταθεί από την έρευνα (Βλ. 2.4.3). Οι πολιτικές καθορίζονται από: τις υπερεθνικές εξαρτήσεις και σχέσεις, τις εθνικές και τοπικές «παραδόσεις» διακυβέρνησης και τον τρόπο με τον οποίο δίκτυα συμφερόντων λειτουργούν και δραστηριοποιούνται, με το μεγαλύτερο βάρος να δίνεται από την έρευνα πεδίου στα δύο τελευταία. Οι παραπάνω παράγοντες εντοπίζονται τόσο στην περίπτωση της Βαρκελώνης όσο και στην Αθήνα, όμως αποτυπώνονται με πολύ διαφορετικό τρόπο. Η κατανόηση αυτών των διαφορών είναι σημαντική στο πλαίσιο της συγκριτικής μελέτης ανάμεσα στις δύο πόλεις, όχι για να τις αναδείξουμε αλλά για να χρησιμοποιήσουμε, όπως αναφέρει η Roy, «τη μία περιοχή για να βγάλουμε συμπεράσματα για την άλλη» (Roy 2003, 466).

3.4.1 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΠΕΔΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008

Η περίοδος από τη μετάβαση στη δημοκρατία μέχρι και την έναρξη της κρίσης το 2008, αν και δεν αποτελεί το κέντρο της έρευνας πεδίου, είναι σημαντική, καθώς μας βοηθάει να κατανοήσουμε τις μεθόδους και τους τρόπους με τους οποίους «παραδοσιακά» διαμορφώνονται οι πολιτικές στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη, ενώ αποτελεί μέτρο σύγκρισης για την επόμενη περίοδο που εξετάζουμε. Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να αναδείξουμε κάποια συμπεράσματα για τη συγκεκριμένη περίοδο, τα οποία αναδεικνύονται μέσα από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στην Αθήνα και την Βαρκελώνη.

Το κοινό στοιχείο ανάμεσα στις δύο πόλεις, το οποίο προκύπτει μέσα από όλες τις συνεντεύξεις, είναι ότι οι πολιτικές είναι αποτέλεσμα συνδυασμού μιας σειράς παραγόντων:

- Των υπερεθνικών εξαρτήσεων και του ευρύτερου πολιτικού και κοινωνικού πλαισίου στο οποίο αναπτύσσονται οι πόλεις (π.χ η πετρελαϊκή κρίση του 1970, η εκβιομηχάνιση, η ένταξη στην Ε.Ε κ.α.).
- Των εθνικών και τοπικών θεσμών και παραδόσεων διακυβέρνησης και σχεδιασμού. Γεγονός που αποτυπώνεται στα διαφορετικά χαρακτηριστικά της αστικοποίησης ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις.
- Τέλος, του ρόλου των τοπικών ελιτ, των τοπικών ομάδων και των δικτύων συμφερόντων που αναπτύχθηκαν.

Τα παραπάνω, αν και αποτυπώνονται με διαφορετικό τρόπο στις δύο πόλεις, αποτελούν ένα κοινό πλαίσιο υπό το οποίο διαμορφώνονται οι πολιτικές, κάτι που αναλύεται στη

συνέχεια. Όμως εδώ θα θέλαμε να προσθέσουμε και ένα ακόμα στοιχείο. Τον πολύ διαφορετικό τρόπο οργάνωσης τόσο του δημόσιου όσο και του ακαδημαϊκού λόγου γύρω από την πόλη, γεγονός που αποτυπώνεται στις πολύ διαφορετικές ταυτότητες.

Ο τρόπος με τον οποίο κατασκευάζεται ή πραγματοποιείται αυτός ο διάλογος είναι μια σημαντική παράμετρος που πρέπει να ληφθεί υπόψη στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζονται οι Αστικές Πολιτικές.

Στην περίπτωση της Βαρκελώνης η «επιτυχία» της πόλης και η ανάπτυξής της ως «μοντέλο» τις δεκαετίες του 1990 και του 2000, διεθνοποίησε το διάλογο γύρω από την πόλη και τις Αστικές Πολιτικές, **γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία ενός πολύ σημαντικού σώματος δουλειάς και βιβλιογραφίας**. Αυτό το σώμα δουλειάς επικοινωνεί με τα μεθοδολογικά εργαλεία του πεδίου των Αστικών Πολιτικών και εμβαθύνει σε πολλαπλά επίπεδα καλύπτοντας όλη τη χρονική περίοδο από τη μετάβαση στη δημοκρατία μέχρι και τις μέρες μας. Είναι ένα διάλογος που εκκινεί από πολλαπλές αφετηρίες, με ενεργό το ρόλο του ίδιου του Δήμου της Βαρκελώνης, των Πανεπιστημίων, τοπικών επιστημονικών φορέων και κινημάτων. Τέλος, είναι ένας διάλογος που συνδέει το επίπεδο της διοίκησης της πόλης, της παραγωγής χώρου, με την παραγωγή θεωρίας γύρω από αυτή. **Κεντρικό στοιχείο ενοποίησης όλης αυτής της συζήτησης είναι η ανάλυση ή η κριτική αυτού που ονομάστηκε «Μοντέλο Βαρκελώνης»** (McNeill 1999; Marshall 2000; Kirby 2004; Garcia-Ramon και Albet 2000; Calavita και Ferrer 2000; Dura-Guimera 2003; Arbací και Tapada-Berteli 2012; Montaner 2012a; Martorell 2012; Degen και García 2012). Η κρίση του 2008 και ιδιαίτερα οι συνέπειες της Ισπανικής Φούσκας Ακινήτων το 2007, αναθέρμαναν το συγκεκριμένο διάλογο (Marisol Garcia 2017b; 2010; A. Garcia, Iglesias, και Tomàs 2015; Davies και Blanco 2017; Orueta και Subirats 2015; Fuente 2015; Bernardos και Costa 2015; Palomera 2014; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014a).

Στην Αθήνα, για λόγους που έχουμε ήδη αναφέρει, υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις. Η απουσία ενός πλαισίου πολιτικής γύρω από «αυστηρά» τοπικά ζητήματα έστρεψε το ενδιαφέρον σε ευρύτερα θέματα γύρω από την ανάπτυξη της πόλης και σε πολιτικές γύρω από το κεντρικό κράτος, όπως για παράδειγμα η χωρική πολιτική. Αυτό δεν είναι περίεργο σε μια συνθήκη όπου το βασικό ρόλο στην ανάπτυξη της πόλης τον έχει η κεντρική κυβέρνηση. Το αποτέλεσμα όμως είναι να μην υπάρχει ένας συνεκτικός διάλογος γύρω από τις Αστικές Πολιτικές και την πόλη της Αθήνας, με τον τρόπο που τον συναντάμε στη Βαρκελώνη. Μπορούμε να υποστηρίξουμε, γεγονός που προκύπτει και από την παρούσα έρευνα, ότι ακόμα και η έννοια των Αστικών Πολιτικών και ο διάλογος γύρω από την πόλη υπό αυτό το μεθοδολογικό πρίσμα είναι πολύ περιορισμένοι. Για τους προνομακούς πληροφορητές στην Αθήνα ακόμα και η έννοια των Αστικών Πολιτικών ήταν κάτι ξένο, στις πιο πολλές περιπτώσεις γινόταν ταύτιση με τις πολιτικές γύρω από την Πολεοδομία και γενικά τον Χωρικό Σχεδιασμό.

Πριν την οικονομική κρίση του 2008 η βιβλιογραφία γύρω από την πόλη χωρίζεται σε δύο βασικές περιόδους:

Από τη μεταπολίτευση μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1980 χαρακτηρίζεται από ένα πολύ πλούσιο διάλογο κυρίως από ανθρώπους που έχουν ενεργό συμμετοχή στη παραγωγή του χώρου στην πόλη είτε από θέσεις μελετητή (όπως αρκετοί αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι κ.α.) είτε από θέσεις διοικητικές (στελέχη της δημόσιας διοίκησης, σύμβουλοι κ.α.). Έχει ενδιαφέρον ότι οι μόνες ίσως προσεγγίσεις που μπορούμε να εντάξουμε στον διάλογο γύρω από τις Αστικές Πολιτικές προέρχονται από ανθρώπους που δραστηριοποιήθηκαν έντονα εκείνες τις δεκαετίες, χωρίς όμως οι ίδιοι να αντιλαμβάνονται υπό αυτό το πρίσμα τη δουλειά τους (Φιλιππίδης 1990; Ρωμανός 2004; Πρεβελάκης 2001; Σαρηγιάννης 2000). Στην ίδια περίοδο θα πρέπει να εντάξουμε τη γενικότερη συζήτηση

για το ελληνικό «μοντέλο» αστικοποίησης που σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με τον διάλογο γύρω από την Αθήνα (Οικονόμου 2004; Μαντουβαλου, Μαντιδου, και Βαίου 1995; Λεοντιδου 1990; Οικονόμου 2002; Ησταογλου, Μαντουβαλου, και Βαίου 1995; Βαίου, Μαντουβαλου, και Μαυριδου 2000; Allen κ.ά. 2004).

Μετά τη δεκαετία του 1990, και ιδιαίτερα τη δεκαετία του 2000, θα απουσιάζει μια ακαδημαϊκή συζήτηση γύρω από την πόλη με τον τρόπο που γινόταν τις προηγούμενες δεκαετίες. Ο λόγος κατά τη γνώμη μας είναι το μεγάλωμα της απόστασης ανάμεσα σε αυτούς που είναι υπεύθυνοι, ή είναι κοντά στους διάφορους μηχανισμούς που παράγουν πολιτικές και έργα, και σε αυτούς που συνεισφέρουν στον επιστημονικό και δημόσιο διάλογο γύρω από την πόλη και προέρχονται κυρίως από τον χώρο των Πανεπιστημίων. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει παραγωγή σημαντικού έργου, με διεθνή εμβέλεια και σημασία, αλλά απουσιάζει μια συνολική θεώρηση για την πόλη πέρα από λίγες περιπτώσεις όπως αυτή των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004.

Είναι ίσως η οικονομική κρίση του 2008, με τις σημαντικές επιπτώσεις και αποτυπώσεις στον αστικό χώρο της Αθήνας, που θα στρέψει το ενδιαφέρον στις Αστικές Πολιτικές.

Ποιες ήταν όμως οι Πολιτικές; Ποιες οι κατευθύνσεις; και κυρίως πώς αξιολογούνται; Στη συνέχεια γίνεται μια προσπάθεια ιεράρχησης και αξιολόγησης των βασικών αξόνων πολιτικής στις δύο πόλεις για την περίοδο 1974-2008 βάση του μεθοδολογικού πλαισίου της έρευνας⁶³.

3.4.2 ΣΥΓΚΡΙΣΗ, ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΑΣΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ 1974-2008

Οι βασικοί άξονες πολιτικής στις δύο μελέτες περίπτωσης χαρακτηρίζονται από μια κοινή αφετηρία, ένα κοινό πλαίσιο όπου μπορούμε να το δούμε και σε άλλες Ευρωπαϊκές πόλεις εκείνη την περίοδο. Η ανασυγκρότηση του κέντρων του πόλεων, η αποβιομηχάνιση, η αστική υποβάθμιση η ανάγκη βελτίωσης της ποιότητας ζωής και ενίσχυσης της οικονομίας των πόλεων κ.α., ήταν ζητήματα μιας διεθνούς προβληματικής γύρω από τις πόλεις. Όμως όπως είδαμε οι ιδιαιτερότητες των πόλεων, αλλά και οι τρόποι διαχείρισης και αντιμετώπισης των συγκεκριμένων προβλημάτων στις δύο περιπτώσεις που εξετάστηκαν οδήγησαν σε διαφορετικά αποτελέσματα.

Πώς όμως αξιολογούνται οι πολιτικές της περιόδου 1974-2008 στις δύο πόλεις; Η διατριβή ακολούθησε μια πολυκριτηριακή μέθοδο αξιολόγησης (Βλ. 2.5.3.2). Οι πολιτικές διακρίνονται σε οχτώ άξονες και ο «βαθμός επιτυχίας» των αξόνων πολιτικής καθορίζεται από το άθροισμα του βαθμού των κριτηρίων αξιολόγησης.

Από την σύγκριση των δύο πόλεων βλέπουμε μια σημαντική διαφοροποίηση στο βαθμό «επιτυχίας» των πολιτικών σε όλους τους άξονες που εξετάστηκαν. Μια συνολική προσέγγιση βάση των κριτηρίων μας οδηγεί στα εξής συμπεράσματα:

(Κ1) Συνάφεια: Το κριτήριο της *Συνάφειας* παίρνει υψηλή βαθμολογία και στις δύο περιπτώσεις. Οι προτάσεις πολιτικής αναγνώριζαν σε μεγάλο βαθμό τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι πόλεις και οι λύσεις στις περισσότερες περιπτώσεις βασιζόταν στα διεθνή πρότυπα της εποχής. Στην περίπτωση της Αθήνας βέβαια, οι πολιτικές «αποκέντρωσης» και ελέγχου της αστικοποίησης αποδείχτηκαν αναποτελεσματικές και για λόγους που σχετίζονται με λάθος εκτιμήσεις για τις τάσεις εξέλιξης της πόλης.

(Κ2) Διαβούλευση: Η εξασφάλιση κοινωνικών συναινέσεων είναι μια κομβική διαφορά ανάμεσα στην Αθήνα και την Βαρκελώνη. Στην Βαρκελώνη το αποκεντρωμένο σύστημα διακυβέρνησης, τουλάχιστον μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, εξασφάλιζε ένα μεγάλο βαθμό συμμετοχής των πολιτών με διάφορους τρόπους. Στην Αθήνα δεν ακολουθήθηκε η ίδια κατεύθυνση. Το αποτέλεσμα είναι να υπάρχει εμπιστοσύνη στις πολιτικές επιλογές στην Βαρκελώνη σε αντίθεση με ένα πλαίσιο σύγκρουσης που βλέπουμε στην Αθήνα.

(Κ3) Διοικητική Επάρκεια: Επίσης το κριτήριο της *Διοικητικής Επάρκειας* είναι πολύ χαμηλό στην Αθηναϊκή περίπτωση. Οι θεσμοί που είναι υπεύθυνοι για το σχεδιασμό και τη λειτουργία της πόλης χαρακτηρίζονται από κατακερματισμό, διοικητική ανεπάρκεια, αδυναμία ταχύτατης υλοποίησης σχεδίων και προγραμμάτων. Σε μεγάλο βαθμό αυτό είναι αποτέλεσμα ενός συγκεντρωτικού συστήματος διακυβέρνησης και απουσία στρατηγικής εκσυγχρονισμού της δημόσιας διοίκησης (πέρα από το outsourcing υπηρεσιών). Στη Βαρκελώνη από πολύ νωρίς υιοθετήθηκαν πολιτικές εκσυγχρονισμού της δημόσιας διοίκησης και ενίσχυση της αποτελεσματικότητάς της. Η διάκριση του Δήμου ανάμεσα σε μια πολιτική (εκλεγμένη) ηγεσία και μια εκτελεστική με πιο ευέλικτα χαρακτηριστικά, σε συνδυασμό με ένα δίκτυο οργανισμών ειδικού σκοπού συγκρότησε ένα επιτυχημένο «μείγμα» διακυβέρνησης της πόλης.

(Κ4) Πολιτική νομιμοποίηση: Στην Αθήνα η έλλειψη κοινωνικών συναινέσεων συνδυαζόταν και με μια απουσία πολιτικής νομιμοποίησης και ηγεσίας που θα έφερνε εις πέρας ή θα έπαιρνε το πολιτικό βάρος μεταρρυθμίσεων. Όμως το συγκεντρωτικό μοντέλο διακυβέρνησης έδινε την δυνατότητα συγκρότησης ενός πλαισίου ελέγχου σε περιόδους όπου δεν είχαμε εναλλαγή στη διακυβέρνηση.

Στην Βαρκελώνη αντίθετα η πολιτική ηγεσία του Maragall, η πολιτική συνεργασιών και συναινέσεων έφερε πολύ διαφορετικά αποτελέσματα.

(Κ5) Αποδοτικότητα: Στην Βαρκελώνη επιπλέον, ενεργοποιήθηκαν όλοι οι διαθέσιμοι «πόροι» που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στον μετασχηματισμό της πόλης. Από τις Ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις, την Καταλανική Κυβέρνηση, το Δήμο, μέχρι το επιστημονικό δυναμικό της πόλης. Στην Αθήνα δεν παρατηρείται η ίδια κινητοποίηση πόρων στο να επιτευχθούν οι αναγκαίοι στόχοι.

(Κ6) Αποτελεσματικότητα: Η χαμηλή αποτελεσματικότητα των Πολιτικών είναι επίσης ένα χαρακτηριστικό της Αθήνας. Πέρα από τους Ολυμπιακούς Αγώνες, ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις όπου τα χρονοδιαγράμματα τηρήθηκαν και οι διακηρυγμένοι στόχοι επιτεύχθηκαν. Αντίθετα στην Βαρκελώνη έχουμε ένα μεγάλο βαθμό αποτελεσματικότητας και ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 η πόλη άρχισε να αλλάζει εικόνα. Στην Αθήνα η ιδέα για παράδειγμα της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων θα υλοποιηθεί (εν μέρη) δύο δεκαετίες μετά την αρχική σύλληψη της ιδέας.

(Κ7) Ανατροφοδότηση: Η έννοια της ανατροφοδότησης αφορά την ex post αξιολόγηση, το feedback effect των πολιτικών. Στην Βαρκελώνη η δημιουργία ενός «μοντέλου» συγκρότησε και ένα πλαίσιο συνέχισης και εξέλιξης των πολιτικών. Στην Αθήνα η ανατροφοδότηση είναι επίσης ένα στοιχείο που το παρατηρούμε στις πολιτικές όπου είχαν ένα βαθμό επιτυχίας. Όμως δεν είναι ο κανόνας. Το μοντέλο διακυβέρνησης των ΟΑ εγκαταλείφθηκε την επόμενη της λήξης της διοργάνωσης.

Η αξιολόγηση εξειδικεύεται ανά Άξονα Πολιτικής και παρουσιάζεται στο Πίνακα 8.

Από την συγκριτική αξιολόγηση των πολιτικών προκύπτουν διαφορές σε όλους τους άξονες πολιτικής εκτός από αυτός που σχετίζεται με θέματα υποδομών (Α4) και πολιτικής κληρονομιάς (Α7) όπου εκτιμούμε ότι και στην περίπτωση της Αθήνας υπάρχει ένας σημαντικός βαθμός αποτελεσματικότητας, με σημαντικές όμως καθυστερήσεις. Οι πολιτικές ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής δεν είχαν μια αυτοτέλεια στην περίπτωση της Αθήνας και δεν αποτέλεσαν αντικείμενο της έρευνας (Α5). Σε όλες τις άλλες κατηγορίες οι διαφορές είναι σημαντικές με την Βαρκελώνη να έχει μια σαφέστατα μεγαλύτερη βαθμολογία σε σχέση με την Αθήνα, και ιδιαίτερα στην περίπτωση των πολιτικών που σχετίζονται με την ανασυγκρότηση και την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος (Α1) έχουμε ένα χαμηλό βαθμό σε όλα τα κριτήρια.

Πέρα όμως από την παράθεση κριτηρίων, το ερώτημα παραμένει: Πού οφείλονται αυτές οι διαφοροποιήσεις; Ποια είναι τα ευρύτερα συμπεράσματα που βγαίνουν για την περίοδο που εξετάσαμε; Από την έρευνα πεδίου προκύπτουν σημαντικές διαφορές: (α) Στο τρόπο με τον οποίο το διεθνές πλαίσιο και πρακτικές υιοθετούνται σε τοπικό επίπεδο (β) στις τοπικές κουλτούρες διακυβέρνησης στις δύο πόλεις (γ) και στο ρόλο των τοπικών δρώντων υποκειμένων. Σε συνδυασμό όλοι αυτοί οι παράγοντες επηρεάζουν τον βαθμό «επιτυχίας» των πολιτικών και επηρεάζουν στην παρακάτω ενότητα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΞΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (1974–2008)

A1. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ-ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗΣ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΩΝ-ΚΟΙΝΩΦΕΛΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΘΗΝΑ	■ ■ ■ ■	■ ■	■	■ ■ ■ ■	■ ■	■ ■	■ ■	■ ■ ■ ■
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■

A2. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΡΟΛΟΥ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΘΗΝΑ	■ ■ ■ ■	■ ■	■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■	■	■ ■	■ ■ ■ ■
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■

A3. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΤΟΥΣ, ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ.

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΘΗΝΑ	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■	■	■ ■	■ ■	■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■

A4. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΘΗΝΑ	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■

A5. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΧΗΣ.

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΘΗΝΑ	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■

A6. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΗΣ ΓΗΣ.

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΘΗΝΑ	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■	■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■	■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■

A7. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΘΗΝΑ	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■

A8. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ, ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΩΝ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ.

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΘΗΝΑ	■ ■ ■ ■	■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■	■ ■	■ ■	■ ■ ■ ■
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■ ■

- K1 ΣΥΝΑΦΕΙΑ
- K2 ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ
- K3 ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΑΡΚΕΙΑ
- K4 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ
- K5 ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑ
- K6 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
- K7 ΑΝΑΤΡΟΦΟΔΟΤΗΣΗ

3.4.3 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΧΑΡΑΞΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ.

3.4.3.1 ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΕΣ ΕΞΑΡΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Όπως είδαμε, οι δύο πόλεις αντιμετώπισαν ένα αντίστοιχο πλαίσιο πιέσεων από το διεθνές περιβάλλον. Η μετάβαση στη δημοκρατία στην Ισπανία και την Ελλάδα ήταν μια περίοδος έντονων οικονομικών και κοινωνικών μετασχηματισμών, όπως και η πετρελαϊκή κρίση και στη συνέχεια η πορεία ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς και η παγκοσμιοποίηση και η ένταξη στην ΟΝΕ.

Η κοινή αυτή αφετηρία θα αποτυπωθεί μέσα από την κρίση και αναδιάρθρωση της βιομηχανίας και γενικότερα της παραγωγικής βάσης των δύο πόλεων. Πέρα όμως από αυτή την κοινή τάση, που αποτελεί ταυτόχρονα χαρακτηριστικό και άλλων πόλεων που μπαίνουν σε μια μεταβιομηχανική εποχή, οι υπερεθνικές πιέσεις θα επηρεάσουν με διαφορετικό τρόπο τις δύο πόλεις.

Αυτό θα φανεί στη σχέση της Αθήνας και της Βαρκελώνης με όλη τη διαδικασία Ευρωπαϊκής σύγκλισης. Συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση, η κοινή αγορά και η νομισματική ένωση θα είναι σημαντικοί σταθμοί στη διαδικασία χάραξης πολιτικών και σε τοπικό επίπεδο. Η συγκρότηση μιας νέας κλίμακας, ενός νέου υπερεθνικού θεσμού που συντονίζει χώρες, κατευθύνει πολιτικές και διαχειρίζεται χρηματοδοτικά εργαλεία ήταν κάτι καινούργιο για την πολιτική και κοινωνική οργάνωση της Ευρώπης (Marston 2000). Για αρκετούς, ο νέος θεσμός συγκλίνει με αυτό που ο Gill ονομάζει *νέα συνταγματικότητα* [new constitutionalism] (Gill και Cutler 2015), δηλαδή το *lock-in* κατευθύνσεων⁶⁴ μέσω υπερεθνικών οργανισμών⁶⁵. Υπό αυτό το πρίσμα, η Ευρωπαϊκή Ένωση γίνεται αντιληπτή ως ένας μηχανισμός επιβολής και *top-down* μεταφοράς πολιτικής όπου οι τοπικές κοινωνίες έχουν μικρό περιθώριο επιλογών. Η Ελληνική περίπτωση, σύμφωνα με την έρευνα, βρίσκεται κοντά σε μια τέτοια προσέγγιση, καθώς σε επίπεδο χωρικών πολιτικών και στρατηγικής η σύγκλιση με την Ευρώπη σήμαινε τις περισσότερες φορές τη μεταφορά πολιτικών προς μία κατεύθυνση (*one-way policy transfer*). Αυτό όμως πρέπει να σημειώσουμε ότι αφορά γενικότερες κατευθύνσεις με συγκεκριμένες θεσμικές διαστάσεις⁶⁶ χωρίς απαραίτητα να έχει άμεσο αντίκτυπο στην εξέλιξη των πολιτικών για την Αθήνα, στοχεύοντας περισσότερο στην εναρμόνιση με ευρωπαϊκές και παγκόσμιες τάσεις. Στην περίπτωση της Βαρκελώνης βλέπουμε μια άλλη πτυχή, όπου η συγκρότηση θεσμών όπως η ΕΕ και γενικότερα η παγκοσμιοποίηση ενισχύει τάσεις απόσπασης [delink] των μητροπολιτικών περιοχών και περιφερειών από την άμεση ενδοχώρα τους (περιφερειακή-εθνική) συνδέοντάς τις με ένα υπερεθνικό δίκτυο (Veltz 2000; Le Galès 2006). Η συγκρότηση του δικτύου των *Eurocities*, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 με πρωτοβουλία του Δημοτικού Συμβουλίου της Βαρκελώνης (McNeill 1999), η ένταξη της Καταλονίας στο δίκτυο *RETI* (McALEAVEY και Mitchell 1994), θα αποτελέσουν παραδείγματα της προσπάθειας τοπικών υποκειμένων να επηρεάσουν τη χάραξη των πολιτικών και την κατεύθυνση των χρηματοδοτήσεων σε υπερεθνικό-ευρωπαϊκό επίπεδο.

Έτσι, βλέπουμε ότι οι πόλεις ανταποκρίνονται με διαφορετικό τρόπο στις προκλήσεις που προκύπτουν από το διεθνές περιβάλλον, όπως αυτή της Ευρωπαϊκής Σύγκλισης⁶⁷ (Getimis και Hleras 2010). **Υποστηρίζουμε ότι ο βασική αιτία γύρω από την ύπαρξη αυτής της συνθήκης είναι ότι, τουλάχιστον μέχρι την κρίση του 2008, η αποτύπωση παγκόσμιων και ευρωπαϊκών τάσεων εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τα χαρακτηριστικά των τοπικών σχέσεων εξουσίας, τα τοπικά δίκτυα παραγωγής πολιτικής, τους θεσμούς και παραδόσεις διακυβέρνησης.** Με αποτέλεσμα όλη η διαδικασία των συγκλίσεων (ΕΕ, ΟΝΕ, Παγκοσμιοποίηση) να έχει πολύ διαφορετικές αποτυπώσεις.

64. Για τον Gill η κυρίαρχη κατεύθυνση είναι κοντά στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές (Gill και Cutler 2015).

65. Σε μια αντίστοιχη λογική, η πορεία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης αναγνωρίζεται ως μια διαδικασία εμβάθυνσης των καπιταλιστικών σχέσεων, γεγονός που ενισχύει την άνιση ανάπτυξη στην Ευρώπη (Hadjimichalis 1994; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b).

66. Χωροταξία, Πολεοδομικό και Περιβαλλοντικό Σχεδιασμό κ.α.

67. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην πλειοψηφία των συνεντεύξεων στην Αθήνα, η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρούταν βασικός παράγοντας στην εξέλιξη πτυχών των Αστικών Πολιτικών (Χωρικός Σχεδιασμός, Περιφερειακός Σχεδιασμός κ.α.). Αντίθετα, στην Βαρκελώνη οι αναφορές στην ΕΕ ήταν ελάχιστες.

3.4.3.2 ΕΘΝΙΚΟΙ, ΤΟΠΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Καθοριστικό στοιχείο στη διαμόρφωση των αστικών πολιτικών θα αποτελέσουν οι ίδιοι οι θεσμοί και τα συστήματα διακυβέρνησης, οι προσεγγίσεις γύρω από το σχεδιασμό καθώς και τον συνολικότερο τρόπο με τον οποίο συγκροτείται η ταυτότητα των δύο πόλεων.

Οι διαφοροποιήσεις σε θέματα διακυβέρνησης είναι αρκετά σημαντικές. Η διακυβέρνηση της Βαρκελώνης είναι τμήμα της δομής του αποκεντρωμένου συστήματος αστικής διακυβέρνησης της Ισπανίας όπου οι Περιφέρειες και δευτερευόντως οι Δήμοι είναι υπεύθυνοι για την παροχή των βασικότερων προνοιακών υπηρεσιών στους πολίτες (Gallego και Subirats 2012; Marisol Garcia 2017a; Suarez 2010). Έτσι, όπως αναφέρει ο Suarez (2010), οι Τοπικές Κυβερνήσεις (Περιφέρειες και Δήμοι) είναι τα βασικά «κέντρα εξόδων» (expense centers) ενώ η Κεντρική Κυβέρνηση είναι το «κέντρο συλλογής εσόδων» (revenue raising center) και κατανομής των χρηματοδοτήσεων. Αντίθετα, η Αθήνα εντάσσεται σε ένα ιδιαίτερα συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης όπου οι βασικές αρμοδιότητες και οι αποφάσεις για την εξέλιξη της πόλης παίρνονται από την κεντρική κυβέρνηση, με την περιφέρεια και τους Δήμους να έχουν δευτερεύοντα λόγο (Chorianopoulos 2010; Coccossis, Deffner, και Economidou 2003; Παγώνης 2005; Serraos, Asprogerakas, και Ιωάννου 2009).

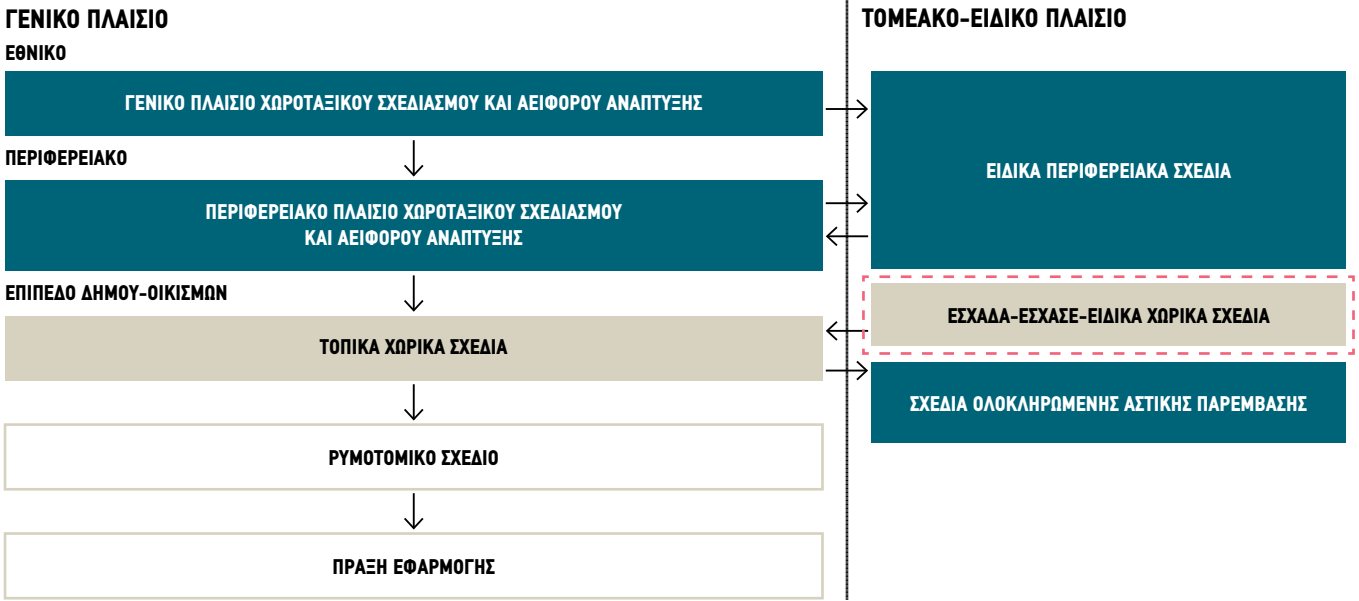
Ο συγκεντρωτισμός στην Αθήνα συμπληρώνεται με ένα **διοικητικό κατακερματισμό** και με μια πληθώρα υπηρεσιών, αυτοδιοικήτων οργανισμών και φορέων να έχουν λόγο πάνω σε διάφορες πτυχές του σχεδιασμού του χώρου. Αυτά τα πολλαπλά επίπεδα αναπαράγουν μια ιδιαίτερη γραφειοκρατία δημιουργώντας σημαντικά προβλήματα ακόμα και σε θέματα καθημερινής λειτουργίας. Παράλληλα, η πόλη δεν αντιμετωπίζεται ως ένα ενιαίο σύνολο, με τη μητροπολιτική διάσταση του σχεδιασμού να είναι απύσχα, εκτός ίσως από κάποιους τομείς (υποδομές, μεταφορές). Στη Βαρκελώνη η τάση θα είναι αντίθετη, καθώς μέσω διαφόρων θεσμών και εργαλείων αλλά και του σημαντικού ρόλου του Δήμου Βαρκελώνης επικρατεί μια πολύ συνεκτική στρατηγική για την πόλη, μια στρατηγική που έχει χαρακτηριστικά συνέχειας.

Η συγκεντροποίηση έδειχνε και την **απόλεια εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης** να αναλάβουν συγκεκριμένες αρμοδιότητες, μια έλλειψη πολιτικής νομιμοποίησης που είχε θεσμικές διαστάσεις. Όμως στην πραγματικότητα τα διάφορα συμφέροντα, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη χωρική πολιτική, μπορούσαν εύκολα να έχουν προσβάσεις σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης (Μάνος 2018; Παπαγιάννης 2019; Φιλιππίδης 1990). **Σε αντίθεση με τη Βαρκελώνη, το αποτέλεσμα για την Αθήνα ήταν η δημιουργία αδύναμων δομών τοπικής αυτοδιοίκησης.**

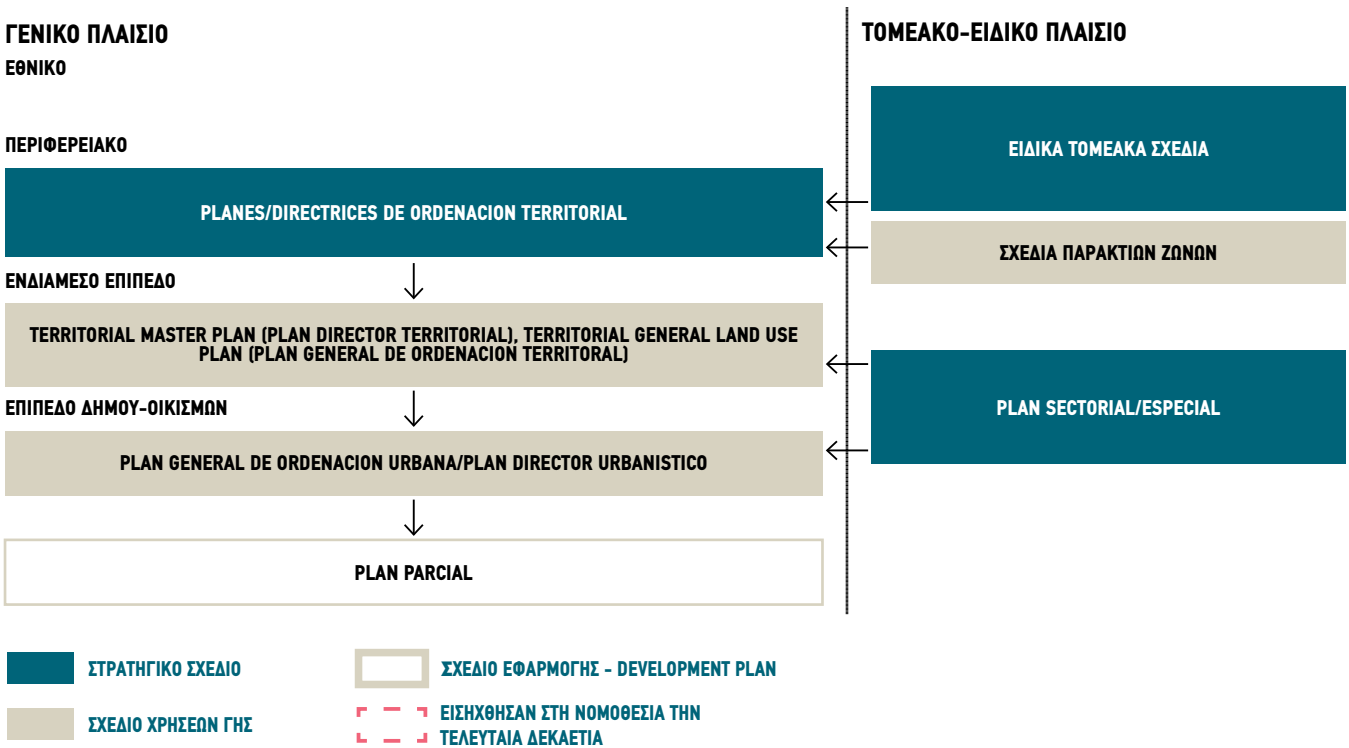
Παράλληλα, εντοπίζονται πολύ διαφορετικές παραδόσεις πάνω σε θέματα σχεδιασμού και ανάπτυξης της πόλης. Η σημασία του σχεδιασμού και ο ρόλος των Αρχιτεκτόνων στην αναμόρφωση του δημόσιου εικόννας της πόλης θα είναι κομβικός σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε⁶⁸. Το σύστημα σχεδιασμού στη Βαρκελώνη είχε μια ισορροπία ανάμεσα σε όλα τα επίπεδα: δημόσιος-ιδιωτικός χώρος, υποδομές, πολιτισμός, οικονομική γεωγραφία της πόλης κ.α. Ο φυσικός μετασχηματισμός της πόλης ήταν κεντρικό στοιχείο των επιλεγμένων πολιτικών (McNeill 1999; Bohigas 2019). Στην Αθήνα δεν θα υπάρξει μια αντίστοιχη προσέγγιση. Η κυριαρχία της ιδιωτικής πρωτοβουλίας (μικρής και μεγάλης) θα δημιουργήσει σημαντικά εμπόδια στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου. **Στην πράξη, ο ιδιωτικός χώρος θα αναπτύσσεται εις βάρος του δημόσιου.** Είναι χαρακτηριστικό ότι όποιες πρωτοβουλίες πάρθηκαν στην κατεύθυνση μετασχηματισμού της πόλης δεν περιλάμβαναν καθόλου τον ιδιωτικό χώρο (Οικονόμου 2018). **Πρέπει εδώ να προσθέσουμε και τη διαφορετική τεχνική-επιστημονική προσέγγιση ανάμεσα στις δύο πόλεις.** Η κυριαρχία

68. Η Βαρκελώνη ήδη από την δεκαετία του 1980 θα είναι το κέντρο της επονομαζόμενης «Σχολής της Βαρκελώνης» ένα ρεύμα στην Αρχιτεκτονική, τον Αστικό Σχεδιασμό και την Πολεοδομία που θα δίνει μεγάλη έμφαση στο ρόλο του δημόσιου χώρου και τον τοπικό σχεδιασμό.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4. ΣΥΣΤΗΜΑ ΧΩΡΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5. ΣΥΣΤΗΜΑ ΧΩΡΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ (ΠΗΓΗ: ΟΕCD, ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

του κλάδου των μηχανικών στην Ελλάδα και στην Αθήνα την μεταπολεμική περίοδο ανοικοδόμησης δεν θα αμφισβητηθεί στη μεταπολίτευση, πράγμα που θα έχει και θεσμικές διαστάσεις. Όπως σχολιάζει ο Θάνος Παγώνης:

«Το αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης είναι ότι η τεχνική διάσταση έχει περάσει μέσα στους διοικητικούς μηχανισμούς και τις διαδικασίες ως 'υπόγεια λογική' και φίλτρο, μέσα από το οποίο ο διοικητικός μηχανισμός αντιλαμβάνεται τα προβλήματα του χώρου και της πόλης, ως προβλήματα τεχνικής φύσης.» (Παγώνης 2005)

Αυτή η «τεχνική φύση» θα περάσει υποστηρίζουμε και στον πολεοδομικό και φυσικό σχεδιασμό γενικότερα, ο οποίος θα αφορά σχεδόν αποκλειστικά τον καθορισμό χρήσεων και όρων δόμησης. Απουσίαζε η έννοια του στρατηγικού σχεδιασμού, η κοινωνική και οικονομική διάσταση. Μέχρι την συγκρότηση θεσμών όπως η ΕΑΧΑ. ΑΕ, όταν και ξεκινάει μια προσπάθεια σχεδιασμού στο επίπεδο του δημόσιου χώρου, ο σχεδιασμός παρέμενε «*δεσμικός και παθητικός*» (Οικονόμου 2004, 377), και πάλι χωρίς να αλλάζει η γενικότερη κατεύθυνση.

3.4.3.3 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΗΓΕΣΙΑ, ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΜΑΔΕΣ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ

Τέλος, σημαντικές διαφοροποιήσεις εντοπίζονται και στον τρόπο με τον οποίο οι διάφορες ομάδες συμφερόντων και γενικότερα τα τοπικά δρώντα υποκειμένα παρεμβαίνουν στο χώρο, ως αποτέλεσμα και του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνονται οι ίδιοι οι θεσμοί διακυβέρνησης.

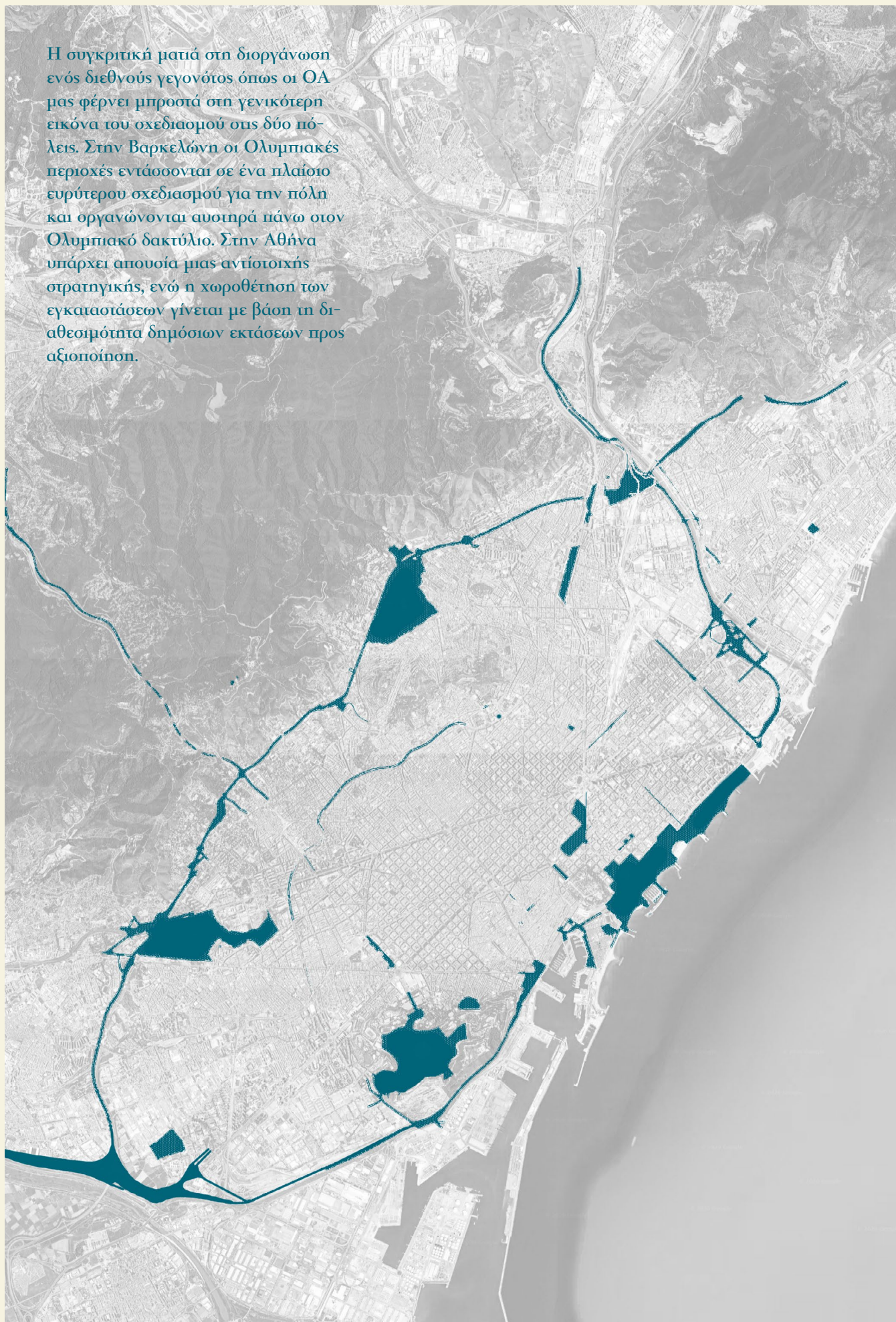
Το αποκεντρωμένο σύστημα της Ισπανίας, οι σημαντικές αρμοδιότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης και των Δήμων ειδικότερα, έκαναν την «πολιτική» σε τοπικό επίπεδο ένα σημαντικό στοιχείο δραστηριοποίησης κομμάτων, Πολιτικών, κινημάτων και ομάδων συμφερόντων. Συγκεκριμένα, τις πολιτικές στη Βαρκελώνη δε μπορούμε να τις δούμε έξω από την αμφιλεγόμενη και ιδιαίτερη σχέση της πόλης τόσο με την Καταλονία όσο και με την Ισπανία ή τις σχέσεις της ίδιας της Καταλονίας με την Ισπανία. Όντας το δεύτερο σημαντικότερο κέντρο της χώρας, βιομηχανικό κέντρο της Ισπανίας και ταυτόχρονα κέντρο δραστηριοποίησης του Καταλανικού εθνικισμού σε όλες τις μορφές του, οδήγησε, όπως αναφέρει ο Donald McNeill, ταυτόχρονα στη «*διαμόρφωση μιας μακράς και βασανιστικής σχέσης με το Ισπανικό Κράτος*» αλλά και λειτούργησε ταυτόχρονα ως εμπόδιο «*στην ανάπτυξη μια ενιαίας Καταλανικής εθνικής ταυτότητας*» η οποία θα βρει έναν ισχυρό αντίπαλο σε μια αναγεννημένη και διεθνοποιημένη σοσιαλδημοκρατία. Σε κάθε περίπτωση, η πόλη ήταν το βασικό πεδίο όπου αποτυπώθηκαν και εκφράστηκαν αυτές οι πολιτικές κατευθύνσεις στηριζόμενες στις «επιτυχίες» της πόλης για να προβληθούν, και εκμεταλλευόμενες ίσως σε ένα βαθμό μια τεράστια κοινωνική δυναμική που απαιτούσε αλλαγές ιδιαίτερα τα χρόνια της μετάβασης στη δημοκρατία. Όπως ανέφερε ο José Montilla, Δήμαρχος του μικρού Δήμου Baix Llobregat στη Μητροπολιτική Περιοχή της Βαρκελώνης: «*Οι άνθρωποι ταυτίζουν τον εαυτό τους με τον Δήμο τους. Υπήρξε μια ποδύ δυναμική κοινωνία των ποδιών που πάλεψε ενάντια στο Φρανκικό καθεστώς*» (Tomàs 2017).

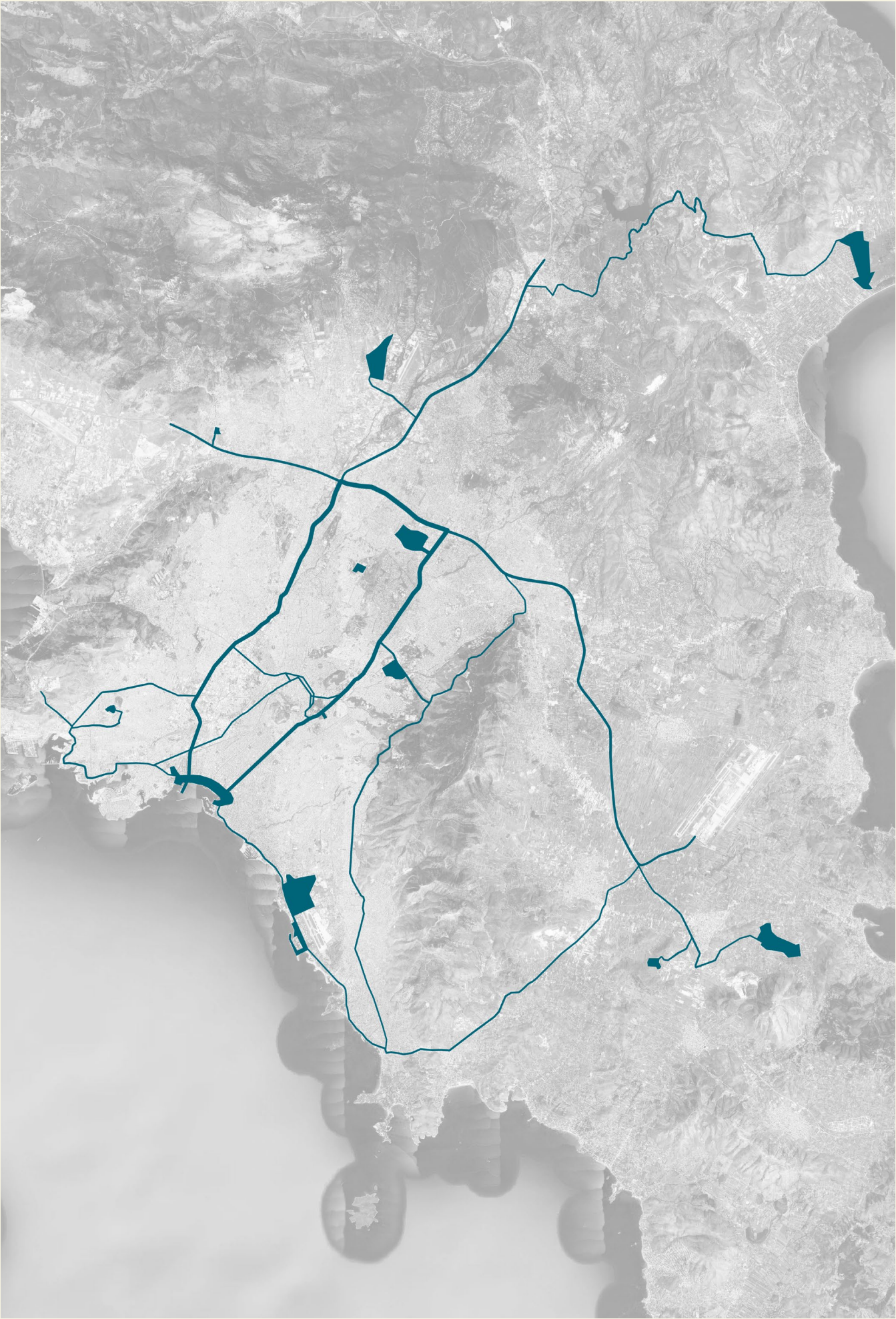
Αυτή η «ταύτιση» απουσίαζε και απουσιάζει από την περίπτωση της Αθήνας. Αντιθέτως, η συγκέντρωση δραστηριοτήτων και πληθυσμού σε ένα πλαίσιο όπου απουσίαζε ο σχεδιασμός και κυριαρχούσε ένα ιδιαίτερο σύστημα αστικοποίησης συγκρότησε την αίσθηση μιας ανεξέλεγκτης, «υδροκέφαλης», εχθρικής πόλης. Μόλις τη δεκαετία του 1980 θα υπάρξει σταθεροποίηση του πληθυσμού (Μαλούτας 2018) αλλά ήδη η Αθήνα θα συγκεντρώνει το 30% του πληθυσμού όλης της χώρας. Στην ουσία, ο ρόλος της ως διοικητικό κέντρο, σε ένα ιδιαίτερα συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης (Coccosis, Deffner, και Economidou 2003), ήταν η ανταγωνιστική και ίσως η μοναδική ταυτότητα της πόλης όπως υποστηρίζει ο Βύρων Κοτσαμάνης (1997). Για μια αρκετά μεγάλη περίοδο, και ιδιαίτερα κατά τα ιστορικής σημασίας μεταπολιτευτικά χρόνια, θα κυριαρχήσει μια πολιτική «άρνησης» του αστικού ελέγχου, της ρύθμισης και του περιορισμού της ανάπτυξης της πόλης (Πυργιώτης 2019).

Το σημαντικότερο όμως στοιχείο είναι ότι την περίοδο που χιζόταν το «μοντέλο» Βαρκελώνη με βασικό τον ρόλο των πολιτικών υποκειμένων (κομμάτων, κινημάτων, κατόικων), η Αθήνα δεν θα μπορέσει να ξεφύγει από το πλαίσιο αστικοποίησής που τη χαρακτήριζε από τα μεταπολεμικά χρόνια.

ΠΛΑΙΣΙΟ 6. Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΟΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ: ΣΥΓΚΡΙΣΗ MASTERPLAN ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ

Η συγκριτική ματιά στη διοργάνωση ενός διεθνούς γεγονότος όπως οι ΟΑ μας φέρνει μπροστά στη γενικότερη εικόνα του σχεδιασμού στις δύο πόλεις. Στην Βαρκελώνη οι Ολυμπιακές περιοχές εντάσσονται σε ένα πλαίσιο ευρύτερου σχεδιασμού για την πόλη και οργανώνονται αυστηρά πάνω στον Ολυμπιακό δακτύλιο. Στην Αθήνα υπάρχει απουσία μιας αντίστοιχής στρατηγικής, ενώ η χωροθέτηση των εγκαταστάσεων γίνεται με βάση τη διαθεσιμότητα δημόσιων εκτάσεων προς αξιοποίηση.

4. ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ: ΚΡΙΣΗ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (2008-2019)

4.1 Η ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ

4.1.1 ΑΠΟ ΤΗ ΦΟΥΣΚΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ

4.1.1.1 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΑΛΑΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΦΟΥΣΚΑΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Την οικονομική κρίση είναι πολύ δύσκολο να την αντιληφθείς. Όπως έγραφε χαρακτηριστικά το 2013 αρθρογράφος του New Yorker *"Το χρέος δεν μοιάζει με τίποτα. Δεν έχει σχήμα. Αλλά με το χρόνο αφήνει ένα σημάδι"*. Αναφερόμενος στην περίπτωση της Ισπανίας, ο Nick Raumgarten παρατηρούσε ότι εκεί *"εμφανίστηκε αρχικά με τα άδεια σπίτια, τα μισοτελειωμένα έργα, και τις αδρανείς μηχανές. Σήμερα όλη η χώρα είναι ένα μουσείο καταδικασμένων έργων αξιοποίησης"* (Raumgarten 2013).

Πώς όμως φτάσαμε στη φούσκα και στην κατάρρευση ενός από τους σημαντικότερους κλάδους της Ισπανικής οικονομίας; Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στην περίπτωση της Ισπανίας η σχέση της κρίσης με τη φούσκα στην αγορά ακινήτων είναι κομβική για την κατανόηση των αιτιών της ύφεσης. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για τη Βαρκελώνη, καθώς η πρόσβαση στην κατοικία θα αποτελέσει όπως θα δούμε κεντρικό στοιχείο των αστικών πολιτικών την επόμενη περίοδο.

Τα αίτια της ανάπτυξης της φούσκα ακινήτων στην Ισπανία, αλλά και η ένταση των αποτελεσμάτων που έφερε η κατάρρευση έχουν μελετηθεί εκτενώς και αποτέλεσαν κεντρικό στοιχείο γύρω από την έρευνα στις αστικές πολιτικές την περίοδο της κρίσης. Οι περισσότερες έρευνες συγκλίνουν στο ότι η κατάρρευση ήταν αποτέλεσμα μιας σειράς παραγόντων που έχουν άμεση σχέση γενικότερα με την περίοδο της οικονομικής ανάπτυξης και την έκρηξη της αστικοποίησης την περίοδο 1997-2007⁶⁹.

Οι ρίζες της φούσκα των ακινήτων εντοπίζονται στο ρόλο των τραπεζών και γενικότερα του χρηματοπιστωτικού συστήματος σε μια περίοδο ραγδαίας ανάπτυξης (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; Marisol Garcia 2017b; 2010; Akin κ.ά. 2014; BdE 2017; Royo 2009a; Palomera 2014). Σε δημογραφικές πιέσεις από τα νέα μεταναστευτικά ρεύματα (Marisol Garcia 2017b; Palomera 2014; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014a). Στα ίδια τα χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες του τομέα κατοικίας και του κατασκευαστικού κλάδου στην Ισπανία (Jimeno και Santos 2014; Marisol Garcia 2017b). Τέλος στις ίδιες τις πολιτικές ενίσχυσης της ιδιοκατοίκησης και απελευθέρωσης της αγοράς γης από τις Ισπανικές Κυβερνήσεις (Marisol Garcia 2017b; Coq-Huelva 2013b; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014a; 2014b).

Αρχικά, η ένταξη στην ΟΝΕ συγκροτεί ένα ευρύτερο θετικό κλίμα «εμπιστοσύνης» (Castro κ.ά. 2013) που φέρνει με τη σειρά του επενδύσεις στον τομέα της κατοικίας και χρηματοδοτήσεις σημαντικών έργων υποδομών (Conefrey και Fitz Gerald 2009; Pérez 2007; Akin κ.ά. 2014; BdE 2017). Κυρίως όμως αυτή η περίοδος μακροοικονομικής σταθερότητας έφερε τον φθινό δανεισμό με τη σημαντική μείωση των επιτοκίων από 11.7% το 1992, σε 3.4% το 2005 (Royo 2009b). Τα νούμερα ήταν από τα χαμηλότερα ανάμεσα στις χώρες της ΟΝΕ. Συγκεκριμένα, την περίοδο 2003-2006 ο μέσος όρος των επιτοκίων στην Ισπανία θα είναι κατά 21% φθηνότερος από το μέσο όρο των χωρών της ζώνης του Ευρώ (Akin κ.ά. 2014).

69. Για το συγκεκριμένο. Βλ. Κεφ. 3.2.3.2

Παράλληλα, **δημιουργούνται οι δημογραφικές βάσεις**, με την αύξηση του πληθυσμού και κυρίως τη μετανάστευση από την Ευρώπη, τη Λατινική Αμερική και άλλες αναπτυσσόμενες χώρες (Nel'lo 2010; Degen και García 2012). Στην Καταλονία, ο πληθυσμός μετά από μια περίοδο στασιμότητας (1990-2000) θα αυξηθεί κατά 20% από το 2000 στο 2010. Η μετανάστευση θα είναι ένα καινούργιο στοιχείο. Στη Μητροπολιτική Περιοχή της Βαρκελώνης οι κάτοικοι με μη-ισπανική εθνότητα θα φτάσουν από 1% το 1991 στο 15% το 2011, με τις μεγαλύτερες συγκεντρώσεις να λαμβάνουν χώρα στην περιφέρεια της πόλης. Η εισροή μεταναστών θα ασκήσει σημαντικές πιέσεις σε όλη την αγορά πρώτης κατοικίας και σημαντική αύξηση της ζήτησης και των τιμών ακόμη και σε περιοχές μεταναστών ή χαμηλών εισοδημάτων (Marisol Garcia 2017b; Palomera 2014). Εδώ θα πρέπει να επιστημονούμε ότι το φαινόμενο αυτό δεν ήταν απλά θέμα επιλογής και ένταξης των μεταναστευτικών ρευμάτων στην Ισπανική «*κουθιούρα της ιδιοκτησίας*» (Palomera 2014). Πράγματι, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η ιδιοκατοίκηση αποτελεί κεντρικό στοιχείο της αγοράς κατοικίας στην Ισπανία και τη Νότια Ευρώπη. Όμως τα υψηλά αυτά νούμερα, που αγγίζαν το 87% το 2007 (López και Rodríguez 2011), υποστηρίχθηκαν και από τη συστηματική πολιτική ενισχύσεων από το Ισπανικό Κράτος ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία του 1960 (Cano, Pradel, και Garcia 2016; Palomera 2014), και ταυτόχρονα από την έλλειψη πολιτικών στο τομέα της κοινωνικής κατοικίας (Cano, Pradel, και Garcia 2016; Marisol Garcia 2010; 2017b; López και Rodríguez 2011; Palomera 2014). Είναι ενδεικτικό ότι το ποσοστό επιδοτούμενων μονάδων στέγης το 1995 ήταν στο 35% (75,080 στις 200,000) και το 2006 θα πέσει μόλις στο 10% (61,012 στις 800,000) (Marisol Garcia 2017b).

Στη συνέχεια θα πρέπει να προσθέσουμε και τις θεσμικές προϋποθέσεις με την υιοθέτηση πολιτικών απελευθέρωσης της αγοράς γης και ενίσχυσης της αστικοποίησης (Pérez 2007; López και Rodríguez 2011; Marisol Garcia 2017b; Coq-Huelva 2013a; Cladera και Burns 2000). Το 1997 και το 1998, η κυβέρνηση του Λαϊκού Κόμματος θα προχωρήσει σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο σύστημα χωρικού σχεδιασμού (Land Law 1997, και το Land Act του 1998). Οι μεταρρυθμίσεις στόχευαν στην απλοποίηση του συστήματος χωρικού σχεδιασμού, στον επαναπροσδιορισμό της οικοδομήσιμης γης (*'developable' land*), και στον περιορισμό των διοικητικών εμποδίων και ελέγχων (Cladera και Burns 2000; Marisol Garcia 2017b). Σύμφωνα με τους Cladera και Burns (2000):

«Η βασική καινοτομία ήταν ο επανανομηματοδότηση των εννοιών 'οικοδομήσιμης' [*developable*] και μη-οικοδομήσιμης γης, που στόχευε να δημιουργήσει μια αύξηση της προσφερόμενης γης προς αξιοποίηση και υποθετικά να εισάγει ευελιξία στην αγορά γης που θα είχε σαν επακόλουθο τη μείωση των τιμών». (Cladera και Burns 2000)

Η παραπάνω λογική οδήγησε στην υιοθέτηση ενός ορισμού που χαρακτήριζε ως «εν δυνάμει οικοδομήσιμη» όλη τη γη που δεν υπόκειται σε κάποιου είδους περιορισμό (περιβαλλοντικό, πολιτιστικό κ.α.)⁷⁰. Το αποτέλεσμα ήταν η συγκρότηση, όπως αναφέρει η Garcia (2017β) μιας ιδιότυπης «*μηχανής ανάπτυξης*» (growth machine type)⁷¹, γύρω από τις επεκτάσεις των Σχεδίων. Οι διαδικασίες χαρακτηρισμού ή μη χαρακτηρισμού εκτάσεων αποτέλεσαν στοιχείο διαπραγμάτευσης και διαπλοκής διαφόρων επενδυτι-

70. Το αποτέλεσμα για αρκετούς μελετητές ήταν η συνολική αποτυχία του νέου θεσμικού πλαισίου (Coq-Huelva 2013a; Cladera και Burns 2000; Pérez 2007; López και Rodríguez 2011) που όπως αποδείχθηκε τα επόμενα χρόνια συνέβαλε στην ενίσχυση της κερδοσκοπίας επί της γης, στην εκτίναξη της αστικοποίησης, και οδήγησε σε μια αύξηση των τιμών των ακινήτων κατά 170% από το 1997 στο 2008 (Coq-Huelva 2013a; Pérez 2007).

71. Χαρακτηρισμός με βάση τον ορισμό που εισήγαγαν οι Logan και Molotch (1989).

κών συμφερόντων και πολιτικών σε τοπικό επίπεδο (Castro κ.ά. 2013; Coq-Huelva 2013a). Διαμορφώθηκε ένα πλαίσιο «αστικής επιχειρηματικότητας», σύμφωνα με τον Coq-Huelva (2013), όπου «*συνδέγονται πόροι από κεφάλαια της κτηματαγοράς για να χρηματοδοτήσουν δραστηριότητες των δημοτικών συμβουλίων*» (Coq-Huelva 2013a, 1225).

Όλα τα παραπάνω διαμόρφωσαν το πλαίσιο υπό το οποίο συγκροτήθηκε η φούσκα των ακινήτων. Στην ουσία αναφερόμαστε σε ένα αλληλοτροφοδοτούμενο σύστημα. Η πρόσβαση σε κεφάλαια και στις αγορές ενίσχυσε ραγδαία την ρευστότητα του κατασκευαστικού τομέα και συνολικά της αγοράς ακινήτων. Η μετανάστευση ενίσχυε τη ζήτηση ιδιαίτερα στο τομέα της κατοικίας. Οι τοπικές κυβερνήσεις χρησιμοποιούσαν τους πόρους από την αγορά ακινήτων για να αναπτύξουν τις δικές τους δραστηριότητες, με το χρηματοπιστωτικό σύστημα να έχει τεράστια περιθώρια κερδοφορίας.

4.1.1.2 Η ΕΚΡΗΞΗ ΤΟΥ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ

Ο ρόλος των τραπεζών ήταν κομβικός σε όλη αυτή την διαδικασία, καθώς η φούσκα συνδέεται με τη ραγδαία ανάπτυξη του τραπεζικού συστήματος και ιδιαίτερα των Περιφερειακών Τραπεζών-Ταμιευτηρίων (Savings Banks) των «*Cajas de Ahorros*»⁷² (Royo 2009a; 2013; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; Akin κ.ά. 2014). Σύμφωνα με την Banco de España, ήταν ακριβώς αυτή η επέκταση των *Cajas* που συνέβαλε στο να χαμηλώσουν τα πιστοληπτικά κριτήρια δανεισμού, γεγονός που εξέθεσε συνολικά το τραπεζικό σύστημα σε κίνδυνο (BdE 2017). Άμεση σχέση είχε ο τρόπος με τον οποίο αυξανόταν η κερδοφορία των τραπεζών, καθώς τα χαμηλά spreads δανείων στην Ισπανία υποδείκνυαν πως ο ανταγωνισμός εξαρτιόταν από τη μεγέθυνση του δανεισμού και πως «*οι μανατζερς των πιστοληπτικών ιδρυμάτων μπορούσαν να αυξήσουν τα κέρδη τους μόνο αν αύξαναν δραστικά τον αριθμό στεγαστικών δανείων*» (Akin κ.ά. 2014, 228).

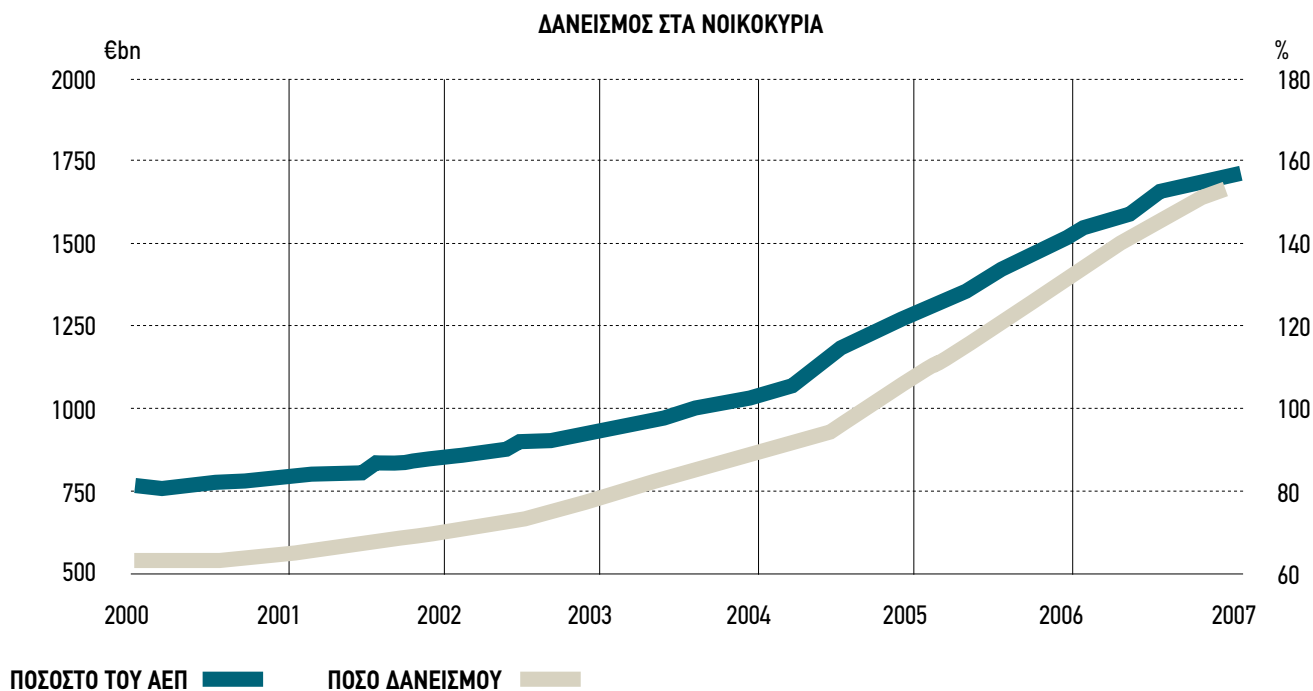
Το αποτέλεσμα ήταν ένας «τραπεζικός πόλεμος» (*bank war*) (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b) που τόνωνε την κτηματαγορά και διευκόλυνε την πρόσβαση των νοικοκυριών σε στεγαστικά δάνεια. Αυτό αφορούσε ευρεία τμήματα του πληθυσμού, νοικοκυριά με χαμηλά εισοδήματα και μετανάστες (Palomera 2014; Marisol Garcia 2017b). Οι προϋποθέσεις δανεισμού ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκές και ελκυστικές για τους καταναλωτές: χαμηλά επιτόκια, δάνειο στο 80 ή ακόμη και 100% της αξίας του ακινήτου (Akin κ.ά. 2014) και μεγάλη περίοδος αποπληρωμής (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; Marisol Garcia 2017b).

Τις επιπτώσεις της διαδικασίας αυτής τις βλέπουμε στη μεγέθυνση του χρηματοπιστωτικού τομέα μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και κυρίως την περίοδο 2000-2007 (Jimeno και Santos 2014; Royo 2013; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b).

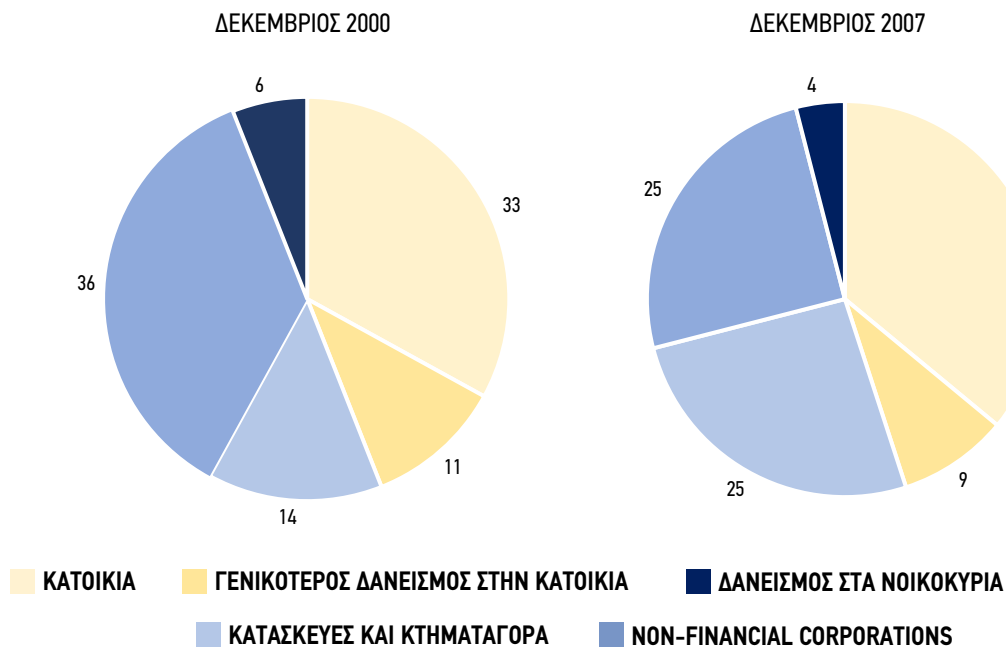
Τα στοιχεία της περιόδου είναι χαρακτηριστικά. Ο δανεισμός, από 527 δις. € το 2000 και 81% του ΑΕΠ, θα τριπλασιαστεί στο τέλος του 2007, φτάνοντας στα 1,692 δις. € και στο 157% του ΑΕΠ (BdE 2017). Μεγάλη ήταν η αύξηση των δανείων για την αγορά κατοικίας που είχε επίσημο μέσο όρο αύξησης 19.7% από το 2000 στο 2007 (252% την περίοδο 2000-2007) σε αντίθεση με το δανεισμό για άλλους σκοπούς (πχ. καταναλωτικά δάνεια) που είχε 14.6%. Από αυτή την αύξηση, το 37% οφειλόταν στις εμπορικές τράπεζες και το 57% σε δραστηριότητες των *cajas* (BdE 2017). Οι αποτυπώσεις αυτές της μεγέθυνσης και η χρηματοπιστωτικοποίηση της αγοράς κατοικίας φαίνεται στο χρέος των νοικοκυριών σε σχέση με το ΑΕΠ, που θα φτάσει σχεδόν από 55% το 2000 σε πάνω από 90% το 2010 (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b). Ακόμη πιο εντυπωσιακά είναι τα δεδομένα όσον αφορά γενικότερα το δανεισμό της κτηματαγοράς, ο οποίος την περίοδο 2000-2007 αυξήθηκε κατά 513% σε σχέση με άλλους τομείς δραστηριοτήτων που υπήρχε αύξηση κατά 120% (BdE 2017, 37).

72. Οι *cajas* είναι ιδιαίτερα πιστοληπτικά ιδρύματα στο Ισπανικό Τραπεζικό σύστημα. Οι περισσότερες συγκροτήθηκαν τον 19ο αιώνα από την Καθολική Εκκλησία ή τους Δήμους, λειτουργούσαν σαν ενεχυροδανειστήρια και η διανομή των κερδών είχε ένα κοινωνικό πρόσωπο (Royo 2013). Στη συνέχεια πέρασαν στη διαχείριση των Δήμων και των Περιφερειακών Κυβερνήσεων, γεγονός που τις έκανε άμεσα εξαρτώμενες από τις εκάστοτε πολιτικές ατζέντες (Akin κ.ά. 2014; Royo 2013). Οι δραστηριότητά τους ήταν αρχικά σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο αλλά από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 άρχισαν να επεκτείνονται ραγδαία ως ένας από τους βασικούς χρηματοδότες τόσο έργων υποδομής όσο και συνολικότερα της κτηματαγοράς (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; Castro κ.ά. 2013; BdE 2017).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6 ΕΚΡΗΞΗ ΤΟΥ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ (ΠΗΓΗ: ΒΔΕ, ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ ΑΝΑ ΚΛΑΔΟ

4.1.1.3 ΑΠΟ ΤΗ ΦΟΥΣΚΑ ΤΩΝ ΑΚΙΝΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗ ΛΙΤΟΤΗΤΑ

Το 2008 η φούσκα είχε πια τελειώσει και ο τομέας της αγοράς ακινήτων ήταν ο πρώτος που αντιλήφθηκε ότι ξεκινάει μια καινούργια περίοδος.

Μετά από μια χρονιά ιδιαίτερης κερδοφορίας το 2006, όταν οι αγοροπωλησίες ξεπέρασαν τις 900.000 (López και Rodríguez 2011), οι τιμές αρχίζουν να πέφτουν, υπό την πίεση της κρίσης στις αγορές χαμηλής πιστοληπτικής αξιολόγησης (*sub-prime mortgage market*) των ΗΠΑ και του Ηνωμένου Βασιλείου. Ιδιαίτερα θα χτυπηθεί η αγορά δεύτερης κατοικίας στις Μεσογειακές ακτές, αλλά θα επηρεαστούν και οι μεγάλες πόλεις. Την περίοδο 2007-2009 οι τιμές θα πέσουν 12% στη Βαρκελώνη, 10.2% στη Μαδρίτη και 17.1% στη Βαλένθια (Marisol Garcia 2010, 975), ενώ μέχρι το τέλος του 2008 πάνω από 1εκατ. ακίνητα θα είναι απούλητα, γεγονός που θα κλονίσει τους συγκεκριμένους οικονομικούς κλάδους και θα οδηγήσει σε σειρά πτωχεύσεων κατασκευαστικών εταιρειών και εταιρειών ακινήτων, οι οποίες θα αρχίσουν να «φορτώνουν με κακά δάνεια» τις τράπεζες (López και Rodríguez 2011; Royo 2013).

Στο επίπεδο της πολιτικής διαχείρισης της κρίσης οι αντιδράσεις ήρθαν καθυστερημένα. Τον Μάρτιο του 2008, το PSOE του Luis Rodríguez Zapatero θα ανανεώσει την κυβερνητική του θητεία. Οι πρώτοι μήνες της νέας διακυβέρνησης θα χαρακτηριστούν από τις «πολιτικές της άρνησης», καθώς η κυρίαρχη εκτίμηση ήταν ότι η Ισπανική οικονομία έχει ισχυρά θεμέλια και δεν είναι ευάλωτη στην παγκόσμια κρίση (Jimeno και Santos 2014; Royo 2013; 2009a). Η άποψη αυτή, σύμφωνα με τον Royo (2013), στηριζόταν στη δυναμική των μεγάλων εμπορικών ισπανικών τραπεζών που παρά την κρίση διατηρούσαν ένα επίπεδο κερδοφορίας, όμως δεν λάμβανε υπόψη ότι το «*χαμηλό υπογύστριο ήταν κυρίως οι cajás*» στις οποίες αναλογούσε το 49% των χρηματοπιστωτικών περιουσιακών στοιχείων του τραπεζικού συστήματος (BdE 2017). Τους επόμενους μήνες αυτό θα γίνει εμφανές, γεγονός που θα οδηγήσει στη λήψη μέτρων.

Συνολικά, οι πολιτικές αντιμετώπισης της κρίσης της κυβέρνησης Zapatero είχαν χαρακτηριστικά «*κοινωνικού φιλέδενδρισμού*» (Salmon 2010) και Κεϋνσιανισμού (Marisol Garcia 2017b), με την υιοθέτηση μέτρων που στόχο είχαν να τονώσουν την αγορά και να ενισχύσουν την απασχόληση. Το *Plan Español para el Estímulo de la Economía y el Empleo*, ή *Plan E* όπως ονομάστηκε, αποτελούσε ένα πακέτο μέτρων και χρηματοδοτικών εργαλείων προς αυτή την κατεύθυνση. Υπολογίζεται ότι πάνω 50 δις € επενδύθηκαν από την κυβέρνηση, από τα οποία 11 δις € θα πηγαίνουν σε δημόσιες επενδύσεις ενισχύοντας τις υποδομές των Δήμων (Royo 2013; Marisol Garcia 2017b). Θα ακολουθήσουν και άλλες πρωτοβουλίες, ιδιαίτερα στο τομέα αναδιάρθρωσης των τραπεζών (BdE 2017)⁷³. Υπολογίζεται ότι μέχρι τον Ιούνιο του 2009 η Ισπανική Κυβέρνηση είχε διαθέσει σχεδόν το 2% του ΑΕΠ στην εξυγίανση του τραπεζικού τομέα και γενικότερα σε πολιτικές αντιμετώπισης της κρίσης, το μεγαλύτερο ποσοστό ανάμεσα στις χώρες του ΟΑΣΑ (López και Rodríguez 2010, 401). Τα αποτελέσματα των μέτρων όμως δεν ήταν τα αναμενόμενα. Από τις 400.000 περίπου θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν, μόνο οι 175.000 αφορούσαν μόνιμες και σταθερές θέσεις εργασίας, ενώ τα σχεδόν 30.000 έργα στους Δήμους θεωρήθηκαν αμφίβολης χρησιμότητας (Doncel 2009). Η χαμηλή απόδοση των μέτρων, η σημαντική απώλεια φορολογικών εσόδων λόγω της κρίσης της κτηματαγοράς και του κλάδου των κατασκευών (BdE 2017), σε συνδυασμό με τις πολιτικές ενίσχυσης της ρευστότητας στην οικονομία και τον τραπεζικό τομέα, θα συμβάλουν στην εκτίναξη των ελλειμάτων της Ισπανικής Κυβέρνησης από 1.9 το 2007 σε -4.4 το 2008 και -11.0 το 2009⁷⁴. Παράλληλα, αυξάνεται κατά 145% ο όγκος του δημόσιου χρέους που κατέχουν τα τραπεζικά ιδρύματα από 79 δις € το 2007 σε 194 δις € το 2011 (BdE 2017, 79).

Έτσι, από τη φούσκα ακινήτων και τη χρηματοπιστωτική κρίση περνάμε στην κρίση χρέους της Ισπανίας (Royo 2013; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b;

73. Τον Ιούνιο του 2009 θα συγκροτηθεί το Fondo de Reestructuración Ordenada Bancaria (FROB). Στο ταμείο η BdE θα καταθέσει 9 δις € για την αναδιάρθρωση των τραπεζών.

74. Eurostat 2019

Estefanía 2013), γεγονός που αναγκάζει την κυβέρνηση Zapatero στις αρχές του 2010 να πάρει πρωτοβουλίες στην κατεύθυνση περιορισμού των εξόδων. Τον Μάιο του 2010, η κυβέρνηση θα ανακοινώσει σειρά μέτρων (μειώσεις των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων, πάγωμα των συντάξεων, κατάργηση παροχών σε νέους γονείς κ.α.) με στόχο την εξοικονόμηση 15.000 εκατ. € και τη μείωση του ελλείματος κατά 3% μέχρι το 2013 (El País 2010). Από τις αρχές του 2011 οι πιέσεις στην ισπανική οικονομία τόσο από τις αγορές όσο και από τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς γίνονται πιο έντονες καθώς η κρίση της ευρωζώνης βαθιάνει. Μετά από συμφωνία του PSOE και του PP, το καλοκαίρι του 2011, θα αλλάξει το Άρθρο 135 του Συντάγματος, κάνοντας τη δημοσιονομική προσαρμογή και την αποπληρωμή του χρέους συνταγματική υποχρέωση (Medir κ.ά. 2017).

Η οικονομική κρίση θα οδηγήσει και σε πολιτική κρίση. Στις εκλογές του Νοεμβρίου του 2011, οι συντηρητικοί του Λαϊκού Κόμματος θα επικρατήσουν με συντριπτική πλειοψηφία. Το Λαϊκό Κόμμα, παρά τις υποσχέσεις για αλλαγή κατεύθυνσης, θα αναγκαστεί να προσαρμοστεί, με τον Πρωθυπουργό Mariano Rajoy να δηλώνει ότι «*Αυτός που δε με άφησε να υλοποιήσω το πρόγραμμά μου είναι η πραγματικότητα*» (El País 2012).

Ήδη από τις αρχές του 2011 θα εγκρίνει έναν προϋπολογισμό που προέβλεπε τις «*μεγαλύτερες περικοπές στην ιστορία της χώρας*» (Estefanía 2013). Στις αρχές του 2012 η κυβέρνηση θα προχωρήσει σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις στην εργατική νομοθεσία αυξάνοντας την ευελιξία και κάνοντας αλλαγές σε θέματα αποζημιώσεων και συλλογικών διαπραγματεύσεων (Dolado 2012). Μια ακόμη σημαντική τομή θα είναι είναι η εξειδίκευση των συνταγματικών μεταρρυθμίσεων του Άρθρου 135 με τη ψήφιση του Οργανικού Νόμου τον Φεβρουάριο του 2012 (*Ley Orgánica de Estabilidad Presupuestaria y Sostenibilidad Financiera de las Administraciones Públicas*). Το νέο θεσμικό πλαίσιο θα εξασφαλίζει το στόχο των μηδενικών ελλειμάτων ενώ θα δίνει αυξημένες εξουσίες στην Κεντρική Κυβέρνηση πάνω στους προϋπολογισμούς των Περιφερειακών Κυβερνήσεων και των Δήμων. Ο νόμος θα συμπληρωθεί ένα χρόνο αργότερα με τη μεταρρύθμιση του νόμου γύρω από την αυτοδιοίκηση (*Ley 27/2013, de Racionalidad y Sostenibilidad de la Administración Local*) επιβάλλοντας νέους, πιο αυστηρούς περιορισμούς στους Δήμους.

Τον Ιούλιο του 2012 θα ανακοινωθούν επιπλέον μέτρα με στόχο την εξοικονόμηση 65 δις € τα επόμενα δύο χρόνια, ενώ το τέλος του καλοκαιριού του 2012 θα γίνει σαφές ότι ο στόχος να αποφευχθεί η Ευρωπαϊκή επέμβαση στην Ισπανική οικονομία δεν είναι εφικτός. Η κρίση στο τραπεζικό σύστημα θα βαθύνει και η κυβέρνηση θα οδηγηθεί στην εθνικοποίηση 6 περιφερειακών τραπεζών (*cajas*) και της Bankia, ενός από τους μεγαλύτερους χρηματοδότες της ισπανικής κτηματαγοράς. Παράλληλα, θα ζητήσει επίσημα τη βοήθεια της ΕΕ στη χρηματοδότηση των τραπεζών της και η χώρα θα ενταχθεί στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM)⁷⁵.

75. Στις παρακάτω ενότητες γίνεται περαιτέρω ανάλυση των πολιτικών και εξειδίκευση στην περίπτωση της Καταλονίας και της Βαρκελώνης. Επίσης εξετάζεται η σχέση των πολιτικών λιτότητας γενικότερα με τις αστικές πολιτικές και κατευθύνσεις που εφαρμόστηκαν.

4.1.2 ΤΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΗΣ ΥΦΕΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΛΙΠΟΤΗΤΑΣ

Το αποτύπωμα της κρίσης, και γενικότερα των πολιτικών λιπότητας, θα γίνει ιδιαίτερα εμφανές την περίοδο 2008-2014 σε εθνικό επίπεδο αλλά κυρίως σε περιφερειακό και τοπικό. Στη συνέχεια εστιάζουμε σε μια σειρά στοιχείων εξετάζοντας: (α) την επίδραση της ύφεσης στην οικονομία και τους μετασχηματισμούς στην απασχόληση (β) τις κοινωνικές επιπτώσεις της ύφεσης και (γ) τους ιδιαίτερους μετασχηματισμούς στον τομέα της Κτηματαγοράς και συγκεκριμένα της Κατοικίας.

4.1.2.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ήδη στο τέλος του 2010 θα είναι ξεκάθαρο ότι η ύφεση έχει περάσει από την αγορά ακινήτων στο χρηματοπιστωτικό σύστημα ρίχνοντας συνολικά την ισπανική οικονομία σε ύφεση (Royo 2009b). Οι ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ θα πέσουν από 3,8 το 2007 στο 1,1 το 2008, και στο -3,6 το 2009⁷⁶. Συνολικά, με βάση το 2008 (100%), το ΑΕΠ της Ισπανίας θα πέσει κατά 8%, και στην Καταλονία κατά 7%⁷⁷ την περίοδο 2008-2013.

Βασικός λόγος για αυτή την υποχώρηση στο ΑΕΠ θα είναι η κατάρρευση του κλάδου των κατασκευών και η σημαντική πτώση των τιμών ακινήτων⁷⁸ (Trullén, Sarasa, και Porcel i Lara Navarro-Varas 2013; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; Marisol Garcia 2017b; 2010). Θα ακολουθήσει η πτώχευση σειράς εταιριών στον κλάδο των κατασκευών⁷⁹, όπως η *Promociones Habitat, SA*, στη Βαρκελώνη και η Καταλανική κατασκευαστική *Grupo Sacresa*. Η απασχόληση θα πέσει κατά 3.440 εκατ. από το 2008 στο 2013, από τις οποίες περίπου 900 χιλ⁸⁰. θα αφορούν μόνο το κλάδο των κατασκευών, ενώ στην Καταλονία και τη Βαρκελώνη θα χαθούν πάνω από τις μισές θέσεις στον κλάδο το ίδιο χρονικό διάστημα. Γενικότερα η πτώση της απασχόλησης και η ραγδαία αύξηση της ανεργίας θα αποτελέσει ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της κρίσης. Η ανεργία στην Ισπανία θα φτάσει από 7,9% το 2007 στο 26,9% το 2013 (Trullén και Galletto 2017). Βέβαια η αύξηση αυτή δεν αποτυπώνεται παντού με τον ίδιο τρόπο. Την περίοδο 2006-2011, στο Δήμο της Βαρκελώνης η ανεργία θα αυξηθεί με μικρότερο ρυθμό (7,4% στο 16,9%) τόσο από την υπόλοιπη Μητροπολιτική Περιοχή της Βαρκελώνης (8,5 στο 24,0%) όσο και γενικότερα από την Καταλονία (7,9% στο 23%)⁸¹.

Το στοιχείο αυτό⁸² είναι, υποστηρίζουμε, αρκετά σημαντικό καθώς αναδεικνύει ότι, πέρα από τις γενικές υφειακές τάσεις, η κρίση αποτυπώνεται με άνισο τρόπο και με σημαντικές διαφοροποιήσεις. Αυτό είναι ένα από τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από την έρευνα και φαίνεται τόσο στην ένταση των αποτελεσμάτων όσο και στο τρόπο με τον οποίο συγκεκριμένες πτυχές της κρίσης επηρεάζουν την διαμόρφωση των πολιτικών και τις σχέσεις ανάμεσα σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Γεγονός που υποστηρίζουμε ότι γίνεται διακριτό στην περίπτωση της Βαρκελώνης (Trullén Thomas 2018; Marisol Garcia 2017a; Fuente 2015; Iglesias κ.ά. 2011).

Ποιο όμως είναι αυτό το στοιχείο που κάνει την Βαρκελώνη ιδιαίτερη; Κατά τη γνώμη μας τα αίτια θα πρέπει να αναζητηθούν στην επιτυχημένη διεθνοποίηση της πόλης και στους μετασχηματισμούς στην παραγωγική της βάση τις προηγούμενες δεκαετίες (Trullén και Galletto 2017; Trullén Thomas 2018), εξελίξεις οι οποίες δεν περιορίζονται στη μεγάλη ανάπτυξη του τουρισμού κατά την περίοδο 2010-2018. Σύμφωνα με τον Joan Trullén (2018), πρώην διευθυντή του IERMB, είναι ακριβώς αυτή η ιδιαίτερη συγκρότηση μιας πόλης με διαφοροποιημένη (diversified) οικονομική βάση, η οποία στηρίζεται σε πολλούς τομείς και έχει εγγύτητα με σημαντικές υποδομές, που αποτελεί τη βάση της ανταγωνιστικότητάς της.

Το αποτέλεσμα είναι η οικονομική βάση της πόλης να μπορεί να προσαρμόζεται ευκολότερα και να είναι λιγότερο εκτεθειμένη στην κρίση⁸³, σε σχέση με άλλες περιοχές σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Όμως, ακόμα και αν οι υφειακοί μετασχηματισμοί

76. Eurostat 2019

77. Στοιχεία από INE, IDESCAT και Δήμος Βαρκελώνης

78. Το 2018 οι τιμές για νέες οικοδομές θα βρίσκονται στο 50-60% των αξιών του 2007 στην Καταλονία και τη Βαρκελώνη.

79. Συνολικά το διάστημα 2008-2013 κήρυξαν πτώχευση πάνω από 28.000 εταιρείες στην Ισπανία (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b)

80. Υπολογίζεται ότι οι θέσεις που «καταστράφηκαν» και σχετίζονται συνολικά με τη βιομηχανία των κατασκευών και την κτηματαγορά έφτασαν τα 1,4 εκατ. (Marisol Garcia 2017b)

81. Στοιχεία από (Trullén, Sarasa, και Porcel i Lara Navarro-Varas 2013)

82. Βλ. επίσης τους μετασχηματισμούς στο ΑΕΠ παραπάνω.

83. Αυτό αποτυπώνεται και στην απώλεια θέσεων εργασίας από το 2006 στο 2011, όταν η πόλη της Βαρκελώνης θα χάσει το 9% των θέσεων απασχόλησης, η Μητροπολιτική Περιοχή της Βαρκελώνης το 15% και συνολικά η Καταλονία το 13% (Trullén, Sarasa, και Porcel i Lara Navarro-Varas 2013).

ΠΙΝΑΚΑΣ 9. ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΟ ΑΕΠ ΣΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ, ΚΑΤΑΛΟΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ 2008-2018 (ΠΗΓΗ: IDESCAT, ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ΙΣΠΑΝΙΑ	100%	96%	97%	96%	93%	92%	93%	97%	100%	105%	108%
ΚΑΤΑΛΟΝΙΑ	100%	96%	97%	97%	94%	93%	95%	99%	104%	108%	112%
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ	100%	95%	96%	100%	100%	101%	101%	102%	105%	110%	

στον τομέα της αγοράς εργασίας αποτυπώθηκαν στην Βαρκελώνη με έναν ηπιότερο τρόπο, παραμένουν ένας σημαντικός παράγοντας που κλόνισε τον κοινωνικό ιστό και επηρέασε γενικότερα τις πολιτικές και κοινωνικές ισορροπίες.

4.1.2.2 ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΥΞΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ.

Αυτό που θα γίνει γρήγορα διακριτό είναι ότι κρίση θα επηρεάσει περισσότερο τις πιο ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού (νέοι, μετανάστες κ.α.). Από τη μελέτη του IERMB για τις επιπτώσεις της κρίσης στην Καταλονία (Trullén, Sarasa, και Porcel i Lara Navarro-Varas 2013) προκύπτει ότι η ανεργία θα χτυπήσει ιδιαίτερα τους νέους όπου θα αγγίξει το 44,1% το 2011, τους ανειδίκευτους εργάτες όπου θα φτάσει στο 34,2%, ενώ σε τμήματα του πληθυσμού με βασική εκπαίδευση θα φτάσει το 53,1%. Σημαντικές θα είναι οι διαφοροποιήσεις στην ανεργία βάσει της εθνικότητας, όπου στους κατόχους Ισπανικής εθνικότητας η ανεργία καταγράφεται στο 20,9% στις αρχές του 2013 ενώ για τις υπόλοιπες εθνικότητες στο 41,8% (Trullén και Galletto 2017).

Οι επιπτώσεις της έκρηξης της ανεργίας και της πτώσης των εισοδημάτων θα φανούν κυρίως με την αύξηση της φτώχειας και γενικότερα των κοινωνικών ανισοτήτων (Torrens Melich 2018; Trullén, Sarasa, και Porcel i Lara Navarro-Varas 2013; Fuente 2015; Bernardos και Costa 2015).

Στο επίπεδο της Καταλονίας σημαντική θα είναι η αύξηση των ποσοστών του πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας και κυρίως της ακραίας φτώχειας. Από 19% το 2006 θα φτάσει το 22% το 2011. Από το ποσοστό αυτό, το 7,7% θα αφορά τμήματα του πληθυσμού που βρίσκονται κάτω από τα επίπεδα ακραίας φτώχειας (30% του μέσου εισοδήματος). Σημαντική είναι η αύξηση ακόμη και των ποσοστών των εργαζομένων που βρίσκονται στο όριο της φτώχειας, από 12,8% το 2006 στο 20,7 το 2011 (Trullén, Sarasa, και Porcel i Lara Navarro-Varas 2013).

Οι συνθήκες που οδηγούν στην αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων δεν θα αλλάξουν σημαντικά ακόμη και μετά το 2013 όπου η οικονομία αρχίζει να βγαίνει από την ύφεση και υπάρχουν σημάδια ανάκαμψης. Σύμφωνα με τον Lluís Torrens Melich, από το Δήμο της Βαρκελώνης⁸⁴:

Έχουμε μια ανάπτυξη στην οικονομία μετά το τελευταίο τρίμηνο του 2013. Αλλά είναι μια άνιση ανάπτυξη. Τα εισοδήματα στις πιο πλούσιες γειτονιές [της Βαρκελώνης] έχουν αυξηθεί κατά 11% και στις φτωχότερες έχουν πέσει κατά 25%.

Ενώ συμπληρώνει ότι:

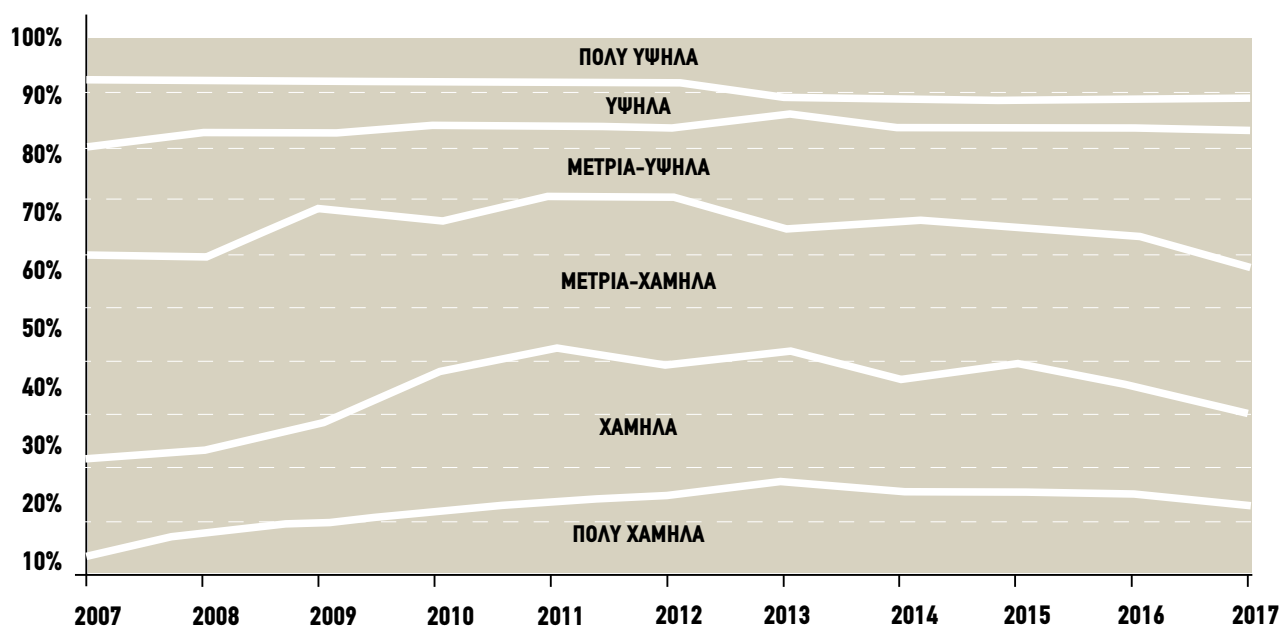
[Στη Βαρκελώνη] έχουμε 36.000 νοικοκυριά που δεν μπορούν να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες τους, αυτό είναι ένα 5%. Αλλά αν υπολογίσουμε και το κόστος της κατοικίας έχουμε 135.000, νούμερο που αγγίζει το 20%. Προκύπτει έτσι ότι το πρόβλημα της φτώχειας σχετίζεται με την πρόσβαση στην Κατοικία.

(Torrens Melich 2018)

84. Director d ePlanificació i Innovació del Àrea de Drets Socials

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7 ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗΣ 2007-2017
(ΠΗΓΗ: ΔΗΜΟΣ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗΣ, ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

σε %	2007	2011	2015	2016	2017
ΠΟΛΥ ΥΨΗΛΑ	7.5%	7.5%	11.3%	11.1%	11.1%
ΥΨΗΛΑ	12.2%	8.0%	5.3%	5.5%	5.6%
ΜΕΤΡΙΑ-ΥΨΗΛΑ	20.3%	13.3%	19.1%	20.3%	25.6%
ΜΕΤΡΙΑ-ΧΑΜΗΛΑ	38.2%	28.5%	25.0%	27.6%	27.3%
ΧΑΜΗΛΑ	17.6%	28.6%	23.7%	20.2%	17.4%
ΠΟΛΥ ΧΑΜΗΛΑ	4.1%	13.8%	15.5%	15.3%	13.0%
	100%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Πράγματι, σύμφωνα με στοιχεία του Δήμου της Βαρκελώνης προκύπτει αύξηση του κοινωνικού διαχωρισμού βάσει των εισοδημάτων. Το ποσοστό του πληθυσμού με πολύ υψηλά εισοδήματα (στο 159% του μέσου όρου) θα αυξηθεί από 7,5% το 2007 σε 11,1 το 2017. Παράλληλα, το ποσοστό του πληθυσμού με πολύ χαμηλά εισοδήματα θα αυξηθεί επίσης από το 4.1% το 2007 στο 13% το 2017 (Ajuntament de Barcelona 2017b).

Το θέμα της πρόσβασης στην Κατοικία, αποτελεί, όπως υποστηρίζουμε βάσει της έρευνας,⁸⁵ ένα από τα πιο κομβικά στοιχεία που σχετίζονται με τις επιπτώσεις της κρίσης στην Ισπανία και συγκεκριμένα στη Βαρκελώνη. Καθορίζει τον πολιτικό διάλογο στη πόλη και έχει κεντρικό ρόλο γύρω από τη διαμόρφωση των αστικών πολιτικών. Για αυτό στη συνέχεια θα επικεντρωθούμε συγκεκριμένα σε αυτό το θέμα.

4.1.2.3 ΚΑΤΟΙΚΙΑ, ΕΞΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΕΥΓΕΝΙΣΜΟΣ.

Οι μετασχηματισμοί στον τομέα της κατοικίας στην Ισπανία και ιδιαίτερα στη Βαρκελώνη είναι, υποστηρίζουμε, αποτέλεσμα πολλαπλών παραγόντων που σχετίζονται τόσο με τον τρόπο με τον οποίο παγκόσμιες τάσεις αποτυπώνονται σε τοπικό επίπεδο (επιπτώσεις της ύφεσης, ραγδαία ανάπτυξη πλατφορμών βραχυχρόνιας μίσθωσης) όσο και με τοπικές ιδιαιτερότητες, πολιτικές επιλογές και στρατηγικές (απουσία στρατηγικής στον τομέα της κοινωνικής κατοικίας, πολιτικές ενίσχυσης της ελκυστικότητας και της ανταγωνιστικότητας των πόλεων).

Μπορούμε να διακρίνουμε δύο φάσεις σε αυτή την διαδικασία.

85. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι το θέμα μπήκε στην πολιτική ατζέντα μετά το 2015 και σχετίζεται με το ευρύτερο πολιτικό-κοινωνικό κίνημα που ανέδειξε στη διακυβέρνηση της πόλης την Ada Colau. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι στις συνεντεύξεις προκύπτει περισσότερο σαν κεντρικό θέμα από άτομα που σχετίζονται με κάποιο τρόπο με τη διακυβέρνηση της πόλης την περίοδο 2015-2019.

Σε ένα πρώτο επίπεδο, την περίοδο έντασης της ύφεσης (2008-2014) το πρόβλημα της πρόσβασης στην κατοικία σχετίζεται με την αδυναμία αποπληρωμής των στεγαστικών δανείων. Ιδιαίτερα στην Ισπανία, το πρόβλημα αυτό έγινε ακόμη πιο έντονο λόγω του υψηλού βαθμού χρηματοπιστικοποίησης στον τομέα της κατοικίας. Το 2009 το ποσοστό αγοράς κατοικίας μέσω τραπεζικού δανεισμού (mortgage financed housing) θα είναι στην Ισπανία στο 32%⁸⁶, ενώ στη Βαρκελώνη, το ποσοστό των ιδιόκτητων κατοικιών στις οποίες εκκρεμούσε η αποπληρωμή του στεγαστικού δανείου θα φτάσουν από 12% το 1991 στο 22% το 2011. Η αδυναμία εξυπηρέτησης του δανεισμού από τα νοικοκυριά θα οδηγήσει σε χιλιάδες κατασχέσεις και εξώσεις⁸⁷, μετατρέποντας το θέμα της κατοικίας σε ευρύτερο κοινωνικό πρόβλημα. Την περίοδο 2008-2014 θα πραγματοποιηθούν 600.000 κατασχέσεις σε όλη την Ισπανία και θα εκδοθούν 380.000 πράξεις για εξώσεις. Η Καταλονία θα είναι η περιοχή που θα χτυπηθεί ιδιαίτερα, με 80.000 το διάστημα 2007-2013 (García Lamarca 2017). Παράλληλα, πρέπει να αναφέρουμε ότι το βασικότερο πρόβλημα με τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια αφορούσε κυρίως τις κατασκευαστικές εταιρίες και τις εταιρίες που σχετίζονται με την κτηματαγορά (BdE 2017). Το αποτέλεσμα όλης αυτής της διαδικασίας είναι πως ένας μεγάλος όγκος του κτηριακού αποθέματος θα περάσει στις τράπεζες, μετατρέποντας τα τραπεζικά ιδρύματα σε έναν από τους σημαντικότερους διαχειριστές της κτηματαγοράς στην Ισπανία (Marisol Garcia 2017b).

Μετά το 2014, όταν η οικονομία αρχίζει να δείχνει σημάδια ανάκαμψης, η κρίση στην κατοικία θα μεταφερθεί στην αγορά των ενοικίων (Torrens Mèlich 2018; Palomera 2018). Το φαινόμενο αποκτά ιδιαίτερη ένταση στις περιοχές όπου είναι ελκυστικοί τουριστικοί προορισμοί. Εδώ η Βαρκελώνη είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα. Η κρίση δεν κλόνησε την ανταγωνιστικότητα της πόλης και την ήδη επιτυχημένη διεθνοποίησή της (Trullén Thomas 2018). Αυτό γίνεται εμφανές από την άθηση του τουρισμού. Οι επισκέπτες, από 5,5 εκατ. το 2006 θα αγγίξουν τα 14 εκατ. το 2018 (Observatori de Turisme a Barcelona 2019). Παράλληλα, η πόλη θα ενισχυθεί και ως προορισμός για επενδύσεις, και ιδιαίτερα στο κομμάτι της αγοράς ακινήτων όπου η κρίση δημιούργησε νέες ευκαιρίες.

Οι αυξήσεις στις τιμές των ενοικίων στη Βαρκελώνη θα είναι σημαντικές. Όπως βλέπουμε στο σχετικό διάγραμμα, μετά από μια περίοδο πτώσης (2007-2014) όπου οι τιμές θα υποχωρήσουν κατά 13%, θα ακολουθήσει άνοδος. Το 2015 οι τιμές θα έχουν επανέλθει στα προ-κρίσης νούμερα, ενώ το διάστημα 2016-2018 θα ανέβουν κατά 25%.

Τα αίτια της αύξησης μπορούμε να τα εντοπίσουμε:

A. Στις αυξημένες πιέσεις λόγω της τουριστικής ανάπτυξης, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη και επέκταση πλατφορμών βραχυχρόνιας μίσθωσης ακινήτων, όπως το Airbnb.

B. Στο αυξημένο ενδιαφέρον επενδυτικών ομίλων στον τομέα της κτηματαγοράς. Η Βαρκελώνη είναι η πόλη που υποδέχεται το μεγαλύτερο τμήμα των επενδύσεων που σχετίζονται με την χορήγηση Golden Visa, 43% την περίοδο 2013-2016 (Stücklin 2017). Όπως αναφέρει ο David Bravo, σύμβουλος του Δήμου της Βαρκελώνης σε θέματα Εξευγενισμού:

«Η Βαρκελώνη είναι ένας από τους κορυφαίους προορισμούς στην Ευρώπη σήμερα, και τώρα έχει γίνει μια από τις πιο επιθυμητές πόλεις για τα Διεθνή Επενδυτικά Fund. Χρησιμοποιούν την κτηματαγορά σαν μια μορφή επένδυσης, αγοράζουν κτίρια και στη συνέχεια τα πουλάνε. Δεν χρειάζεται καν να τα βάλουν στην αγορά, τα χρησιμοποιούν σαν δείκτη ασφαλείας [safebox]. (Bravo 2018)

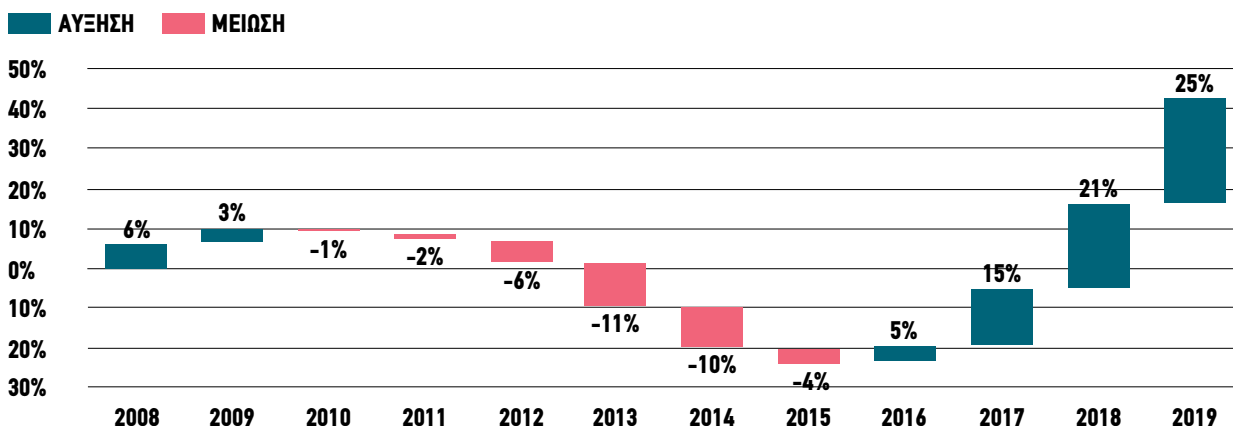
Γ. Τέλος, στις ίδιες τις θεσμικές παραδόσεις και πρωτοβουλίες, όπως η απουσία πολιτικής ενισχύσεων της κοινωνικής κατοικίας και η απελευθέρωση της αγοράς των ενοικίων κατά την διάρκεια της κρίσης. Το 2013, το Λαϊκό Κόμμα θα τροποποιήσει νόμο του

86. Eurostat 2019

87. Εδώ πρέπει να αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τη νομοθεσία στην Ισπανία, η κατάσχεση της κατοικίας δεν οδηγεί σε εξόφληση των χρεών προς τις Τράπεζες (Palomera 2014; Marisol Garcia 2017b)

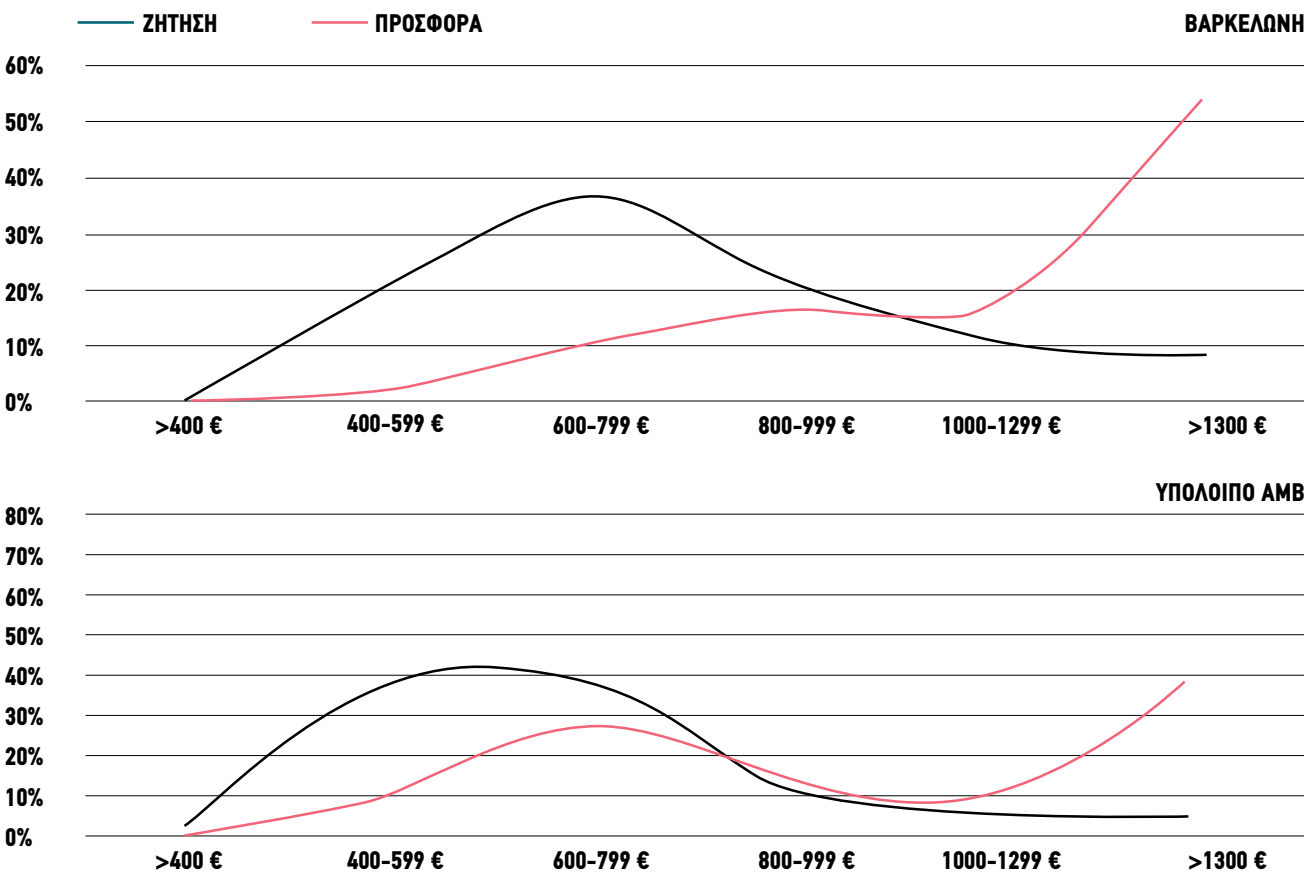
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8 ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΙΣ ΤΙΜΕΣ ΕΝΟΙΚΙΩΝ ΣΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ (2007-2019) [2007=0%-100%]

(ΠΗΓΗ: ΟΗΒ, ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9 ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ, ΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΝΟΙΚΙΩΝ

(ΠΗΓΗ: ΟΗΒ, ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

1994 που ρυθμίζει το καθεστώς και την αγορά των ενοικίων (Leyde Arrendamientos Urbanos). Οι νέες διατάξεις θα ενισχύουν την προστασία των ιδιοκτητών και θα κάνουν πιο εύκολες τις εξώσεις (El País 2013). Το νέο πλαίσιο, σύμφωνα με εκπροσώπους κινήματων και συλλογικών φορέων, συνέβαλε στην αύξηση των ενοικίων. Όπως αναφέρει ο Jaime Palomera, εκπρόσωπος του νεοσύστατου Σωματίου Ενοικιαστών (Sindicatde Llogaters):

Ο νέος νόμος δίνει τη δυνατότητα στους ιδιοκτήτες να μην ανανεώσουν το συμβόλαιο μετά από τρία χρόνια χωρίς συγκεκριμένο λόγο. Έχουμε περιπτώσεις, ακόμη και σε περιοχές χαμηλών εισοδημάτων, όπου έχει ζητηθεί διπλασιασμός του ενοικίου, και σε άλλες περιπτώσεις ζητούνται τιμές που δε μπορεί να πληρώσει ο ενοικιαστής. Ο νόμος τροποποιήθηκε το 2013 από το Λαϊκό Κόμμα που είχε την απόλυτη πλειοψηφία. Ήταν ένας νόμος που ίσχυε από το 1994. Τροποποιήθηκε το 2013 γιατί εκείνη την περίοδο οι Τράπεζες είχαν γίνει οι βασικές επιχειρήσεις στο τομέα της κτηματαγοράς. Κατείχαν το μεγαλύτερο όγκο του κτιριακού αποθέματος, και γνωρίζανε ότι το μεγαλύτερο μέρος θα έμπαινε στην αγορά ενοικίων, γιατί υπήρχε έλλειψη ρευστότητας και ο κόσμος ήταν βαθιά χρεωμένος. Θα υπήρχε μια πολύ μεγαλύτερη ζήτηση για ενοίκια. Οπότε αυτό που χρειαζόταν ήταν ένας νόμος που θα έκανε πιο εύκολο το να διώξουν τον κόσμο και να κάνουν τα συμβόλαια πιο σύντομα, αλλάξανε την περίοδο από τα πέντε χρόνια στα τρία χρόνια. Έτσι, μετά από τρία χρόνια ο ιδιοκτήτης μπορεί να σταματήσει το συμβόλαιο. Αυτό ανατροφοδοτεί [increase rotation] την αγορά ενοικίων. Τα συμβόλαια γίνονται συντομότερα και οι τιμές αυξάνουν γρηγορότερα. (Palomera 2018)

Από το 2016 και μετά το πρόβλημα της στέγης θα σχετίζεται όλο και περισσότερο με την αγορά ενοικίων. Το 2018 στην Ισπανία θα πραγματοποιηθούν 59.671 εξώσεις. Από αυτές, 8 στις 10 θα γίνονται λόγω της αδυναμίας ανταπόκρισης των ενοικιαστών στις τιμές των ενοικίων (Palomera 2018; Torrens Melich 2018).

Παράλληλα με τις επιπτώσεις στην κοινωνία και την οικονομία, οι πολιτικές λιτότητας και η ύφεση οδηγούν σε ραγδαίες αλλαγές και στο πολιτικό επίπεδο, επηρεάζοντας τις ισορροπίες δεκαετιών. **Αυτή είναι μια σημαντική πτυχή της κρίσης: Η αμφισβήτηση και ο κλονισμός των παραδοσιακών συμμαχιών και πολιτικών υποκειμένων και η ανάδειξη νέων.**

4.2 ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ

4.2.1 ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ

Η κρίση θα οδηγήσει στους σημαντικότερους μετασχηματισμούς στο πολιτικό σύστημα της Ισπανίας από την περίοδο της *Μετάβασης* (Ogriols και Cordero 2016; Hutter, Kriesi, και Vidal 2018). Θα αλλάξει άρδην τον τρόπο με τον οποίο τα πολιτικά υποκείμενα δρουν, τα κόμματα αναπτύσσονται, τα κοινωνικά κινήματα επανατοποθετούνται, οδηγώντας σε συνολική αλλαγή το πολιτικό σύστημα στην Ισπανία. Όπως θα δούμε και στην Ελληνική περίπτωση, στην Ισπανία το κοινωνικό συμβόλαιο και οι πολιτικές συμμαχίες που είχαν στηθεί από τη μετάβαση στη Δημοκρατία θα καταρρεύσουν συγκροτώντας μια νέα πολιτική γεωγραφία σε εθνικό αλλά και σε τοπικό επίπεδο.

Ήταν η διεθνής οικονομική κρίση μοναδικός παράγοντας των πολιτικών μετασχηματισμών; Αν και στη βιβλιογραφία η ύφεση έχει κεντρικό ρόλο, για μια σειρά μελετητών αποτελεί περισσότερο έναν καταλύτη όπου έφερε στο προσκήνιο εγχώριες (domestic) πολιτικές αντιθέσεις και χαρακτηριστικά. Για τον Sebastían Royo (2014), για παράδειγμα, η κρίση θα αναδείξει μια *θεσμική απόσυνδεση*⁸⁸ που ήταν ήδη παρούσα πολύ πριν το 2008, και αφορά τους τρόπους με τους οποίους τα πολιτικά κόμματα «αποίκισαν» θεσμούς που είχαν κεντρικό ρόλο και στην εξέλιξη της οικονομικής κρίσης στην Ισπανία (Royo 2014, 7). Αυτό που διαφαίνεται από την παρούσα αλλά και άλλες έρευνες (Hutter, Kriesi, και Vidal 2018; Gillespie 2019; Gray 2020; Vidal 2018; Royo 2014; Ogriols και Cordero 2016) είναι ότι θα βγούμε στο προσκήνιο και θα ενταθούν οι παραδοσιακές αντιθέσεις και πολιτικές διαχωριστικές γραμμές. Η νέα κατάσταση θα εκφραστεί αρχικά μέσα από την ενίσχυση του διπόλου Αριστερά-Δεξιά με ότι αυτό συνεπάγεται για τον πολιτικό διάλογο (διάλογος γύρω από δικαιώματα, το ρόλο των ελιτ, την δημοκρατία κ.α.). Κυρίως όμως θα εκφραστεί μέσα από την αντίθεση κέντρου-περιφέρειας πτυχή της οποίας θα είναι η Καταλανική κρίση. **Ο συνδυασμός των παραπάνω δημιουργούν την νέα εικόνα της πολιτικής γεωγραφίας στην Ισπανία μέσα από την ταυτόχρονη ανάπτυξη του ριζοσπαστισμού και του εθνικισμού-τοπικισμού.**

Οι παραπάνω μετασχηματισμοί θα έχουν εθνική αλλά και τοπική διάσταση με ξεκάθαρη αποτύπωση στην περίπτωση της Βαρκελώνης και της Καταλονίας. Στην συνέχεια κάνουμε μια σύντομη επισκόπηση των συγκεκριμένων διεργασιών αναλύοντας την (α) την άνοδο τους ριζοσπαστισμού και τις αλλαγές που έφερε ιδιαίτερα μετά το κίνημα των *indignados* (β) το ρόλο του κινήματος για την Καταλανική Ανεξαρτησία (γ) τις αλλαγές και τους μετασχηματισμούς στο «κέντρο» και τη «δεξιά».

4.2.1.1 INDIGNADOS ΚΑΙ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Η οικονομική κρίση, καθώς και οι χειρισμοί των Ισπανικών Κυβερνήσεων και της ΕΕ, θα φέρουν αρχικά την αντίδραση εργατικών σωματείων και κοινωνικών κινήματων. Οι απεργίες σωματείων, από λιγότερες από 800 το χρόνο το 2007 θα ξεπεράσουν τις 1000 την περίοδο 2009-2010, ενώ οι συγκεντρώσεις από 10.000 τις 25.000 την ίδια περίοδο (Medina 2015, 16).

Το σημαντικότερο κίνημα της περιόδου θα είναι αυτό των Indignados ή Movimiento 15M (Antentas 2017; Castañeda 2012; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017; Hughes 2011; Kaika και Karaliotas 2016; Taibo 2013). Το κίνημα δεν προήλθε μέσα από τις μέχρι τότε παραδοσιακές μορφές πολιτικής εκπροσώπησης (κόμματα, σωματεία κ.α.) αλλά οργανώθηκε αρχικά από τη διαδικτυακή πρωτοβουλία ¡Democracia Real YA! (Real Democracy Now!)⁸⁹. Μέσω των κοινωνικών δικτύων προγραμματίστηκαν συγκεντρώσεις στις 15

88. Χρησιμοποιεί τον όρο institutional degeneration (Royo 2014)

89. Μια πρωτοβουλία που είχε συγκροτηθεί ενάντια σε ένα νόμο του 2011 για τα πνευματικά δικαιώματα.

Μαΐου του 2011. Στο κάλεσμα ανταποκρίθηκαν χιλιάδες πολίτες και συγκεντρώσεις γίνανε σε 57 πόλεις της χώρας, καταλαμβάνοντας κεντρικές πλατείες των πόλεων. Αυτή ήταν η αρχή του Κινήματος των Πλατειών στην Ισπανία. Το Κίνημα των Πλατειών με βασικό σύνθημα το αίτημα για «πραγματική δημοκρατία» και μια αντίληψη που εντόπιζε τα αίτια της κρίσης στη διαφθορά και τη συμμαχία των πολιτικών ελίτ της χώρας με τους τραπεζίτες, θα αποτελέσει καταλύτη για ευρύτερες πρωτοβουλίες ενάντια στις πολιτικές λιτότητας (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017). Αν και οι κινητοποιήσεις χαρακτηρίζονταν κυρίως από τη συμμετοχή των νέων (πανεπιστημιακής εκπαίδευσης), το κίνημα είχε σημαντική αποδοχή στην Ισπανική κοινωνία.

Το *Κίνημα των Πλατειών* θα αποτελέσει ένα από τα δείγματα αμφισβήτησης των κομμάτων και του πολιτικού συστήματος γενικότερα και θα επηρεάσει τις πολιτικές διεργασίες ιδιαίτερα στο χώρο της Αριστεράς. Αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων θα είναι η δημιουργία κομμάτων όπως το Podemos⁹⁰. Το Podemos θα δημιουργηθεί το 2014 από τον πολιτικό επιστήμονα Pablo Iglesias Turrión, στον απόηχο του Κινήματος των Πλατειών (Κιουρκιολίς 2016; Gillespie 2019; Orriols και Cordero 2016; Gray 2020). Όπως και στην περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ στην Ελλάδα, το Podemos, θα κάνει την εμφάνισή του ως ένα κόμμα της ριζοσπαστικής αριστεράς με λόγο ενάντια στις πολιτικές λιτότητας, το πολιτικό κατεστημένο και τις ελίτ. Θα συμμετάσχει πρώτη φορά στις Ευρωεκλογές του 2014 όπου θα πάρει ποσοστό 8%, ενώ η δυναμική του εκτιναχτεί τον επόμενο χρόνο στις εθνικές εκλογές του 2015.

Σε τοπικό επίπεδο και ιδιαίτερα στη Βαρκελώνη, η δράση των τοπικών κινημάτων για την υπεράσπιση του δικαιώματος στην κατοικία και κατά των εξώσεων θα είναι επίσης ένας κομβικός παράγοντας που θα επηρεάσει τις πολιτικές εξελίξεις σε συνδυασμό με την ανάπτυξη κινημάτων όπως το *Κίνημα των Πλατειών* (Cano, Pradel, και García 2016; Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017; Marisol García 2017b; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; García Lamarca 2017). Ανάμεσά τους θα πρέπει να διακρίνουμε το ΡΑΗ (*Plataforma Afectados por la Hipoteca*⁹¹) που θα αποτελέσει σύμφωνα με τον Jaime Artigues από το *Barcelona en Comú*, το «πιο συγκροτημένο κίνημα, με δυνατή οργάνωση και ηγεσία» (Artigues 2017). Το ΡΑΗ θα δημιουργηθεί από την ένωση διαφόρων πρωτοβουλιών κατοίκων και κινημάτων στη Βαρκελώνη τον Φεβρουάριο του 2009 (Colau i Ballano και Alemany García 2012), και θα γιγαντωθεί μετά το *Κίνημα των Πλατειών* το 2011 (Antentas 2017). Μέχρι το 2012 θα υπάρχουν πάνω από 60 ενεργές πλατφόρμες σε όλη τη χώρα (Colau i Ballano και Alemany García 2012, 100). Το ΡΑΗ ήταν μια συλλογική απάντηση στο πρόβλημα της πρόσβασης στην κατοικία (Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017). Οι στόχοι του ήταν σύμφωνα με δύο μέλη της ηγετικής του ομάδας:

Πρώτα να συμβάλουν στην δημιουργία ενός χώρου εμπιστοσύνης, ενίσχυσης του αισθήματος της κοινότητας και χτισίματος δεσμών αλληλεγγύης. [...] Δεύτερο, στη μετατροπή αυτής της συλλογικής εμπειρίας σε δράση και εργαλεία παρεμβάσεων [...] Τρίτο ενισχύοντας έτσι την ίδια αποτελεσματικότητα (του κινήματος) απέναντι στα τραπεζικά ιδρύματα.

(Colau i Ballano και Alemany García 2012, 100–101)

Το ΡΑΗ, οι δεσμοί που ανέπτυξε με την τοπική κοινωνία, και οι μέθοδοι οργάνωσής του συμβάλουν το 2014 στη δημιουργία του *Barcelona en Comú* (BeC). Το BeC είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των διαδικασιών πολιτικοποίησης και ριζοσπαστικοποίησης τμημάτων της κοινωνίας τα χρόνια της κρίσης. Όπως οι Podemos σε κεντρικό επίπεδο, έτσι και το BeC μπορεί να ιδωθεί ως μια πολιτική απάντηση συνολικότερα του *Κινήματος*

90. Στα Ελληνικά μεταφράζεται ως «Μπορούμε» (“We Can” στα Αγγλικά).

91. Στα Ελληνικά θα μπορούσε να μεταφραστεί σαν «Πλατφόρμα για αυτούς που έχουν επηρεαστεί από τις υποθήκες»

των Πλάτειών. Παράλληλα, δείχνει πως ένα τοπικό κίνημα υπεράσπισης της κατοικίας και των κοινωνικών δικαιωμάτων μπορεί να μετασχηματιστεί σε μια «*συμμαχία που θέτει ζητήματα κυβερνησιμότητας της πόλης*» (Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017). Σε επίπεδο πολιτικού προγράμματος, το BeC ακολουθεί μια ατζέντα υπεράσπισης και επέκτασης του κράτους πρόνοιας με κεντρικό στοιχείο τα ζητήματα πρόσβασης στην κατοικία (Artigues 2017; Blanco, Salazar, και Bianchi 2019). Ενδιαφέρον έχει το ίδιο το οργανωτικό σχήμα που προσπαθεί να διαφέρει από τη δομή των παραδοσιακών πολιτικών κομμάτων, με αυξημένες διαδικασίες συμμετοχής των μελών, χρήση ψηφιακών μέσων στη λήψη αποφάσεων και διαμόρφωσης προγραμματικών θέσεων κ.α. Στις διαδικασίες συγκρότησης του νέου φορέα υπολογίζεται ότι συμμετείχαν χιλιάδες πολίτες, ενώ την αρχική πλατφόρμα θα τη στηρίξουν το καλοκαίρι του 2014 πάνω από 30.000 πολίτες (Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017).

4.2.1.2 ΑΝΑΔΥΣΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΙΣΜΩΝ-ΤΟΠΙΚΙΣΜΩΝ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΚΕΝΤΡΟΥ-ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ: ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΛΑΝΙΚΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

Καθοριστικό στοιχείο για την ίδια διαμόρφωση των Αστικών Πολιτικών στη Βαρκελώνη θα είναι το ζήτημα της Καταλανικής Ανεξαρτησίας, το οποίο **αποτελεί κατά τη γνώμη μας κορυφαίο ζήτημα στη σχέση κεντρικού κράτους και αυτόνομων κοινοτήτων (περιφερειακών) στην Ισπανία και αποτέλεσμα της πολιτικών λιτότητας που έφερε η κρίση**. Ταυτόχρονα θα δώσει συνταγματική διάσταση στην κρίση, αναδιατάσσοντας για άλλη μια φορά τις πολιτικές ισορροπίες, ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο (Guibernau 2014; Rico και Liñeira 2014; Serrano 2013). Η ανάπτυξη των αυτονομιστικών τάσεων στην Καταλονία μπορεί να εντοπιστεί τόσο σε πολιτικούς όσο και οικονομικούς λόγους. Αρχικά η ίδια πολιτική της Κεντρικής Κυβέρνησης ήδη από την περίοδο πριν την κρίση θα είναι διστακτική στα αιτήματα της Generalitat για μεγαλύτερη αυτονομία, με αποκορύφωμα την απόρριψη των μεταρρυθμίσεων στο Καταστατικό της Αυτονομίας (Estatut d'Autonomia de Catalunya) το 2010 από Ισπανικό Ανώτατο Δικαστήριο. Τέλος, στο οικονομικό επίπεδο, μεγάλη σημασία για την ανάπτυξη των αυτονομιστικών τάσεων είχαν οι ίδιες οι πολιτικές της λιτότητας καθώς και ο τρόπος που τις διαχειρίστηκαν οι Ισπανικές Κυβερνήσεις, εφαρμόζοντας μια λογική συγκεντροποίησης σε θέματα λήψης οικονομικών αποφάσεων και «αποκέντρωσης» της λιτότητας, ιδιαίτερα σε περιφέρειες που είχαν ελλείματα όπως ήταν η περίπτωση της Καταλονίας. Αν και η «Μαδρίτη» θα θεωρηθεί από πολλούς Καταλανούς «υπεύθυνη» για την λιτότητα στην πραγματικότητα κομβικός θα είναι ο ρόλος της Καταλανικής Κυβέρνησης του Arturo Mas και του CiU στην διαδικασία αυτή (El País 2011b). Οι κυβερνήσεις του CiU θα υλοποιήσουν με ένθερμο τρόπο ένα σκληρό πρόγραμμα λιτότητας και δημοσιονομικής προσαρμογής την περίοδο 2010-2015 με μεγάλες περικοπές στην Υγεία και γενικότερα σε όλο το σύστημα πρόνοιας. Στην πραγματικότητα η Καταλονία θα είναι «πρωταθλήτρια» στις περικοπές ανάμεσα στις υπόλοιπες Αυτόνομες Κοινότητες (El Confidencial 2016).

Αν και η ύφεση δεν είναι ο μοναδικός παράγοντας γύρω από τη συγκεκριμένη σύγκρουση, για τους περισσότερους μελετητές είναι σίγουρα ο καταλύτης (Guibernau 2014; Rico και Liñeira 2014; Serrano 2013; Trullén Thomas 2018). Την περίοδο 2010-2013 οι Καταλανοί που υποστήριζαν την ανεξαρτησία θα φτάσουν από 20% σε 49% τον Νοέμβριο του 2013 (Orriols και Cordero 2016). Με τα μεγαλύτερα ποσοστά να εντοπίζονται στη μεσαία τάξη που έχει πιεστεί από τις πολιτικές λιτότητας, ενώ σε ένα πρώτο επίπεδο τα ανώτερα στρώματα και τμήματα της εργατικής τάξης ήταν αδιάφορα προς το κίνημα της ανεξαρτησίας (Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b). όπως σχολιάζει ο Jaime Palomera:

Το κίνημα της ανεξαρτησίας διαβάζεται συνήθως με εθνικούς όρους σαν ένα εθνικό πρόβλημα που σχετίζεται με τα σύνορα του Ισπανικού Κράτους. Πιστεύω ότι πρέπει να το αντιληφθούμε σαν ένα τμήμα του αγώνα του κινήματος των αγανακτισμένων, σαν μέρος του προβλήματος της λιτότητας και της «εσωτερικής τρόικας» αλλά και της διαφθοράς του Ισπανικού Κράτους [...] Το πραγματικό πρόβλημα δεν είναι η επίθεση στην αυτονομία αλλά η κρίση της μεσαίας τάξης. Το Καταλανικό κίνημα αποτελείται από την μεσαία τάξη που έχει υποβαθμιστεί. (Palomera 2018)

Έτσι, η Καταλανική κρίση εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο των μετασχηματισμών της οικονομικής κρίσης που στην Ισπανία θα δημιουργήσει εμπόδια στο σύστημα διακυβέρνησης και τις αρμοδιότητες των αυτόνομων κοινοτήτων. Για τον Albert Civit τα πεδία δραστηριοποίησης, τα εργαλεία χρηματοδότησης και οι τρόποι συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων επιπέδων διακυβέρνησης θα πρέπει να επανανοηματοδοτούν, ενώ υποστηρίζει ότι το πρόβλημα στην Καταλονία είναι πρόβλημα διακυβέρνησης και ρόλων των διοικήσεων. Όπως αναφέρει:

«Είναι σημαντικό να ξέρουμε τους ρόλους. Κάθε επίπεδο διακυβέρνησης χρειάζεται το δικό του κομμάτι εξουσίας. Όπως λέμε στην ποδοσφαιρική ορολογία «πρέπει να δίνεις πάσα». Η Κρίση της Καταλονίας είναι κρίση διακυβέρνησης, καθώς η κυβέρνηση της Ισπανίας ποτέ δεν «δίνει την μπάλα». (Civit 2019)

Σε μια αντίστοιχη λογική, ο Joan Trullén θα θεωρήσει κομβικό τον τρόπο με τον οποίο χρηματοδοτείται γενικότερα το κράτος πρόνοιας στην Ισπανία⁹². Για τον ίδιο, η κρίση θα κλονίσει αυτό το σύστημα, γεγονός που περιορίσει σημαντικά τις δυνατότητες των Αυτόνομων Κοινοτήτων να χρηματοδοτήσουν την προνοιακή πολιτική, με μεγάλη ευθύνη των Ισπανικών Κυβερνήσεων.

Η Κεντρική Κυβέρνηση θα συσχετίσει τα επίπεδα του ελλείμματος με αυτά των αρμοδιοτήτων. Αυτό σήμαινε ότι οι Αυτόνομες Κοινότητες δεν είχαν τη δυνατότητα να χρηματοδοτήσουν τις νέες αναγκαιότητες που προέκυπταν λόγω της κρίσης στο κράτος πρόνοιας. Αυτό είναι κατά τη γνώμη μου η αιτία πίσω από την πολιτική κρίση στην Ισπανία [...] Γιατί το πρόβλημα της Καταλονίας δεν είναι πρόβλημα ταυτότητας, πιστεύω ότι υπάρχει σοβαρό πρόβλημα χρηματοδότησης των αρμοδιοτήτων της Καταλανικής Κυβέρνησης [...] Διότι η μορφή χρηματοδότησης που διαμορφώθηκε από το νέο θεσμικό πλαίσιο, σε συνδυασμό με τα επίπεδα χρέους που καθορίστηκαν από τις πολιτικές της ΕΕ, έχουν ως αποτέλεσμα η Generalitat να χάσει πάνω από 15% της δυνατότητάς της να δράσει [...] Όταν το κατάλαβε αυτό ο Arturo Mas η απάντηση που έδωσε ήταν ότι αν ήμουν ανεξάρτητος θα μπορούσα να ανταποκριθώ στην οικονομική κρίση. Επομένως, το πρόβλημα είναι η χρηματοδότηση. (Trullén Thomas 2018)

Πέρα από την αναζήτηση των αιτιών, το ζήτημα της ανεξαρτησίας θα έχει ως αποτέλεσμα μια παρατεταμένη πολιτική κρίση ανάμεσα στην Ισπανική Κυβέρνηση και την Generalitat, που θα ενταθεί μετά το δημοψήφισμα του 2018, ενώ σε τοπικό επίπεδο θα αναδιατάξει συνολικά το πολιτικό σύστημα, επηρεάζοντας παραδοσιακές πολιτικές συμμάχες και αναδεικνύοντας νέα πολιτικά σχέδια.

Για την έρευνα, η Καταλανική κρίση αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο οι πολιτικές λιτότητας και η φτωχοποίηση τμημάτων της μεσαίας τάξης μπορούν να επιφέρουν κομβικές αλλαγές σε θέματα πολιτικών και εθνικών ταυτοτήτων, ενισχύοντας ρεύματα που μέχρι το 2008 ήταν στο περιθώριο⁹³. Είναι ταυτόχρονα κρίση του συγκεκριμένου συστήματος διακυβέρνησης και των σχέσεων (οικονομικών και πολιτικών) των Αυτόνομων Κοινοτήτων και του Ισπανικού Κράτους (Palomera 2018; Trullén Thomas 2018;

92. Προφανώς τα αίτια δεν ήταν μόνο οικονομικά. Για κόμματα και πολιτικά ρεύματα όπως τους Καταλανούς εθνικιστές του CiU τα θέματα της ταυτότητας είναι κομβικά. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της Βαρκελώνης από τον Xavier Trias, ενός ένθερμου υποστηρικτή της ανεξαρτησίας, ο διάλογος γύρω από το μέλλον της πόλης, η προσπάθεια ανανέωσης ενός αναπτυξιακού οράματος, θα συνδεθούν με την προοπτική ενός Ανεξάρτητου Καταλανικού Κράτους. Η έννοια της «αυτάρκειας» της πόλης, αναγιγνώσκεται ως ανάγκη απεξάρτησης από τους υφιστάμενους πόρους και συνδέσεις, προς την κατεύθυνση μετατροπής της Βαρκελώνης στην πρωτεύουσα ενός νέου Καταλανικού Κράτους (Barcelona City Council 2014; Guallart 2014; Trias 2014). Όπως υποστηρίζει ο Trias, η Βαρκελώνη είναι καθοριστική για το μέλλον της Καταλονίας: «Η Βαρκελώνη ενσαρκώνει το σύμβολο του Καταλανισμού [Catalanism], της ελευθερίας που διαχέεται στην πόλη, ένα σύμβολο αλληλεγγύης, ευημερίας και ποιότητας ζωής που εκπέμπει μια σπουδαία δύναμη πάνω και πέρα από την πόλη και την μητροπολιτική της περιοχή. Η δύναμη της Βαρκελώνης ήταν πάντα καθοριστική – και συνεχίζει να είναι – στο να διατυπώνει και να καθορίζει το πολιτικό μέλλον της Καταλονίας» (Trias 2014, 13).

93. Η άνοδος του εθνικιστικού Vox μετά το 2018 θα είναι μια ακόμη πολιτική έκφραση αυτής της διαδικασίας, ενώ στην Ελληνική περίπτωση χαρακτηριστικό θα είναι το παράδειγμα της Χρυσής Αυγής

Civit 2019; Estela Barnet 2019). Πέρα όμως από το ζήτημα της λιτότητας η Καταλανική Κρίση θα αναδείξει την σημασία της «χωρικής» διάστασης [territorial] στη συγκρότηση της πολιτικής και των κομμάτων στην Ισπανία (Gray 2020; Gillespie 2019). Στην Καταλονία το ζήτημα της ανεξαρτησίας θα ξεπεράσει τους διαχωρισμούς Αριστερά-Δεξιά. Το γεγονός αυτό θα είναι κομβικό για την διαμόρφωση της πολιτικής και των πολιτικών στην Βαρκελώνη, καθώς όπως θα δούμε, καθόρισε ιδιαίτερα μετά το 2015 το πλαίσιο συγκρότησης πολιτικών συμμαχιών.

4.2.1.3 ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΟ «ΚΕΝΤΡΟ» ΚΑΙ ΤΗΝ «ΔΕΞΙΑ»

Η Καταλανική κρίση θα επηρεάσει και τις πολιτικές ανακατατάξεις στο χώρο του «κέντρου» και της «δεξιάς». Μέχρι το 2011 το PP θα είναι κυρίαρχο στο συγκεκριμένο χώρο, κερδίζοντας τις εκλογές του 2011 με ιστορικά ποσοστά. Όμως η πρωτοκαθεδρία του αρχίζει να αμφισβητείται έντονα μετά το 2015 από τους «κεντρο-δεξιούς» Ciudadanos και το «ακροδεξιό» Vox (Gray 2020; Hutter, Kriesi, και Vidal 2018). Η εμφάνιση νέων κομμάτων στην «κεντρο-δεξιά» και την «ακροδεξιά» είναι κοινό χαρακτηριστικό των πολιτικών μετασχηματισμών σε όλη την Ευρώπη την περίοδο της κρίσης, γεγονός που θα το δούμε και στην περίπτωση της Ελλάδας. Η Ισπανική ιδιαιτερότητα όμως θα είναι ότι η ενίσχυση των ρευμάτων αυτών θα στηριχθεί υποστηρίζουμε περισσότερο σε εγχώρια πολιτικά ζητήματα, όπως η Καταλανική κρίση, και λιγότερο σε εξωγενείς παράγοντες⁹⁴. Αναλυτικότερα διακρίνουμε τρεις παράγοντες που ενίσχυσαν τους νέους πολιτικούς μετασχηματισμούς.

- **Οικονομική διαχείριση-σκάνδαλα.** Αρχικά η ίδια η διαχείριση της οικονομικής κρίσης και των πολιτικών λιτότητας την περίοδο 2011-2015 από το PP θα παίξει ένα σημαντικό ρόλο στην αλλαγή των πολιτικών προτιμήσεων. Όμως όπως δείχνουν μια σειρά έρευνες αυτό που κλόνισε περισσότερο την εμπιστοσύνη στο PP και ενίσχυσε άλλα κόμματα ήταν τα σκάνδαλα διαφθοράς που κλόνισαν τόσο το PP όσο και άλλα κόμματα όπως το CiU.
- **Ενίσχυση μιας «συντηρητικής ατζέντας».** Σημαντικό ρόλο θα παίξει μια συνολική ενίσχυση του συντηρητισμού στους ψηφοφόρους της δεξιάς ως αντίδραση στις πολιτικές του Zapatero και του PSOE την περίοδο 2004-2008.
- **Το Κίνημα για την Καταλανική Ανεξαρτησία.** Ο σημαντικότερος ίσως παράγοντας θα είναι η Καταλανική Κρίση. Το PP θα κατηγορηθεί ότι δεν αντέδρασε έγκαιρα και αποφασιστικά στις αποσχιστικές τάσεις της Καταλονίας. Έτσι η υπεράσπιση της Ισπανικής «ενότητας», η ενίσχυση της συγκεντροποίησης του Ισπανικού Κράτους θα διαμορφωθεί ως ταυτοτικό στοιχείο για την Ισπανική «Δεξιά».

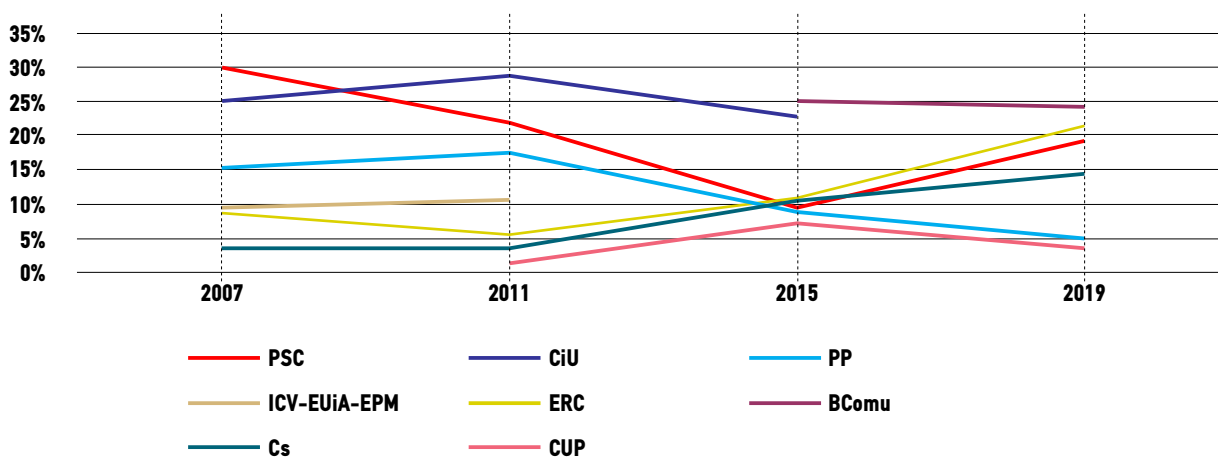
Οι νέες τάσεις θα αποτυπωθούν με την εμφάνιση στο πολιτικό σκηνικό δύο νέων κομμάτων. Των Ciudadanos και του Vox. Οι Ciudadanos (Πολίτες) θα δημιουργηθούν στην Καταλονία το 2006 και αν και τα ιδρυτικά τους μέλη προερχόταν από τους χώρους των Καταλανών Σοσιαλιστών, το κόμμα θα ακολουθήσει μια κεντρο-δεξιά ατζέντα στη συνέχεια (Gray 2020). Για πολλούς οι Ciudadanos, όπως και οι Podemos, αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα της κρίσης των πολιτικών κομμάτων στην Ισπανία. Η δράση περιοριζόταν αρχικά στην Καταλονία μέχρι το 2013, με ένα πρόγραμμα που αντιπαλεύονταν την ανεξαρτησία σε συνδυασμό με μια σειρά αιτημάτων φιλελευθερισμού. Η επέκτασή σε εθνική κλίμακα θα το στρέψει στο χώρο της κεντρο-δεξιάς σε μια προσπάθεια να καλύψει το πολιτικό κενό που άφηνε το Λαϊκό Κόμμα, με αιτήματα ενάντια στη μετανάστευση, μείωση φορολογίας κ.α. (Rodon και Hierro 2016). Το Vox θα ιδρυθεί το 2013 από πρώην στελέχη του PP και θα ενισχυθεί σημαντικά μετά το 2018. Το κόμμα τοποθετείται στην ακροδεξιά με μια ρητορική ενάντια στη μετανάστευση, το φεμινισμό και υπερ της επανασυγκεντροποίησης του Ισπανικού Κράτους.

94. Δεν ισχύει το ίδιο με στην Ελληνική περίπτωση όπου ο διάλογος γύρω από την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση είχε κεντρικό ρόλο στην διαμόρφωση του πολιτικών ρευμάτων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10 ΙΣΠΑΝΙΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΟΥΣ ΕΙΚΟΣΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟΥΣ ΔΗΜΟΥΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ (2011-2015)
(ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

Δήμος	Πληθυσμός	2011-2015	2015-2019
Madrid	3,165,235	People's Party (PP)	Podemos (Ahora Madrid)
Barcelona	1,602,386	Convergence and Union (CiU)	Podemos (BComu)
Valencia	786,424	People's Party (PP)	Commitment Coalition (Compromos)
Seville	693,878	People's Party (PP)	Spanish Socialist Workers' Party (PSOE)
Zaragoza	666,058	Spanish Socialist Workers' Party (PSOE)	Podemos (ZGZ)
Malaga	566,913	People's Party (PP)	People's Party (PP)
Murcia	439,712	People's Party (PP)	People's Party (PP)
Palma	400,578	People's Party (PP)	Spanish Socialist Workers' Party (PSOE) (Más in 2017)
Las Palmas	379,766	People's Party (PP)	Spanish Socialist Workers' Party (PSOE)
Bilbao	346,574	Basque Nationalist Party (EAJ/PNV)	Basque Nationalist Party (EAJ/PNV)
Alicante	332,067	People's Party (PP)	Spanish Socialist Workers' Party (PSOE) (PP in 2018)
Cordoba	326,609	People's Party (PP)	Spanish Socialist Workers' Party (PSOE)
Valladolid	303,905	People's Party (PP)	Spanish Socialist Workers' Party (PSOE)
Vigo	294,997	Spanish Socialist Workers' Party (PSOE)	Spanish Socialist Workers' Party (PSOE)
Gijon	275,735	Asturias Forum (FAC)	Asturias Forum (FAC)
L'Hospitalet de Llobregat	253,518	Socialists' Party of Catalonia (PSC-PSOE)	Socialists' Party of Catalonia (PSC-PSOE)
A Coruna	244,810	People's Party (PP)	Podemos (Marea)
Vitoria-Gasteiz	242,082	People's Party (PP)	Basque Nationalist Party (EAJ/PNV)
Granada	234,758	People's Party (PP)	People's Party (PP) (PSOE in 2016)
Elche	228,647	People's Party (PP)	Spanish Socialist Workers' Party (PSOE)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10 ΕΚΛΟΓΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΣΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ 2007-2019 (ΠΗΓΗ: ΔΗΜΟΣ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗΣ, ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

4.2.2 2011-2019 ΜΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΝΤΟΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΛΛΑΓΩΝ

4.2.2.1 ΜΙΑ ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Οι παραπάνω μετασχηματισμοί και η πολιτική αστάθεια που έφεραν θα αποτυπωθούν στις εκλογικές αναμετρήσεις σε εθνικό αλλά και τοπικό επίπεδο, συγκροτώντας μια νέα πολιτική γεωγραφία.

Αρχικά αυτό θα εκφραστεί με τη συντριπτική ήττα του PSOE στις εθνικές εκλογές του 2011, όταν θα πέσει από 43,9% το 2008 στο 28,8% το 2011. Σε αυτή τη πρώτη φάση της κρίσης οι Σοσιαλιστές θα πληγούν σημαντικά ως διαχειριστές της πρώτης περιόδου λιτότητας. Αντίθετα το PP θα ενισχυθεί σημαντικά πετυχαίνοντας ένα ιστορικό προβάδισμα για το συντηρητικό κόμμα. Σημαντικές θα είναι οι απώλειες και στις Δημοτικές και Περιφερειακές εκλογές, όπου το PP θα επικρατήσει στους μεγαλύτερους Δήμους και σχεδόν σε όλες τις Περιφέρειες της χώρας.

Η επόμενη περίοδος της διακυβέρνησης του Λαϊκού Κόμματος με τη συνέχιση και την εμβάθυνση των πολιτικών λιτότητας θα ενισχύσουν ακόμη περισσότερο την έλλειψη εμπιστοσύνης στα πολιτικά κόμματα, για τα οποία το 2013 πάνω από 40% του εκλογικού σώματος είχε μηδενική εμπιστοσύνη (Orriols και Cordero 2016). **Η πραγματική τομή θα έρθει στις εθνικές εκλογές του 2015 όπου το παραδοσιακό δικομματικό σύστημα στην Ισπανία θα δώσει τη θέση του σε ένα πολυκομματικό, με την είσοδο δύο νέων κομμάτων: του Podemos (Αριστερά) και των Ciudadanos (Κέντρο-Δεξιά)**. Ακόμη πιο έντονες θα είναι οι αλλαγές σε τοπικό επίπεδο και ιδιαίτερα στους Δήμους όπου το Λαϊκό Κόμμα υποχωρεί και συνδυασμοί που στηρίζονται από τους *Podemos* κερδίζουν τις εκλογές στη Μαδρίτη, τη Βαρκελώνη, τη Βαλένθια, τη Σαραγόσα και άλλες μεγάλες ισπανικές πόλεις. Από εκεί και πέρα ξεκινάει μια περίοδος πολιτικής αστάθειας με βασικό επίδικο το ζήτημα της Καταλανικής Ανεξαρτησίας που θα επηρεάσει όλους τους πολιτικούς σχηματισμούς και θα αναδείξει το ακροδεξιό Vox μετά το 2018. Οι μετασχηματισμοί θα είναι ραγδαίοι και φαίνονται στις εκλογικές αποδόσεις των συνδυασμών.

Γενικότερα στην δεκαετία που μελετάμε το πολιτικό σκηνικό θα αναδιαρθρωθεί πλήρως. Νέα πολιτικά κόμματα και σχηματισμοί θα κλονίσουν την πρωτοκαθεδρία του PP και του PSOE σε μια διαδικασία που βρίσκεται όμως ακόμη σε εξέλιξη. Το βασικό χαρακτηριστικό είναι η αστάθεια και η ρευστή εμπιστοσύνη στα κόμματα, σε μια περίοδο που οι πολιτικές ταυτίσεις δεν έχουν μόνιμα χαρακτηριστικά. Για την έρευνα ο πολιτικός κατακερματισμός σημαίνει και εμφάνιση νέων πολιτικών δρώντων υποκειμένων και αλλαγή ιεραρχήσεων γεγονός που έχει σημαντικό αποτέλεσμα στις πολιτικές για το χώρο. Χαρακτηριστική εδώ θα είναι η περίπτωση της Βαρκελώνης και της Καταλονίας.

4.2.2.2 ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΛΟΝΙΑ

Η περίοδος όλων αυτών των έντονων πολιτικών μετασχηματισμών θα αποτυπωθούν με ιδιαίτερη ένταση στην Βαρκελώνη και την Καταλονία. Όπως και στην υπόλοιπη Ισπανία η οικονομική κρίση και η ύφεση θα εντείνουν όλους τους παραδοσιακούς πολιτικούς διαχωρισμούς (αριστερά-δεξιά, ενότητα-ανεξαρτησία).

Η έκρηξη της κρίσης θα βρει την Βαρκελώνη και την Καταλονία υπό τον έλεγχο των Καταλανών Σοσιαλιστών και των συμμάχων τους. Στο Δήμο της Βαρκελώνης το 2007 το PSC θα κερδίσει την όγδοη από το 1979 εκλογική του νίκη. Στην Καταλονία η συμμαχία των Σοσιαλιστών, με τους Αριστερούς Καταλανούς Εθνικιστές του ERC και το Αριστερό Κόμμα του ICV, θα είναι στην κυβέρνηση ήδη από το 2003. Η νίκη του *tripartite* όπως ονομάστηκε θα είναι μια σημαντική τομή στην πολιτική σκηνή της Καταλονίας (A. Davis 2004; Rico και Liñeira 2014; Rico 2012). Για πρώτη φορά το εθνι-

κιστικό CiU θα χάσει τον παραδοσιακό έλεγχο της κυβέρνησης, ανοίγοντας το δρόμο μιας αναβαθμισμένης σχέσης ανάμεσα στο Δημοτικό Συμβούλιο και την Περιφέρεια γεγονός που θα αποτυπωθεί σε σημαντικές θεσμικές τομές. Ταυτόχρονα όμως δείχνει πως ο έλεγχος της Καταλανικής κυβέρνησης περνάει και μέσα από την «καταλανοποίηση» των πολιτικών προγραμμάτων. Αυτό αναδεικνύει η συνεργασία με το ERC και μια ατζέντα που έβαζε στην προμετωπίδα την επαναδιαπραγμάτευση του Καταστατικού της Αυτονομίας με την Ισπανική Κυβέρνηση. **Πως όμως φτάνουμε από τη σημαντική αυτή τομή στην διπλή ήττα του 2010-2011, όπου οι Καταλανοί εθνικιστές του CiU θα κερδίσουν τις εκλογές στη Generalitat το 2010 και ένα χρόνο αργότερα θα βγούνε πρώτο κόμμα στις Δημοτικές Εκλογές στη Βαρκελώνη.** Τα αίτια υποστηρίζουμε ξεπερνάνε την τοπική κλίμακα (Rico 2012) και σχετίζονται με δύο παράγοντες:

A. Αρχικά στην οικονομική κρίση όπου οι επιπτώσεις της ήταν ήδη από το 2009 πολύ έντονες σε συνδυασμό με την γενικότερη διαχείρισή της από την Κυβέρνηση του Zapatero. Το Σοσιαλιστικό κόμμα θα έχει σημαντικό κόστος καθώς θα θεωρηθεί ο βασικός υπαίτιος της λιτότητας γεγονός που θα αποτυπωθεί σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό). Έτσι η κακή κατάσταση των οικονομικών της Καταλονίας αποδόθηκε στην πολιτική του tripartite την περίοδο 2003-2010, και την κρίση στη Βαρκελώνη στις πολιτικές αστικές μεγέθυνσης που ακολουθούσε ο Δήμος. Η νέα αυτή συνθήκη θα οδηγήσει στο κλονισμό των παραδοσιακών συμμαχιών στην Αριστερά στην Ισπανία με την σταδιακή ανάδειξη νέων πολιτικών υποκειμένων και την σταδιακή συγκρότηση ενός ανταγωνιστικού πόλου στα αριστερά των Σοσιαλιστών.

B. Ο δεύτερος παράγοντας είναι η ενίσχυση των τάσεων υπέρ της ανεξαρτησίας στην Καταλονία που θα ενταθούν σημαντικά μετά την απόρριψη σημαντικών άρθρων του Καταστατικού της Αυτονομίας το 2010 από το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο. Το Καταστατικό θα είναι αποτέλεσμα της έντονης διαπραγμάτευσης των Καταλανικών κομμάτων με την Ισπανική κυβέρνηση το 2006 και την σφοδρή αντίδραση της PP που θα κάνει και την προσφυγή. Η απόφαση του δικαστηρίου πέρα από τις έντονες αντιδράσεις που έφερε στην Καταλονία θα επηρεάσει σημαντικά τα πολιτικά κόμματα, όπου θα υπεριοχύσουν οι πιο αυτονομιστικές τάσεις. Για την συμμαχία του tripartite θα θεωρηθεί μια σημαντική πολιτική αποτυχία.

Έτσι το δίπολο λιτότητας (ύφεσης) και ανεξαρτησίας και οι πολιτικές εκφράσεις γύρω από αυτό θα είναι το βασικότερο χαρακτηριστικό της Καταλανικής πολιτικής σκηνής. Η έκφρασή του θα γίνει μέσα από την ταυτόχρονη ανάπτυξη του ριζοσπαστισμού και του τοπικισμού-εθνικισμού και την ένταση των διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα στην αριστερά-δεξιά, τους υπερασπιστές της ανεξαρτησίας και όσους ήταν αντίθετοι. Η νέα κατάσταση θα οδηγήσει σε κλονισμό των παραδοσιακών πολιτικών συνεργασιών με τις εκλογικές προτιμήσεις των πολιτών να μετατοπίζονται ταχύτατα, την αδυναμία συγκρότησης ισχυρών κυβερνητικών σχημάτων γεγονός που είχε αποτέλεσμα και στην διαδικασία υλοποίησης των εκλογικών προγραμμάτων. Στην Καταλονία το ζήτημα της ανεξαρτησίας και η κρίση θα είναι το επίδικο τεσσάρων εκλογικών αναμετρήσεων και της εκλογικής διαπάλης των κομμάτων.

Στην Βαρκελώνη τρεις εκλογικές αναμετρήσεις την περίοδο 2011-2019 θα αναδείξουν τρεις διαφορετικούς νικητές. Το CiU το 2011, το BeC το 2015 και το ERC το 2019, και τον τρόπο με τον οποίο μετατοπίστηκε η πολιτική ατζέντα την περίοδο που εξετάζουμε.

Αναμφίβολα, η διαχείριση της κρίσης στην πόλη από τους Σοσιαλιστές και η διπλή ήττα το 2010-2011 ήταν το πρώτο βήμα σε μια διαδικασία πολιτικών αλλαγών στο επίπεδο της πόλης αλλά και συνολικά της Καταλονίας. Οι Καταλανοί εθνικιστές του CiU αφού κερδίσουν τις εκλογές στη Generalitat το 2010 θα βγούνε πρώτο κόμμα στις Δημοτικές

Εκλογές στη Βαρκελώνη το 2011. Η κυβέρνηση μειοψηφίας του Xavier Trias την περίοδο 2011-2015, θα αποτελέσει μια περίοδο με επιλογή πολιτικών πιο φιλικών προς την αγορά (Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017; Blanco, Salazar, και Bianchi 2019), ενώ θα γίνει μια προσπάθεια ανανέωσης της ταυτότητας και των προτεραιοτήτων στη στρατηγική της πόλης (Vives Tomàs 2017). Παράλληλα, η κρίση χρέους της Generalitat θα φέρει την επιβολή πολιτικών λιτότητας και περικοπές σε σημαντικές πτυχές του κράτους πρόνοιας. Σε γενικές γραμμές όμως, εκτιμούμε ότι δεν υπάρχουν σημαντικές τομές, αμφισβήτηση του μοντέλου ανάπτυξης της πόλης και υιοθέτηση μιας διαφορετικής στρατηγικής (González κ.ά. 2018). Αντίθετα, η πόλη προσπαθεί να συνεχίσει και να ανανεώσει μια πολιτική που βασιζόταν στο δίπολο ανταγωνιστικότητα και κοινωνική συνοχή, μέσα όμως σε ένα περιβάλλον κρίσης και βαθιάς ύφεσης.

Οι πολιτικές λιτότητας, η ένταση των αποτελεσμάτων της ύφεσης και η αδυναμία διαχείρισής τους θα οδηγήσουν τους ψηφοφόρους σε πιο αριστερές και ριζοσπαστικές λύσεις που θα εκφράζει εκείνη την περίοδο το νεοσύστατο Barcelona en Comú. Οι δυσκολίες όμως όπως θα δούμε στην υλοποίηση προγραμμάτων που θα ερχόταν σε συνολική ρήξη με το μοντέλο ανάπτυξης της πόλης ήταν κάτι πολύ δύσκολο με μικρά αποτελέσματα⁹⁵. Όπως και το CiU έτσι και το Barcelona en Comú έπρεπε να αντιμετωπίσουν και το γεγονός ότι είχαν συγκροτήσει κυβερνήσεις μειοψηφίας γεγονός που απαιτούσε την εξασφάλιση ευρύτερων συναινέσεων. Η άνοδος του κινήματος της ανεξαρτησίας θα μετά το 2017 θα μονοπωλήσει την πολιτική ατζέντα και θα αναδείξει κόμματα όπως το ERC. **Πως όμως αυτή η περίοδος πολιτικών μετασχηματισμών επηρέασε την χάραξη των πολιτικών και την διαμόρφωση στρατηγικών για την πόλη; Ποιες πολιτικές ακολουθήθηκαν και ποια ήταν τα αποτελέσματα τους;**

Στις παρακάτω ενότητες εξετάζουμε αναλυτικά τον τρόπο με τον οποίο οι παραπάνω παράγοντες θα συμβάλουν στην διαμόρφωση πολιτικών στην περίπτωση της Βαρκελώνης.

Θα διακρίνουμε τρεις βασικές περιόδους στην εξέλιξη της πολιτικής και των πολιτικών.

- Την πρώτη περίοδο του ξεπάσματος της κρίσης και την διαχείρισή της από τις κυβερνήσεις των Σοσιαλιστών στο Δήμο της Βαρκελώνης και στην Κυβέρνηση της Καταλονίας. Η περίοδος αυτή θα λήξει με την διπλή εκλογική ήττα των Σοσιαλιστών το 2010-2011.
- Η δεύτερη περίοδος (2010-2015) χαρακτηρίζεται από την διακυβέρνηση του CiU στο Δήμο της Βαρκελώνης και την Καταλονία, με την ένταση και εμβάθυνση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης, και τέλος την ένταση της διαπάλης μεταξύ Ισπανικής-Καταλανικής κυβέρνησης γεγονός που θα φέρει στο προσκήνιο το θέμα της ανεξαρτησίας.
- Τέλος η περίοδος (2015-2019) έχει ως κέντρο την διακυβέρνηση του Barcelona en Comú, αλλά και την κρίση που δημιουργείται γύρω από το κίνημα της Ανεξαρτησίας της Καταλονίας μετά το 2016.

95. Σε ένα διαφορετικό πλαίσιο αντίστοιχί θα είναι και η εμπειρία του ΣΥΡΙΖΑ στην περίπτωση της Ελλάδας. Βλ. Κεφ 5

4.3 ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ (2008–2019)

4.3.1 Η ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ (2008–2010)

4.3.1.1 ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΑΡΝΗΣΗΣ: «ΚΟΝΤΡΑ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ, ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ»

Το 2007 ο Jordi Hereu i Boher, που έχει ήδη αντικαταστήσει τον Joan Clos, θα κερδίσει τις Δημοτικές Εκλογές του 2007. Όμως η δυναμική των Καταλών Σοσιαλιστών θα αρχίσει να φθίνει, γεγονός που καταγράφηκε και με τα μειωμένα ποσοστά των εκλογών. Παράλληλα όμως η πόλη εξελισσόταν μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της «επιτυχίας» της, όπως έδειχναν μια σειρά δεικτών. Πρώτη σε ποιότητα ζωής πόλη στην Ευρώπη, έκτος παγκόσμιος τουριστικός προορισμός, πέμπτη πιο ελκυστική πόλη για την ίδρυση επιχειρήσεων στην Ευρώπη κ.α. (Observatori de Barcelona 2011; PEMB 2010). Τα παραπάνω έδειχναν στην ηγεσία της πόλης ότι οι επιλογές του προηγούμενου διαστήματος ήταν στην σωστή κατεύθυνση και παρά τις αντιδράσεις⁹⁶ το μοντέλο ανάπτυξης της πόλης δεν έδειχνε σημάδια κλονισμού.

Υπό αυτό το πρίσμα δεν είναι περίεργο ότι η κρίση ερμηνεύτηκε ως ένας εξωγενής παράγοντας όπου τα αίτιά του έχουν ρίζες στις πολιτικές της Ισπανικής Κυβέρνησης (González κ.ά. 2018). Ήταν τέτοια η πίστη και η συναίνεση γύρω από το μοντέλο ανταγωνιστικότητας και κοινωνικής συνοχής της Βαρκελώνης που θεωρήθηκε σαν παράδειγμα και μοντέλο προς γενίκευση. «*Κόντρα στην κρίση, περισσότερη Βαρκελώνη*» ήταν πρόταση του Hereu, στη λύση του προβλήματος της οικονομικής ύφεσης (Hereu 2010). Την ίδια κατεύθυνση υποστήριζαν και άλλοι φορείς της πόλης. Όπως ανέφερε Josep Carles Rius από την Ένωση Συντακτών της Καταλονίας:

«η μάχη κόντρα στα αποτελέσματα της κρίσης πρέπει να είναι συμβατή με μια ηγεσία που θα στρέφεται γύρω από τα μελλοντικά έργα, έργα που θα κάνουν την πόλη πιο δημιουργική, πιο μορφωμένη, πιο ανταγωνιστική, με μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση. Εν συντομία, δυνατότερη έτσι ώστε να αντιμετωπίσει μελλοντικές κρίσεις και να βγει στον κόσμο με μεγαλύτερη ορμή.» (Hereu 2010)

Με χαρακτηριστικό τρόπο θα αποτυπωθεί η άποψη αυτή και στο *Barcelona Vision 2020*, το νέο Στρατηγικό Σχέδιο, όπου τονίζεται πως η επιτυχία της πόλης κρίνεται «*από τα κοινά οράματα και από την πίστη στο brand [της Βαρκελώνης]*» (PEMB 2010, 21).

Γενικότερα, η στρατηγική που επέλεξε η πόλη, μέσω του Δήμου, της Generalitat αλλά και άλλων φορέων μέχρι και το 2010, δεν θα έχει χαρακτηριστικά τομής. Παράλληλα, εκτιμούμε ότι η κρίση, πέρα από το επίπεδο του δημόσιου λόγου, επηρέασε σε μικρό βαθμό τη χάραξη των αστικών πολιτικών. Εξαιρέση θα αποτελέσει ο τομέας της κατοικίας, όπου αν και θα γίνουν σημαντικές νομοθετικές τομές, αυτές θα έχουν μικρή ή και καθόλου εφαρμογή (Ajuntament de Barcelona 2018). Γενικότερα, η επιδίωξη στρατηγικών με στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της διεθνοποίησης της πόλης σε συνδυασμό με πολιτικές που στόχευαν στην κοινωνική συνοχή θα βρίσκονται στο πυρήνα των πολιτικών. Σημαντικές θα είναι οι πρωτοβουλίες σε θεσμικό επίπεδο και ιδιαίτερα αυτές που προέρχονται από την Περιφερειακή Κυβέρνηση. Η κυβερνητική αλλαγή στο επίπεδο της Καταλονίας από το 2003 έως το 2010, όπου τον έλεγχο είχε το *tripartite*, έδωσε τη δυνατότητα προώθησης περισσότερων δράσεων στην κατεύθυνση καταπολέμησης κοινωνικών προβλημάτων και ενίσχυσης της μητροπολιτικής περιοχής της Βαρκελώνης.

96. Όπως γύρω από το *Fòrum de les Cultures 2004* (Blanco 2009; Montaner 2012a)

4.3.1.2 ΧΩΡΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Από τις σημαντικότερες θεσμικές πρωτοβουλίες της περιόδου είναι η ίδρυση τον Ιούλιο του 2011 του δημόσιου οργανισμού *Area Metropolitana de Barcelona* (AMB)⁹⁷ βάσει του ν. 31/2010 του Κοινοβουλίου της Καταλονίας (Rodríguez Álvarez 2015). Ο νέος φορέας θα αναλάβει θέματα δημόσιας διοίκησης στην κλίμακα της μητροπολιτικής περιοχής της Βαρκελώνης. Όπως αναφέρει ο Xavier Tiana, υπεύθυνος σε θέματα διεθνών σχέσεων της AMB, η βασική ανάγκη είναι η «δημιουργία ενός επιπέδου διακυβέρνησης που θα βοηθάει τους Δήμους [...] ο Δήμος της Βαρκελώνης έχει ένα πολύ σημαντικό ρόλο, αλλά σε οικονομικό επίπεδο υπάρχει μια Μητροπολιτική αδήλεγγυη» (Xavier 2019).

Οι αρμοδιότητες της AMB⁹⁸ περιλαμβάνουν τις «κλασικές αρμοδιότητες» (Xavier 2019) που υπήρχαν σε Μητροπολιτικό επίπεδο, όπως η διαχείριση απορριμμάτων, η διαχείριση υδάτων, οι μεταφορές και θέματα κινητικότητας. Ιδιαίτερα τα θέματα κινητικότητας έχουν κεντρική θέση, με το νέο φορέα να επενδύει σε ηλεκτροκίνητα οχήματα, σε λεωφορεία, στο μετρό, σε νέους ποδηλατοδρόμους κ.α. Σημαντικές θα είναι ευθύνες της AMB όσον αφορά γενικότερα τη χάραξη χωρικών πολιτικών καθώς συμμετέχει στο επίπεδο σχεδιασμού τόσο της περιφέρειας (*Plan territorial general de Catalunya*) όσο και της μητροπολιτικής περιοχής (*Pla director urbanístic metropolità*) (Recio 2019). Παράλληλα, παίρνονται πρωτοβουλίες σε θέματα δημόσιων χώρων και πράσινων υποδομών. ένας άλλος τομέας δραστηριοποίησης είναι η οικονομική ανάπτυξη όπου παίρνονται πρωτοβουλίες για την ενίσχυση των βιομηχανικών περιοχών, ενώ έχει συγκροτηθεί και μία νέα υπηρεσία που εξειδικεύεται σε θέματα οικονομίας (*Agencia Metropolitana de Promoció Econòmica*). Τέλος, σημαντική θα είναι η δραστηριοποίηση και σε θέματα κατοικίας όπου μετά και από συνεργασία με το Δήμο της Βαρκελώνης γίνεται προσπάθεια να συγκροτηθεί μια νέα εταιρεία σε μητροπολιτικό επίπεδο στο τομέα της κοινωνικής κατοικίας (Xavier 2019).

Ταυτόχρονα, ο νόμος δίνει για πρώτη φορά θεσμική διάσταση στο Στρατηγικό Σχεδιασμό, δίνοντας αρμοδιότητες στην AMB για «να προωθήσει το στρατηγικό μητροπολιτικό σχεδιασμό, με τη συμμετοχή οικονομικών, κοινωνικών και θεσμικών παραγόντων, στοχεύοντας στον εκσυγχρονισμό, την έρευνα και την καινοτομία» (PEMB 2010, 14).

Το *Plan Estratégico Metropolitano de Barcelona* (PEMB): *Barcelona Vision 2020* είναι ανταπόκριση της μητροπολιτικής περιοχής της Βαρκελώνης στη νέα θεσμική της διάσταση. Το όραμα του PEMB στηρίζεται στο νέο διεθνή ρόλο της πόλης και περιγράφεται ως εξής:

Η στρατηγική πρόταση ή Όραμα 2020 στοχεύει στο να διαμορφώσει την AMB σε μια παγκόσμια-τάξη μητρόπολη: μία από τις πιο ελκυστικές και με επιρροή Ευρωπαϊκές περιφέρειες για το παγκόσμιο καινοτόμο ταλέντο, με ένα μοντέλο ένταξης και κοινωνικής συνοχής υψηλής ποιότητας. (PEMB 2010, 29)

Το όραμα θα υλοποιηθεί μέσα από έξι άξονες-προκλήσεις:

- Την Βιωσιμότητα και την κλιματική αλλαγή
- Την τοποθέτηση της AMB σαν πρότυπο στο νέο παγκόσμιο πλαίσιο: με μεγαλύτερη παρουσία στις χώρες με ηγετική θέση στον κόσμο και πρωτεύοντας στην Μεσόγειο.
- Παγκόσμιος ηγέτης σε κάποιους τομείς της γνώσης που κινούν την ανάπτυξη.
- Προχωρώντας πέρα από τις εταιρείες στον τομέα της «βιοτεχνολογίας». Ενίσχυση και ενδυνάμωση των παραδοσιακών βιομηχανιών και οικονομικών τομέων.
- Να βρίσκεται ανάμεσα στις πιο ελκυστικές Ευρωπαϊκές περιφέρειες για το καινοτόμο ταλέντο.

97. Στο νέο φορέα θα συμμετέχουν 36 Δήμοι και θα συγκροτηθεί από την ένωση τριών φορέων: *Man comunitat de Municipis del Àrea Metropolitana de Barcelona* (Ένωση Δήμων Μητροπολιτικής Περιοχής της Βαρκελώνης), *Entitat del Medi Ambient* (Περιβαλλοντικής Υπηρεσίας) και της *Entitat Metropolitana del Transport* (Μητροπολιτικής Υπηρεσίας Μεταφορών).

98. <http://www.amb.cat/s/es/web/amb/la-institucio/competencies.html>

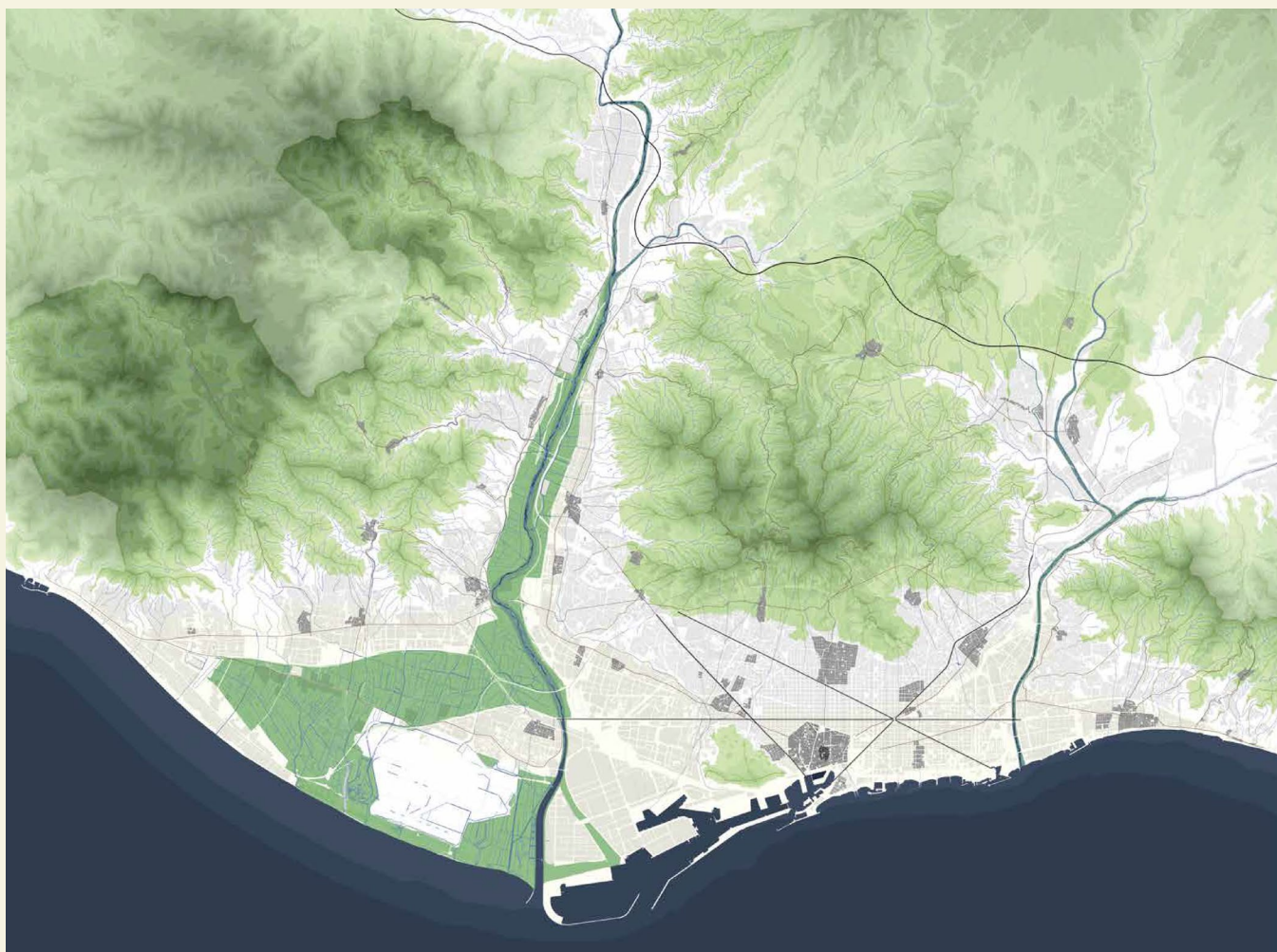
Εικόνα 30. Αεροφωτογραφία της Μητροπολιτικής περιοχής της Βαρκελώνης (Πηγή: AMB)

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΣΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (1974-2018)

1974-1986
CORPORACION METROPOLITANA DE
BARCELONA (CMB)

1987-2009
ENTIDAD METROPOLITANA DEL
TRANSPORTE
ENTIDAD METROPOLITANA DE MEDIO
AMBIENTE
MANCOMUNIDAD DE MUNICIPIOS DEL AREA
METROPOLITANA

2010-ΣΗΜΕΡΑ
AREA METROPOLITANA DE BARCELONA

Εικόνα 31. Χάρτης των χώρων πρασίνου στη Μητροπολιτική περιοχή της Βαρκελώνης (Πηγή: AMB)

- Να είναι μια ενδιαφέρουσα και κοινωνικά ισορροπημένη πόλη: μια κοινωνική απάντηση στην κρίση.

(PEMB 2010, 32)

Από τους παραπάνω στόχους, ένας αφορούσε θέματα σχετικά με την αντιμετώπιση των οικονομικών θεμάτων που προκύπτουν από το υφιστάμενο πλαίσιο (άξονας 5), και ένας την αντιμετώπιση θεμάτων κοινωνικής συνοχής (άξονας 6).

Η πορεία όμως του Στρατηγικού Σχεδίου του 2010 θα επηρεαστεί από την κρίση αλλά και τις θεσμικές αλλαγές όπως η ίδρυση της AMB. Για τον Συντονιστή του PEMB, Oriol Estella, η κρίση οδήγησε στο να μην εφαρμοστεί επί της ουσίας το σχέδιο αλλά και να κλονιστεί συνολικά ο θεσμός του PEMB. Όπως αναφέρει:

Αυτό που έγινε μετά το 2008 ήταν η οικονομική κρίση, η αλλαγή στη Μητροπολιτική διακυβέρνηση, η πολιτική αλλαγή στο Δήμο το 2011 και το 2015, αλλά και η συνταξιοδότηση του ιστορικού συντονιστή του PEMB, Francesc Santacana (ιδρυτή του οργανισμού μαζί με το Δήμαρχο Magagall). Ο συνδυασμός των παραπάνω γεγονότων έκανε το στρατηγικό σχεδιασμό λιγότερο επίκαιρο για τη Μητροπολιτική διακυβέρνηση από αυτό που ήταν. (Estela Barnet 2019)

Παράλληλα, την περίοδο 2006-2010 θα ολοκληρωθεί ο χωροταξικός σχεδιασμός της Καταλονίας με την ολοκλήρωση των σχεδίων για τις επτά περιφερειακές ενότητες. Ανάμεσά τους θα είναι και το *Pla territorial metropolitana de Barcelona (PTMB)* το οποίο θα εγκριθεί τον Απρίλιο του 2010 (Bosch 2011). Το σχέδιο θα έχει μεγάλη συμβολή σε θέματα ενίσχυσης και προστασίας των ελεύθερων χώρων καθώς και στον προγραμματισμό υποδομών, ενώ θα είναι αποτέλεσμα μιας μεγάλης περιόδου διαβούλευσης. Η κριτική στο σχεδιασμό αφορούσε θέματα προγραμματισμού, καθώς θεωρήθηκε από περιβαλλοντικές οργανώσεις ότι ήταν μεγάλος ο αριθμός των επεκτάσεων για τη δημιουργία νέων περιοχών κατοικίας⁹⁹.

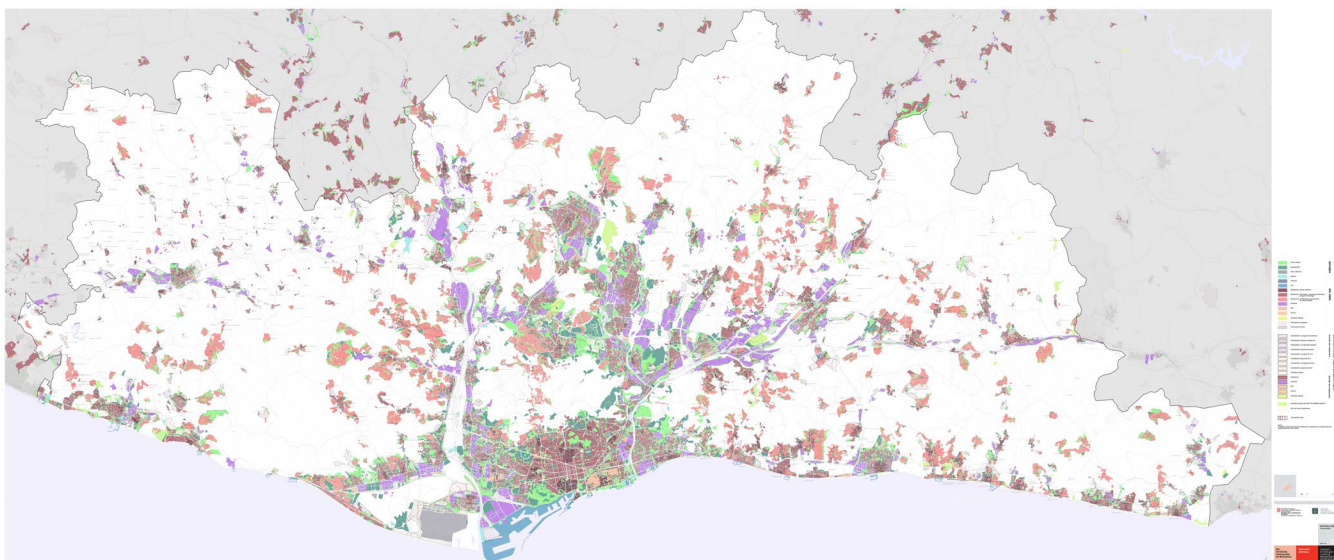
4.3.1.3 ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ

Σημαντικές θα είναι οι πρωτοβουλίες και σε θέματα κοινωνικής συνοχής με μια ιδιαίτερη έμφαση σε θέματα κατοικίας και δημόσιου χώρου.

Ανάμεσά τους θα πρέπει να διακρίνουμε το ν. 18/2007 για «το δικαίωμα στην κατοικία». Ο νόμος ήταν μια αρκετά προοδευτική και καινοτόμα πρωτοβουλία, το «*πρώτο συνεκτικό νομοθετικό πλαίσιο που είχε εγκριθεί στην Ισπανία για να αναμετρηθεί με το δικαίωμα των ανθρώπων στην κατοικία*» (Ajuntament de Barcelona 2018), αναγνωρίζοντας τα προβλήματα που έχουν προκύψει από τη χρηματιστικοποίηση της αγοράς κατοικίας. Αυτό γίνεται ξεκάθαρα από το πρώτο άρθρο του νόμου που αναφέρει ότι:

Η κατοικία είναι ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα για τους Καταλανούς πολίτες, που βλέπουν τις τιμές αυτού του αγαθού να αυξάνονται πολύ τα τελευταία χρόνια. Γεγονός που αναγκάζει τις οικογένειες, στην καλύτερη των περιπτώσεων, να είναι αντιμέτωπες με περιορισμούς που θέτουν σε κίνδυνο τη δυνατότητά τους για κατανάλωση, με όρους αποπληρωμών δανείων που δυσκολεύουν όλο και περισσότερο, και αντιμέτωποι με ρίσκα και αβεβαιότητας στην περίπτωση μελλοντικών αλλαγών, είτε αυτές αφορούν το κομμάτι της εργασίας, της οικογένειας, είτε αφορούν επιτόκια δανεισμού. Η προσφορά στην αγορά ενοικίων είναι ανεπαρκής, μη ανταγωνιστική, αφού τα εισοδήματα σχετίζονται με τις μακροπρόθεσμες αποπληρωμές των στεγαστικών δανείων. Το αποτέλεσμα είναι ότι όλο και περισσότερο ευάλωτα τμήματα της κοινωνίας, όπως οι νέοι, οι ηλικιωμένοι, οι μετανάστες είναι εκτεθειμένοι σε κίνδυνο. (Llei 18/2007, 1)

99. Το σχέδιο προέβλεπε πάνω από 700.000 νέες μονάδες μέχρι το 2026

Εικόνα 32. PTMB “Sistema Urba”
(Πηγή: AMB)

Της ψήφισης του νόμου τον Δεκέμβριο του 2007 θα προηγηθεί το *Pacte Nacional peral’ Habitatge 2007-2016*, μια συμφωνία ανάμεσα στην Κυβέρνηση της Καταλονίας, και πάνω από τριάντα φορείς από το δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Το σύμφωνο θα αποτελέσει «*μια πολεμική και κοινωνική δέσμευση, με στόχο να δώσει τις ανάγκες της Καταλανικής κοινωνίας για αξιοπρεπή κατοικία πριν το 2016*» (Bosch 2011, 89–90). Οι στόχοι που έμπαιναν ήταν αρκετά φιλόδοξοι: ενεργοποίηση 250.000 κατοικιών, κατασκευή 160.000 νέων κατοικιών με καθεστώς προστασίας, ενεργοποίηση 62.000 αναξιοποίητων κατοικιών, ενίσχυση 140.000 νοικοκυριών. Ο γενικός στόχος ήταν μέχρι το 2016 το 15% των κατοικιών στην Καταλονία να υπάγονται σε κάποιο καθεστώς προστασίας ή ενίσχυσης.

Η εφαρμογή του σχεδίου βρήκε εμπόδια σε θέματα χρηματοδότησης (Bosch 2011), ιδιαίτερα την περίοδο έντασης της κρίσης, αλλά και σε μεταγενέστερες θεσμικές πρωτοβουλίες που τροποποίησαν τις κατευθύνσεις του ν.18/2007 (Solé 2013b; 2013a).

Σε τοπικό επίπεδο στον Δήμο της Βαρκελώνης ο νόμος θα εξειδικευθεί μέσω του *Plad’ Habitatge de Barcelona 2008-2016*. Το σχέδιο θα προβλέπει τη δημιουργία 24.000 μονάδων κοινωνικής κατοικίας διαφόρων τυπολογιών. Μέχρι το 2010, το πρόγραμμα θα είχε ολοκληρωθεί κατά 52% με τη δημιουργία πάνω από 12.000 μονάδων.

Πέρα από την κατοικία, σημαντικές θα είναι οι δράσεις και σε θέματα που σχετίζονται με την ποιότητα ζωής και την ανάδειξη του δημόσιου χώρου, ιδιαίτερα σε υποβαθμισμένες περιοχές (Nel’lo 2010; Cano, Pradel, και Garcia 2016; Degen και Garcia 2012). Κεντρικό ρόλο στην κατεύθυνση αυτή θα παίξει ο ν.2/2004 (*Lley de Barris*) της Καταλανικής Κυβέρνησης «*για την ανάδειξη των γειτονιών, των αστικών περιοχών και πόλεων που χρειάζονται ειδική προσοχή*». Ο γενικότερος στόχος ήταν η αντιμετώπιση, μέσα από ένα πρόγραμμα δράσεων, προβλημάτων που σχετίζονται με τον κοινωνικό διαχωρισμό και την υποβάθμιση των γειτονιών (Nel’lo 2010). Η επιτυχία του νόμου στηριζόταν στην εξασφάλιση των χρηματοδοτικών εργαλείων μέσω της δημιουργίας ενός ειδικού ταμείου που θα χρηματοδοτούσε τις προτάσεις των Δήμων που θα εντασσόταν στο πρόγραμμα. Το πρόγραμμα θα διαρκέσει έξι χρόνια από το 2004 μέχρι το 2010, και μόνο την περίοδο 2008–2010 θα χρηματοδοτηθούν και θα ολοκληρωθούν πάνω από 70 έργα.

4.3.1.4 ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ, ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ Η ΗΤΤΑ ΤΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΩΝ.

Παράλληλα με τις θεσμικές πρωτοβουλίες στο χωρικό σχεδιασμό και τις δράσεις αντιμετώπισης του κοινωνικού διαχωρισμού υπήρχε μια συνέχεια και στις πολιτικές ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας. Αυτό σήμαινε υποδομές και μεγάλα έργα που θα κάνουν την

πόλη πιο ελκυστική¹⁰⁰. Μια σειρά μεγάλων έργων που είχαν προγραμματιστεί ήδη από την προηγούμενη περίοδο θα ολοκληρωθούν. Το λιμάνι, που είχε ήδη επεκταθεί με το Pla Delta, συνεχίζει την ανάπτυξή του: Το 2008 θα πραγματοποιήσει τη μεγαλύτερη επένδυση στην ιστορία του με την κατασκευή του ανατολικού και του νότιου κυματοθραύστη. Το 2009-2010 θα ανοίξει το Ξενοδοχείο W επεκτείνοντας τη δραστηριοποίηση του λιμανιού στον τομέα του Τουρισμού. Την ίδια χρονιά θα ανοίξει και ο νέος τερματικός σταθμός (T1) του αεροδρομίου της Βαρκελώνης. Η γειτονιά καινοτομίας του @22 θα συνεχίζει να επεκτείνεται, ενώ θα αρχίσει και ο προγραμματισμός για το σταθμό της υπερταχείας στη Sagrera. Παράλληλα, σε μια λογική δημιουργίας ενός νέου στόχου για την πόλη, ο Δήμος θα ανακοινώσει την πρόθεσή του η Βαρκελώνη να διοργανώσει τους Χειμερινούς Ολυμπιακούς Αγώνες του 2022. **Όμως παρά τις εντυπωσιακές πρωτοβουλίες, συνολικά το μοντέλο αρχίζει να εμφανίζει σημάδια κόπωσης, ενώ η κρίση θα αρχίσει να δείχνει ότι μπορεί να αγγίξει και τη Βαρκελώνη.**

Τη διετία 2008-2010 το ΑΕΠ της πόλης θα πέσει κατά 5%. Ο κλάδος των κατασκευών θα καταρρεύσει μαζί με τις τιμές ακινήτων¹⁰¹. Αυτό δημιουργεί προβλήματα και στα προγραμματιζόμενα έργα. Στην περίπτωση του σταθμού της Sagrera, ένα μεγάλο ποσοστό του προϋπολογισμού (369 από τα 592 εκατ. €) υπολογιζόταν ότι θα καλυφθεί από την ιδιωτική εκμετάλλευση εκτάσεων εκατέρωθεν του σταθμού. Η πτώση όμως των τιμών θα δημιουργήσει εμπόδια, γεγονός που ανάγκασε το Υπουργείο Υποδομών να χρηματοδοτήσει το έργο με 223 εκατ. € (Crehuet 2010). Σύντομα θα φανούν και οι επιπτώσεις της κρίσης στα εισοδήματα (Ajuntament de Barcelona 2017b) και στη ραγδαία αύξηση της ανεργίας.

Οι νέες συνθήκες θα οδηγήσουν σε συνολική αμφισβήτηση του μοντέλου. Στη διαβούλευση για το πρόγραμμα δράσης του Δήμου (PAM 2008-2011), η αντιμετώπιση των επιπτώσεων της αύξησης του τουρισμού και η μετανάστευση θα αποτελέσουν κεντρικά ζητήματα (Olles 2008). Αλλά οι μεγαλύτερες αντιδράσεις θα έρθουν το 2010 και θα αφορούν το έργο ανάπλασης της Λεωφόρου Diagonal, ενός από τους κεντρικούς άξονες της πόλης. Η πρόταση του Δημοτικού Συμβουλίου για μετατροπή της Λεωφόρου σε οδό ήπιας κυκλοφορίας θα απορριφθεί κατά τη διαδικασία τοπικού δημοψηφίσματος με συντριπτικά ποσοστά (πάνω από 80%). Σύμφωνα με τον Rodríguez Álvarez (2015):

«Πολλοί είδαν το δημοψήφισμα και τη δημόσια διαβούλευση σαν μια ευκαιρία να κατηγορήσουν την τοπική κυβέρνηση, μετατρέποντας την ψήφο σε ψήφο κατά του Δημάρχου [...] Πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η δημοτικότητα του Δημάρχου ήταν πολύ χαμηλή και επιπλέον αρκετοί ήταν αυτοί που δεν κατανοούσαν τη σημασία της παρέμβασης στη Diagonal σε μια περίοδο σηματοδεδιμένη από την κρίση (Rodríguez Álvarez 2015, 295)

Το αποτέλεσμα θα είναι η πολιτική κρίση στην τοπική κυβέρνηση (Bassets 2010), με τις παραιτήσεις συμβούλων. Το tripartite θα πτηθεί στη κυβέρνηση της Καταλονίας υπό την πίεση της κρίσης και την διαχείριση του θέματος της ανεξαρτησίας που αρχίζει να παίρνει μεγάλες διαστάσεις. Οι Σοσιαλιστές στη Βαρκελώνη δε κατάφεραν να αντιστρέψουν το αρνητικό κλίμα. Το 2011 η κατάσταση της οικονομίας και η εργασία σε συνδυασμό με την ανασφάλεια θα είναι τα σημαντικότερα ζητήματα σύμφωνα με το βαρόμετρο της πόλης της Βαρκελώνης, κάτι το οποίο καθόρισε και τις εκλογές του Μαΐου.

Το αποτέλεσμα ήταν οι Σοσιαλιστές να πτηθούν για πρώτη φορά μετά από 32 χρόνια στις δημοτικές εκλογές στο Δήμο της Βαρκελώνης.

100. Αυτή η λογική οικονομικής και αστικής μεγέθυνσης επί της ουσίας δε θα αμφισβητηθεί καθόλου μέχρι το 2015, όταν τη διακυβέρνηση αναλαμβάνει το BeC.

101. Βλ. σχετικά Κεφ. 4.1.2

4.3.2 Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ CÍU

4.3.2.1 ΛΙΤΟΤΗΤΑ, ΑΔΥΝΑΜΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΝΕΑ ΟΡΑΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΠΟΛΗ

Η νίκη του CíU στη Βαρκελώνη το 2011, και η επικράτησή τους και στη Generalitat με τον Arturo Mas το 2010, θα είναι η πρώτη σημαντική τομή στην τοπική πολιτική σκηνή. Ο εκλογικός θρίαμβος ενάντια στους Σοσιαλιστές με την ταυτόχρονη νίκη του Trias στην Βαρκελώνη ήταν μια ιστορική στιγμή για το CíU. Σύμφωνα με τον Richard Gillespie, θα δώσει την ευκαιρία για μια πιο φανερό «*αναζήτηση περισσότερο Καταλανικών ενσυναίσθητων για την πρωτεύουσα απαλλαγμένων από τις σχέσεις με τα Ισπανικά κόμματα*» (Gillespie 2019, 11), γεγονός που είχε και την στήριξη σημαντικών τμημάτων της ελίτ της πόλης (Dowling 2017)¹⁰². Το ζήτημα της ανεξαρτησίας άρχισε να γίνεται αλώστε ένα βασικό επίδικο και ακόμη μετριοπαθείς πολιτικοί, όπως ο Trias, άρχισαν να λειτουργούν σε ένα πλαίσιο ριζοσπαστικοποίησης της κομματικής τους βάσης. Όμως η εκλογική νίκη δε σήμαινε και μια εύκολη περίοδο διακυβέρνησης, αντίθετα οι δυσκολίες ήταν πολλές.

Αρχικά το CíU θα διαχειριστεί μια περίοδο έντασης της κρίσης (2011–2013) και θα πάρει σκληρά μέτρα λιτότητας στο επίπεδο της Καταλανικής Κυβέρνησης, ακολουθώντας μια πολιτική περικοπών και ιδιωτικοποιήσεων. Σε μια αντίστοιχη λογική, στο Δήμο της Βαρκελώνης η περίοδος του Trias χαρακτηρίζεται από αρκετούς μελετητές σαν μια νεοφιλελεύθερη στροφή στις πολιτικές του Δήμου (Cano, Pradel, και Garcia 2016; Blanco, Salazar, και Bianchi 2019; A. Garcia, Iglesias, και Tomàs 2015). Όμως εκτιμούμε ότι αυτό αποτελεί μόνο μια πλευρά της ανάγνωσης της δημαρχίας του Trias. **Κατά τη γνώμη μας δεν αλλάζει ο πυρήνας και η βασική κατεύθυνση των πολιτικών που εφαρμόζονται ήδη πριν από την κρίση**¹⁰³. Επιπλέον, σύμφωνα με ειδικούς και πολιτικούς που ενεπλάκησαν με τη διακυβέρνηση του Trias, έγινε μια προσπάθεια ανανέωσης του Μοντέλου Βαρκελώνης μέσα στα όρια και τις νέες συνθήκες που έδινε το υφεσιακό πλαίσιο χωρίς να παραμερίζεται η κοινωνική πολιτική (Sisternas 2019; Civit 2019; Falcon 2019). Η πόλη θα βρει ένα νέο *mantra* στις Έξυπνες Πόλεις, και γενικότερα την ενίσχυση της καινοτομίας σε θέματα διακυβέρνησης και αστικών παρεμβάσεων, ενώ ενεργός θα είναι ο διάλογος και για το ρόλο της Βαρκελώνης στο πλαίσιο του ζητήματος της Καταλανικής Ανεξαρτησίας. Όμως η ύφεση θα δημιουργήσει εμπόδια στην υλοποίηση «γενεών» προγραμμάτων ανάπτυξης και μεγέθυνσης της πόλης.

Παράλληλα η κρίση και το θέμα της ανεξαρτησίας θα επηρεάσουν και την κυβερνησιμότητα της πόλης. Η περίοδος κυριαρχίας των Σοσιαλιστών και των συμμάχων τους στην Αριστερά είχε τελειώσει και τη θέση της πήρε μια περίοδος κυβερνητικής αστάθειας. Το CíU με 14 Δημοτικούς Συμβούλους θα έπρεπε να αναζητήσει συμμαχίες. Κάτι τέτοιο ήταν δύσκολο με τους Σοσιαλιστές και τα κόμματα της Αριστεράς. Αλλά το ζήτημα της ανεξαρτησίας θέτει νέα εμπόδια, καθώς τα πιο «αυτονομιστικά στοιχεία» (Baquero 2012) μέσα στους κόλπους του Trias δεν επιθυμούσαν μια συμμαχία με το PP που έχει 9 Δημοτικούς Συμβούλους. Έτσι ο Xavier Trias θα κυβερνήσει την πόλη ως μειοψηφία και αναγκασμένος να κάνει επιλεκτικά συμμαχίες με όλους του πολιτικούς σχηματισμούς: Το PP θα στηρίξει τους προϋπολογισμό του 2012 και τις επενδύσεις το 2013, το PSC θα ψηφίσει το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του Δήμου (PAM 2012–2015), επιλεγμένα έργα και τον προϋπολογισμό του 2015 (Ajuntament de Barcelona 2015). Ταυτόχρονα με τα αποτελέσματα της ύφεσης να γίνονται έντονα και τις κοινωνικές ανισότητες να μεγεθύνονται, το CíU ήρθε αντιμέτωπο και με ισχυρές κοινωνικές αντιδράσεις. Για τα κοινωνικά κινήματα πολιτικές που ενίσχυαν την τουριστική βιομηχανία στη πόλη αποτελούσαν κόκκινο πανί όλη την περίοδο που εξετάζουμε.

102. Ήδη από το 2007 με αφορμή μια απεργία στο El Prat, θα ανοίξει ένας μεγάλος διάλογος γύρω από τις υποδομές της Βαρκελώνης και την επιστροφή της υπό Καταλανική διαχείριση.

103. Μια αντίστοιχη άποψη υποστηρίζεται από τους González κ.ά. (2018)

4.3.2.2 Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ: ΛΙΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΕΙΣ

Η διαχείριση της κρίσης θα αποτελέσει κυρίαρχο πολιτικά επίδικα της περιόδου. Στο αποκεντρωμένο σύστημα διακυβέρνησης της Ισπανίας, μεγάλο βάρος του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής θα πέσει στις κυβερνήσεις των Αυτόνομων Κοινοτήτων, καθώς εκείνες ήταν κυρίως υπεύθυνες σχεδόν για το σύνολο των παροχών σε υγεία, παιδεία και άλλες κοινωνικές ανάγκες (Gallego και Subirats 2012; Marisol Garcia 2017a; Suarez 2010). Έτσι, η λιτότητα και οι περικοπές αφορούσαν σε πρώτο επίπεδο τις περιφερειακές κυβερνήσεις (Orriols και Cordero 2016; Marisol Garcia 2017a; Artigues 2017; Blanco, Salazar, και Bianchi 2019).

Ήδη από το 2009 η κυβέρνηση των Σοσιαλιστών στην Καταλονία θα πάρει μέτρα 900 εκατ. € για να αντιμετωπίσει το έλλειμα του προϋπολογισμού, που από -0.6 το 2007 θα πέσει στο -2.5 το 2008 (IDESCAT). Το 2010 η πώση των εσόδων θα συνεχιστεί και η ύφεση θα γίνει πιο έντονη, γεγονός που θα οδηγήσει τη νέα κυβέρνηση του Artur Mas να προχωρήσει σε σημαντικές περικοπές και νέα μέτρα. Σημαντικό ρόλο στην επιβολή των περικοπών θα παίξουν οι πολιτικές δημοσιονομικής προσαρμογής που επέβαλε η ΕΕ και η Ισπανική Κυβέρνηση και θεσμοθετήκαν με την αναθεώρηση του Συντάγματος και μια σειρά νόμων που θέτανε σκληρούς περιορισμούς στους προϋπολογισμούς Περιφερειών και Δήμων, με όριο στα ελλείματα του προϋπολογισμού στο 1.5% και 0.3% αντίστοιχα¹⁰⁴. Βέβαια η κατεύθυνση που θα πάρει αυτή η δημοσιονομική προσαρμογή ήταν επιλογή της εκάστοτε τοπικής κυβέρνησης.

Στην περίπτωση της Καταλονίας το CiU θα ακολουθήσει το δρόμο της λιτότητας και των περικοπών. Τα μέτρα θα περιλαμβάνουν περικοπές στους τομείς της υγείας, παιδείας και πρόνοιας, αυξήσεις φόρων, περικοπές στους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων καθώς και ένα πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων περιουσιών της Generalitat και οργανισμών. Ιδιαίτερα θα χτυπηθεί όλο το σύστημα πρόνοιας. Το διάστημα 2011-2014 οι περικοπές στις κοινωνικές υπηρεσίες θα φτάσουν τα 332 εκατ. € (15%), στην εκπαίδευση 1.431 δις € (23%) και στην υγεία 1.567 δις € (16%)¹⁰⁵. Παράλληλα, αλλαγές του θεσμικού πλαισίου στην Καταλονία θα δυσκολέψουν την πρόσβαση σε παροχές όπως το RMI (Κατώτατο Εισόδημα) ώστε να αντιμετωπιστεί η αυξημένη ζήτηση κατά 198% (Ballester και Garriga 2015).

Η λήψη μέτρων το 2010-2012 δεν θα οδηγήσει σε βελτίωση των οικονομικών. Το έλλειμα του προϋπολογισμού θα ξεπεράσει το 4% και το χρέος θα εκτιναχθεί από τα 1.614 δις € το 2009 στα 5.975 δις € το 2011. Στο τέλος του 2012 η Generalitat θα κάνει αίτημα προς την Ισπανική Κυβέρνηση για ένταξη στο *Fondo de Liquidez Autonómica*, το ειδικό ταμείο που συγκροτήθηκε για την οικονομική διάσωση των Περιφερειών, και το πρόγραμμα περικοπών θα συνεχιστεί (Piñol 2012).

Ο Δήμος της Βαρκελώνης δεν θα επηρεαστεί άμεσα από τις πολιτικές, ενώ η οικονομική του κατάσταση δε θα κλονιστεί από την ύφεση. Το 2012 ο Δήμος θα κλείσει την οικονομική χρονιά με μηδενικό έλλειμα, πληρώνοντας εντός τριάντα ημερών τους πιστωτές του. Βέβαια, δε θα μείνει ανεπηρέαστος, καθώς η ύφεση θα χτυπήσει τις πρωτοβουλίες αναβάθμισης της πόλης και τα μεγάλα έργα λόγω των κενών στη χρηματοδότηση, γεγονός που θα γίνει εμφανές τον πρώτο χρόνο της διακυβέρνησης του Trias (Cia 2012). Παράλληλα, ο Δήμος θα αναγκαστεί να καλύψει σε ένα βαθμό τα κενά που άφηναν οι περικοπές της Καταλανικής Κυβέρνησης. Αυτό έγινε στο τομέα του πολιτισμού το 2011 (El Mundo 2011), αλλά θα γενικευτεί επί διακυβέρνησης του CiU με τον Trias να χαρακτηρίζεται ως ο «τραπέζιτης» της Καταλανικής Κυβέρνησης (Baquero και Roger 2012).

Μέσα σε αυτό το πιεστικό πλαίσιο το CiU θα κάνει μια προσπάθεια ανανέωσης και επανανομηματοδότησης συνολικά του Μοντέλου Βαρκελώνης. Η ενίσχυση της ανταγω-

104. Αναφερόμαστε στους νόμους Ley Orgánica 2/2012, de Estabilidad Presupuestaria y Sostenibilidad Financiera και Ley 27/2013, de Racionalidad y Sostenibilidad de la Administración Local.

105. Επεξεργασία δεδομένων από Ministerio de Hacienda.

νιστικότητα της πόλης, η εισαγωγή καινοτόμων και «έξυπνων» λύσεων, η αναβάθμιση του ρόλου της πόλης ως πρωτεύουσα της Καταλονίας θα είναι κεντρικά στοιχεία της νέας στρατηγικής (March και Ribera-Fumaz 2016; A. Garcia, Iglesias, και Tomàs 2015; González κ.ά. 2018; Vives Tomàs 2017). Ταυτόχρονα, η αντιμετώπιση της ύφεσης σήμαινε για το CiU ένα μεγαλύτερο άνοιγμα στην αγορά, υποστήριξη της ανάπτυξης, ιδιωτικοποιήσεις και περισσότερες συμπράξεις με τον ιδιωτικό τομέα (A. Garcia, Iglesias, και Tomàs 2015; Rodríguez Álvarez 2015).

4.3.2.3 ΕΝΑ ΝΕΟ ΟΡΑΜΑ ΓΙΑ ΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ: ΜΙΑ ΑΥΤΑΡΚΗΣ ΚΑΙ «ΕΞΥΠΝΗ» ΠΟΛΗ

Ο στόχος της μετατροπής της Βαρκελώνης σε μια «αυτάρκη» και «Έξυπνη πόλη» ήταν μια συνολική απάντηση που φιλοδοξούσε να αποτελεί μια λύση εξόδου από την κρίση (Àrea d'Hàbitat Urbà 2012). Όπως αναφέρει ο Antoni Vives (2017), Αντιδήμαρχος Αστικού Περιβάλλοντος (*Tinentd'alcalded'HàbitatUrbà*):

Ήμασταν στη μέση της χειρότερης στιγμής της χρηματοπιστωτικής κρίσης, η ανεργία ήταν παντού. Τι να κάναμε; Αποφασίσαμε να επενδύσουμε στην αστική και κοινωνική αναγέννηση. Μια στρατηγική επένδυση στις Έξυπνες Πόλεις, στη δημιουργία δουλειών, στην προσέλκυση ταλέντου, στη βελτίωση της ποιότητας ζωής» (Vives Tomàs 2017, 10)

Το νέο όραμα για τον Vives και άλλα στελέχη του Δήμου θα οδηγούσε στην ανανέωση του κοινωνικού συμβολαίου της πόλης, όπου η τεχνολογία θα δημιουργήσει ευκαιρίες για όλους, βελτιώνοντας ταυτόχρονα τις υποδομές της πόλης. Ήταν ένα όραμα κοινωνικό αλλά και επιχειρηματικό που θα ενίσχυε ιδιαίτερα τομείς αιχμής και καινοτομίας (Vives Tomàs 2017). Ένας εκσυγχρονισμός και προσαρμογή του Μοντέλου Βαρκελώνης στις νέες συνθήκες. Στην ίδια λογική η Maria Sisternas Tusset, Διευθύντρια Έργων στη Διεύθυνση Αστικού Οικοσυστήματος, αναφέρει ότι:

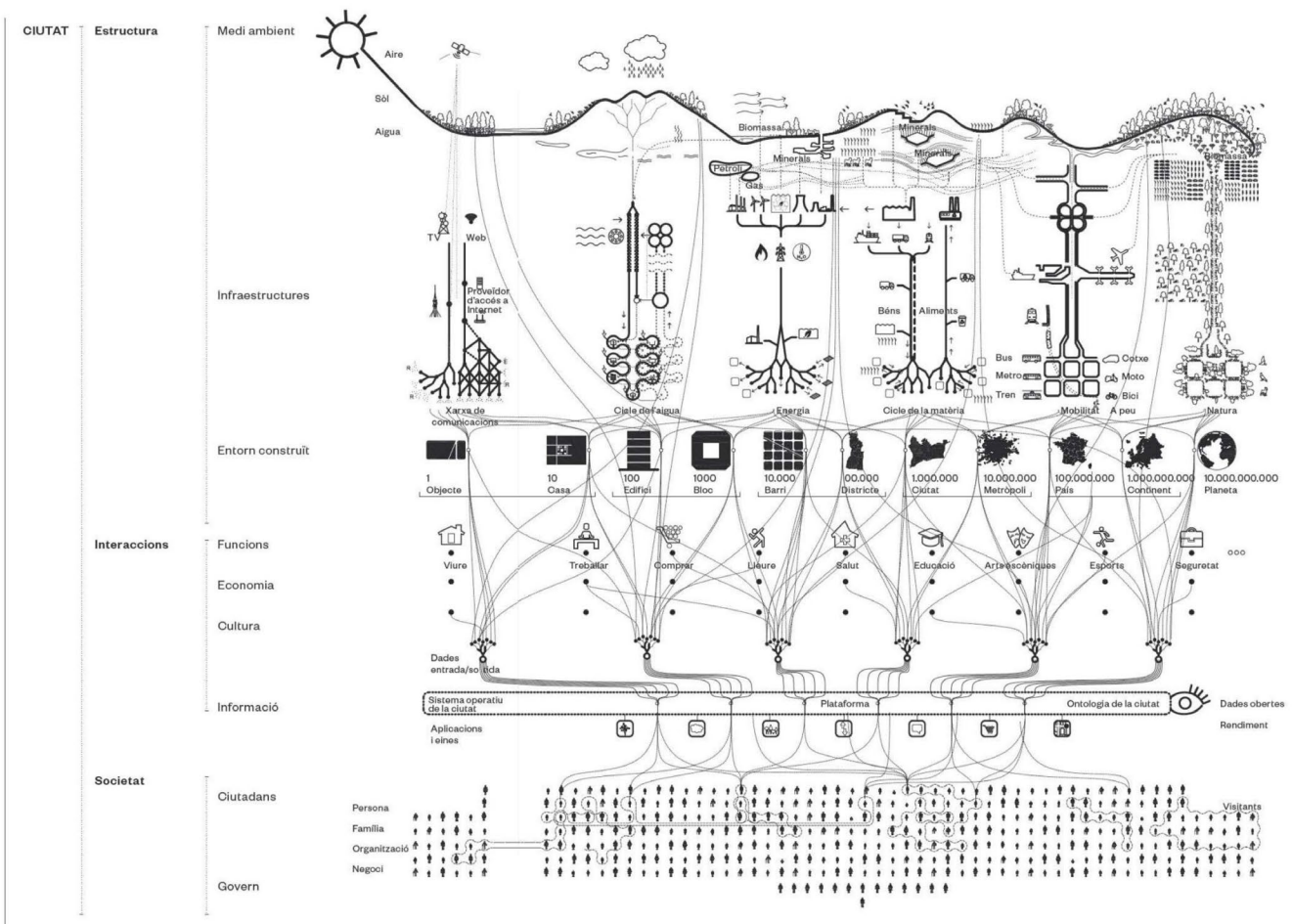
Μετά από 32 χρόνια Σοσιαλιστικής διακυβέρνησης έρχεται ο Trias και είναι από το εθνικιστικό Καταλανικό κόμμα. Πίστευε ότι χρειαζόταν να πει μια νέα ιστορία [storytelling] για να γηθηθεί στη πόλη και το όραμά του ήταν να ανοίξει την πόλη στο κόσμο για άλλη μια φορά, να ανοιχτεί στα ψηφιακά οικοσυστήματα. Εκείνη την εποχή φαινόταν ότι η υπόθεση των start-up και των ψηφιακών μετασχηματισμών φαινόταν ότι θα μπορούσαν να δημιουργήσουν νέες υπηρεσίες στην οικονομία της Βαρκελώνης [...] Η Βαρκελώνη δεν είναι πρωτεύουσα, οπότε πραγματικά χρειάζεται να φτιάξει το δικό της τοπικό οικοσυστήμα, έτσι θέλησε [ο Trias] να ανοιχτεί στην καινοτομία. (Sisternas 2019)

Για τον Albert Civit, το νέο αυτό όραμα συνδέεται και με το γεγονός ότι η δυναμική των ΟΑ του 1992 είχε πια δώσει ότι ήταν να δώσει στην πόλη. Όπως σχολιάζει:

Η Βαρκελώνη πιστεύω ότι ήταν πολύ τυχερή πόλη λόγω της δυναμικής των Ολυμπιακών Αγώνων. Το 1992 ήταν μια μεγάλη χρονιά για την πόλη που έδωσε μια δυναμική για μεγάλο διάστημα. Ακόμα και η κρίση μετριάστηκε από αυτή την δυναμική. Όταν όμως φτάσαμε το 2012 αυτό αρχίζει πλέον να υποβαθμίζεται και προσπαθούμε να δώσουμε μια νέα ώθηση, να εφεύρουμε νέα πράγματα για την πόλη. (Civit 2019)

Το νέο σύνθημα (*mantra*) της πόλης περιγράφεται ως εξής: Βαρκελώνη, μια πόλη ενεργειακά αυτάρκης (*Ciutatauto sufficient*), με παραγωγικές γειτονιές και ανθρώπινη ταχύτητα, μια πόλη υπερ-συνδεδεμένη (*hiperconnectada*) με μηδενικές εκπομπές (Guallart 2012; 2015; 2014; Vives Tomàs 2017).

Το νέο *mantra* στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στις θέσεις και απόψεις του Vicent Guallart, Αρχιτέκτονα της πόλης την περίοδο 2011-2015 (*Arquitecteen cap*). Το βιβλίο του *The*

Self Sufficient City (Guallart 2012), αποτελεί ένα μανιφέστο για τις σύγχρονες πόλεις την εποχή της πληροφορίας (information age). Για τον Guallart, το ίντερνετ πρέπει να αποτελέσει παράγοντα μετασχηματισμού των σύγχρονων πόλεων καθώς η συνδεσιμότητα μπορεί να συμβάλει στην «ανθεκτικότητα κόντρα στην παγκόσμια κατάρρευση» (Guallart 2012, 5). Η επιλογή των λέξεων και της ορολογίας δείχνουν μια επιρροή από θεωρίες γύρω από τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό, την ανθεκτικότητα και τον αστικό μεταβολισμό¹⁰⁶. Τα κτίρια περιγράφονται ως οργανισμοί, οι πόλεις ως φυσικά συστήματα και ο άνθρωπος σαν μια βιοχημική μηχανή¹⁰⁷.

Εικόνα 33. Το νέο «Οικοσύστημα» της Βαρκελώνης (Πηγή: Δήμος Βαρκελώνης)

Η κατανόηση της λειτουργίας της οικονομίας στην εποχή της πληροφορίας θα βοηθήσει σύμφωνα με τον Guallart στην ένταξη και του αστικού σχεδιασμού στη διαδικασία αυτή, ενώ θα αλλάξει και το επίπεδο διακυβέρνησης των πόλεων. Γράφει χαρακτηριστικά στον επίλογο του βιβλίου:

«Επίλογος. Από τη Μετάπολη στο Υπεροικοσύστημα [hyperhabitat]. Η Μετάπολη είναι μια ασυνεχής μητρόπολη. Η συνδεδεμένη αυτόαρκτης πόλη αλλάζει την κλίμακα της διακυβέρνησης του κόσμου και μας μεταφέρει σε ένα μοντέλο-πόλης κράτους.» (Guallart 2012, 19).

Όλα τα παραπάνω θα αποτυπωθούν με σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο σύστημα διακυβέρνησης της Βαρκελώνης, με μία μάλιστα συγκροτημένη στρατηγική η οποία είχε στον πυρήνα της τις Τεχνολογίες Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών (ICT) (A. Garcia, Iglesias, και Tomàs 2015; González κ.ά. 2018; March και Ribera-Fumaz 2016; Rodríguez Álvarez 2015; Vives Tomàs 2017). Παράλληλα, θα συμπληρωθεί με μια κατεύθυνση ενίσχυσης της διεθνοποίησης της πόλης. Ο ρόλος των επιχειρήσεων και του

106. Βλ. σχετικά Κεφ. 2.4.3.2

107. Όπως αναφέρει «Πρέπει να χτίσουμε κτίρια σαν οργανισμούς, πόλεις σαν φυσικά συστήματα [...] Ο άνθρωπος σαν μια βιοχημική μηχανή» (Guallart 2012, 11-12)

ιδιωτικού τομέα θα είναι σημαντικός σε όλη αυτήν τη διαδικασία, καθώς ο Δήμος θα αναπτύξει όλο και μεγαλύτερες συνέργειες (Vives Tomàs 2017), γεγονός που θα οδηγήσει και σε έντονη κριτική (Castro κ.ά. 2013; Cano, Pradel, και Garcia 2016; Blanco, Salazar, και Bianchi 2019; Rodríguez Álvarez 2015; Artigues 2017).

4.3.2.4 ΤΟΜΕΣ ΣΤΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Στο επίπεδο διακυβέρνησης της πόλης θα υπάρξουν, υποστηρίζουμε, μια σειρά σημαντικών πρωτοβουλιών, με αλλαγές στη διοικητική δομή του Δήμου, δράσεις και έργα γύρω από τον ψηφιακό μετασχηματισμό δομών και υπηρεσιών. Παράλληλα, σημαντική θα είναι η ενίσχυση των συμπράξεων και της συνεργασίας με τον ιδιωτικό τομέα, με την δημιουργία νέων φορέων υπεύθυνων για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας καθώς και την ιδιωτικοποίηση υπηρεσιών του Δήμου.

Βασικό εργαλείο της προώθησης της νέας στρατηγικής για την πόλη ήταν η δημιουργία της Αντιδημαρχίας του Αστικού Οικοσυστήματος (*tinènciad'alcaldia d' Hàbitat Urbà*) με Αντιδήμαρχο τον Antoni Vives, που θα αναλάβει σχεδόν όλες τις αρμοδιότητες που αφορούν το σχεδιασμό του δομημένου περιβάλλοντος: πολεοδομικός σχεδιασμός, περιβάλλον, κατοικία, υποδομές, ICT, καθώς και την προβολή της πόλης (Sisternas 2019; Civit 2019). Με αυτόν τον τρόπο, επί της ουσίας, ένας φορέας ήταν υπεύθυνος για όλες τις πτυχές των αστικών παρεμβάσεων (Ajuntament de Barcelona 2013).

Για τον Albert Civit, η συγκρότηση του *'Hàbitat Urbà* ήρθε να καλύψει και ένα κενό στο πεδίο του αστικού μανάτζμεντ, εισάγοντας ταυτόχρονα μια νέα σχέση και προσέγγιση στο σχεδιασμό και τη διακυβέρνηση της πόλης.

Όταν ήρθαμε μετά το 2011 αυτό που παρατηρήσαμε ήταν ότι η πόλη είχε μια τεράστια εμπειρία στο σχεδιασμό αλλά είχε χάσει εμπειρία σε θέματα διαχείρισης [...] Ήταν ξεκάθαρο ότι οι αρχιτέκτονες είχαν χάσει την επαφή γύρω από σημαντικά θέματα της διαχείρισης μια πόλης. Όπως θέματα κινητικότητας και βιωσιμότητας [...] Το 2012 και στην Generalitat γίνονταν προσπάθειες όλοι οι άνθρωποι που δουλεύουν γύρω από την πόλη να μπουνέ σε μία στέγη [...] Έτσι φτιάξαμε το *'Hàbitat Urbà*, με την έννοια ότι δε θα ήταν μόνο οι πολεοδόμοι και οι αρχιτέκτονες, αλλά άνθρωποι που δουλεύαν γύρω από θέματα κινητικότητας, συμμετοχής, γεωγράφοι κ.α. Είχαμε και μια δυνατή πολιτική ηγεσία τον Toni Vives που έπεισε τον Δήμαρχο να βάλει όλους αυτούς τους ανθρώπους μαζί. Δεν ήταν κάτι εύκολο. (Civit 2019)

Η επόμενη καινοτομία σε θέματα διακυβέρνησης σχετίζεται με τη στρατηγική ICT της πόλης, την γενικότερη στρατηγική. Βασικός στόχος θα είναι η εισαγωγή νέων τεχνολογιών σε όλους τους τομείς παροχής υπηρεσιών στη πόλη (A. Garcia, Iglesias, και Tomàs 2015)¹⁰⁸ και γενικότερα η μετατροπή της πόλης σε υπόδειγμα στους συγκεκριμένους τομείς¹⁰⁹. Το πρόγραμμα θα έχει τρεις άξονες εργασίας (Àrea d' Hàbitat Urbà 2012): (α) ενίσχυση του ανταγωνισμού, (β) ψηφιακή μετάβαση (e-Administració) και (γ) κατάκτηση κορυφαίας θέσης παγκοσμίως στο πεδίο των Έξυπνων Πόλεων, και θα περιλαμβάνει σειρά δράσεων. Ανάμεσα τους:

- Δημιουργία του ιδρύματος Barcelona Mobile World Capital.
- Ανάπτυξη συνεργειών με εταιρίες αιχμής που θα συμβάλουν στον εκσυγχρονισμό των υποδομών.
- Δημιουργία του *Smart City Campus* μέσα στη ζώνη ανάπτυξης του @22
- Διοργάνωση του Smart Cities Expo.
- Ανάπτυξη της πλατφόρμας *City Protocol*.

108. Θα πραγματοποιηθούν πάνω από 18 έργα σε αυτή την κατεύθυνση (Ajuntament de Barcelona 2014)

109. Κατά τη διάρκεια της Δημαρχίας του Ττίας, η Βαρκελώνη πήρε αρκετά βραβεία για αυτές τις προσπάθειες, όπως το 2014 European Innovation Capital (European Union), το 2014 Challenge Award Mayor Bloomberg Philanthropies (Vincles Project) και το 2015 Juniper Research Ranking 1st Global Smart City.

Η λογική του City Protocol ήταν ακριβώς η διαδικασία εκσυγχρονισμού των υπηρεσιών του Δήμου μέσα από τη χρήση νέων τεχνολογιών και μια ανανεωμένη σχέση με τον ιδιωτικό τομέα. Το City Protocol ήταν ένα πιλοτικό εργαλείο ελέγχου των διαδικασιών της πόλης μέσα από δείκτες, σένσορες κ.α. Το πρόγραμμα αναπτύχθηκε σε συνεργασία με την Cisco και αφορούσε την διαμόρφωση επτά πιλοτικών υπηρεσιών στους τομείς του οδο φωτισμού, ενεργειακής αυτονομίας κυρίων και οικοδομικών τετραγώνων, τη διαχείριση του βρόχινου νερού, τα λεωφορεία, τις θέσεις στάθμευσης και την παροχή ίντερνετ σε επίπεδο γειτονιάς (Vives Tomàs 2017). Για τον συνεργάτη τότε του Δήμου Luis Falcon, πρωτοβουλίες όπως το City Protocol αποτελούν δείγματα για το πως θα μπορούσε να λειτουργήσει η δημόσια διοίκηση την εποχή των Big Data. Όπως σχολιάζει:

Οι πόλεις πρέπει να έχουν δυναμικά πρωτόκολλα, να έχουν κριτήρια στο σχεδιασμό. Όμως πάνω από όλα είναι σημαντικό οι διοικήσεις να κάνουν συμφωνίες με όλους αυτούς που ελέγχουν έναν μεγάλο αριθμό δεδομένων, και να τα μοιραστούν αυτά τα δεδομένα ώστε να σχεδιάσουμε την πόλη. Πρέπει να εντάξεις κάθε παίκτη, κάθε δυνατό εταίρο και να αρχίζεις να σχεδιάζεις την πόλη με ένα σύγχρονο τρόπο σκέψης. Αυτό που γίνεται σήμερα είναι να χρησιμοποιούμε φορντικά εργαλεία για να λύσουμε προβλήματα της μετα-φορντικής εποχής. Είναι πρόβλημα κουλτούρας και όχι εργαλείων και δυνατοτήτων. (Falcon 2019)

Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η ίδια η πολιτική εξειδίκευσης στους τομείς των νέων τεχνολογιών και των Έξυπνων Πόλεων θα οδηγήσει στην ενίσχυση του ρόλου του ιδιωτικού τομέα και των μεγάλων επιχειρήσεων στην πόλη. Την περίοδο 2011-2015 θα αναπτυχθούν συνεργασίες με μεγάλες εταιρίες (IBM, Indra, Cisco, Abertis Telecom, Schneider Electric, GDF Suez, Endesa) που θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη των νέων υπηρεσιών. Αυτό θα γίνει μέσω της χρήσης εργαλείων ΣΔΙΤ όπως και στην περίοδο των Ολυμπιακών Αγώνων (A. Garcia, Iglesias, και Tomàs 2015; Rodríguez Álvarez 2015).

Αλλά η συνεργασία και ο ρόλος του ιδιωτικού τομέα θα ενισχυθεί ευρύτερα:

Με τη συνεργασία ιδιωτικών φορέων στη συγκρότηση νέων οργανισμών, με τη συμμετοχή επιχειρήσεων στο πεδίο προώθησης της ανταγωνιστικότητας της πόλης και του *brand* Βαρκελώνη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η δημιουργία του οργανισμού *Barcelona Global* το 2011 με τη συμμετοχή πάνω από 200 επιχειρήσεων της πόλης και στόχο να κάνουν «*τη Βαρκελώνη μια από τις κορυφαίες πόλεις στον κόσμο στην προσέδκυση ταξιδιτών και οικονομικής δραστηριότητας*»¹¹⁰.

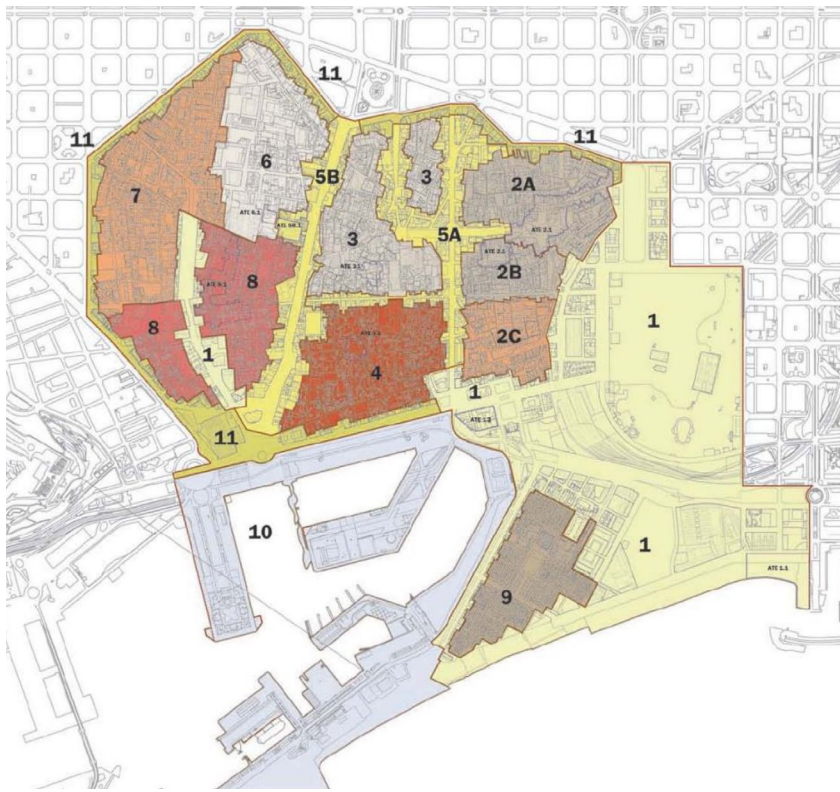
Μέσω της πολιτικής ιδιωτικοποιήσεων διαφόρων Δημοτικών Επιχειρήσεων σε τομείς των κοινωνικών υπηρεσιών, όπως η προσχολική εκπαίδευση, τα Δημοτικά γραφεία κηδειών (Serveis Funeraris de Barcelona), τα Δημοτικά παρκινγκ, η ύδρευση κ.α. (Baquero 2013a; El País 2011a; Rodríguez Álvarez 2015; A. Garcia, Iglesias, και Tomàs 2015).

Τέλος, μέσω της ίδιας της κατεύθυνσης των έργων, της ενίσχυσης των παρεμβάσεων της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στο χώρο και μιας πολιτικής αστικής μεγέθυνσης. Αυτό ήταν άλλωστε συμβατό με τις φιλελεύθερες ιδέες του CiU που δεν «*υιοθετούσε την άποψη που δαιμονοποιούσε τις επιχειρήσεις και τους επιχειρηματίες*» (Vives Tomàs 2017, 25). Αυτό θα γίνει διακριτό στις προτάσεις γύρω από μεγάλα έργα όπως η νέα γειτονιά καινοτομίας στο λιμάνι Blau@Ictinea ή το έργο *One Ocean Port Vell*. Το τελευταίο αφορούσε έργο παραχώρησης σε ιδιωτικό όμιλο της μαρίνας Port Vell ώστε να την επεκτείνει με τη δημιουργία θέσεων για *super-yacht* (Castro 2017; Castro κ.ά. 2013; Bernardos και Costa 2015). Σε μεγάλο βαθμό οι πρωτοβουλίες αυτές επικεντρώθηκαν στον τομέα του Τουρισμού, όπου έγινε προσπάθεια ενίσχυσης και επέκτασης των δραστηριοτήτων. Χαρακτηριστική ήταν

110. <https://www.barcelonaglobal.org/about-us/>

ΠΛΑΙΣΙΟ 8. PLAN DE USOS DE CIUTAT VELLA (2013)

Εικόνα 34. Χάρτης των τομέων παρέμβασης (Πηγή: Δήμος Βαρκελώνης)

LAND USE CHARACTERIZATION

RECIPIENT AREAS	
1	Av. Drassanes
5A	Laietana
5B	Rambia
11	Rondes
SATURATED AREA	
2C	La Libera
4	Gotic sud
7	Raval oest
8	Raval sud
INTERMEDIATE AREAS	
2A	Sant Pere
2B	Santa Caterina
3	Gotic nord
6	Raval nord
9	Barceloneta
EXCLUSION AREAS	
10	Port

Εικόνα 35. Χάρτης πυκνότητας τουριστικών δραστηριοτήτων (Πηγή: Δήμος Βαρκελώνης)

ACTIVITIES PER LINEAR KM

	0 activities/km
	10-20 activities/km
	20-30 activities/km
	30-40 activities/km
	more than 40 activities/km

POPULATION DENSITY BY SQM

	0-20 pers/sqm
	20-40 pers/sqm
	40-60 pers/sqm
	60-80 pers/sqm
	more than 80 pers/sqm

σε αυτή την κατεύθυνση η τροποποίηση του σχεδίου χρήσεων στην Παλιά Πόλη (*Plan de Usos de Ciutat Vella*) το 2013 ώστε να μπορεί να υποδεχθεί νέες τουριστικές χρήσεις (Baquero 2013b; La Vanguardia 2013). Το σχέδιο είχε εγκριθεί το 2010 στην κατεύθυνση προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς από τις τουριστικές πιέσεις (Bernardos και Costa 2015). Σύμφωνα με τις νέες προβλέψεις εγκρίνονταν 11 νέες μονάδες ενώ υπήρχαν προβλέψεις για τη δημιουργία άλλων 400 (A. Garcia, Iglesias, και Tomàs 2015).

4.3.2.5 ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

Στο επίπεδο των έργων και των γενικότερων αστικών παρεμβάσεων θα υπάρξουν επίσης δράσεις, αν και η κρίση ασφαλώς δεν θα δημιουργήσει ένα ευνοϊκό κλίμα. Όλα θα παρουσιαστούν σε σχετική έκδοση του Δήμου *Plans i Projectes de Barcelona 2011-2015* (Guallart, BÀrcena, και Gratacòs 2015)

Το πρόγραμμα του Δήμου θα περιλαμβάνει επτά τομείς δράσεων, οι οποίοι περιγράφονται με τη λογική επτά χωρικών συστημάτων. Οι τομείς θα είναι η κατοικία, ο εξοπλισμός της πόλης, ο δημόσιος χώρος, η κινητικότητα, το φυσικό περιβάλλον, η έξυπνη πόλη και η αυτάρκης πόλη.

Οι σημαντικότερες από τις παραπάνω δράσεις-έργα ομαδοποιούνται σε χωρικά συστήματα, που καθορίζουν και τους στόχους και την ταυτότητα του σχεδιασμού: Τα πρώτα δύο συστήματα αφορούν τη Diagonal. Όπου από τη μία μεριά δημιουργείται ένας άξονας καινοτομίας κατά μήκος της κεντρικής λεωφόρου της πόλης, με μια σειρά έργων (Smart City Campus, @22, Fundancio BIT etc.) να συγκροτούν ένα cluster με δραστηριότητες σε τομείς αιχμής. Από την άλλη μεριά, η δημιουργία νέων χώρων πρασίνου μέσα και από τις παρεμβάσεις της Sagrera, η νέα Plaza Glories και άλλοι δημόσιοι χώροι φτιάχνουν ένα νέο πράσινο δίκτυο. Τα επόμενα δύο συστήματα σχετίζονται με την αξιοποίηση και ανάδειξη των λόφων της πόλης (Montjuic, Tres Turons). Οι παρεμβάσεις προστασίας και ανάδειξης της ταυτότητας των παραδοσιακών-ιστορικών συνόλων της πόλης συγκροτούν ένα ακόμη σύστημα. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε σε έργα και παρεμβάσεις που θα οδηγήσουν στην ενοποίηση της πόλης με την οροσειρά της Collserola και θα εντάξουν αυτόν τον σημαντικό περιβαλλοντικό πόρο στην καθημερινότητα της πόλης. Το τελευταίο σύστημα αφορά τη ζώνη του ποταμού Besosό που παρουσιάζει στοιχεία έντονης κοινωνικής, οικονομικής και περιβαλλοντικής υποβάθμισης.

Για τη Διευθύντρια Έργων της Διεύθυνσης Αστικού Οικοσυστήματος, οι παρεμβάσεις στο επίπεδο του δημόσιου χώρου, όπως η νέα Plaza las Glories ήταν οι σημαντικότερες διότι έφεραν το όραμα του Trias στο επίπεδο της πόλης και των πολιτών. Όπως αναφέρει:

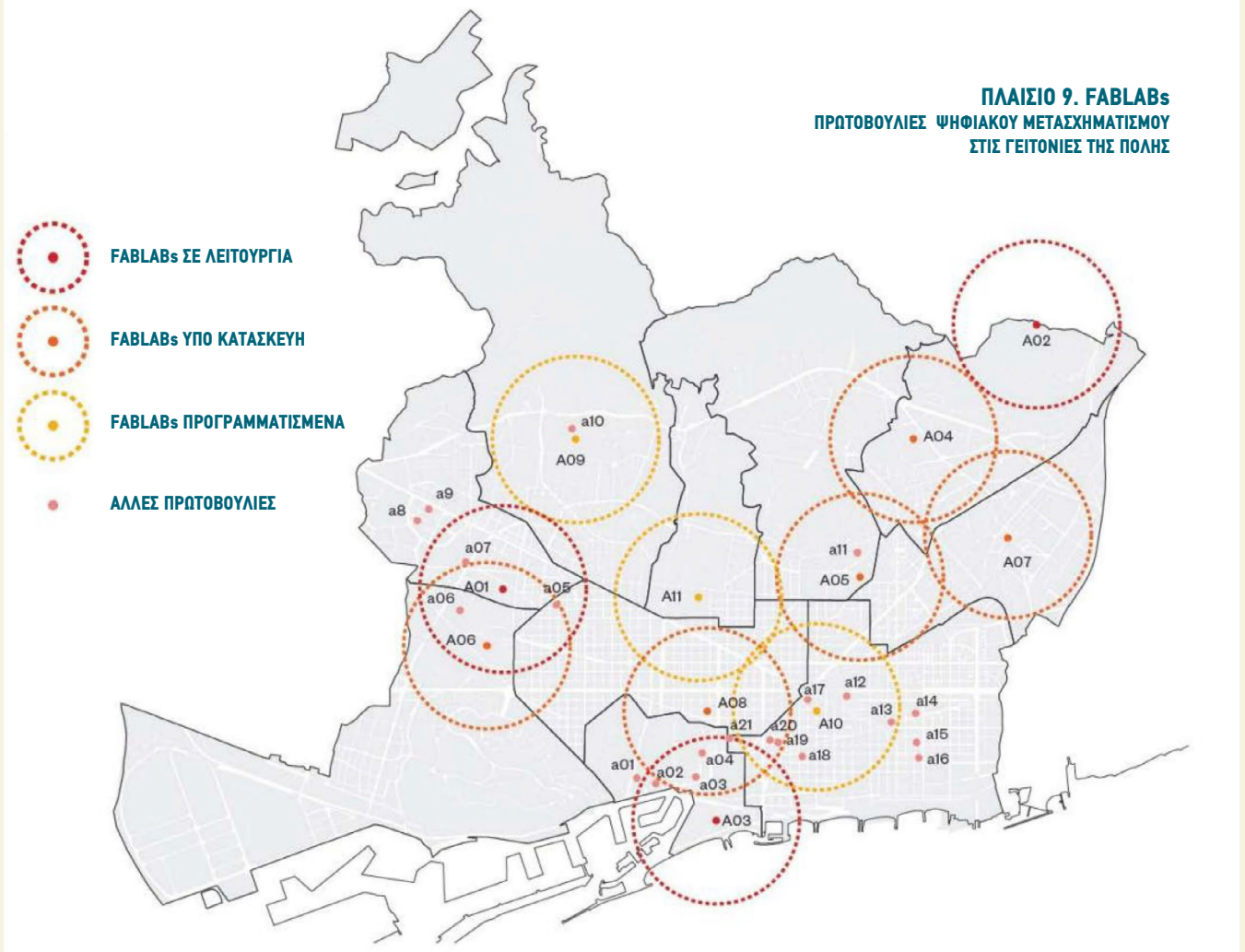
«Με αυτόν τον τρόπο ο περισσότερος κόσμος καταλάβαινε ότι με το να επιστρέψει το πράσινο στην πόλη τα μελλοντικά έργα δεν ήταν αφηρημένες τεχνολογικά ή «σουπερ» καινοτόμες δράσεις. Αντίθετα ήταν πολύ απτές, βάζοντας το πράσινό πάλι στην πόλη, δίνοντας νέα κατεύθυνση σε θέματα κινητικότητας, προωθώντας τις δημόσιες συκοινωνίες.»(Sisternas 2019)

Ένα ακόμη σημαντικό έργο σύμφωνα με τη Maria Sisternas είναι η δημιουργία των Fablabs¹¹¹. Η ιδέα γύρω από αυτούς τους τοπικούς χώρους καινοτομίας ήταν ότι η ψηφιακή μετάβαση δεν θα έρθει από τις επιχειρήσεις αλλά από την ενδυνάμωση και εκπαίδευση των νέων σε θέματα τεχνολογιών αιχμής. Το πρόγραμμα των Fablabs περιλάμβανε το άνοιγμα δημόσιων κτιρίων στις πιο υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης, με τον κατάλληλο τεχνολογικό εξοπλισμό και αντίστοιχα εκπαιδευτικά προγράμματα (Sisternas 2019).

Ο Δήμος θα συγκροτήσει ένα αρκετά φιλόδοξο σχέδιο ενεργοποίησης της κτηματαγο-

111. <https://ajuntament.barcelona.cat/digital/en/digital-empowerment/digital-education-and-training/fab-labs>

**ΠΛΑΙΣΙΟ 9. FABLABs
ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΨΗΦΙΑΚΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΣΤΙΣ ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ**

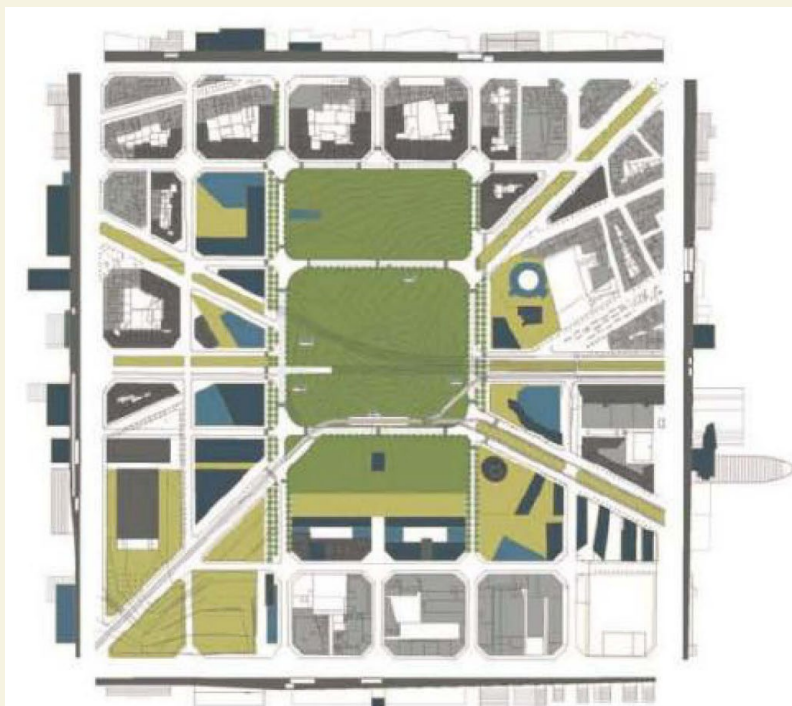

Εικόνα 36. FABLABs Masterplan (Πηγή: Δήμος Βαρκελώνης)

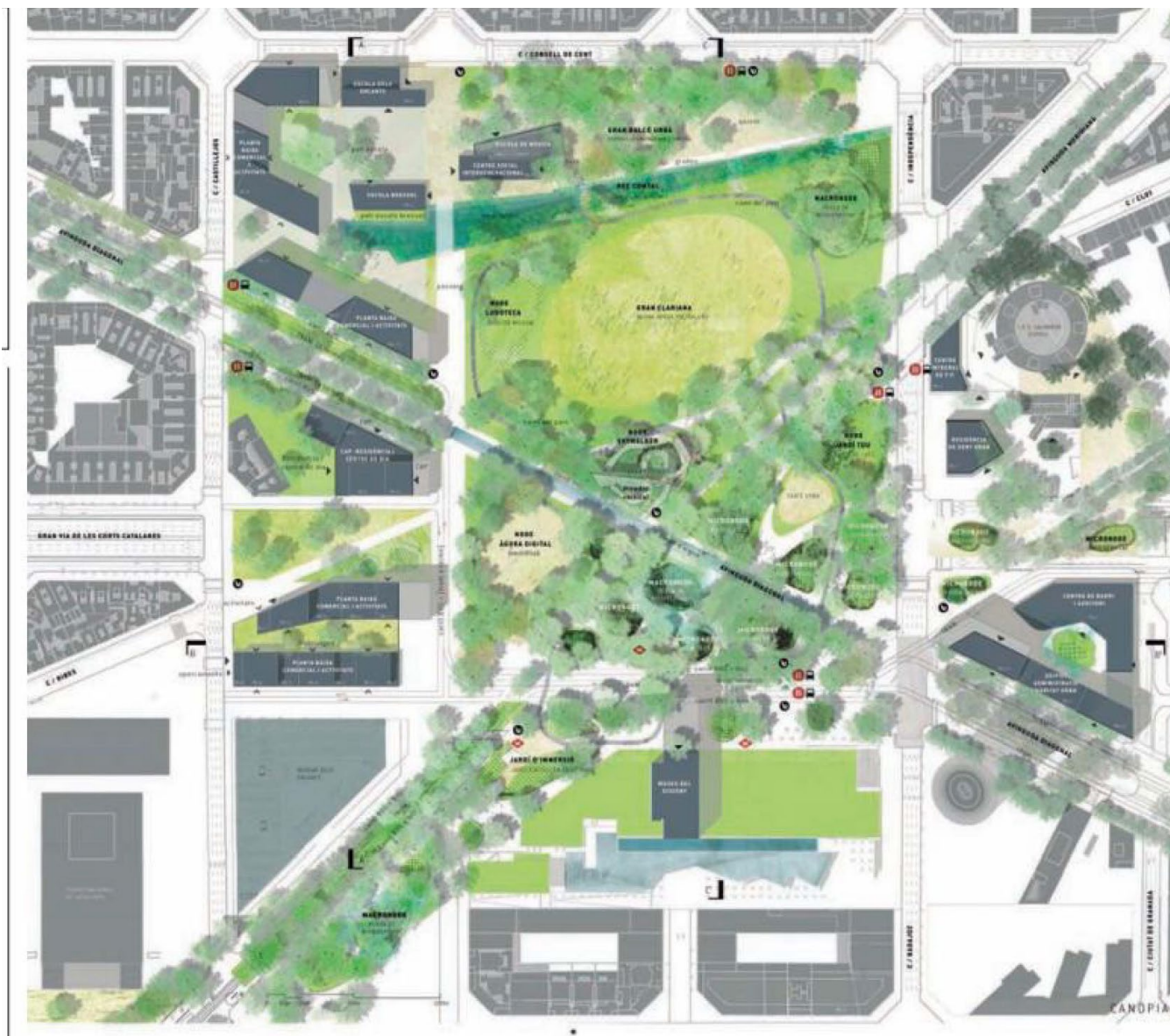
ΠΛΑΙΣΙΟ: 10 ΑΝΑΠΛΑΣΗ GLORIES "ΠΑΛΙΕΣ" ΚΕΝΤΡΙΚΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

Η ανασυγκρότηση των κεντρικότητων της πόλης στο πλαίσιο του αστικού μετασχηματισμού της πόλης θα είναι χαρακτηριστικό της στρατηγικής της πόλης από την δεκαετία του 1980. Η μετατροπή της Glories από ένα μεταφορικό κόμβο σε ένα μητροπολιτικό δημόσιο χώρο, κέντρο ενός νέου επιχειρηματικού κέντρου έχει ξεκινήσει με τους Ολυμπιακούς Αγώνες, και θα συνεχιστεί τις επόμενες δεκαετίες. Το 2011 θα ξεκινήσει η νέα φάση της ανάπλασης με την πρόταση για την δημιουργία του δημόσιου χώρου. Ο Δήμος θα διεξάγει αρχιτεκτονικό διαγωνισμό και το πρώτο βραβείο βρίσκεται στη διαδικασία υλοποίησης.

Εικόνα 37. Το σχέδιο τροποποίησης του PGM του 1976, ώστε να εξασφαλιστούν θεσμικά οι νέοι κοινόχρηστοι χώροι. (Πηγή: Δήμος Βαρκελώνης)

Εικόνα 39. Το πρώτο βραβείο του Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού (Πηγή: Δήμος Βαρκελώνης)

Εικόνα 38. Άποψη του χώρου το 2015. (Πηγή: Δήμος Βαρκελώνης)

ράς και των ιδιωτικών έργων που είχαν παγώσει λόγω της κρίσης και της φούσκας ακινήτων. Με το *Pla Empenta*, ο Δήμος στόχευε μέσω της χρήσης δημόσιων πόρων να βοηθήσει στην επανεκκίνηση έργων, με αντάλλαγμα την ένταξη νέων κοινωνικών χρήσεων στις αναπτύξεις που θα εντάσσονταν στο πρόγραμμα (La Vanguardia 2011). Το πρόγραμμα αφορούσε 18 περιοχές, αποτελώντας ταυτόχρονα και μέρος της πολιτικής του Δήμου στον τομέα της κοινωνικής κατοικίας (Guallart, Bàrcena, και Gratacòs 2015). Βέβαια οι δυσκολίες που έφερνε η ύφεση δεν επέτρεψαν την ολοκλήρωση του προγράμματος.

4.3.2.6 ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η κρίση έφερε τα θέματα της κοινωνικής πολιτικής και της κατοικίας στην καθημερινή ατζέντα της διακυβέρνησης της πόλης. Όπως ήδη αναφέραμε, μεγάλο μέρος της κριτικής επικεντρωνόταν σε αυτά τα ζητήματα (Castro κ.ά. 2013; A. Garcia, Iglesias, και Tomàs 2015; Bernardos και Costa 2015; Cano, Pradel, και Garcia 2016; Blanco, Salazar, και Bianchi 2019), κατηγορώντας το CiU ότι ακολουθούσε μια ανοιχτά νεοφιλελεύθερη πολιτική (Montaner 2014) αδιαφορώντας για θέματα όπως η κατοικία ή οι πολιτικές υποστήριξης της εργασίας (Cano, Pradel, και Garcia 2016). Όπως σχολιάζει χαρακτηριστικά ο Josep Maria Montaner¹¹²:

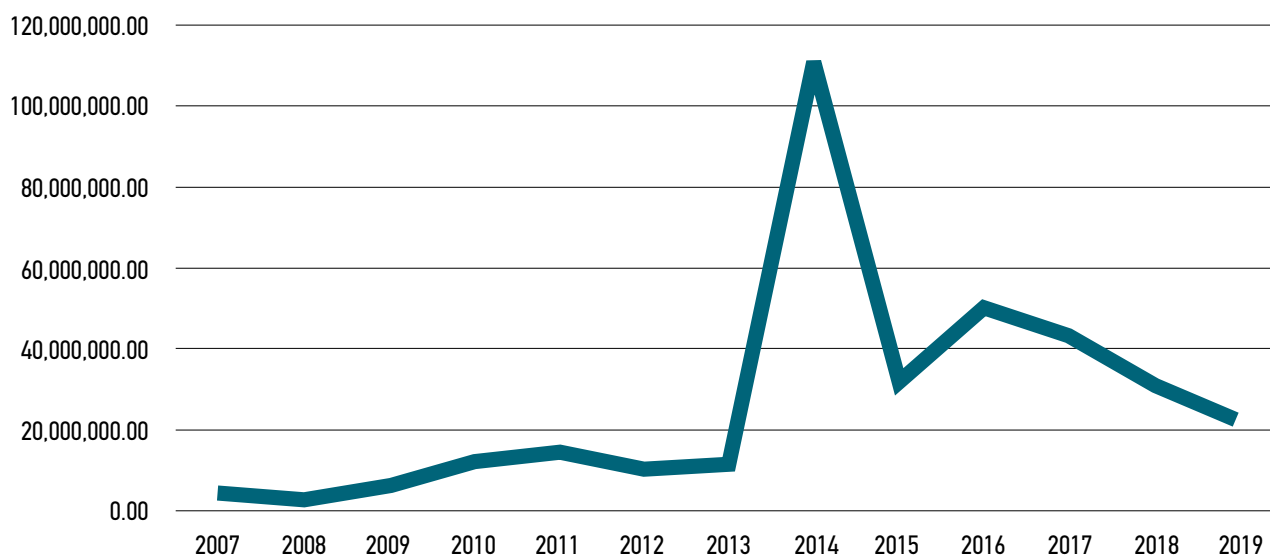
«Σήμερα η Βαρκελώνη ακολουθεί τους νόμους της ελεύθερης αγοράς, κάτι που πολλές πόλεις προσπαθούν να αντιμετωπίσουν, να διορθώσουν και να ανακατευθύνουν. Η ατζέντα του Δημοτικού Συμβουλίου καθορίζεται από αυτούς που έχουν συγκεντρώσει τα μεγαλύτερα κεφάλαια στον τουρισμό, τη κτηματαγορά, τις τράπεζες και τα μίντια. Οι Ξενοδόχοι δεν αποφασίζουν μόνο την πολιτική γύρω από τις νέες άδειες, αλλά, όπως στην περίπτωση της Via Laietana, προωθούν έργα που είναι προς όφελός τους. Οι στόχοι και οι συμφωνίες κρύβονται, αν και τα γενικά χαρακτηριστικά του παιχνιδιού των συμφερόντων είναι ξεκάθαρα: η νεοφιλελεύθερη ανοικοδόμηση της πόλης, υποβοηθούμενη από τα οικονομικά συμφέροντα που την κινούν. Αν πριν από δύο δεκαετίες οι περισσότερες επενδύσεις στην πόλη ήταν δημόσιες, σήμερα είναι ιδιωτικές. (Montaner 2014)

Πράγματι, όπως ήδη αναφέραμε, η ιδιωτική πρωτοβουλία θα παίξει αναβαθμισμένο ρόλο την περίοδο 2011-2015, γεγονός πάνω στο οποίο θα βασιστεί η συγκεκριμένη κριτική. Επιπλέον, η στροφή στην ανταγωνιστικότητα, σύμφωνα με αρκετούς μελετητές, θα επηρεάσει τις πολιτικές κοινωνικής συνοχής σε τομείς που σχετίζονται με την απασχόληση (Cano, Pradel, και Garcia 2016). Παρόλα αυτά, υποστηρίζουμε ότι η κατάσταση είναι πιο πολύπλοκη, και πως αυτή η ενίσχυση των ιδιωτών αντανάκλα περισσότερο μια πρώτη περίοδο της διακυβέρνησης. Σύμφωνα με τη Maria Sisternas (2019), η συγκεκριμένη ανάδειξη αυτών των χαρακτηριστικών διακυβέρνησης ήταν και θέμα πολιτικής κριτικής με έναν αυτοτελή τρόπο, και επομένως δεν στηριζόταν απαραίτητα σε πραγματικά στοιχεία και δεδομένα.

Αυτό γίνεται αρκετά εμφανές στην περίπτωση των πολιτικών γύρω από την κατοικία. Οι πολιτικές στο συγκεκριμένο τομέα κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Trias θα στηρίζονται σε πέντε βασικούς άξονες (α) Περιορισμός της απώλειας κατοικίας σε ομάδες πληθυσμών που βρίσκονται στα όρια της φτώχειας (β) Επέκταση της δημόσιας γης που αφορά έργα κατοικίας, κάτι που στόχευε να κάνει το *Pla Empenta*. (γ) Επέκταση της Κοινωνικής Κατοικίας *Pla 100x1000* (δ) προώθηση μέτρων ενίσχυσης της ποιότητας της κατοικίας, προσβασιμότητα, ενεργειακή απόδοση κ.α. (ε) και, τέλος, ανάπτυξη διαλόγου με φορείς της κοινωνίας των πολιτών.

Το παραπάνω πρόγραμμα θα ενισχυθεί και από την εξασφάλιση των απαραίτητων χρηματοδοτήσεων, όπου θα επενδυθούν πάνω από 100 εκατ. €, ποσό πρωτοφανές για τα

112. Αρχιτέκτονας, Καθηγητής στην ETSAB και Σύμβουλος υπεύθυνος για θέματα Κατοικίας (Regidord Habitatge i Rehabilitaci) κατά τη διάρκεια διακυβέρνησης της Ada Colau (2015-2019).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9 ΔΗΜΟΣ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΣΤΟ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ (2007-2019)**ΔΑΠΑΝΕΣ ΣΕ ΕΚΑΤ €****ΔΑΠΑΝΕΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ
ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ 2010-2019**

2010	0.5%	2011	0.6%	2012	0.4%	2013	0.6%	2014	4.3%	2015	1.2%	2016	2.1%	2017	1.6%	2018	1.1%	2019	0.9%
------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

δεδομένα της πόλης. Από την ανάλυση του προϋπολογισμού του Δήμου, όπως βλέπουμε στο Διάγραμμα 10 προκύπτει ότι σε επίπεδο χρηματοδότησης θα υπάρξει μια πολύ μεγάλη επένδυση σε θέματα πρόσβασης της κατοικίας την περίοδο 2011-2015. Αυτό ήταν κάτι που θα αναγνωρισθεί αργότερα. Αντίστοιχη θα είναι η εικόνα στον τομέα των Κοινωνικών Δικαιωμάτων και της Πρόνοιας. Όπως παρατηρεί ο Luis Torrens

«Τα πρώτα δύο χρόνια η διάθεση ήταν φιλική προς τις επιχειρήσεις. Ότι θα πρέπει να φτιάξουμε ευνοϊκό κλίμα, να ενισχύσουμε την επιχειρηματικότητα κ.α. Αλλά τον τελευταίο χρόνο, στον τομέα της Πρόνοιας και των Δικαιωμάτων η αρμόδια Αντιδήμαρχος [Maite Fandos] κατ'άλλαβε ότι το κοινωνικό ζήτημα είχε φτάσει στα άκρα [...] Αυτό που έκανε ήταν να δώσει πρώτη φορά επιδόματα στις οικογένειες με παιδιά που βρισκόταν κάτω από το όριο της φτώχειας. Το δεύτερο είχε να κάνει με την Barcelona Activa, τη δημοτική εταιρεία που ασχολείται με θέματα απασχόλησης και προώθησης της οικονομίας. Στην αρχή είχαν επικεντρωθεί σε θέματα επιχειρηματικότητας, έξυπνων πόλεων, κάτι που είχε πολύ μικρό αντίκτυπο στην απασχόληση. Κάνανε δύο πράγματα. Ένα bonus για εταιρείες που προσλαμβάναν άτομα που βρισκόταν στα όρια κοινωνικού αποκλεισμού, και η Maite Fandos έφτιαξε ένα πρόγραμμα για την αντιμετώπιση της μακροχρόνιας ανεργίας, το *Labora*. (Torrens Melich 2018)

Στην ίδια λογική ο προϋπολογισμός για το 2015 σε θέματα κοινωνικής πρόνοιας και προστασίας θα αγγίξει τα 265 εκατ. €, το μεγαλύτερο ποσό που είχε δαπανήσει μέχρι τότε η πόλη. Όμως η ένταση της κρίσης δε μπόρεσε εύκολα να καμφθεί. Οι κοινωνικές ανισότητες ανάμεσα στις γειτονιές της πόλης αυξήθηκαν σημαντικά. Για παράδειγμα τα εισοδήματα στην Pedralbes ήταν έξι φορές μεγαλύτερα από την Trinitat Nova¹¹³. Μαζί με τις ανισότητες θα έρθει και η κριτική και η αμφισβήτηση.

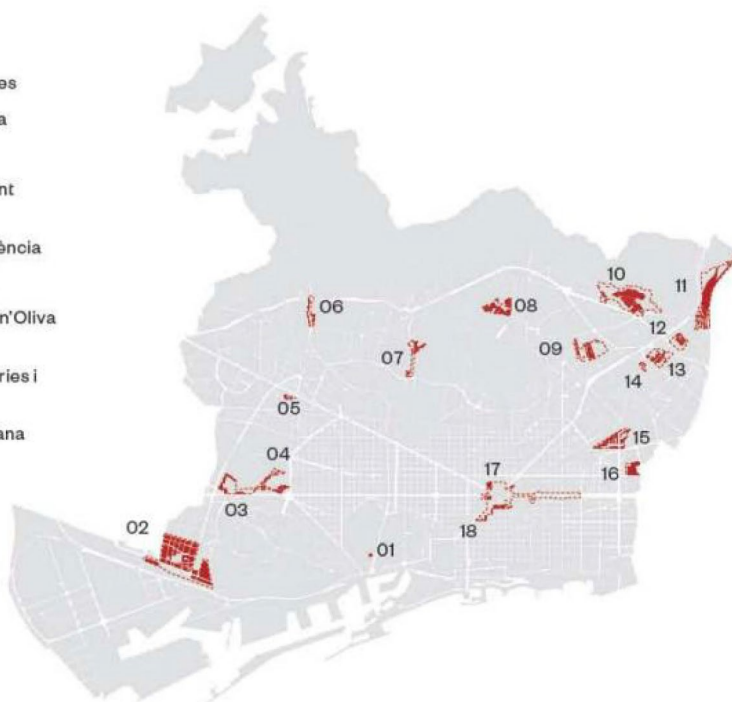
113. https://www.ara.cat/societat/Barcelona-Trias_0_1328867170.html

ΠΛΑΙΣΙΟ 11. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ (2011-2015)

Pla Empenta

01	PEMU Arc del Teatre / Lancaster	10	MPGM Barri de Roquetes
02	MPGM La Marina del Prat Vermell	11	Pla Director de Vallbona
03	MPGM Can Batlló - Magòria	12	MPGM Trinitat Vella
04	MPGM Ordenació viària barri d'Hostafrancs	13	MPGM Casernes de Sant Andreu
05	MPGM Europa - Anglesola	14	PERI Lanzarote / Residència
06	MPGM Les vores de Via Augusta	15	MPGM Sector de Prim
07	MPGM Avinguda de Valldaroca	16	MPGM Guipúscoa / Ca n'Oliva / Binèfar
08	MPGM Vall d'Hebron	17	MPGM Plaça de les Glòries i entorns
09	PERI Barri de Porta	18	MPGM Glòries - Meridiana Sud

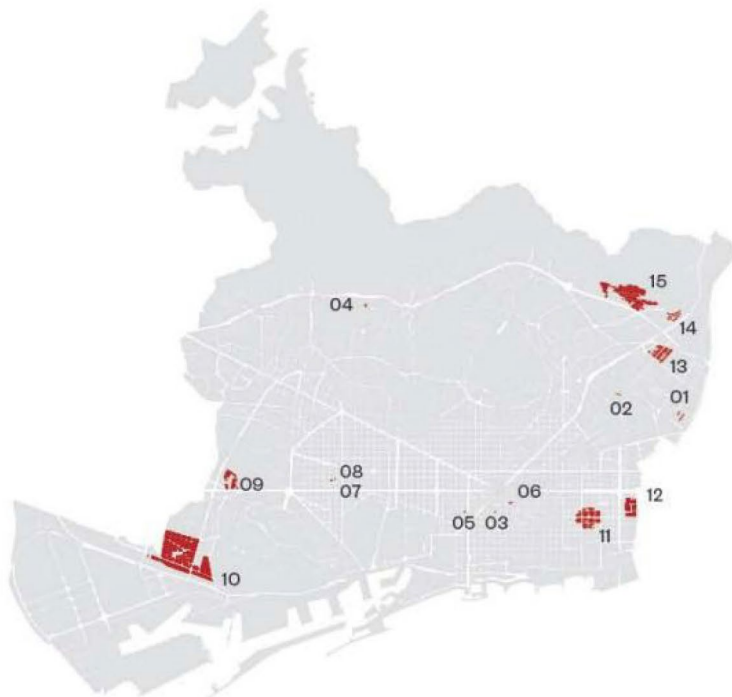
Pla 100x1000

1a línia d'actuació

01	Bon Pastor Edifici F2
02	Fabra i Coats
03	Tànger - Àlaba
04	Quatre Camins
05	Alí Bei
06	Glòries
07	Germanetes - Viladomat
08	Germanetes - Borrell

2a línia d'actuació

09	Can Batlló
10	La Marina del Prat Vermell
11	Poblenou
12	Besòs
13	Casernes de Sant Andreu
14	Trinitat Nova
15	Roquetes

4.3.2.7 ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ

Πлσιάζοντας στις εκλογές του 2015 η διακυβέρνηση του Trias έδειχνε ήδη έντονα σημάδια κόπωσης με την κριτική και τις αντιδράσεις να εντείνονται.

Η κρίση και η ύφεση αδιαμφισβήτητη ήταν ο βασικός παράγοντας που έβαλε εμπόδια στο φιλόδοξο πολιτικό πρόγραμμα αστικού μετασχηματισμού της πόλης, που σύμφωνα με το Joaquim Sabaté κατέληξε σε «*πυροτεχνήματα*» (Sabaté 2018). Πέρα από την ανάπλαση της Plaça de les Glòries, τα περισσότερα σχέδια δεν υλοποιήθηκαν. Το star project της προεκλογικής καμπάνιας του 2011, η γειτονιά καινοτομίας στο λιμάνι η Blau@ Ictínea, έμεινε στο επίπεδο της αρχικής ιδέας. Η βελτίωση της σχέσης μεταξύ της πόλης και του ορεινού όγκου της Collserola (*Portes de Collserola*) επίσης δεν προχώρησε. Αυτό που θα είναι κυρίαρχο θα είναι η εικόνα μιας γενικότερης επενδυτικής στασιμότητας, γεγονός που θα φανεί και στις επενδύσεις στις βασικές υποδομές της πόλης. Ταυτόχρονα η κρίση θα εντείνει και τα κοινωνικά προβλήματα, οδηγώντας σε έκρηξη των κοινωνικών ανισοτήτων. Η πρόσβαση στην κατοικία σε συνδυασμό με θέματα διαχείρισης του Τουρισμού θα αναδειχθούν στα σημαντικότερα ζητήματα της πόλης. Βέβαια είναι αμφίβολο αν θα μπορούσαν να δοθούν λύσεις μόνο με την παρέμβαση του Δήμου. Στην πραγματικότητα τα κοινωνικά προβλήματα, και ιδιαίτερα αυτό της κατοικίας, ήταν πολύ μεγάλα για να αντιμετωπιστούν (Sisternas 2019), όπως θα δείξει και η εμπειρία της επόμενης διακυβέρνησης του ΒComú.

Για τον Albert Civit όμως, το σημαντικότερο πρόβλημα βρισκόταν στην αδυναμία να μεταφερθεί στους πολίτες το έργο που είχε γίνει (Civit 2019). Όπως αναφέρει:

Πιστεύω ότι το όραμα που είχαμε ήταν πολύ επιτυχημένο γιατί βλέπεις σήμερα όλες αυτές τις πόλεις να προχωράνε προς αυτές τις ιδέες. Αλλά είχαμε το πρόβλημα ότι οι πολίτες δεν καταλάβαιναν τη χρηστικότητα αυτού του οράματος. Πίστευε ο κόσμος ότι αυτός είναι ένας πολύ ωραίος τρόπος να βλέπεις την πόλη αλλά δεν είναι χρήσιμος για την καθημερινή ζωή. Και εμείς δεν καταφέραμε να το μεταφέρουμε καλά. Αντίθετα, η Colau και η Sanz εξήγησαν στον κόσμο ότι το μοντέλο τους ήταν χρήσιμο για αυτούς. Το μοντέλο μας ήταν χρήσιμο για την πόλη αλλά όχι για τους πολίτες. Αυτό ήταν το πρόβλημά μας (Civit 2019)

Το πως κρίνουν οι πολίτες τις πολιτικές αναδεικνύει κατά τη γνώμη μας το δεύτερο παράγοντα που ενίσχυσε τους πολιτικούς μετασχηματισμούς στη Βαρκελώνη μετά το 2015, και αφορά τις ίδιες τις πολιτικές επιλογές που έκανε η διακυβέρνηση του Trias. Η σκληρή λιτότητα στο επίπεδο της Καταλανικής Κυβέρνησης, με μια πολιτική ιδιωτικοποιήσεων, ενίσχυσης του τουρισμού και αστικής μεγέθυνσης στο Δήμο της Βαρκελώνης σε συνδυασμό με την δυσάρεσκεια γύρω από τις οικονομικές επιπτώσεις της κρίσης θα οδηγήσουν σε συνολική αμφισβήτηση. Το θέμα του Τουρισμού θα είναι χαρακτηριστικό, καθώς από μια πολιτική ενίσχυσης μέσα από έργα όπως η νέα μαρίνα πολυτελείας του Port Vell, η τροποποίηση των χρήσεων γης στη Ciutat Vella κ.α, ο Δήμος θα αναγκαστεί να αναζητήσει πολιτικές ρυθμίσεις και περιορισμού. Το 2014 ένα επεισόδιο με γυμνούς Ιταλούς Τουρίστες στην Barceloneta θα οδηγήσει σε μια έκρηξη οργής του ντόπιου πληθυσμού γεγονός που θα εντείνει τις πιέσεις προς την κυβέρνηση. Στην γενικότερα εικόνα θα πρέπει να βάλουμε τις αντιδράσεις γύρω από την διαχείριση του ζητήματος του κοινωνικού κέντρου του Can Vies, αλλά και τα σκάνδαλα φοροδιαφυγής του πρώην Προέδρου της Καταλονίας και ιστορικού στελέχους του CiU, Jordi Rujol.

Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν να δημιουργηθεί μια γενικότερη αίσθηση στην πόλη ότι οι πολιτικές είναι ανεπαρκείς, ευνοούν τα μεγάλα οικονομικά συμφέροντα της πόλης (Sisternas 2019; Vives Tomàs 2017) και ότι θα πρέπει να δοκιμαστούν διαφορετικά μοντέλα.

Την κατάσταση αυτή θα εκμεταλλευτούν οι υπόλοιποι πολιτικοί σχηματισμοί και κυρίως το ΒComú, όπου θα αναδειχθεί ο βασικός ανταγωνιστής του CiU. Με το θέμα της ανεξαρτησίας να μην θεωρείται ακόμη κυρίαρχο και τις κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης στο επίκεντρο, το ΒComú θα πολώσει την κατάσταση παρουσιάζοντας τον Triaś σαν υπερασπιστή των ελίτ και του status quo που οι πολιτικές του αδιαφορούσαν για τις φτωχές περιοχές της πόλης (Gillespie 2019; Sisternas 2019). Η επιρροή του άλλωστε στις περιοχές αυτές θα είναι σημαντική (όπως θα φανεί και από τα εκλογικά αποτελέσματα) ενεργοποιώντας τα τοπικά κοινωνικά δίκτυα.

Αυτό το αναγνώρισε και ο πρώην Αντιδήμαρχος της Βαρκελώνης, ο Antoni Vives. Όπως χαρακτηρηστικά αναφέρει περιγράφοντας την εκλογική ήττα του 2015:

Στις 24 Μαΐου του 2015 χάσαμε τις τοπικές εκλογές [...] Η ήττα σε βάζει στη θέση σου. Χάσαμε απέναντι σε μια πολιτική επιλογή που είχε φτιαχτεί πολύ γρήγορα, από τα κάτω, σε συμμαχία με αυτούς που ήταν στο περιθώριο. Η Ada Colau, η νέα Δήμαρχος και η ομάδα της, μας έδωσαν ένα αυθεντικό μάθημα για το τι είναι πολιτική καμπάνια στη σύγχρονη εποχή: Τοποθετήσου στα όρια του επίσημου πολιτικού κατεστημένου, κεφαλαιοποίησε πάνω στο δίκαιο αγώνα γύρω από τα κοινωνικά δικαιώματα και την υπεράσπιση των πιο αδύναμων, δώσε νέο τόνο στην πολιτική επικοινωνία, casual, αυθεντικό, απελευθερωμένο από κάθε ίχνος του κατεστημένου που επηρέαζε τη δική μας πρόταση, όσο δυνατή και αν ήταν. Μέσα στον παλμό των πιο δυναμικών γειτονιών. (Vives Tomàs 2017, 5)

Η νίκη του ΒComú το 2015, θα εγκαινιάσει μια νέα περίοδο μετασχηματισμών για την πόλη, όπου οι προσπάθειες προώθησης ενός διαφορετικού μοντέλου θα συνυπάρχουν με την άνοδο του κινήματος της ανεξαρτησίας.

4.3.3 Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ ΒCOMU (2015-2019)

4.3.3.1 ΧΤΙΖΟΝΤΑΣ ΜΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΑΤΖΕΝΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ: ΤΟΜΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΧΕΙΕΣ

Το Μάιο του 2015 το *Barcelona en Comú* θα κερδίσει τις εκλογές συγκροτώντας κυβέρνηση μειοψηφίας με Δήμαρχο την ακτιβίστρια του *PAH*, Ada Colau. Η νίκη του BeC αποτελεί ένα σημείο τομής τόσο για την τοπική πολιτική σκηνή της Βαρκελώνης, όσο και ευρύτερα, αναδεικνύοντας το σημαντικό ρόλο που έπαιξαν την περίοδο της κρίσης τα κοινωνικά κινήματα στη διαδικασία συγκρότησης νέων πολιτικών υποκειμένων¹¹⁴. Το BeC θα αναλάβει τη διακυβέρνηση της πόλης θέλοντας να υλοποιήσει ένα πρόγραμμα συνολικού μετασχηματισμού τού τρόπου με τον οποίο γινόταν μέχρι τότε η πολιτική στη Βαρκελώνη. Ο λόγος τους θα είναι ιδιαίτερα καταγγελτικός, με την ίδια την Ada Colau να χαρακτηρίζει την προηγούμενη διοίκηση του CiU ως «μαφία» (Ríos 2015). Τα προβλήματα της πόλης εντοπίζονταν στη διαφθορά των πολιτικών κομμάτων, τη διαπλοκή τους με διάφορα οικονομικά συμφέροντα, στις ιδιωτικοποιήσεις των κοινωνικών υπηρεσιών, την αδιαφάνεια στη λήψη αποφάσεων και σε ένα μοντέλο ανάπτυξης προσανατολισμένο στον τουρισμό και την αναψυχή, το οποίο φέρνει αναπόδραστα και την κερδοσκοπία (Montaner 2014; Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017; Blanco, Salazar, και Bianchi 2019).

Το τελευταίο σημείο είναι αρκετά σημαντικό, καθώς για το *Barcelona en Comú* η κριτική εστιαζόταν συνολικά στις αναπτυξιακές λογικές, οπότε ήταν αναγκαία μια επαναποθέτηση του Μοντέλου Βαρκελώνης (Montaner 2015b; 2015a; Bohigas 2019; Torrens Mèlich 2018). Όπως σχολιάζει σχετική ανακοίνωσή τους:

«Θέλουμε να κλείσουμε τις πληγές της Βαρκελώνης που για πολύ καιρό βρισκόταν στα χέρια της μεγάλης πολεοδομικής κλίμακας που ευνοούσε μόνο τα μεγάλα ξενοδοχεία και τα λόμπι της κτηματαγοράς και ξέρει μόνο από το μαζικό τουρισμό, την πολυτελή κατανάλωση και την αποπλανητική ιδέα πίσω από την έξυπνη πόλη» (Barcelona en Comú 2015)

Η συγκεκριμένη άποψη οδήγησε σύμφωνα με τον Διευθυντή της Barcelona Regional σε μια μεγάλη δυσκολία συνεργασίας με τη νέα διοίκηση της πόλη σε θέματα μεγάλων αστικών παρεμβάσεων και πολιτισμού.

«Έχουμε πρόβλημα με την παρούσα κυβέρνηση. Ερχόμαστε από μια περίοδο όπου η ανοικοδόμηση ταυτιζόταν με την κερδοσκοπία. Το PAH και η Ada Colau έχουν την άποψη ότι ο φυσικός μετασχηματισμός της πόλης πήγε σε λάθος κατεύθυνση. Αυτό υποστηρίζουν έφερε τη μεγέθυνση και τους starchitects. Πολλές φορές οι εταιρείες έφεραν γνωστούς αρχιτέκτονες για να δικαιολογήσουν ακόμη μεγαλύτερη δόμηση. Όλα αυτά τα έργα είχαν κακές προθέσεις. Έτσι η ανοικοδόμηση ισούταν με κερδοσκοπία. Αυτό είναι κάτι κακό, γιατί δεν συμφωνώ. Πιστεύω ότι ο μετασχηματισμός της πόλης σε κοινωνικό επίπεδο είναι κάτι πάρα πολύ σημαντικό και δεν υπάρχει πάντα κερδοσκοπία. Ήταν πολύ δύσκολο να το παρουσιάσεις αυτό στη νέα Δημοτική Αρχή, να δείξεις πως αυτό θα μπορούσε να βοηθήσει τους πολίτες. Η δεύτερη δυσκολία αφορούσε τον Πολιτισμό. Ο Πολιτισμός θεωρούταν ως κάτι ελιτίστικο. Η Δημοτική Αρχή είχε πρόβλημα με τον Πολιτισμό γιατί σχετιζόταν με τον τουρισμό, κάτι που δεν ήταν προτεραιότητα.» (Bohigas 2019)

Αυτό δε σημαίνει, σύμφωνα με τον Josep Bohigas (2019) ότι δεν έγιναν έργα, όμως αυτά ήταν μικρότερης κλίμακας και πιο κοντά στους πολίτες.

Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι ο αρχικά ριζοσπαστικός λόγος άρχισε να γίνεται πιο μετριοπαθής (Marisol Garcia 2017a). Οι δυσκολίες της διακυβέρνησης, ή ένταση των

προβλημάτων και η ανάγκη συμμαχιών στο Δημοτικό Συμβούλιο θα οδηγήσει στην εξεύρεση λύσεων και τη δημιουργία συναινέσεων. Το γεγονός αυτό θα επηρεάσει και τις πολιτικές, οι οποίες θα δείξουν στοιχεία μιας διαφορετικής προσέγγισης.

Η συγκρότηση πλειοψηφίας στο Δημοτικό Συμβούλιο ήταν από τα πρώτα θέματα που είχε να αντιμετωπίσει η Colau. Από τις εκλογές του 2015 προέκυψε ένα Δημοτικό Συμβούλιο ακόμη πιο κατακερματισμένο από την περίοδο 2011-2015. Με επτά, αντί για πέντε κόμματα και το BeC να έχει μόλις 11 θέσεις, έναντι 14 του CiU το 2011. Η εξασφάλιση συμμαχιών ήταν κάτι δύσκολο καθώς υπήρχαν έντονες διαφορές τόσο ιδεολογικές όσο και συνταγματικές όσο αφορά το θέμα της ανεξαρτησίας. Το PSC με μια πιο φιλική πολιτική απέναντι στην αγορά και τον τουρισμό έβλεπε με ιδιαίτερη καχυποψία πολιτικές ριζικού μετασχηματισμού και περιορισμού της τουριστικής δραστηριότητας που πρόκρινε το BeC. Παράλληλα η Καταλανική κρίση δημιουργούσε εμπόδια να συγκροτηθεί μια ευρύτερη συμμαχία με το ERC, όπου είχε σαν κέντρο της πολιτικής του το ζήτημα της ανεξαρτησίας. Έτσι όπως και ο Trias, η Colau αναγκάστηκε να προχωρήσει σε εφήμερες συμμαχίες πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα, ενώ μια προσωρινή συμμαχία με τους Σοσιαλιστές δεν διευκόλυνε την διακυβέρνηση.

Παράλληλα η έλλειψη κυβερνητικής εμπειρίας, μιας διοίκησης που προερχόταν σε μεγάλο βαθμό από το χώρο του ακτιβισμού και των πανεπιστημίων, έφερε σημαντικές καθυστερήσεις. Ο πρώτος χρόνος αναλώθηκε στην προσπάθεια μετατροπής του προεκλογικού προγράμματος σε πολιτικές χωρίς απαραίτητα αξιόλογα αποτελέσματα, ενώ παράλληλα ήταν αναγκασμένοι να συνεχίσουν πολιτικές και έργα της προηγούμενης δημαρχίας του Trias ή να στηριχθούν σε ένα πλαίσιο που είχε ήδη δημιουργηθεί.

Σχολιάζοντας την εκλογική νίκη της Colau, ο Albert Civit αναφέρει πως οι πολιτικές είχαν πολλά κοινά:

Οι πολιτικές έχουν ομοιότητες. Οι πολιτικές για την κατοικία ανάμεσα στην κυβέρνηση του Trias και αυτήν της Colau δεν έχουν διαφορά. Η διαφορά είναι πως το εξηγείς στον κόσμο. Γιατί αρχίσαμε να αγοράζουμε τη γη, διότι δεν υπήρχε γη για να κάνεις κοινωνική κατοικία στην Βαρκελώνη. Η Colau κάνει κατοικίες στη γη που αγοράσαμε. Έχουν σχεδόν τον ίδιο προϋπολογισμό με εμάς. Το PEUAT είναι σχεδόν το ίδιο κείμενο που προετοιμάσαμε εμείς το 2013 και οι Σοσιαλιστές το 2010. Δεν υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις πολιτικές. Υπάρχει διαφορά στο πως τις εξηγείς στον κόσμο. Γιατί η Colau και η ομάδα της γνωρίζουν πως να το κάνουν αυτό. Εμείς προφανώς δεν ξέραμε, αλλά αν θες να έχεις το Δήμο θα πρέπει να το κάνεις. (Civit 2019)

Στα παραπάνω θα πρέπει να προσθέσουμε και μια γενικότερη εχθρική στάση των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα στο κλάδο του τουρισμού, όπου έβλεπαν τις προθέσεις του Barcelona en Comú με ανησυχία. Ακόμη και η λογική του *remunicipalization* βασικών υποδομών του Δήμου θα αντιμετωπιστεί με έντονη καχυποψία, καθώς δεν ήταν επιθυμητή η αναστροφή του κλίματος των ιδιωτικοποιήσεων (Gillespie 2019)

Το τελικό αποτέλεσμα θα είναι η υλοποίηση ενός πιο «μετριοπαθούς» προγράμματος παρά τις αρχικές προθέσεις. Για παράδειγμα διακόπηκαν οι συζητήσεις γύρω από τους Χειμερινούς Ολυμπιακούς Αγώνες που προωθούνταν ήδη από την δημαρχία του Hereu, μετά από πιέσεις θα αποσυρθεί η πρόταση για δημιουργία ξενοδοχείου πολυτελείας στο πύργο της Deutsche Bank. Έργα όπως η ανάπλαση του σταθμού της Segre, υπεύθυνη για την οποία είναι η Ισπανική Κυβέρνηση, δε κατάφεραν να μπλοκαριστούν παρά την αντίθεση του Δήμου για την δημιουργία νέων χώρων εμπορίου. Στην περίπτωση της επίσης έκθεσης καινοτομίας World Mobile Congress (WMS), παρά την προεκλογική αντίθεση του BeC, ανανέωσε την σύμβαση με την διοργανώτρια εταιρεία για άλλα οκτώ χρόνια.

Κατά τη γνώμη μας όμως έγινε μια προσπάθεια να ξεπεραστεί η λογική του «business as usual», ή τουλάχιστον αυτές ήταν οι προθέσεις των πολιτικών. Στις παρακάτω ενότητες θα το δούμε αυτό με πιο αναλυτικό τρόπο, επικεντρώνοντας:

- Στη διαχείριση του Τουρισμού
- Την Πρόσβαση στην Κατοικία και Εξευγενισμός
- Τις Χωρικές Πολιτικές και Έργα (από την κλίμακα της γειτονιάς και της πόλης μέχρι και τη Μητροπολιτική Περιοχή).
- Τις Πολιτικές για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, των δικαιωμάτων και της οικονομίας.

4.3.3.2 ΜΙΑ ΝΕΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΟΥ ΕΞΕΥΓΕΝΙΣΜΟΥ

Η διαχείριση του Τουρισμού ήταν στην πολιτική ατζέντα ήδη από το 2007, όταν άρχισε να γίνεται εμφανές ότι πέρα από τα σημαντικά οικονομικά οφέλη παρουσιάζονται και σημαντικά προβλήματα στην καθημερινή λειτουργία της πόλης. Η κυβέρνηση του Hereu θα περάσει το πρώτο στρατηγικό σχέδιο (*Pla Estratègic de Turisme 2010-2015*) το 2010. Το σχέδιο προσπαθούσε να κρατήσει μια ισορροπία ανάμεσα σε θέματα διαχείρισης και διατήρησης της ανταγωνιστικότητας. Η αποτελεσματικότητά του θα είναι αρκετά περιορισμένη, με τις περισσότερες δράσεις να έχουν ένα χαμηλό βαθμό εφαρμογής σύμφωνα με πρόσφατη αξιολόγηση του Δήμου (Ajuntament de Barcelona 2015). Παράλληλα, ο προσανατολισμός του ήταν στον ιδιωτικό τομέα, ο οποίος δεν ήθελε απαραίτητα να αλλάξει την ατζέντα (Agias 2018).

Μετά το 2014, τα δεδομένα θα αρχίζουν να αλλάζουν και θα υπάρχουν περισσότερες πιέσεις ώστε να παρθούν πρωτοβουλίες ελέγχου των επιπτώσεων, και διαχείρισης του Τουρισμού στην πόλη. Από τη μία πλευρά θα υπάρχει αλματώδης ανάπτυξη σε διάφορους τομείς, όπως στη βραχυχρόνια μίσθωση ακινήτων, ιδιαίτερα μετά την ψήφιση του ν. 159/2012 από την Καταλανική Κυβέρνηση που ρύθμιζε την αγορά των τουριστικών καταλυμάτων. Συγκεκριμένα, η τυπολογία των *habitatges d'ús turístic* (HUT) από 824 το 2011 θα φτάσουν τα 9606 το 2014¹¹⁵. Από την άλλη, θα υπάρξουν περιπτώσεις όπου η παραβατική συμπεριφορά των τουριστών θα οδηγήσει στην αντίδραση των κατοίκων, όπως στην περίπτωση της Barceloneta το 2014.

Για το BeC η προσπάθεια ήταν να προωθηθεί μια συνολικά νέα λογική γύρω από την τουριστική διαχείριση. Όπως υποστηρίζει ο Albert Agias, Διευθυντής του Στρατηγικού Σχεδίου για τον Τουρισμό το 2020 (*Director Pla Turisme 2020*):

Δεν θέλαμε να δημιουργήσουμε μια τομεακή πολιτική. Ξέραμε τα αποτελέσματα του τουρισμού στην πόλη. Οι τουρίστες συμπεριφέρονται όλο και περισσότερο σαν ντόπιοι, κάνουν σχεδόν τα ίδια πράγματα αλλά με μεγαλύτερη ένταση. Έτσι, για να αντιμετωπίσουμε τα αποτελέσματα κρίναμε ότι χρειαζόταν αστικές-πολεοδομικές πολιτικές, όχι μόνο πολιτική για τον τουρισμό [...] Θέλαμε να αλλάξουμε τους κανόνες σχετικά με τις κοινωνικοοικονομικές σχέσεις που προκύπτουν από το τουρισμό. Έτσι ώστε να ωφελείται όλη η πόλη. Αναδειξαμε ζητήματα απασχόλησης ή ζητήματα σχετικά με τη στέγαση. Ο στόχος δεν ήταν να απαγορέψουμε τον τουρισμό αλλά να προστατέψουμε το δικαίωμα στην κατοικία. (Agias 2018)

Το νέο Στρατηγικό Σχέδιο, Pla Turisme 2020, θα εγκριθεί το 2017 και θα περιλαμβάνει μια σειρά παρεμβάσεων με συγκεκριμένες δράσεις και πρωτοβουλίες, από θέματα διακυβέρνησης, προώθησης, κινητικότητας μέχρι και πολεοδομικές κατευθύνσεις.

Η σημαντικότερη από τις παραπάνω πρωτοβουλίες, με συγκεκριμένο χωρικό αποτύπω-

115. Η συγκεκριμένη τυπολογία θα μπορούσε να μεταφραστεί σαν «διαμερίσματα με τουριστική χρήση» (tourists use flats). Τα δεδομένα παρατίθενται στο: <http://ajuntament.barcelona.cat/pla-allojaments-turistic/ca/>

ΠΙΝΑΚΑΣ 7 PLA TURISME 2020 ΑΞΟΝΕΣ ΔΡΑΣΗΣ

Area 1. Governance
Challenge 1.1. Strengthening municipal leadership to guarantee broad participatory governance of tourist policies, thereby ensuring a pluralistic and diverse representation of players.
Challenge 1.2. Strengthening the links between public authorities to line up the strategies at different scales, in different areas and with different authorities.
Challenge 1.3. Integrating policies for tourism planning, regulation, funding, communication and promotion policies in a shared strategy.
Challenge 1.4. Generating open information as a key element in decision-making.
Area 2. Tourism management
Challenge 2.1. Strengthening the links between tourist activities and other economic areas, as well as social and cultural players in the territory, to create opportunities.
Challenge 2.2. Managing the impact of tourist activities to make them compatible with daily life in the city.
Challenge 2.3. Building standardised criteria for evaluating the social return of tourist activities and being able to highlight good practices.
Challenge 2.4. Evaluating and regulating new disruptive activities and eliminating illegal activities, in particular those that pose a danger to basic citizen rights.
Area 3. Territorial strategy
Challenge 3.1. Ensuring a social and economic balance in the areas with greater tourist pressure, giving priority to maintaining and attracting the resident population.
Challenge 3.2. Reducing the ecological footprint of tourist activities in accordance with international guidelines and standards.
Challenge 3.3. Strategically promoting cultural, heritage and recreational attractions in the extended area of the destination, by evaluating beforehand the possible effects that are created.
Challenge 3.4. Rethinking urban management tools in order to tackle the effects of intense and mobile uses by visitors and tourists in the city.
Area 4. Work and business
Challenge 4.1. Ensuring decent working conditions as a central element for redistributing the wealth generated by tourism.
Challenge 4.2. Promoting a responsible and innovative entrepreneurship to guarantee shared value creations.
Challenge 4.3. Boosting the entrepreneurial capacity of tourist areas by launching and establishing other economic activities throughout the entire value chain.
Challenge 4.4. Promoting the training and professionalisation of tourist services to ensure their excellence and competitiveness.
Area 5. Promotion and marketing
Challenge 5.1. Building an inclusive and pluralistic tourist narrative, focusing on the destination's sustainability.
Challenge 5.2. Integrating tourist marketing into the city's communication, reputation and promotion strategy.
Challenge 5.3. Rethinking the promotion and communication strategy to guarantee the destination's sustainability.

μα, θα είναι το *Pla Especial Urbanística d'Allotjaments Turístics* (PEUAT), το ειδικό χωρικό σχέδιο για τα τουριστικά καταλύματα που θα τεθεί σε εφαρμογή τον Ιανουάριο του 2017.

Το PEUAT είναι ένα πολεοδομικό εργαλείο που ρυθμίζει κυρίως τα HUT, αλλά και γενικότερα όλες τις τουριστικές χρήσεις (ξενοδοχεία, hostel, προσωρινά καταλύματα κ.α.) στα όρια του Δήμου της Βαρκελώνης. Το σχέδιο χώριζε το Δήμο σε τέσσερις χωρικές ενότητες με συγκεκριμένους περιορισμούς και κατευθύνσεις:

- Η Ζώνη 1 περιλάμβανε τις κεντρικές περιοχές του Δήμου και συγκεκριμένα αυτές όπου υπήρχε η μεγαλύτερη παρουσία των τουριστικών δραστηριοτήτων (60% επί του συνόλου της πόλης). Η συγκεκριμένη ενότητα χαρακτηριζόταν ως «περιοχή αρνητικής ανάπτυξης» όπου δεν επιτρέπεται η αδειοδότηση νέων μονάδων.
- Η Ζώνη 2 περιλάμβανε γειτονιές στα όρια της περιφέρειας του Δήμου. Στη συγκεκριμένη ενότητα δεν επιτρέπεται η επέκταση των τουριστικών δραστηριοτήτων με γενικότερη στοχοθεσία τη διατήρηση στα ίδια επίπεδα.
- Η Ζώνη 3 περιλάμβανε τις περιφερειακές γειτονιές όπου επιτρέπεται τόσο η δημιουργία νέων όσο και η επέκταση των τουριστικών καταλυμάτων.

- Τέλος, η Ζώνη 4 αφορούσε τρεις ειδικές περιοχές που συνδέονταν με στρατηγικά έργα για την πόλη (La Segrera, @22, Marina Del Prat Vermell). Εκεί προβλέπονται ειδικές ρυθμίσεις και απαγόρευση των ΗΥΤ.

Για τον Arias (2018), ο βασικός στόχος του PEUAT ήταν η προστασία του δικαιώματος στην κατοικία:

«Υπάρχουν περιοχές που έχουν καταρρεύσει όχι λόγω της έλλειψης κατοικίας αλλά λόγω της τουριστικής δραστηριότητας, και οι νέες στην περιφέρεια δε θα αντικαθιστούν υφιστάμενες χρήσεις κατοικίας. Αυτό συνδέει τα πάντα και αποτελούσε μια έξυπνη προσέγγιση γιατί δεν ήταν ενάντια στα ξενοδοχεία, αλλά δημιουργήθηκε έτσι ώστε να εξασφαλίσει το δικαίωμα της κατοίκησης του κέντρου της πόλης.» (Arias 2018)

Έτσι, η στρατηγική για τον τουρισμό θα εντάσσεται στη γενικότερη ατζέντα γύρω από την κατοικία και σε μια συνολικότερη αντίληψη που έβλεπε ότι η πόλη έχει «χάσει» την ταυτότητά της λόγω των αναπτυξιακών λογικών των προηγούμενων δεκαετιών. Στον πυρήνα του δημόσιου διαλόγου οι παραπάνω απόψεις θα αποτυπωθούν μέσω του γενικότερου διαλόγου και πολιτικών γύρω από τον Εξευγενισμό (Gentrification).

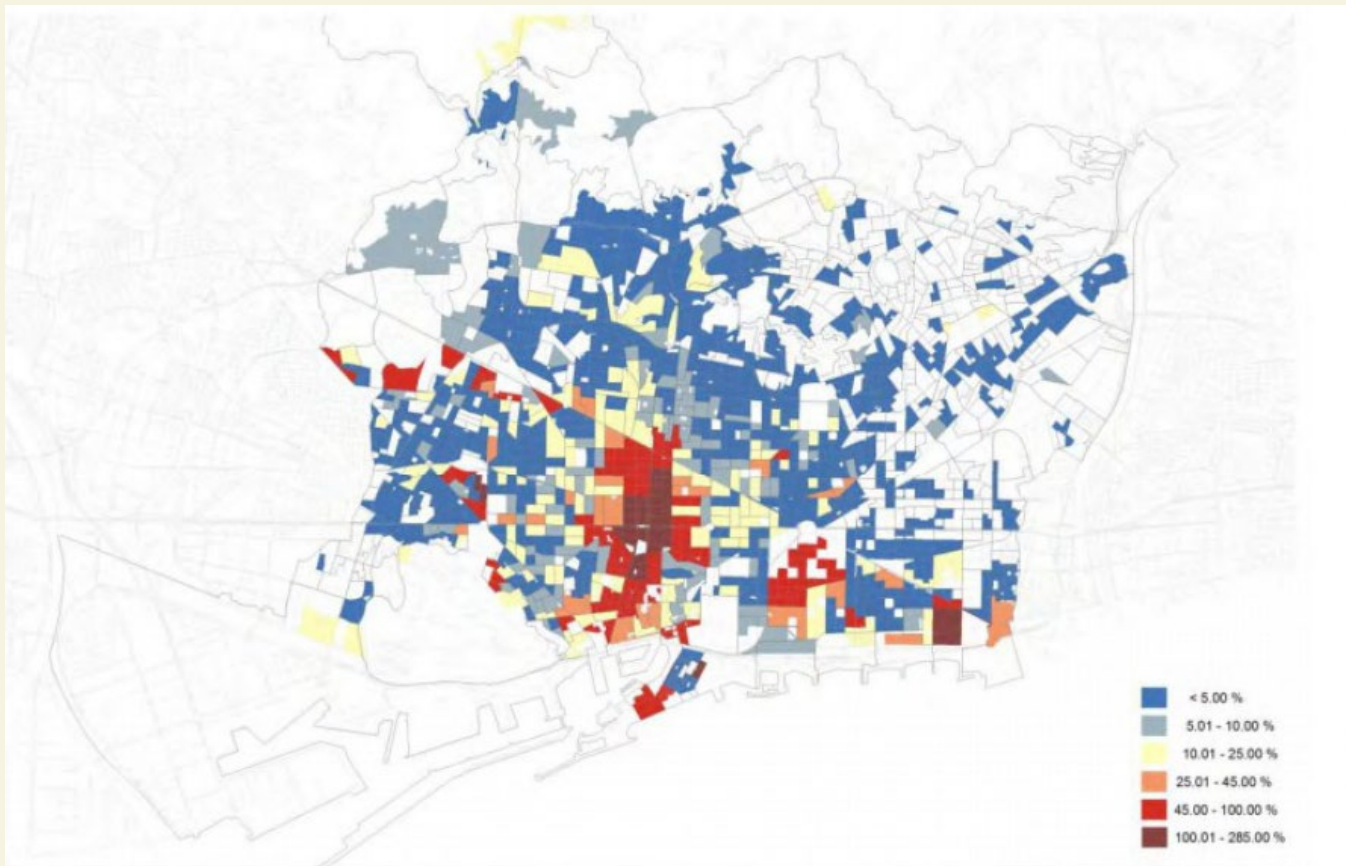
Η αντιμετώπιση του εξευγενισμού είχε αναβαθμισμένο ρόλο στην ατζέντα του *Barcelona en Comú*. Ιδιαίτερα για την ίδια την Ada Colau, «*το να μιλάς για τον εξευγενισμό είναι το να μιλάς για το τι είναι πραγματικά οι πόλεις*» και το δίλημμα είναι τι επιλέγεις: μια πόλη για τους κερδοσκόπους και τις επιχειρήσεις ή μια πόλη για να ζεις (Colau 2018). Έτσι, η αναφορά στον εξευγενισμό έπαιρνε μια ευρύτατη διάσταση και σχετιζόταν με το δικαίωμα στην κατοικία, το κόστος ζωής, τον μετασχηματισμό των γειτονιών και την αλλαγή του χαρακτήρα και του κοινωνικού ιστού της πόλης.

Σύμφωνα με τον David Bravo, Αρχιτέκτονα και σύμβουλο του Δήμου της Βαρκελώνης σε θέματα εξευγενισμού, το πρόβλημα στη Βαρκελώνη έχει τρεις διαστάσεις και αφορούσε την αντικατάσταση χρηστών, την αντικατάσταση χρήσεων και τέλος την εξαφάνιση χρήσεων:

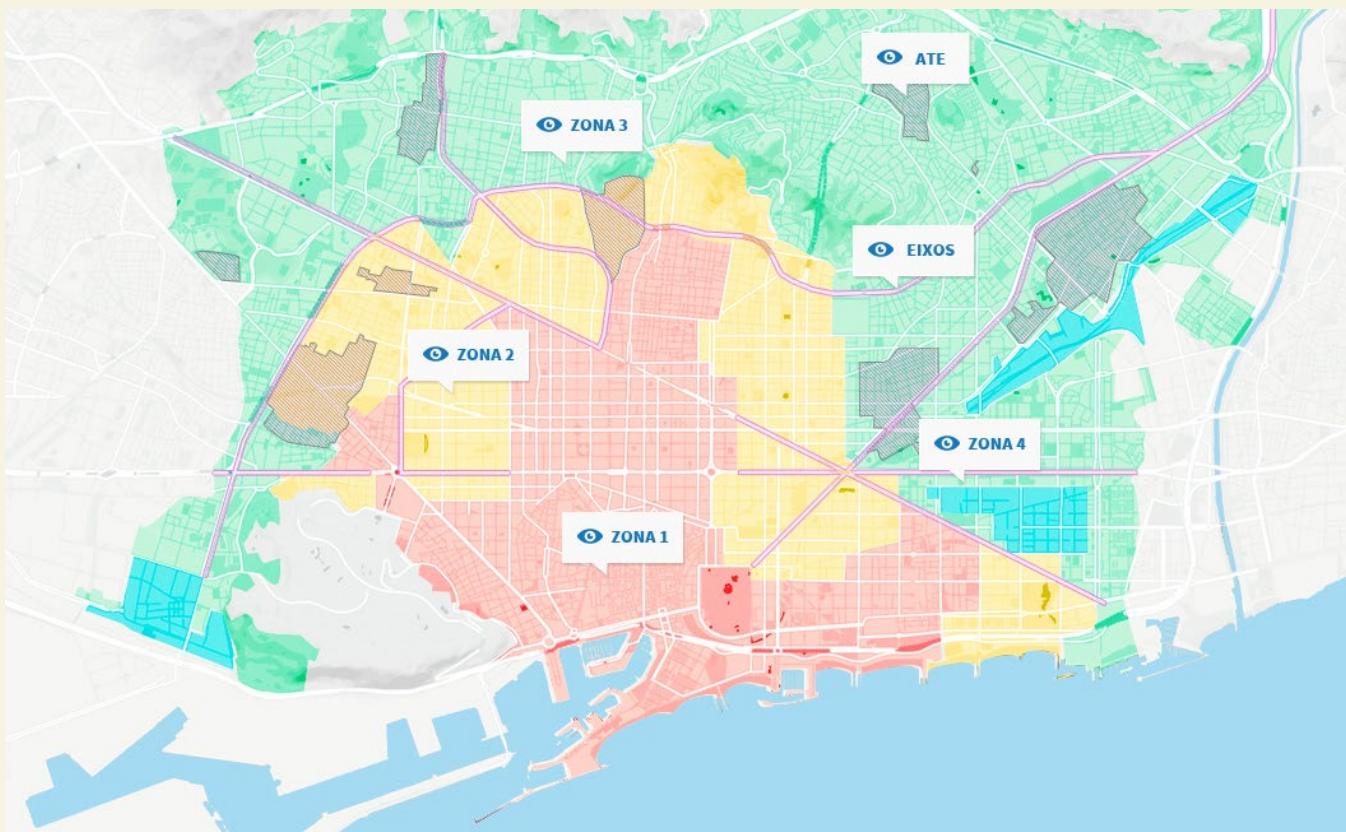
Το πρώτο είναι «κλασικός» εξευγενισμός όπου νέοι πληθυσμοί απομακρύνουν υφιστάμενους που είναι συνήθως χαμηλότερων εισοδημάτων. Αυτό επίσης επηρεάζει το εμπόριο, έχουμε την αντικατάσταση εμπόρων και καταναλωτών [...] Το δεύτερο αφορά την αντικατάσταση χρήσεων. Όταν η χρήση κατοικίας αλλάζει σε χρήση του τομέα των υπηρεσιών, γραφεία, στούντιο και τώρα έχουμε τη νέα διάσταση του τουρισμού [...] Τέλος έχουμε την εξαφάνιση δραστηριοτήτων. Η Βαρκελώνη είναι η πρώτη πόλη στην προτίμηση των Global Investment Funds. Χρησιμοποιούν την κτηματαγορά σαν επένδυση, αγοράζουν ένα κτίριο κατοικιών και το πουλάνε. Δε χρειάζεται καν να το βάλουν στην αγορά των ενοικίων ή την τουριστική αγορά. Το έχουν σαν δείκτη ασφαλείας. (Bravo 2018)

Όμως για πολλούς η πολιτική αυτή, αν και είχε τις καλύτερες προθέσεις, είχε λάθος κατεύθυνση, προετοιμάστηκε με πρόχειρο τρόπο με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν μεγάλα προβλήματα στην εφαρμογή της (Falcon 2019; Sabaté 2018), και το αποκορύφωμα να έρθει με το πάγωμα του PEUAT από το Ανώτατο Δικαστήριο της Καταλονίας τον Απρίλιο του 2019¹¹⁶. Ταυτόχρονα θα πρέπει να επισημανθεί ότι η ψήφιση του PEUAT από το Δημοτικό Συμβούλιο δεν ήταν μια εύκολη διαδικασία. Το τουριστικό lobby πίεζε ιδιαίτερα τους βουλευτές του CiU και του PP να εναντιωθούν στην πρόταση (Gillespie 2019), το PSC δεν έβλεπε το σχέδιο σαν μια επίθεση στο Τουρισμό, ενώ για τους αντικαπιταλιστές του CUP οι προτάσεις ήταν μετριπαθείς. Τελικά το σχέδιο θα περάσει με τους ψήφους του ERC το 2017 μετά από 6 μήνες διαβουλεύσεων.

116. <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20190731/el-tsjc-anula-el-peuat-de-barcelona-hotels-crecimiento-7577777>

Εικόνα 40. Βαθμός συνύπαρξης χρήσεων κατοικίας με τουριστικών το 2016 (Πηγή: Δήμος Βαρκελώνης)

Εικόνα 41. Οι Ζώνες του PEUAT. Από τις κεντρικές ζώνες προς την περιφέρεια οι περιορισμοί αμβλύνονται.

PLA ESPECIAL URBANÍSTIC D'ALLOTJAMENTS TURÍSTICS (PEUAT) ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Οι προσπάθειες ενίσχυσης της πρόσβασης της κατοικίας θα συνεχίσουν και την περίοδο διακυβέρνησης του ΒComu. Η στρατηγική προστασίας της κατοικίας θα περάσει μέσα από τον έλεγχο του Τουρισμού. Το PEUAT θα είναι αποτέλεσμα αυτής της λογικής: χρήσης πολεοδομικών εργαλείων για την ρύθμιση της αγοράς των τουριστικών ακινήτων.

Για τον Luis Falcon¹¹⁷, το πρόβλημα της αύξησης του Τουρισμού στην Βαρκελώνη είναι μια πραγματικότητα και η «η πόλη έχει χάσει την δυνατότητα να το διαχειριστεί» (Falcon 2019). Όμως, όπως υποστηρίζει, το ΒComu προσέγγισε το θέμα με λάθος τρόπο. Θεώρησε ότι μπορεί να κάνει πολιτική για την κατοικία κάνοντας επίθεση στον Τουρισμό, πιστεύοντας ότι θα εμποδίσουν τον κόσμο να έρθει. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

Οι επισκέπτες θα έρθουν, η Βαρκελώνη είναι μια παγκόσμια ελκυστική πόλη και κανείς δε μπορεί να σταματήσει έναν Κινέζο από το να πάρει ένα αεροπλάνο. Για μένα η μεγαλύτερη πρόκληση για τη Βαρκελώνη και άλλες πόλεις είναι πως θα διαχειριστείς το Τουρισμό και όχι πως θα τον σταματήσεις. Φοβάμαι ότι οι άνθρωποι που ήταν υπεύθυνοι για το REAUT το σχεδίασαν με έναν παλιομοδίτικο τρόπο. Πίστεψαν ότι θα διαχειριστούν τον Τουρισμό με πολεοδομικά εργαλεία. Δεν κατάλαβαν ότι είναι ένα ιδιαίτερα πολύπλοκο φαινόμενο [...] Πάντα τους έλεγα ότι κάνετε ένα τόσο σημαντικό σχέδιο, με τόσο καλές προθέσεις, αλλά τόσο κακά υποστηριζόμενο με αδύναμα επιχειρήματα το οποίο οδήγησε στην ακύρωσή τους στα δικαστήρια [...] Και αυτό είναι κρίμα. Το συμπέρασμα είναι ότι δεν το έκαναν καλά. (Falcon 2019)

Όμως το κοινό στοιχείο τόσο της αρχικής προβληματικής όσο και της κριτικής είναι ότι οι πολιτικές αντιμετώπισης των παραπάνω προβλημάτων περνάνε μέσα από τη ρύθμιση της αγοράς κατοικίας και συγκεκριμένα τη δημιουργία μια συνεκτικής στρατηγικής στους τομείς της κοινωνικής κατοικίας (Buron 2019; Falcon 2019).

4.3.3.3 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑ

Οι πολιτικές γύρω από την Κατοικία, και συγκεκριμένα την Κοινωνική Κατοικία (Social Housing), θα είναι το σημείο όπου παρουσιάζονται τα περισσότερα στοιχεία τμήσης σε επίπεδο αστικών πολιτικών. Σύμφωνα με τον Javier Burón (2019), έναν από τους βασικούς υπεύθυνους για την πολιτική του Δήμου Βαρκελώνης στο συγκεκριμένο τομέα μετά το 2015, (gerent d'Habitatge del Ajuntament de Barcelona), η κρίση και τα δεδομένα που έφερε θα αλλάξουν συνολικά τη συλλογιστική γύρω από το τι θα πρέπει να είναι πολιτική για την κατοικία και πώς θα πρέπει να ξεφύγει από τη λογική ενίσχυσης της ιδιοκατοίκησης.

Η πολιτική στηριζόταν σε μια στρατηγική που στόχευε στην υπεράσπιση της κατοικίας ως κοινωνικού δικαιώματος, την ενίσχυση των μονάδων κοινωνικής κατοικίας στη πόλη και, συνολικότερα, τη λήψη μέτρων ενεργοποίησης των διαθέσιμων πόρων της πόλης (Falagán 2018), ενώ η υλοποίηση στηριζόταν σε μια σειρά μέτρων, σχεδίων, νέων φορέων και εργαλείων. Ένα από τα βασικότερα ήταν το *Pla el Dret a l'Habitatge de Barcelona 2016-2025* (Barcelona Right to Housing Plan) σύμφωνα με το οποίο διαμορφώνονται τέσσερις άξονες παρέμβασης (Ajuntament de Barcelona 2016):

- Αντιμετώπιση των άμεσων αναγκών και των στεγαστικών αποκλεισμών.
- Εξασφάλιση της σωστής χρήσης της κατοικίας.
- Επέκταση του αποθέματος προσβάσιμης-κοινωνικής κατοικίας.
- Διατήρηση και συντήρηση του υφιστάμενου αποθέματος.

Αρχικά, μια σειρά άμεσων μέτρων που στόχευαν στην αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κρίσης που αποτυπωνόταν στο μεγάλο αριθμό των εξώσεων, οι οποίες ήδη θα έχουν φτάσει από 2661 το 2008 σε 7796 το 2014. Στη λογική αυτή θα υπάρξουν δράσεις στην κατεύθυνση αντιμετώπισης των στεγαστικών αποκλεισμών και την υποστήριξη των αστέγων. Την ενίσχυση των οικογενειών που βρίσκονται στη διαδικασία να χάσουν το σπίτι τους, καθώς και την υποστήριξη στη διαδικασία απόκτησης αξιοπρεπούς στέγης.

117. Σύμβουλος της Generalitat σε θέματα στρατηγικής για τον Τουρισμό.

Στην κατεύθυνση αυτή θα συγκροτηθεί η *Unitat Contra l'Exclusió Residencial* (UCER). Η UCER θα δραστηριοποιείται κυρίως στο πεδίο υποστήριξης οικογενειών που κινδυνεύουν με έξωση ή βρίσκονται σε κίνδυνο στεγαστικού αποκλεισμού. Με πληροφορίες που παίρνει από τα δικαστήρια μπορεί και λαμβάνει διάφορα μέτρα υποστήριξης (συμβουλευτική, διαπραγμάτευση με ιδιοκτήτες, παροχή επιδομάτων, βοήθεια στην εύρεση νέας κατοικίας κ.α.).

Η δράση της UCER σχετίζεται και με τον επόμενο άξονα παρέμβασης που είχε να κάνει με την συγκρότηση κανόνων και ενός «πειθαρχικού συστήματος» για θέματα κατοικίας. Σύμφωνα με τον Javier Buron, αυτή η διαδικασία ήταν ιδιαίτερα σημαντική καθώς σχετιζόταν και με την αξιοποίηση των άδειων κτιρίων μεγάλων οργανισμών (τράπεζες, hedge funds). Όπως αναφέρει:

«Σε αντίθεση με την Πολεοδομία, στην περίπτωση της κατοικίας δεν έχουμε ένα πλαίσιο ορισμών ή συμπεριφορών που να είναι ενάντια στην κοινωνική διάσταση της ιδιοκτησίας, δεν υπάρχει παράδοση ελέγχου αυτών των συμπεριφορών και επιβολή του νόμου. Έτσι, το κάναμε αυτό κυρίως με την ιδιοκτησία των μεγάλων εταιριών και των τραπεζών ειδικά όταν κρατούν ανεκμετάλλετες τις ιδιοκτησίες τους. (Buron 2019)

Έτσι, ο Δήμος πήρε μέτρα ώστε να ενισχυθεί αυτό που θεωρούσε σωστή χρήση του αποθέματος κατοικίας, ενάντια στην κερδοσκοπία και σε συμπεριφορές που ήταν ενάντια στο κοινωνικό σύνολο. Δόθηκαν πρόστιμα σε εταιρίες που δεν αξιοποιούν τα κενά κτίσματα, σε ιδιοκτήτες που δεν αναβαθμίζουν τις κατοικίες, σε κατασκευαστές που δεν παρέχουν κοινωνική κατοικία κ.α. Παράλληλα, ο Δήμος θέσπισε κανόνα σύμφωνα με τον οποίο οι κατασκευαστές είναι υποχρεωμένοι να παρέχουν 30% προσβάσιμη κοινωνική κατοικία σε νέες αναπτύξεις κατοικιών και σε μεγάλα έργα αποκατάστασης κατοικιών¹¹⁸.

Ο γενικότερος στόχος είναι η ενεργοποίηση του ακρησιμοποιήτου αποθέματος και η διατήρηση χρηστών και χρήσεων. Εδώ πρέπει να αναφέρουμε ότι σημαντική ήταν και η ανάπτυξη διαγνωστικών και αναλυτικών εργαλείων όπως το Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona (O-HB), το Μητροπολιτικό Παρατηρητήριο για την Κατοικία. Το O-HB δημιουργήθηκε το 2016 και είναι υπεύθυνο για την εκπόνηση ερευνών, επεξεργασία δεδομένων και πληροφοριών, που θα βοηθήσουν στην καλύτερη κατανόηση των συνθηκών που επικρατούν στη Βαρκελώνη και στη λήψη των αναγκαίων μέτρων (O-HB 2019).

Βέβαια, η προσοχή εστιάστηκε περισσότερο σε πολιτικές που θα συμβάλλουν στην αύξηση του αποθέματος κοινωνικής κατοικίας στην πόλη, στόχευση ιδιαίτερα χρονοβόρα, που απαιτούσε και σημαντική χρηματοδότηση. Σύμφωνα με τον Javier Buron, στο συγκεκριμένο πεδίο δοκιμάστηκαν τα πάντα:

«Η βασική πρωτοβουλία ήταν ότι δεν υπήρξε βασική πρωτοβουλία [...] Η κύρια μεθοδολογία της σημερινής πολιτικής ομάδας στο Δήμο ήταν κοντά στο «θα δοκιμάσουμε οτιδήποτε δουλέψει». Αυτό που ξέραμε ότι λειτουργεί σωστά σε άλλα μέρη, σχεδόν το 100% από αυτά τα εργαλεία τα δοκιμάζουμε σήμερα στη πόλη της Βαρκελώνης» (Xavier 2019)

Ουσιαστικά εφαρμόζεται μια πολιτική με τρία μέρη: Κατασκευή νέων κατοικιών, αγορά νέων κατοικιών και ενεργοποίηση του αδιάθετου αποθέματος.

Η κατασκευή νέων κατοικιών βρίσκεται στο κέντρο της πολιτικής. Το 2015 ο Δήμος είχε 6000 μονάδες και ήδη το 2017 υπήρχε ένα πρόγραμμα κατασκευής άλλων 4000, με στόχο να υπάρχουν συνολικά 13.000 μέχρι το 2022 (Ajuntament de Barcelona 2017a). Τη βασική διαχείριση την έχει ο ίδιος ο Δήμος μέσω του *Instituto Municipal de la Vivienda*

118. Σύμφωνα με το μέτρο οι κατασκευαστές είναι υποχρεωμένοι να παρέχουν 30% των κατοικιών σε τιμές χαμηλότερες από αυτές της αγοράς.

γ *Rehabilitación (IMHAB)*, αλλά επιδιώκονται συνεργασίες και με φορείς του ιδιωτικού τομέα. Εν προκειμένω, ένα από τα πιο ενδιαφέροντα στοιχεία στην περίπτωση της Βαρκελώνης είναι αυτή η εμπλοκή του ιδιωτικού τομέα με διαφορετικούς τρόπους (ΣΔΙΤ, συνεταιρισμοί, ΜΚΟ) στον τομέα της κοινωνικής κατοικίας. Στο επίπεδο της Μητροπολιτικής Περιοχής θα δημιουργηθεί η *Housing Metròpolis Barcelona SA*, μια εταιρεία ειδικού σκοπού με 50% συμμετοχή από τον Δήμο της Βαρκελώνης και την ΑΜΒ και 50% από τον ιδιωτικό τομέα. Στόχος της εταιρείας είναι η κατασκευή και διαχείριση εντός δεκαετίας 4500 κατοικιών προς ενοίκιαση. Παράλληλα, ενδιαφέρον έχουν δείξει και συνεταιρισμοί (*housing associations*) όπου τους παραχωρείται δημοτική γη για διάστημα τριάντα ετών. Επίσης ο Δήμος συνεργάζεται με φορείς και ΜΚΟ όπως η *Habitat 3* που δραστηριοποιείται στον τομέα της κατοικίας με στόχο να δημιουργηθεί ένα πιο προσβάσιμο απόθεμα.

Η αγορά νέων κατοικιών, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου παρουσιάζεται μεγαλύτερη ανάγκη, ήταν βασική επιδίωξη του Δήμου. Στην κατεύθυνση αυτή, ο Δήμος κήρυξε όλη την πόλη *Dret preferent de compra*, ζώνη όπου το δημόσιο είναι προνομιούχος αγοραστής. Σύμφωνα με αυτό το μέτρο, που τέθηκε σε ισχύ το 2017, ο Δήμος είχε τη δυνατότητα να παρέμβει σε συμφωνία ιδιωτών γύρω από την αγοροπωλησία γης ή ακινήτου και να αγοράσει το ακίνητο στη συμφωνημένη τιμή. Με τον τρόπο αυτόν αγοράστηκαν 157 ακίνητα (*Ajuntament de Barcelona 2017a*), ενώ συνολικά θα αγοραστούν 660 μέχρι και το 2018.

Τέλος, με μια σειρά δράσεων και επιδοτήσεων γίνεται προσπάθεια να προσελκυστούν ιδιώτες και να εντάξουν το ακίνητό τους στα προγράμματα κοινωνικής κατοικίας του Δήμου. Ενώ ακόμα και στις περιπτώσεις χρηματοδοτήσεων για ανακαινίσεις εντάσσεται η έννοια του κοινωνικού πρόσημου.

4.3.3.4 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Αν και οι δράσεις γύρω από την κατοικία θα είναι το επίκεντρο της κοινωνικής πολιτικής που θα ακολουθήσει ο Δήμος μετά το 2015 (*Bohigas 2019; Xavier 2019; Torrens Mèlich 2018*), θα έχουμε προσπάθεια συνολικότερης ενίσχυσης των κοινωνικών υπηρεσιών με στόχο την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και προστασίας των πιο ευάλωτων ομάδων. Ο προϋπολογισμός σε θέματα κοινωνικών δικαιωμάτων, προστασίας και κοινωνικής συνοχής θα ενισχυθεί την περίοδο 2015-2019 κατά 27%, ενώ θα εγκριθεί και μια συνολικά νέα στρατηγική (*Estratègia d'inclusió i de reducció de les desigualtats socials de Barcelona 2017-2027*). Παράλληλα, θα παρθούν και άλλες πρωτοβουλίες, όπως ένα πιλοτικό πρόγραμμα του Δήμου για το Ελάχιστο Εισόδημα (*Torrens Mèlich 2018*).

Το *B-Mincome*, θα είναι ένα πιλοτικό πρόγραμμα, χρηματοδοτούμενο από το πρόγραμμα *UIA* της ΕΕ. Στόχος του προγράμματος ήταν η εισαγωγή ενός τοπικού νομίματος στις δέκα πιο υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης κατά μήκος του ποταμού *Besos*. Το δημοτικό νόμισμα είχε ίση αξία με το Ευρώ και το χρησιμοποίησαν περίπου 1000 οικογένειες χαμηλών εισοδημάτων. Μέσα στις προϋποθέσεις ήταν η χρήση του ενός τετάρτου του ποσού που θα διανεμηθεί στην αγορά προϊόντων και υπηρεσιών από 70 τοπικά καταστήματα που επίσης εντάχθηκαν στο πρόγραμμα (*Torrens Mèlich 2018*). Παράλληλα στη λογική του *BeC* ήταν και η ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας και των συνεταιρισμών που υπολογίζεται ότι αποτελούν το 8% της οικονομίας της πόλης (*Gillespie 2019*).

Τα παραπάνω εντάσσονται σε μια γενικότερη κατεύθυνση που προσπάθησε να προωθήσει το *BeC* που στόχο είχε την σταδιακή στροφή του οικονομικού μοντέλου της πόλης, στηριζόμενο στις συμπράξεις και τις αναβαθμισμένες σχέσεις δημόσιου-ιδιωτικού τομέα, σε ένα μοντέλο με κέντρο το Δήμο. Ο στόχος ήταν ένα μοντέλο που θα εξυπηρετεί το

δημόσιο συμφέρον με κέντρο την κοινωνική οικονομία και μια ισχυρή δημοτική διοίκηση (Gillespie 2019; Arias 2018; Torrens Mèlich 2018). Αυτή ήταν η ιδέα γύρω από ένα πρόγραμμα που πρόκρινε την επαναφορά υπηρεσιών υπό τον έλεγχο του Δήμου (βρεφονηπιακοί σταθμοί, υπηρεσίες στάθμευσης, οίκοι κηδειών, παροχή νερού κ.α.). Το *remunicipalization*, όπως ονομάστηκε, θα βρει όμως έντονη αντίδραση στους παραγωγικούς φορείς της πόλης και τους υφιστάμενους παρόχους αυτών των υπηρεσιών. Η πρωτοβουλία αυτή θα ξεκινήσει αρχικά με τους βρεφονηπιακούς σταθμούς, που είχαν σχετικά πρόσφατα ιδιωτικοποιηθεί την περίοδο του Τρίας και θα συνεχιστεί με υπηρεσίες υποστήριξης γυναικών και τον τηλεοπτικό σταθμό της Βαρκελώνης (Gillespie 2019).

4.3.3.5 ΧΩΡΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Οι παραπάνω κατευθύνσεις θα έχουν και χωρικό αποτύπωμα. Γίνεται προσπάθεια να ξεφύγει η πόλη από μια λογική μεγάλης κλίμακας. Για τον Βοηίγας, η χωρική στρατηγική και πολιτικές είχαν μια διαφορετική ιεράρχηση και ξεκινούσαν από τους πολίτες, την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής, και έφταναν από εκεί στη κλίμακα της κατοικίας, της γειτονιάς και της μητροπολιτικής περιοχής (Bohigas 2019). Ο σχεδιασμός στο επίπεδο της μητροπολιτικής περιοχής θα είναι ιδιαίτερα σημαντικός, καθώς η περίοδος 2015-2019 θα είναι περίοδος προετοιμασίας από την ΑΜΒ και του νέου σχεδίου της Μητροπολιτικής Περιοχής της Βαρκελώνης, του πρώτου μετά από το 1976.

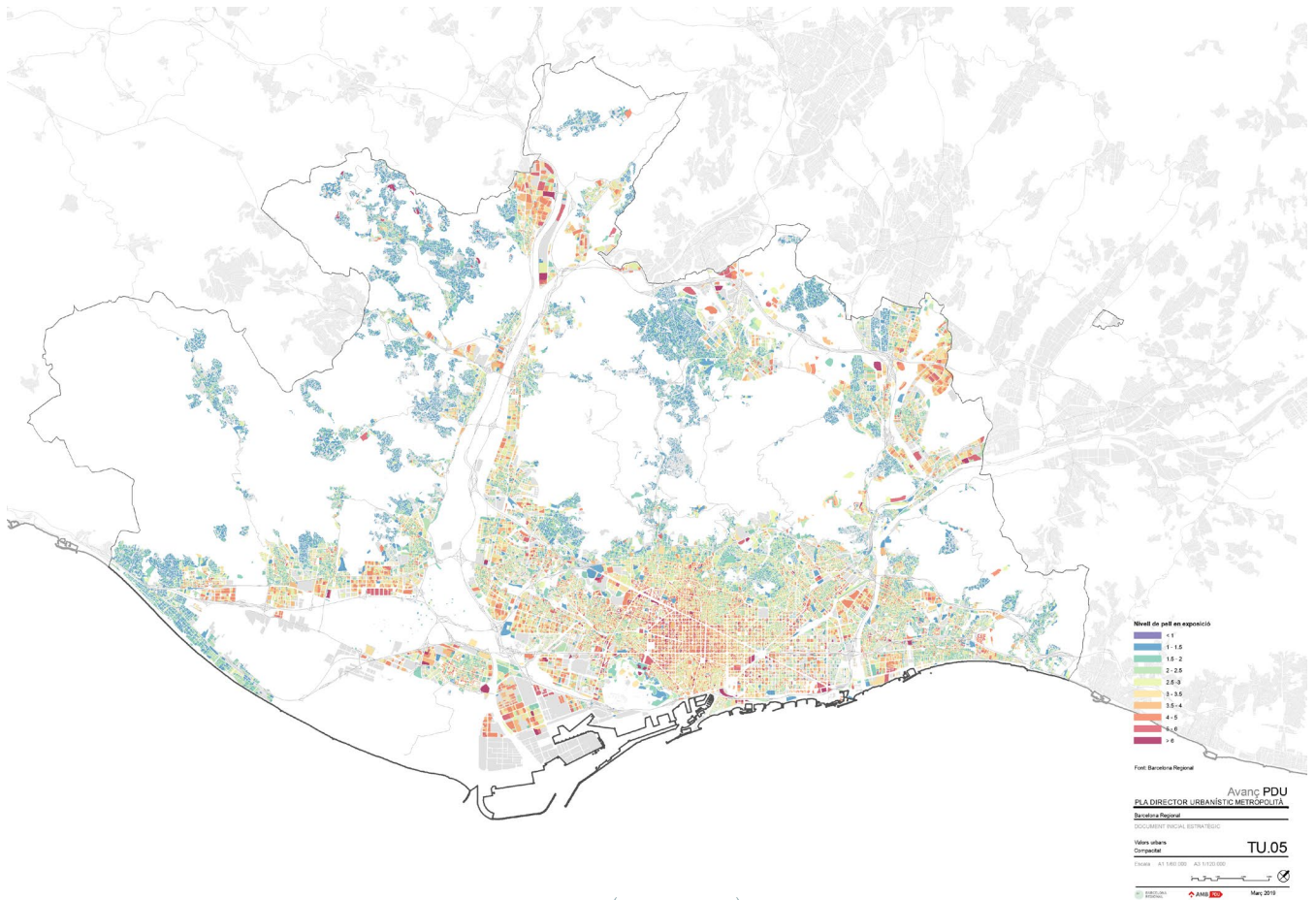
Το πρώτο μέρος των παρεμβάσεων σχετίζεται με το επίπεδο της κατοικίας και των οικοδομικών τετραγώνων. Πέρα από τις πολιτικές για την κατοικία, το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε σε θέματα κινητικότητας, περιορισμού της χρήσης των ΙΧ και απελευθέρωσης δημόσιων χώρων. Αυτή είναι η λογική του προγράμματος των *Superilles*¹¹⁹. Το πρόγραμμα αφορά την ενοποίηση οικοδομικών τετραγώνων (*super blocs*) μέσα από ένα δίκτυο πεζοδρομήσεων, τη δημιουργία ζωνών αποκλειστικής χρήσης για τους πεζούς και νέων δημόσιων χώρων. Μέχρι σήμερα έχουν ολοκληρωθεί οι εργασίες σε τρεις περιοχές στην πόλη.

Η επόμενη κλίμακα παρεμβάσεων σχετίζεται με το επίπεδο της γειτονιάς και τη λήψη διαφόρων πρωτοβουλιών που συνθέτουν το *Pla dels Barris de Barcelona*. Το «Σχέδιο για τις Γειτονιές της Βαρκελώνης» είναι ένα πρόγραμμα που στηρίζεται στη λογική του *Lley de Barris* της Καταλανικής Κυβέρνησης την περίοδο 2004-2010. Είναι ένα πρόγραμμα ολοκληρωμένων παρεμβάσεων σε γειτονιές με έντονα περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Το νέο πρόγραμμα θα οργανωθεί γύρω από 16 γειτονιές του Δήμου της Βαρκελώνης και θα στοχεύει να αντιμετωπίσει θέματα εκπαιδευτικά, δημόσιας υγείας, πολιτισμού, απασχόλησης και κοινωφελών υποδομών. Μέχρι και το 2019 θα έχει εγκριθεί και θα λειτουργεί σε δέκα περιοχές.

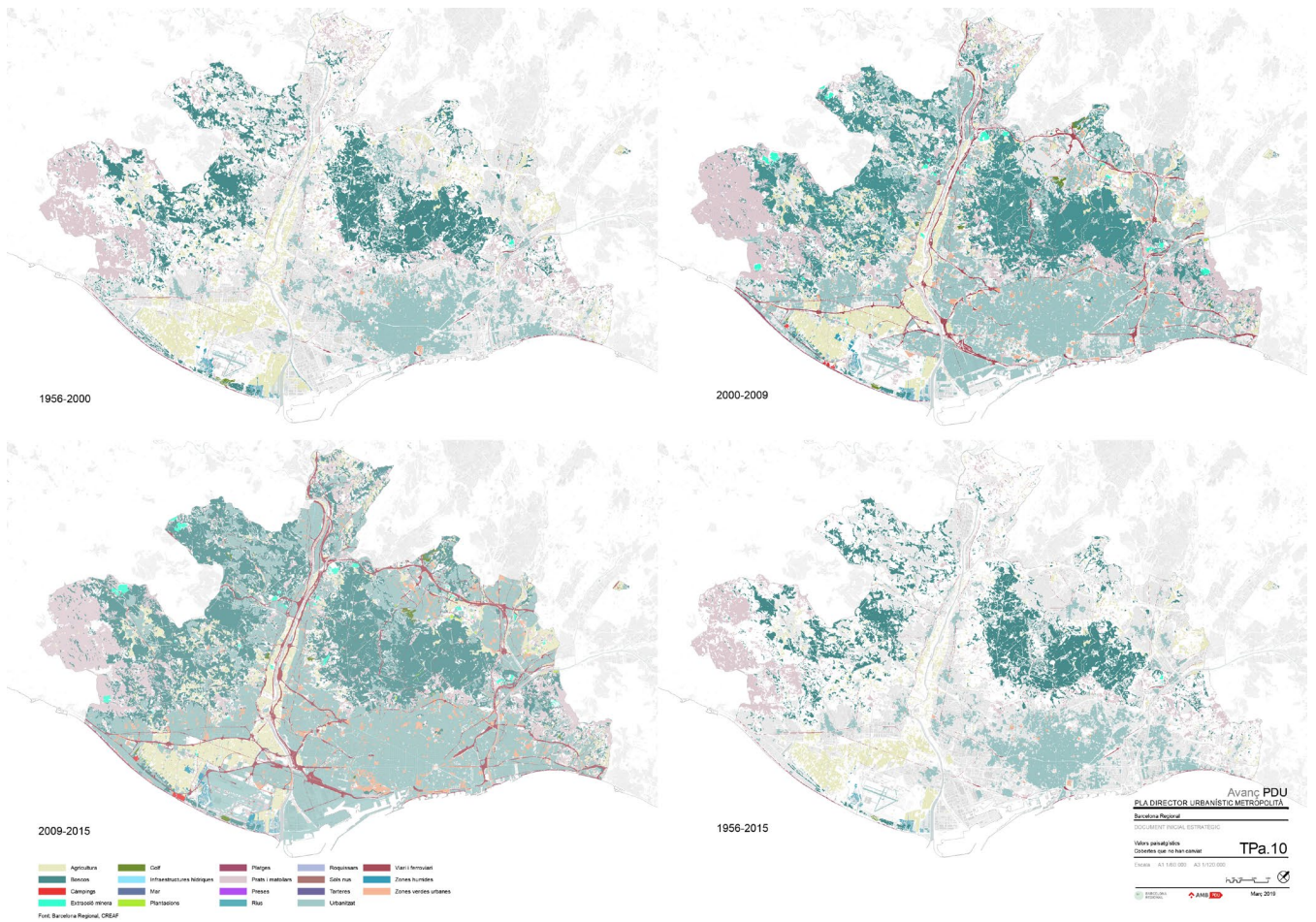
Σημαντικές πρωτοβουλίες παίρνονται και στο επίπεδο του Στρατηγικού Σχεδιασμού, όπου επιχειρείται μια προσπάθεια ανανέωσης θεσμών όπως το ΡΕΜΒ και δημιουργίας ενός νέου σχεδίου με άξονα το 2030. Για τον συντονιστή του ΡΕΜΒ, Oriol Estella, οι προκλήσεις εντάσσονται σε μια τριπλή λογική που σχετίζεται με την ανανέωση της ιδέας του στρατηγικού σχεδιασμού, την πρόκληση των κοινωνικών ανισοτήτων και τέλος την αλλαγή υποδείγματος. Όπως αναφέρει:

«Μετά το 2016 η αποστολή ήταν να δώσουμε μια νέα ζωή στον οργανισμό, να ανανεώσουμε τη λειτουργία του συνολικά και να προετοιμαστούμε για ένα νέο στρατηγικό σχέδιο. Αλλά επίσης, να επανεφεύρουμε την ιδέα του στρατηγικού σχεδιασμού, τι είναι στρατηγικός σχεδιασμός στον 21ο αιώνα [...] Το δεύτερο είναι ότι πρέπει να κατανοήσουμε ότι μετά από 25 χρόνια στρατηγικού σχεδιασμού, γίναμε παγκόσμιο παράδειγμα σε θέματα καινοτομίας, τουρισμού, οικονομίας της γνώσης κ.α. Όμως οι ανισότητες στην μητροπολιτική περιοχή

119. Το πρόγραμμα είναι σε ένα βαθμό επέκταση του προγράμματος *illes autosuficients* της κυβέρνησης του Τρίας, όπου επεξεργάζεται τρόπους και μεθόδους ενεργειακής αυτονομίας σε επίπεδο οικοδομικών τετραγώνων

Εικόνα 42. PDU – Αστικές πυκνώσεις στη Μητροπολιτική Περιοχή (Πηγή: AMB)

Εικόνα 43. PDU – Ενίσχυση της προβασιμότητας στη Μητροπολιτική Περιοχή (Πηγή: AMB)

ΠΛΑΙΣΙΟ 13. SUPERILLES ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

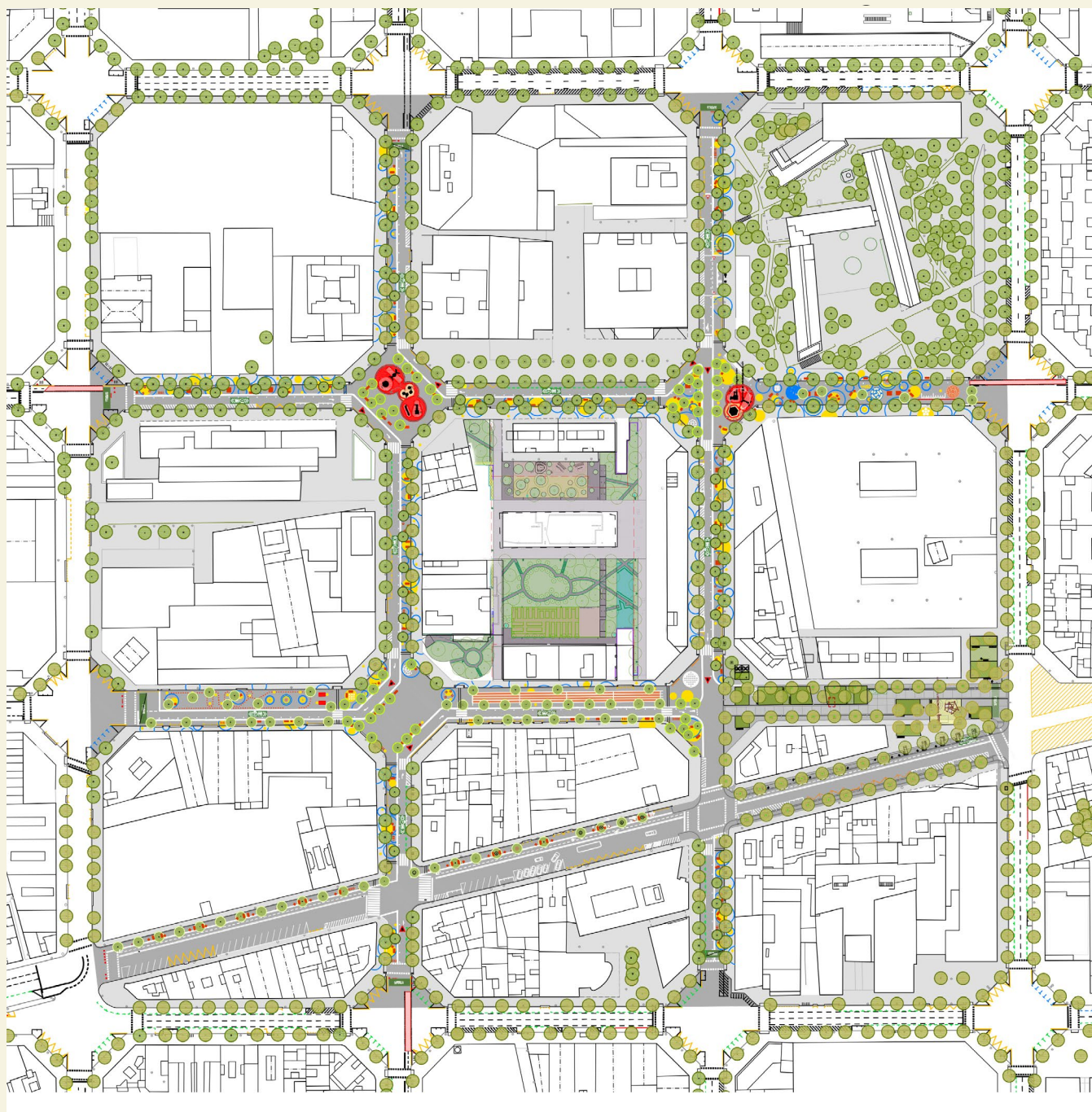
Το πρόγραμμα των Superilles (Superblocks) είναι μια στρατηγική του Δήμου για την ενίσχυση του δημόσιου χώρου σε πυκνοδομημένες περιοχές της πόλης, και ιδιαίτερα σε τμήματα εντός του σχεδίου Cerdà. Μέσα από τυπικές και άτυπες πεζοδρομήσεις, την ένταξη ποδηλατοδρόμων και χώρων συνάντησης συγκροτείτε ένα νέο δίκτυο κοινόχρηστων χώρων σε επίπεδο γειτονιάς. Το πρόγραμμα μέχρι σήμερα έχει εφαρμοστεί στη περιοχή του Poblenou ενώ έχω δρομολογηθεί και παρεμβάσεις σε άλλες έξι περιοχές της πόλης.

LEGEND

- Poblenou Superblock ————
- Others Superblock ————

Εικόνα 44. Το Σχέδιο Παρεμβάσεων στη περιοχή του Poblenou (Πηγή: Δήμος Βαρκελώνης)

Εικόνα 45. Άποψη της περιοχής του Poblenou πριν και μετά της παρεμβάσεις. (Πηγή: Δήμος Βαρκελώνης)

ΠΙΝΑΚΑΣ 8 ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΡΕΜΒ 2030

A RESILIENT METROPOLIS	A PROSPEROUS METROPOLIS	A COHESIVE METROPOLIS
Having the tools and alternatives to satisfy basic needs for everyone, everywhere and at all times is about ensuring clean air; sufficient quality water; food that is good, healthy and produced in fair conditions; sustainable energy; and affordable housing. These are the elements <u>to move towards a healthier metropolis</u> .	To establish a metropolis as an urban laboratory that uses innovation and creativity to generate prosperity and new solutions to urban challenges, we must take advantage of the possibility of building the new strategic plan alongside the new metropolitan urban master plan to outline a metropolitan Barcelona fully prepared to welcome and develop mobility, economic activity and research and knowledge in the 21st century.	Connected and networked, promoting smart, sustainable and inclusive progress, focused on improving the quality of life and generating opportunities for all. Education is the best way to achieve this and will be accompanied by the digital revolution, the transformation of traditional economic sectors, the promotion of a more diverse and varied economy and metropolitan governance with the tools to achieve greater equity.

παρέμειναν. Μόνο στα πρώτα πέντε χρόνια της κρίσης οι ανισότητες βάσει του gini index μάς πήγανε πίσω 20 χρόνια, σήμερα είμαστε πίσω δέκα χρόνια [...] Πολλά πράγματα έμειναν πίσω πάρα την οικονομική επιτυχία της πόλης [...] Το τρίτο που πρέπει να σκεφτούμε είναι μια αλλαγή στο υπόδειγμα του στρατηγικού σχεδιασμού, χρειαζόμαστε νέα γνώση για να δημιουργήσουμε δράσεις, νέα στρατηγικά έργα και να βάλουμε τους εταίρους να συμμετέχουν σε όλη αυτή την διαδικασία.» (Estela Barnet 2019)

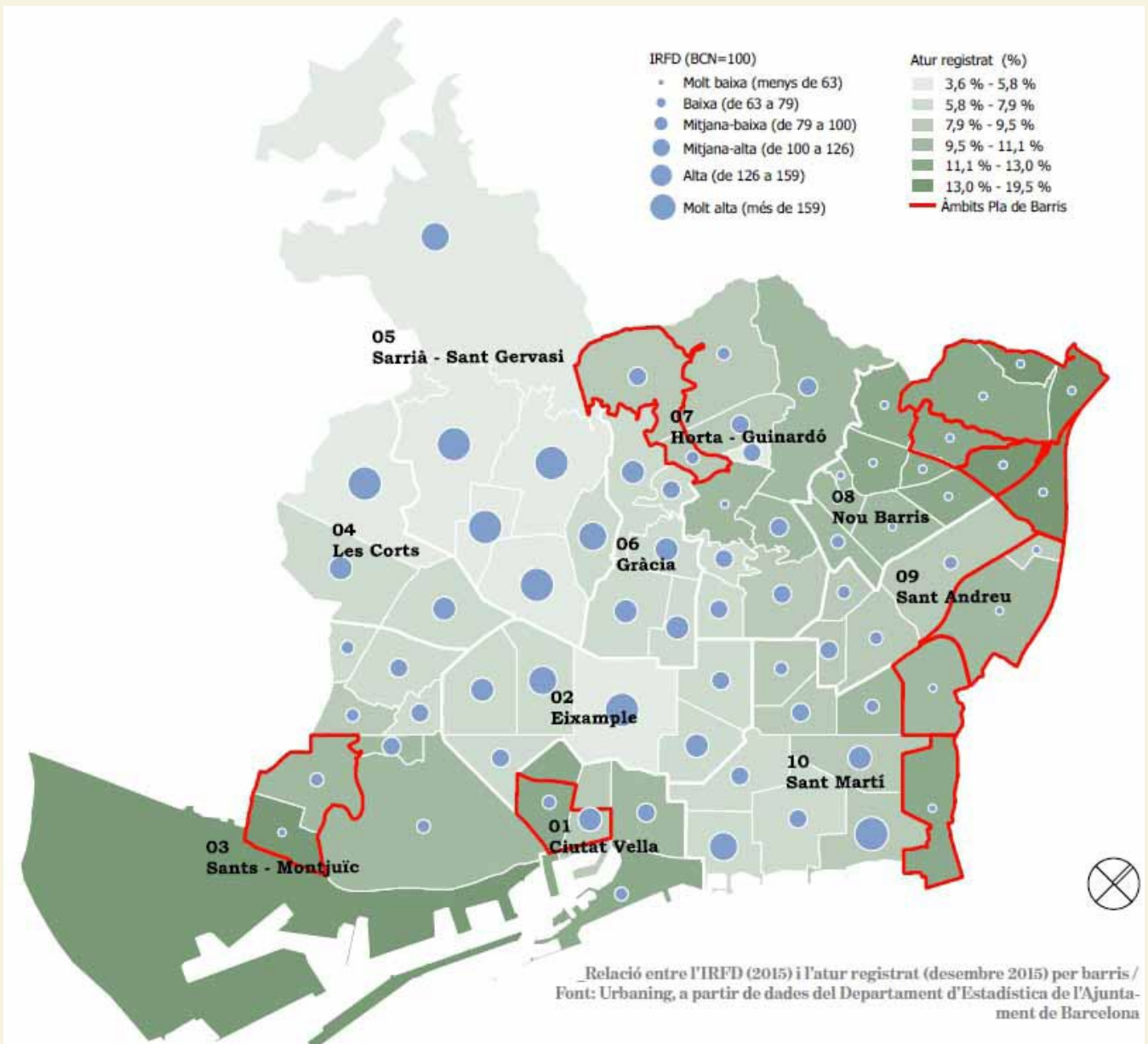
Με αυτή τη νέα λογική το Στρατηγικό Σχέδιο για το 2030 έχει ως βασικό στόχο την αναζήτηση τρόπων για να μειωθούν οι ανισότητες στην μητροπολιτική περιοχή, ενώ θέματα ανταγωνιστικότητας και καινοτομίας επαναδιατυπώνονται.

Τέλος έχουμε τις πολιτικές που επικεντρώνονται στη σχέση της Βαρκελώνης με όλη την Μητροπολιτική περιοχή. Για τον Bohigas, εδώ βρίσκονται και οι μεγαλύτερες προκλήσεις καθώς η πόλη πρέπει να ξαναβρεί μια νέα σχέση με τα όρια της. Η σχέση με το βουνό, τα δύο ποτάμια και την θάλασσα είναι κομβικά για την επόμενη μέρα του σχεδιασμού της πόλης. Στη λογική αυτή ιδιαίτερη προσοχή έχει δοθεί στην επανασύνδεση της πόλης με τη θάλασσα. Όπως σχολιάζει

«Βάζουμε αυτή την ιδέα της «Reconquista» [επανακατάκτηση] της σχέσης με τη θάλασσα. Τη δεκαετία του 80 ανοίξαμε την πόλη στη θάλασσα και είκοσι χρόνια μετά την έχουμε χάσει. Τι βρίσκεται εκεί; Μεγάλη κερδοσκοπία, εμπορικά κέντρα, πεντάστερα ξενοδοχεία. Τώρα, με μικρές δράσεις όπως το κλείσιμο των ξενοδοχείων, την απαγόρευση του Airbnb στην παράκτια ζώνη, το άνοιγμα των συζητήσεων γύρω από το μέλλον του Ολυμπιακού Χωριού, προσπαθούμε να επανακαταλάβουμε το παράκτιο μετωπο, αυτή τη φορά για τους πολίτες [...] Μιλάμε με τις αρχές του Λιμανιού για να μπορέσουμε να εντάξουμε εκεί εκπαιδευτικές και κοινωνικές δραστηριότητες, όχι μόνο τουρισμό.» (Bohigas 2019)

Όμως οι σημαντικότερες πρωτοβουλίες στο επίπεδο του Μητροπολιτικού Σχεδιασμού θα έρθουν από την AMB, οργανισμό υπεύθυνο για την εκπόνηση του *Pla director Urbanístic Metropolità* (PDU), του νέου Μητροπολιτικού σχεδίου (Recio 2019). Για την Judith Recio, μέλος της ομάδας του PDU:

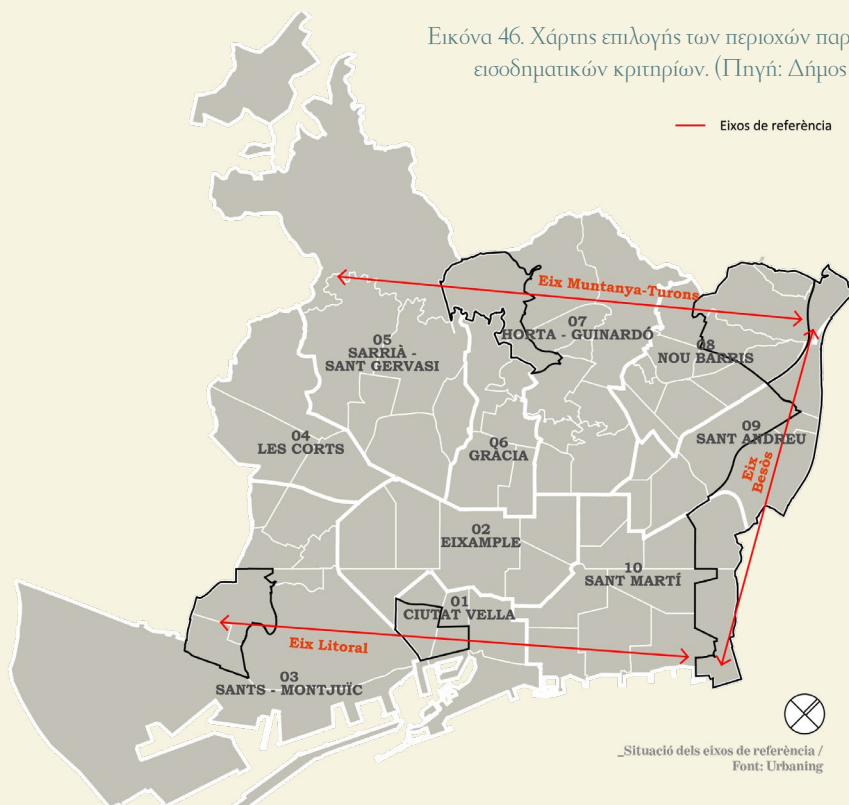
Η βασική ιδέα ήταν η προστασία και η διατήρηση των μητροπολιτικών περιβαλλοντικών δομών, που σημαίνει τα ποτάμια και τον κύκλο του νερού και επίσης τις κοινωνικές-αστικές δομές που σχετίζονται με τους πράσινους χώρους, τις μητροπολιτικές αρτηρίες και υποδομές.

ΠΛΑΙΣΙΟ 14. PLA DE BARRI
ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΕ
ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Το Pla de Barrí του 2017 θα αποτελεί μια συνέχεια του Lley de Barris της Generalitat το 2004. Το πρόγραμμα έχει στόχο την δημιουργία ευκαιριών ανάπτυξης σε υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης μέσα από ένα πλαίσιο ολοκληρωμένων παρεμβάσεων και δημιουργίας οικονομικών κινήτρων. Οι παρεμβάσεις στοχεύουν στην ενίσχυση της απασχόλησης, στην αναβάθμιση του δημόσιου χώρου και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Εικόνα 46. Χάρτης επιλογής των περιοχών παρέμβασης βάση εισοδηματικών κριτηρίων. (Πηγή: Δήμος Βαρκελώνης)

Ξανασκεφτόμαστε την ανανέωση της επάρκειας του δικτύου υποδομών, βελτιώνοντας τη χωρητικότητα και τις συνδέσεις. Η σύνδεση με όλη την περιφέρεια είναι επίσης σημαντική. Τέλος, η προστασία του αγροτικού μωσαϊκού, τα δάση και οι καλλιέργειες είναι σημαντικές γιατί έχουμε αρκετό χώρο που σχετίζεται με αυτές τις χρήσεις και λειτουργίες (Recio 2019).

Οι διαδικασίες για το PDU θα ξεκινήσουν το 2015 και ουσιαστικά θα αποτελούν ένα από τα βασικά καθήκοντα της AMB στο πεδίο του χωρικού σχεδιασμού. Μετά από μια έκθεση το 2015, με τίτλο *Metropolis Barcelona* θα ξεκινήσει μια μεγάλη διαδικασία διαβούλευσης με τη συμμετοχή πάνω από 450 ειδικών και των τοπικών κοινωνιών ώστε να διαμορφωθούν οι κατευθύνσεις και οι προτεραιότητες του σχεδιασμού. Οι βασικοί στόχοι ορίστηκαν ως εξής:

- Ενίσχυση της αλληλεγγύης σε Μητροπολιτικό επίπεδο.
- Προώθηση της Μητροπολιτικής περιοχής.
- Επικέντρωση στο φυσικό περιβάλλον και προώθηση των σχετικών αξιών.
- Ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του αστικού μεταβολισμού και ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.
- Πολυκεντρικός σχεδιασμός της Μητροπολιτικής Περιοχής.
- Προώθηση της βιώσιμης κινητικότητας με έμφαση στις υποδομές σε μητροπολιτικό επίπεδο.
- Ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής με επίκεντρο την κατοικία, το δημόσιο χώρο, τις κοινωνικές υποδομές και τη δημόσια συγκοινωνία.
- Επανοικειοποίηση και Επανάχρηση του υφιστάμενου κτιριακού αποθέματος.
- Ενίσχυση των αστικών περιοχών
- Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας της οικονομίας σε μητροπολιτικό επίπεδο.

Τον Μάρτιο του 2019 θα ολοκληρωθεί η πρώτη φάση του σχεδίου και θα παρουσιαστεί η επιλεγμένη στρατηγική μέσω του Document Inicial Estrategic.

4.3.3.6 ΟΡΙΑ, ΕΜΠΟΔΙΑ ΚΑΙ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ

Η προσπάθεια συγκρότησης ενός συνολικά νέου μοντέλου διακυβέρνησης της πόλης, με αλλαγή των ιεραρχιών και των κατευθύνσεων δεν ήταν μια διαδικασία χωρίς εμπόδια και δυσκολίες. Ενώ πρέπει να σημειώσουμε ότι σε πολλούς τομείς τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα, άποψη που υποστηρίζουν και όσοι συμμετείχαν ενεργά στη διακυβέρνηση της πόλης τα τελευταία τέσσερα χρόνια (Bohigas 2019; Buron 2019). Επιπλέον, υπήρχαν και συγκεκριμένα όρια (Blanco, Salazar, και Bianchi 2019; Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017; Bohigas 2019; Arias 2018; Buron 2019).

Αρχικά, πρέπει να επισημάνουμε ότι η συγκρότηση μιας κυβέρνησης μειοψηφίας είχε σαν αποτέλεσμα τόσο τη δημιουργία συμμαχιών στο Δημοτικό Συμβούλιο όσο και μια γενικότερα αποδυναμωμένη ισχύ σε σημαντικά θέματα. Σύμφωνα με τον Josep Bohigas, αυτό άρχισε να γίνεται εμφανές στη διαπραγμάτευση με άλλους φορείς της πόλης όπως με το φορέα διαχείρισης του λιμάνιού (Autoritat Portuària de Barcelona) αλλά και σε άλλες περιπτώσεις (Bohigas 2019).

Σημαντική ήταν επίσης η έλλειψη εμπειρίας σε θέματα δημόσιας διοίκησης. Τα νέα στελέχη του Δήμου προερχόταν περισσότερο από το χώρο των πανεπιστημίων και του πολιτικού ακτιβισμού με μικρή εμπειρία στη διαχείριση των μηχανισμών γύρω από την

λειτουργία του Δήμου (Arias 2018). Εκεί επικεντρώνεται ένα μεγάλο μέρος της κριτικής που έβλεπε ότι στο νέο σχήμα δεν υπήρχε η αναγκαία γνώση και ο επαγγελματισμός που χρειαζόταν για τη διοίκηση του Δήμου (Falcon 2019; Civit 2019).

Όπως χαρακτηριστικά σχολιάζει ο Luis Falcon:

Για καλό ή κακό είναι νέοι άνθρωποι, απροετοίμαστοι. Χρειάζεται χρόνος να προσαρμοστείς σε αυτό που απαιτεί η διοίκηση. Ήρθαν στην εξουσία με αρκετά προβλήματα και κατά τη γνώμη μου δεν είχαν ξεκαθαρίσει πολλά πράγματα. Είχαν μια ανάλυση που προερχόταν πιο πολύ από την αντίδραση πάνω σε προηγούμενες πολιτικές (Falcon 2019).

Στην ίδια λογική ο Albert Civit αναφέρει:

Η Colau διατήρησε τις ομάδες, όχι όμως και τους Μάνατζερ. Γιατί μείωσαν τους μισθούς και κανείς δεν έκατσε. Το αποτέλεσμα είναι ότι είχαν ανθρώπους με μικρότερη εμπειρία να διαχειρίζονται τις ομάδες. Χρειάστηκαν σχεδόν δύο χρόνια για να συνθιθούν σε όλη αυτή την διαδικασία, καθώς οι περισσότεροι έρχονταν από τον χώρο των πανεπιστημίων [...] Θα έλεγα ότι είχαν και μια έλλειψη επαγγελματισμού. Για παράδειγμα, όσο αφορά την διεθνή γνώμη. Πρέπει να προωθήσεις την πόλη, και η πόλη χάνει βάρος διεθνώς. Οι πόλεις εξελίσσονται σε ανταγωνισμό, όχι πραγματικό ανταγωνισμό, αλλά πρέπει να είσαι στην κορυφή. Θεωρούν ότι αυτό δεν είναι σημαντικό. (Civit 2019)

Παράλληλα, οι πιέσεις από αυτό που ήταν το μέχρι τότε κατεστημένο και οι ελίτ της πόλης ήταν πολύ σημαντικές καθώς δεν ήταν δεδομένο ότι το όραμα του BeC το μοιραζόταν η πλειοψηφία των κατοίκων της πόλης (Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017; Font Ferrer 2017; Bravo 2018). Όπως σχολιάζει ο David Bravo, σε διάφορα θέματα όπως αυτό του εξευγενισμού:

«Σε πολλές περιπτώσεις ο κόσμος δεν έβλεπε πιο ήταν το πρόβλημα, πρώην δήμαρχοι και ιδιοκτήτες έλεγαν ότι η πόλη μας παίρνει περισσότερη αξία [...] Υπήρχαν επίσης και όλοι αυτοί στη δημόσια διοίκηση και οι τεχνικοί που δουλεύαν πολύ καιρό για να βελτιώσουν την πόλη, με αναπλάσεις στους δημόσιους χώρους και τη δημιουργία νέων υποδομών που ξαφνικά έβλεπαν τους εαυτούς τους να ποινικοποιούνται μέσα από τη δουλειά που κάναμε. μας έλεγαν *τι μας δέτε δηλαδή ότι οι βελτιώσεις που κάναμε στην πόλη σπρώχνουν πάνω τις τιμές ακινήτων*. Δε τους άρεσε η δουλειά μας.» (Bravo 2018)

Βέβαια, ανυδράσεις υπήρχαν και από τη μεριά των κινημάτων. Κι αυτό γιατί υπήρχε η εκτίμηση ότι έγιναν λίγα και υπήρξε, επιπλέον, ένας βαθμός ενσωμάτωσης στους μηχανισμούς της διοίκησης γεγονός που μεγάλωσε την απόσταση μεταξύ των νέων στελεχών της διοίκησης του Δήμου και των κοινωνικών κινημάτων της πόλης (Palomera 2018; Garcia Lamarca 2018). Χαρακτηριστική είναι η κριτική του ΡΑΗ τα πρώτα δύο χρόνια της διακυβέρνησης της Ada Colau, και η κριτική του στην πολιτική γύρω από την κατοικία (Congostrina 2017).

Παράλληλα, πρέπει να αναφερθούμε και στα όρια που έμπαιναν από την ίδια τη δομή του συστήματος διακυβέρνησης στην Ισπανία και τα όρια των τοπικών κυβερνήσεων. Ήταν μια σύγκρουση ανάμεσα στις διαφορετικές κλίμακες ενός πολυ-επίπεδου συστήματος διακυβέρνησης. Σημαντικές πτυχές της πολιτικής, όπως σε θέματα κατοικίας, έβρισκαν όρια καθώς η αρμοδιότητα ήταν στην Καταλανική ή στην Ισπανική κυβέρνηση (Xavier 2019). Γενικότερα, η πολιτική περιορισμού της τουριστικής ανάπτυξης συγκρούσαν με την πολιτική άλλων φορέων, όπως το Λιμάνι ή το Αεροδρόμιο που ακολουθούσαν μια εντελώς διαφορετική στρατηγική μεγέθυνσης (Arias 2018).

Ακόμη και στις περιπτώσεις όπου έγινε αρκετά μεγάλη προσπάθεια, όπως η κοινωνική κατοικία, τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα. Το παράνομο Airbnb δεν έγινε εφικτό να ελεγχθεί, οι εξώσεις συνεχίζονται. Όπως παρατηρούσε ο Bohigas στην περίπτωση της κατοικίας: «*κάναμε πολλά πράγματα, αλλά είμαστε μακριά από τη λύση [...] κάναμε τα περισσότερα αλλά είχαμε τις χειρότερες συνθήκες και τώρα είμαστε στη χειρότερη θέση από ποτέ*» (Bohigas 2019).

Για τον Luis Falcon, οι όποιες αποτυχίες σχετίζονται και με λάθος διάγνωση του προβλήματος, όπως αναφέρει:

Το πρόβλημα δεν είναι το Airbnb. Οι άνθρωποι δεν το κατανοούν αυτό. Είναι η κοινωνία των πλατφορμών. Σήμερα ο ψηφιακός και ο φυσικός κόσμος είναι αλληλοσυνδεόμενοι. Έχουμε ψηφιακές συμπεριφορές που επηρεάζουν τον πραγματικό κόσμο, είναι η ψηφιακή εποχή [...] Το Δημοτικό Συμβούλιο ανακοίνωσε μια μεγάλη συμφωνία με το Airbnb για να κατέβουν 1000 διαμερίσματα που δεν είχαν άδεια. Ζήτησαν από το Δημοτικό Συμβούλιο να τους δώσουν τρεις μήνες και το έκαναν. Ξέρεις πόσα διαμερίσματα ανεβοκατεβαίνουν στην Βαρκελώνη μέσα σε μια εβδομάδα; Περίπου 1200. Είναι αστείο. Δεν κατανοούμε πόσο δυναμικό είναι όλο αυτό. (Falcon 2019).

Όμως αυτό στο οποίο υπάρχει σύγκλιση είναι η αναγκαιότητα να προχωρήσει η πόλη σε ένα μοντέλο που δεν θα στοχεύει στην προσέλκυση αλλά στη διαχείριση του Τουρισμού (Falcon 2019), και παράλληλα να προσεγγίσει με μακροπρόθεσμο τρόπο το θέμα της κατοικίας (Buron 2019).

Όμως το πολιτικό κλίμα μετά το 2015 θα αρχίσει γενικότερα να γίνεται ολοένα και λιγότερο ευνοϊκό και ο λόγος ήταν το ζήτημα της ανεξαρτησίας, που θα καθορίσει σε μεγάλο βαθμό τις πολιτικές εξελίξεις την περίοδο 2015-2019. Οι πολιτικές γραμμές θα καθοριστούν γύρω από το ζήτημα της ανεξαρτησίας γεγονός που θα έχει και αντίκτυπο και σε τοπικό επίπεδο. Το 2015 η συμμαχία του Junts pel Sí (JxSí)¹²⁰ θα κερδίσει τις εκλογές στην Καταλονία συγκροτώντας κυβέρνηση με Πρόεδρο τον Carles Puigdemont με την στήριξη του CUP. Η νέα κυβέρνηση θα ασκήσει πιέσεις τόσο στο Δήμο της Βαρκελώνης όσο και σε άλλους να ακολουθήσουν ένα road map που θα οδηγούσε σε δημοψήφισμα το 2018, κάτι που έγινε. Η μετριοπαθής στάση του BeC και της Colau συγκεκριμένα, θα δημιουργήσει σημαντικά εμπόδια συμμαχιών με κόμματα όπως το ERC και το CUP που θα μπορούσαν θεωρητικά να υποστηρίξουν την agenda του BeC. Το BeC βρέθηκε έτσι διπλά απομονωμένο καθώς δύσκολη ήταν και η ταύτιση με τα «ενωτικά» κόμματα (unionist parties). Η πολιτική κρίση θα επηρεάσει και σημαντικούς θεσμούς διακυβέρνησης. Όπως υποστηρίζει ο Oriol Estela, το κίνημα της ανεξαρτησίας θα κλονίσει την εμπιστοσύνη ανάμεσα στους θεσμούς του Δήμου και της Generalitat και αυτούς της Ισπανικής Κυβέρνησης, όπως το αεροδρόμιο και το λιμάνι. Το γεγονός αυτό σήμαινε και έλλειψη εμπιστοσύνης σε θέματα στρατηγικής (Estela Barnet 2019).

Στις εκλογές του 2019 βρισκόμαστε ξανά σε ένα καινούργιο πολιτικό σκηνικό. Το ERC με επικεφαλιά το πρώην στέλεχος των Σοσιαλιστών Ernest Maragall θα κερδίσει τις εκλογές διπλασιάζοντας το ποσοστό του, το BeC θα βγει δεύτερο χάνοντας το 25% της δυναμικής του και οι Σοσιαλιστές τρίτοι ανακάμπτοντας κάποια από την δυναμική τους.

120. Η συμμαχία αποτελούταν από το: CDC, το DC, το ERC και MES

Εικόνα 47. Νέες διαμορφώσεις δημόσιων χώρων στην περιοχή των Superblocks. (Πηγή: Δήμος Βαρκελώνης)

4.4 ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (2008-2019)

4.4.1 ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ: ΥΦΕΣΗ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Η επισκόπηση της περιόδου της κρίσης και των αστικών πολιτικών στην Ισπανία, και συγκεκριμένα την Βαρκελώνη, δεν ξεφεύγει από το γενικότερο πλαίσιο που έχει μπει από την έρευνα. Όπως και σε προηγούμενες περιόδους, ένα διεθνές γεγονός, όπως η παγκόσμια ύφεση του 2008, θα επηρεάσει τις εθνικές και τοπικές κοινωνίες (Aalbers 2009a; Marisol Garcia 2017b; 2010). Από αυτήν την αλληλεπίδραση διεθνικού και τοπικού, παράγονται πολιτικές και προκύπτουν νέοι μετασχηματισμοί υπό την επιρροή και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων. **Όμως, υποστηρίζουμε ότι η κρίση σε συνδυασμό με τις νέες τάσεις στο χρηματοπιστωτικό σύστημα (χρηματοπιστωτικοποίηση) θα αλλάξει τα δεδομένα, κλονίζοντας τις ισορροπίες μιας προηγούμενης περιόδου, γεγονός που θα αποτυπωθεί και στις αστικές πολιτικές.** Η κρίση γύρω από την Καταλανική Ανεξαρτησία στην ουσία θα αποτελέσει μια αμφισβήτηση του μοντέλου αποκέντρωσης του Ισπανικού Κράτους, ενώ στη Βαρκελώνη αυτό θα φανεί με τον κλονισμό και την εν μέρει κατάρρευση ενός μοντέλου που επιδίωκε την ανταγωνιστικότητα προσφέροντας ένα σημαντικό βαθμό κοινωνικής συνοχής.

Η περίπτωση της Βαρκελώνης είναι χαρακτηριστική καθώς φαίνεται ότι η πόλη «πληρώνει» την ίδια της την επιτυχία (Bravo 2018). Αυτό σχετίζεται και με την αξιολόγηση όλης της προηγούμενης περιόδου ανάπτυξης της πόλης.

Από τη μία μεριά, ο στόχος της διεθνοποίησης και του ανταγωνισμού της πόλης, και ο προσανατολισμός της παραγωγής σε αυτήν την κατεύθυνση συγκρότησαν μια οικονομική βάση αρκετά ανθεκτική και ταυτόχρονα ελκυστική για τους επενδυτές. Όπως αναφέρει ο Joan Trullén:

«Η απάντηση της Βαρκελώνης και της Καταλονίας στην οικονομική κρίση είναι η επέκταση της εξωτερικής ζήτησης. Το ζήτημα για μένα είναι αυτό και όχι ο τουρισμός [...] ο λόγος γύρω από αυτή την ανταγωνιστικότητα βρίσκεται στη χωρική εξωστρέφεια. Έτσι, η έξοδος από την κρίση συνδέεται με την εξαγωγική οικονομία, την εγγύτητα με σημαντικές υποδομές. Είναι μια ανταγωνιστικότητα που προκύπτει όχι από τις εταιρείες μόνο αλλά από την πόλη, τη Μητρόπολη» (Trullén Thomas 2018)

Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν η κρίση να αποτυπωθεί με ηπιότερο τρόπο, γεγονός που αναδεικνύεται σχεδόν σε όλες τις έρευνες και από τα οικονομικά στοιχεία (A. Garcia, Iglesias, και Tomàs 2015; Blanco, Salazar, και Bianchi 2019; Trullén, Sarasa, και Porcel i Lara Navarro-Varas 2013; Trullén και Galletto 2017) και ήταν το κοινό χαρακτηριστικό σε όλους τους προνομιακούς πληροφορητές. Για τον Trullén αυτό δείχνει και τον επιτυχή μετασχηματισμό της πόλης, καθώς η ανεργία είναι κάτω από τον ισπανικό μέσο όρο σε αντίθεση με ό,τι ίσχυε πριν μερικές δεκαετίες σε περιόδους ύφεσης (Trullén και Galletto 2017).

Όμως αυτή η οπτική είναι η μια μόνο πλευρά, που συμπληρώνεται με τη σημαντική αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, την υποβάθμιση του κράτους πρόνοιας λόγω των πολιτικών λιτότητας και την περιορισμένη πρόσβαση σε αξιοπρεπή στέγη. Στην πράξη, οι παράγοντες που οδήγησαν στην οικονομική μεγέθυνση ορισμένων κλάδων της οικονομίας (όπως ο τουρισμός) ήταν οι ίδιοι που συνέβαλαν στην αύξηση των κοινωνικών αποκλεισμών. Για τον Marshall, η πόλη ακολουθούσε, προϊόντος του χρόνου, ένα μοντέλο που την πήγαινε όλο και πιο μακριά από αυτό που ονομάζει «πραγματική» πολεοδομία: Όπως παρατηρούσε ήδη από το 2000:

Είναι πλέον ξεκάθαρο σήμερα γιατί η σχέση της πόλης με την «πραγματική» πολεοδομία έχει γίνει αδύναμη. Ο Στρατηγικός Σχεδιασμός, όλο και περισσότερο κοιτούσε σε μεγαλύτερες κλίμακες από την ίδια την πόλη. Το ενδιαφέρον του στους βασικούς οικονομικούς τομείς και στις υποδομές δεν επηρέασε σημαντικά τις ζώνες που επανασχεδιάζονταν στην πόλη και οι Ολυμπιακοί Αγώνες είχαν οδηγήσει στην ολοκλήρωση του εσωτερικού δικτύου υποδομών. Ο «Πραγματικός» σχεδιασμός προσέγγιζε πράγματα στα οποία ήταν αδύναμος ο Στρατηγικός Σχεδιασμός όπως η κατοικία, τα τοπικά περιβαλλοντικά ζητήματα, οι δημόσιες συγκοινωνίες κ.α. Έπρεπε να υπάρχει μεγαλύτερη σύνδεση. (Marshall 2000, 308)

Παράλληλα, αν και η κρίση αποτυπώθηκε με ηπιότερο τρόπο δε σημαίνει ότι τα αποτελέσματά δεν ήταν επώδυνα, ιδιαίτερα σε κοινωνικό επίπεδο. Η επιστροφή στη σταθερότητα και την οικονομική ανάπτυξη μετά το 2015 δεν έφερε και βελτίωση στις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων. **Έτσι, η Βαρκελώνη βγαίνει από την κρίση ταυτόχρονα ανταγωνιστική και με έντονα κοινωνικά προβλήματα γεγονός που αποτελεί μια ποιοτική τομή σε σχέση με το παρελθόν για την πόλη.**

Η νέα αυτή συνθήκη παρουσιάζει στοιχεία καινοτομίας και μετασχηματισμών και στο επίπεδο των αστικών πολιτικών, τα οποία όμως κινούνται εντός των πλαισίων που παραδοσιακά εξελισσόταν η πόλη. Η διακυβέρνηση του ΒεC έδειξε ότι η προσπάθεια αλλαγής ενός μοντέλου που χαρακτήριζε την πόλη για δεκαετίες δεν είναι εύκολο να γίνει σε σύντομο χρονικό διάστημα. Μια νέα πολιτική για τον τομέα της κατοικίας χρειάζεται πόρους και πολύ χρόνο για να μπορέσει να δώσει αποτελέσματα, ενώ οι πρωτοβουλίες ελέγχου του Τουρισμού δε δείχνουν μεγάλη αποτελεσματικότητα και απαιτούν νέες λύσεις και εργαλεία για να αντιμετωπιστεί ένα τόσο πολύπλοκο φαινόμενο, γεγονός που ξεπερνά τις δυνατότητες ενός Δήμου.

Όμως την τελευταία αυτή δεκαετία εκτιμούμε ότι υπάρχουν αρκετές αλλαγές. Αυτές εντοπίζονται στις νέες σχέσεις και ρόλους μεταξύ διεθνικού και τοπικού που εμφανίζονται με αρκετούς τρόπους (λιτότητα, κατοικία, τουρισμός κ.α.). Στις αλλαγές, στην αποκεντρωμένη κουλτούρα διακυβέρνησης, στη δομή του δήμου και στη φιλοσοφία γύρω από τομεακές παρεμβάσεις (πχ. πολιτική για την κατοικία). Τέλος, η αλλαγή εντοπίζεται και μέσω των νέων πολιτικών υποκειμένων που δρουν σε τοπικό επίπεδο.

4.4.2 ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ

Τα παραπάνω συμπεράσματα, αλλά και τα στοιχεία μετασχηματισμού και αλλαγών, σπριζονται στα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου και τις συνεντεύξεις. Η κρίση θα γίνει αντιληπτή με έναν πολλαπλό τρόπο στην περίπτωση της Βαρκελώνης και θα αποτελέσει παράγοντα κινητοποίησης δυνάμεων στην κατεύθυνση αλλαγής των αστικών πολιτικών. Τα βασικά σημεία από την ανάλυση των συνεντεύξεων διακρίνονται στη διεθνή διάσταση, στην αλλαγή σε τοπικό επίπεδο της κουλτούρας πολιτικών και διακυβέρνησης τέλος στο σημαντικό παράγοντα των διαφορών πολιτικών δρώντων υποκειμένων. Αναλυτικότερα:

Η διεθνή διάσταση της κρίσης και των γενικότερων διεθνών μετασχηματισμών της προηγούμενης δεκαετίας θα γίνει αντιληπτή με έναν τριπλό τρόπο. Αρχικά, θα γίνει εμφανής μέσα από τη φούσκα των ακινήτων και την κατάρρευση της κτηματαγοράς, για να μεταφερθεί στη συνέχεια από εκεί στις τράπεζες και στο Ισπανικό Κράτος σαν κρίση χρέους στα τέλη του 2010. Από εκεί και πέρα οι πολιτικές λιτότητας και οι πολιτικές δημοσιονομικής προσαρμογής που προτείνονται από την Ε.Ε και υιοθετούνται τόσο από την Ισπανική Κυβέρνηση όσο και από την κυβέρνηση της Καταλονίας θα οδηγήσουν σε μια νέα περίοδο **με έντονο το στοιχείο των πολιτικών μετασχηματισμών**. Οι επιπτώσεις όμως, όπως υποστηρίζουν σχεδόν όλοι οι προνομικοί πληροφορητές, ήταν σχετικά ήπιες για μια ισχυρή οικονομικά πόλη, όπως η Βαρκελώνη. Όμως παρά την ισχυρή θέση, το πρόβλημα των κοινωνικών ανισοτήτων, της ανεργίας, της αύξησης της φτώχειας και της πρόσβασης στην κατοικία θα είναι κομβικής σημασίας. Το πρόβλημα αυτό όμως δεν προκλήθηκε τόσο από την ύφεση αλλά περισσότερο λόγω της «επιτυχίας» της πόλης ως προορισμού επισκεπτών και επιχειρήσεων σε συνδυασμό με νέες παγκόσμιες τάσεις στον τομέα της φιλοξενίας και της κτηματαγοράς όπως το Airbnb και την ανανέωση του ενδιαφέροντος στους τομείς της κτηματαγοράς. Οι ερμηνείες γύρω από όλα αυτά τα φαινόμενα είναι διαφορετικές ανάμεσα στους συνεντευξιζόμενους και καθορίζονται από μια σειρά παραγόντων (επαγγελματική ιδιότητα, πολιτική ταυτότητα κ.α.). Για αρκετούς, η διεθνής κρίση γίνεται αντιληπτή ως κρίση ενός νεοφιλελεύθερου μοντέλου που υιοθετήθηκε από την πόλη τις προηγούμενες δεκαετίες, ενώ για άλλους τα προβλήματα εντοπίζονται σε συγκεκριμένους τομείς ή στην «κόπωση» του μοντέλου που ακολουθούνταν.

Κοινό στοιχείο σε όλες σχεδόν τις συνεντεύξεις είναι η ανάγκη αλλαγής, μετασχηματισμού, εκσυγχρονισμού ή ανανέωσης του Μοντέλου Βαρκελώνης και από εκεί εκκινεί η εισαγωγή μιας σειράς θεσμικών καινοτομιών, καθώς και η αλλαγή κατεύθυνσης μιας σειράς πολιτικών. Θα γίνει προσπάθεια αναδιοργάνωσης των δομών του Δήμου με τη συγκρότηση τμημάτων που θα μπορούν με μεγαλύτερη ευελιξία να αντιμετωπίζουν τα σύνθετα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πόλεις. Η πόλη θα αλλάξει κατεύθυνση σε θέματα Τουρισμού, όπου θα υπάρξει μια λογική διαχείρισης και όχι προσέλκυσης επισκεπτών. Οι σημαντικότερες όμως πρωτοβουλίες γίνονται στον τομέα της κατοικίας όπου μια σειρά πολιτικών και δράσεων στοχεύουν στην ενίσχυση της κοινωνικής κατοικίας στην πόλη και την ευρύτερη μητροπολιτική περιοχή. Ταυτόχρονα, η κρίση θα φέρει αλλαγές και στη σχέση με τα διαφορετικά επίπεδα διακυβέρνησης, καθώς οι πολιτικές λιτότητας θα αναδιατάξουν τις ισορροπίες στο αποκεντρωμένο σύστημα της Ισπανίας, με την Καταλανική Ανεξαρτησία να δίνει μια συνταγματική διάσταση στην κρίση στην Ισπανία. Η κρίση όμως δεν είναι ο μόνος παράγοντας που οδηγεί σε θεσμικές τομές. Η ίδρυση της AMB δείχνει μια συνέχεια σε πολιτικές ενίσχυσης της Μητροπολιτικής διακυβέρνησης, η οποία αποτελεί και μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις για την Βαρκελώνη.

Τέλος, η κρίση γίνεται αντιληπτή ως μια παρατεταμένη περίοδος πολιτικής αστάθειας και μετασχηματισμών. Το πολιτικό σύστημα θα αναδιοργανωθεί τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο, με τη δημιουργία νέων κομμάτων και την κατάρρευση κραταιών πολιτικών σχηματισμών. Σχεδόν σε όλες τις συνεντεύξεις, ο ρόλος των κινητοποιήσεων (από το κίνημα της 15-Μ, σε αυτό ενάντια στις πολιτικές λιτότητας και το κίνημα υπέρ της καταλανικής ανεξαρτησίας) θα είναι κομβικός για τη χάραξη πολιτικών καθόλη την περίοδο που εξετάζουμε. Τις αστικές πολιτικές στη Βαρκελώνη δεν μπορούμε να τις δούμε ξεχωριστά από μια πολιτική διαδικασία που περιλαμβάνει την κατάρρευση του Σοσιαλιστικού κόμματος, την άνοδο του Καταλανικού εθνικισμού και την εκλογική νίκη μια ομάδας που προέρχεται από το χώρο του ακτιβισμού και των κινημάτων, όπως ήταν το ΒnC.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13 ΑΞΟΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (ΣΧΕΔΙΑ, ΕΡΓΑ, ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ, ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ) (2008-2018)
(ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

ΑΞΟΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ)
Πολιτικές ανασυγκρότησης-αναβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος, των κοινόχρηστων-κοινοφελών υποδομών και του κέντρου των πόλεων.	<ul style="list-style-type: none"> • Ανανέωση-Αναθεώρηση των Χρήσεων Γης σε Μητροπολιτικό και Περιφερειακό Επίπεδο (PDU, PTMB) • Αναθεώρηση των κατευθύνσεων του Στρατηγικού Σχεδιασμού (Barcelona Vision 2020) • Αναπλάσεις στους δημόσιους χώρους της πόλης (Plaza Glories κ.α.)
Πολιτικές ενίσχυσης του διεθνούς ρόλου των πόλεων.	<ul style="list-style-type: none"> • Διοργάνωση διεθνών γεγονότων (Barcelona Mobile World Capital, Smart City Expo κ.α.) • Δημιουργία χώρων υποδοχής νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων (Smart City Campus)
Πολιτικές αναδιάρθρωσης της οικονομικής βάσης των πόλεων και των περιφερειών τους, ανασυγκρότηση του παραγωγικού ιστού.	<ul style="list-style-type: none"> • Στροφή προς την προσέλκυση υπηρεσιών και βιομηχανιών σε τομείς τεχνολογικής αιχμής. • Ενίσχυση των δυνατοτήτων της τοπικής κοινωνίας (Fablabs) • Αναδιάρθρωση της Τουριστικής Βιομηχανίας • Δημιουργία δομών προώθησης των ανταγωνιστικών χαρακτηριστικών της τοπικής οικονομίας (Agencia Metropolitana de Promocion Economica, Barcelona Global)
Πολιτικές ενίσχυσης και εκσυγχρονισμού των μεταφορικών υποδομών και δικτύων κινητικότητας.	<ul style="list-style-type: none"> • Αναβάθμιση των μεταφορικών υποδομών της πόλης (Σταθμός υπερταχείας Sagrera) • Αναβάθμιση των υπερεθνικών δικτύσεων της πόλης (T1 Terminal) • Προώθηση της βιώσιμης κινητικότητας (Superilles)
Πολιτικές ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής.	<ul style="list-style-type: none"> • Πολιτικές ενίσχυσης της κοινωνικής-προσβάσιμης κατοικίας (affordable housing) σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. • Προστασία και ενίσχυση των χρήσεων κατοικίας στο κέντρο της Βαρκελώνης • Πολιτικές αντιμετώπισης του κοινωνικού διαχωρισμού και της οικονομικής κρίσης (Pla de Barri) • Αναβάθμιση των κοινωνικών υποδομών της πόλης
Πολιτικές προστασίας του περιβάλλοντος και της περιαστικής γης.	<ul style="list-style-type: none"> • Προστασία και αναβάθμιση των ορεινών όγκων της πόλης (Portes de Collserola) • Προστασία της αγροτικής γης και της βιοποικιλότητας (Pla del Verd i de la Biodiversitat) • Πολιτικές αντιμετώπισης της Κλιματικής Αλλαγής
Πολιτικές ανάδειξης της πολιτισμικής κληρονομιάς και ενίσχυσης της πολιτισμικής ταυτότητας των πόλεων.	<ul style="list-style-type: none"> • Προστασία του ιστορικού ιστού της πόλης και της ταυτότητάς του. • Δημιουργία νέων χώρων πολιτισμού και ενίσχυση της πολιτισμικής βιομηχανίας. • Ενίσχυση και προβολή της ταυτότητας της πόλης.
Πολιτικές εκσυγχρονισμού των συστημάτων διακυβέρνησης και χωρικού σχεδιασμού, ανασυγκρότηση και ενίσχυσης των δυνατοτήτων της δημόσιας διοίκησης.	<ul style="list-style-type: none"> • Ανασυγκρότηση των Μητροπολιτικών δομών διακυβέρνησης (Area Metropolitana de Barcelona) • Εκσυγχρονισμού και ανασυγκρότηση των Δημοτικών δομών (Tinentd'alcalded' HabitatUrbà) • Εκσυγχρονισμός των Δημοτικών υπηρεσιών (City Protocol κ.α.)

5. ΑΘΗΝΑ: ΚΡΙΣΗ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (2008-2019)

5.1 Η ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ

5.1.1 ΑΦΕΤΗΡΙΑ, ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΧΡΕΟΥΣ

Η ελληνική κρίση δημόσιου χρέους σχετίζεται με την παγκόσμια οικονομική κρίση με ένα διπλό τρόπο. Αφενός η δεύτερη αποτελεί την αφητηρία εκδήλωσης της πρώτης, αφετέρου η πρώτη αποτέλεσε σημείο καμπής και επιδείνωσης της δεύτερης. Ενώ μέχρι και τις αρχές του 2010 οι διεθνείς αναλυτές θεωρούσαν πως η αγορά δημόσιου χρέους βρισκόταν εκτός κινδύνου, αποτελώντας τη «θεμέλια λίθο» μέσω της οποίας υπολογίζονταν τα υπόλοιπα χρηματοπιστωτικά προϊόντα υψηλού ρίσκου, η δήλωση του νέου Υπουργού Οικονομικών της Ελλάδας τον Οκτώβριο του 2009 περί της ελληνικής οικονομίας ως «Τιτανικού», η επίσημη αναθεώρηση του ελλείμματος από τη νέα ελληνική κυβέρνηση στο διπλάσιο ποσοστό (12,5% του ΑΕΠ), καθώς και η συνακόλουθη αμφισβήτηση αυτού του ποσοστού και των συνολικών δημοσιονομικών στοιχείων της Ελλάδας από τη EUROSTAT, στοιχειοθέτησαν την ελληνική κρισιακή περίπτωση ως καταλυτικό στοιχείο για την περαιτέρω πορεία της διεθνούς οικονομίας (Michael-Matsas 2010; TTE 2014; K. Featherstone 2011).

Το φθινόπωρο του 2008, η χρηματοπιστωτική κρίση θα έχει ήδη διεθνοποιηθεί με την παγκόσμια οικονομία το 2009 να καταγράφει αρνητικό ρυθμό ανάπτυξης για πρώτη φορά μεταπολεμικά, ενώ η ύφεση, η επιδείνωση των δημοσιονομικών μεγεθών και η κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας χτυπάνε τις πιο αδύναμες οικονομίες της Ευρωζώνης όπως η Ελλάδα (TTE 2014). Η τεράστια αύξηση της διαφοράς αποδόσεων (spreads) των δεκαετών ομολόγων του ελληνικού δημοσίου από εκείνα του γερμανικού από τις αρχές της κρίσης το 2007 (25 μονάδες βάσης) ως και τον Απρίλιο του 2010 όπου έφτασε στη μέγιστη τιμή της (586 μονάδες βάσης) αντικατοπτρίζει την πρώτη φάση της ελληνικής κρίσης σε επίπεδο δημοσιονομικών μεγεθών (Arghyrou και Tsoukalas 2011). Το ελληνικό ΑΕΠ, έπειτα από μια 15 ετία συνεχούς ανόδου υποχωρεί το 2009 κατά 3,2%, με το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης να φτάνει το 15,7% του ΑΕΠ και το πρωτογενές έλλειμμα το 10,5% του ΑΕΠ (TTE 2014).

Σε όλο το πρώτο εξάμηνο του 2010 οι συνεχείς υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης και η συνακόλουθη αλματώδης αύξηση του κόστους δανεισμού καθιστούν απαγορευτική την έκδοση νέων κρατικών ομολόγων. Η ελληνική κρίση χρέους απειλεί τη σταθερότητα της Ευρωζώνης, ενώ η ένταση στις αγορές ομολόγων επεκτείνεται και επηρεάζει πλέον χώρες όπως η Ισπανία και η Ιταλία (TTE 2014). Στις 8 Μαΐου του ίδιου χρόνου και στην Έκτακτη Σύνοδο Κορυφής της ΕΕ αποφασίζεται η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Στήριξης και η θέσπιση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, ενώ επικυρώνεται η χορήγηση δανείου ύψους 110 δις ευρώ στην Ελλάδα εντός τριετίας και με τη συμμετοχή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, υπό την προϋπόθεση εφαρμογής του Μνημονίου Οικονομικών και Χρηματοπιστωτικών Πολιτικών (TTE 2014). Το Μνημόνιο αυτό (του οποίου τα μέτρα θα ενσωματωθούν στο Ν. 3845/2012) θα αποτελέσει στο εξής την απόλυτη κατευθυντήρια γραμμή της ελληνικής οικονομίας, ενώ η χώρα θα εισαχθεί σε ένα άνευ προηγουμένου καθεστώς αναγκαστικής οικονομικής και δημοσι-

ονομικής λειτουργίας από την είσοδό της στην ΕΟΚ το 1981 (Ladi 2012; ΤΤΕ 2014).

Τα μέτρα που εντάσσονταν στο Μνημόνιο είχαν ως σκοπό τη μείωση του ελλείμματος στο 3% ως το 2014, τη διαφύλαξη της σταθερότητας του τραπεζικού τομέα και τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στο πεδίο λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς. Οι τελευταίες προέβλεπαν τη μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας, την απελευθέρωση των κλειστών επαγγελμάτων, τη μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος, τις συγχωνεύσεις/αποκρατικοποιήσεις στο δημόσιο τομέα με παράλληλη μείωση των αποδοχών των δημοσίων υπαλλήλων κατά 20-30%, την αύξηση των φόρων κατανάλωσης, το πάγωμα/μείωση των συντάξεων, τη μείωση κατά 34% του δημόσιου προϋπολογισμού για την παιδεία και την υγεία, καθώς και άλλες σημαντικές διαρθρωτικές μεταβολές οι οποίες κρίθηκαν αναγκαίες για την αλλαγή του μοντέλου της ελληνικής οικονομίας και τη σταδιακή της ανάκαμψη (Hadjimichalis 2011; ΤΤΕ 2014).

Ένα τόσο ευρύ και εντατικό πλαίσιο αλλαγής της κρατικής οικονομικής πολιτικής προκάλεσε, όπως ήταν αναμενόμενο, μεγάλες αντιδράσεις από πολύ πλατιά τμήματα του πληθυσμού οι οποίες με τη σειρά τους κλόνισαν την εμπιστοσύνη των διεθνών αγορών ως προς την εφαρμογή του, ενώ στο πολιτικό επίπεδο έφερε στο προσκήνιο της συζήτησης την ίδια τη χρησιμότητα της ύπαρξης της Ελλάδας εντός της ευρωπαϊκής ενοποίησης (Matsaganis 2011; Katsanidou και Otjes 2016). Στο κοινωνικό επίπεδο, η συνακόλουθη κατάρρευση του κοινωνικού κράτους σηματοδότησε το μεγάλο κίνδυνο η κρίση δημοσίου χρέους να αποβεί καταστροφική για το μέλλον του κοινωνικού σχηματισμού.

Μέσα σε ένα τέτοιο συνολικά πλαίσιο κρίσης στο επίπεδο της οικονομίας, της κοινωνίας και της πολιτικής, κατά την πρώτη περίοδο εφαρμογής του Μνημονίου παρατηρείται επιπλέον μεγάλη ύφεση της οικονομικής δραστηριότητας λόγω ραγδαίας μείωσης της εγχώριας ζήτησης, καθώς και έκρηξη της ανεργίας (ΤΤΕ 2014). Το συνεχές κλίμα πολιτικής αποσταθεροποίησης, υφιστάμενο εντός πολλαπλών και συνεχόμενων εκλογικών αναμετρήσεων ανατροφοδοτεί τα προβλήματα οικονομικής σταθερότητας, αλλά και τις αντιδράσεις των δυνάμεων της ΕΕ και των διεθνών αγορών, έτσι που τον Δεκέμβριο του 2014, και λόγω της πιθανότητας κυβερνητικής αλλαγής, συζητείται πλέον διεθνώς το ενδεχόμενο εξόδου της Ελλάδας από την Ευρωζώνη (Κιτρομπλίδης και Σκούρας 2015; ΤΤΕ 2014). Παρόλα αυτά, η άνοδος του κόμματος του ΣΥΡΙΖΑ στην εξουσία τον Ιανουάριο του 2015, του πολιτικού σχηματισμού ο οποίος υποσχόταν να επαναδιαπραγματευθεί τους όρους της μνημονιακής συμφωνίας, δεν άλλαξε σημαντικά τα δεδομένα λειτουργίας της ελληνικής οικονομίας. Οι απαιτήσεις της ΕΕ και του ΔΝΤ συνέχιζαν να καθορίζουν τους όρους λειτουργίας της κρατικής οικονομικής πολιτικής, ενώ στο κοινωνικό επίπεδο οι επιπτώσεις της μακρόχρονης κρίσης και της διαχείρισής της εξακολούθησαν να είναι τραυματικά παρούσες.

5.1.2 ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΧΡΕΟΥΣ

Λόγω της μεγάλης αντανάκλασης που είχε στο διεθνές και ευρωπαϊκό οικονομικό πεδίο η εμφάνιση και εξέλιξη της ελληνικής κρίσης δημόσιου χρέους, πολλοί ήταν οι ερευνητές και αναλυτές που επιχειρήσαν να εντοπίσουν τα δομικά της αίτια. Σε ένα γενικό αφαιρετικό επίπεδο, θα μπορούσαμε να πούμε πως οι αναλύσεις σχετικά με τους παράγοντες που συνετέλεσαν στη μη διαχειρίσιμη αύξηση του ελληνικού δημόσιου χρέους μπορούν να χωριστούν σε δύο κατηγορίες:

- Εκείνες που το ερμηνευτικό τους πλαίσιο συντίθεται από την έκθεση και ανάλυση των ενδογενών αντιφάσεων, λειτουργικών προβλημάτων και ανεπαρκειών της ελληνικής οικονομίας, και συνακόλουθα του ελληνικού πολιτικού συστήματος.
- Εκείνες οι οποίες εστιάζουν στις τοπικές θεσμικές συνθήκες, στην ύπαρξη και λειτουργία ενός πλέγματος εξωτερικών ανισορροπιών, εντός του διεθνούς συστήματος και ιδιαίτερα εντός της Ευρωζώνης, στο πλαίσιο του οποίου αναπτύχθηκαν οι δημοσιονομικές ανισορροπίες της ελληνικής οικονομίας και έλαβε χώρα η ελληνική κρίση δημόσιου χρέους.

Σε όλες τις περιπτώσεις κοινός τόπος είναι πως ένας από τους κύριους παράγοντες για τη μεγάλη αύξηση του δημόσιου χρέους της ελληνικής οικονομίας ήταν το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών το οποίο παρουσιάστηκε αρχικά κατά τα πρώτα έτη εισόδου της χώρας στην ΟΝΕ και έφτασε στις μεγαλύτερες τιμές του έπειτα από το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης το 2008 (Γαλενιανός 2015; ΤΤΕ 2014; K. Featherstone 2011; Milios και Sotiropoulos 2010; Hadjimichalis 2011; 2017; Arghyrou και Tsoukalas 2011; Lavaritsas 2010). Πιο συγκεκριμένα, η μεγάλη ανάπτυξη (μέσος ετήσιος ρυθμός 4,2%) της πρώτης επταετίας κατά την οποία η χώρα μετείχε στην ΟΝΕ (2001-2007) στηρίχθηκε στην ιδιωτική κατανάλωση μέσω της αύξησης των εισοδημάτων και την επέκταση του καταναλωτικού δανεισμού, την ίδια στιγμή που η διεθνής ανταγωνιστικότητα της χώρας είχε υποχωρήσει κατά 14% καθόλη αυτήν την περίοδο. Η αδυναμία της εγχώριας παραγωγής να ανταποκριθεί στην αυξανόμενη ζήτηση καλύφθηκε από εισαγωγές, οι οποίες διέυρυναν το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (από 3% του ΑΕΠ ετησίως κατά μέσο όρο την περίοδο 1994-1999 σε 8,5% την περίοδο 2000-2007, ενώ το 2008 θα φτάσει στο 14,9% του ΑΕΠ) σε επίπεδα μη διαχειρίσιμα, τα οποία υπό συνθήκες εθνικού νομίσματος θα απαιτούσαν υποτίμησή του και αύξηση του πληθωρισμού. Ωστόσο, λόγω της συμμετοχής της Ελλάδος στην ΟΝΕ, οι εισαγωγές αυτές χρηματοδοτήθηκαν μέσω χαμηλότοκου εξωτερικού δανεισμού τόσο του ιδιωτικού όσο και του δημόσιου τομέα (ΤΤΕ 2014).

Ένα μέρος των μελετητών συνδέει αυτήν την εξέλιξη, και τη συνακόλουθη αύξηση του ελληνικού δημόσιου χρέους, με την ίδια την αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης και την πρότερη ανισόμετρη ανάπτυξη των χωρών και εθνικών περιφερειών οι οποίες τη συγκρότησαν. Αφετηριακά βεβαίως, σε ένα γενικότερο επίπεδο, καθίσταται σαφές πως τα προβλήματα οικονομικής διακυβέρνησης εμφανίζονται έντονα σε κρισιακές καταστάσεις τη στιγμή που υπάρχει απουσία πολιτικής ενοποίησης εντός μιας νομισματικής ένωσης (K. Featherstone 2011; Michael-Matsas 2010). Ενώ οι ενδο-ευρωπαϊκές εμπορικές συναλλαγές αυξήθηκαν κατά 12-30% στην πρώτη πενταετία της Ένωσης, από αυτές ωφελήθηκαν κυρίως οι κεντροευρωπαϊκές οικονομίες, ενώ αυτές του Νότου, με κύριο παράδειγμα την Ελλάδα, υποβαθμίστηκαν λόγω της απώλειας, εντός του νέου εμπορικού πλαισίου, των συγκριτικών τους πλεονεκτημάτων, δηλαδή 1) της υψηλότερης ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, η οποία απωλέσθηκε λόγω της συνολικής μείωσης του εμπορευματικού κόστους και 2) της απώλειας ελέγχου της νομισματικής πολιτικής και των εμπορευματικών συμφωνιών από το εθνικό κράτος (Hadjimichalis 2011). Υπό αυτό το πλαίσιο, τα πλεονάσματα των χωρών του ευρωπαϊκού Βορρά, και κυρίως της

Γερμανίας, αντικατοπτρίζουν τα ελλείμματα των χωρών του Νότου. Η γερμανική οικονομική και εμπορευματική κυριαρχία βασίζει την ανταγωνιστικότητά της κυρίως στη συμπίεση των μισθών των εργαζομένων στις επιχειρήσεις της, η οποία και της εξασφαλίζει δομικά πλεονάσματα στο εσωτερικό της Ευρωζώνης (Lapavistas 2010).

Στο ίδιο πλαίσιο ανάλυσης για την ανάδυση της ελληνικής κρίσης χρέους, η Γερμανία, ως κυρίαρχη δύναμη της Ευρωζώνης, φαίνεται να έχει την ευθύνη για την καθυστέρηση από μεριάς της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας παροχής βοήθειας στην Ελλάδα, η οποία κατέστη εφικτή (τον Μάιο του 2010) μόνο όταν κατανοήθηκε πως ενδεχόμενη ελληνική κατάρρευση θα συμπαρέσυρε τις τράπεζες των χωρών του πυρήνα, ενώ σημαντικός ήταν και ο ρόλος των διεθνών αγορών οι οποίες εκμεταλλευόμενες το μικρό μέγεθος της χώρας και την ανικανότητα της πολιτικής της ηγεσίας μπόρεσαν να αναπτύξουν κερδοσκοπικές στρατηγικές στο ζήτημα του δημοσίου χρέους (Arghyrou και Tsoukalas 2011; Lapavistas 2010). Ωστόσο, υπό μία αρκετά διαφορετική οπτική, οι Milios και Sotiropoulos (2010) θεωρούν πως ήταν ακριβώς το δομικό πλαίσιο της Ευρωζώνης το οποίο προσέφερε τη δυνατότητα στην ελληνική οικονομία να αναπτυχθεί μειώνοντας το κόστος εργασίας και εφαρμόζοντας διαρθρωτικές αλλαγές προς όφελος του κεφαλαίου. Ωστόσο, σε δεύτερο χρόνο, οι αυξημένοι ρυθμοί ανάπτυξης οδήγησαν σε αύξηση του πληθωρισμού, η οποία σε συνδυασμό με την αναγκαστική μείωση των επιτοκίων των ελληνικών τραπεζών υπό τους κανόνες της ΕΚΤ προετοίμασε το έδαφος για την εκτόξευση του δημόσιου και ιδιωτικού δανεισμού.

Για τους ερευνητές που καταδεικνύουν τη σημασία των ενδογενών παραγόντων αναφορικά με το ξέσπασμα της ελληνικής κρίσης δημοσίου χρέους, οι ειδικές λειτουργίες του κράτους και του πολιτικού συστήματος έχουν βαρύνοντα ρόλο. Διαχρονικές παθογένειες στη λειτουργία του ελληνικού κράτους, οι οποίες αφενός αφορούν τη προβληματική συγκρότηση και αποτελεσματικότητα του κυβερνητικού μηχανισμού, αφετέρου τη δυσλειτουργία των κρατικών οργανισμών λόγω της ποδηγέτησής τους από την πολιτική παράταξη που βρίσκεται κάθε φορά στην εξουσία φαίνονται να δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τον εκτροχιασμό των δημοσιοοικονομικών μεγεθών. Πιο συγκεκριμένα, η διευρυμένη και ουδέποτε αντιμετωπιζόμενη φοροδιαφυγή, οι διαφθορά των κρατικών αξιωματούχων που συνδέεται με την πολιτική «πατρωνία», οι πελατειακές σχέσεις, ο προσοδισμός κρατικών πόρων και η γενικευμένη διαφθορά, η πίεση του κορπορατισμού των μεγάλων σωματείων της ΓΣΣΕ-ΑΔΕΔΥ, ο μεγάλος αριθμός υπαλλήλων στο δημόσιο τομέα (21% των δυνάμενων να εργαστούν το 2008), τα τεράστια έξοδα του κρατικού προϋπολογισμού για συντάξεις (11,5% του ΑΕΠ το 2005, ενώ ο μέσος όρος των χωρών του ΟΟΣΑ είναι 7,2%), το προστατευμένο από το κράτος μονοπώλιο συγκεκριμένων επαγγελματιών (φαρμακοποιοί, οδηγοί ταξί-φορτηγών, δικηγόροι κ.α.), οι τεράστιες και χωρίς απτά αποτελέσματα δαπάνες του κοινωνικού κράτους και η αδυναμία του να μεταρρυθμιστεί, καθώς και μια συνολικότερη «λαϊκιστική» πολιτική διαχείριση του κράτους ως πηγής για ατομική ευημερία συνετέλεσαν έτσι ώστε η δυνατότητα της ελληνικής οικονομίας για μεταρρύθμιση και ανταγωνιστικότητα να είναι ιδιαίτερα μειωμένη, πράγμα που έκανε τη χώρα ευάλωτη στη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 (K. Featherstone 2011; Pappas 2013; Ladi 2012; Matsaganis 2011).

Τέλος, σύμφωνα με την ανάλυση του Hyppolite (2016) προς την κατεύθυνση μιας γενικής θεώρησης των αιτίων της ελληνικής κρίσης, το μεγάλο μέγεθος και η κυρίαρχη λειτουργία του ελληνικού δημόσιου τομέα αναφορικά με τις επενδύσεις στην οικονομία (κυρίαρχο παράδειγμα της οποίας αποτελεί η προετοιμασία και διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας το 2004) ήταν ένα από τα βασικά στοιχεία που οδήγησαν στην κρίση. Κατά την περίοδο που προηγήθηκε της κρίσης, ήταν το κράτος –και όχι οι ιδιωτικές εταιρείες ή οι τράπεζες, όπως στην Ισπανία και την Ιρλανδία– το οποίο δανείστηκε από το εξωτερικό για να χρηματοδοτήσει τις εσωτερικές επενδύσεις. Ο εξωτερικός

αυτός δανεισμός χρηματοδότησε ασύμφορες επενδύσεις που δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα (όπως οι επενδύσεις σε κατοικίες, οι οποίες τροφοδότησαν τελικά μια «φούσκα ακινήτων») και οδήγησε εντέλει σε μια μη-διαχειρίσιμη αύξηση του δημόσιου χρέους. Οι λόγοι για τους οποίους το μη-βιώσιμο εξωτερικό χρέος υπήρξε δημόσιο στην Ελλάδα ενώ στην περίπτωση της Ισπανίας ήταν ιδιωτικό συνίστανται αφενός στο γεγονός πως οι ισπανικές επιχειρήσεις είχαν μεγαλύτερη ικανότητα πρόσβασης στις διεθνείς αγορές δανεισμού, αφετέρου στην πολύ μεγάλη επιρροή του δημόσιου τομέα επί της ελληνικής οικονομίας (Hyppolite 2016).

5.1.3 ΤΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΗΣ ΥΦΕΣΗΣ

Τα πολλαπλά μέτρα που πάρθηκαν σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο για τη διαχείριση και το ξεπέρασμα της κρίσης δημόσιου χρέους δεν κατάφεραν να αναχαιτίσουν τις δυσμενείς επιπτώσεις της στους τομείς της οικονομίας, της εργασίας και της καθημερινότητας. Αντίθετα, τα πρώτα χρόνια της πολιτικής διαχείρισης της κρίσης μέσω των κατευθύνσεων του Μνημονίου αποτέλεσαν μια περίοδο ύφεσης και απωλειών (το 2012 το ΑΕΠ εμφανίζεται συρρικνωμένο κατά 14,4% σε σχέση με το 2007) που όμοιά της η ελληνική οικονομία και κοινωνία βίωσε μόνο κατά τη δεκαετία του '40 (Matsaganis 2012; Serraos, κ.ά. 2015). Σε όσα ακολουθούν θα εστιάσουμε σε μια σειρά στοιχείων που εκθέτουν το αποτύπωμα της ύφεσης σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, εξετάζοντας τους μετασχηματισμούς κατά την περίοδο της κρίσης/ύφεσης α) στην οικονομία και την αγορά εργασίας, β) στη κοινωνική ζωή και τη καθημερινή διαβίωση και γ) ειδικότερα στον αστικό χώρο της Αθήνας.

5.1.3.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ένα από τα πρώτα στοιχεία της ύφεσης παρατηρείται στις μεγάλες απώλειες των κεφαλαιακών αξιών κατά την περίοδο της κρίσης, κυρίως στην αγορά ακινήτων και στις μετοχές εταιριών εισηγμένων στο χρηματιστήριο. Η αξία οικιών και γραφείων μειώνεται κατά 47% την περίοδο 2008-2014, το ποσοστό κεφαλαίου των εισηγμένων στο χρηματιστήριο εταιριών που χάνεται προσεγγίζει τα 15 δις ευρώ, ενώ το «κούρεμα» των ελληνικών ομολόγων του 2012 θα οδηγήσει σε μεγάλες απώλειες τα ασφαλιστικά ταμεία αλλά και ιδιώτες (Giannitsis και Zografakis 2015). Παράλληλα αυξάνεται το ποσοστό των εμπορικών επιχειρήσεων που κλείνουν, κυρίως στους κεντρικούς δρόμους της Αθήνας (18% το 2010, 31% το 2012), ενώ στον Πειραιά τα κλειστά μαγαζιά φτάνουν τα 440 το 2011 από 104 το 2009 (Serraos, κ.ά. 2015).

Στο επίπεδο της Περιφέρειας Αττικής, και αναφορικά με το δευτερογενή τομέα παραγωγής (μεταποίηση, ένδυση, μεταλλικά προϊόντα, κατασκευές) η συρρίκνωση των δραστηριοτήτων ανέρχεται στο 59,8% το 2011 σε σχέση με το 2009, ενώ σωρευτικά κατά την περίοδο 2009-2013 η απασχόληση στον δευτερογενή τομέα στην Περιφέρεια μειώνεται κατά 182.200 ή κατά 48,6%, με την αντίστοιχη μείωση σε επίπεδο χώρας να ανέρχεται σε 43,2% (Περιφέρεια Αττικής 2015). Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, και στο εθνικό επίπεδο αυτή τη φορά, ο κλάδος των κατασκευών, ένας από τους διαχρονικούς κύριους πυλώνες της ελληνικής οικονομίας, συρρικνώνεται κατά 46,58% την περίοδο 2008-2010, οι κατά κεφαλήν καταθέσεις παρουσιάζουν συνεχή μείωση από το 2009 και εξής, ενώ την ίδια στιγμή η αστική κατανάλωση ενέργειας (μέγεθος το οποίο αντανακλά την εξέλιξη της παραγωγικής δραστηριότητας αλλά και την ευημερία των νοικοκυριών) μειώνεται συνεχώς από το 2008 (Psycharis, Kallioras, και Pantazis 2014). Ο μόνος κλάδος της ελληνικής οικονομίας που φαίνεται να επιβιώνει αυτής της καθοδικής πορείας είναι ο τουρισμός.

Όμως το υφεσιακό αποτύπωμα εντοπίζεται ακόμα πιο έντονα στα μεγέθη που αφορούν την αγορά εργασίας, όπου εμφανίζεται επιπρόσθετα και η ανισομετρία της κρίσης της

Ευρωζώνης. Ενδεικτικό είναι το γεγονός πως ο δείκτης της ανεργίας αυξάνεται στην Ελλάδα και την Ισπανία ανάμεσα στο 2008 και το 2013 από το 8 στο 28% και από το 11 στο 26% αντίστοιχα, ενώ στη Γερμανία μειώνεται από το 7,5 στο 5,3% (Eurostat 2014). Στην Ελλάδα, ο αριθμός των ανέργων ατόμων (15-74 χρόνων) την περίοδο 2008-2014 αυξάνεται από το 7,3 στο 26,6% [144.000 νέοι άνεργοι, ενώ ο αριθμός των ελαστικά απασχολούμενων αυξάνεται κατά 77.500 (+ 30,3%)] (Giannitsis και Zografakis 2015). Στο περιφερειακό επίπεδο της Αττικής η εικόνα της ανεργίας είναι εντονότερη σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα. Την περίοδο 2009-2013 η απασχόληση στην Περιφέρεια μειώνεται κατά 25,2% ενώ σε επίπεδο χώρας κατά 22,9% (Περιφέρεια Αττικής 2015). Επιπλέον, ιδιαίτερα αυξημένοι είναι οι δείκτες ανεργίας στους νέους που ζουν στην Αττική (37,3% των νέων ανέργων στο σύνολο της χώρας) με τις νέες γυναίκες να πλήττονται σημαντικά περισσότερο (ό. π.).

Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω εξελίξεων ήταν η μεγάλη μείωση των εισοδημάτων των πολιτών. Το μέσο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών στην περίοδο της κρίσης (2009-2014) μειώθηκε κατά 42% (Ματσαγγάνης, Πάρμα, και Καρακίτσιος 2018). Στο επίπεδο των μισθών, η μείωσή τους στον ιδιωτικό τομέα ανήλθε στο 27,4% την περίοδο 2008-2012, ενώ κατά την περίοδο 2008-2016 οι μέσες αμοιβές στο σύνολο των εργαζομένων μειώθηκαν κατά 21,8% ανά εργαζόμενο, σε αντίθεση με το σύνολο της Ευρωζώνης όπου αυξήθηκαν κατά 3,4% (Giannitsis και Zografakis 2015; Ματσαγγάνης, Πάρμα, και Καρακίτσιος 2018). Την ίδια στιγμή, λόγω των δεδομένων πολιτικών λιτότητας η εσωτερική κατανάλωση μειώθηκε κατά 53 δις ευρώ ανατροφοδοτώντας τον υφεσιακό κύκλο (Giannitsis και Zografakis 2015).

5.1.3.2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Στο επίπεδο της καθημερινής διαβίωσης των πολιτών, οι εκτιθέμενες παραπάνω οικονομικές εξελίξεις, σε συνδυασμό με την αδυναμία του κράτους στον τομέα της πρόνοιας, διαμόρφωσαν ένα κοινωνικό τοπίο στα όρια της ανθρωπιστικής κρίσης. Σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, το 2013, ο αριθμός των νοικοκυριών που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας είναι 892.763 πράγμα που σημαίνει πως το 23,1% του πληθυσμού απειλείται, ενώ υπολογίζεται πως το ποσοστό της ακραίας φτώχειας έφτασε την ίδια χρονιά στο 14% (από 2% το 2009) (Περιφέρεια Αττικής 2015; Giannitsis και Zografakis 2015). Αμφισβητούμενης λειτουργικότητας οικονομικά μέτρα όπως η μεγάλη αύξηση του ΦΠΑ στα είδη κατανάλωσης και η δραστική μείωση (κατά 21%) του επιδόματος ανεργίας, σε συνδυασμό με την ανικανότητα του κοινωνικού κράτους να ανταποκριθεί στις μεγάλες προνοιακές ανάγκες που έφερε στην επιφάνεια η ύφεση, επιδείνωσαν ακόμη περισσότερο την κατάσταση στο κοινωνικό επίπεδο (Ματσαγγάνης, Πάρμα, και Καρακίτσιος 2018; Matsaganis 2012; Μαλούτας 2011; Giannitsis και Zografakis 2015).

Ιδιαίτερα ενδεικτικό είναι το γεγονός πως σε δημογραφικό επίπεδο ο δείκτης γεννήσεων/ θανάτων συνεχώς μειώνεται από το 2008 και εξής ενώ η μείωση του πληθυσμού 15-24 ετών υπολογίστηκε στο 26% το 2015, τη στιγμή που ο συνολικός πληθυσμός την περίοδο 2008-2013 μειώθηκε κατά 1% (Psycharis, Kallioras, και Pantazis 2014; Περιφέρεια Αττικής 2015; Giannakis και Bruggeman 2017). Στον τομέα της κοινωνικής παθολογίας τα ερευνητικά ευρήματα είναι χαρακτηριστικά. Την περίοδο 2007-2011 το ποσοστό θανάτων από αυτοκτονίες αυξάνεται κατά 55,8% τη στιγμή που ο συνολικός δείκτης θνησιμότητας αυξάνει κατά 1,1%, ενώ την ίδια περίοδο η κατά κεφαλήν κατανάλωση αλκοόλ αυξάνεται κατά 2,3% (Madianos κ.ά. 2014). Ανάλογες συνολικές ποσοστιαίες αυξήσεις (συσχετιζόμενες αναλογικά με την αύξηση του δημόσιου χρέους σε ποσοστό του ΑΕΠ) εμφανίζονται κατά την περίοδο 1991-2011 στην κατανάλωση αντικαταθλιπτικών χαπιών (+188,13%), στον αριθμό των διαζυγίων ανά χίλια άτομα (+156,75%), στον αριθμό ασθενών με HIV ανά 100.000 άτομα (+271,28%) και στον αριθμό των δολοφο-

νίων ανά 100000 άτομα (+86,82%) (ό. π.).

Παράλληλα με αυτές τις εξελίξεις, ένα μεγάλο μέρος των νοικοκυριών αντιμετωπίζει το φάσμα της ενεργειακής φτώχειας, και λόγω της συνολικής μείωσης των εισοδημάτων του αδυνατεί να έχει πρόσβαση στη θέρμανση. Ένα 16% των νοικοκυριών με χαμηλά εισοδήματα βρίσκεται σε κατάσταση ενεργειακής φτώχειας (ακραίας φτώχειας ένα 4%), ενώ λόγω της αναγκαστικής χρησιμοποίησης στερεών πηγών καύσης παρατηρήθηκε μεγάλη κλίμακας περιβαλλοντική υποβάθμιση σε πολλές πόλεις λόγω του φαινομένου της αιθαλομίχλης (Dagoumas και Kitsios 2014; Serraos, κ.ά. 2015; Santamouris κ.ά. 2013; Giannitsis και Zografakis 2015). Την ίδια στιγμή, κατά τα πρώτα έτη της κρίσης/ ύφεσης παρατηρείται μία ορισμένη αύξηση της κατανάλωσης ηλεκτρικού ρεύματος του χειμερινού μήνες (λόγω της αδυναμίας αγοράς πετρελαίου θέρμανσης), ενώ αυξάνονται κατά πολύ οι διακοπές της ηλεκτροδότησης από τη ΔΕΗ λόγω ανεξόφλητων χρεών, καθώς και ο αριθμός των νοικοκυριών που υπόκεινται σε καθεστώς διακανονισμού οφειλών (Dagoumas και Kitsios 2014). Ένα από τα πρώτα και πιο εμφανή αποτυπώματα της ύφεσης στον αστικό χώρο της Αθήνας κατά τη διάρκεια της κρίσης ήταν η μεγάλη αύξηση των άστεγων πολιτών. Υπολογίζεται πως το 2011 ο αριθμός των άστεγων στην Ελλάδα έφτασε τους 20000, ενώ από αυτούς οι 15000 βρίσκονταν στην ευρύτερη περιοχή του κέντρου των Αθηνών (Serraos, κ.ά. 2015). Επιπλέον, ένας ακόμα μεγαλύτερος αριθμός πολιτών βρέθηκε σε αδυναμία πληρωμής ενοικίου, ενώ πολλοί ιδιοκτήτες ακινήτων αδυνατούσαν να βρουν ενοικιαστές. Σε ένα γενικότερο επίπεδο, θα πρέπει να σημειωθεί πως λόγω της διασύνδεσής της με την παγκόσμια οικονομία μέσω των τομέων των τραπεζών, της αγοράς ακινήτων, των χρηματοπιστωτικών και ασφαλιστικών εταιριών, η Αθήνα, καθώς και η Περιφέρεια Αττικής, βρέθηκε σε περισσότερο ευάλωτη θέση εν μέσω της διεθνούς κρίσης από ό,τι οι υπόλοιπες ελληνικές περιφέρειες (Petraikos και Psycharis 2016; Psycharis, Kallioras, και Pantazis 2014). Ταυτόχρονα όμως, όπως έχει παρατηρηθεί σε παγκόσμιο επίπεδο αναφορικά με τις μητροπολιτικές περιοχές, λόγω του διαφοροποιημένου παραγωγικού ιστού της, του ανεπτυγμένου τεχνολογικού περιβάλλοντος και του υψηλά εξειδικευμένου ανθρώπινου κεφαλαίου εντός της τοπικής οικονομίας, είχε μεγαλύτερες δυνατότητες αντιμετώπισης της κρίσης και ανάκαμψης (Petraikos&Psycharis 2015).

5.2 ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΝΕΑ ΤΟΠΙΚΑ ΔΡΩΝΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ

5.2.1 ΛΙΤΟΤΗΤΑ, ΜΝΗΜΟΝΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Η κρίση και στην περίπτωση της Ελλάδας θα φέρει σημαντικούς μετασχηματισμούς, με την κατάρρευση και αναδιοργάνωση των υφιστάμενων πολιτικών κομμάτων, δημιουργία νέων, μεγάλες κινητοποιήσεις κ.α. Υποστηρίζουμε πως και στην Ελληνική η ταυτόχρονη ανάδυση του ριζοσπαστισμού-εθνικισμού θα και εδώ ένα βασικό στοιχείο της περιόδου, με διαφορετικά βέβαια χαρακτηριστικά από αυτό της Ισπανίας. Στο παραδοσιακό δίπολο αριστερά-δεξιά όπου καθόριζε για δεκαετίες το ελληνικό πολιτικό σύστημα, η ύφεση και συγκεκριμένα ο ρόλος της ΕΕ και άλλων διεθνών οργανισμών στην προώθηση των πακέτων λιτότητας συγκρότησε ένα δεύτερο δίπολο που διαπερνούσε τις μέχρι τότε πολιτικές διαχωριστικές γραμμές. Η στάση απέναντι στα προγράμματα λιτότητας σήμαινε και μια τοποθέτηση υπέρ ή κατά της πορείας σύγκλισης με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το αποτέλεσμα θα είναι μια συνολική αναδιοργάνωση των δρώντων πολιτικών υποκειμένων.

5.2.1.1 ΟΙ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΑ ΜΝΗΜΟΝΙΑ, Ο ΣΥΡΙΖΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΤΟΥ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΣΜΟΥ

Οι αντιδράσεις στις πολιτικές των μνημονίων και της λιτότητας που επιβλήθηκε στο πλαίσιο της δημοσιονομικής προσαρμογής θα είναι κεντρικό στοιχείο στη διαμόρφωση της πολιτικής ζωής της χώρας. Εδώ υπάρχουν πολλές ομοιότητες με την Ισπανική περίπτωση. Όπως και στην Ισπανία, έτσι και στην Ελλάδα, οι πολιτικές λιτότητας θα φέρουν μαζικές κινητοποιήσεις που θα ξεκινήσουν το 2010 με το πρώτο πακέτο μέτρων της κυβέρνησης Παπανδρέου και θα γενικευτούν το Μάιο το 2011 με το «Κίνημα των Πλατειών» ή «Αγανακτισμένων»¹²¹, το οποίο θα αποτελέσει κομβικό παράγοντα στις πολιτικές εξελίξεις (Souliotis και Kandyliis 2013; Hadjimichalis 2011; 2013; Leontidou 2012; Kaika και Karaliotas 2016).

Το «Κίνημα των Πλατειών», όπως και η οι Ισπανοί indignados, θα οργανωθεί από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και αρχικά σε ανεξαρτησία από τα παραδοσιακά κόμματα διαμαρτυρίας. Θα αποτελέσει την αρχή ενός ευρύτατου κινήματος ενάντια στα μέτρα λιτότητας και τα μνημόνια, που θα περιλαμβάνει εργατικές ενώσεις, κινήσεις πολιτών και πολιτικά κόμματα. Συνολικά την περίοδο 2008-2015 θα δούμε μια έξαρση του ριζοσπαστισμού ιδιαίτερα σε τμήματα της νεολαίας, που σε συνδυασμό με κινήσεις αλληλεγγύης σε τοπικό επίπεδο θα αναδιατάξουν τις πολιτικές ισορροπίες.

Μέσα από αυτές τις διαδικασίες θα ενισχυθεί σημαντικά ο ΣΥΡΙΖΑ, που θα προσπαθήσει να εντάξει τις διεκδικήσεις και τα αιτήματα των κινήσεων στο πολιτικό του πρόγραμμα, εκμεταλλευόμενος ταυτόχρονα την εκλογική κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ. Έτσι από ένα μικρό κόμμα της Αριστεράς με ποσοστό μικρότερο του 5% το 2009 θα αγγίξει το 36% το 2015 και θα αναδειχθεί η σημαντικότερη πολιτική δύναμη στη χώρα την περίοδο που εξετάζει η έρευνα. Ο ΣΥΡΙΖΑ όπως και οι Podemos στην Ισπανία εντάσσονται στο γενικότερο διάλογο γύρω από την ανάδυση του αριστερού λαϊκισμού την περίοδο της κρίσης (Stavrakakis και Katsambekis 2014; Kiourkiolis 2016; Kiourkiolis και Katsambekis 2018). Με ένα λόγο ενάντια στις πολιτικές ελίτ που «χρεωκόπησαν τη χώρα», ένα αντι-νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα ενίσχυσης του δημόσιου τομέα κόντρα στις πολιτικές ιδιωτικοποιήσεων και τη λιτότητα και με μια εν γένει αντι-Ευρωπαϊκή ρητορική θα κερδίσει τις εκλογές του Ιανουαρίου και του Σεπτεμβρίου του 2015 παρά την αποτυχία της διαπραγμάτευσης με τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς το καλοκαίρι του 2015.

121. Μεταφορά του κινήματος των Indignados στην περίπτωση της Ελλάδας

5.2.1.2 ΜΙΑ ΝΕΑ ΔΕΞΙΑ ΚΑΙ ΑΚΡΟΔΕΞΙΑ

Η άλλη πτυχή της πολιτικής κρίσης που θα φέρει η ύφεση θα είναι η άνοδος της ακροδεξιάς στην Ελλάδα. Ήδη από το 2007 θα έχει συγκροτηθεί για πρώτη φορά μετά τη μεταπολίτευση ένας αρκετά συνεκτικός ακροδεξιός πόλος στο πολιτικό σύστημα, που το εξέφραζε το εθνικιστικό ΛΑΟΣ. Η ένταση της κρίσης και το ζήτημα της μετανάστευσης, ιδιαίτερα στην Αθήνα, θα ενισχύσουν σημαντικά τα συγκεκριμένα εκλογικά ακροατήρια. Ταυτόχρονα η συμμετοχή του ΛΑΟΣ στη κυβέρνηση συνεργασίας του Λουκά Παπαδήμου το 2011, θα δημιουργήσουν και ένα κενό αντιπολίτευσης που κυρίως θα καλύψει η Χρυσή Αυγή, μια μικρή μέχρι τότε περιθωριακή ακροδεξιά-νεοναζιστική οργάνωση. Ο κλονισμός του πολιτικού συστήματος οδήγησε και σε μια ευρύτερη οργή ενάντια στους «πολιτικούς» και στην «πολιτική» γενικότερα, κάτι που ενίσχυσε τόσο ριζοσπαστικές όσο και αντιδραστικές τάσεις. Η Χρυσή Αυγή ήταν η πρώτη οργάνωση που θα υιοθετήσει μια ρηθική στο πλαίσιο της πολιτικής του «πολέμου εναντίων όλων», ένα τυπικό χαρακτηριστικό φασιστικής ρητορικής. Η δράση τους είχε την τάση δημιουργίας «ζωνών ελέγχου» σε γειτονιές όπου είχαν ισχυρή εκλογική επιρροή, και η τακτική τους περιλάμβανε επιθέσεις σε μετανάστες, εκφοβισμό συνδικαλιστών και ακτιβιστών, ακόμα και συμμετοχή σε εγκληματικές ενέργειες. Αυτή θα είναι η περίπτωση αρκετών περιοχών του ιστορικού κέντρου της Αθήνας, ειδικά εκεί όπου εγκαταστάθηκαν μετανάστες την Μετα-ολυμπιακή περίοδο.

Συνολικότερα όμως ο πολιτικός χώρος της Δεξιάς όπου κυριαρχούσε το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας θα αναδιαρθρωθεί. Το 2012 θα δημιουργηθούν οι Ανεξάρτητοι Έλληνες (ΑΝΕΛ), μετά από την διαγραφή στελεχών της ΝΔ που διαφωνούσαν με την πολιτική των μνημονίων. Το κόμμα με αρχηγό τον Πάνο Καμμένο θα έχει έναν συντηρητικό, ακροδεξιό λόγο. Ήταν όμως η αντι-μνημονιακή του κατεύθυνση που το έκανε προνομιακό συνομιλητή και το 2015-2019 κυβερνητικό εταίρο του ΣΥΡΙΖΑ.

Θα πρέπει όμως να σχολιάσουμε ότι η υιοθέτηση μίας πιο «λαϊκιστικής» εθνικιστικής ατζέντας θα είναι σημαντικό στοιχείο στην συγκρότηση πολιτικών ηγεμονιών στο χώρο της δεξιάς, αλλά και ευρύτερα. Η αντιπολίτευση της ΝΔ την περίοδο 2015-2019 θα έχει τέτοια στοιχεία, όπου ο αναπτυξιακός και φιλελεύθερος λόγος θα συνυπάρχει με μια εθνικιστική αφήγηση γεγονός που θα φανεί στη πολιτική διαπάλη γύρω από το μεταναστευτικό και την συμφωνία των Πρεσπών.

5.2.1.3 Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ ΚΑΙ ΕΝΑ ΝΕΟ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟ ΚΕΝΤΡΟ.

Τέλος πολιτικές μετατοπίσεις θα έχουμε και στον ευρύτερο χώρο του κέντρου (κεντρο-δεξιάς, κεντρο-αριστερά), όπου κυριαρχούσαν για δεκαετίες τα δύο κόμματα εξουσίας το ΠΑΣΟΚ και η ΝΔ. Η περίπτωση του ΠΑΣΟΚ θα είναι χαρακτηριστική της έντασης των αλλαγών. Μετά την θριαμβευτική του επιστροφή στην κυβέρνηση το 2009 με ποσοστό 43.92%, θα φτάσει στις εκλογές του 2012 στο 13.18% και στο 4.68% στις εκλογές του 2015. Όπως και οι Ισπανοί Σοσιαλιστές, έτσι και στην Ελλάδα το ΠΑΣΟΚ θα θεωρηθεί ένας από τους βασικούς υπαίτιους της κρίσης χρέους. Προφανώς κερδισμένος από τους μετασχηματισμούς θα είναι ο ΣΥΡΙΖΑ, αλλά και μια άλλη σειρά κομμάτων, όπως η ΔΗΜΑΡ και το ΠΟΤΑΜΙ. Η ΔΗΜΑΡ θα ιδρυθεί το 2010 μετά από διάσπαση του ΣΥΡΙΖΑ και στόχο υλοποίηση μιας λιγότερο ριζοσπαστικής και φιλο-Ευρωπαϊκής πολιτικής γραμμής. Θα ενισχυθεί σημαντικά στις εκλογές του 2012 και συμμετέχει στις κυβερνήσεις συνεργασίας την περίοδο 2012-2014 γεγονός που θα του κοστίζει εκλογικά.

Το ΠΟΤΑΜΙ είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση δημιουργίας ενός φιλελεύθερου κεντρώου πολιτικού σχηματισμού, από στελέχη διαφόρων κομμάτων και προσωπικότητες των μίντια. Θα κάνει την εμφάνισή του στις εκλογές του 2015 προσπαθώντας, σε μια αντιστοιχία με τους Ισπανούς Ciudadanos, να συγκροτήσει ένα τρίτο κεντρώο φιλελεύθερο πόλο στο πολιτικό σύστημα, κάτι το οποίο όμως δε θα επιτευχθεί.

5.2.2 2009-2019 ΜΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΝΤΟΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΛΛΑΓΩΝ

5.2.2.1 ΜΙΑ ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Οι αλλαγές στο πολιτικό σύστημα καθώς και ένα πολιτικό σκηνικό γενικότερης αστάθειας θα είναι το κύριο χαρακτηριστικό όλης της περιόδου που μελετάμε και ιδιαίτερα της περιόδου 2009-2015 όπου σε μόλις επτά χρόνια θα γίνουν πέντε εκλογικές αναμετρήσεις και θα αλλάξουν τέσσερις πρωθυπουργοί. Μόλις ένα χρόνο μετά την εκλογική νίκη του ΠΑΣΟΚ το 2009, η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου να αναγκαστεί να προσφύγει στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης και να πάρει σκληρά μέτρα. Το 2011 ο Παπανδρέου θα παραιτηθεί, ο Λουκάς Παπαδήμος θα γίνει Πρωθυπουργός μιας Κυβέρνησης Συνασπισμού. Στις εκλογές του 2012 θα φανεί το βάθος της πολιτικής κρίσης. Ο παραδοσιακός δικομματισμός θα καταρρεύσει χάνοντας το 45% της εκλογικής του δύναμης. Στις δεύτερες εκλογές του 2012 η ΝΔ θα ανασυγκροτηθεί αλλά τα ποσοστά της θα είναι χαμηλά ώστε αναγκάστηκε να στραφεί σε κυβέρνηση συνεργασίας με το ΠΑΣΟΚ και τη ΔΗΜΑΡ, η ένταση της ύφεσης και τα μέτρα λιτότητας θα εντείνουν την πολιτική κρίση, οδηγώντας σε εκλογές του 2015 όπου θα κερδίσει ο ΣΥΡΙΖΑ. Μετά από μια έντονη περίοδο διαπραγμάτευσης με την ΕΕ και ένα δημοψήφισμα η χώρα θα οδηγηθεί σε δεύτερες εκλογές μετά από έξι μήνες, όπου θα κερδίσει πάλι ο ΣΥΡΙΖΑ παρά την αποτυχία του όσο αφορά την διαπραγμάτευση των μέτρων. Θα ακολουθήσει μια περίοδος σχετικής σταθερότητας το διάστημα 2015-2019 με την διακυβέρνηση της χώρας από τους ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ. Όμως οι πολιτικές δε θα καταφέρουν να ξεφύγουν από το στενό πλαίσιο της δημοσιονομικής προσαρμογής. Η εφαρμογή μιας πιο «μετριοπαθούς» λιτότητας από το ΣΥΡΙΖΑ σε συνδυασμό με μια σειρά άλλων παραγόντων, όπως η έκρηξη του μεταναστευτικού και η διαχείριση των εθνικών θεμάτων θα κλονίσουν τους πολιτικούς συσχετισμούς και θα φέρουν πάλι την Νέα Δημοκρατία στην εξουσία το 2019.

Σημαντικές θα είναι οι αλλαγές και σε τοπικό επίπεδο (Δήμους και Περιφέρειες), καθώς ο κλονισμός του πολιτικού συστήματος θα οδηγήσει σε πλήρη αποδιάρθρωση των υφιστάμενων πελατειακών-κομματικών δικτύων σε τοπικό επίπεδο. Θα επικρατήσει ένα ευρύτερο ρεύμα «αποκομματικοποίησης» (Μαυρίδης 2014) που θα είναι ένα από

ΠΙΝΑΚΑΣ 14 ΕΛΛΑΔΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΟΥΣ ΔΕΚΑ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟΥΣ

ΔΗΜΟΥΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ (2011-2014)

(ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

ΔΗΜΟΙ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	2011		2014	
ΑΘΗΝΑΙΩΝ	664.046	ΠΑΣΟΚ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ	ΠΑΣΟΚ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	325.182	ΠΑΣΟΚ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ	ΠΑΣΟΚ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ
ΠΑΤΡΕΩΝ	213.984	ΣΥΡΙΖΑ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ	ΚΚΕ	ΚΚΕ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	213.984	ΠΑΣΟΚ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	163.688	ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ
ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	162.591	ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ	ΣΥΡΙΖΑ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ
ΒΟΛΟΥ	144.449	ΠΑΣΟΚ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ
ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΟΥ	139.981	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ
ΡΟΔΟΥ	115.49	ΠΑΣΟΚ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	112.486	ΠΑΣΟΚ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ

ΠΑΣΟΚ

ΣΥΡΙΖΑ

ΚΚΕ

ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

τα βασικά χαρακτηριστικά της κρίσης. Για τον Γιάννη Μαυρή, αυτό αποτυπώνεται με την «ανεξαρτητοποίηση» πολιτικών παραγόντων που μέχρι τότε ήταν προσδεμένοι στο παραδοσιακό πολιτικό σύστημα. Όπως αναφέρει:

Στη νέα εποχή, η προωθούμενη ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών και των πόρων του τοπικού κράτους (σκουπίδια, νερό, ενέργεια, γη κ.λπ.) ανοίγει νέες και σημαντικές πολιτικο-οικονομικές ευκαιρίες. Ταυτόχρονα, όμως, η σημερινή κρίση και αδυναμία των πολιτικών κομμάτων, ευνοεί την απόπειρα πολιτικής αυτονομίας των τοπικών αξιωματούχων και τη διεκδίκηση ενός μεγαλύτερου ρόλου «λομπίστα συμφερόντων» από την πλευρά τους. Η σταδιακή «απελευθέρωση» από τα πολιτικά κόμματα εγγράφει πλέον τη δυνατότητα «απευθείας» διαπραγμάτευσης και συναλλαγής της τοπικής ελίτ, με τα οικονομικά συμφέροντα που προσβλέπουν στον έλεγχο των τοπικών κοινωνιών και την εκμετάλλευση των τοπικών οικονομικών πόρων. Αυτή η τάση «τοπικής αποκομματικοποίησης» και η εγκατάσταση μιας νέας σχέσης διαμεσολάβησης, που ευνοείται εμφανώς από τα ευρωπαϊκά και διεθνή κέντρα παραγωγής πολιτικής, θα ολοκληρωθεί με τη αλλαγή του εκλογικού νόμου, μόλις οι πολιτικές συνθήκες το επιτρέψουν. (Μαυρής 2014)

Η νέα αυτή συνθήκη θα αποτυπωθεί σε εθνικό επίπεδο αλλά θα γίνει ακόμη πιο διακριτή σε τοπικό επίπεδο και θα σφραγιστεί με τις δημοτικές-περιφερειακές εκλογές του 2014 όπου μια σειρά νέων πολιτικών κινήσεων θα αναλάβουν για πρώτη φορά την εξουσία στους μεγαλύτερους δήμους της χώρας. Συγκεκριμένα, επτά στους δέκα δήμους από τους δέκα μεγαλύτερους Δήμους της χώρας θα αλλάξουν δημοτική αρχή, ενώ σε πέντε από αυτούς θα κερδίσουν ανεξάρτητοι συνδυασμοί.

Γενικότερα οι πολιτικές αναμετρήσεις της περιόδου που εξετάζει η έρευνα θα είναι χαρακτηριστικές των μετασχηματισμών που θα λάβουν χώρα. Σε εθνικό επίπεδο οι εκλογές του 2012 θα αποτυπώσουν τις νέες τάσεις: κατάρρευση του παλαιού δικομματισμού, άνοδος της Αριστεράς και της Ακροδεξιάς. Το 2015 οι τάσεις αυτές θα σφραγιστούν με την εκλογική νίκη του ΣΥΡΙΖΑ, και την συγκρότηση της κυβέρνησης των ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ.

Ιδιαίτερα για την Αθήνα οι δημοτικές εκλογές του 2014 θα αποτυπώσουν τη νέα πραγματικότητα. Ο συνδυασμός που υποστήριξε ο ΣΥΡΙΖΑ από 5.8% το 2010 θα φτάσει το 20.00% το 2014 και θα φτάσει πολύ κοντά στο να κερδίσει τη Δημαρχία της Αθήνας. Στην Περιφέρεια της Αττικής αντίθετα θα τα καταφέρει, ανεβάζοντας το ποσοστό του από 6.20% στο 23.00% και κερδίζοντας τον υποψήφιο του ΠΑΣΟΚ στο δεύτερο γύρο. Σε τοπικό επίπεδο θα είναι αισθητή η άνοδος και της Χρυσής Αυγής. Στις εκλογές του 2010 θα εκλέξει για πρώτη φορά Δημοτικό Σύμβουλο φτάνοντας στο ποσοστό του 5.30%, ενώ στις εκλογές του 2014 το ποσοστό της θα εκτιναχτεί στο 16.12%. Αντίστοιχα στην Περιφέρεια Αττικής θα λάβει το 11.13% των ψήφων. Τα ποσοστά αυτά ήταν σχεδόν τριπλάσια (στην περίπτωση της Αθήνας) και διπλάσια (στην περίπτωση της Αττικής) από τα ποσοστά που είχε στις εθνικές εκλογές, αναδεικνύοντας την σημαντική επιρροή που είχε το κόμμα στις αστικές περιοχές της Αθήνας.

5.2.2.2 ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ, ΔΡΩΝΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Αυτή η γενικότερη περίοδος αστάθειας και πολιτικών μετασχηματισμών θα φέρει μια περίοδο μαζικής δραστηριοποίησης και κινητοποίησης πολλαπλών τοπικών δρώντων υποκειμένων με διαφορετικές και συγκρουόμενες ατζέντες. Αυτό θα φανεί ιδιαίτερα στον Αθηναϊκό χώρο όπου η πόλη θα γίνει πεδίο αντιπαράθεσης και δράσης για μια σειρά υποκειμένων: Η Αθήνα θα επηρεαστεί σημαντικά από την κυβερνητική πολιτική, όπου το πλαίσιο της δημοσιονομικής προσαρμογής θα φέρει θεσμικές αλλαγές, ενίσχυση των ιδιωτικοποιήσεων και μεγάλα έργα. Οι Δήμοι θα αναλάβουν νέους ρόλους και

ευθύνες. Κινήματα αλληλεγγύης, πρωτοβουλίες πολιτών, αλλά και αντιμεταναστευτικές - ακροδεξιές ομάδες θα παίξουν στο ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής στη πόλη. Τέλος ο ίδιος ο ιδιωτικός τομέας θα πάρει σημαντικές πρωτοβουλίες σε πολλαπλά επίπεδα (κοινωνική πολιτική, πολιτισμό κ.α.) (Maloutas 2011; Chatzikonstantinou, Samarini, και Σραπου 2011; Souliotis 2013; Hadjimichalis 2013; Καλαντζοπούλου, Κουτρολίκου, και Πολυχρονιάδη 2011).

Αντίθετα από την περίπτωση της Βαρκελώνης όπου η παρουσίαση των πολιτικών σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με το Δήμο της Βαρκελώνης στην Αθήνα θα έχουμε πολλαπλά υποκείμενα και θεσμούς που δραστηριοποιούνται και επηρεάζουν τη χάραξη πολιτικής για το χώρο.

Το πολιτικό πλαίσιο που διαμορφώθηκε από την οικονομική κρίση θα έχει σημαντικό αντίκτυπο στις πολιτικές που θα εφαρμοστούν.

Διακρίνουμε τα παρακάτω πεδία ανάλυσης:

Το πρώτο αφορά την περίοδο από το 2008 έως το 2011 που μπορεί να χαρακτηριστεί ως μεταβατική. Η κρίση δεν θα έχει κάνει ακόμη εμφανή τα σημάδια της ενώ η ύφεση θα σχετίζεται με ένα ευρύτερο διάλογο γύρω από το κέντρο της Αθήνας. Παράλληλα θα υπάρξουν μια σειρά σημαντικών πρωτοβουλιών στο πεδίο των αστικών πολιτικών (δημιουργία ΥΠ.ΕΝ., νέο ΡΣΑ κ.α.)

Η επόμενη περίοδος από το 2011-2019 θα χαρακτηρίζεται από την ύφεση. Η έρευνα πάνω στις αστικές πολιτικές εξετάζεται μέσω της δράσης και του ρόλου μιας σειράς παραγόντων, θεσμών και υποκειμένων.

- Αρχικά εξετάζουμε τη σχέση των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής της Ελληνικής Κυβέρνησης (τα τρία μνημόνια) και των μεταρρυθμίσεων που αυτά έφεραν σε επίπεδο διακυβέρνησης, αναπτυξιακών και χωρικών πολιτικών. Οι αλλαγές αυτές θα είναι σημαντικές και υποστηρίζουμε ότι αποτελούν μια τομή με το παρελθόν. Στη συγκεκριμένη ενότητα παρουσιάζεται γενικότερα ο ρόλος και οι πολιτικές επιλογές στο επίπεδο της Ελληνικής Κυβέρνησης.

Στη συνέχεια βλέπουμε συγκεκριμένα το ρόλο και της δράσης άλλων θεσμών και τοπικών δρώντων υποκειμένων σε σχέση με την Αθήνα:

- Μεγάλη σημασία για την έρευνα έχει η Τοπική Αυτοδιοίκηση και συγκεκριμένα ο ρόλος των Δήμων. Ειδικά ο Δήμος Αθηναίων θα έχει έναν αρκετά ενεργό ρόλο αναφορικά με παράγοντες που δεν σχετίζονται άμεσα με την ύφεση.

Η έρευνα επικεντρώνεται ιδιαίτερα στο ρόλο των τοπικών δρώντων υποκειμένων.

- Σε ένα πρώτο επίπεδο, της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Τα μεγαλύτερα έργα και οι προτάσεις παρεμβάσεων που θα γίνουν στην Αθήνα σχετίζονται με ιδιωτικές επενδύσεις, είτε αυτές αφορούν κεφάλαια της κτηματαγοράς είτε τη δράση κοινωφελών ιδρυμάτων.
- Σε δεύτερο επίπεδο, στο ρόλο και δράση των πολιτικών υποκειμένων. Η ύφεση θα μετατρέψει την πόλη και σε ένα πεδίο «σύγκρουσης»: δράσεων κοινωνικών κινήματων, πρωτοβουλιών πολιτών αλλά και ακροδεξιών ομάδων. Η έντονη δράση των πολιτικών υποκειμένων σε τοπικό επίπεδο θα είναι ένα βασικό στοιχείο στη διαμόρφωση του λόγου γύρω από την πόλη.

Όλα τα παραπάνω θα τα παρουσιάσουμε με αναλυτικό τρόπο στις παρακάτω ενότητες.

5.3 ΛΙΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

5.3.1 ΑΘΗΝΑ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΕΤΑΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΠΟΛΗ ΣΤΗΝ ΥΦΕΣΗ

5.3.1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑ ΤΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ

Η περίοδος μετά το 2004, χαρακτηρίζεται από τη συγκρότηση μιας νέας κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας το Μάρτιο του 2004 (2004-2009), σχεδόν μετά από μια δεκαετία διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ (1993-2004). Ο διάλογος γύρω από την πόλη θα επικεντρωθεί σε μεγάλο βαθμό γύρω από την διαχείριση της ολυμπιακής κληρονομιάς. Όμως οι συνθήκες θα έχουν αλλάξει. Η ολοκλήρωση των ΟΑ του 2004 θα φέρει ένα τέλος στο σύστημα «έκτακτης-ανάγκης» που είχε στηθεί γύρω από τη διοργάνωση, ενώ η κυβερνητική αλλαγή θα επηρεάσει και τη σύνθεση στη δημόσια διοίκηση, σε επίπεδο προσώπων και στελεχών. Το τελευταίο ήταν σημαντικό καθώς το νέο κυβερνητικό σχήμα φαίνεται να μην ήταν προετοιμασμένο (Ζέικου 2015) και «δεν ήθελε να ακούει για τους Ολυμπιακούς Αγώνες» (Πυργιώτης 2019), γεγονός που θα έχει αντίκτυπο στην αξιοποίηση των υποδομών.

Ήδη από το 2002 είχε συγκροτηθεί ένα συγκεκριμένο εταιρικό σχήμα με την ονομασία Ολυμπιακά Ακίνητα Α.Ε, το οποίο θα αναλάμβανε τη Μεταολυμπιακή διαχείριση των ακινήτων, τη διοίκηση και την αξιοποίησή τους (Serraos, Asprogerakas, και Ιωαννου 2009; Παγώνης 2005). Τα καθήκοντα της εταιρείας και οι στοχεύσεις θα οριστούν με τον ν.3342/2005 που θα επαναδιατυπώσει συνολικά τις μέχρι τότε κατευθύνσεις που είχαν οριστεί με τα ΕΣΟΑΠ (Παγώνης 2005). Έτσι, τα ακίνητα θα λάβουν νέους όρους δόμησης, νέες χρήσεις και κυρίως θα επαναδιατυπωθεί η επενδυτική κατεύθυνση. Επί της ουσίας, δεν υπήρχε καμία στρατηγική διάχυσης στην πόλη των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων των Ολυμπιακών εγκαταστάσεων, παρά τις προτάσεις φορέων (Πορτάλιου 2006; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014). Τα αποτελέσματα ήταν ιδιαίτερα φτωχά. Μέχρι το 2010, από τις δεκαεπτά εγκαταστάσεις, οι πέντε βρισκόταν υπό τη διαχείριση της εταιρείας Ολυμπιακά Ακίνητα, τρεις είχαν δοθεί σε φορείς του δημοσίου, πέντε είχαν παραχωρηθεί σε αθλητικές ομοσπονδίες και μόνο έξι σε ιδιώτες. Οι χρήσεις σχετίζονταν κυρίως με την αναψυχή, το πολιτισμό και το εμπόριο (IOBE 2015; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014; Παγώνης 2005). Παράλληλα, η έλλειψη στρατηγικής, και η διαχείριση των ακινήτων σαν «φιλέτα» από το οποίο το κράτος θα έπαιρνε πόρους μεγιστοποιώντας τις συνθήκες κερδοφορίας των ιδιωτών, ενίσχυσε σημαντικά τις ιδιωτικές κατασκευαστικές εταιρείες (Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014), συγκροτώντας ένα πλαίσιο κερδοσκοπίας και ειδικών όρων γύρω από την αξιοποίηση των ακινήτων (Ευαγγελίδου 2006).

Το αποτέλεσμα ήταν ο αρχικός ενθουσιασμός γύρω από τους αγώνες και τη δυνατότητα μετασχηματισμού της πόλης να εγκαταλειφθεί αρκετά γρήγορα. Λίγα χρόνια αργότερα, θα είναι κοινή διαπίστωση ότι η ευκαιρία των αγώνων θα έχει χαθεί για την Αθήνα, με τις υποδομές των αγώνων να κινδυνεύουν λόγω της εγκατάλειψης (Λιάλιος 2008). Η μεταολυμπιακή διαχείριση της πόλης ανέδειξε για πολλούς τις παθογένειες του συστήματος σχεδιασμού και διακυβέρνησης συνολικότερα: έλλειψη προετοιμασίας, ασυνέχεια, απουσία θεσμών και στρατηγικής (Ζέικου 2015; Κλουτσιωίτη 2016). Η ακύρωση στην πράξη¹²² της μελέτης – αποτέλεσμα διεθνούς διαγωνισμού το 2003 – για την αξιοποίηση του πρώην Αεροδρομίου του Ελληνικού και η απόφαση μεταφοράς της Λυρικής Σκηνής στο Φάληρο (εκτός του κέντρου της πόλης) στο πλαίσιο της επένδυσης του Ιδρύματος Νιάρχος δείχνουν σύμφωνα με τη Ράνια Κλουτσιωίτη ότι «αποφασίζει ο οποιοσδήποτε» (Κλουτσιωίτη 2016).

Παράλληλα, αυτή η αίσθηση εγκατάλειψης της πόλης θα αποτελέσει το κέντρο όλων της δημόσιας συζήτησης για την Αθήνα και ιδιαίτερα για το ιστορικό κέντρο της πό-

122. Ο τότε αρμόδιος Υπουργός θα δηλώσει το εξής: «Πιστεύω ότι οι πρόδρομες εργασίες μπορούν να ξεκινήσουν μέσα στο 2008, ωστόσο μην το παίρνετε τοις μετρητοίς».

λνς(Καλτσά 2019; Καμίνης 2019). Εκεί είναι άλλωστε όπου θα αποτυπωθούν με πιο έντονο τρόπο γενικότεροι δημογραφικοί μετασχηματισμοί αλλά και οι επιπτώσεις της κρίσης. Ήδη η ελληνική οικονομία θα μπει σε ύφεση από το 2008.

5.3.1.2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Το κέντρο ως «πρόβλημα» θα αρχίζει να εμφανίζεται στο δημόσιο λόγο το 2007, όταν ο ελληνικός τύπος θα ανακαλύψει ένα «γκέτο» στο κέντρο της πρωτεύουσας. Όπως χαρακτηριστικά θα γράψει συντάκτης του *freepress*, Lifo:

Όλοι περίμεναν ότι εδώ θα γεννιόταν το Σόχο της Αθήνας. Αλλά η πραγματικότητα αποδείχτηκε διαφορετική. Έτσι, το παλιό εμπορικό κέντρο της πόλης μεταμορφώθηκε βαθμιαία σ' ένα σκληρό γκέτο με άεργους μετανάστες, ναρκωτικά, πόρνες και άστεγους. Κάτω από τα τελευταία λοφτ και τις γκαλερί, η περιοχή κυριαρχείται πια από τους πιο απελπισμένους παρίες της. (Τρίβολη 2007)

Οι λόγοι της υποβάθμισης εστιάζονταν αποκλειστικά στη μετανάστευση, στους χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών, στις εκδιδόμενες γυναίκες και επιπλέον στο φόβο της εγκληματικότητας (Μαλούτας κ.ά. 2013; Καλαντζοπούλου, Κουτρολίκου, και Πολυχρονιάδη 2011; Samarini, Chatzikonstantinou, και Σραου 2011), γεγονός που έχει κάνει το κέντρο μη-ελκυστικό τόσο για τους κατοίκους όσο και τις επιχειρήσεις. Ως καλύτερη λύση θα προκριθεί η στροφή σε περισσότερη ασφάλεια, καταστολή και αστυνόμευση. Η νεολαιίστικη έκρηξη τον Δεκέμβριο του 2008 μετά τη δολοφονία του Δημήτρη Γρηγορόπουλου από δύο Αστυνομικούς, και οι εκτεταμένες καταστροφές που ακολούθησαν, θα ενισχύσουν περισσότερο αυτή την αίσθηση. Σε αυτό το πλαίσιο θα προστεθούν και οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, το κλείσιμο των καταστημάτων και μια γενικότερη εικόνα παρακμής του δημόσιου χώρου και της πόλης. Πέρα από το επίπεδο της «κατασκευής του προβλήματος» (Μαλούτας κ.ά. 2013), η κατανόηση του διαλόγου γύρω από το κέντρο της πόλης σχετίζεται και με γενικότερους μετασχηματισμούς στην Αθήνα τις τελευταίες δεκαετίες.

Η μετανάστευση, αρχικά από τα Βαλκάνια και στη συνέχεια από άλλες αναπτυσσόμενες χώρες (Ασία, Αφρική), θα είναι μια πραγματικότητα που θα αλλάξει την κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας και ιδιαίτερα του Δήμου Αθηναίων. Οι νέοι κάτοικοι της πόλης θα εγκατασταθούν σε περιοχές που ήδη από τη δεκαετία του 1990 έχουν εγκαταλείψει οι γηγενείς, σε γειτονιές κατά μήκος των αξόνων της Πατισίων και της Αχαρνών. Πέρα από τη σημαντική αύξηση του μεταναστευτικού πληθυσμού την περίοδο 1991-2001 (80%) τα πράγματα δεν θα αλλάξουν την επόμενη δεκαετία όπου θα υπάρξει σταθεροποίηση. Αντίθετα, οι ελληνικής καταγωγής κάτοικοι εγκαταλείπουν με ρυθμούς πάνω από 25% τη δεκαετία αυτή το κέντρο της πόλης, με βασική κατεύθυνση τα προάστια και το υπόλοιπο της αττικής. Αυτή η τάση θα αλλάξει τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του κέντρου της πόλης. Έτσι, αν και στην απογραφή του 2001 δε θα υπάρχουν πολλές περιοχές που θα καταγράφουν συγκέντρωση μεταναστών σε ποσοστό πάνω από 30% (Εμμανουήλ 2013), το 2011 πολλές γειτονιές (στις οποίες θα επικεντρώνεται το «πρόβλημα») θα παρουσιάζουν συγκεντρώσεις από 40% μέχρι και 80% (ΕΛΣΤΑΤ, 2018). Συνολικά, την περίοδο που ο πληθυσμός του Δήμου Αθηναίων θα μειωθεί κατά 20% (2001-2011) οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί θα αυξηθούν μόνο κατά 3%. Από τα δεδομένα προκύπτει ότι η αφήγηση περί της «εισβολής μεταναστών» δεν είναι η πραγματική αιτία πίσω από την εγκατάλειψη και την υποβάθμιση του κέντρου.

Ακόμη και ο όρος εγκατάλειψη είναι σε ένα βαθμό αδόκιμος. Σύμφωνα με τον Δημήτρη Εμμανουήλ, η μείωση του πληθυσμού σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με δημογραφικά αίτια και συγκεκριμένα με την «επαναστατική μείωση της γεννητικότητας τη δεκαετία

του 1980, αρχικά στο μέγεθος των νοικοκυριών, και στη συνέχεια στο σχηματισμό των νοικοκυριών». Έτσι, ο ελληνικός πληθυσμός μειώνεται λόγω της μείωσης του αριθμού των μελών στα «γνηγενή» νοικοκυριά (Εμμανουήλ 2013, 85). Σε αυτό θα πρέπει να προσθέσουμε και μια σειρά άλλων δεδομένων, όπως το μεγάλο βαθμό κορεσμού του Δήμου Αθηναίων, το παλαιό απόθεμα κατοικιών, την έλλειψη χώρων πρασίνου, γεγονός που κάνει το Δήμο μη-ελκυστικό ιδιαίτερα για νέους κατοίκους μεσαίων και μεγάλων εισοδημάτων.

Σημαντική επίσης θα είναι η γενικότερη χωροταξική-αναπτυξιακή διάσταση με διάφορες πολιτικές που ενίσχυαν σημαντικά τις τάσεις προαστικοποίησης μια προηγούμενη περίοδο, κάτι που είδαμε αναλυτικά και σε παραπάνω κεφάλαια της διατριβής: Επένδυση στις υποδομές στην περιφέρεια της Αθήνας, το Μετρό, η πολιτική επεκτάσεων των σχεδίου πόλης, ανάπτυξη δραστηριοτήτων εμπορίου και αναψυχής μεγάλης κλίμακας, εκτός κέντρου κατά μήκος κεντρικών αξόνων, η μεταφορά υπηρεσιών και δραστηριοτήτων και η αντικατάστασή τους με χρήσεις διασκέδασης. Παράλληλα, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι την περίοδο 2005-2009 οι παρεμβάσεις στην Αθήνα θα είναι περιορισμένες, τόσο από τη μεριά του Υπουργείου όσο και από το Δήμο Αθηναίων.

Από την πλευρά του ΥΠΕΧΩΔΕ, οι πρωτοβουλίες θα επικεντρωθούν στο Χωροταξικό σχεδιασμό και σε θέματα υποδομών (Ζέικου 2015). Το γεγονός αυτό θα εντείνει μια γενικότερη αίσθηση απραξίας και την αναγκαιότητα παρεμβάσεων και λήψης πολιτικών για το κέντρο της πόλης¹²³. Πέρα από πολιτικές ενίσχυσης της αστυνόμευσης, οι περισσότερες δράσεις θα γίνουν μετά το 2010, και θα αποτελέσουν μέρος των πολιτικών που θα εφαρμόσει η νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ (2009-2012).

5.3.1.3 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 2009-2011: ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΠΑΝΕΚΚΙΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΣΕ ΜΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟ ΥΦΕΣΗΣ.

Η εκλογή του ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση το 2009 θα εγκαινιάσει μια περίοδο έντονου διαλόγου και λήψης σημαντικών πρωτοβουλιών στο πεδίο των Αστικών Πολιτικών, με επίκεντρο και τον Αθηναϊκό χώρο. Οι μετασχηματισμοί σε επίπεδο πολιτικών θα αφορούν θέματα αστικής διακυβέρνησης, στρατηγικών για την Αθήνα και το δημόσιο χώρο της. Οι συγκεκριμένες πολιτικές θα προσεγγίσουν ένα όριο στα οικονομικά δεδομένα της κρίσης αλλά αυτό δεν ήταν δεδομένο μέχρι το 2011, σημείο από το οποίο θα υπάρξει μια μεγαλύτερη ταύτιση των αστικών πολιτικών με το όλο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής.

Οι πολιτικές της περιόδου 2009-2011 μπορούν να διακριθούν ως εξής: (α) Πολιτικές σε επίπεδο αστικής διακυβέρνησης. (β) Διαμόρφωση στρατηγικών για την Μητροπολιτική Αθήνα και την Αττική (γ) Πολιτικές αναβάθμισης και βελτίωσης της εικόνας του Κέντρου της Πόλης.

Διακυβέρνηση και Διοικητική Μεταρρύθμιση:

Η περίοδος θα ξεκινήσει με μια πολύ σημαντική θεσμική τομή, τη δημιουργία του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ), το φθινόπωρο του 2009. Η συγκρότηση ενός νέου φορέα με αρμοδιότητες χωρικού σχεδιασμού και ενέργειας, και μια δέσμευση στην περιβαλλοντική διάσταση του σχεδιασμού-αποσπασμένου από το πεδίο των υποδομών - θα δημιουργήσει ένα κύμα αισιοδοξίας ανάμεσα στην επιστημονική κοινότητα για τις προοπτικές του σχεδιασμού τόσο στη χώρα όσο και την Αθήνα (Pagonis 2013; Πολύζος 2019).

Παράλληλα, η κυβέρνηση θα προχωρήσει σε νέα διοικητική μεταρρύθμιση την Άνοιξη του 2010 με την ψήφιση του «Προγράμματος Καλλικράτης»¹²⁴. Το νέο θεσμικό πλαίσιο θα είναι μια προσπάθεια αποκέντρωσης σε τοπικό επίπεδο και ιδιαίτερα σε αυτό των

123. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι ο κίνδυνος της γκετοποίησης θα είναι μια διαπίστωση και θεσμικών οργάνων. Σε σχετική έκθεση του ΣτΠ τον Ιούλιο του 2010, ως βασική αιτία υποβάθμισης αναφέρεται «η μαζική διαμονή ανθρώπων, μεταξύ των οποίων πλήθος αλλοδαπών χωρίς έγγραφα παραμονής, σε μισθωμένα διαμερίσματα της περιοχής, δημιουργούν συνθήκες που υπερβαίνουν κάθε στοιχειώδες ανεκτό όριο για την αξιοπρεπή διαβίωση προσώπων» (ΣτΠ, 2010). Το γεγονός αυτό έθετε σε κίνδυνο σύμφωνα με την έκθεση τη δημόσια υγεία και ενίσχυε φαινόμενα παραβατικότητας.

124. ν.3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης-Πρόγραμμα Καλλικράτης»

Περιφερειών. Καθοριστικό στοιχείο θα είναι η συγκρότηση της αιρετής Περιφέρειας, με αυξημένες ευθύνες και αρμοδιότητες σε θέματα σχεδιασμού και υλοποίησης αναπτυξιακού προγραμματισμού, ενώ συγκροτούνται και 13 μη αιρετές Αποκεντρωμένες Διοικήσεις. Οι Περιφέρειες τίθενται αρμόδιες για τη διαχείριση των Ευρωπαϊκών Πόρων (ΕΣΠΑ) για την προγραμματική περίοδο 2007-2013. Σύμφωνα με το πρόγραμμα, μεταφέρονται επιπλέον αρμοδιότητες σε θέματα χωρικού-πολεοδομικού σχεδιασμού, κοινωνικής πολιτικής, κατασκευής υποδομών κ.α. Βέβαια, η μεταβίβαση αρμοδιοτήτων θα βρει σημαντικά εμπόδια και θα επηρεαστεί από τις αδυναμίες που θα προκύψουν λόγω της κρίσης (έλλειψη προσωπικού και χρηματοδοτήσεων). Για τη Μαρία Στρατηγάκη, Αντιδήμαρχο Κοινωνικής Αλληλεγγύης Πρόνοιας και Ισότητας (2014-2019) στο Δήμο Αθηναίων, οι αρμοδιότητες αυτές δεν ήταν ουσιαστικές. Στην περίπτωση της κοινωνικής πολιτικής αναφέρει ότι:

Ο Καλλικράτης δίνει μια σειρά αρμοδιότητες αλλά στην ουσία δεν δίνει την Κοινωνική Πολιτική, δίνει την προνοιακή πολιτική με την στενή έννοια του όρου. Δηλαδή τη διανομή στον κόσμο των προνοιακών επιδομάτων. Αυτό δίνει [...] Αυτά τα επιδόματα μεταφέρονται από τις παλιές Νομαρχίες στους Δήμους εφαρμόζοντας τον κεντρικό νόμο, δεν κάνουν καμία αλλαγή. Δεν μπορούν να κάνουν τίποτα. Δεν ασκεί πολιτική, απλά εξυπηρετεί το κεντρικό κράτος. Δεν σου έδωσε καμία παραπάνω αρμοδιότητα. (Στρατηγάκη 2019)

Το ίδιο παρατηρείται και σε άλλες περιπτώσεις, όπως ο χωρικός σχεδιασμός, όπου το κεντρικό κράτος επί της ουσίας διατηρεί την πρωτοκαθεδρία σε πολλά επίπεδα.

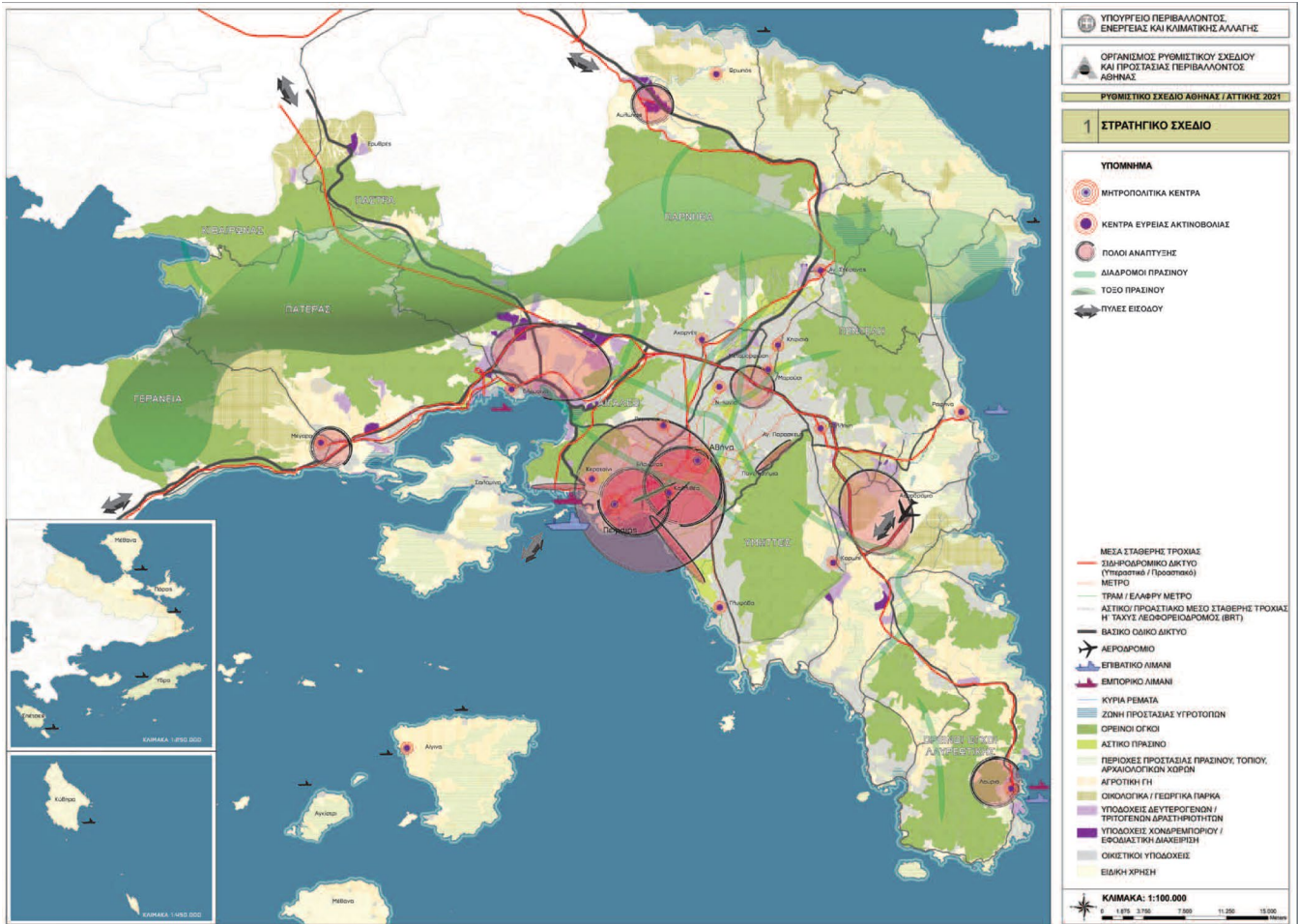
Μητροπολιτικός Σχεδιασμός και το νέο ΡΣΑ:

Οι σημαντικότερες πρωτοβουλίες θα παρθούν στο επίπεδο του Μητροπολιτικού Σχεδιασμού με την εκκίνηση των διαδικασιών για την αναθεώρηση του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας. Είχε ήδη προηγηθεί μια συζήτηση, εντός της οποίας κατέστη σαφές ότι το Ρυθμιστικό του 1985 είχε ολοκληρώσει τον κύκλο του, ενώ η προηγούμενη κυβέρνηση της ΝΔ είχε ξεκινήσει να διαμορφώνει μια πρόταση, με μια πληθώρα παρεμβάσεων για μέσα σταθερής τροχιάς (εννιά γραμμές μετρό), και παράλληλα υπήρχε η πολιτική των αστικών αυτοκινητοδρόμων με προτάσεις όπως η σήραγγα Αργυρουπόλεως (Πολύζος 2019). Η νέα πρόταση του ΡΣΑ θα εκπονηθεί από τον ΟΡΣΑ υπό την διεύθυνση του Γιάννη Πολύζου, Πρόεδρο του Οργανισμού από το 2009-2012. Όπως σχολιάζει:

«Ξεκινήσαμε εκ των πραγμάτων με μία πολιτική κατεύθυνση αρκετά σαφή. Είχαμε ένα προηγούμενο ρυθμιστικό, είχαμε τη δυνατότητα να δούμε που είχαν αστοχήσει κάποια πράγματα. Το μεγάλο θέμα των ΟΑ πως είχε παντρευτεί [...] Και με τη δικιά μας την προσπάθεια να είναι υλοποιήσιμο αλλά με στόχευση. Για αυτό υπάρχουν αυτά τα 10+1 σημεία που ήταν συγκεκριμένες πολιτικές που διατρέχουν όλο το ρυθμιστικό. Δεν παραγνωρίζουμε την κατάσταση.» (Πολύζος 2019)

Η στρατηγική του Ρυθμιστικού θα διαμορφωθεί μέσα από «10+1» άξονες προτεραιοτήτων που θα παρουσιαστούν από το ΥΠ.ΕΝ τον Ιούλιο του 2011 (ΟΡΣΑ 2011). Αυτοί είναι:

- Προβολή της πολιτιστικής ταυτότητας: «Η Αθήνα – Μεσογειακή Πρωτεύουσα»
- Έμφαση στις πολιτικές κοινωνικής συνοχής
- Ανασυγκρότηση του Παραγωγικού Ιστού.
- Ενδυνάμωση και Αναδιανομή των Πόρων Αστικής Ανάπτυξης
- Περιορισμός της Εκτός Σχεδίου Δόμησης

- Ολοκλήρωση «Πράσινων Τόξων» και «Οικολογικών διαδρομών»
- Αστική Αναζωογόνηση, με Ανακύκλωση γης και οικοδομής
- Τόνωση της Κεντρικότητας
- Ενίσχυση της Βιώσιμης Κινητικότητας
- Στροφή προς το θαλάσσιο μέτωπο
- Βελτίωση του συστήματος χωρικού σχεδιασμού και διακυβέρνησης

Εικόνα 48. Το Στρατηγικό Σχέδιο της Αττικής όπως διαμορφώθηκε μέσα από το Σχέδιο Αθήνα-Αττική 2014 (Πηγή: ΟΡΣΑ)

Η περιβαλλοντική διάσταση του σχεδιασμού, τα θέματα προστασίας, περιορισμού της αστικής διάχυσης, της βιώσιμης ανάπτυξης και της κινητικότητας βρίσκονταν στον πυρήνα της λογικής των προτάσεων. Σημαντικό ρόλο θα παίξει σύμφωνα με τους εμπλεκόμενους και η ίδια η Υπουργός Περιβάλλοντος, Τίνα Μπιρμπίλη, που ως περιβαντολόγος θα έχει μια ξεκάθαρη στόχευση με άξονα την προστασία και την ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος και θα στηρίξει πολιτικά μια ευρύτερη ομάδα που δούλεψε γύρω από το Ρυθμιστικό. Όπως αναφέρει ο Γιάννης Πολύζος:

Τα προβλήματα της Αθήνας ήταν τα γνωστά με μια παράμετρο ότι είχε το αστικό περιβάλλον, η ίδια ήταν περιβαντολόγος, φαινότουσαν και τα θέματα της οικονομικής κρίσης το μυρίζαμε. Βλέπαμε αυτά που γινότουσαν. Ταυτόχρονα ότι πρέπει να είναι ένα Ρυθμιστικό τομή, που δε βάζει πολύ νερό στο κρασί του και έχει μια κατεύθυνση στην προστασία του περιβάλλοντος όχι γενικώς και αορίστως αλλά για παράδειγμα στην κατεύθυνση της προστασίας της γεωργικής γης.

Το πως δουλεύτηκε είχε ενδιαφέρον. Δουλεύτηκε αρκετά συλλογικά. Έγινε μια ομάδα όπου το επιστημονικό σκέλος το συντόνιζε η Μαρία Μαντουβάλου, από τα καλύτερα μυαλά. Έγινε μια προσπάθεια μίξης της παλιάς εμπειρίας με νέους ερευνητές. Ένα άνοιγμα στα νέα παιδιά που τότε αποτελούσαν την αφρόκρεμα της σχολής μας. (Πολύζος 2019)

Στην ίδια λογική, η Μαρία Καλτσά, Γενική Γραμματέας του ΥΠ.Ε.Ν (2009-2012) σχολιάζει πως:

Το Ρυθμιστικό έγινε με αυτή την ποιότητα γιατί το σύνολο των ανθρώπων που απάρτιζαν την επιτροπή τότε ήταν ό,τι καλύτερο μπορούσε να παρουσιαστεί, έξω από ιδεοληψίες και πολιτικές προελεύσεις [...] Είχε ανοίξει το παιχνίδι πολύ και όλοι πίστευαν ότι μπορούσαν να προτείνουν πράγματα. [...] Κάθε Σάββατο είμασταν στο Υπουργείο όλη η ομάδα, με tasks να γίνονται το ένα μετά το άλλο. (Καλτσά 2019)

Η νέα κατάσταση όμως που θα διαμορφωθεί από την κρίση θα αρχίσει να αλλάζει τις προτεραιότητες, κάτι που θα γίνει ορατό μετά το 2011, γεγονός που όπως θα δούμε στη συνέχεια θα επηρεάσει και το ίδιο το Ρυθμιστικό.

Πολιτικές για το Κέντρο της Πόλης:

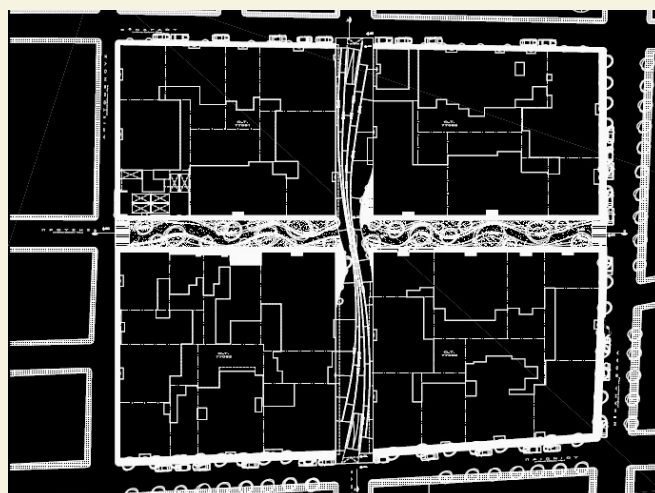
Οι δράσεις και η αντιμετώπιση των προβλημάτων του Κέντρου της Αθήνας θα είναι ένας βασικός άξονας του προγράμματος «Αθήνα-Αττική 2014» αλλά και γενικότερα των πολιτικών γύρω από την Αθήνα την περίοδο 2010-2011 (Καλτσά 2015; 2019; Πολύζος 2019). Σύμφωνα με την Μαρία Καλτσά:

«Όσον αφορά δε στα σύνθετα θέματα του Κέντρου, το Πρόγραμμα θεώρησε εξ' αρχής ότι η κακή εικόνα του δημόσιου χώρου και η ιδιοποίηση του επιδρούν αρνητικά στις κοινωνικές συμπεριφορές και διαμορφώνουν πρότυπα που απαξιώνουν τη συλλογική συμβίωση. Επεσήμανε την ανάγκη κοινωνικής και πολιτισμικής ανάμιξης [ανάδειξης?] και αναβάθμισης περιοχών με φαινόμενα περιθωριοποίησης και ήταν κατανοητό ότι η αναστροφή της εγκατάλειψης του Κέντρου, που συνδέθηκε με την ανοχή στη διαβίωση μεγάλου αριθμού μεταναστών υπό απαράδεκτες συνθήκες εξαθλίωσης, απαιτούσε τη θετική διαχείρισή τους ως προϋπόθεση για τη συνεκτική κοινωνική και οικονομική λειτουργία του.» (Καλτσά 2015)

Τις πολιτικές γύρω από το κέντρο της πόλης οφείλουμε να τις δούμε και στο πλαίσιο του Ρυθμιστικού που είχε μακρόπνοους στόχους αλλά και συγκεκριμένα σημεία γραφής. Η πρόταση για την Πανεπιστημίου στην οποία θα αναφερθούμε εκτενώς στη συνέχεια, και γενικότερα οι πρωτοβουλίες αναπλάσεων περιοχών στο κέντρο της Αθήνας, εντάσσονται ακριβώς σε αυτή την κατεύθυνση (Πολύζος 2019).

Επί της ουσίας, θα υπάρξει ένα σύνολο δράσεων, από μελέτες, νομοθετικές δράσεις, προτάσεις έργων κ.α. με στόχο τη συνολικότερη αναβάθμιση του Κέντρου της πόλης. Αναλυτικότερα:

- Θα εκπονηθούν μελέτες και ερευνητικά: Μελέτη – Έρευνα της υφιστάμενης κατάστασης στην περιοχή Γεράνι. Προτάσεις ανάπτυξης με διεύρυνση των Πλατειών Αγίου Παντελεήμονα και Αττικής, της οδού Αγορακρίτου και τμημάτων της ευρύτερης περιοχής. Ερευνητικό πρόγραμμα του ΕΜΠ «Μεταλλασσόμενοι χαρακτήρες και πολιτικές στα κέντρα πόλης Αθήνας και Πειραιά» (ΥΠΕΚΑ/ΟΡΣΑ 2010-11), το «Πρόγραμμα Στρατηγικών Αναπλάσεων σε πυκνοδομημένες περιοχές κατοικίας / μικτών χρήσεων» (ΥΠΕΚΑ/ΟΡΣΑ, 2010-11).
- Οικονομικά κίνητρα για το Γεράνι και για τον Κεραμεικό-Μεταξουργείο (συνε-

Εικόνα 49. Το πρόγραμμα Αθήνα Χ4 (Πηγή: ΕΑΧΑ.ΑΕ)

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ: ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΑΝΑΖΩΟΓΟΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2009-2012 (ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

Το Κέντρο της Πόλης θα βρίσκεται στο επίκεντρο του σχεδιασμού την περίοδο 2009-2011 και δομικό τμήμα του Στρατηγικού Σχεδίου «Αθήνα-Αττική 2014». Η στρατηγική θα περιλαμβάνει την ολοκλήρωση των μελετών της ΕΑΧΑ για την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων του κέντρου, αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς για πλατείες της πόλης, ανάπτυξη πρότυπων σχεδιαστικών λύσεων με στόχο την ενίσχυση του δημόσιου χώρου της πόλης (Αθήνα Χ4). Η εφαρμογή της στρατηγικής θα είναι όμως λόγω της οικονομικής κρίσης αρκετά περιορισμένη.

Εικόνα 50. Το πρόγραμμα αναβάθμισης τυφλών όψεων κτιρίων στο κέντρο της Αθήνας (Πηγή: ΥΠΕΚΑ)

γασία ΥΠΕΚΑ με ΥΠΟΙΚ)

- Νομοθετική-θεσμική πρωτοβουλία: Νομοθετική Ρύθμιση για κήρυξη περιοχών ως “Ζωνών Ειδικής Ανάπλασης”. «Σχέδιο για το Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας» (πόρισμα της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Προστασίας Περιβάλλοντος της Βουλής, 3/2010), το «Δράση στην Αθήνα» (Διυπουργική Επιτροπή 4/2010).
- Δράσεις εικαστικές και ενεργοποίησης των κατοίκων: Εναλλακτικές Δράσεις στην Πλατεία Ομόνοιας (συνεργασία ΥΠΕΚΑ με το Δήμο Αθήνας). Ζωγραφικά τυφλών όψεων κτιρίων.
- Το πρόγραμμα Rethink Athens σε συνεργασία με το ίδρυμα Ωνάση με άξονα την πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου.

Η επιτυχία των παραπάνω πολιτικών θα είναι σχετικά περιορισμένη. Η εμβάθυνση της κρίσης και της ύφεσης, η έλλειψη χρηματοδότησης και πόρων και η αλλαγή κατεύθυνσης σε επίπεδο αστικών πολιτικών λόγω των πολιτικών λιτότητας και του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής θα αλλάξουν συνολικότερα τις κατευθύνσεις και τις προτεραιότητες.

5.3.2 ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ: ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (2011-2019)

5.3.2.1 Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΟΝΙΩΝ: ΝΕΟΙ ΘΕΣΜΟΙ, ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΡΩΝΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ

Η ανάλυση των Αστικών Πολιτικών στην Αθήνα την περίοδο της κρίσης περνάει μέσα από την κατανόηση των τομών που έφερε συνολικά το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής στο ελληνικό σύστημα διακυβέρνησης και τον τρόπο παραγωγής πολιτικών. Σύμφωνα με την έρευνα, όλη η περίοδος 2010-2018 καθορίζεται από αυτό το ειδικό πλαίσιο «έκτακτης ανάγκης». Για την ελληνική κυβέρνηση, αλλά και για τη δημόσια διοίκηση, τα Μνημόνια ήταν μια εντελώς καινούργια συνθήκη, η οποία σε ένα βαθμό την αιφνιδίασε, ενώ παράλληλα υπήρξε μία κατάσταση δύσκολα διαχειρίσιμη και ερμηνεύσιμη (Γιαννακούρου 2019). Πέρασανε άλλωστε δύο χρόνια μέχρι να βγάλει απόφαση το ΣτΕ για το τί είναι το Μνημόνιο¹²⁵.

Στο πλαίσιο της έρευνας, αυτή τη συνθήκη την αντιλαμβανόμαστε ως μια νέα σχέση μεταξύ του εθνικού επίπεδου διακυβέρνησης και των υπερεθνικών οργανισμών. **Υπό αυτό το πρίσμα, η Τρόικα και η Task Force αποτελούν τμήματα ενός νέου μηχανισμού που κατευθύνει πολιτικές, επηρεάζοντας με έναν έμμεσο τρόπο σχεδόν όλα τα επίπεδα του συστήματος διακυβέρνησης στην Ελλάδα.** Ο ρόλος τους θα είναι καθοριστικός και ιδιαίτερα παρεμβατικός, με τα περιθώρια ελιγμών έξω από ένα συγκεκριμένο πλαίσιο να είναι πολύ περιορισμένα. Σύμφωνα με τη Γεωργία Γιαννακούρου:

«Ασκήθηκε μια τεράστια πίεση [ιδιαίτερα την περίοδο του 2ου Μνημονίου [...]] Ο τρόπος ελέγχου των απαιτούμενων ήταν εντατικός και πολύ απαιτητικός, υπήρχε μια έντονα παρεμβατική διάθεση εκ μέρους της Τρόικας» (Γιαννακούρου 2019).

Στην ίδια λογική, η Μαρία Ζήφου, σύμβουλος στο ΥΠΕΝ την περίοδο 2015-2019:

«Για μας [η διαπραγμάτευση] ήταν ένα μάθημα, μια σπουδή απίστευτη. Καταρχήν για μένα σαφέστατα και για πολλούς άλλους από την κυβέρνηση δεν είχε γίνει κατανοητή όλη αυτή η διαδικασία και πως γινόταν και προσδιόριζε το εύρος και τη λεπτομέρεια των πολιτικών [...] Καθόριζε τα πάντα, όλα τα κείμενα έπρεπε να στέλνονται και γυρνούσαν με διορθώσεις. Οτιδήποτε προτείναμε σαν αλλαγή έπρεπε να συζητηθεί» (Ζήφου 2018)

Πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι τόσο σε επίπεδο κατευθύνσεων όσο και στην τελική διαμόρφωση πολιτικών θα έχουν σημαντικό ρόλο και τοπικοί παράγοντες. Η Τρόικα μπορεί πράγματι να ήταν στην κορυφή του νέου συστήματος διακυβέρνησης που συγκροτήθηκε, το ενδιαφέρον όμως στοιχείο είναι ότι οι πολιτικές δεν έρχονταν αναγκαστικά «από τα πάνω». Αντίθετα, προκύπτανε από την αλληλεπίδραση της *Τρόικας* τόσο με τις κυβερνήσεις όσο και με πολλούς άλλους τοπικούς παράγοντες (παραγωγικούς φορείς, τεχνοκράτες, επενδυτές κ.α.)¹²⁶.

Η δράση τοπικών υποκειμένων και ομάδων συμφερόντων ήταν σημαντική. Οι πολιτικές, σύμφωνα την Γεωργία Γιαννακούρου, συνόψιζαν:

«τα ερεθίσματα και τις προτάσεις που δέχθηκαν οι θεσμοί από διάφορους local actors. Οι οποίοι ήταν πολλοί. Ήταν και αιτήματα παραγωγικών φορέων [...] Οι αντιπρόσωποι της Τρόικας συνομιλούσαν με πολλούς παράγοντες πέραν των Υπουργείων. Συνομιλούσαν με παράγοντες της αγοράς, ξένους και έλληνες επενδυτές μεμονωμένους που είχαν προβλήματα. Είχε ανοίξει μια τέτοια δίοδος επικοινωνίας.» (Γιαννακούρου 2019)

Με αυτό τον τρόπο, μέσω της *Τρόικας*, διάφοροι τοπικοί παράγοντες, φορείς, τεχνοκράτες

125. <https://www.constitutionalism.gr/2316-symbolio-tis-epikrateias-668-2012-olomeleia-mnimo/>

126. Αυτή είναι μια κοινή διαπίστωση από τις περισσότερες συνεντεύξεις με εμπειρογνώμονες και στελέχη της δημόσιας διοίκησης (Γιαννακούρου 2019; Ζείκου 2015; Οικονόμου 2018)

και ομάδες συμφερόντων μπορούσαν να επηρεάσουν την κατεύθυνση των πολιτικών, σε πολλές περιπτώσεις σε σύγκρουση ή παρακάμπτοντας την ελληνική κυβέρνηση, κάτι που φάνηκε ιδιαίτερα μετά το 2015 (Ζήφου 2018; Κλαμπατσέα 2018). Όπως υποστηρίζει η Ρένα Κλαμπατσέα, ΓΓ του ΥΠΕΝ την περίοδο 2015-2019:

«Υπήρχανε επιβεβλημένοι συνομιλητές και αυτό αφορούσε γενικότερα τις πολιτικές [...] η έννοια της δημοσιονομικής κάμψης, ότι δε πιάνουμε τους ρυθμούς ανάπτυξης [...] τροφοδότησε αυτή την ανάγκη: ότι αυτός που κινεί την οικονομία, άρα οι οικονομικοί παράγοντες, άρα ο ΣΕΤΕ, ο ΣΕΒ [...] Αυτοί είχαν φτιάξει κάτι για το δικό τους κουστούμι, γεγονός για το οποίο δεν μπορεί να τους κατηγορήσει κανείς, και θέλανε να το περάσουνε στις πολιτικές [...] Αυτό ήταν η μεγιστοποίηση του κέρδους.» (Κλαμπατσέα 2018)

Καθοριστικός επίσης ήταν ο ρόλος των εθνικών κυβερνήσεων. Επί της ουσίας, οι ελληνικές κυβερνήσεις ήταν αρμόδιες να ερμηνεύσουν το πώς οι συγκεκριμένες κατευθύνσεις των θεσμών θα γίνουν πολιτική και θα θεσμοθετηθούν. Σε πολλές περιπτώσεις η διαδικασία αυτή ήταν καθοριστική. Όπως σχολιάζει, βάσει του παραδείγματος της Χωροταξικής και Πολεοδομικής Μεταρρύθμισης, ο Δημήτρης Οικονόμου:

«Έπρεπε να τροποποιηθεί το θεσμικό πλαίσιο για τις χρήσεις γης ώστε να διευκολυνθούν οι επενδύσεις. Αυτό έλεγε το μνημόνιο. Οι δικοί μας το ερμήνευσαν με ένα ευρύτερο τρόπο. Να αναμορφωθεί γενικώς ο Χωρικός Σχεδιασμός [...] Αυτό ήταν μια επιλογή εθνική και δεν την υπαγόρευσε το Μνημόνιο.» (Οικονόμου 2018)

Το ίδιο ίσχυε και σε άλλες περιπτώσεις, όπως στη συγκρότηση του ΤΑΙΠΕΔ. Όπως αναφέρει η Γιαννακούρου:

Το αίτημα της αξιοποίησης ήρθε από πάνω, ήρθε από τους θεσμούς, ήταν top-down κατά την απόψή μου. Αλλά από εκεί και πέρα το πώς υλοποιήθηκε αυτό έγινε από τους local actors. Δεν είχαν παρέμβαση οι ξένοι για το αν θα φτιαχτεί ΤΑΙΠΕΔ ή αν θα έχει αυτές τις αρμοδιότητες και κυρίως αν το ΤΑΙΠΕΔ θα πρέπει να υποστηριχθεί από ένα ειδικό σύστημα σχεδιασμού. (Γιαννακούρου 2019)

Σε αυτό το περιβάλλον θα διαμορφωθούν οι αστικές πολιτικές. Ποιες ήταν όμως οι βασικές κατευθύνσεις;

Στο επίπεδο των αστικών πολιτικών, δηλαδή του πλαισίου που καθόριζε θέματα διακυβέρνησης, ανάπτυξης, προστασίας και χωρικού σχεδιασμού θα γίνουν πολύ σημαντικές αλλαγές, σε τέτοιο βαθμό που για πολλούς αυτό σήμαινε μια «αδελγή υποδείγματος», ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά γενικότερα τη ρύθμιση του χώρου (Γιαννακούρου και Καυκαλάς 2014; Ζήφου 2018). Συνολικά, θα προκριθούν πολιτικές ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας και συγκεκριμένα της δημιουργίας ενός φιλικού περιβάλλοντος για την ανάπτυξη και τις επενδύσεις (Κλαμπατσέα 2011; 2018; Ζήφου 2018; Οικονόμου 2018; Γιαννακούρου και Καυκαλάς 2014; Γιαννακούρου 2019; Souliotis 2013). Ενώ η σύνδεση των πολιτικών με την προσπάθεια δημοσιονομικής προσαρμογής θα είναι το νέο κοινό χαρακτηριστικό στη νομοθεσία.

Διακρίνουμε τα παρακάτω επίπεδα: Μεταρρυθμίσεις σε θέματα διακυβέρνησης, κατάργηση και δημιουργία νέων θεσμών, διοικητικοί μετασχηματισμοί. Δημιουργία ενός νέου πλαισίου για τη διευκόλυνση των επενδύσεων, για τις αποκρατικοποιήσεις και την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας. Αλλαγές σε θέματα χωρικού σχεδιασμού με κεντρικό στοιχείο την Χωροταξική και Πολεοδομική Μεταρρύθμιση.

Στη συνέχεια αναλύουμε τα παραπάνω με μια ειδική έμφαση στην Αθήνα.

5.3.2.2 ΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΣΗ ΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ

Η διαδικασία της δημοσιονομικής προσαρμογής θα είναι πάνω από όλα μια διαδικασία δομικών αλλαγών και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων σε πτυχές που σε μεγάλο βαθμό αφορούν θέματα διοίκησης και αστικής διακυβέρνησης. Οι διαδικασίες αυτές υποστηρίζουμε ότι θα ενισχύσουν ήδη υπάρχουσες τάσεις συγκεντροποίησης, ενώ ο βασικός στόχος θα είναι η προσέλκυση επενδύσεων και οι αποκρατικοποιήσεις.

Το υφιστάμενο σύστημα Μητροπολιτικής διακυβέρνησης, με τις περιορισμένες δυνατότητες που είχε, θα τροποποιηθεί στο πλαίσιο μεταρρύθμισης που στόχο είχε τη γενικότερη αναδιοργάνωση οργανισμών του δημοσίου. Με το ν. 4250/2014¹²⁷ θα καταργηθεί ο ΟΡΣΑ και η ΕΑΧΑ. ΑΕ, με τις αρμοδιότητές τους να περνάνε σε διευθύνσεις του ΥΠ.Ε.Ν. Σύμφωνα με στελέχη της δημόσιας διοίκησης οι αποφάσεις αυτές θα παρθούν περισσότερο για λόγους τεχνικούς και όχι στο πλαίσιο ενός σχεδίου αναπροσαρμογής των αστικών πολιτικών (Ζέικου 2015; Ψυχογιός 2019). Για τη Ρένα Κλαμπατσέα, η κατάργηση του ΟΡΣΑ θα είναι ένα μεγάλο πλήγμα, που σε συνδυασμό με τις περικοπές τα χρόνια της κρίσης θα αποτελέσει ένα πτωγόρισμα στο σχεδιασμό και τις στρατηγικές γύρω από την Αθήνα. Όπως σχολιάζει:

Εμείς φθάνοντας εκεί [το 2015] βρήκαμε μία διεύθυνση που είχε τις αρμοδιότητες ενός ολόκληρου οργανισμού, με όλο όσα έφερε και η κρίση όπως η αποψίλωση του ανθρώπινου δυναμικού. Αυτό πρακτικά μεταφραζόταν στην ακύρωση του Μητροπολιτικού Σχεδιασμού και στο να μην έχουμε ειδικές διατάξεις για την Αθήνα, έχοντας ψηφισμένο ένα ΡΣΑ ήδη από το 2014, το οποίο όμως χρειαζόταν να γίνει πιο επιχειρησιακό έχοντας στα σπλάχνα του μεγάλες παρεμβάσεις. (Κλαμπατσέα 2018)

Όμως η βασικότερη τομή θα έρθει από τη συγκρότηση θεσμών και ενός ειδικού συστήματος σχεδιασμού με στόχο τη διευκόλυνση των επενδύσεων, των αποκρατικοποιήσεων και της αξιοποίησης της ακίνητης περιουσίας του ελληνικού δημοσίου, προς την κατεύθυνση τόσο της επανεκκίνησης της ανάπτυξης με νέους όρους όσο και της αποπληρωμής του δημοσίου χρέους. Η τομή αυτή θα είναι κομβική, καθώς μόλις σε διάστημα δύο ετών (2010-2012) θα τεθεί σε λειτουργία ένα επί της ουσίας παράλληλο σύστημα στους παραπάνω τομείς.

Το πρώτο βήμα θα γίνει με το ν. 3894/2010 για την «*Επιτάχυνση και διαφάνεια υλοποίησης Στρατηγικών Επενδύσεων*». Με το συγκεκριμένο νόμο θεσπίζονται μια σειρά κανόνων, ειδικών ρυθμίσεων και παρεκκλίσεων με στόχο τη διευκόλυνση μεγάλων επενδύσεων στην Ελλάδα, ενώ θεσμοθετείται και ειδικός φορέας με τον τίτλο *Επενδύστε στην Ελλάδα Α.Ε.* (Invest in Greece) με βασικό αντικείμενο τη συμβολή «στην εξωστρέφεια της ελληνικής οικονομίας, στην προσέλκυση ξένων επενδυτών, στην άρση γραφειοκρατικών εμποδίων, καθώς και να παράσχει σημαντική πληροφόρηση για τη δραστηριοποίησή τους στη χώρα»¹²⁸. Τα επόμενα χρόνια θα ακολουθήσουν και άλλες θεσμικές πρωτοβουλίες¹²⁹ καθώς η προσέλκυση ξένων επενδύσεων θα αποτελεί προτεραιότητα γενικότερα των αστικών πολιτικών για την Αθήνα.

Η σημαντικότερη αλλαγή θα έρθει με την ίδρυση του Ταμείου Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου (ΤΑΙΠΕΔ) με το ν.3986/2011. Το ΤΑΙΠΕΔ, μια ανώνυμη εταιρεία ειδικού σκοπού, θα αποτελέσει τον κεντρικό θεσμό υπό τον οποίο θα οργανωθεί όλο το πλαίσιο των αποκρατικοποιήσεων, και η προώθηση μεγάλων παρεμβάσεων στην Ελλάδα. Θα αποτελεί παράλληλα βασικό θεσμό του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής καθώς τα κέρδη από την αξιοποίηση της περιουσίας σύμφωνα με το νόμο ίδρυσης του Ταμείου θα «*χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για την αποπληρωμή του*

127. ν. 4250/2014 «Διοικητικές Απλοστεύσεις - Καταργήσεις, Συγχωνεύσεις Νομικών Προσώπων και Υπηρεσιών του Δημοσίου Τομέα - Τροποποίηση Διατάξεων του π.δ. 318/1992 (Α' 161) και λοιπές ρυθμίσεις»

128. <https://www.enterprisegreece.gov.gr/o-organismos/profil-organismoy>

129. ν. 4072/2012 «Βελτίωση Επιχειρηματικού Περιβάλλοντος Νέα Εταιρική Μορφή Σήματα Μεσίτες Ακινήτων Ρύθμιση Θεμάτων Ναυτιλίας, Λιμένων και Αλιείας και άλλες διατάξεις», ν. 4146/2013 «Διαμόρφωση Φιλικού Αναπτυξιακού Περιβάλλοντος για τις Στρατηγικές και Ιδιωτικές Επενδύσεις και άλλες διατάξεις», ν.4242/2014 «Ενιαίος Φορέας Εξωστρέφειας και άλλες διατάξεις», ν.4262/2014 «Απλοστεύση της αδειοδότησης για την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας και άλλες διατάξεις»

δημοσίου χρέους της χώρας» (ν. 3986/2010, Αρ. 1, Παρ 2.), και θα υπάγεται στο Υπουργείο Οικονομικών (ΤΑΙΠΕΔ 2019).

Στο νέο Ταμείο θα περάσουν πάνω από 120 ακίνητα στην Αττική, εκτάσεις που ξεπερνάνε τα 12.000 στρ. Ανάμεσά τους το σύνολο των Ολυμπιακών Ακινήτων, το Πρώην Αεροδρόμιο του Ελληνικού και το παράκτιο μέτωπο του Αγ. Κοσμά, η Μαρίνα Αλίμου και ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις στο παράκτιο μέτωπο της Αττικής.

Ο νέος θεσμός και οι υπερεξουσίες που θα αποκτήσει θα φέρει σημαντικές αντιδράσεις και θα θεωρηθεί από αρκετούς μηχανισμός εκποίησης και ιδιωτικοποίησης της δημόσιας περιουσίας με αμφίβουλα οφέλη. Είναι πράγματι γεγονός ότι η λήψη αποφάσεων, οι όροι και οι συνθήκες αξιοποίησης των συγκεκριμένων εκτάσεων αποτελούν μέρος ενός ειδικού καθεστώτος ρυθμίσεων, πάνω στο οποίο υπάρχει πολύ μικρός βαθμός δημοσίου ελέγχου, τόσο κοινοβουλευτικού όσο και από τις τοπικές κοινωνίες. Για πολλούς, αρκετές ήταν οι περιπτώσεις όπου το ΤΑΙΠΕΔ λειτουργούσε ως ανεξάρτητος παράγοντας προωθώντας μια ατζέντα που ήταν σε σύγκρουση με άλλες κυβερνητικές επιλογές, γεγονός που θα γίνει εμφανές ιδιαίτερα το διάστημα 2015-2019 (Κλαμπατσέα 2018; Ζήφου 2018), αλλά ήδη έπαιζε σημαντικό ρόλο και την προηγούμενη περίοδο (Καλτσά 2019; Πολύζος 2019). Η Μαρία Καλτσά περιγράφει αυτό το νέο «κλίμα» ως εξής:

«Σιγά σιγά το ΤΑΙΠΕΔ «ανέβαινε», και ερχόντουσαν οι απαιτήσεις από το Υπ. Οικονομικών και κεντρικά από την κυβέρνηση. Έπαιρνε όλο και περισσότερες ιδιοκτησίες, περισσότερους συμβούλους, συμβούλους από το εξωτερικό.» (Καλτσά 2019)

Στην πράξη όμως, αυτό που συνέβαινε ήταν ένας θεσμικός μετασχηματισμός στη βάση αυτού του νέου υποδείγματος που έφερε η ύφεση. Έτσι, θεσμοί που παραδοσιακά ήταν υπεύθυνοι για το σχεδιασμό του χώρου, όπως το ΥΠ.ΕΝ και ο ΟΡΣΑ, συνυπήρχαν πλέον με νέους που συγκροτήθηκαν μέσα στην κρίση, υπάγονταν στο Υπουργείο Οικονομικών και είχαν μια ξεκάθαρα πιο αναπτυξιακή στρατηγική. Για τα ίδια τα στελέχη του ΤΑΙΠΕΔ, η στρατηγική αυτή ήταν οργανικό κομμάτι της κυβερνητικής πολιτικής και δεν υπήρχαν περιθώρια αυτονομίας. Όπως σχολιάζουν:

Το ΤΑΙΠΕΔ δεν ασκεί πολιτική, είναι πολύ περιορισμένες οι εξουσίες του. Είναι όλα υπό αίρεση. Με την έννοια ότι εκτελεί τις αποφάσεις που έχει λάβει η εκάστοτε κυβέρνηση σε συμφωνία με τους θεσμούς. Έχουν και αυτοί λόγο. Αλλά δεν είμαστε αυτοί που αποφασίζουμε. Ούτε το μείγμα της αξιοποίησης, ούτε ποια ήρθανε και ποια φεύγουν [...] Είναι στην ουσία εκτελεστικός μηχανισμός. Και δίνουμε συμβουλές σε τεχνικό επίπεδο επειδή συνεργαζόμαστε με πολύ εξειδικευμένους συμβούλους. Και πάλι η απόφαση είναι πολιτική, αν αποφασιστεί ότι θα γίνει έτσι, τέλος [...] Το επίπεδο της αυτονομίας είναι το πως θα γίνει ο διαγωνισμός. Αν όμως θα πουληθεί το 30% ή το 20% των ΕΛΠΕ δεν το αποφασίζουμε, είναι εντολή που θα έρθει από το Υπ. Οικονομικών. Δηλαδή η άποψη που είχε δημιουργηθεί τα προηγούμενα χρόνια ότι το ΤΑΙΠΕΔ είναι κράτος εν κράτει, δεν ισχύει. Εποπτεύουσα αρχή είναι το Υπ. Οικονομικών. (ΤΑΙΠΕΔ 2019)

Το νέο υπόδειγμα αναπτυξιακής πολιτικής έφερε και μια νέα κλίμακα έργων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της νέας κλίμακας και του χαρακτήρα των προτεινόμενων αναπτύξεων θα είναι αυτό του πρώην Αεροδρομίου του Ελληνικού και του παράκτιου μετώπου του Αγ. Κοσμά. Η κρίση θα αλλάξει τις προτεραιότητες για τον συγκεκριμένο χώρο. Έτσι, η πρόταση του 2007 για σχετικά ήπια αξιοποίηση του χώρου με τη δημιουργία ενός μεγάλου πάρκου και χώρων κατοικίας θα εγκαταλειφθεί. Το 2011 θα συγκροτηθεί ειδικός φορέας με την ονομασία Ελληνικό Α.Ε., ο οποίος θα επανεξετάσει τις δυνατότητες ανάπτυξης του χώρου. Από τη διαδικασία αυτή θα προκύψει ο ν. 4062/2012, ένας

νόμος «πλαίσιο» που θα καθορίζει ειδικούς όρους ανάπτυξης της περιοχής, με υψηλούς Συντελεστές Δόμησης, ειδικές χρήσεις, και τη χωροθέτηση υψηλών κτιρίων. Στην περίπτωση του πρώην Αεροδρομίου του Ελληνικού θα γίνει εφαρμογή της νέας «ειδικής» εργαλειοθήκης σχεδιασμού που δημιουργήθηκε ακριβώς για τη διευκόλυνση τέτοιας μεγάλης κλίμακας επενδύσεων.

Αναφερόμαστε σε δύο τύπους σχεδίων, τα Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Δημόσιων Ακινήτων (Ε.Σ.Χ.Α.Δ.Α.) και τα Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων (Ε.Σ.Χ.Α.Σ.Ε.).

Τα **Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Δημόσιων Ακινήτων (ΕΣΧΑΔΑ)** θεσμοθετούνται με τον ν.3986/2011, ιδρυτικό νόμο του ΤΑΙΠΕΔ. Αφορούν ειδικότερα τα ακίνητα που αποτελούν ιδιωτική περιουσία του δημοσίου και αξιοποιούνται μέσω του ΤΑΙΠΕΔ, δηλαδή αποτελούν ένα ειδικό σύστημα σχεδιασμού για τις αποκρατικοποιήσεις. Τα ΕΣΧΑΔΑ, ως πολεοδομικά εργαλεία, στοχεύουν όχι στη συμβατική πολεοδόμηση αλλά στην απόδοση επενδυτικής ταυτότητας στα υπό ανάπτυξη ακίνητα και στο χωρικό τους προσδιορισμό. Οι επενδυτικές ταυτότητες που αποδίδουν τα ΕΣΧΑΔΑ στα υπό αξιοποίηση ακίνητα αποτελούν ταυτόχρονα και γενικές χρήσεις γης¹³⁰. Οι χρήσεις περιλαμβάνουν μεγάλο πλήθος και ποικιλία ιδιαίτερα εντατικών ειδικών πολεοδομικών λειτουργιών. Στόχος είναι η εξασφάλιση της μέγιστης ευελιξίας, ώστε οι καθοριζόμενες επενδυτικές ταυτότητες να προσαρμόζονται στη μεγαλύτερη δυνατή ποικιλία επιχειρηματικών σχεδίων. Με ΠΔ των Υπουργών Οικονομικών, Περιβάλλοντος και Ενέργειας μπορούν να γίνουν επιπλέον τροποποιήσεις στους όρους των παραπάνω χρήσεων, καθώς και συγκεκριμένες εξειδικεύσεις. Τα ίδια υπουργεία είναι αρμόδια και για τη διαδικασία έγκρισης των ΕΣΧΑΔΑ που γίνεται με έκδοση ΠΔ.

Στην περίπτωση στρατηγικών επενδύσεων επί ιδιωτικών ακινήτων, εφαρμόζεται το εργαλείο των **Ειδικών Σχεδίων Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων (Ε.Σ.Χ.Α.Σ.Ε.)**, το οποίο παρέχει τις ίδιες δυνατότητες με τα ΕΣΧΑΔΑ, με δύο διαφορές:

- Τα ακίνητα τα οποία χωροθετούνται με ΕΣΧΑΣΕ πρέπει να θεωρηθούν ότι αποτελούν «Στρατηγικές Επενδύσεις» με απόφαση της Διυπουργικής Επιτροπής Στρατηγικών Επενδύσεων (ΔΕΣΕ). Από τη διαδικασία αυτή εξαιρούνται τα ΕΣΧΑΣΕ που θα χωροθετήσουν ακίνητα της ΥΠΑΑΠΕΔ.
- Δεν υπάρχει δυνατότητα απόδοσης δικαιώματος επιφανείας στα ΕΣΧΑΣΕ, συνεπώς ο επενδυτής μπορεί να αποκτήσει είτε την κυριότητα είτε να συνάψει μακροχρόνια μίσθωση.

Τα ΕΣΧΑΔΑ και τα ΕΣΧΑΣΕ αποτελούν σημαντικές τομές στο σύστημα χωρικού σχεδιασμού στην κατεύθυνση προσέλκυσης επενδύσεων. Με τον ν.3894/2010 και τον ν.3986/2011 είναι η πρώτη φορά που εισάγεται στο σύστημα χωρικού σχεδιασμού η δυνατότητα παρεκκλίσεων και ο κατ' εξαίρεση σχεδιασμός προς όφελος ιδιωτικών επενδύσεων, γεγονός που θα υιοθετηθεί στη συνέχεια και από την Χωροταξική και Πολεοδομική Μεταρρύθμιση.

5.3.2.3 ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Συμπύκνωση των αλλαγών στο πεδίο του χωρικού σχεδιασμού ώστε αυτός να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα της κρίσης είναι η ψήφιση του ν.4269/2014 «*Χωροταξική και πολεοδομική μεταρρύθμιση - Βιώσιμη ανάπτυξη*», ο οποίος αντικαταστάθηκε το 2016 με τον ν.4447/2016 «*Χωρικός σχεδιασμός - Βιώσιμη ανάπτυξη και άλλες διατάξεις*». Η μεταρρύθμιση, που θα αποτελέσει και μνημονιακή υποχρέωση, θα είναι στο κέντρο του ευρύτερου διαλόγου γύρω από τις χωρικές και αναπτυξιακές επιλογές της περιόδου της κρίσης. Για μια

130. Σύμφωνα με το ν.3986/11 (ΦΕΚ Α'152), όπως συμπληρώθηκε από τον ν.4092/2012, οι χρήσεις είναι οι εξής: (1) Τουρισμός – Αναψυχή, με συντελεστή δόμησης 0,2, (2) Επιχειρηματικά Πάρκα, με συντελεστή δόμησης 0,3, (3) Θεματικά Πάρκα – Εμπορικά Κέντρα – Αναψυχή, με συντελεστή δόμησης 0,4 (4) Μεταφορικές, Τεχνικές, Κοινωνικές και Περιβαλλοντικές Υποδομές και Λειτουργίες, με συντελεστή δόμησης 0,4 (5) Παραθεριστικό – Τουριστικό χωριό, με συντελεστή δόμησης 0,2 (6) Δημόσια Ακίνητα Μικτών Χρήσεων όπου γίνεται ανάμιξη των προηγούμενων πέντε κατηγοριών, με συντελεστή δόμησης 0,4.

μερίδα των ειδικών αποτελούσε μια αναγκαιότητα που προέκυπτε από την εμπειρία του χωρικού σχεδιασμού στη χώρα αλλά και από πάγια αιτήματα παραγωγικών φορέων. Σύμφωνα με τον Δημήτρη Οικονόμου, ήταν μια «*εθνική επιδογή*», που ερχόταν μέσα από τη γενικότερη απαίτηση ολοκλήρωσης των σχεδίων χρήσεων γης στη χώρα (Οικονόμου 2018). Για τη Γεωργία Γιαννακούρου, η μεταρρύθμιση είναι το προϊόν γενικότερων πιέσεων επενδυτών και παραγωγικών φορέων προς τους θεσμούς και την ελληνική κυβέρνηση. Όπως αναφέρει:

Σίγουρα αυτό που φαίνεται προς τα έξω είναι ότι μέσω των Μνημονίων απαιτήθηκαν εκτός των άλλων κάποιες αλλαγές στο επίπεδο της Πολεοδομικής και Χωροταξικής νομοθεσίας και πολιτικής [...] Αυτές οι αλλαγές δεν προέκυψαν από παρθενογένεση. Τα θέματα αυτά άρχισαν να φαίνονται στο 2ο και το 3ο Μνημόνιο. Χρησιμοποιήθηκε μάλιστα και ο όρος Planning Reform. Το ερώτημα είναι αν είχε μια συγκροτημένη άποψη η τότε ελληνική κυβέρνηση για να συζητήσει με τους θεσμούς μια σειρά αλλαγών για τη Χωροταξική και Πολεοδομική Μεταρρύθμιση. Αμφιβάλλω. [...] Δεν είμαι σίγουρη ότι αυτό ήρθε ως συστηματική πρόταση. Πιθανολογώ ότι αυτό που είχε μεταφερθεί σαν πρόβλημα της χώρας στους θεσμούς, εκτός από το κτηματολόγιο, ήταν η έλλειψη χρήσεων γης. Και άρα οι επενδυτές φώναζαν ότι δεν υπάρχει ασφάλεια [...] Άρα το πρόβλημα των χρήσεων γης ήρθε από παντού ως μία βοή [...] Από εκεί και πέρα, αυτό που περιγράφεται μέσα στο Μνημόνιο έχει και άλλα πράγματα [...] Έχει την ανάγκη τροποποίησης του Ειδικού Χωροταξικού για τον Τουρισμό που πιθανά ήρθε από το χώρο των ξενοδοχείων. (Γιαννακούρου 2019)

Εδώ βλέπουμε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο παράγονταν οι πολιτικές την περίοδο των μνημονίων. Μια κατεύθυνση των θεσμών σχετικά με τις χρήσεις γης, που προέκυψε από την επικοινωνία με τοπικούς φορείς και παράγοντες, διαμορφώνεται τελικά από την εθνική κυβέρνηση σε μια συνολική μεταρρύθμιση του χωρικού σχεδιασμού. Έτσι, ο τρόπος με τον οποίο παράγονται οι πολιτικές περιλαμβάνουν τη συμμετοχή και τη δράση πολλαπλών υποκειμένων.

Η βασική τομή της μεταρρύθμισης έγκειται στη θεσμοθέτηση του πολεοδομικού εργαλείου των Ειδικών Χωρικών Σχεδίων (ΕΧΣ) (Γιαννακούρου 2019; Κλαμπατσέα 2018; Οικονόμου 2018; Ζήφου 2018), που περιγράφονται στο άρθρο 8 του ν.4447/2016.

Τα Ειδικά Χωρικά Σχέδια είναι μία έννοια-ομπρέλα που συμπεριλαμβάνει τις ΠΟΤΑ, τις Περιοχές Οργανωμένης Ανάπτυξης Παραγωγικών Δραστηριοτήτων (ΠΟΑΠΔ), τα ΕΣΧΑΔΑ και τα ΕΣΧΑΣΕ και συγκροτούν μία νέα μεθοδολογία σχεδιασμού, κατάλληλη για προσέλκυση επενδύσεων και παράλληλη με το συμβατικό πολεοδομικό σχεδιασμό που περιγράφεται επίσης στη μεταρρύθμιση. Τα Ειδικά Χωρικά Σχέδια μπορεί να εκπονούνται χωρίς ο χωρικός υποδοχέας να ανήκει σε μία από τις παραπάνω κατηγορίες, δημιουργώντας έτσι μεγαλύτερη ευελιξία στο σχεδιασμό. Συνεπώς, η χωροθέτηση επένδυσης σε ιδιωτική γη δεν είναι απαραίτητο να χαρακτηριστεί στρατηγική επένδυση για να τύχει της ευνοϊκής αντιμετώπισης της νέας μεθοδολογίας σχεδιασμού, καθώς τα Ειδικά Χωρικά Σχέδια αφορούν στη «*χωρική οργάνωση και ανάπτυξη περιοχών ανεξαρτήτως διοικητικών ορίων που μπορεί να λειτουργήσουν ως υποδοχείς σχεδίων, έργων και προγραμμάτων υπερτοπικής κλίμακας ή στρατηγικής σημασίας*»¹³¹.

Η δημιουργία αυτών των ειδικών χωρικών καθεστώτων, και γενικότερα η δημιουργία ενός πλαισίου προσανατολισμένου στις ιδιωτικές επενδύσεις και παρεμβάσεις στο χώρο, ήταν βασικό στοιχείο της κριτικής (Κλαμπατσέα 2018; Ζήφου 2018; Πολύζος 2019). Γενικότερα, η κρίση θα θεωρηθεί μια νεοφιλελεύθερη τομή στο επίπεδο των αστικών πολιτικών. Τομές στη διακυβέρνηση και στο χωρικό σχεδιασμό, η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων και της προσέλκυσης επενδύσεων, θα είναι για πολλούς σε μια

κατεύθυνση ενίσχυσης της αγοράς και του ρόλου της (Κλαμπατσέα 2018; Ζήφου 2018; Hadjimichalis 2017; Souliotis, Sayas, και Maloutas 2014; Souliotis 2013). Σε αντίθεση με μια προηγούμενη περίοδο, όπως αυτή των ΟΑ, οι κατ' εξαίρεση αυτές πολιτικές ήρθαν για να μείνουν.

Όπως αναφέρει η Ρένα Κλαμπατσέα:

Οι πολιτικές δεν έρχονται εν κενώ αλλά στη συνέχεια μιας πορείας που ουσιαστικά τι έλεγε; Ότι εγώ μπορώ να κάνω περίπου ότι θέλω αρκεί να υπάρχει μια μεγάλη αφορμή. Το 2004 η μεγάλη αφορμή ήταν ένα μεγάλο γεγονός [...] Οπότε η πόλη έπρεπε να ανταποκριθεί σε αυτό. Αυτό ήταν το αίτημα υπό το οποίο έγιναν τα διάφορα εγχειρήματα του κατ' εξαίρεση σχεδιασμού, ο οποίος ουσιαστικά έβαζε και άλλους παίχτες στο παιχνίδι με μεγαλύτερη έμφαση [...] Αν μπορούσα να έχω μια πρώτη αποτίμηση αυτής της περιόδου είναι δύο πράγματα. Το πρώτο είναι το κατ' εξαίρεση της δημόσιας πολιτικής. Δηλαδή η κάθε περίπτωση μπορεί να μου φτιάξει έναν κανόνα. Το δεύτερο είναι ότι λειτουργεί σαν δούρειος ίππος για ότι καλείται να διαχειριστεί μέσω του σχεδιασμού σαν απομεινάρι της κρίσης. (Κλαμπατσέα 2018)

Η κρίση θα εδραιώσει αυτή την κατ' εξαίρεση παρέμβαση και κατά παρέκκλιση χωροθέτηση δραστηριοτήτων, γεγονός που σύμφωνα με τη Μαρία Ζήφου θα απομακρύνει περισσότερο τις τοπικές κοινωνίες από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και θα ενισχύσει τις τάσεις συγκεντρωτισμού.

Γενικότερα στη Χωροταξική και Πολεοδομική Μεταρρύθμιση συμπυκνώνεται ένα σημαντικό τμήμα των νέων πολιτικών και κατευθύνσεων και μαζί με τη δημιουργία νέων θεσμών (ΤΑΙΠΕΔ, Enterprise Greece) συγκροτείται ένα νέο πλαίσιο, το οποίο θα επηρεάσει σημαντικά τη στρατηγική και το πλαίσιο των πολιτικών γύρω από την Αθήνα. Όμως οι πρωτοβουλίες των Ελληνικών Κυβερνήσεων γύρω από την Αθήνα δεν θα περιοριστούν εκεί.

5.3.2.4 ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Η περιγραφή των πρωτοβουλιών και των δράσεων των Ελληνικών Κυβερνήσεων την περίοδο που εξετάζουμε σε σχέση με την Αθήνα είναι μια αρκετά σύνθετη διαδικασία. **Από την παρουσίαση του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής γίνεται ξεκάθαρο ότι οι ιδιωτικοποιήσεις και η ενίσχυση των ιδιωτικών επενδύσεων στο χώρο είναι μια διακριτή πολιτική.** Όπως είδαμε, η συγκεκριμένη κατεύθυνση θα οδηγήσει στη συγκρότηση νέων φορέων και στη δημιουργία ενός ειδικού συστήματος σχεδιασμού. **Όμως αυτό δε σημαίνει απαραίτητα και την υιοθέτηση μιας ενιαίας στρατηγικής παρεμβάσεων.** Θα πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι η διαδικασία αυτή είχε περισσότερα χαρακτηριστικά επιβολής. Από την έρευνα προκύπτει ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις, είτε δεν θέλησαν να κάνουν ιδιοκτησία τους το συγκεκριμένο πρόγραμμα (Γιαννακούρου 2019), είτε επιδίωκαν να το ανατρέψουν (Κλαμπατσέα 2018; Ζήφου 2018). Παράλληλα, δεν υπήρχε η διοικητική ικανότητα να υποστηριχθούν οι συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις (Γιαννακούρου 2019; Ψυχογιός 2019; Ζέικου 2015). Έτσι, το βάρος της υλοποίησης των πολιτικών θα πέσει περισσότερο στους νέους θεσμούς που θα δημιουργηθούν (ΤΑΙΠΕΔ, Ελληνικό Α.Ε. κ.α.) και στους νέους ιδιωτικοποιημένους οργανισμούς (πχ. ΟΛΠ). **Το αποτέλεσμα είναι η ενίσχυση του κατακερματισμού, η δημιουργία «παράλληλων» συστημάτων, οι συγκρούσεις ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα και τελικά η απουσία μιας ενιαίας στρατηγικής για την πόλη.** Τα παραδείγματα είναι πολλά: Φορείς, όπως το ΤΑΙΠΕΔ, θα ακολουθήσουν μια ανεξάρτητη πολιτική με άξονα την αξιοποίηση ακινήτων του δημοσίου που διαχειρίζονται. Ο Δήμος Αθηναίων θα κάνει προσπάθεια ανασυγκρότησης του κέντρου της πόλης και επιστροφής δραστηριοτήτων

και πληθυσμού. Αυτές οι πρωτοβουλίες θα συνυπάρχουν με πολιτικές ενίσχυσης της διάχυσης δραστηριοτήτων στα Μεσόγεια και τα Νότια Προάστια της πόλης, ενώ στον Πειραιά ο Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς (ΟΛΠ), μετά την παραχώρηση του 67% των μετοχών στην *Cosco Group*, το 2016 θα προχωρήσει σε μια ανεξάρτητη πολιτική μεγέθυνσης στο λιμάνι του Πειραιά.

Η απουσία ενός ενιαίου σχεδίου και μιας συνεκτικής στρατηγικής για την Αθήνα από τη μεριά των Ελληνικών Κυβερνήσεων θα είναι το βασικό χαρακτηριστικό της περιόδου. Δεν είναι βέβαια σίγουρο ότι θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά. Ειδικά σε μια περίοδο κρίσης και έντονης πολιτικής πόλωσης, με τη διεξαγωγή πέντε εκλογικών αναμετρήσεων και την εναλλαγή κυβερνήσεων σε διάστημα οκτώ ετών. Οι πρωτοβουλίες της περιόδου 2011-2019 αναδεικνύουν μια γενικότερη «σύγχυση» γύρω από τις προοπτικές και την εξέλιξη της πόλης, ασυνέχειες, έλλειψη σαφούς στοχοθεσίας και τεράστια κενά στο επίπεδο της μητροπολιτικής διακυβέρνησης.

Για τον Γιώργο Καμίνη, η κρίση εμφάνισε γενικότερα προβλήματα της διοίκησης. Όπως υποστηρίζει, η σχέση με τα υπόλοιπα επίπεδα της διοίκησης ήταν «*χάδια*» (Καμίνης 2019). Αναλυτικότερα αναφέρει:

Η κυβέρνηση Παπανδρέου στην αρχή έβαλε υπεύθυνο για την Αθήνα και έκανε συσκέψεις έναν ακατάλληλο άνθρωπο, έξυπνο και ευφυή αλλά ακατάλληλο. Τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης, τον Πάγκαλο. Και δεν έγινε τίποτα, γιατί έπρεπε ο Πάγκαλος να συντονίζει ένα Δήμο και 17 Υπουργεία. Και εκεί συνειδητοποιεί κανείς το μεγάλο πρόβλημα που υπάρχει με το κενό μητροπολιτικής διοίκησης της πόλης. (Καμίνης 2019)

Αλλά το πρόβλημα, υποστηρίζει, έπειτα γενικεύεται:

Δεν είχατε συνομιλητές. Αλλάξαν 11 υπουργοί εσωτερικών (σε οκτώ χρόνια) και ο κάθενας σκεφτόταν πώς θα εφαρμόσει το Μνημόνιο. Οι Δήμοι και οι Δήμαρχοι ήταν στα δικά τους, να μη τους κόψεις λεφτά, με τους συμβασιούχους να τα έχουν καλά. Κανείς δεν είχε στο μυαλό του την κεντρική ιδέα ότι η κρίση θα πρέπει να είναι εφαλτήριο για να αλλάξουμε. (Καμίνης 2019)

Η περίοδος των κυβερνήσεων Παπαδήμου (2011-2012) και Σαμαρά (2012-2014) χαρακτηρίζεται από την ένταξη στο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής, ενώ οι πρωτοβουλίες για την Αθήνα θα είναι περιορισμένες και θα εντάσσονται στο γενικότερο πλαίσιο της ύφεσης που περιγράψαμε ήδη.

Το 2011 θα ιδρυθεί η Ελληνικό ΑΕ και το ΤΑΙΠΕΔ. Την ίδια χρονιά το ΥΠ.ΕΝ, δύο μόλις μήνες μετά την ανακοίνωση του ΡΣΑ, θα το αποσύρει. Το νέο σχέδιο θα αναθεωρηθεί, γεγονός που θα οδηγήσει σε παραίτηση στελεχών του ΟΡΣΑ το 2012, ενώ η ψήφισή του θα γίνει το 2014 μετά από σημαντικές τροποποιήσεις.

Βέβαια τα προβλήματα γύρω από τα θέματα Μητροπολιτικού Σχεδιασμού θα προκύψουν νωρίτερα, καθώς η κρίση θα αλλάξει τις προτεραιότητες και θα αναζητηθεί ένα μοντέλο ενίσχυσης της ανάπτυξης στην Αττική εις βάρος, σε πολλές περιπτώσεις, θεμάτων ελέγχου της αστικής διάχυσης, της προστασίας του περιβάλλοντος και των ακτών (Πολύζος 2019). Η νέα αυτή συνθήκη θα οδηγήσει στην απομάκρυνση της Τίνας Μπιρμπιλί από το ΥΠ.ΕΝ και την αντικατάστασή της στο τέλος του 2011 από τον Γιώργο Παπακωνσταντίνου. Όπως σχολιάζει την περίοδο ο Γιάννης Πολύζος:

Βλέπαμε κάθε μέρα να εξελίσσεται το οικονομικό ζήτημα. Αυτό έφτανε γιατί εσύ ήσουν σε μια γυάλα σε μια εργασιοθεραπεία στο πλαίσιο ενός χωρικού σχεδιασμού για την Αττική και τη Μητροπολιτική Αθήνα. Και έβλεπες να κόβονται οι μισθοί και οι συντάξεις. Σε συναντήσεις με

πολιτικά πρόσωπα να σου λένε ότι στο Ελληνικό θα εισπράξω 3μισι δις δεν την αφήνετε την υπόθεση ότι θα γίνει κυρίως πράσινο και λίγο ανάπτυξη, θέλετε να κόψουμε τις συντάξεις ή να πάρουμε 3μισι δις.

Ο Παπακωνσταντίνου δεν ήθελε να ασχοληθεί με το Ρυθμιστικό γιατί είχε καταλάβει ότι πήγαινε σε μία κατεύθυνση που δε μπορούσε να την υποστηρίξει [...] Με την έννοια ότι δεν μπορείς να κάνεις και τακτοποίηση αυθαιρέτων και χωρικό σχεδιασμό. Και ταυτόχρονα να έχεις αποφασίσει ότι θα είσαι υποψήφιος βουλευτής στο υπόλοιπό Αττικής. Δεν γίνονται αυτά.

Μάρτη του 2012 έχει ολοκληρωθεί το σώμα, η ΣΜΠΕ και η διαβούλευση. Και ψάχνουμε πλέον να δούμε ποιος θα το στηρίξει αυτό το πακέτο, και βλέπουμε πως στήριξη δεν υπάρχει [...] για να μπορέσει να φτάσει στη Βουλή, κάποιος Υπουργός το καταθέτει. Ένα Ρυθμιστικό δεν κατατίθεται από μόνο του. Δεν υπήρχε κανείς στο ΥΠΕΝ να το στηρίξει στη Βουλή. (Πολύζος 2019)

Το 2012 η διοίκηση του Οργανισμού θα παραιτηθεί δηλώνοντας την αντίθεσή της στις κατευθύνσεις που ακολουθούσε η πολιτική ηγεσία του ΥΠΕΝ.

Την ίδια χρονιά θα ψηφιστεί ο νόμος για την αξιοποίηση του πρώην αεροδρομίου του Ελληνικού, το 2013 θα ξεκινήσει η διαγωνιστική διαδικασία και η σύμβαση παραχώρησης θα υπογραφεί το 2014 με την *Hellinikon Global SA*. Το 2013 θα ιδρυθεί ο φορέας Παράκτιο Αττικό Μέτωπο Α.Ε. για να αναλάβει τη διαχείριση των εκτάσεων του δημοσίου στο παραλιακό μέτωπο της Αττικής, και ένα χρόνο αργότερα θα ψηφιστεί η Χωροταξική και Πολεοδομική Μεταρρύθμιση.

Παράλληλα, στο πλαίσιο νομοσχεδίου κατάργησης και συγχώνευσης θεσμών του Δημοσίου¹³², θα καταργηθεί και ο ίδιος ο Οργανισμός Αθήνας, όπως επίσης και η ΕΑΧΑ Α.Ε. Η κατάργηση του ΟΡΣΑ, υπεύθυνου για τον όποιο μητροπολιτικό σχεδιασμό είχε η Αθήνα, θα είναι ένα σημαντικό πλήγμα, και θα αποτελέσει το αποκορύφωμα μιας πορείας απαξίωσης και υποστελέχωσης του συγκεκριμένου θεσμού (Ζέικου 2015; Πολύζος 2019; Ψυχογιός 2019; Ασπρογέρακας 2019; Καλτσά 2019). Σύμφωνα με τον Γιάννη Πολύζο, η κατάργηση του ΟΡΣΑ είχε συγκεκριμένα ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Όπως αναφέρει:

Εγώ νομίζω ήταν δύο πράγματα ξεχωριστά. Από την μία ότι αυτοί έχουν κάνει ένα Ρυθμιστικό επικεντρωμένο σε θέματα περιβάλλοντος και έχουν ξεχάσει τα θέματα της Οικονομίας [...] Ξεκινάς ότι πρέπει να αποδείξεις ότι υπάρχει ψόφια πάπια και ότι είναι υπο κατάρρευση. [...] Όλο αυτό με μία εξελισσόμενη άποψη ότι ο ΟΡΣΑ ήταν γραφειοκρατικός [...] Και υπήρχε και η άποψη ότι ο ΟΡΣΑ ήταν εμπόδιο στις επενδύσεις [...] Ήδη πριν φύγουμε παίρνανε τα μηνύματα ότι ο ΟΡΣΑ ήταν άχρηστος και αυτό ήταν αποτέλεσμα της κρίσης. Ότι ο Χωρικός Σχεδιασμός είναι ο εχθρός της ανάπτυξης. Τι είναι ανάπτυξη; Είναι τα ΕΣΧΑΔΑ είναι τα ΕΣΧΑΣΕ, είναι οι επενδύσεις γιατί καιγόμαστε [...] Έρχονταν οι πιέσεις για τις επιμέρους επενδύσεις, λέτε όλη την ώρα όχι στις επενδύσεις [...] Με το που άρχισε η ιστορία της συρρίκνωσης του δημοσίου τομέα, τι θα κόψεις θα κόψεις τον Οργανισμό. Πέντε υπαλλήλους είχε ο Οργανισμός. Αυτό που κόβεις είναι την αντίληψη ότι ο Χωρικός Σχεδιασμός δεν είναι αναπτυξιακός. Αυτό είναι το βασικό. Μαζί πάνε. (Πολύζος 2019)

Μια άλλη πτυχή των πολιτικών θα επικεντρωθεί σε θέματα εγκληματικότητας και ασφάλειας, ιδιαίτερα απέναντι στους μετανάστες που άρχιζε να γίνεται αισθητή η παρουσίαση τους στο κέντρο της πόλης ήδη από την μεταολυμπιακή περίοδο. Αν και τα συγκεκριμένα αιτήματα προερχόταν αρχικά από περιθωριακές ακροδεξιές

132. ν. 4250/2014 «Διοικητικές Απλοστεύσεις Καταργήσεις, Συγχωνεύσεις Νομικών Προσώπων και Υπηρεσιών του Δημοσίου Τομέα Τροποποίηση Διατάξεων του π.δ. 318/1992 (Α' 161) και λοιπές ρυθμίσεις»

ομάδες, σύντομα όσο εξελισσόταν η κρίση θα περάσουν στην κεντρική πολιτική ατζέντα (Souliotis και Kandyliis 2013). Ήταν ο Έλληνας Πρωθυπουργός, σε μια προεκλογική συγκέντρωση το Μάρτιο του 2012, που πρότεινε να «επανακαταλάβουμε τις πόλεις μας» που βρίσκονται «σε κίνδυνο» λόγω των μεταναστών. Λίγους μήνες αργότερα σε μια επίσκεψη στη γειτονία του Αγίου Παντελεήμονα, μια πυκνοδομημένη περιοχή στο κέντρο της Αθήνας που χαρακτηρίζεται από μεγάλες συγκεντρώσεις μεταναστών, θα δηλώσει: «Σήμερα, ήρδα στον Άγιο Παντελεήμονα να επαναλάβω τη δέσμευσή μου: Την Αθήνα που ξέραμε, da την βρούμε ξανά! Τις γειτονιές που ξέραμε, da τις έχουμε ξανά. Η εισβολή των παρανόμων da τεδειώσει, addá óχι με αυτοδικιές, óχι με ακρότητες¹³³». Η συγκεκριμένη ρητορική θα έχει αποτύπωμα και στις πολιτικές, γεγονός που για ορισμένους θα θεωρηθεί σαν «*δεσμοδέτηση του ρατσισμού*» (Douzinas 2013). Αυτό θα φανεί με επιχειρήσεις του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, όπως ο Ξένιος Ζέυς τον Αύγουστο του 2012¹³⁴, μια επιχείρηση καταπολέμησης της παράνομης μετανάστευσης που οδήγησε σε μια τεράστια κινητοποίηση της αστυνομίας στο κέντρο της Αθήνας και της συλλήψεις 7000 μεταναστών. Παράλληλα η δημιουργία Κέντρων Κράτησης θα αποτελεί κεντρικό στοιχείο της διαχείρισης των μεταναστών από το 2011, με την δημιουργία 14 κέντρων.

Η επικέντρωση σε πολιτικές γύρω από την ασφάλεια πέρα από θέματα ελέγχου των δημόσιων χώρων και κοινωνικής τάξης θέτουν ευρύτερα πολιτικά επίδικα. Αρχικά τα θέματα ασφάλειας αναδεικνύονται ως ένα πεδίο χάραξης πολιτικής που δεν βρίσκεται κάτω από τον αυστηρό έλεγχο υπερεθνικών δομών (όπως η τρόικα), γεγονός που δίνει χώρο στις τοπικές πολιτικές ελίτ να ασκήσουν ανεξάρτητη πολιτική σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Σύμφωνα με του Σουλιώτη και Κανδύλη (2013) ήταν μια «απάντηση των Ελληνικών Κυβερνήσεων στην κρίση νομιμοποίησής τους» που είχε στόχο να επανακτήσει την εμπιστοσύνη της εκλογικής βάσης, και ιδιαίτερα των μεσαίων στρωμάτων των πόλεων. Σε αυτό το πλαίσιο μπορούμε να δούμε την άνοδο της ακροδεξιάς ατζέντας με μια διαφορετική ματιά, ως μια ακραία τάση μιας γενικά αποδεκτής πολιτικής ατζέντας. Όπως σχολιάζει ο πρώην πρόεδρος της Ελληνικής Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη: «*Θα πρέπει να υπενθυμίσω ότι αυτός που μίλησε πρώτος για την ανακατάληψη των πόλεων από τους μετανάστες ήταν ο Έλληνας Πρωθυπουργός [...] Δεν ήταν η Χρυσή Αυγή. Η Χρυσή Αυγή αποφάσισε να υλοποιήσει αυτό που είπε ο Αντώνης Σαμαράς*»¹³⁵.

Μια άλλη πτυχή αυτών των πολιτικών «μηδενικής ανοχής» είναι ότι αντιλαμβάνονται την υποβάθμιση των πόλεων ως ένα σχεδόν αποκλειστικό χωρικό πρόβλημα (Maloutas 2012). Το αποτέλεσμα είναι η αναζήτηση σχεδιαστικών και αισθητικών λύσεων που θα «διορθώσουν» τις γειτονιές ή ολόκληρες κεντρικές περιοχές. Η αστική αναζωογόνηση και οι αναπτυξιακές στρατηγικές ακολουθούν συνήθως τον διάλογο για τα «γκέτο» των πόλεων (Koutrolou και Siatista 2011). Αν και αυτό το στοιχείο δεν είναι κάτι καινούργιο, είναι σημαντικό για την περίπτωση της Αθήνας καθώς ενίσχυσε ακόμη περισσότερο την ήδη διαδομένη αντίληψη ότι η αστική μεγέθυνση και ανάπτυξη θα είναι κεντρικό στοιχείο της εξόδου από την κρίση.

Η επόμενη περίοδος των Κυβερνήσεων του Αλέξη Τσίπρα (2015–2019) θα είναι μια περίοδος όπου θα παρθούν πρωτοβουλίες αλλαγής των κατευθύνσεων. Ιδιαίτερα το πρώτο χρόνο διακυβέρνησης, θα επιδιωχθεί η κατάργηση του ν.4269/2014, η επαναδιαπραγμάτευση της σύμβασης για το Ελληνικό και συνολικότερα της πολιτικής των ιδιωτικοποιήσεων. **Οι προσπάθειες αυτές δεν θα οδηγήσουν σε μεγάλες αλλαγές.** Ο λόγος ήταν η άρνηση των θεσμών να ακολουθηθεί μια πολιτική πέρα από το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής αλλά και η σύγκρουση συμφερόντων με άλλους φορείς και τοπικά δρώντα υποκείμενα που έβλεπαν θετικά τις διαρθρωτικές αλλαγές που γινόταν στην ελληνική οικονομία και κοινωνία τα προηγούμενα χρόνια (Κλαμπατσέα 2018; Ζήφου 2018). Το αποτέλεσμα ήταν στα βασικά τους σημεία οι πολιτικές να παραμείνουν ίδιες και να ενταθούν. Το πρόγραμμα των μεγάλων ιδιωτικοποιή-

133. A.Samaras: 'The invasion of the illegal people will end, but not by taking the law in our own hands' (n.d.) *SKAI.gr*. Available from: <http://www.skai.gr/news/politics/article/205015/a-samaras-i-eisvoli-ton-paranomon-tha-teleiosei-alla-ohi-me-autodikies/> (accessed 11 April 2014). See also: Donadio R and Alderman L (2012) Greek Leader, Samaras, Sees Hope, if Europe Helps. *The New York Times*, 29th September, Available from: <http://www.nytimes.com/2012/09/29/world/europe/greek-leader-samaras-sees-hope-if-europe-helps.html> (accessed 11 April 2014).

134. Smith H (2012) Greek crackdown on illegal immigrants leads to mass arrests. *The Guardian*, 7th August, Available from: <http://www.theguardian.com/world/2012/aug/07/greece-crackdown-illegal-immigrants-arrest> (accessed 19 April 2014).

135. Dimitris Christopoulos, comment on the documentary *'The Politics of Knives'*. Available at: <http://crisis-scape.net/video/item/157-the-politics-of-knives>

1st PRIZE - MASTERPLAN

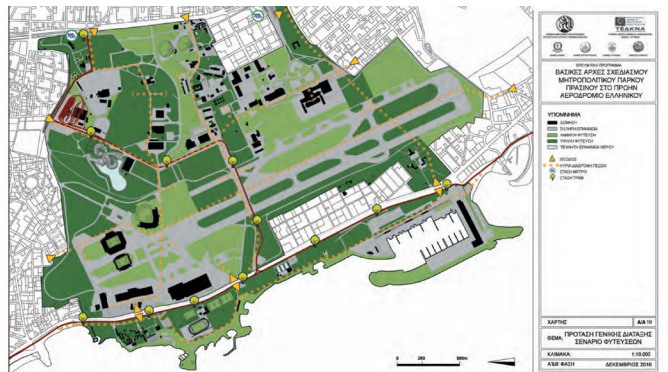
Εικόνα 51. Το πρώτο βραβείο στον Ευρωπαϊκό αρχιτεκτονικό διαγωνισμό του 2006 (Πηγή: Hellinikon S.A.)

Εικόνα 52. Η πρόταση Acebillo του 2010 (Πηγή: Hellinikon S.A.)

Εικόνα 53. Η πρόταση ΕΜΠ για την δημιουργία Μητροπολιτικού Πάρκου (Πηγή: ΕΜΠ)

ΠΛΑΙΣΙΟ 15. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΠΟΛΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ-ΑΓ.ΚΟΣΜΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ.

Η μεταφορά του Αερολιμένα Αθηνών από το Ελληνικό στο Σπάτα το 2001, θα εγκαινιάσει μια σειρά προτάσεων, ερευνητικών και μελετών για την αξιοποίηση του χώρου του πρώην Αεροδρομίου. Η μοναδική αυτή έκταση εντός του πυκνοδομημένου ιστού της Αθήνας θα αποτελέσει μια σημαντική ευκαιρία για την αναζωογόνηση της πόλης με την δημιουργία χώρων πρασίνου αλλά και νέων προτύπων δόμησης. Από το 2006 όπου θα διεξαχθεί ο πρώτος αρχιτεκτονικός διαγωνισμός θα ξεκινήσουμε μια σειρά προτάσεων (πρόταση Acebillo το 2010, ΕΜΠ το 2011) που όμως δε θα οδηγήσουν σε κάποιο αποτέλεσμα. Η μεταφορά της έκτασης το 2011 στο ΤΑΙΠΕΔ θα αλλάξει τις κατευθύνσεις του μέχρι τότε σχεδιασμού ώστε να κάνουν την έκταση πιο θελκτική σε ιδιώτες επενδυτές. Το 2013 το διαγωνισμό παραχώρησης θα κερδίσει η Lamda Development, ενώ το 2018 θα εγκριθεί και το Σχέδιο της επένδυσης (ΣΟΑ Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού-Αγ. Κοσμά). Το Σχέδιο προβλέπει την δημιουργία πάρκου 2.000στρ. και την δημιουργία νέων δομήσεων επιφανειών της τάξης των 3.000.000τμ, ενώ στο χώρο προβλέπεται να χωροθετηθεί και Καζίνο.

Εικόνα 54. Η πρόταση της Lamda Development σε σχέδια του γραφείου Foster & Partners το 2013 (Πηγή: Hellinikon S.A.)

σεων και επενδύσεων θα συνεχιστεί με την παραχώρηση του ΟΛΠ στην Cosco Group, και τη συνέχιση των μελετών γύρω από το Μητροπολιτικό Πόλο Ελληνικού-Αγ. Κοσμά το 2016.

Τα περιθώρια της ανεξαρτησίας ήταν περιορισμένα και όπου ήταν δυνατό επιδιώχθηκε μια πολιτική ενίσχυσης του ρόλου των Δήμων και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αλλά αυτό έγινε με ένα αποσπασματικό τρόπο και η αποτελεσματικότητα του εκτιμούμε ότι ήταν περιορισμένη. Το 2015 η Κυβέρνηση θα προχωρήσει στην κατάργηση του νέου φορέα Παράκτιο Αττικό Μέτωπο Α.Ε., περισσότερο σε μια κατεύθυνση αναβάθμισης του ρόλου των τοπικών Δήμων, όπου θα τους παραχωρηθούν και οι εκτάσεις του Δημοσίου. Παράλληλα, θα παραχωρηθούν στην Περιφέρεια Αττικής τα Προσφυγικά της Αλεξάνδρας και εκτάσεις στο Φαληρικό Όρμο, με τη λογική ότι θα προχωρήσει σε αναπλάσεις. Το Μάρτιο το 2017 θα ανακοινωθεί από την κυβέρνηση το σχέδιο «*Νέα Αθήνα*», ένα πρόγραμμα πέντε μεγάλων παρεμβάσεων στην πόλη που θα περιλαμβάνει: Την ανάπτυξη της περιοχής των Προσφυγικών και Κουντουριωτικών, την αναβάθμιση της περιοχής του Βοτανικού, το Γουδί, τη δημιουργία νέου γηπέδου του ΠΑΟ, την ανάπτυξη του ιστορικού-εμπορικού τριγώνου της Αθήνας, καθώς και την παροχή κινήτρων για την ανάπτυξη επαγγελματικών χρήσεων. Από τις παραπάνω δράσεις η μόνη που θα έχει μια σχετική εφαρμογή θα αφορά το κέντρο της Αθήνας και συγκεκριμένα το πρόγραμμα αξιοποίησης ακινήτων φορέων του Δημοσίου.

Η σημαντικότερη πρωτοβουλία θα έρθει ένα χρόνο μετά, με την ίδρυση της εταιρείας «*Ανάπτυξη Αθήνας Α.Ε.*». Η νέα εταιρεία ειδικού σκοπού θα έρθει να καλύψει το κενό που άφησε πίσω η διάλυση οργανισμών όπως ο ΟΡΣΑ και η ΕΑΧΑ Α.Ε. και θα έχει ως στόχο να προχωρήσει σε μεγάλες παρεμβάσεις στο Δήμο Αθηναίων (Μπελαβίλας 2019). Από την πρώτη στιγμή οι αντιδράσεις από τη μεριά του Δήμου Αθηναίων ήταν σφοδρές¹³⁶, ενώ η διοικητική υπαγωγή και εποπτεία στο Υπουργείο Επικρατείας και το Υπουργείο Υποδομών, καθώς και ο περιορισμένος ρόλος του ΥΠ.ΕΝ (Κλαμπατσέα 2018; Καμίνης 2019), θα δημιουργήσουν ασάφειες για το ρόλο και το σκοπό της δημιουργίας του νέου οργανισμού, ο οποίος πράγματι περιόριζε τις δράσεις του στα όρια του Δήμου Αθηναίων. Η αποτελεσματικότητα του νέου οργανισμού θα είναι επίσης περιορισμένη καθώς το έργο που θα ανακοινώσει θα μείνει περισσότερο στο επίπεδο των προθέσεων και προτάσεων.

Ένα βασικό συμπέρασμα που βγαίνει από την περίοδο 2011-2019 είναι ότι αρχίζει να διαμορφώνεται ένα πλαίσιο όπου, σε αντίθεση με το παρελθόν, η Κεντρική Κυβέρνηση δεν έχει πια το σημαντικότερο ρόλο στις πολιτικές γύρω από την Αθήνα.

Αδιαμφισβήτητα, το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής και η κρίση θα είναι το κέντρο γύρω από το νέο πλαίσιο. **Σε μητροπολιτικό επίπεδο το σύστημα διακυβέρνησης θα αναδιοργανωθεί πλήρως.** Θεσμοί και πρωτοβουλίες προηγούμενων δεκαετιών όπως ο ΟΡΣΑ και η ΕΑΧΑ ΑΕ θα καταργηθούν, ενώ οι νέες διευθύνσεις¹³⁷ και οι φορείς που θα δημιουργηθούν δεν θα μπορέσουν να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις. **Το σημαντικότερο όμως στοιχείο είναι η αλλαγή προτεραιοτήτων.** Η κρίση θα φέρει την αναγκαιότητα προσέλκυσης επενδύσεων, της ανάπτυξης και της διευκόλυνσης της δράσης του ιδιωτικού τομέα. Οι νέες ιεραρχίες φέρνουν «νέους παίχτες» σε όλη τη διαδικασία παραγωγής τόσο του χώρου όσο και των πολιτικών γύρω από την πόλη.

- Η Κεντρική Κυβέρνηση και τα Υπουργεία, χωρίς τυπικά να χάνουν την αρμοδιότητα τους, αποκτούν ένα διαφορετικό ρόλο. Η έλλειψη πόρων και δυναμικού, η πρωτοκαθεδρία της στρατηγικής των αποκρατικοποιήσεων, με θεσμούς όπως το ΤΑΙΠΕΔ, θα διαμορφώσει μια νέα πραγματικότητα σε επίπεδο πολιτικών αλλά και δράσεων υποκειμένων.

136. <http://www.cityofathens.gr/node/31396>

137. Οι αρμοδιότητες του ΟΡΣΑ θα περάσουν στη Διεύθυνση Σχεδιασμού Μητροπολιτικών-Αστικών και Περιφερειακών Περιφερειών – Τμήμα Μητροπολιτικού Σχεδιασμού Αθήνας-Αττική στο ΥΠ.ΕΝ.

- Παράλληλα, θα αναβαθμιστεί και ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης και συγκεκριμένα των Δήμων. Αρχικά σαν μηχανισμός αντιμετώπισης των κοινωνικών επιπτώσεων της κρίσης αλλά και σε ό,τι αφορά αναπτυξιακές πρωτοβουλίες. Στη συνέχεια θα επικεντρωθούμε στη δράση των δύο μεγαλύτερων Δήμων της Αττικής, του Δήμου Αθηναίων και του Δήμου Πειραιά.
- Στο νέο περιβάλλον ο ρόλος του ιδιωτικού τομέα, και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας γενικότερα, θα είναι κεντρικός. Αν και αυτό δεν είναι κάτι ξένο στην ιστορία εξέλιξης των πολιτικών στην Αθήνα, την τελευταία δεκαετία εκτιμούμε ότι λαμβάνει άλλες διαστάσεις, γεγονός που θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια σε διακριτή ενότητα.
- Τέλος, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη και το ρόλο των κινημάτων πόλης, τις δράσεις πολιτών και οργανώσεων σε τοπικό επίπεδο και το πώς αυτές συνέβαλαν στη χάραξη πολιτικών.

5.3.3 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ

5.3.3.1 ΝΕΟΙ ΡΟΛΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

Η περίοδος της ύφεσης θα φέρει συνολικά τους Δήμους και την Τοπική Αυτοδιοίκηση αντιμέτωπους με μια σειρά νέων προκλήσεων. Η κρίση και οι επιπτώσεις της, οι αλλαγές σε θέματα ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων καθώς και διεθνείς τάσεις σε θέματα τουρισμού, θα είναι κάποιοι από τους παράγοντες που θα οδηγήσουν σε μετασχηματισμό του ρόλου των Δήμων και αναβάθμιση της δράσης τους. Διακρίνουμε τα παρακάτω επίπεδα:

Όπως είδαμε και σε προηγούμενες ενότητες, η κρίση θα έχει σημαντικές επιπτώσεις που θα φανούν σε τοπικό επίπεδο. **Μεγάλο βάρος της αντιμετώπισης αυτών των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων έπεσε στους Δήμους.** Αυτό ήταν ένα καινούργιο στοιχείο, καθώς ο ρόλος τους ήταν παραδοσιακά περιορισμένος σε θέματα κοινωνικής πολιτικής. Έτσι δημιουργήθηκαν σε όλους τους Δήμους της Αττικής εκτεταμένα δίκτυα αλληλεγγύης με πρωταγωνιστικό ρόλο των φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης αλλά, όπως θα δούμε στη συνέχεια, και με τη σημαντική συμβολή των κοινωνικών κινημάτων.

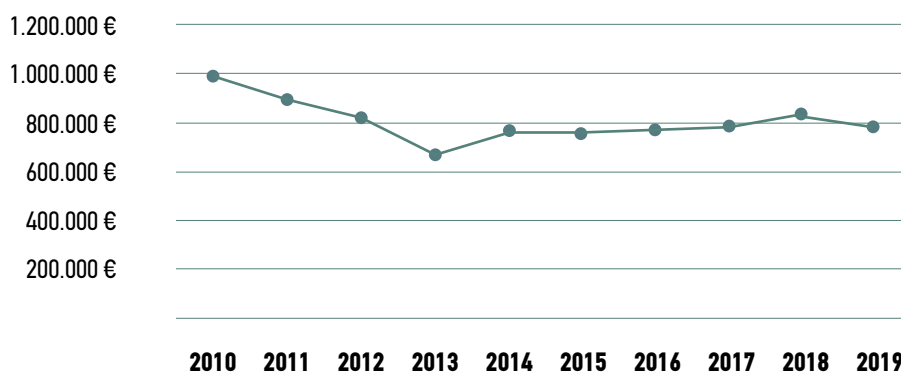
Η κρίση θα έχει και πολιτικές επιπτώσεις σε τοπικό επίπεδο. Η έλλειψη πολιτικής εμπιστοσύνης στα παραδοσιακά κόμματα θα οδηγήσει και σε διάλυση των δικτύων τους σε τοπικό επίπεδο. Το αποτέλεσμα θα είναι η αυτονόμηση των τοπικών πολιτικών ελίτ (Μαυρής 2014), η συγκρότηση νέων πολιτικών συμμαχιών σε τοπικό επίπεδο και η αναβάθμιση του ρόλου των Δήμων και ιδιαίτερα της θέσης του Δημάρχου.

Αυτή η «πολιτική» ανεξαρτησία των Δήμων έρχεται μαζί και μια **μεγαλύτερη οικονομική ανεξαρτησία, λόγω αλλαγών στους τρόπους κατανομής των Ευρωπαϊκών κονδυλίων** μέσω του εργαλείου της Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (ΟΧΕ) (Ευμολπίδης 2018; Οικονόμου 2018). Το εργαλείο της ΟΧΕ αποτελεί έναν χρηματοδοτικό μηχανισμό ο οποίος δίνει τη δυνατότητα ταυτόχρονης αξιοποίησης πόρων από πολλαπλά Επιχειρησιακά Προγράμματα του ΕΣΠΑ. Το καινοτόμο στοιχείο της διαδικασίας είναι η γεωγραφική-χωρική του διάσταση, καθώς εφαρμόζεται σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Αυτή η αστική (μητροπολιτική) περιοχή έχει συγκεκριμένα όρια, που προσδιορίζονται από κοινωνικά, οικονομικά, δημογραφικά και άλλα χαρακτηριστικά. Με αυτόν τον τρόπο, οι Δήμοι για πρώτη φορά έχουν τη δυνατότητα να εφαρμόσουν μια ανεξάρτητη χωρική στρατηγική, χωρίς να στηρίζονται σε εθνικούς πόρους. Γενικότερα, η ύφεση και η υποχρηματοδότηση θα αναγκάσουν τους Δήμους να αναζητήσουν πόρους εκτός της κρατικής χρηματοδότησης, μέσω της συμμετοχής σε Ευρωπαϊκά προγράμματα, και ενισχύοντας όπως θα δούμε στη συνέχεια και τη συνεργασία με τον ιδιωτικού τομέα. Οι μεγάλες ιδιωτικές επενδύσεις όπως αυτή της Cosco και της Dimand στον Πειραιά ή της Lamda Development στο Ελληνικό θα έχουν σημαντικές επιπτώσεις στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται τα πολιτικά δίκτυα σε τοπικό επίπεδο.

Τέλος, όπως και στην περίπτωση της Βαρκελώνης, μια άλλη σειρά παραγόντων όπως οι νέες τάσεις στην βιομηχανία του Τουρισμού, το Airbnb, ο θεσμός της Golden Viza κ.α θα ενισχύουν τη θέση της Αθήνας σαν τουριστικό προορισμό, γεγονός που θα έχει σημαντικές επιπτώσεις στην αγορά της κατοικίας και των ενοικίων. Το νέο αυτό στοιχείο θα αρχίζει να γίνεται εμφανές μετά το 2016-2017.

Στη συνέχεια, θα δούμε πως αποτυπώνονται οι παραπάνω μετασχηματισμοί στους δύο μεγαλύτερους Δήμους της Αττικής, αρχικά στο Δήμο Αθηναίων και δευτερεύοντος στο Δήμο Πειραιά.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12 ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ (2010-2019)
(ΠΗΓΗ: ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ, ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

5.3.3.2 ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Η περίπτωση του Δήμου Αθηναίων είναι, υποστηρίζουμε, ενδεικτική για την παρουσία των μετασχηματισμών που έλαβαν χώρα σε τοπικό επίπεδο και του αναβαθμισμένου ρόλου των Δήμων μέσα στο περιβάλλον της κρίσης. Το 2011, μετά από σχεδόν εικοσιπέντε χρόνια διακυβέρνησης του Δήμου από το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, τις εκλογές θα τις κερδίσει ένας συνδυασμός που θα προέρχεται από τον προοδευτικό χώρο,¹³⁸ με επικεφαλής τον πρώην Συνήγορο του Πολίτη, Γιώργο Καμίνη, ο οποίος θα επανεκλεγεί για δεύτερη φορά το 2015.

Ο ίδιος ο Δήμαρχος Αθηναίων, Γιώργος Καμίνης, θα περιγράψει τη στρατηγική που προσπάθησε να εφαρμόσει ως εξής:

Το πρώτο θέμα ήταν η εξυγίανση [...] Για αυτό έγινε η παρέμβαση στον 984, για αυτό έγινε όλη αυτή η εξοικονόμηση στα οικονομικά με τις συγχωνεύσεις νομικών προσώπων. Παράλληλα, έπρεπε ο Δήμος να στηρίξει ευρύτατα στρώματα του πληθυσμού που μεταπίπταν ξαφνικά σε κατάσταση φτώχειας. Άρα στην πρώτη θητεία η στρατηγική είναι εξυγίανση, στήριξη των ανθρώπων που πλήττονται περισσότερο από την κρίση, διαφάνεια στα οικονομικά και σε όλα. Και επίσης μια πολιτική που προάγει το κράτος δικαίου, σεβασμός των δικαιωμάτων κτλ [...] Επίσης βασικός στόχος ήταν να φέρουμε ευρωπαϊκούς πόρους και κάναμε την αναπτυξιακή εταιρεία ενδιάμεσο φορέα διαχείρισης. Και μετά το ΣΟΑΠ όλα αυτά είναι στρατηγικού χαρακτήρα παρέμβάσεις (Καμίνης 2019).

Η αντιμετώπιση των επιπτώσεων της ύφεσης θα έχει κεντρικό ρόλο στην στρατηγική του Δήμου. Προέκυψε πάνω από όλα και σαν αναγκαιότητα (Καμίνης 2019; Στρατηγική 2019; Ευμολπίδης 2018)

Το 2011, η κρίση θα έχει κάνει εμφανή τα σημάδια της και ο Δήμος έρχεται αντιμέτωπος με μια συνθήκη όπου «*οι κοινωνικές ανάγκες μετατρέπονται πλέον από έκτακτες σε επιτακτικές και διαρκείας*» (Δήμος Αθηναίων 2015, 9)¹³⁹. Έτσι, η καταπολέμηση της ακραίας φτώχειας, η αντιμετώπιση της έλλειψης στέγης, οι πολιτικές ένταξης στην αγορά εργασίας, θέματα υγείας και φροντίδας βρίσκονται στο κέντρο των πολιτικών. Όπως σχολιάζει ο Γιάννης Ευμολπίδης, σύμβουλος στο Δήμο Αθηναίων:

«Σε κοινωνικό επίπεδο έγιναν πάρα πολλά πράγματα [...] Ξαφνικά μοιράζαμε 10.000 γεύματα κάθε μέρα ακόμα και σε δημοτικά σχολεία, κάτι που δεν έκανε ποτέ ο Δήμος. Ο Δήμος είχε ένα συσσίτιο στη Σωκράτους και είχε και το βρεφοκομείο που πηγαίνει στα παιδιά κάποια γεύματα που είναι για τους 80 σταθμούς που έχει. Αυτό επεκτάθηκε. Παράλληλα, έγινε ένας κόμβος αλληλεγγύης, κοινωνικά ιατρεία,

138. Ο συνδυασμός «Δικαίωμα στη Πόλη» θα είναι μια συμμαχία του ΠΑΣΟΚ, της ΔΗΜΑΡ και των Οικολόγων Πράσινων

139. Εδώ πρέπει να επισημάσουμε ότι από τη Μεταρρύθμιση του Καλλικράτη το 2010, στους Δήμους έχει μεταφερθεί ένα σημαντικό κομμάτι αρμοδιοτήτων σε ό,τι αφορά την κοινωνική πολιτική.

κοινωνικά παντοπωλεία ήταν μέτρα ανάγκης. Τα κοινωνικά ιατρεία έχουν επεκταθεί πολύ ο Δήμος έχει τώρα σε κάθε κοινότητα ένα ιατρείο με δέκα περίπου βασικές ειδικότητες. Τα δύο πάνε να γίνουν πολύ-ιατρεία» (Ευμολπίδης 2018)

Στην ίδια λογική ο Δήμαρχος Αθηναίων αναφέρει:

«Για αυτό διευρύνουμε τις κοινωνικές δομές και τις εμπλουτίσαμε. Πριν απευθύνονταν σε περιφερειακά στρώματα του πληθυσμού αλλά έπρεπε να τις διευρύνουμε ώστε να εντάξουμε και τους ανθρώπους που πριν από λίγο καιρό είχαν δουλειά. Για αυτό φτιάξαμε τον κόμβο αλληλοβοήθειας στο σταθμό Λαρίσης που σήμερα στηρίζει 30.000 ανθρώπους» (Καμίνης 2019)

Οι πρωτοβουλίες και δράσεις αυτές θα γίνουν σε ένα πολύ ασφυκτικό πλαίσιο και με νέους περιορισμούς σε πόρους αλλά και δυναμικό που θα φέρουν οι πολιτικές λιτότητας. Για τη Μαρία Στρατηγάκη, τα προβλήματα προέκυπταν περισσότερο από τις νέες θεσμικές δεσμεύσεις και περιορισμούς. Όπως αναφέρει:

Το capacity της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για να αντιμετωπίσει το στι-
δήποτε είναι πάρα πολύ μικρό. Και δεν μιλάω καθόλου για επίπεδο
διαθεσιμότητας κονδυλίων γιατί τα δικά μας τα κοινωνικά αν κοιτάξεις
όλο το προϋπολογισμό του Δήμου ήταν τόσο μικρός που δεν υπήρχε
η περίπτωση ο Δήμος να μην είχε την δυνατότητα να προσλάβει 10
γιατρούς και πέντε κοινωνικούς λειτουργούς. Όλες οι δυσκολίες και
οι αντιστάσεις ήταν σε σχέση με το θεσμικό πλαίσιο. Για να ξοδέψεις
στιδήποτε έχεις ένα πολύ αυστηρό πλαίσιο για τις δημόσιες δαπάνες το
οποίο σε ακυρώνει[...] Αυτό ήταν απαγορευτικό. Το θέμα των προ-
σλήψεων επίσης ήταν απαγορευτικό ακόμη και αν είχες τα χρήματα,
λόγω των μέτρων λιτότητας [...] Τα μνημόνια επιβάρυναν τη γραφει-
οκρατία σε σχέση με τις δημόσιες δαπάνες και απαγόρευσαν τις προ-
σλήψεις. Οπότε πάει η πολιτική, τι να κάνεις. Κοινωνική Πολιτική
χωρίς ανθρώπους δε γίνεται, είναι πολιτική «έντασης εργασίας» [...]
Προσέξτε τι έχει γίνει με τις Κοινωνικές Υπηρεσίες. Πες ότι ο Δήμος
είχε 20 Κοινωνικούς Λειτουργούς. Αυξηθήκαν οι ανάγκες, μειώθηκε
δυσανάλογα το προσωπικό [...] Οι κοινωνικές υπηρεσίες υπέστησαν
διπλή μείωση. (Στρατηγάκη 2020)

Η ένταση των προβλημάτων, η έλλειψη οικονομικών πόρων και οι θεσμικοί περιορι-
σμοί θα οδηγήσουν το Δήμο στο να στραφεί σε προγράμματα ευρωπαϊκών χρηματοδο-
τήσεων και να αναπτύξει συνεργασίες με διάφορους φορείς, μεταξύ των οποίων κινήσεις
αλληλεγγύης, ΜΚΟ μέχρι και επιχειρήσεις¹⁴⁰. Ο Δήμος θα προχωρήσει στη σύμπραξη
«Αθήνα-Πρωτεύουσα Αλληλεγγύης»¹⁴¹ για τη συμμετοχή σε δράσεις του Ταμείου Ευ-
ρωπαϊκής Βοήθειας Απόρων (ΤΕΒΑ), ενώ σημαντική θα είναι η δράση των ΜΚΟ
σχεδόν σε όλα τα πεδία της κοινωνικής πολιτικής του Δήμου. **Γενικότερα, η ενεργο-
ποίηση της τοπικής κοινωνίας σαν μηχανισμός αλληλεγγύης και αντιμε-
τώπισης των επιπτώσεων της κρίσης θα έχει κεντρική θέση στις πολιτικές.**

Το 2013, ο Δήμος θα δημιουργήσει την πλατφόρμα «συνΑθηνά», ένα ψηφιακό χώρο
δικτύωσης και παρουσίασης δράσεων ομάδων πολιτών που δραστηριοποιούνται στην
Αθήνα. Περιγράφοντας το «συνΑθηνά» ο Γιώργος Καμίνης αναφέρει:

«Η Αθήνα έχει αναγνωρίσει το ρόλο της κοινωνίας των πολιτών και
έχει δυναμικά αγκαλιάσει τις πρωτοβουλίες των πολιτών στη διαδι-
κασία λήψης αποφάσεων. Σε εποχές λιτότητας, θέλαμε να δημιουρ-
γήσουμε ένα μηχανισμό που συλλέγει τις δυνατότητες των πολιτών να
συνεισφέρουν σε νέες λύσεις και τη βελτίωση της ζωής στην πόλη».

Η πλατφόρμα θα φιλοξενήσει πάνω από 3000 δράσεις, ενώ για το «συνΑθηνά» ο Δή-

140. Στα πλαίσια προγραμμάτων
δώρεων και κοινωνικής ευθύνης

141. Η Σύμπραξη θα αποτελείται
από τους φορείς: ΚΥΑΔΑ, ΔΗ-
ΜΟΤΙΚΟ ΒΡΕΦΟΚΟΜΕΙΟ,
ΙΕΡΑ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ,
και τις μη κυβερνητικές οργα-
νώσεις «Νόστος», «ΑΡΣΙΣ»,
Ελληνικό Φόρουμ Προσφύγων,
ΑΜΚΕ Equal Society, «Διοτίμα»,
PRAKSIS, Θρυαλλίδα, ΚΕΘΕΑ
MOSAIC, «Το Μυρμήγκι»,
ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΡΟΦΙΜΩΝ,
Παιδικά Χωριά SOS, ΚΑΡΙΤΑΣ,
Prolepsis, ΕΛΙΞ, Δίκτυο για τα
δικαιώματα του παιδιού, ΕΔΑΔΠ,
Γιατροί του Κόσμου (Δήμος
Αθηναίων 2015).

**ΠΛΑΙΣΙΟ 16. ΤΟ ΣΟΑΠ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΜΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΔΗΜΟ**

Χάρτης 7. Η Περιοχή Παρέμβασης του ΣΟΑΠ (Πηγή: ίδια επεξεργασία)

ΑΞΟΝΑΣ 1 ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.

ΑΞΟΝΑΣ 2 ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ—ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΕΜΠΟΡΙΟ, ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ.

ΑΞΟΝΑΣ 3 ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ.

ΑΞΟΝΑΣ 4 ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΘΕΡΜΑΝΣΗ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ.

ΑΞΟΝΑΣ 5 ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΑΣΦΑΛΟΥΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΒΙΑΣ.

ΑΞΟΝΑΣ 6 ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΝΟΜΙΜΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΝΟΜΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ.

ΑΞΟΝΑΣ 7 ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ – ΥΓΕΙΑΣ – ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ.

ΑΞΟΝΑΣ 8 ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ.

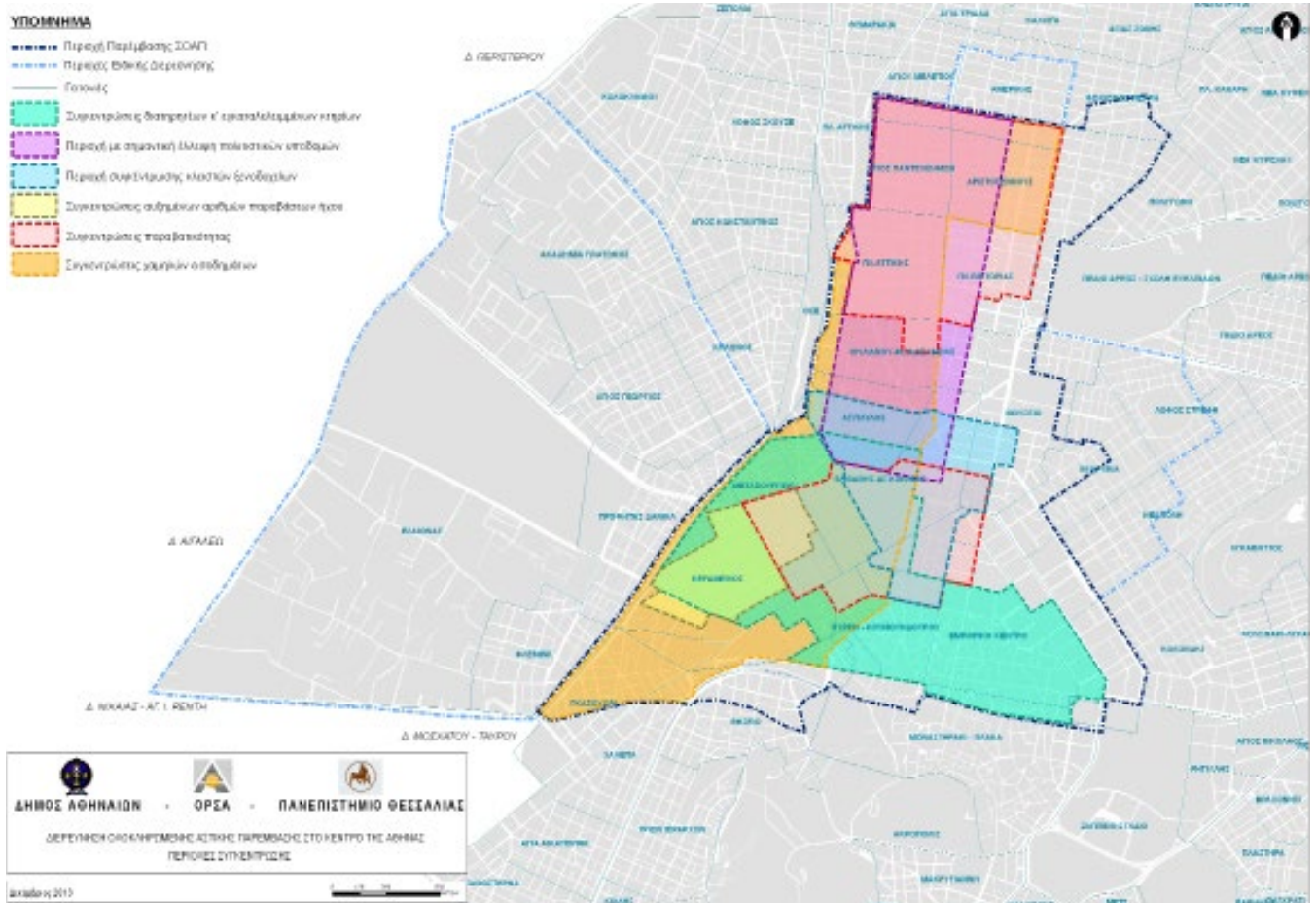
ΑΞΟΝΑΣ 9 ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΠΟΣΗΜΩΝ.

ΑΞΟΝΑΣ 10 ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ.

ΑΞΟΝΑΣ 11 ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ BRANDING ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ.

ΑΞΟΝΑΣ 12 ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ (ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑ, ΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΑΔΕΣΠΟΤΑ ΖΩΑ, GRAFFITI, ΣΤΑΘΜΕΥΣΗ, ΚΛΠ.).

ΑΞΟΝΑΣ 13 ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΗ ΚΤΗΡΙΑΚΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ.

Εικόνα 55. Χάρτης Συγκεντρώσεων (Πηγή: Δήμος Αθηναίων-Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας)

μος θα βραβευτεί με το Mayors Challenge Award το 2014¹⁴² από το *Ίδρυμα Bloomberg*¹⁴³.

Παράλληλα, η αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων βρισκόταν στο επίκεντρο, με το έλλειμα του προϋπολογισμού να φτάνει το 2010 στα 46 εκατ. €¹⁴⁴, την ανάγκη περαιτέρω περιορισμού των εξόδων και τις πολιτικές δημοσιονομικής προσαρμογής να έχουν οδηγήσει σε σημαντική μείωση του προσωπικού του Δήμου. Ο προϋπολογισμός την περίοδο 2010-2017 θα μειωθεί κατά 20% και το μόνιμο προσωπικό πάνω από 30%¹⁴⁵. Σε αυτές τις συνθήκες παίρνεται η πολιτική απόφαση για εξυγίανση των οικονομικών, αποπληρωμή των χρεών και περιορισμό των δαπανών. Το γεγονός αυτό θα έχει σημαντική επίπτωση στο τεχνικό πρόγραμμα, το οποίο θα περιοριστεί στα 10 εκατ. € (από 60 εκατ. € το 2018) (Ευμολπίδης 2018). **Το κενό σε επίπεδο ιδίων πόρων θα καλυφθεί από τα Ευρωπαϊκά κονδύλια, που δίνουν σημαντική ώθηση.** Ο Δήμος από νωρίς θα αναλάβει πρωτοβουλίες για να εκμεταλλευτεί τους νέους όρους που έθετε η Ε.Ε για τις χρηματοδοτήσεις μέσω των ΟΧΕ, συγκροτώντας και νέους θεσμούς για την διαχείριση των πόρων. Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΑΤΑ (Εταιρεία Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών), από το 2012, με τον ν.4071/2012, θα λειτουργεί σαν Ενδιάμεσος Φορέας Διαχείρισης (ΕΔΦ,) υπεύθυνος για δράσεις του ΠΕΠ Ατικής που υλοποιούνται στα διοικητικά όρια του Δήμου Αθηναίων. Όπως σχολιάζει ο Γιάννης Ευμολπίδης:

«Είμαστε από τους πρώτους Δήμους στην Ευρώπη που πήραμε διαχείριση δικών μας πόρων. Αυτό δεν είχε ξαναγίνει ποτέ. Το 2012 βγήκε η ΥΑ. Είχε γίνει αρκετό λόμπινγκ και σε επίπεδο ΕΕ και του Υπουργείου. Οπότε ξεκινάει το πρόγραμμα αυτό από το 2012 με διάφορα έργα της τάξης των 60-70 εκατ €» (Ευμολπίδης 2018)

Με το δικό του ΕΔΦ ο Δήμος θα ολοκληρώσει μετά το 2012 το «Έργο Αθήνα» του ΕΣΠΑ 2007-2013, λαμβάνοντας πρωτοβουλίες και για την επόμενη προγραμματική περίοδο. Η εκπόνηση του ΣΟΑΠ (Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης) για το εμπορικό και ιστορικό κέντρο της Αθήνας εντάσσεται στη γενικότερη προσπάθεια διαμόρφωσης στρατηγικής και προγραμματισμού έργων. Το ΣΟΑΠ αποτελεί ένα εργαλείο-σχέδιο δράσης για την αντιμετώπιση κρίσιμων προβλημάτων κεντρικών περιοχών του Δήμου Αθηναίων που έχουν ενταθεί ιδιαίτερα μετά και την κρίση του 2008. Τα προβλήματα αυτά είναι κοινωνικά, πολεοδομικά, αναπτυξιακά και περιβαλλοντικά. Τα ΣΟΑΠ προβλέπονται και προδιαγράφονται από την 18150/2012 απόφαση του ΥΠΕΚΑ και από το ν.2742/1999, αλλά το εργαλείο μέχρι και τη χρήση του στην περίπτωση του Δήμου Αθηναίων δεν θα έχει εφαρμογή. Το ΣΟΑΠ της Αθήνας ήταν το πρώτο το οποίο εγκρίθηκε και αφορούσε δράσεις και στόχους για την περίοδο 2014-2020. Βάσει της ανάλυσης που πραγματοποιήθηκε μέσω του ΣΟΑΠ και της αναγνώρισης των προβλημάτων και των δυνατοτήτων, ως περιοχή παρέμβασης καθορίστηκε μια ευρεία ζώνη στο κέντρο του Δήμου και μια σειρά ενεργειών, δράσεων και έργων. Οι στόχοι για την περιοχή παρέμβασης είναι:

- Στήριξη της οικονομικής βάσης.
- Ανάκτηση της κοινωνικής και πολιτισμικής συνοχής-Επανακατοίκηση.
- Αποκατάσταση συνθηκών ασφάλειας και νομιμότητας.
- Ανάκτηση και αναβάθμιση του δημόσιου χώρου.
- Βελτίωση περιβαλλοντικών συνθηκών και πολεοδομικής λειτουργίας.
- Ενίσχυση της ταυτότητας και της εικόνας της πόλης.
- Βελτίωση μηχανισμών διακυβέρνησης, σχεδιασμού και συμμετοχής.

Η υλοποίηση της παραπάνω στοχοθεσίας θα επιτευχθεί με τη διαμόρφωση 64 δράσεων,

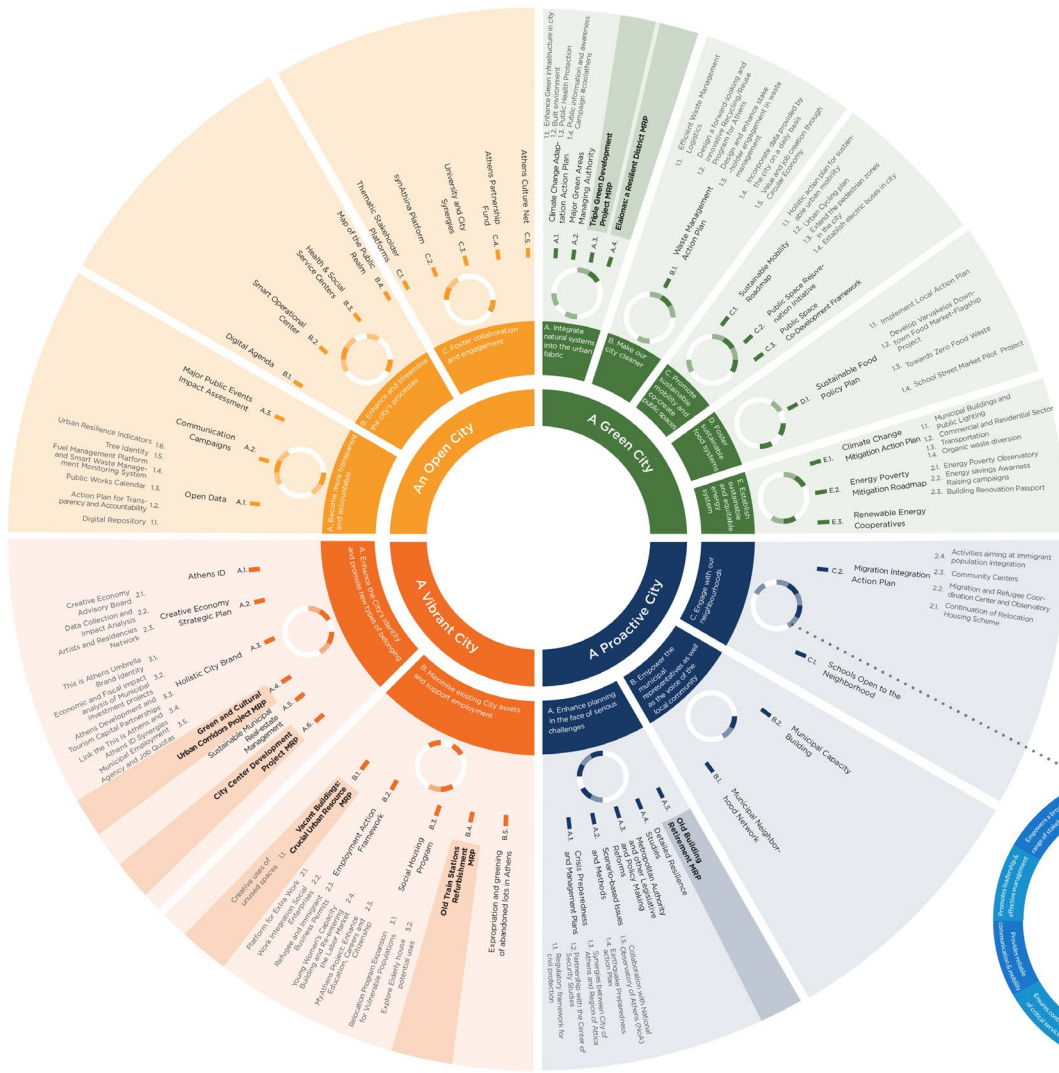
142. <https://mayorschallenge.bloomberg.org/ideas/synathina-a-public-platform-for-engaged-citizens/>

143. Θα πρέπει βέβαια να επισημάνουμε γενικότερα ότι η έννοια της συμμετοχής των πολιτών δεν έχει χαρακτηριστικά πολιτικής ουδετερότητας, και από τις εκατοντάδες κινήσεις πολιτών που δραστηριοποιούνταν στην πόλη μερικές ήταν αυτές που μπορούσαν να φιλοξενηθούν στην πλατφόρμα. Αναλυτικότερα τη δράση των κινήσεων πολιτών και των κοινωνικών κινημάτων παρουσιάζεται στο Κεφ. 5.2.5.

144. <http://www.cityofathens.gr/node/30617>

145. Επεξεργασία στοιχείων από το Δήμο Αθηναίων.

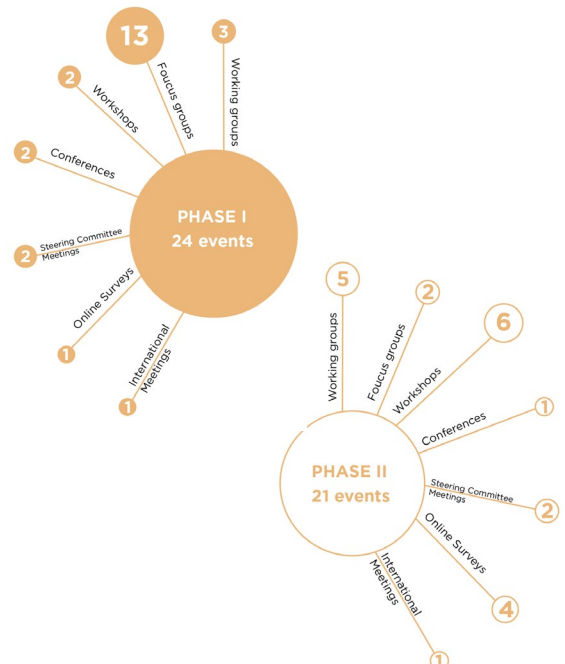
ΠΛΑΙΣΙΟ 17. Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΕ ΕΜΦΑΣΗ ΤΗΝ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΤΗΝ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ, ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΚΡΙΣΕΩΝ.

The graphic adjacent to the goal represents the Resilience Value mapped on the CRF drivers.

The CRF acts as a lens to understand the complexity of city systems and the drivers that contribute to city resilience. The framework is made up of four main dimensions and 12 drivers that together illustrate what makes a resilient city.

Refer to page 17 for more information.

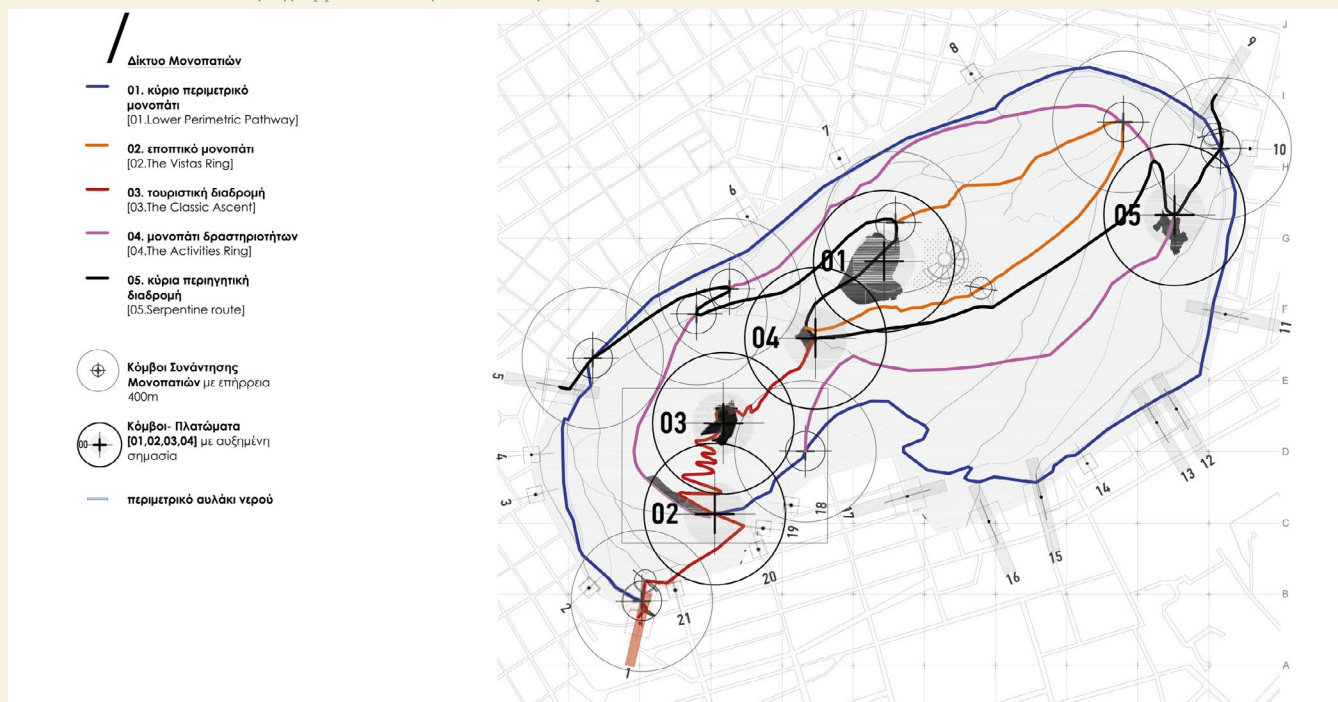

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΛΥΚΑΒΗΤΤΟΣ

Το παρόν και το μέλλον του αστικού δάσους της Αθήνας

Εικόνα 56. Το τεύχος του Προγράμματος Λυκαβηττός (Πηγή: Δήμος Αθηναίων)

Εικόνα 57. Χάρτης των βασικών περιπατητικών διαδρομών και των περιοκών παρέμβασης.

ομαδοποιημένων σε 18 άξονες. Η σημασία του ΣΟΑΠ έγκειται στο γεγονός ότι πάνω σε αυτό θα στηριχθεί όλη η στρατηγική για την προσέλκυση ευρωπαϊκών πόρων τα επόμενα χρόνια. Σημαντικό στοιχείο για τις αστικές πολιτικές την περίοδο που εξετάζουμε είναι η προσπάθεια εξωστρέφειας του Δήμου Αθηναίων. Η αναζήτηση διεθνών συνεργασιών και τεχνολογίας, καθώς και η δικτύωση με άλλες πόλεις είχαν κεντρικό ρόλο στην πολιτική του Δήμου, ο οποίος μετά το 2011 θα συμμετέχει στο δίκτυο C40, Eurocities, ενώ το 2014 θα ενταχθεί στο δίκτυο των 100 Resilient Cities του ιδρύματος Bloomberg.

Μετά το 2015, οι πολιτικές κατευθύνσεις που περιγράψαμε θα συνεχίσουν, ενώ η διοργάνωση διεθνών γεγονότων όπως η Documenta 14 το 2016 θα αποτελέσουν καταλύτη για την προσέλκυση επισκεπτών στην πόλη και ιδιαίτερα το κέντρο της (Balampanidis κ.ά. 2019).

5.3.3.3 ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΑ

Η περίπτωση του Δήμου Πειραιά, του δεύτερου μεγαλύτερου Δήμου στην Αττική και του Δήμου όπου βρίσκεται το μεγαλύτερο λιμάνι της χώρας είναι ένα ακόμα παράδειγμα των νέων τάσεων που αποτυπώνονται την τελευταία δεκαετία. Η σημασία των μεγάλων επενδύσεων και των ιδιωτικοποιήσεων στην τοπική οικονομία της πόλης, η δραστηριοποίηση και ενεργοποίηση των τοπικών επιχειρηματικών ελίτ και ο ρόλος της ηγεσίας του Δήμου, καθώς και η χρήση νέων χρηματοδοτικών εργαλείων όπως η ΟΧΕ αποτελούν στοιχεία της διαμόρφωσης των αστικών πολιτικών στον Πειραιά.

Σύμφωνα με τον Αλέξανδρο Τσιατσιάμη, σύμβουλο του Δημάρχου Πειραιά Γιάννη Μώραλη σε θέματα οικονομίας και ανάπτυξης, ο διάλογος γύρω από την ιδιωτικοποίηση του λιμανιού ήταν κεντρικός στη διαμόρφωση πολιτικών γύρω από την πόλη καθώς «η επένδυση αυτή συνδεόταν με την επιχειρηματικότητα του Πειραιά, από το υψηλό επίπεδο μέχρι και την μικροεπιχειρηματικότητα, τις προμήθειες των πόσιων κ.α.» (Τσιατσιάμης 2019). Όλα αυτά σε μια περίοδο όπου η κρίση είχε κάνει εμφανή τα σημάδια της στην πόλη, με σημαντική μείωση των εισοδημάτων, αυξημένη ανεργία και την ανάγκη για σημαντικές κοινωνικές υποδομές (Δήμος Πειραιά 2016).

Για την νέα Δημοτική Αρχή μετά το 2014:

Το *concept* της νέας στρατηγικής ήταν η πόλη λιμάνι, η πόλη που κοιτάει στη θάλασσα, πόλη που αξίζεις να ζεις και να δουλεύεις έτσι ώστε ο Πειραιάς να βγει από την παρακμή. Γιατί ο Πειραιάς πέρασε μια παρακμή και αυτό δεν οφείλεται μόνο στις λειτουργίες της πόλης αλλά φαίνεται και στην ψυχαγωγία, την εικόνα γενικά των αγορών. Αν συνέχιζε αυτό θα περιθωριοποιούταν. Θα ήταν μια πόλη με μικρή αγορά που δεν θα ήθελες να πας μόνο αν είσαι Πειραιώτης. Αυτό είχε να κάνει με την κρίση, είχε να κάνει με το γεγονός ότι δεν υπήρχε Δήμαρχος που να μπορούσε να εμπνεύσει. (Τσιατσιάμης 2019)

Η διαμόρφωση της νέας αυτής στρατηγικής για το Δήμο σχετίζεται έμμεσα με την εκλογή του Γιάννη Μώραλη το 2014, ενός ανεξάρτητου υποψηφίου, που είχε διασυνδέσεις με τον Ολυμπιακό και σημαντικούς επιχειρηματίες της πόλης. Η σχέση αυτή θα είναι κομβική για την επιτυχία του νέου πολιτικού σχήματος.

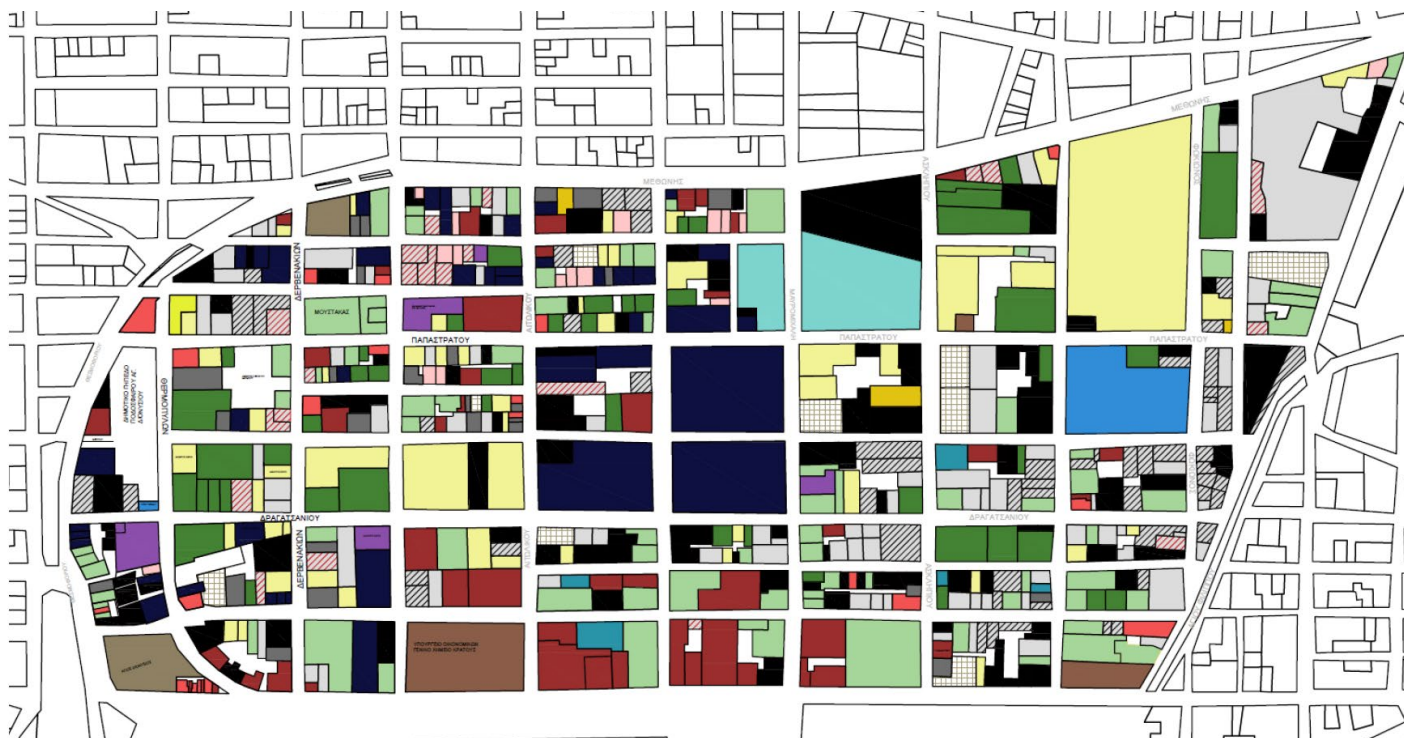
[...] Στην πραγματικότητα χρειαζόταν *leadership* που το έδωσε ο Μώραλης. Βοήθησε ότι ήταν ανεξάρτητος, ότι ήταν συνδεδεμένος με τον Ολυμπιακό και τον Μαρινάκη που έδωσε δύναμη σε αυτό. Ο Μαρινάκης είναι ένας επιχειρηματίας του Πειραιά, έχει τον Ολυμπιακό, ασχολείται με τα κοινά δια μέσου του Δήμου και συμμετέχει στην ομάδα του Μώραλη. Στην πραγματικότητα θάλασσα, Ολυμπιακός, επιχειρηματικότητα και πόλη, αυτό είναι το τρίπτυχο. Όλοι θεωρούν

Εικόνα 58. Άποψη του Αγ. Διονυσία (Πηγή: Dimand)

ΠΛΑΙΣΙΟ 19. ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΤΟΥ ΑΓ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΤΟ ΠΕΙΡΑΙΑ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΣΤΟ ΛΙΜΑΝΙ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Η Ανάπλαση του Αγ. Διονυσίου είναι ένα πρόγραμμα επανάχρησης βιομηχανικών κυρίων στον πρώην βιομηχανική ζώνη του Αγ. Διονυσίου στο Πειραιά. Το έργο στο οποίο θα εμπλακεί ο Δήμος αλλά και ιδιώτες επενδυτές θα είναι χαρακτηριστικό της αύξησης του ενδιαφέροντος για το λιμάνι της Αθήνας. Το πρόγραμμα θα ξεκινήσει με την εκπόνηση Ειδικού Χωρικού Σχεδίου για την περιοχή το 2018.

Εικόνα 59. Χάρτης υφιστάμενων χρήσεων στην περιοχή (Πηγή: Δήμος Πειραιά)

ότι αυτό είναι το κεντρικό στοιχείο για την ανάπτυξη της πόλης και με αυτό μπορούμε να πάμε μπροστά και ένα πολιτικό προσωπικό που είναι από όλες τις παρατάξεις (ΠΑΣΟΚ, Νέα Δημοκρατία, Ανανεωτική Αριστερά). (Τσιατσιάμης 2019)

Ο ρόλος του Ολυμπιακού και ιδιαίτερα του Μαρινάκη ως ενός ισχυρού τοπικού παράγοντα στην πόλη θα αποτελέσει και αντικείμενο πολιτικής διαπάλης. Καθώς για την αντιπολίτευση στο Δήμο αλλά και για ένα τμήμα της κοινωνίας θα είναι ένα παράδειγμα ελέγχου της πόλης από επιχειρηματικά συμφέροντα¹⁴⁶, γεγονός που επηρεάζει τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Όμως, όπως αποδείχθηκε και από τις πρόσφατες δημοτικές εκλογές η αποδοχή των συγκεκριμένων απόψεων θα είναι περιορισμένη και ο συνδυασμός του Γιάννη Μώραλη θα επανεκλεγεί. Ένα μέρος αυτής της επιτυχίας υποστηρίζουμε ότι συνδέεται με την προσέλκυση κονδυλίων και επενδύσεων στο Δήμο, και με την προσπάθεια, για πρώτη φορά, διαμόρφωσης ενός συνεκτικού σχεδίου για την πόλη του Πειραιά. Αυτό θα φανεί μετά το 2015, όταν τα δεδομένα για τη χώρα θα αρχίζουν να αλλάζουν: η περίοδος έντονης πολιτικής αστάθειας θα τελειώσει μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2015, η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ θα υιοθετήσει το σχέδιο ιδιωτικοποίησης του λιμανιού και η επένδυση θα αρχίσει να προχωράει. Ταυτόχρονα, η Περιφέρεια Αττικής θα δηλώσει την πρόθεσή της χρηματοδοτήσει την επέκταση του λιμανιού της κρουαζιέρας. Το σημαντικότερο όμως στοιχείο θα είναι η προσέλκυση ευρωπαϊκών κονδυλίων μέσω του εργαλείου της ΟΧΕ. Το σχέδιο που θα υποβάλλει η πόλη του Πειραιά θα βγει πρώτο στις αξιολογήσεις και θα περιλαμβάνει ένα πακέτο έργων αναπλάσεων, επιχειρηματικότητας, smartcity, αλλά και κοινωνικών παροχών συνολικού ύψους 80 εκατ. €.

Όπως και στην περίπτωση του Δήμου Αθηναίων, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι πρωτοβουλίες αυτές φαίνεται να είναι περισσότερο αποτέλεσμα προσωπικών κινήσεων και μιας προσπάθειας να διαμορφωθεί μια διαφορετική στρατηγική για την πόλη στο περιβάλλον της κρίσης. Σύμφωνα με τον ίδιο τον σύμβουλο του Δημάρχου «*θα μπορούσε αυτό να μην έχει γίνει ποτέ. Απλά βρέθηκαν οι κατάλληλοι άνθρωποι την κατάλληλη ώρα*» (Τσιατσιάμης 2019).

5.3.3.4 ΑΜΦΙΣΒΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΔΗΜΑΡΧΟΥΣ

Όπως και στην περίπτωση του Δήμου της Βαρκελώνης, έτσι και σε αυτή του Δήμου Αθηναίων ή του Πειραιά, οι προσπάθειες ανασυγκρότησης και επαναπροσδιορισμού των κατευθύνσεων σε τοπικό επίπεδο δεν έγιναν σε ένα πεδίο όπου έλλειπε η κριτική ή δεν υπήρχαν συγκρούσεις. Στην πραγματικότητα ισχύει το αντίθετο.

Το «άνοιγμα» του Δήμου Αθηναίων για παράδειγμα σε κινήσεις πολιτών στο πλαίσιο μιας νέας στρατηγικής αντιμετώπισης της κρίσης και των επιπτώσεών της αφορούσε ένα μόνο τμήμα ενός τεράστιου δικτύου αλληλεγγύης που είχε και αρκετά ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά (Τριανταφυλλοπούλου και Sayas 2012; Ρουλιός, Τριανταφυλλοπούλου, και Sayas 2013). Η πολιτική των Δήμων γενικότερα απέναντι σε αυτό το ριζοσπαστικό τμήμα των κοινωνικών κινημάτων ήταν για πολλούς εχθρική και αρκετές ήταν οι φορές που έφτανε στο σημείο της σύγκρουσης, όπως στις περιπτώσεις των αυτοδιαχειριζόμενων και καταλλεμένων χώρων στο Δήμο (Αυτοδιαχειριζόμενη Αγορά Κυψέλης, Βίλα Αμαλίας, Κίνημα Πλατειών). Για τον Δήμαρχο Αθηναίων βέβαια ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν οι καταλήψεις σχετίζεται με τη γενικότερη υπεράσπιση του κράτους δικαίου. Όπως αναφέρει:

Εγώ είμαι καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου, ήμουν στο Σύνταγμα του Πολίτη οκτώ χρόνια και μετά Δήμαρχος και διατηρώ την ίδια άποψη. Δεν υπάρχει ελευθερία χωρίς να υπάρχει υπακοή στο νόμο και στο κράτος δικαίου και πρέπει να σεβόμαστε τους άλλους.

146. <http://avggi.gr/article/9308591/9879027/n-mpelabilas-kalo-ton-pragmatiko-demarcho-peiraia-b-marinake-sentimpeit-video>

Δεν δέχομαι ότι κάποιος καταλαμβάνει το Πανεπιστήμιο και επιβάλλει την αποψή του, δεν δέχομαι το φασίστα που δεν δέχεται τον άλλο επειδή έχει διαφορετικό χρώμα, δεν δέχομαι τον άλλο που καταλαμβάνει την Δημοτική Αγορά της Κυψέλης και δεν αφήνει το Δήμο να μπει μέσα. Δεν υπάρχει ελευθερία χωρίς σεβασμό των δικαιωμάτων. Σε μια δημοκρατία, εξουσία χωρίς ευθύνη δεν υπάρχει. (Καμίνης 2019)

Η κριτική εστιαζόταν και σε θέματα στρατηγικής και αναπτυξιακών επιλογών. Οι πολιτικές ενίσχυσης της ελκυστικότητας του Δήμου Αθηναίων και της ανταγωνιστικότητας του ως τουριστικού προορισμού θα αμφισβητηθούν έντονα, ιδιαίτερα μετά το 2017 όπου η εξάπλωση του Airbnb και η σημαντική αύξηση των ενοικίων στο κέντρο της πόλης θα αναδείξουν σημαντικά προβλήματα σε σχέση με την πρόσβαση στην κατοικία (Balampanidis κ.ά. 2019). Η διαχείριση του μεταναστευτικού ζητήματος και η σύμπλευση με πολιτικές ενίσχυσης της ασφάλειας που ακολουθούσαν οι Ελληνικές Κυβερνήσεις θα αποτελέσει επίσης στοιχείο κριτικής. Ταυτόχρονα, ο ενισχυμένος ρόλος της ιδιωτικής πρωτοβουλίας σε θέματα αστικών παρεμβάσεων και η σχέση των Δήμων με τοπικά επιχειρηματικά συμφέροντα θα αποτελεί στοιχείο διαπάλης σε αρκετές περιπτώσεις (Μαλούτας κ.ά. 2013; Καλαντζοπούλου, Κουτρολίκου, και Πολυχρονιάδη 2011; Samarinis, Chatzikonstantinou, και Σπανου 2011).

Αυτό που υποστηρίζουμε ότι αναδεικνύεται και μέσα από αυτή την κριτική είναι η ενίσχυση του ρόλου της πολιτικής σε τοπικό επίπεδο και ο διαφορετικός ρόλος των πολλαπλών δρώντων υποκειμένων. Η πόλη ως πεδίο σύγκρουσης διαφορετικών ρευμάτων, απόψεων, συμφερόντων και ο καθοριστικός ρόλος των κοινωνικών κινημάτων είναι κάτι που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια.

5.3.4 Η ΠΟΛΗ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ: ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΡΩΝΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

5.3.4.1 Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Η οικονομική κρίση, όπως είδαμε και στις προηγούμενες ενότητες, έφερε σημαντικές αλλαγές στην Ελληνική κοινωνία, και ιδιαίτερα στα δίκτυα κοινωνικής συνοχής και πολιτικής αντιπροσώπευσης. Τους μετασχηματισμούς αυτούς μπορούμε να τους δούμε να αποτυπώνονται σε χωρικό επίπεδο ιδιαίτερα στην πόλη της Αθήνας και το Δήμο Αθηναίων όπου το Αθηναϊκό τοπίο της παραδοσιακά υψηλής κοινωνικής συνοχής γίνεται πεδίο σύγκρουσης και αντιπαράθεσης (Maloutas 2011; Chatzikonstantinou, Samarinis, και Σραπου 2011; Souliotis 2013; Hadjimichalis 2013; Καλαντζοπούλου, Κουτρολίκου, και Πολυχρονιάδη 2011). Για μια μεγάλη χρονική περίοδο οι γειτονιές της Αθήνας θα αποτελέσουν το χώρο όπου θα αναδιπλωθούν και θα εκφραστούν φαινόμενα κοινωνικής σύγκρουσης, ρατσιστικής βίας και ανασφάλειας (Kandyliis, Maloutas, και Sayas 2012; Kanoulakos και Kandyliis 2011). Ο δημόσιος χώρος θα είναι το βασικό πεδίο σύγκρουσης και αντιπαράθεσεων (Dragonas και Skiada 2012; Pettas 2017). Όπως παρατηρούν οι Σκιαδά και Δραγώνας:

Στα χρόνια που ακολουθούν, όπου κυριαρχεί το ξέσπασμα της κοινωνικής και οικονομικής κρίσης, ο αθηναϊκός δημόσιος χώρος κατακερματίζεται και διεκδικείται από διαφορετικές ομάδες: τη βιομηχανία της διασκέδασης, τα εγκληματικά κυκλώματα, τους νέους επενδυτές του real estate, τους άστεγους, τους εξαθλιωμένους μετανάστες, τις ακροδεξιές οργανώσεις και, τέλος, τα πολυάριθμα κινήματα πόλης, τους ακτιβιστές και τις ομάδες πρωτοβουλίας για τη διάσωση ή, έστω, αναβάθμιση των προβληματικών ελεύθερων χώρων. Δεν υπάρχει πλέον καμία αμφιβολία ότι ο αθηναϊκός δημόσιος χώρος έχει ανακτήσει τη χαμένη πολιτική διάστασή του. (Dragonas και Skiada 2012, 12)

Όμως αυτή η επιστροφή της χαμένης πολιτικής διάστασης έρχεται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και το «δικαίωμα στη πόλη» δεν είναι ξεκάθαρα *«the only game in town»* (Mayer 2009). Ο διάλογος γύρω από την πόλη ήταν κεντρικό στοιχείο της πολιτικής διαπάλης από την αρχή της κρίσης. Ιδιαίτερα για την Αθήνα αυτό επικεντρωνόταν στο κέντρο της πόλης, στη μετανάστευση κ.α. Η πόλη βρισκόταν στην ατζέντα των κοινωνικών κινήματων και ακτιβιστών που εναντιωνόντουσαν στις πολιτικές λιτότητας, βασικό στοιχείο στη συζήτηση γύρω από τις ιδιωτικοποιήσεις και τις αναπτυξιακές πρωτοβουλίες αλλά και στοιχείο της αντι-μεταναστευτικής και ρατσιστικής ρητορικής. Αυτό αποτελεί σύμφωνα με την έρευνα μια νέα συνθήκη, καθώς η πόλη και οι διεκδικήσεις γύρω από αυτήν, πλέον δεν αποτελούν προνομιακό πεδίο κινήματων και κινήσεων πολιτών οι οποίες συνήθως στην Αθήνα είχαν σχέσεις με τα κόμματα της Αριστεράς, αλλά γίνεται αντικείμενο ευρύτερης διαπάλης με πολλαπλά δρώντα υποκείμενα διαφορετικών και αντικρουόμενων πολιτικών προελεύσεων¹⁴⁷.

Με βάση την παραπάνω λογική διακρίνουμε τρεις βασικές κατηγορίες κινήματων: κινήσεις αλληλεγγύης και αντίστασης, κινήσεις ενεργοποίησης πολιτών σε θέματα γύρω από την πόλη, αντι-μεταναστευτικές και αντιδραστικές κινήσεις¹⁴⁸. Στις περισσότερες από τις περιπτώσεις που εξετάστηκαν τα συγκεκριμένα κινήματα «κουβαλάνε» ένα διακριτό πολιτικό φορτίο και μια ανάλογη ταυτότητα.

5.3.4.2 ΑΘΗΝΑ: ΕΝΑΣ ΝΕΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ (2008-2015)

Κινήσεις αλληλεγγύης και αντίστασης: Στο τοπίο έντασης της ύφεσης, των οικονομικών ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού, πολλές ήταν οι πρωτοβουλίες τόσο αντιμετώπισης των επιπτώσεων της κρίσης όσο και εναντίωσης στις επιβαλλόμενες πολιτικές. Την περίοδο 2008-2015 το κέντρο της Αθήνας ήταν ο χώρος ανάπτυξης

147. Ακόμη και η έννοια του *κινήματος* δε μπορεί να περιγράψει ακριβώς την πανοπρμία πρωτοβουλιών, κομμάτων, φορέων, οργανώσεων και κινήσεων που δραστηριοποιούνται στην Αθήνα την περίοδο που εξετάζουμε. Στη δική μας περίπτωση, η έννοια του *αστικού συνασπισμού* [urban coalition], όπως τον εισήγαγαν οι Logan και Molotch (2007) θα ήταν ίσως ένας πιο δόκιμος όρος για να περιγράψει τις συμμαχίες που συγκροτήθηκαν στον Αθηναϊκό χώρο.

148. Προσπάθεια ταξινόμησης των κινήματων στο περιβάλλον της κρίσης έχει γίνει και από άλλους μελετητές που ακολουθούν παρόμοια προσέγγιση. Ο Κάρλος Ιωσήφ Καβουλάκος, για παράδειγμα, στην έρευνα του γύρω από τα κινήματα πόλης στην Αθήνα, αναφέρει τρεις κατηγορίες. Το κίνημα για τους δημόσιους χώρους, το κίνημα των πλατειών και το αντι-μεταναστευτικό κίνημα (Καβουλάκος 2013).

ενός ευρύτατου πολιτικού κινήματος. Η ελληνική εκδοχή των *indignados*, το Κίνημα των «Πλατειών», αποτέλεσε τον πυρήνα γύρω από τον οποίο πραγματοποιήθηκαν σημαντικοί πολιτικοί μετασχηματισμοί στην ελληνική κοινωνία. Το Κίνημα των «Πλατειών» είχε «έδρα» του την Πλατεία Συντάγματος στην Αθήνα, όπου για πάνω από δύο μήνες το καλοκαίρι του 2011 η πλατεία ήταν τόπος οργάνωσης, διαλόγου και συμμετοχής για χιλιάδες πολίτες που αναζητούσαν εναλλακτικές στις πολιτικές λιτότητας (Karaliotas 2017; Arampatzi 2017). Παράλληλα, αναπτύσσεται ένα μεγάλο δίκτυο κινημάτων αλληλεγγύης σε γειτονίες της Αθήνας, ιδιαίτερα εκεί όπου τα σημάδια της κρίσης είναι πιο έντονα. Έτσι, συλλογικές κουζίνες, κοινωνικά ιατρεία, πολιτικές και πολιτιστικές λέσχες εμφανίζονται κατά δεκάδες στον Αθηναϊκό χώρο (Triantafylloroulou και Sayas 2012; Kanoulakos και Gritzas 2015; Hadjimichalis 2013).

Τα συγκεκριμένα κινήματα έχουν πολλές πλευρές, αλλά θα θέλαμε να αναφερθούμε σε κάποιες συγκεκριμένες πτυχές της δράσης τους: Αρχικά αναφερόμαστε σε **πολλαπλές πρωτοβουλίες, μερικές από τις οποίες προσπάθησαν να καλύψουν το κενό της κατάρρευσης του κράτους πρόνοιας και των οικογενειακών εισοδημάτων**. Ένα παράδειγμα για το πως η κρίση των παραδοσιακών δικτύων οδηγεί στην επαν-εφεύρεση νέων, όπως κοινωνικά ιατρεία και φαρμακεία, αυτοδιαχειριζόμενες αγορές προϊόντων, καταλυμένοι χώροι φιλοξενίας μεταναστών κ.α. Το *Μητροπολιτικό Κοινωνικό Ιατρείο Εδδηνικού* είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση δομής που λειτουργεί με εθελοντές στο Δήμο Ελληνικού-Αργυρούπολης στα νότια προάστεια της Αθήνας, καλύπτοντας κενά στο Εθνικό Σύστημα Υγείας. Σε άλλες περιπτώσεις δίκτυα ανταλλαγής προϊόντων και *αγορές «χωρίς μεσάζοντες»* προωθούν ένα διαφορετικό πρότυπο σε θέματα που σχετίζονται με την πρόσβαση σε βασικά καταναλωτικά αγαθά. Τα δεκάδες αστικά κινήματα και τοπικές πρωτοβουλίες πολιτών έχουν μια ισχυρή παρουσία στο χώρο σε θέματα που σχετίζονται με τους δημόσιους χώρους μέσω πολιτιστικών κέντρων, αυτοδιαχειριζόμενων πάρκων κ.α. Οι συγκεκριμένες δράσεις θα έρθουν πολλές φορές σε σύγκρουση με τους επίσημους θεσμούς της τοπικής αυτοδιοίκησης¹⁴⁹. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθούμε συνολικά στους γενικότερους κοινωνικούς και εργατικούς αγώνες ενάντια στις απολύσεις σε εργασιακούς χώρους και τις πολιτικές λιτότητας γενικότερα. (Dalakoglou 2012b). Στη Στρατηγική Ανθεκτικότητας της Αθήνας για το 2030 η «*κοινωνική αναταραχή*» λόγω των επιπτώσεων της κρίσης θα αποτελεί μια από τις βασικές προκλήσεις για την πόλη¹⁵⁰.

Κινήσεις ενεργοποίησης των πολιτών. Αναφερόμαστε σε μια σειρά κινήσεων πολιτών και εθελοντικών οργανώσεων που συνδέονται με δράσεις βελτίωσης της εικόνας της πόλης και ανάδειξή της. Παρά τις διαφοροποιήσεις, η γενική εικόνα των κινήσεων θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως pro-act ή pro-growth. Όπως χαρακτηριστικά το αναφέρει σε σχετικό του άρθρο ο Νίκος Βατόπουλος, είναι κινήσεις «αισιόδοξων και ρεαλιστών» κόντρα στις κινήσεις των «αρνητών» και «απαισιόδοξων»¹⁵¹. Ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι ομάδες όπως αυτή των Atenistas¹⁵². Χωρίς να έχουν σχέσεις με τα παραδοσιακά δίκτυα ακτιβιστών στην Αθήνα, οι Atenistas εμφανίζονται το 2010 ως μια ομάδα ενεργοποίησης πολιτών γύρω από την Αθήνα και στόχο, όπως σχολιάζει ο Θωμάς Δοξιάδης, να αναμετρηθούν «*με την κυρίαρχη άποψη που ήθελε το κράτος πρωταγωνιστή των αστικών παρεμβάσεων*» (Doxiadis 2012). Οι δράσεις τους σχετίζονταν με την αποκατάσταση, την καθαριότητα δημόσιων χώρων, θέματα πολιτισμού κ.α. Σε μια περίοδο όπου η οικονομική κρίση έκανε εμφανή τα σημάδια της στο δημόσιο χώρο, με τους Δήμους να αντιμετωπίζουν δυσκολίες ακόμη και να συντηρήσουν πάρκα, πλατείες και άλλες υποδομές της πόλης, τέτοιες δράσεις που προσπαθούσαν να ανακτήσουν μια χαμένη Αθηναϊκή αστική ταυτότητα βρισκόνταν στο κέντρο της προσοχής. Όμως, για την αρχιτέκτονα Μαρία Θεοδώρου, η εμφάνιση τέτοιων ομάδων ήταν «η άλλη όψη της

149. Στις 4 Σεπτεμβρίου του 2012 ο Δήμαρχος Αθηναίων Γιώργος Καμίνης θα δημοσιεύσει ένα άρθρο με τίτλο «Είμαι ενάντια στις καταλήψεις» στο τύπο. Αναφερόμενος στην Αγορά της Κυψέλης υποστήριξε την παρακάτω άποψη: «*Νοείται άραγε σε μία δημοκρατία δικαίωμα κατάληψης δημόσιου χώρου; Η απάντηση είναι αρνητική. Αφού ο δημόσιος χώρος εξ ορισμού ανήκει στο σύνολο των ποδιών, τις επιμέρους ειδικότερες χρήσεις του τις αποφασίζει η εκάστοτε αρμόδια, άρα και δημοκρατικά υπεύθυνη, εκλεγμένη, Αρχή. Ο κατεδημιγμένος από μια ομάδα χώρος αποβάδει αυτομάτως τον δημόσιο χαρακτήρα του, καθώς περιέχεται στη φυσική εξουσία μιας μειοψηφίας που δεν έχει καμιά δημοκρατική νομιμοποίηση και δεν εγγυάται καμιά ελευθερία για κανέναν, προπάντων για τους διαφωνούντες*». Με αυτή την δήλωση θα ξεκινήσει τους επόμενους μήνες του 2012 μια καμπάνια που θα οδηγήσει στο κλείσιμο διάφορων καταλυμένων χώρων, με την Αγορά της Κυψέλης να είναι η αρχή. (<http://www.tanea.gr/opinions/all-opinions/article/4749489/?iid=2>)

150. Όπως αναφέρεται στη σχετική έκθεση «Οι διαδηλώσεις στην Αθήνα είναι μέρος της καθημερινότητας μας. Αποτελούν μια από τις κύριες πολιτικές εκφράσεις των ανθρώπων της πόλης και οργανώνονται από συνδικαλιστικές ενώσεις, πολιτικά κόμματα, αντιεξουσιαστικές και φοιτητικές ομάδες καθώς και άλλους συλλογικούς και παραγωγικούς φορείς. Παρότι το μέγεθος και η ένταση των διαδηλώσεων δεν είναι πάντοτε η ίδια, διεξάγονται πάντα στο κέντρο της πόλης. Σε κάποιες περιπτώσεις εξελίσσονται σε βίαιες εξεγέρσεις που διαρκούν αρκετές ημέρες.» (City of Athens 2016, 28)

151. Βατόπουλος, Ν (2014) «Η Αθήνα της επόμενης μέρας». *Η Καθημερινή*, 20η Φεβρουαρίου, <http://www.kathimerini.gr/754760/opinion/epikairothta/politikh/h-a8hna-ths-epomenhs-meras> (accessed 3 April 2014).

152. www.atenistas.org

κρίσης»¹⁵³(Theodorou 2013). Η νοσταλγία για μια χαμένη παλιά ταυτότητα της πόλης ήταν κυρίαρχη στις αφηγήσεις αυτών των κινήσεων, και αποτυπωνόταν με τη μορφή ενός «*trendy νεωτεριστικού ακτιβισμού της αγάπης για μια καθαρή και ασφαλή πόλη*» (Theodorou 2013). Η συγκεκριμένη προσέγγιση είχε μεγάλη προβολή στα ΜΜΕ, ενώ αρκετοί θα κριτικάρουν¹⁵⁴ την προνομιακή σχέση των συγκεκριμένων κινήσεων με θεσμικούς φορείς και την προσπάθεια απολιτικοποίησης των κινημάτων. Ο διάλογος αυτός αναδεικνύει τη γενικότερη σημασία του δημόσιου χώρου και της δραστηριοποίησης εντός αυτού, στο περιβάλλον της κρίσης, καθώς και την πολλαπλότητα των δρώντων υποκειμένων. Εκεί που θα γίνει αυτό ακόμα πιο διακριτό είναι με την εμφάνιση ακροδεξιών ομάδων και πολιτικών κινήσεων.

Αντι-μεταναστευτικές, Ακροδεξιές κινήσεις. Οι συγκεκριμένες κινήσεις συνδέονται ευρύτερα με την ενίσχυση του εθνικισμού και του σωβινισμού στην ελληνική κοινωνία την περίοδο της ύφεσης. Αρχικά συνδεδεμένες με ακροδεξιές ομάδες, οι συγκεκριμένες κινήσεις αναπτύχθηκαν σε πρώτη φάση ως αντίδραση στις συνθήκες υποβάθμισης των γειτονιών του κέντρου της Αθήνας, κάτι που συνδέθηκε με την μετανάστευση. Η εμφάνιση νέο-ναζιστικών ομάδων και πολιτικών κομμάτων όπως η Χρυσή Αυγή είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα (Dalakoglou 2012a; Καβουλάκος 2013; Κανδύλης 2013). Δεν είναι τυχαίο πως η εκλογική επιρροή της Χρυσής Αυγής βρίσκεται σε γειτονιές μεσοαστικές που χτυπήθηκαν ιδιαίτερα από την κρίση. Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι οι συγκεκριμένες κινήσεις είχαν τα χαρακτηριστικά μαζικών κινημάτων βάσης που δρούσαν σε περιοχές του κέντρου της Αθήνας. Όπως σχολιάζουν οι Κοροναίου και Sakellariou (2013, 332), η Χρυσή Αυγή εκμεταλλεύτηκε το κοινωνικό αντίκτυπο της κρίσης σε συγκεκριμένες γειτονιές του κέντρου, «*προσαρμόζοντας τη δράση της στις μεθοδολογίες κινήσεων γειτονιάς, διατηρώντας όμως τους ποδηκούς και κοινωνικούς της στόχους*». Σε αυτή την περίπτωση, η «πόλη μετατρέπεται σε ένα κύτταρο», όπου το δικαίωμα στην πόλη γίνεται αντιληπτό μέσα από το πρίσμα του αποκλεισμού, διακηρύσσοντας την ανάγκη επανακατάληψης της πόλης από «ξένες και εχθρικές δυνάμεις» (Hatzopoulos and Kampouri, 2012).

Η παραπάνω κατηγοριοποίηση δεν έχει τη μορφή ενός αυστηρού πλαισίου, είναι παρόλα αυτά μια προσπάθεια ταξινόμησης των τρόπων με τους οποίους διάφορα ρεύματα σκέψης δραστηριοποιούνταν στον Αθηναϊκό χώρο κατά την περίοδο της κρίσης, αναδεικνύοντας το δημόσιο χώρο ως ένα πεδίο διαπάλης ανάμεσα σε ομάδες πολιτών, κινήματα, κόμματα αλλά και θεσμικούς φορείς, όπως είδαμε στην περίπτωση του Δήμου Αθηναίων. Κεντρικής σημασίας θα είναι σε αυτή την κατεύθυνση και ο ρόλος του ιδιωτικού τομέα και γενικότερα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

153. Με την εμφάνιση των νεο-ναζιστικών οργανώσεων όπως η Χρυσή Αυγή να είναι το κεντρικό στοιχείο σύμφωνα με τη γνώμη της.

154. <https://left.gr/news/laos-kai-kolonaki-i-ta-oria-ton-atenistas>

5.3.5 ΜΕΓΑΛΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ

5.3.5.1 ΝΕΟΙ ΡΟΛΟΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ

Η κρίση θα αποτελέσει σημαντική καμπή και για τον τρόπο με τον οποίο παρεμβαίνει ο ιδιωτικός τομέας στο χώρο. Αν και αυτό το στοιχείο δεν είναι κάτι καινούργιο στην ιστορία εξέλιξης της Αθήνας¹⁵⁵, υποστηρίζουμε ότι την τελευταία δεκαετία παίρνει νέες διαστάσεις. Ο βασικός λόγος είναι ότι η ύφεση δημιουργεί μια διπλή συνθήκη: Από τη μία πλευρά η προσέλκυση και η διευκόλυνση των επενδύσεων ανάγεται σε κεντρικό αναπτυξιακό στόχο, γεγονός που όπως είδαμε αποτυπώνεται σε πολλαπλά επίπεδα πολιτικών (αναπτυξιακών, χωρικών, διακυβέρνησης κ.α.). Ταυτόχρονα, η ύφεση και οι περικοπές θα μειώσουν δραματικά τις δημόσιες επενδύσεις και γενικότερα την οικονομική δυνατότητα του Κεντρικού Κράτους αλλά και των Δήμων να ανταποκριθούν σε βασικές τους αρμοδιότητες, γεγονός που θα τους αναγκάσει να στραφούν σε εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης και στον ιδιωτικό τομέα. Παράλληλα, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι σε τοπικό επίπεδο η ύφεση και η κρίση πολιτικής εκπροσώπησης δίνει χώρο για την ανάπτυξη και δραστηριοποίηση νέων δρώντων υποκειμένων που προέρχονται κυρίως από τον κόσμο των επιχειρήσεων (Μαυρής 2014).

Ο νέος ρόλος του ιδιωτικού τομέα¹⁵⁶ αποτυπώνεται σε τρία επίπεδα: (α) Μέσα από τις Επενδύσεις και τις Αστικές Παρεμβάσεις (β) Τους νέους θεσμούς και το ρόλο τους σε επίπεδο διακυβέρνησης (γ) και, τέλος, στο επίπεδο της χρηματοδότησης μέσα από χορηγίες και δωρεές.

5.3.5.2 ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

Παρατηρείται μια πρωτοκαθεδρία της ιδιωτικής πρωτοβουλίας σε θέματα που αφορούν μεγάλες αστικές παρεμβάσεις και αυτό δεν αφορά μόνο ιδιωτικές αναπτύξεις, αλλά και μεγάλα έργα για τη διαμόρφωση του δημόσιου χώρου, καθώς και πολιτιστικές υποδομές. Θα το εξετάσουμε αυτό μέσα από τις τρεις μεγαλύτερες, σύμφωνα με την έρευνα, παρεμβάσεις που αφορούν την Αθήνα. Τις περιπτώσεις του *Rethink Athens* και της πεζοδρόμησης της Πανεπιστημίου, του Κέντρου Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) και της ανάπτυξης του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού-Αγ. Κοσμά.

Rethink Athens – Πεζοδρόμηση Πανεπιστημίου: Το *Rethink Athens* ήταν μια πρωτοβουλία χρηματοδοτούμενη από το κοινωφελές Ίδρυμα Ωνάση σε συνεργασία με Υπουργεία και φορείς του Δημοσίου, που στόχο είχε την ανάπτυξη μιας ευρύτερης περιοχής του Αθηναϊκού κέντρου με άξονα τη Λεωφόρο Πανεπιστημίου, και θα ξεκινήσει το Μάρτιο του 2012. Η ιδέα για την πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου υπήρχε στο Ρυθμιστικό του 1985 και επανήλθε μετά το 2009 από το ΥΠΕΚΑ και τον ΟΡΣΑ μέσα από το Πρόγραμμα «Αθήνα-Αττική 2014» (Καλτσά 2015; 2019) και σχετικό ερευνητικό του ΕΜΠ. Επί της ουσίας, για το Ρυθμιστικό Σχέδιο που επεξεργαζόταν το Υπουργείο εκείνη την περίοδο, η ανάπτυξη της Πανεπιστημίου ήταν ένα έργο στο πλαίσιο του ευρύτερου στόχου της ανασυγκρότησης του κέντρου της πόλης. Όμως η έλλειψη πόρων και η κρίση οδήγησαν τους φορείς του δημοσίου να αναζητήσουν χρηματοδοτήσεις για την ωρίμανση των αναγκαίων μελετών. Έτσι, προέκυψε η συνεργασία με το Ίδρυμα Ωνάση, το οποίο ανέλαβε εξολοκλήρου τη χρηματοδότηση πανευρωπαϊκού διαγωνισμού και στη συνέχεια τις αναγκαίες μελέτες. **Η συνθήκη αυτή, όπου ένας ιδιωτικός φορέας αναλαμβάνει να προχωρήσει σε ένα έργο με ξεκάθαρα δημόσιο χαρακτήρα, αποτελούσε ένα καινούργιο στοιχείο, γεγονός που αναγνώριζε και το ίδιο το Ίδρυμα.** Όπως σχολίασε στη δημόσια παρουσίαση του έργου ο Πρόεδρος του Ιδρύματος Ωνάση, κ. Αντώνης Παπαδημητρίου:

«Θέλω να διευκρινίσω ότι έχουμε απόλυτη συνείδηση του δημόσιου χαρακτήρα του έργου. Αυτό εξ αρχής απαιτεί τη σύμπραξη με το κράτος

155. Βλ. Κεφ. 3.3.4

156. Με τον όρο (ιδιωτικός τομέας) αναφερόμαστε στη δράση διαφορετικών υποκειμένων από επιχειρήσεις, επαγγελματικούς φορείς μέχρι και κοινωφελή ιδρύματα.

[...] Το ίδρυμα Ωνάση δεσμεύεται ότι θα ακουστούν όλες οι φωνές και οι μελέτες θα βγούνε σε διαβούλευση για όλους.»¹⁵⁷

Παρόλες τις δεσμεύσεις, οι αντιδράσεις γύρω από το περιεχόμενο της ανάπλασης, η καχυποψία γύρω από το ρόλο ενός ιδιωτικού ιδρύματος αλλά και οι αμφιβολίες γύρω από τη γενικότερη σκοπιμότητα του έργου θα είναι έντονες, ενώ θα ακολουθήσει ένας αρκετά πλούσιος διάλογος με πολέμιους και θερμούς υποστηρικτές. Η θελκτικότητα όμως της πρότασης παρέμενε ισχυρή, καθώς σύμφωνα με το Νίκο Σουλιώτη στηριζόταν «σε μια απλή ιδέα που δύσκολα μπορεί να αρνηθεί κανείς: οι πεζοί και το πράσινο είναι καλύτεροι από τα αυτοκίνητα και το τοιμέντο» (Σουλιώτης 2013). Παράλληλα, το Ίδρυμα θα πάρει πρωτοβουλίες για μελέτες σχετικά με τις κοινωνικές και θεσμικές επιπτώσεις του έργου. Όμως η αποτελεσματικότητα θα είναι περιορισμένη. Το έργο θα ακυρωθεί ουσιαστικά το 2014 καθώς θα μείνει εκτός των χρηματοδοτήσεων του ΕΣΠΑ, και τυπικά το 2015, όταν το ΣτΕ θα εγκρίνει σχετική προσφυγή πολιτών και του τέως προέδρου του ΤΕΕ. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι δεν υπήρχε η πολιτική συναίνεση και υποστήριξη ώστε να επανεκκινηθεί η διαδικασία τα επόμενα χρόνια.

Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) και ανάπλαση Φαληρικού Όρμου: Η περίπτωση του ΚΠΙΣΝ έχει αντίστοιχα χαρακτηριστικά με αυτή του RethinkAthens, όπου ένα κοινωφελές ίδρυμα, το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, κάνει μια μεγάλη χορηγία για την μετεγκατάσταση της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδας και της Εθνικής Λυρικής Σκηνής σε νέα κτίρια στον Φαληρικό Όρμο και τη δημιουργία ενός νέου πάρκου 170στρ. Το έργο θα συνδεθεί με τη μετα-ολυμπιακή αξιοποίηση του Φαλήρου αν και δε θα χαρακτηριστεί ως τέτοια. Θα ξεκινήσει μετά από σχετική σύμβαση του Ιδρύματος με το Ελληνικό Δημόσιο το 2009, ενώ η εξασφάλιση των απαραίτητων κονδυλίων από το Ίδρυμα δεν θα δημιουργήσει πρόβλημα στο έργο, που θα ολοκληρωθεί το 2017 οπότε και ανοίγουν οι εγκαταστάσεις στο κοινό. Παράλληλα, το 2011 το Ίδρυμα θα χρηματοδοτήσει μελέτη για τη συνολική ανάπλαση του Φαληρικού Όρμου και την σύνδεση με το ΚΠΙΣΝ¹⁵⁸.

Η κριτική στο έργο εστιάζεται στο ρόλο του ιδρύματος στη διαχείριση του χώρου, σε θέματα αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών επιλογών (Κλουτσιωτίτη 2016). Η μεταφορά δύο σημαντικών πολιτιστικών υποδομών μακριά από το κέντρο της πόλης θα θεωρηθεί για πολλούς ένα σημαντικό λάθος, ιδιαίτερα τη στιγμή όπου το κέντρο αντιμετώπιζε προβλήματα υποβάθμισης¹⁵⁹. Παράλληλα, οι σημαντικές εξουσίες του Ιδρύματος στην νέα εταιρεία ειδικού σκοπού που θα συγκροτηθεί θα ενισχύσουν τις φωνές που έβλεπαν αρνητικά το ρόλο ιδιωτικών φορέων στη διαχείριση χώρων πολιτισμού¹⁶⁰.

Οι δύο περιπτώσεις που παρουσιάσαμε αναδεικνύουν τον ενισχυμένο ρόλο ιδιωτικών ιδρυμάτων και φορέων σε τομείς που παραδοσιακά ήταν αρμοδιότητα της Κεντρικής Κυβέρνησης ή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Το καινούργιο στοιχείο είναι ότι τα ιδρύματα δεν περιορίζονται σε θέματα χρηματοδότησης αλλά αναλαμβάνουν γενικότερα καθήκοντα, από την υλοποίηση μελετών μέχρι και τη λειτουργία και διαχείριση χώρων με κοινόχρηστο και κοινωφελή χαρακτήρα.

Μητροπολιτικός Πόλος Ελληνικού-Αγ. Κοσμά: Η περίπτωση της αξιοποίησης του πρώην Αεροδρομίου του Ελληνικού είναι ένα πιο «κλασικό» παράδειγμα, καθώς αποτελεί μια μεγάλη επένδυση στον τομέα της κτηματαγοράς. Το έργο αποτελεί τη «ναυαρχίδα» του προγράμματος αποκρατικοποιήσεων και είναι ενδεικτικό της νέας κλίμακας έργων που προωθούνται μέσω του θεσμικού πλαισίου που συγκροτήθηκε τα τελευταία χρόνια. Η επένδυση αφορά την υλοποίηση μιας μικτών χρήσεων ανάπτυξης στην περιοχή του πρώην Αεροδρομίου του Ελληνικού και του παράκτιου μετώπου του Αγ. Κοσμά, και τη δημιουργία ενός πάρκου 2.000 στρ, σε μια συνολική έκταση που ξεπερνάει τα 6.000 στρ.

157. <https://vimeo.com/39903271>

158. Σήμερα η Ζώνη Ι του Φαληρικού Όρμου κατασκευάζεται βάσει αυτών των μελετών.

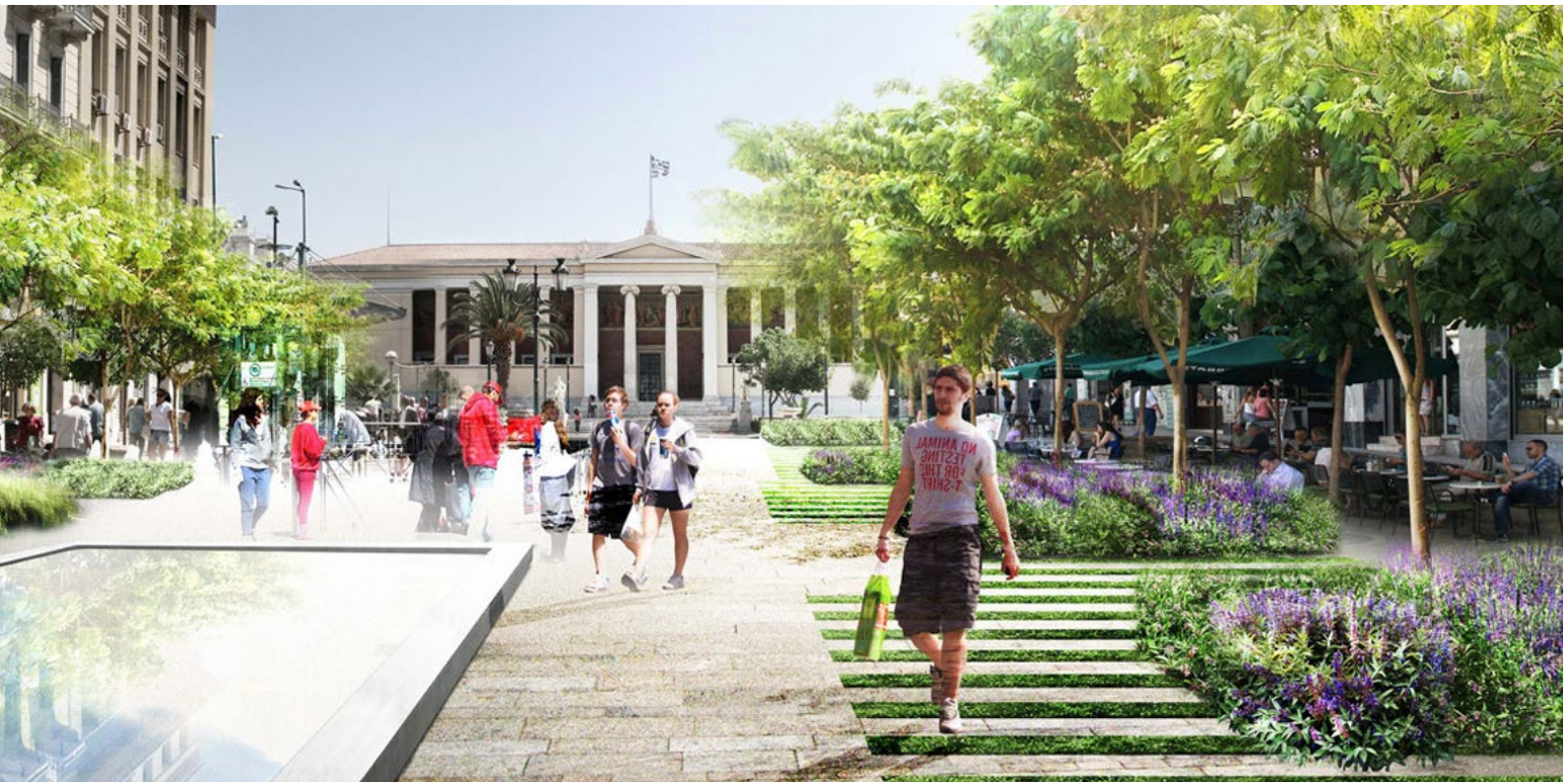
159. Όπως θα σχολιάσει χαρακτηριστικά ο αρχιτέκτονας Γιώργος Τζιτζιλιάκης, «Το κτίριο αυτός της παραθαλάσσιας τεχνητής ακρόπολης, στην καλύτερη περίπτωση, γίνεται μια πλατφόρμα θέασης που αποσπά από το ερειπωμένο κέντρο της πόλης μια σειρά κρίσιμες πολιτιστικές δραστηριότητες (Βιβλιοθήκη και Λυρική Σκηνή), ενδίδοντας απερισκεπτα σ' ένα από τα μείζονα ιδεολογήματα των περασμένων δεκαετιών, στην «αποκέντρωση» και την εξιδανίκευση της suburbia. Τις δραματικές επιπτώσεις μιας τέτοιας επιλογής τις μεγιστοποιεί σήμερα η κρίση στο κέντρο της πόλης.» <https://www.tanea.gr/2018/01/18/lifearts/to-onoma-kai-i-xari/>

160. <https://thepressproject.gr/mia-dorea-sto-niarxo/>

Εικόνα 60. Η Αφίσα του Ευρωπαϊκού Διαγωνισμού και το πρώτο βραβείο.

ΠΛΑΙΣΙΟ 21. ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΦΑΛΗΡΟΥ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΟ ΚΠΙΣΗ

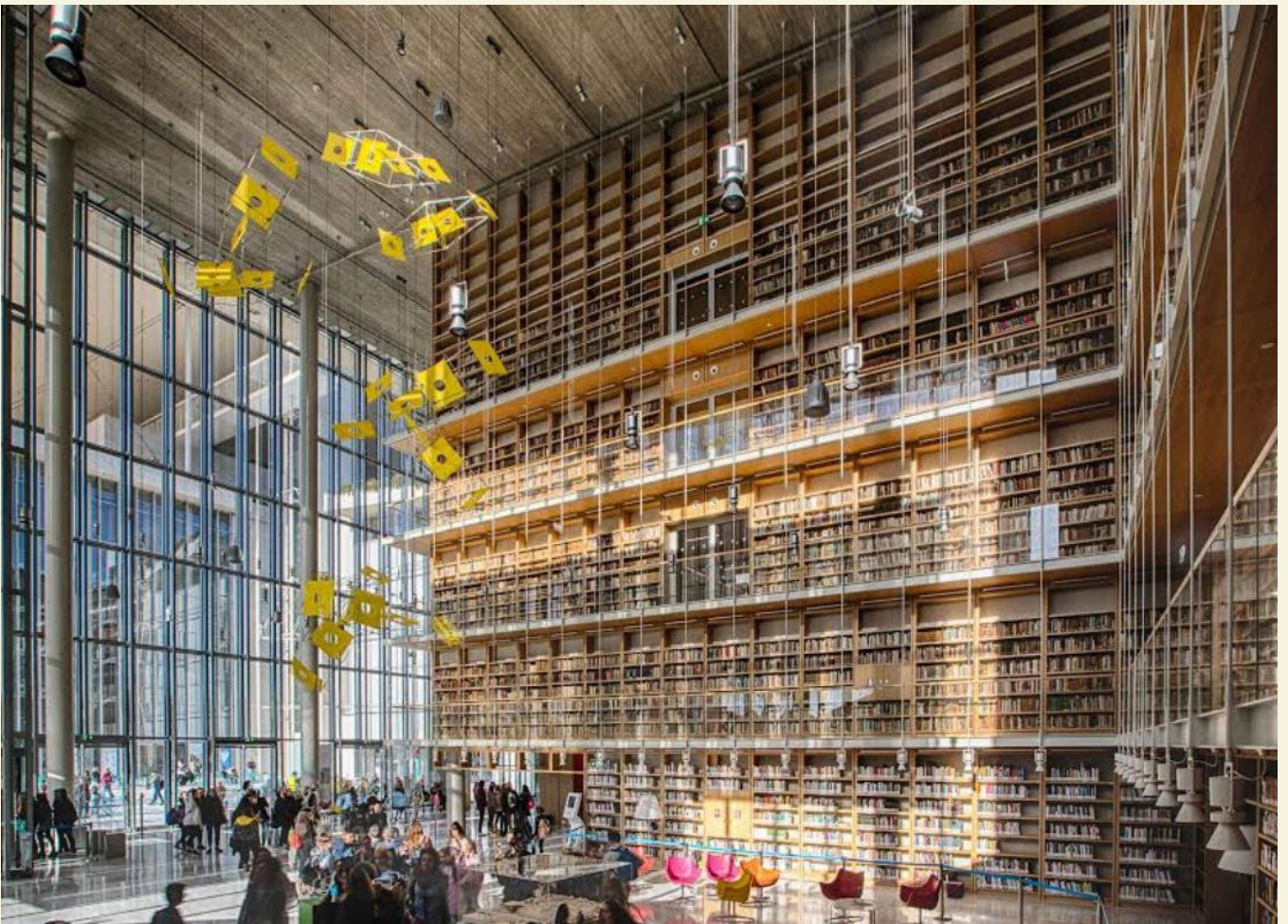
Εικόνα 61. Τα Ολυμπιακά Έργα του Φαλήρου (Πηγή: Γραφείο Παπαγιάννη)

Εικόνα 62. Το Σχέδιο του Renzo Piano για την Ανάπλαση του Φαλήρου του 2014
(Πηγή: Γραφείο Παπαγιάννη)

Εικόνα 63. Το ΚΠΙΣΝ (Πηγή: ΚΠΙΣΝ)

Οι προοπτικές ανάπτυξης της περιοχής βρίσκονται στην πολιτική ατζέντα από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, και ιδιαίτερα μετά την μεταφορά του Αεροδρομίου στο Σπάτα το 2001, οπότε και ο χώρος «απελευθερώνεται». Μέχρι και το 2011, όταν το ακίνητο μεταφέρεται στο ΤΑΙΠΕΔ, οι διάφορες μελέτες και τα ερευνητικά που εκπονήθηκαν προέβλεπαν τη δημιουργία ενός μητροπολιτικού πάρκου που ξεπερνούσε τα 4.000 στρ. και συνοδευόταν από περιοχές για ανάπτυξη¹⁶¹. Τα σχέδια αυτά δεν θα υλοποιηθούν, σε μεγάλο βαθμό λόγω των αντιδράσεων από τις τοπικές κοινωνίες (Ψυχογιός 2019). Η κρίση θα αλλάξει τα δεδομένα προς το χειρότερο: η έκταση θα ενταχθεί στο πρόγραμμα των αποκρατικοποιήσεων, θα θεσμοθετηθούν νέοι όροι για την αξιοποίηση του ακινήτου, πιο ευνοϊκοί για μια ιδιωτική επένδυση, με ένα μητροπολιτικό πάρκο 2.000 στρ, υψηλούς ΣΔ, ένταξη υψηλών κτιρίων και δομήσιμη επιφάνεια πάνω από 3.000.0000 τμ.

Η περίπτωση του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού-Αγ. Κοσμά θα είναι η πρώτη όπου θα εφαρμοστεί όλη εκείνη η νέα εργαλειοθήκη του «κατ' εξαίρεση» σχεδιασμού. Ενώ παράλληλα, τα στάδια υλοποίησης του έργου θα αποτελούν προαπαιτούμενα του συνολικού προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής της ελληνικής κυβέρνησης. **Συνδέοντας ως εκ τούτου μια ιδιωτική επένδυση σε τοπικό επίπεδο με αποφάσεις στο επίπεδο των Ευρωπαϊκών θεσμών.**

Η καινοτομία όμως των παραπάνω έργων σχετίζεται και με αλλαγές σε επίπεδο θεσμικό και διακυβέρνησης.

5.3.5.3 ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΘΕΣΜΟΙ

Ήδη έχουμε κάνει εκτενή αναφορά στους μηχανισμούς και στους τρόπους με τους οποίους διάφοροι φορείς του ιδιωτικού τομέα και επαγγελματικές οργανώσεις αναδείχθηκαν σαν βασικοί εταίροι στο πλαίσιο του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής¹⁶² των Ελληνικών Κυβερνήσεων και στο πώς αυτό επηρέασε την χάραξη πολιτικών σε μια σειρά θεμάτων (Γιαννακούρου 2019; Κλαμπασέα 2018; Ζήφου 2018). Παράλληλα, μέσα από το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων και αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας, που συντονίζεται από θεσμούς όπως το ΤΑΙΠΕΔ, έχουμε μια σαφή ενίσχυση του ρόλου της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στον χώρο και τη συγκρότηση ειδικών καθεστώτων γύρω από τις μεγάλες ιδιωτικές επενδύσεις. Αυτές οι ειδικές συνθήκες και εξαιρέσεις δεν αφορούν μόνο το σύστημα σχεδιασμού αλλά και τη διαμόρφωση συστημάτων διακυβέρνησης και διαχείρισης των περιοχών προς αξιοποίηση. Η εισαγωγή με τον ν.3986/2011 του «δικαιώματος επιφάνειας» για πρώτη φορά στην ελληνική νομοθεσία έφερε μια νέα μεθοδολογία στην αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας, την οποία θα δούμε να εφαρμόζεται πρώτη φορά στην περίπτωση της ανάπτυξης του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού-Αγ. Κοσμά μαζί με μια άλλη σειρά θεσμικές καινοτομίες. Αναλυτικότερα:

- Στην περίπτωση της ανάπτυξης στο πρώην Αεροδρόμιο του Ελληνικού το θεσμικό πλαίσιο καθορίζει τρεις ειδικές ζώνες: Το Μητροπολιτικό Πάρκο, τις Ζώνες Πολεοδομίας και τις Ζώνες Ανάπτυξης. **Οι Ζώνες Ανάπτυξης είναι ένα καινούργιο πολεοδομικό εργαλείο που εισάγεται στην ελληνικό νομοθεσία με τον ν.4062/2012** και μέχρι στιγμής έχει χρησιμοποιηθεί μόνο στην περίπτωση της ανάπτυξης του Ελληνικού. Στις περιοχές αυτές ο επενδυτής έχει δικαίωμα αποκλειστικής χρήσης του συνόλου της επιφάνειας της ζώνης σε αντίθεση με τις περιοχές προς πολεοδόμηση όπου οι κοινόχρηστοι και κοινωφελείς χώροι αποδίδονται στο Δημόσιο και στην ουσία λειτουργούν σαν επεκτάσεις του σχεδίου πόλης. **Οι περιοχές αυτές θα λειτουργούν σαν ιδιωτικές αναπτύξεις.**
- Αλλά ακόμα και στις Ζώνες Πολεοδομίας εφαρμόζεται ένα ειδικό καθεστώς διαχείρισης των κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων. Σύμφωνα με τη σύμβαση παραχώρησης (ν.4422/2016), απαιτείται η συγκρότηση ειδικού φορέα «*διαχείρισης*

161. Ανάλογα την μελέτη η έκταση αυτή κυμαινόταν από 300-1.300 χιλ. τμ.

162. Βλ. Κεφ. 5.2.3.1

και λειτουργίας όδων των κοινόχρηστων χώρων, υποδομών, έργων και εξοπλισμού εντός του ακινήτου», ο οποίος θα εισπράττει και τα ανταποδοτικά τέλη. Ο Φορέας θα ιδρυθεί το 2018 με τον τίτλο **Φορέας Διαχείρισης Κοινόχρηστων εντός του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού-Αγίου Κοσμά**. Σύμφωνα με τον ιδρυτικό νόμο του φορέα, αυτός θα εξυπηρετεί «την ομάδα λειτουργία της επένδυσης για την αξιοποίηση του ακινήτου». Με αυτό τον τρόπο ο επενδυτής εξασφαλίζει μια «προνομιακή» διαχείριση στις κοινόχρηστες και κοινωφελείς εκτάσεις (πλατείες, δρόμοι, πεζοδρόμια κ.α.) που βρίσκονται εντός των ορίων της επένδυσης. Ταυτόχρονα όμως αναδεικνύονται γενικότερα ζητήματα για τον τρόπο διάχυσης των οφελών από την επένδυση στην τοπική κοινωνία. Αυτή η αίσθηση έγινε ακόμη πιο έντονη όταν με πρόσφατη ρύθμιση οι συγκεκριμένες εκτάσεις παραμένουν στην κατοχή της ιδιωτικής διαχειρίστριας εταιρείας, μέχρι να μεταφερθούν στον Φορέα, γεγονός που βρήκε την αντίδραση τόσο των Δήμων όσο και επιστημονικών φορέων¹⁶³.

Όμως ο ενισχυμένος ρόλος του ιδιωτικού τομέα σε θέματα διακυβέρνησης δεν αφορά μόνο τις επενδύσεις. Η γενικότερη έλλειψη χρηματοδότησης θα ανάγει την ιδιωτική πρωτοβουλία σε κεντρικό εταίρο της δημόσιας διοίκησης σε διάφορους τομείς, και αυτό θα γίνει εμφανές σε τοπικό επίπεδο, στους Δήμους. Στο Δήμο Αθηναίων, για παράδειγμα, θα συγκροτηθεί η μη κερδοσκοπική εταιρεία *Athens Partnership*, ένας νέος θεσμός που στόχο έχει να ενισχύσει τη συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα γύρω από δράσεις στην Αθήνα. Από το 2014 που θα ιδρυθεί, θα συγκροτήσει ένα πλαίσιο με πάνω από 270 συνεργαζόμενους φορείς από τον ιδιωτικό τομέα και 33 διευθύνσεις του Δήμου, γεγονός που θα αποτυπωθεί σε πάνω από 300 δράσεις, ενώ θα διαχειρίζεται και όλες τις δωρεές προς το Δήμο.

Στο *Athens Partnership* βασικός χορηγός θα είναι το Ίδρυμα Στάυρος Νιάρχος γεγονός που μας φέρνει στο τελευταίο σχόλιο σχετικά με την δράση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας που σχετίζεται με το ρόλο της σαν χορηγό και δωρητή.

5.3.5.4 ΔΩΡΕΕΣ ΚΑΙ ΧΟΡΗΓΙΕΣ

Η υποστήριξη των Δήμων και του Δημοσίου γενικότερα μέσω δωρεών και χορηγιών είναι ίσως ένας από τους πιο διακριτούς ρόλους που είχε η ιδιωτική πρωτοβουλία την περίοδο που εξετάζουμε. Όπως παρουσιάσαμε και σε προηγούμενες ενότητες, οι χορηγίες αυτές παίρνουν διάφορες μορφές: από σημαντικές υποδομές στον τομέα του πολιτισμού, όπως το ΚΠΙΣΝ, προτάσεις για αστικές παρεμβάσεις όπως το Rethink Athens, μέχρι και μικρότερες χορηγίες για καθημερινά θέματα υποστήριξης των Δήμων. Την περίοδο της κρίσης οι πρωτοβουλίες αυτές θα γενικευτούν και θα αποτελέσουν σημαντικό τμήμα της δραστηριότητας Δήμων, όπως και του Δήμου Αθηναίων (Παπακωνσταντίνου 2016). Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι οι χορηγίες στην πλειοψηφία τους έχουν μια χωρική διάσταση, σχετίζονται με έργα, μελέτες, συντήρηση δημόσιων χώρων και αστικού εξοπλισμού, με ζητήματα καθαριότητας κ.α. Είναι, σε ένα βαθμό, είτε έργα προβολής, είτε έργα στον τομέα της κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης.

Την περίοδο της κρίσης το φαινόμενο αυτό γενικεύτηκε, καθώς κεντρική κυβέρνηση και τοπική αυτοδιοίκηση αδυνατούσαν να καλύψουν βασικές ανάγκες ή να πάρουν πρωτοβουλίες. Ως εκ τούτου, επιδιώχθηκε η συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα και κυρίως με τα μεγάλα φιλανθρωπικά ιδρύματα. Οι μελέτες και οι διαγωνισμοί για το έργο της ανάπλασης του Φαληρικού Όρμου και της Πεζοδρομίας της Πανεπιστημίου έγιναν με τις αποκλειστικές χρηματοδοτήσεις του Ιδρύματος Στάυρος Νιάρχος και του Ιδρύματος Ονάση (Καλτσά 2019). Πρέπει να επισημάνουμε ότι αυτό δεν σχετίζεται απαραίτητα με μια «πολιτική» των ιδρυμάτων, στις περιπτώσεις που εξετάζουμε, και ιδιαίτερα στα μεγάλα αυτά έργα, η πρωτοβουλία ήρθε από την Κυβέρνηση ή από τους Δήμους που αναζητούσαν χρηματοδότες. Το ίδιο ισχύει και σε τοπικό επίπεδο. Για τη Μαρία Στρα-

163. <https://www.kathimerini.gr/1045458/article/epikairothta/ellada/ellhniko-erwthmata-gia-koinoxrhstois-xwroys>

τηγάκη, η κρίση ανάγκασε πολλούς στην τοπική αυτοδιοίκηση να κάνουν αυτό που ονομάζει «*δημοτικό ακτιβισμό*», έτσι ώστε να μπορούν να κάνουν πολιτική σε κρίσιμους τομείς. Όπως σχολιάζει:

Δηλαδή να προσπαθήσεις να βρεις από όπου μπορείς χρήματα και από όπου μπορείς υπηρεσίες. Όχι να τα πάρεις μέσα στο Δήμο να τα ξοδέψεις, να στα δώσουν σε είδος. Άρα έρχεται ο Νιάρχος, τους κάνεις project για το δημοτικό ιατρείο στην Κυψέλη και προχωράει και γίνεται. Η λειτουργία είναι εκτός Δήμου. Είναι το ίδρυμα που ξοδεύει για λογαριασμό του Δήμου τα χρήματα του Νιάρχου. Έρχονται ιδιωτικές εταιρείες στο πλαίσιο της κοινωνικής τους ευθύνης και σου κάνουνε ότι νομίζεις και θέλεις και μπορούνε. Δηλαδή μας ανακαινίσανε κτίριο που ανήκει στο Δήμο, η Procter η Gamble και να μας τα έδινε τα χρήματα δε πρόκειται εμείς να το κάναμε σε τρία χρόνια. Η British America Tobacco μας έφτιαξε το job center. Ιδιωτικός φορέας, ιδρύματα συν ΜΚΟ με τα οποία συνεργάζεσαι είναι ο τρόπος με τον οποίο κάνουνε Κοινωνική Πολιτική. (Στρατηγάκη 2019)

Εκεί που γίνεται εμφανής η σημασία αυτών των χρηματοδοτήσεων είναι στο επίπεδο των Δήμων. Έτσι, αν και οι δωρεές και οι χορηγίες ήταν κάτι περιορισμένο ή μικρής σημασίας για τη λειτουργία των Δήμων την μέχρι το 2010 (Παπακωνσταντίνου 2016), στη συνέχεια αυξάνονται σημαντικά. Στο Δήμο Αθηναίων την περίοδο 2011-2014 πάνω από 170 πράξεις¹⁶⁴ συνδέονται με δωρεές και επιχορηγήσεις. Το Athens Partnership δημιουργείται μετά το 2014 ακριβώς για να διαχειριστεί με βέλτιστο τρόπο τον όγκο των χορηγιών, και μόνο τη διετία 2015-2017 ο προϋπολογισμός του θα είναι πάνω από 8 εκατ. €. Η σημασία του συγκεκριμένου θεσμού ήταν μεγάλη για το Δήμο. Όπως αναφέρει ο Γιώργος Καμίνης:

Το Athens Partnership είναι ουσιαστικά ένα εργαλείο που κάνεις δύο πράγματα. Προσελκύεις δωρεές, εξασφαλίζεις διαφάνεια για να ξέρει ο δωρητής πως ξοδεύονται τα λεφτά, και κατά δεύτερο λόγο παρακάμπτεις όλη τη γραφειοκρατία του Δήμου. Γιατί το Athens partnership έχει την δυνατότητα να παίρνει το έργο να το υλοποιεί και να το δωρίζει στο Δήμο έτοιμο. Αυτός είναι ένας τρόπος να ξεπεράσεις την αγκύλωση. Βέβαια το ζητούμενο μακροπρόθεσμα δεν είναι αυτό. Το ζητούμενο είναι να μεταρρυθμίσουμε τη δημόσια διοίκηση, αλλά μέχρι να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε σε αυτή την κατεύθυνση ένας δήμαρχος δε μπορεί να μένει με τα χέρια δεμένα. (Καμίνης 2019)

Στο Δήμο Πειραιά η εικόνα είναι αντίστοιχη. Οι χορηγίες μετά το 2011 θα αρχίσουν να αυξάνονται σημαντικά. Συνολικά θα πραγματοποιηθούν 138 πράξεις δωρεών και χορηγιών από το 2011-2019¹⁶⁵, από τις οποίες 29 θα συνδέονται με δράσεις και πρωτοβουλίες της ΠΑΕ Ολυμπιακός.

164. Δεδομένα από την ιστοσελίδα «*διαύγεια*»

165. Ο.π

5.4 ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (2008-2019)

5.4.1 ΛΙΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ.

Σύμφωνα με την έρευνα, η οικονομική ύφεση και η κρίση αποτέλεσε αδιαμφισβήτητα το σημαντικότερο παράγοντα μετασχηματισμού των αστικών πολιτικών στην περίπτωση της Αθήνας. Αναδιέταξε ισορροπίες, αναμόρφωσε το πολιτικό σύστημα και υπήρξε καταλύτης για την εισαγωγή διαρθρωτικών αλλαγών και πολιτικών σε μια σειρά πεδίων (διακυβέρνηση, διοίκηση, χωρικός σχεδιασμός, αναπτυξιακές στρατηγικές κ.α.).

Σε αντίθεση με τη Βαρκελώνη, στην περίπτωση της Αθήνας, η αξιολόγηση των πολιτικών και των χαρακτηριστικών τους αφορούν σε μεγάλο βαθμό την «αστική» και «χωρική» διάσταση του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής των ελληνικών κυβερνήσεων (2010-2018).

Το πρόσημο των πολιτικών θα είναι πεδίο έντονου διαλόγου: **Για μια μεγάλη μερίδα του επιχειρηματικού κόσμου αλλά και ειδικών τα μέτρα ήταν σε θετική κατεύθυνση.** Η επιτάχυνση των διαδικασιών, η αντιμετώπιση της γραφειοκρατίας, της πολυνομίας, των πολλαπλών και συγκρουόμενων επιπέδων ήταν μια αναγκαιότητα με την οποία οι ελληνικές κυβερνήσεις θα έπρεπε κάποια στιγμή να αναμετρηθούν (Γιαννακούρου 2019; Γιαννακούρου και Καυκαλάς 2014; Οικονόμου 2018). **Από την άλλη, κυρίαρχη ήταν η άποψη που έβλεπε τις νέες αυτές πρωτοβουλίες σαν μια συνέχεια νεοφιλελεύθερων τομών που ήδη είχαν ξεκινήσει, μέσα από τη διοργάνωση των Ο.Α.** Η θεσμοθέτηση του «κατ' εξαίρεση» σχεδιασμού, η διευκόλυνση των μεγάλων ιδιωτικών συμφερόντων, η ιδιωτικοποίηση της δημόσιας περιουσίας και ο περιορισμός του δημοκρατικού ελέγχου από τις τοπικές κοινωνίες ήταν στοιχεία μιας ευρύτερης κριτικής πάνω στις προτεινόμενες πολιτικές (Κλαμπατσέα 2018; 2011; Ζήφου 2018; Souliotis και Alexandri 2016; Souliotis 2013; Hadjimichalis 2017; 2013).

Από την παρουσίαση των πολιτικών και την έρευνα, υποστηρίζουμε ότι προκύπτει πράγματι ένα πλαίσιο που ευνοεί μέσω διάφορων μηχανισμών και θεσμών τη δράση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στον χώρο. Η βασική κατεύθυνση των μεταρρυθμίσεων ήταν άλλωστε η προσέλκυση των ιδιωτικών επενδύσεων. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι δεν υπήρχαν σημαντικά γραφειοκρατικά προβλήματα, καθυστερήσεις και δυσλειτουργίες στο σύστημα διακυβέρνησης και χωρικού σχεδιασμού τα οποία έπρεπε να αντιμετωπιστούν. Όμως η ευελιξία αυτή είχε αποδεκτή σχεδόν αποκλειστικά τους ιδιώτες επενδυτές. Μόνο μετά το 2015 θα δοθεί η δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν από τους Δήμους εργαλεία του «κατ' εξαίρεση» σχεδιασμού σε θέματα αντιμετώπισης καταστροφών και αστικών αναπλάσεων (Κλαμπατσέα 2018; Ζήφου 2018).

Πώς όμως κρίνεται η αποτελεσματικότητα των συγκεκριμένων πολιτικών;

Σχεδόν οχτώ χρόνια μετά το νόμο για τις στρατηγικές επενδύσεις κανένα έργο δεν έχει ξεκινήσει, ενώ στη διαδικασία του fast track είχαν ενταχθεί μέχρι το 2018 15 έργα, τα περισσότερα στους τομείς του τουρισμού¹⁶⁶. Τα Ειδικά Χωρικά Σχέδια, παρά το μεγάλο ενδιαφέρον από τη μεριά της αγοράς (Οικονόμου 2018), έχουν προχωρήσει ελάχιστα, ενώ το ίδιο ισχύει και για την επένδυση της Lamda Development στο πρώην Αεροδρόμιο του Ελληνικού. Η χαμηλή αποτελεσματικότητα δείχνει ότι σε ένα βαθμό τα προβλήματα για τις επενδύσεις δεν ήταν απλά η γραφειοκρατία και η έλλειψη ευέλικτων μηχανισμών (Ασπρογέρακας, 2019), ενώ για τη Γεωργία Γιαννακούρου δεν υπήρχε ούτε η διοικητική επάρκεια ούτε οι απαραίτητοι πόροι για να μπορεί να γίνει εφαρμογή των νέων εργαλείων (Γιαννακούρου 2019). Παρόλα όμως τα προβλήματα, το μοντέλο

166. <https://www.enterprisegreece.gov.gr/ependyste-sthn-ellada/strathgikes-ependyseis/ependytika-erga/entagmena-erga>

θεωρείται μονόδρομος. Και κανένα πρόγραμμα αμφισβήτησης των συγκεκριμένων πολιτικών δεν κατάφερε να ηγεμονεύσει, ιδιαίτερα μετά την υιοθέτηση και εφαρμογή του από την κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ την περίοδο 2015-2019. **Εδώ κρίνεται ίσως και η επιτυχία των πολιτικών, καθώς ο στόχος να φτιαχτεί μια νέα κοινωνική συναίνεση γύρω από τον ενισχυμένο ρόλο του ιδιωτικού τομέα τόσο στις αστικές πολιτικές όσο και σε άλλα πεδία σε ένα βαθμό επιτεύχθηκε.** Τις επιπτώσεις αυτής της διαδικασίας είναι ίσως πολύ νωρίς ακόμα για να τις αξιολογήσουμε, γεγονός όμως είναι πως αποτελεί μια ξεκάθαρη, διακριτή τάση που εκτιμούμε ότι ήρθε για να μείνει.

Θα πρέπει όμως ταυτόχρονα να επισημάνουμε ότι οι αλλαγές αυτές δε συνοδεύονταν από ένα ευρύτερο όραμα ανασυγκρότησης της πόλης. Οι διαρθρωτικές αλλαγές αφορούν σχεδόν αποκλειστικά θέματα αποκρατικοποιήσεων και ενίσχυσης των ιδιωτικών επενδύσεων. Στο επίπεδο της δημόσιας διοίκησης δεν γίνεται σχεδόν καμία σημαντική τομή. Οι όποιες αλλαγές, περισσότερο στόχευαν σε άμεσες περικοπές δαπανών και την ενίσχυση των εσόδων, ενώ απουσιάζει μια ευρύτερη στρατηγική γύρω από την πόλη. Οι μεταρρυθμίσεις σε θέματα δημόσιας διοίκησης, μητροπολιτικής διακυβέρνησης, τοπικής αυτοδιοίκησης κτλ. ήταν περιορισμένες, μικρής εμβέλειας ενώ δεν συνοδεύτηκαν ποτέ από τους απαραίτητους πόρους (π.χ. Μεταρρύθμιση Καλλικράτη). Η διάλυση θεσμών όπως ο ΟΡΣΑ και η ΕΑΧΑ, υπεύθυνων για θέματα μητροπολιτικού σχεδιασμού και δημόσιων χώρων στην Αθήνα, έγινε στο πλαίσιο περικοπών δίχως να υπολογίζονται οι ευρύτερες επιπτώσεις.

Το θύμα σε όλη αυτήν τη διαδικασία ήταν η ίδια η Αθήνα. Η μοναδική στρατηγική γύρω από την πόλη συνδέεται με την επιτυχία μεγάλων ιδιωτικών επενδύσεων σε προνομιακές περιοχές της πόλης και την ενίσχυση του τουρισμού, ενώ απουσιάζει οποιαδήποτε άλλη διάσταση. Παραδοσιακά χαρακτηριστικά του τρόπου ανάπτυξης της πόλης όπως ο κατακερματισμός, ο σημαντικός ρόλος της κτηματαγοράς και η έλλειψη στρατηγικής για την πόλη παραμένουν κυρίαρχα. Η ύφεση θα κλονίσει και την κοινωνική συνοχή στις γειτονίες της Αθήνας, η μείωση των εισοδημάτων, η αύξηση της φτώχειας, η μετανάστευση θα συγκροτήσουν ένα κλίμα πώλωσης που όπως είδαμε θα φέρει και την άνοδο της ακροδεξιάς. Ταυτόχρονα, η ενίσχυση του τουρισμού και οι πολιτικές προσέλκυσης επενδυτών θα φέρουν μια νέα κινητικότητα στην κατασκευή, αλλά με σημαντικό κόστος σε θέματα πρόσβασης στην κατοικία στο κέντρο της πόλης.

5.4.2 ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ

Συνολικά, η κρίση θα έχει επιπτώσεις σε όλα τα επίπεδα τα οποία προσεγγίζει η έρευνα: στους ρόλους της υπερεθνικής κλίμακας και του δομικού πλαισίου, στους θεσμούς και στις κουλτούρες διακυβέρνησης και στο ρόλο των δρώντων πολιτικών υποκειμένων. Αυτό προκύπτει από τις συνεντεύξεις στην Αθήνα, όπου η οικονομική κρίση γίνεται αντιληπτή σχεδόν από το σύνολο των προνομιακών πληροφορητών ως τομή, η οποία επηρεάζει με πολλαπλό τρόπο τη διαμόρφωση των αστικών πολιτικών. Από την ανάλυση των συνεντεύξεων γίνονται διακριτά τα παρακάτω:

- Η κρίση ως ένα παγκόσμιο φαινόμενο γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτή σε τοπικό επίπεδο και ειδικότερα στην Αθήνα ως κοινωνική κρίση, όπου για πολλούς την περίοδο 2009-2011 η πόλη βρισκόταν υπό καθεστώς ανθρωπιστικής κρίσης με έντονα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα. **Η πολιτική διάσταση της κρίσης** θα έρθει μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής της ΕΕ και την επιβολής πολιτικών λιτότητας. Εδώ παρατηρείται μια νέα σχέση και ένας νέος ρόλος της ΕΕ ως ενός μηχανισμού επιβολής πολιτικών ενάντια ακόμη και στη θέληση των εθνικών και τοπικών κυβερνήσεων. Το γεγονός αυτό είναι σημαντικό, καθώς στη συγκεκριμένη περίπτωση η υπερεθνική κλίμακα αποκτά κεντρική σημασία αναφορικά με τη χάραξη πολιτικών κατευθύνσεων σε τοπικό επίπεδο. Ο τρόπος με τον οποίο θα εφαρμοστεί η λιτότητα και θα πάρουν χαρακτηριστικά οι συγκεκριμένες κατευθύνσεις, θα επηρεαστεί από τις τοπικές θεσμικές παραδόσεις και το ρόλο των διάφορων πολιτικών δρώντων υποκειμένων. Παρά όμως τη σημαντική τους συμβολή, θα έχουν δευτερεύοντα ρόλο και θα κινούνται μέσα στο πλαίσιο των αποφάσεων που παίρνονται σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.
- Θα υπάρχουν σημαντικές αλλαγές σε επίπεδο θεσμών και νομοθεσίας σε τομείς όπως η διακυβέρνηση, ο χωρικός σχεδιασμός, η αναπτυξιακή πολιτική κ.α. **Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων συγκλίνει ότι σε πολλές περιπτώσεις έχουμε προσπάθεια εισαγωγής καινοτομιών**, όμως επικρατεί μια διάσταση απόψεων για τα αποτελέσματα των συγκεκριμένων πολιτικών που βασικό τους χαρακτηριστικό είναι η ενίσχυση του ιδιωτικού τομέα. Ταυτόχρονα όμως η αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κρίσης, η έλλειψη πόρων, θα οδηγήσει στη δραστηριοποίηση και άλλων φορέων όπως οι Δήμοι, με χαρακτηριστικό παράδειγμα το Δήμο Αθηναίων και το Δήμο Πειραιά. Θα πρέπει ωστόσο να σημειώσουμε ότι σχεδόν για όλους τους προνομιακούς πληροφορητές δεν έχουμε μια ριζική αλλαγή μοντέλου στο, τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται οι αστικές πολιτικές και εξελίσσονται οι πόλεις.
- Η κρίση, και ύφεση συνολικά, θα αναδιατάξει το πολιτικό σύστημα και **γενικότερα τον τρόπο με τον οποίο δρώντα υποκείμενα παρεμβαίνουν και διεκδικούν τον δικό τους χώρο στην πόλη**. Από τις συνεντεύξεις και την έρευνα γίνεται διακριτό ότι μια σειρά δρώντων υποκειμένων με συγκρουόμενα συμφέροντα και στόχους προσπαθούν να αρθρώσουν λόγο γύρω από την πόλη και να επηρεάσουν τις αστικές πολιτικές: Από το Δήμο μέχρι τις δομές αλληλεγγύης και τα κοινωνικά κινήματα, από τη Χρυσή Αυγή μέχρι και τα διάφορα επιχειρηματικά συμφέροντα, ΜΚΟ και ιδρύματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 19 ΑΞΟΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (ΣΧΕΔΙΑ, ΕΡΓΑ, ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ, ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ) (2008-2018) (ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

ΑΞΟΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ)
Πολιτικές ανασυγκρότησης-αναβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος, των κοινόχρηστων-κοινοφελών υποδομών και του κέντρου των πόλεων.	<ul style="list-style-type: none"> • Ανανέωση-Αναθεώρηση των Χρήσεων Γης σε Μητροπολιτικό και Περιφερειακό Επίπεδο (Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας) • Στρατηγικός Σχεδιασμός (ΣΟΑΠ Αθήνας-Πειραιά, ΟΧΕ) • Αναπλάσεις στους δημόσιους χώρους της πόλης (Τρίγωνο κ.α.) • Δημιουργία νέων μητροπολιτικών πόλων • Ανάκτηση Παράκτιου Μετώπου Αττικής • Δημιουργία νέων εργαλείων σχεδιασμού για την διευκόλυνση επενδύσεων (ΕΣΧΑΔΑ, ΕΣΧΑΣΕ, ΕΧΣ)
Πολιτικές ενίσχυσης του διεθνούς ρόλου των πόλεων.	<ul style="list-style-type: none"> • Δημιουργία χώρων υποδοχής νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων (Μητροπολιτικός Πόλος Ελληνικού-Αγ. Κοσμά). • Ανάπλαση ΟΛΠ
Πολιτικές αναδιάρθρωσης της οικονομικής βάσης των πόλεων και των περιφερειών τους, ανασυγκρότηση του παραγωγικού ιστού.	<ul style="list-style-type: none"> • Ενίσχυση των δυνατοτήτων της τοπικής κοινωνίας (Κέντρα Κοινότητας) • Ενίσχυση του Τουρισμού • Δημιουργία δομών προώθησης των ανταγωνιστικών χαρακτηριστικών της τοπικής οικονομίας και προσέλκυσης επενδύσεων (αποκρατικοποιήσεις-ιδιωτικοποιήσεις)
Πολιτικές ενίσχυσης και εκσυγχρονισμού των μεταφορικών υποδομών και δικτύων κινητικότητας.	<ul style="list-style-type: none"> • Αναβάθμιση των μεταφορικών υποδομών της πόλης (ΟΛΠ) • Προώθηση της βιώσιμης κινητικότητας (ΣΒΑΚ)
Πολιτικές ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής.	<ul style="list-style-type: none"> • Πολιτικές αντιμετώπισης του κοινωνικού διαχωρισμού και της οικονομικής κρίσης • Πολιτικές αντιμετώπισης της μεταναστευτικής κρίσης • Αναβάθμιση των κοινωνικών υποδομών της πόλης
Πολιτικές προστασίας του περιβάλλοντος και της περιαστικής γης.	<ul style="list-style-type: none"> • Προστασία και αναβάθμιση των ορεινών όγκων της πόλης (ΠΔ Υμηττού) • Πολιτικές αντιμετώπισης της Κλιματικής Αλλαγής (Στρατηγική Ανθεκτικότητας)
Πολιτικές ανάδειξης της πολιτισμικής κληρονομιάς και ενίσχυσης της πολιτισμικής ταυτότητας των πόλεων.	<ul style="list-style-type: none"> • Προστασία και ανάδειξη του ιστορικού ιστού της πόλης και της ταυτότητάς του. • Δημιουργία νέων χώρων πολιτισμού και ενίσχυση της πολιτισμικής βιομηχανίας (ΚΠΙΣΝ) • Ενίσχυση και προβολή της ταυτότητας της πόλης.
Πολιτικές εκσυγχρονισμού των συστημάτων διακυβέρνησης και χωρικού σχεδιασμού, ανασυγκρότηση και ενίσχυσης των δυνατοτήτων της δημόσιας διοίκησης.	<ul style="list-style-type: none"> • Εκσυγχρονισμού και ανασυγκρότηση των Δημοτικών δομών (Γραφείο Ανθεκτικότητας κ.α.) • Εκσυγχρονισμός και δημιουργία νέων δομών διακυβέρνησης για την διευκόλυνση επενδύσεων

6. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΥΦΕΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (2008-2018): ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟ:

6.1 ΚΡΙΣΗ, ΝΕΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΞΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Στις δύο προηγούμενες ενότητες αναλύσαμε τους τρόπους με τους οποίους η κρίση κλό-νισε τα πολιτικά συστήματα και επηρέασε την διαμόρφωση των πολιτικών στην Αθήνα και την Βαρκελώνη. Τι συμπεράσματα όμως μπορούμε να εξάγουμε από τις δύο περιπτώσεις; Ποια η σχέση πολιτικής και πολιτικών; Και πώς όποια καινοτομία σε επίπεδο πολιτικής διαμορφώνει ένα διαφορετικό πλαίσιο πολιτικών;

Για να δούμε όλα τα παραπάνω πρέπει αρχικά να δούμε (α) ποια είναι τα κοινά και οι διαφοροποιήσεις από τους πολιτικούς μετασχηματισμούς στις δύο περιπτώσεις (β) και πώς αυτές επηρεάζουν την χάραξη πολιτικής για τις πόλεις.

6.1.1 ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΔΙΠΟΛΑ

Η κρίση όπως είδαμε θα αναδιατάξει συνολικά την πολιτική σκηνή στην Ισπανία και την Ελλάδα και θα φέρει στο προσκήνιο νέα πολιτικά δίπολα. Στις ισχυρές παραδοσιακές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στην Αριστερά και τη Δεξιά θα έρθουν να προστεθούν νέες «χωρικές» διαφοροποιήσεις.

Στην Ελλάδα η οικονομική κρίση σε συνδυασμό με τις πολιτικές που πρόκρινε η ΕΕ θα κλονίσει συνολικά την πίστη μεγάλου μέρους της κοινωνίας προς τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς και την πορεία «σύγκλισης» της χώρας με την Ε.Ε. Έτσι ο πολιτικός λόγος γύρω από τα οικονομικά θέματα θα στραφεί γρήγορα σε ένα λόγο υπέρ ή κατά της Ε.Ε. Ο αντι-Ευρωπαϊκός λόγος ξεπερνούσε τις διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στην Αριστερά και τη Δεξιά και είχε διαφορετικές εκφάνσεις. Για τις δυνάμεις της Αριστεράς και ενός ισχυρού τμήματος του ΣΥΡΙΖΑ ήταν μια πατριωτική γραμμή, που σχετιζόταν με την εθνική υπερηφάνεια και την δυνατότητα συγκρότησης ενός διαφορετικού παραγωγικού μοντέλου για τη χώρα λιγότερο εξαρτημένο από την ΕΕ. Για την Δεξιά και Ακροδεξιά η ΕΕ ήταν επιπλέον ένας φορέας ενός εκσυγχρονισμού που έθετε σε κίνδυνο τις εθνικές ταυτότητες με την μετανάστευση να είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα. Στην Ισπανία το ζήτημα της Καταλανικής Κρίσης είναι υποστηρίζουμε μια αντίστοιχη περίπτωση, όπου μια παραδοσιακή διαχωριστική πολιτική γραμμή που σχετιζόταν με το ρόλο των αυτόνομων κοινοτήτων μέσα στη κρίση λαμβάνει χαρακτηριστικά συνολικής ρήξης. Η άνοδος του κινήματος της Καταλανικής Ανεξαρτησίας θα φέρει και εδώ αναδιάταξη των πολιτικών κομμάτων και ανασυγκρότηση των συμμαχιών, που δε στηριζόταν πλέον απαραίτητα στις σταθερές του παρελθόντος.

Πίσω βέβαια από όλες αυτές τις πολιτικές αλλαγές ήταν η οικονομική κρίση, η ανεργία, η βαθιά υποχώρηση αγοραστικής δύναμης των μεσαίων στρωμάτων που έβλεπαν τις οικονομικές τους προοπτικές να γκρεμίζονται υπό την πίεση της ύφεσης. Η κρίση και η ύφεση θα είναι η κινητήρια δύναμη για την ενίσχυση των παραπάνω πολιτικών αντιθέσεων ενώ ο «εχθρος» ήταν συνήθως ο φορέας επιβολής της λιτότητας. Στην Καταλονία, η κυβέρνηση της Ισπανίας θεωρήθηκε ότι εμποδίζει την οικονομική άνθηση της πιο ισχυρής οικονομικά περιφέρειας της χώρας. Παράλληλα η κυβέρνηση της Καταλονίας ήταν ο βασικός φορέας των πολιτικών λιτότητας στο επίπεδο της περιφέρειας. Στην Ελλάδα η αντίθεση θα είναι με την Ε.Ε φθάνοντας στα όρια της σύγκρουσης το καλοκαίρι του 2015. Στην πράξη όμως οι πολιτικές συγκρούσεις διαπερνούν όλες τις

κλίμακες: από το υπερεθνικό, το εθνικό και το τοπικό, και επηρεάζουν την πολιτική και τις πολιτικές με ένα διαφορετικό τρόπο. Την ίδια στιγμή και τα δρώντα πολιτικά υποκείμενα αναγκάζονται να λάβουν υπόψη αυτά τα πολλαπλά επίπεδα και κλίμακες στη διαδικασία χάραξης πολιτικής.

6.1.2 ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Η ταυτόχρονη άνοδος του ριζοσπαστισμού και του εθνικισμού θα είναι σύμφωνα με την διατριβή κεντρικό στοιχείο στην διαμόρφωση των πολιτικών σε μια εποχή δυναμικής επιστροφής της πολιτικής αντιπαράθεσης και ανασυγκρότησης των ταυτοτήτων στις δύο πόλεις. Τόσο στην Αθήνα όσο και στην Βαρκελώνη αυτό υποστηρίζουμε ότι θα φανεί με ένα τριπλό τρόπο: Την άνοδο του αριστερού ριζοσπαστισμού και των αριστερών πολιτικών σχηματισμών, την συγκρότηση μιας νέας δεξιάς και ακροδεξιάς, την προσπάθεια αναδιάταξης του πολιτικού «κέντρου». Αναλυτικότερα:

Α.Ριζοσπαστισμός και άνοδος της Αριστεράς: Η άνοδος του ΣΥΡΙΖΑ στην Ελλάδα και των *Podemos-Barcelona en Comú* θα είναι το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα ανόδου ενός αριστερού ριζοσπαστικού πολιτικού λόγου στη Νότια Ευρώπη και μια προσπάθεια διαμόρφωσης μια ατζέντας με περισσότερο κοινωνικό πρόσημο. Η αντινεοφιλελεύθερη ρητορική, η κριτική στις πολιτικές ελίτ και στη λιτότητα και η κατασκευή μιας νέας αφήγησης γύρω από την δημοκρατία και το «λαό» θα αποτελούν στοιχεία ενός πολιτικού λόγου και προγράμματος που έπαιξε σημαντικό ρόλο όλη την περίοδο που εξετάζουμε. Τόσο ο ΣΥΡΙΖΑ όσο και οι *Podemos* θα καταφέρουν να εκφράσουν το «φανταστικό» του κινήματος των πλατειών την περίοδο 2010-2011, οι πρώτοι θα είναι το μόνο κοινοβουλευτικό κόμμα στην Ελλάδα που ανοιχτά θα υποστηρίξει τα αιτήματα του κινήματος και οι δεύτεροι θα ξεπηδήσουν μέσα από αυτό.

Η διαδρομή αυτή δεν ήταν χωρίς δυσκολίες. Οι πολιτικές συγκρούσεις και οι συνθήκες της κρίσης θα δημιουργήσουν σημαντικά εμπόδια στην εφαρμογή ριζικά διαφορετικών πολιτικών σχεδίων. Ο ΣΥΡΙΖΑ θα έρθει στην εξουσία το 2015, θα αναγκαστεί πολύ σύντομα σε «συνθηκολόγηση» και θα εφαρμόσει ένα τρίτο πακέτο λιτότητας την περίοδο 2015-2018. Η κυβερνητική θητεία θα φέρει και ένα μετασχηματισμό στο ίδιο το κόμμα και θα το απομακρύνει από το ριζοσπαστισμό της περιόδου πριν το 2015. Οι *Podemos* πότε δε θα καταφέρουν να φτάσουν στο ίδιο επίπεδο και μετά το 2015 η δυναμική τους θα αρχίσει να υποχωρεί. Στην περίπτωση του *Barcelona en Comú* όπως είδαμε η υλοποίηση μιας διαφορετικής πολιτικής ατζέντας για την πόλη της Βαρκελώνης θα αντιμετωπίσει σημαντικά προβλήματα. **Όμως παρά τα εμπόδια, τις αδυναμίες και τις υποχωρήσεις, οι συγκεκριμένες πολιτικές δυνάμεις θα καταφέρουν να σταθεροποιήσουν τη θέση τους στη πολιτική σκηνή των δύο χωρών.**

Ο ΣΥΡΙΖΑ παρά την ήττα στις εκλογές του 2019 θα εγκαθιδρυθεί σαν ο δεύτερος εναλλακτικός κυβερνητικός πόλος στη χώρα, προσπαθώντας πλέον να παίξει μια περισσότερα κεντρο-αριστερή ατζέντα. Οι *Podemos* μετά τις εκλογές του 2019 θα είναι εταίροι σε έναν κυβερνητικό συνασπισμό μαζί με το PSOE. Ενώ το *Barcelona en Comú* και η *Ada Colau* θα συνεχίσουν να διατηρούν τον έλεγχο της πόλης παρά την ήττα τους το 2019.

Η ισχυροποίηση όμως κομμάτων όπως ο ΣΥΡΙΖΑ εκτιμούμε ότι προέρχεται και από την υιοθέτηση ενός ιδιαίτερου ριζοσπαστικού πατριωτικού λόγου. Η σύγκρουση με τις ελίτ της ΕΕ ήταν ταυτόχρονα μια ιδιαίτερη μάχη «ανεξαρτησίας» και εθνικής υπερηφάνειας. Στην περίπτωση του κινήματος της Καταλανικής Ανεξαρτησίας οι *Podemos* και το *Barcelona en Comú* δε θα υιοθετήσουν μια αντίστοιχη λογική και το πολιτικό κενό ενός ριζοσπαστικού πατριωτικού-εθνικιστικού λόγου θα τον καλύψουν κόμματα όπως το ERC και σε μικρότερο βαθμό το CUP. Η σημασία του θα είναι κομβική στη συγκρότηση νέων ηγεμονικών πολιτικών προτάσεων τόσο σε τοπικό όσο και περιφερειακό επίπεδο. Στην περίπτωση της Βαρκελώνης αυτό θα είναι χαρακτηριστικό με το ERC, όπου το αριστερό αυτονομιστικό κόμμα θα διπλασιάζει τα ποσοστά του την περίοδο 2015-2019.

Β. Δεξιά και Ακροδεξιά: Η άλλη πτυχή της κρίσης θα είναι η άνοδος μια νέας δεξιάς και σε πολλές περιπτώσεις ακροδεξιάς ατζέντας με την ταυτόχρονη άνοδο του εθνικισμού. Οι ρίζες του συγκεκριμένου φαινομένου εμφανίζονται από τα μέσα της δεκαετίας του 2000, και συνδέεται με την ρητορική ενάντια στην πολυπολιτισμικότητα, την μετανάστευση κ.α. Ήταν η αντίδραση των «χαμένων» της παγκοσμιοποίησης (Kriesi 2008) που έφερε νέους πολιτικούς διαχωρισμούς και συγκρότησε μια νέα συντηρητική πολιτική αφήγηση.

Η αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων και της φτώχειας μετά το 2006 θα συνδυαστεί τόσο στην Αθήνα όσο και στη Βαρκελώνη με μια σημαντική αύξηση των μεταναστευτικών ροών. Ο φόβος του ανταγωνισμού γύρω από την απασχόληση, η ανεργία, το αίσημα ανασφάλειας και η ξενοφοβία θα ενισχύσουν το συντηρητισμό και την άνοδο της ακροδεξιάς.

Στην Αθήνα οι πρώτες αντιμεταναστευτικές συγκεντρώσεις θα αρχίσουν στις υποβαθμισμένες περιοχές του κέντρου ήδη από το 2008. Στην Καταλονία οι πολιτικές ένταξης των μεταναστών του *tripartite* θα οδηγήσουν σε σημαντικές αντιδράσεις (Manolo Garcia 2017). Οι νέες τάσεις θα εκφραστούν με την σημαντική άνοδο της ακροδεξιάς. Στην Καταλονία η ακροδεξιά *Plataforma per Catalunya* του Josep Anglada θα φτάσει το 2010 σε ποσοστό 2.40%, πολύ κοντά στο να εκλέξει αντιπροσώπους στο Καταλανικό Κοινοβούλιο. Το 2019 θα ενταχθεί στο *Vox* που θα αναδειχθεί στον βασικό ακροδεξιά πολιτικό φορέα σε πανεθνικό επίπεδο. Στην Αθήνα η Χρυσή Αυγή, ένα περιθωριακό νέο ναζιστικό κόμμα που στις εκλογές του 2009 είχε ποσοστό 0.29%, θα φτάσει 6.97% το 2012 και θα αναδειχθεί τρίτο κόμμα το 2015 με ποσοστό 6.99%. Ακόμα πιο σημαντικές ήταν οι επιδόσεις του σε τοπικό επίπεδο στην Αθήνα και την Αττική.

Όμως γενικότερα η ενίσχυση του συντηρητισμού και του εθνικισμού θα επηρεάσουν και πιο μετριοπαθή κόμματα. Η Νέα Δημοκρατία μετά την εκλογική ήττα του 2015 θα συγκροτήσει ένα φιλελεύθερο προφίλ με στοιχεία όμως ενός συντηρητικού λόγου επικοινωνώντας σημαντικά με ακροατήρια και ψηφοφόρους της ακροδεξιάς. Στην Καταλονία του *CiU* θα ριζοσπαστικοποιηθεί επίσης και από μια ήπια υποστήριξη της ανεξαρτησίας θα γίνει ένας από τους βασικούς πολιτικούς φορείς ενός πλάνου ανεξαρτησίας.

Γ. Ένα «ανίσχυρο» κέντρο. Η πολιτική ένταση και η δυσχερής οικονομική κατάσταση με τις σημαντικές κοινωνικές επιπτώσεις δε βοήθησαν γενικότερα πιο κεντρώες και μετριοπαθείς λύσεις. Αν και στις δύο περιπτώσεις που εξετάσαμε η αποτοίχιση από τα παραδοσιακά κόμματα θα συγκροτήσει ένα εν δυνάμει κεντρώο πόλο που δεν ήθελε να ταυτίζεται με τα «παλιά» δίπολα της Αριστεράς-Δεξιάς, η επιτυχίες του θα είναι περιορισμένες. Στην Ελλάδα το ΠΟΤΑΜΙ παρά την δυναμική εμφάνιση στις εκλογές του 2015 θα εξαφανιστεί μέσα στην επόμενη τετραετία και δε θα κατέβει καν στις εκλογές του 2019. Οι *Ciudadanos* θα έχουν επίσης μια πορεία πτώσης, αναγκαζόμενοι να τοποθετούνται όλο και πιο δεξιά στο πολιτικό φάσμα στην προσπάθεια να κερδίσουν πολιτικά ακροατήρια.

Το ΠΑΣΟΚ στην Ελλάδα σε αντίθεση με το PSOE δε θα καταφέρει να επανακάμψει και στο χώρο της κεντρο-αριστερας θα κυριαρχεί πλέον ο ΣΥΡΙΖΑ.

6.1.3 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Η ανασυγκρότηση του πολιτικού συστήματος θα είναι ένα δείγμα του γενικότερου μετασχηματισμού των πολιτικών ταυτοτήτων και αφηγήσεων που θα επηρεάσουν τις αστικές πολιτικές. Δε θα είναι όμως το μοναδικό. Από την έρευνα είναι διακριτό ότι η κρίση θα ενεργοποιήσει μια σειρά τοπικών δρώντων υποκειμένων: Κινήσεις πολιτών, κοινωνικά κινήματα, οργανώσεις εργαζομένων, οργανώσεις εργοδοτών-επιμελητήρια, επιχειρήσεις, Δήμαρχοι και ακτιβιστές θα είναι κάποια από τα δρώντα υποκείμενα που μαζί με τους παλιούς και νέους κομματικούς μετασχηματισμούς θα παίξουν σημαντικό ρόλο στη χάραξη των πολιτικών. Οι πολιτικές προωθούνται από αυτές τις «αστικές συμμαχίες» [urban coalitions], δανειζόμενοι τον όρο των Logan και Molotch (2007), που προωθούν συγκεκριμένες ατζέντες:

- Η άνοδος του ριζοσπαστισμού και της αριστεράς θα φέρει στο προσκήνιο και μια αντι-νεοφιλελεύθερη ατζέντα που εναντιωνόταν τις πολιτικές λιτότητας, και επιδίωκε την επιστροφή σε ένα μοντέλο κράτους πρόνοιας. Οι συγκεκριμένες πολιτικές λύσεις θα συνοδευτούν και από «εθνικές» αφηγήσεις αποδέσμευσης και ανεξαρτησίας από θεσμούς που προωθούν την λιτότητα. Ταυτόχρονα θα προσπαθήσουν να ενισχύσουν και να επαναφέρουν ένα κοινωνικό πρόσημο στις πολιτικές, με την ενίσχυση του κράτους πρόνοιας και την επικέντρωση σε πολιτικές ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής.
- Η συντηρητική και ακροδεξιά στροφή θα έχει στο κέντρο της μια πολιτική στηριζόμενη στον τοπικισμό και την ασφάλεια. Η αντι-μεταναστευτική κατεύθυνση είναι στο κέντρο των συγκεκριμένων πολιτικών, ενώ θα εμπεριέχεται και μια ιδιαίτερη μορφή «αλληλεγγύης» που στηρίζεται στον αποκλεισμό των «ξένων».
- Τέλος έχουμε την προώθηση των ίδιων των πολιτικών λιτότητας και αναδιάρθρωσης, όπου για ένα σημαντικό τμήμα της κοινωνίας και κυρίως των ελίτ αποτελούσε μια «εκσυγχρονιστική» τομή. Οι ιδιωτικοποιήσεις, ο περιορισμός των δαπανών και ο εκσυγχρονισμός της δημόσιας διοίκησης ήταν ένα μοντέλο πολιτικών που έβλεπε τις δυνάμεις της αγοράς σαν μια δύναμη καινοτομίας.

Βασικό συμπέρασμα όλης της περιόδου που εξετάσαμε είναι ότι η παραγωγή «καινοτομίας» στο επίπεδο της πολιτικής θα φέρει με τη σειρά της σημαντικές αλλαγές και μετασχηματισμούς στο επίπεδο των πολιτικών. Αυτή η σχέση πολιτικής και πολιτικών αποτυπώνεται στο παρακάτω διάγραμμα.

Οι συγκεκριμένες αφηγήσεις όμως θα αναμορφωθούν μέσα από τις πολιτικές συγκρούσεις της περιόδου, και η τελική εικόνα των πολιτικών δε θα είναι τόσο ξεκάθαρη. Η κρίση και η λιτότητα θα είναι στο κέντρο του πολιτικού διαλόγου και των πολιτικών στην Αθήνα και την Βαρκελώνη.

6.2 ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥΣ ΣΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (2008-2018)

Η παρουσίαση των πολιτικών μετασχηματισμών μας φέρνει με τη σειρά της στις ίδιες τις αστικές πολιτικές. Αυτό που παρατηρείτε από την έρευνα είναι ότι οι αλλαγές στο επίπεδο της πολιτικής θα οδηγήσουν σε ένα βαθμό καινοτομίας σε επίπεδο πολιτικών, με την κρίση να είναι καταλύτης και αφορμή για την επιβολή και την υιοθέτηση αλλαγών.

6.2.1 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (2008-2018)

Τι συμπεράσματα μπορούμε να βγάλουμε από την αξιολόγηση των πολιτικών που εφαρμόστηκαν στην Αθήνα και την Βαρκελώνη την περίοδο εστίασης της έρευνας πεδίου; Ποιες ήταν οι βασικές πολιτικές κατευθύνσεις; Τι αλλάζει από την προηγούμενη περίοδο ανάπτυξης των πόλεων;

Στα προηγούμενα κεφάλαια παρουσιάσαμε με αναλυτικό τρόπο τις πολιτικές στις δύο πόλεις. Συνολικά η διατριβή μελέτησε και αξιολόγησε πάνω από 100 πολιτικές (δράσεις, έργα, θεσμικές τομές, σχέδια κ.α.) στις δύο πόλεις την περίοδο 2008-2018. Μια πρώτη συγκριτική προσέγγιση αναδεικνύει τους βασικούς άξονες πολιτικής στις οποίες επικεντρώθηκαν οι πόλεις:

Αθήνα: Από τις δράσεις που εξετάστηκαν το μεγαλύτερο ποσοστό (38%) αφορούσε πολιτικές ανασυγκρότησης του αστικού περιβάλλοντος (Α1) ενώ αντίστοιχα σημαντικές ήταν και οι περιπτώσεις που σχετιζόταν με τον εκσυγχρονισμό της δημόσιας διοίκησης (Α8) με ποσοστό 34%. Ενοποιητικό στοιχείο στους δύο αυτούς άξονες πολιτικής είναι η προσπάθεια προσέλκυσης επενδύσεων και ιδιωτικοποιήσεων, χαρακτηριστικό των Αστικών Πολιτικών στην Αθήνα την περίοδο 2008-2018. Η Χωροταξική και Πολεοδομική Μεταρρύθμιση, η εισαγωγή νέων εργαλείων χωρικού σχεδιασμού, η δημιουργία φορέων όπως το ΤΑΙΠΕΔ κ.α. έχουν στον πυρήνα της τη λογική ενίσχυσης της ευελιξίας με στόχο την προσέλκυση επενδύσεων.

Βαρκελώνη: Στην Βαρκελώνη επίσης έχουμε ένα μεγάλο αριθμό πολιτικών που στοχεύει στην ανασυγκρότηση του αστικού περιβάλλοντος (26%), αυτό θα συμπληρωθεί με ένα μεγάλο ποσοστό πολιτικών ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής (24%). Οι πολιτικές γύρω από την κατοικία θα βρίσκεται στο κέντρο των προσπαθειών όλων των διοικήσεων. Παράλληλα η οικονομική βάση της πόλης θα βρεθεί στο επίκεντρο σειράς πολιτικών που στόχο είχαν την προσέλκυση επενδύσεων και εταιρειών σε τομείς αιχμής. Σε αυτή την προσπάθεια θα στραφούν και οι πολιτικές ενίσχυσης του διεθνούς ρόλου της Βαρκελώνης με δράσεις όπως το Smart City Expo και το World Mobile Congress.

Πώς όμως αξιολογούνται οι πολιτικές; Με βάση τα κριτήρια αξιολόγησης δε παρουσιάζονται σημαντικές τομές από την προηγούμενη περίοδο. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το κριτήριο της Ανατροφοδότησης δεν έχει ληφθεί υπόψη καθώς δε μπορεί να γίνει εύκολα ex-post αξιολόγηση πολιτικών που ακόμη βρίσκονται εν εξελίξει.

(Κ1) Συνάφεια: Το κριτήριο της *Συνάφειας* συνεχίζει παίρνει υψηλή βαθμολογία και στις δύο περιπτώσεις. Οι προτάσεις πολιτικής αναγνωρίζουν σε μεγάλο βαθμό τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι πόλεις και οι λύσεις στις περισσότερες περιπτώσεις βασίζονται στα διεθνή πρότυπα της περιόδου. Βέβαια η βαθμολογία είναι υποκειμενική και υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις σχετικά με τις λύσεις που προτάθηκαν την περίοδο που εξέταζε η διατριβή.

(Κ2) Διαβούλευση: Η κρίση και οι πολιτικές συγκρούσεις της περιόδου επηρέασαν το βαθμό επίτευξης συναινέσεων τόσο στην Αθήνα όσο και στην Βαρκελώνη. Παρόλα

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13 ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΞΟΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΘΗΝΑ-ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (2008-2018)
ΑΘΗΝΑ

ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ

A1. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ-ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗΣ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΩΝ-ΚΟΙΝΩΦΕΛΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.

A2. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΡΟΛΟΥ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.

A3. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΤΟΥΣ, ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ.

A4. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.

A5. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΧΗΣ.

A6. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΗΣ ΓΗΣ.

A7. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.

A8. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ, ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΩΝ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ.

αυτά η κατάσταση παραμένει πολύ χειρότερη στην Αθήνα και το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής περιορίσαν τις δυνατότητες κοινωνικής διαβούλευσης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στο πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων δεν υπήρχε καν η δυνατότητα. Αντίθετα βλέπουμε μια τομή σε θέματα εμπλοκής πολιτών σε τοπικό επίπεδο με πολλές δράσεις των Δήμων να συμπεριλαμβάνουν συμμετοχικές διαδικασίες.

Στην Βαρκελώνη οι συμμετοχικές διαδικασίες θα βρουν μια νέα «άνθηση» ιδιαίτερα την περίοδο διακυβέρνηση του BeC με την εισαγωγή νέων εργαλείων συμμετοχής (Ανοιχτός Προϋπολογισμός κ.α.).

(Κ3) Διοικητική Επάρκεια: Στην Αθήνα η κρίση και οι μεταρρυθμίσεις θα φέρουν μια μικρή ενίσχυση της διοικητικής επάρκειας σε ορισμένους τομείς (ιδιαίτερα σε όσους σχετίζονται με το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων), όμως η γενική εικόνα παραμένει προβληματική. Ιδιαίτερα σε θέματα χωρικού σχεδιασμού και αναπλάσεων οι θεσμικοί αστικής διακυβέρνησης βρίσκονται σε χειρότερη κατάσταση από την περίοδο πριν την κρίση. Η κατάργηση του ΟΡΣΑ και της ΕΑΧΑ Α.Ε. θα είναι ένα σημαντικό κενό που δε θα καλυφθεί από τις νέες πρωτοβουλίες. Συνολικά η κρίση θα αποδυναμώσει όλους τους δημόσιους οργανισμούς.

Στην Βαρκελώνη αν και δεν υπάρχουν σημαντικές αλλαγές η επάρκεια της διοίκησης θα επηρεαστεί περισσότερο από τις αλλαγές στην πολιτική ηγεσία του Δήμου. Μια νέα «γενιά» συμβούλων θα αντικαταστήσει τους προηγούμενους και θα οδηγήσει σε μια περίοδο «προσαρμογής» αλλά και καθυστερήσεων.

(Κ4) Πολιτική νομιμοποίηση: Η έλλειψη πολιτικής ηγεσίας ικανή να εξασφαλίσει τις απαραίτητες συναινέσεις είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό τόσο στην Αθήνα όσο και στην Βαρκελώνη. Η «αυτονόμηση» των τοπικών δρώντων υποκειμένων θα οδηγήσει σε μια νέα περίοδο τα αποτελέσματα της οποίας θα κριθούν στο μέλλον. Τομεακά βλέπουμε ότι εξασφαλίζονται οι αναγκαίες συναινέσεις (σε θέματα Κατοικίας στην Βαρκελώνη, στα ζητήματα των ιδιωτικοποιήσεων στην Ελληνική περίπτωση) γεγονός που καθορίζει και τα αποτελέσματα των πολιτικών.

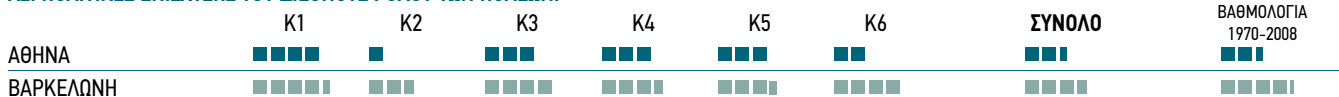
(Κ5) Αποδοτικότητα: Η ενεργοποίηση των απαραίτητων πόρων για την επιτυχία των πολιτικών παραμένει στα ίδια επίπεδα στην Βαρκελώνη και την Αθήνα. Στη δεύτερη περίπτωση ο ρόλος του ιδιωτικού τομέα έρχεται να καλύψει το κενό αποδοτικότητας

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 14 ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΞΟΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΘΗΝΑ-ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ (2008-2018)

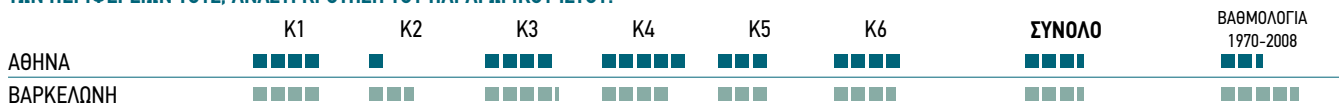
A1. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ-ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗΣ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΩΝ-ΚΟΙΝΩΦΕΛΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.

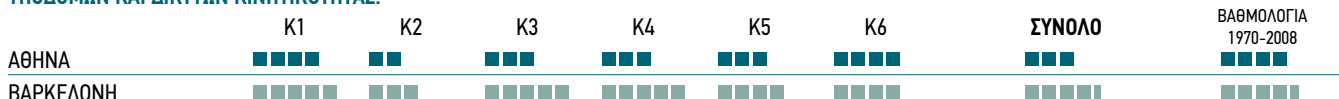
A2. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΡΟΛΟΥ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.

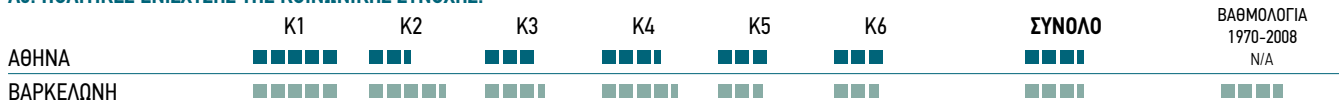
A3. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΤΟΥΣ, ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ.

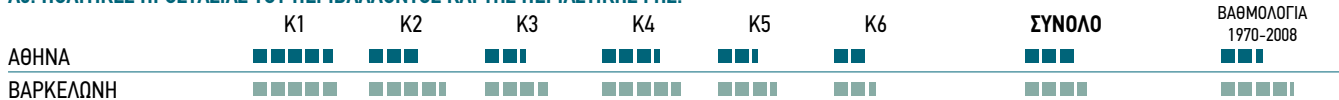
A4. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.

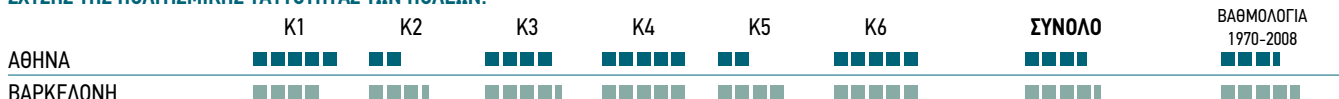
A5. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΧΗΣ.

A6. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΗΣ ΓΗΣ.

A7. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.

A8. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ, ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΩΝ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ.

- K1** ΣΥΝΑΦΕΙΑ
- K2** ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ
- K3** ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΑΡΚΕΙΑ
- K4** ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ
- K5** ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑ
- K6** ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
- K7** ΑΝΑΤΡΟΦΟΔΟΤΗΣΗ

της δημόσιας διοίκησης. Αυτό γίνεται μέσω του προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων αλλά κυρίως μέσα από ένα ευρύτατο πρόγραμμα δωρεών σε πολλαπλά επίπεδα.

(Κ6) Αποτελεσματικότητα: Η χαμηλή αποτελεσματικότητα των Πολιτικών θα είναι ίσως το καινούργιο στοιχείο της περιόδου της κρίσης. Η έλλειψη αναγκαίων πόρων και χρηματοδοτήσεων καθώς και η πολιτική αστάθεια δεν θα ευνοήσουν την επιτυχία των πολιτικών. Όμως υπάρχουν και άλλοι παράγοντες: Η έννοια του χρόνου είναι σημαντική για τη αξιολόγηση πολιτικών σε τομείς όπως η κατοικία. Η ίδιας οι επιλογές είναι επίσης στοιχείο που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη: Είναι για παράδειγμα η επιλογή ιδιωτικοποιήσεων η βέλτιστη επιλογή στην προσπάθεια αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας; Τα συγκεκριμένα ερωτήματα θα μας απασχολήσουν και στη συνέχεια¹⁶⁷.

167. Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β παραθέτουμε μια αναλυτική αξιολόγηση πολιτικών και δράσεων στις δύο πόλεις.

6.2.2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΣΑΝ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ.

Στην συνέχεια προσεγγίζουμε συγκριτικά τις πολιτικές στις δύο περιπτώσεις που εξετάστηκαν βάσει των παρακάτω επιπέδων:

- Το υπερεθνικό όπου καθορίζεται από την οικονομική κρίση και τις σχέσεις με υπερεθνικούς οργανισμούς όπως η ΕΕ, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο ευρύτεροι οικονομικοί μετασχηματισμοί μεταφέρονται σε τοπικό επίπεδο.
- Το εγχώριο επίπεδο (εθνικό, περιφερειακό, τοπικό) όπου είναι το κατεξοχήν πλαίσιο διαμόρφωσης των πολιτικών, των θεσμικών καινοτομιών και των νέων νομοθετικών πλαισίων.
- Τις ιδιαίτερες πτυχές σχετικά με το ρόλο των διάφορων τοπικών δρώντων πολιτικών υποκειμένων που με τη σειρά τους επηρεάζουν την κατεύθυνση των πολιτικών.

Στόχος είναι να ανιχνεύσουμε τους τρόπους με τους οποίους επηρεάστηκε η χάραξη και η εξέλιξη των πολιτικών.

6.2.2.1 ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ: ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ, Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΕΣ ΠΙΕΣΕΙΣ

Η διεθνής οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της σε τοπικό επίπεδο θα είναι κομβικός παράγοντας στη διαμόρφωση των πολιτικών και στις δύο περιπτώσεις. Βέβαια οι επιπτώσεις της ύφεσης στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη θα εμφανιστούν με διαφορετική ένταση και άλλα χαρακτηριστικά. Η Βαρκελώνη θα είναι πολύ πιο ανθεκτική στους οικονομικούς μετασχηματισμούς που θα φέρει η κρίση, με την οικονομία της να ανακάμψει ταχύτερα σε σχέση με την Καταλονία και την υπόλοιπη Ισπανία, και τις επιπτώσεις της ύφεσης να είναι γενικότερα πιο ήπιες. Η Αθήνα αντίθετα, θα αντιμετωπίσει μια γενικευμένη και μακράς διάρκειας ύφεση, με έντονα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που εντοπίζονται μέχρι και σήμερα.

Η κρίση στη Βαρκελώνη θα εμφανιστεί μέσα από την σημαντική αύξηση της ανεργίας, της φτώχειας και των κοινωνικών ανισοτήτων. Πτυχή αυτών των επιπτώσεων θα είναι και η κρίση στην πρόσβαση στην κατοικία που θα ακολουθήσει την Φούσκα Ακινήτων του 2007, με την χρηματιστικοποίηση της αγοράς κατοικίας να είναι κεντρικό χαρακτηριστικό¹⁶⁸. Η αδυναμία αποπληρωμής των δανείων λόγω της πτώσης των εισοδημάτων και η ευελιξία του Τραπεζικού Συστήματος στην Ισπανία θα επιτρέψει στις τράπεζες να προχωρήσουν σε χιλιάδες εξώσεις. Μόνο το 2018 στην Ισπανία θα πραγματοποιηθούν 59.671 εξώσεις από τις οποίες οι 8.877 θα είναι στην Καταλονία. Στην Ελλάδα και την Αθήνα, οι συνθήκες θα είναι διαφορετικές λόγω της ύπαρξης θεσμικών εργαλείων που έδιναν ένα βαθμό προστασίας και κυρίως τον σχετικά χαμηλό βαθμό χρήσης τραπεζικού δανεισμού για την αγορά νέας κατοικίας¹⁶⁹. Από τη σύγκριση των δύο πόλεων γίνεται διακριτό ότι ο βαθμός χρηματιστικοποίησης της αγοράς κατοικίας έχει σημαντικές επιπτώσεις συνολικά στην αγορά κατοικίας. Ή, διαφορετικά, η μεγαλύτερη εξάρτηση από τις αγορές δανείων στερεί τα νοικοκυριά από ένα πλαίσιο προστασίας. Αυτή είναι μια από τις βασικές διαφορές ανάμεσα στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη.

Εντούτοις, το πιο ενδιαφέρον στοιχείο σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο **διεθνή χρηματιστηριακά κεφάλαια, νέες τεχνολογίες και τάσεις στον τουρισμό** (sharing economy) επηρεάζουν και ασκούν πιέσεις στις κτηματαγορές σε τοπικό επίπεδο. Για πόλεις που αποτελούν προορισμούς, όπως η Βαρκελώνη -και λιγότερο η Αθήνα-, οι πιέσεις αυτές είναι ακόμα μεγαλύτερες. Έτσι παρατηρείται το φαινόμενο παράγοντες και τάσεις που δύσκολα πλέον μπορούν να ελεγχθούν και να ρυθμιστούν σε τοπικά και

168. Τα νοικοκυριά που αγόρασαν το σπίτι τους μέσω δανεισμού, από 12% το 1991 θα φτάσουν στο 22% το 2011.

169. Στην Ελλάδα το ποσοστό αυτό ήταν στο 15% το 2009, ένα από τα χαμηλότερα σε όλη την Ευρώπη, σε αντίθεση με το 32% στην Ισπανία.

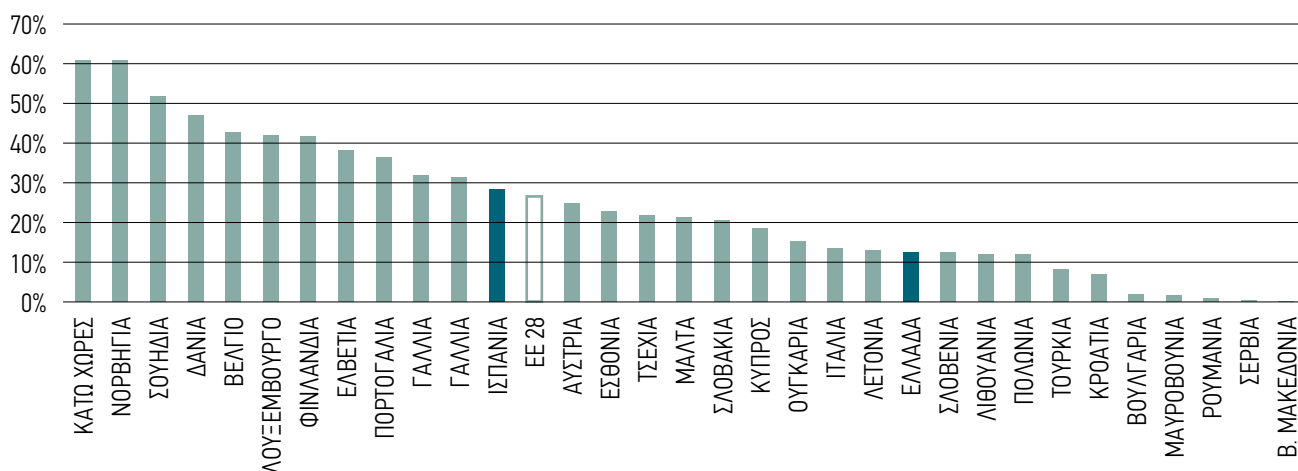
ΠΙΝΑΚΑΣ 20 ΑΤΤΙΚΗ-ΚΑΤΑΛΟΝΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΑΕΠ (2008-2018)[2008=100]

(ΠΗΓΗ: ΕΛΣΤΑΤ, IDESCAT, ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ΙΣΠΑΝΙΑ	100%	96%	97%	96%	93%	92%	93%	97%	100%	105%	108%
ΚΑΤΑΛΟΝΙΑ	100%	96%	97%	97%	94%	93%	95%	99%	104%	108%	112%
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ	100%	95%	96%	100%	100%	101%	101%	102%	105%	110%	
ΕΛΛΑΔΑ	100%	98%	93%	86%	79%	75%	74%	73%	73%	74%	76%
ΑΤΤΙΚΗ	100%	99%	95%	87%	79%	75%	74%	72%	72%	73%	

ΠΙΝΑΚΑΣ 21 ΕΛΛΑΔΑ-ΙΣΠΑΝΙΑ ΒΑΘΜΟΣ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

(ΠΗΓΗ: EUROSTAT, ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

εθνικά πλαίσια, να καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις τοπικές κτηματαγορές. Αυτό αποτελεί ένα νέο, κοινό φαινόμενο ανάμεσα στις δύο πόλεις.

Εδώ, η περίπτωση της Βαρκελώνης είναι ενδεικτική: Η χρήση πλατφορμών όπως αυτή του Airbnb θα φέρει ραγδαία ανάπτυξη στα τουριστικά καταλύματα, εις βάρος των χρήσεων κατοικίας, με αποτέλεσμα τη σημαντική αύξηση των τιμών. Παράλληλα, η τοπική αγορά θα αποτελέσει ελκυστικό προορισμό για επενδύσεις στην κτηματαγορά. Έτσι, το πρόβλημα ελέγχου της αγοράς κατοικίας στην πόλη, αρχίζει να συνδέεται όλο και περισσότερο με τη ρύθμιση μιας διεθνοποιημένης αγοράς. Αυτή η διαπίστωση αλλάζει και τον τρόπο χάραξης πολιτικών. Το βασικό πρόβλημα, θα παρατηρήσει ο David Bravo, θα είναι:

«πως να αναμετρηθούμε με ένα τόσο μεγάλο θέμα, ένα παγκόσμιο πρόβλημα που ενισχύεται όλο και περισσότερο από τις νέες τεχνολογίες, όπως το Airbnb, από τη σκοπιά της τοπικής κυβέρνησης. Εδώ έχουμε δει πως μια αφηρημένη έννοια όπως η παγκοσμιοποίηση παίρνει υλική μορφή στο τοπικό επίπεδο.» (Bravo 2018).

Πέρα από τις επιπτώσεις κομβικές θα είναι αλλαγές όσο αφορά το ρόλο που θα παίξουν υπερεθνικοί οργανισμοί, όπως η ΕΕ στην επιβολή πολιτικών λιτότητας. Οι διαφοροποιήσεις όμως ανάμεσα στην Αθήνα και την Βαρκελώνη είναι και εδώ σημαντικές. Αρχικά πρέπει να επισημάνουμε πως, μέσω των συνεντεύξεων στις δύο πόλεις, παρουσιάζονται διαφορετικές εκτιμήσεις για τους υπερεθνικούς παράγοντες που επηρεάζουν τις αστικές πολιτικές σε τοπικό επίπεδο. Στην περίπτωση της Βαρκελώνης τα προβλήματα της ύφεσης εντοπίζονται από τους προνομιακούς πληροφορητές σε πρώτο βαθμό στις πολιτικές

λιτότητας της Ισπανικής και της Καταλανικής κυβέρνησης και δευτερεύοντος στη χρηματιστικοποίηση, την τουριστική έκρηξη και τη φούσκα ακινήτων. Αντίθετα, στην Αθήνα, τα μνημόνια και οι πολιτικές της ΕΕ έχουν έναν πολύ πιο κεντρικό ρόλο. Έτσι, αυτό που ορίσαμε στην έρευνα ως υπερεθνική πίεση και εξάρτηση την περίοδο της ύφεσης δε σχετίζεται στην περίπτωση της Βαρκελώνης τόσο με την ΕΕ και το ρόλο. Αντίθετα, στην περίπτωση της Αθήνας υπάρχει μια πιο θεσμική διάσταση, η οποία αφορά στις σχέσεις της ελληνικής κυβέρνησης με την Ε.Ε και το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής.

Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είτε ως μηχανισμού επιβολής πολιτικών λιτότητας είτε ως μηχανισμού προώθησης διαρθρωτικών αλλαγών, θα είναι κυρίαρχος στις τοποθετήσεις των προνομιικών πληροφορητών στην περίπτωση της Αθήνας. Αυτό δεν είναι περιέργο, καθώς οι πολιτικές καθορίζονται για μια μεγάλη περίοδο, από το 2011-2018, μέσα από το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής των ελληνικών κυβερνήσεων και της Ε.Ε. Αντίθετα, στην περίπτωση της Βαρκελώνης οι αναφορές θα είναι ελάχιστες. Εκεί, και γενικότερα στην περίπτωση της Ισπανίας, αν και υπάρχουν κοινά χαρακτηριστικά, οι πολιτικές λιτότητας θα συνδεθούν περισσότερο με την πολιτική των εθνικών κυβερνήσεων και της Καταλανικής κυβέρνησης σε περιφερειακό επίπεδο. Αυτό βέβαια δεν αναιρεί τον σημαντικό ρόλο της Ε.Ε στη χάραξη των γενικών κατευθύνσεων και το γεγονός ότι και στις δύο περιπτώσεις παρουσιάζονται σημαντικές τάσεις συγκεντρωτισμού στη χάραξη πολιτικών, γεγονός που θα οδηγήσει, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Καταλονίας, σε γενικευμένη πολιτική και συνταγματική κρίση.

Η περίπτωση της Ελλάδας και του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής της ελληνικής κυβέρνησης παραμένει χαρακτηριστική, και θα αναδείξει τον κομβικό ρόλο των υπερεθνικών οργανισμών την περίοδο που εξετάζουμε. Ο βασικός κορμός και επιλογές του προγράμματος αποφασίστηκαν και τέθηκαν σε διαπραγμάτευση σε υπερεθνικό επίπεδο, ενώ η υλοποίησή τους βρισκόταν υπό την εποπτεία θεσμών όπως η ΕΕ, η ΕΚΤ και το ΔΝΤ για όλη την περίοδο από το 2010 μέχρι και το 2018. Αν και, όπως αναδείχθηκε από την έρευνα, ο ρόλος των τοπικών ομάδων συμφερόντων και δρώντων υποκειμένων ήταν σημαντικός στη τελική διαμόρφωση των πολιτικών, αυτό δεν αλλάζει το γεγονός ότι οι κύριες κατευθύνσεις και στρατηγικές, όπως για παράδειγμα η ανάγκη αποκρατικοποιήσεων και αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας (Γιαννακούρου 2019), έρχονταν κατευθείαν από τους θεσμούς.

Αυτό είναι, υποστηρίζουμε, ένα νέο χαρακτηριστικό στις σχέσεις μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων διακυβέρνησης εντός Ευρωπαϊκής Ένωσης και στον τρόπο με τον οποίο μεταφέρονται οι πολιτικές, συγκροτώντας ένα ασφυκτικό και ιεραρχικό πλαίσιο. **Στο επίπεδο των αστικών πολιτικών αυτό σήμαινε στην πράξη μια άτυπη μεταφορά αρμοδιοτήτων στην υπερεθνική κλίμακα και την παράκαμψη των τοπικών και εθνικών διοικήσεων σε μια σειρά θεμάτων.** Αυτό γίνεται διακριτό σε μια σειρά περιπτώσεων. Το ΥΠ.ΕΝ, που παραδοσιακά είχε την αρμοδιότητα σε θέματα χάραξης στρατηγικής σε Μητροπολιτικό επίπεδο, παρακάμπτεται ή ο ρόλος του περιορίζεται (Κλαμπασέα 2018; Καλτσά 2019; Πολύζος 2019; Ζήφου 2018). Ταυτόχρονα, το Υπ. Οικονομικών, που έχει μια πιο άμεση σχέση με το πρόγραμμα των μνημονίων, αναλαμβάνει νέες αρμοδιότητες και έχει τον κεντρικό ρόλο στην αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας (Γιαννακούρου 2019; ΤΑΙΠΕΔ 2019). Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης είναι επίσης μικρός, ιδιαίτερα σε θέματα που σχετίζονται με τις μεγάλες επενδύσεις και το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων. Επί της ουσίας, μέσω των πολιτικών που προωθήθηκαν από την Ε.Ε. θα λάβει χώρα, τρόπον τινά, ένα «θεσμικό κλείδωμα» κάποιων πολιτικών, πέραν των οποίων δεν υπήρχε δυνατότητα διαπραγμάτευσης. Η εμπειρία του ΣΥΡΙΖΑ και η αποτυχημένη προσπάθεια προώθησης μιας πολιτικής αντίθετης με τα όρια που έθεταν οι θεσμοί είναι δείγμα της νέας αυτής συνθήκης.

Παράλληλα, όπως και στην περίπτωση της Βαρκελώνης, βλέπουμε πως η στρατηγική της προσέλκυσης επενδύσεων και η ενίσχυση της παρέμβασης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ιδιαίτερα σε τομείς όπως ο τουρισμός και η κτηματαγορά, θα δημιουργήσουν νέα δεδομένα και νέες δυσκολίες σε φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης ή ακόμα και του κεντρικού κράτους αναφορικά με τον έλεγχο και τη ρύθμιση πτυχών των αστικών πολιτικών και της ανάπτυξης της πόλης. Αυτό θα γίνει εμφανές με τις μεγάλες ιδιωτικοποιήσεις υποδομών της πόλης, την ανάπτυξη των πλατφορμών όπως το Airbnb, καθώς και το νέο ενδιαφέρον από ξένους επενδυτές για την αθηναϊκή κτηματαγορά.

6.2.2.2 ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ-ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ: ΛΙΤΟΤΗΤΑ, ΝΕΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Την περίοδο που εξετάζουμε θα υπάρξουν και στις δύο πόλεις αρκετές τομές που σχετίζονται με γενικότερες αλλαγές που προέρχονται από τις εθνικές και περιφερειακές κυβερνήσεις όπου έχουμε σημαντικούς μετασχηματισμούς σε θεσμικό επίπεδο και στο επίπεδο κατευθύνσεις πολιτικών. Πολλές αλλαγές θα επηρεαστούν έμμεσα, αλλά και πιο άμεσα, από το νέο πλαίσιο που θα φέρει η κρίση, ενώ άλλες εντάσσονται περισσότερο σε τοπικές κουλτούρες διακυβέρνησης ή είχαν δρομολογηθεί ήδη πριν την κρίση. Τέλος, υπάρχουν εκείνες οι αλλαγές που σχετίζονται με νέες διεθνείς τάσεις και μετασχηματισμούς.

Η ύφεση και η λιτότητα είναι βέβαια το κυρίαρχο ενοποιητικό χαρακτηριστικό όλης αυτής της διαδικασίας. Παρά την σημασία των υπερεθνικών οργανισμών οι τελικές αποφάσεις σχετικά με τις πολιτικές λιτότητας θα παίρνονται σε εθνικό ή και περιφερειακό επίπεδο. **Η διάκριση αυτή είναι σημαντική καθώς η μορφή που θα πάρει η λιτότητα έχουν να κάνουν με «εθνικές» πολιτικές επιλογές.**

Στην περίπτωση της Καταλονίας το γεγονός αυτό θα οδηγήσει σε κλονισμό των σχέσεων μεταξύ κέντρου και περιφέρειας στο ισπανικό σύστημα διακυβέρνησης. Αν και δεν υπήρχαν διοικητικές μεταρρυθμίσεις, μέσα από την επιβολή πολιτικών λιτότητας στο πλαίσιο του προγράμματος διάσωσης των τραπεζών από την ΕΕ, επί της ουσίας θα έχουμε μια διαδικασία ανακλιμάκωσης και «δημοσιονομικής συγκεντροποίησης» (Davies και Blanco 2017; Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017; Suarez 2010), όπου το Κεντρικό Ισπανικό Κράτος ανάγκαζε τις Αυτόνομες Κοινότητες να προχωρήσουν σε περικοπές στους προϋπολογισμούς και έλεγχο των εξόδων. Αυτό αποτελεί μια νέα συνθήκη, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Καταλονία. Όπως αναφέρει ο Trullén, η νέα νομοθεσία, τα επίπεδα χρέους και οι πολιτικές της ΕΕ, οδήγησαν στο να χάσουν οι Αυτόνομες Κοινότητες «τη δυνατότητά τους να χρηματοδοτήσουν τις αναγκαιότητες που προκύπτουν από το Κράτος Πρόνοιας [...] και συνολικά τη δυνατότητά τους να δράσουν» (Trullén Thomas 2018). Βέβαια στην κατεύθυνση αυτή θα συμβάλουν και οι πολιτικές επιλογές των κυβερνήσεων του CiU που υιοθέτησαν πλήρως την λογική της λιτότητας και του περιορισμού των δαπανών. Σε κάθε περίπτωση γεγονός αυτό κλόνησε το αποκεντρωμένο μοντέλο διακυβέρνησης και συνέβαλε στη συνολικότερη πολιτική κρίση ανάμεσα στην Καταλανική και την Ισπανική Κυβέρνηση.

Αυτή η αλλαγή των σχέσεων δεν αφορά μόνο τα επίπεδα διακυβέρνησης (κεντρικό κράτος, περιφέρειες και δήμοι) αλλά και τις σχέσεις συνολικά εντός της ενότητας που συγκροτεί το πολύ-επίπεδο σύστημα διακυβέρνησης και όπου πλέον παρουσιάζονται συγκρούσεις ανάμεσα στις επιλεγμένες στρατηγικές διάφορων φορέων διακυβέρνησης. Αυτό γίνεται εμφανές στη Βαρκελώνη και τις σχέσεις ανάμεσα στο Δήμο και φορείς όπως το Λιμάνι ή το Αεροδρόμιο (Aguas 2018).

Η περίοδος που εξετάζει η έρευνα θα χαρακτηριστεί από σημαντικές θεσμικές και νομοθετικές τομές. Σε αρκετές περιπτώσεις οι τομές δεν έχουν άμεση σχέση με το υφεσιακό πλαίσιο.

Για παράδειγμα, η ίδρυση της AMB στη Βαρκελώνη το 2010 συνδέεται περισσότερο με την ενίσχυση μιας παράδοσης μητροπολιτικού σχεδιασμού στην πόλη και όχι με την ύφεση. Ο νέος θεσμός θα αποτελέσει τομή στο σύστημα διακυβέρνησης συνολικά της Καταλονίας. Η δημιουργία Μητροπολιτικού Επιπέδου διακυβέρνησης αναδεικνύει τη σημασία της συγκεκριμένης κλίμακας για το σχεδιασμό συνολικά της Βαρκελώνης, ενώ, σύμφωνα με τον Josep Bohigas (2018), η δημιουργία του μπορεί να φέρει νέες ανακατατάξεις καθώς καθιστά οργανισμούς όπως η Barcelona Regional περιττούς. Ταυτόχρονα, επιβεβαιώνει την πεποίθηση πολλών ότι η αντιμετώπιση σημαντικών προβλημάτων της πόλης, όπως οι δημόσιες μεταφορές (Sisternas 2019), θέματα κατοικίας (Xavier 2019) και ανάπτυξης (Bohigas 2019), θα πρέπει να λυθούν σε Μητροπολιτικό Επίπεδο.

Την ίδια στιγμή, σημαντικές θα είναι οι αναδιαρθρώσεις στο επίπεδο του Δήμου, με τον εκσυγχρονισμό του συστήματος των υπηρεσιών ώστε να ανταποκριθούν σε νέες απαιτήσεις του σχεδιασμού. Η δημιουργία του *Urban Habitat*, με τη συνένωση διαφόρων διευθύνσεων που δραστηριοποιούνται από το χωρικό σχεδιασμό μέχρι τις νέες τεχνολογίες και τη κινητικότητα, συγκρότησε ένα νέο οργανισμό εντός της διοικητικής δομής του Δήμου, ο οποίος προσέγγιζε την πόλη με έναν ολοκληρωμένο τρόπο (Sisternas 2019; Vives Tomàs 2017). Η συγκεκριμένη δομή, αν και με διαφορετική ονομασία, συνεχίστηκε και από την Ada Colau. Για τη Maria Sisternas (2019):

«η νέα δομή επιτάχυνε την καινοτομία [...] και η απόδειξη της επιτυχίας της είναι ότι λειτουργεί μέχρι σήμερα. Η Διεύθυνση του *Urban Habitat* δεν λέγεται *Urban Planning*, αλλά *Urban Ecology and Mobility*. Έτσι, όλα αυτά ακόμη λειτουργούν ενιαία αναδεικνύοντας ότι δεν είναι μια πολεοδομική επιλογή ή σχετική με την κινητικότητα, αλλά κάτι πιο πολύπλοκο.» (Sisternas 2019)

Στην περίπτωση της Αθήνας οι αλλαγές έχουν άμεση σχέση με την κρίση, καθώς σημαντικές θεσμικές τομές συνδέονται με το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής της Ε.Ε. Η κατάργηση οργανισμών όπως ο ΟΡΣΑ και η ΕΑΧΑ. ΑΕ, η δημιουργία νέων θεσμών όπως η Ελληνικό Α.Ε, το ΤΑΙΠΕΔ, το ΕΕΣΙΠ κ.α., υπεύθυνων για τις ιδιωτικοποιήσεις και την προσέλκυση επενδύσεων στην Αθήνα και την υπόλοιπη χώρα, αποτελούν σημαντικές θεσμικές τομές της περιόδου. Σε τοπικό επίπεδο, η δυνατότητα συγκρότησης Ειδικών Φορέων Διαχείρισης σε επίπεδο Δήμων (Αθήνα-Πειραιάς) για τη διαχείριση των ευρωπαϊκών κονδυλίων είναι επίσης ένα νέο στοιχείο που περισσότερο έχει να κάνει με αλλαγές στον τρόπο παροχής ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων παρά με τις πολιτικές λιτότητας ή τη δημοσιονομική προσαρμογή.

Τέλος, και στις δύο περιπτώσεις που επικεντρώθηκε η έρευνα, είναι εμφανείς οι προσπάθειες εισαγωγής καινοτομιών στις κατευθύνσεις και τα πρότυπα πολιτικής. Αυτό αποτυπώνεται σε πολλαπλά επίπεδα και καθορίζεται από μια σειρά παραγόντων, με τις έννοιες της λιτότητας και της ανθεκτικότητας να αποκτούν κεντρική σημασία. Και στις δύο περιπτώσεις, νέες τάσεις στη διαχείριση των πόλεων, επηρεασμένες από ρεύματα όπως αυτό της ανθεκτικότητας και του αστικού μεταβολισμού στο σχεδιασμό¹⁷⁰, θα εισαχθούν στη λογική και στην πολιτική της δημόσιας διοίκησης, ιδιαίτερα στη τοπική κλίμακα. Η συγκρότηση τμημάτων όπως το *Urban Habitat* στην Βαρκελώνη και η Στρατηγική Ανθεκτικότητας του Δήμου Αθηναίων δείχνουν πως η στρατηγική των Δήμων προσπαθεί να συνομιλήσει με διεθνή ρεύματα και τάσεις.

Ταυτόχρονα, η ίδια η αντιμετώπιση των συμπτωμάτων της κρίσης θα φέρει μια σειρά «καινοτομιών» και τομών σε πτυχές των αστικών πολιτικών. Εδώ οι κατευθύνσεις βέβαια είναι διαφορετικές. Στην Ελλάδα, θεσμικές τομές και μεταρρυθμίσεις στο χωρικό και αναπτυξιακό σχεδιασμό θα έχουν ως στόχο την προσέλκυση επενδύσεων και γενικότερα την ευελιξία παρέμβασης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στον χώρο. Αυτή η

170. Βλ. Κεφ. 2.4.3.2 για μια ποιο αναλυτική καταγραφή

λογική θα ενισχυθεί συνολικά από τις πολιτικές λιτότητας που προωθούσαν ένα μοντέλο ιδιωτικοποιήσεων της δημόσιας περιουσίας. Οι κατευθύνσεις αυτές θα συνυπάρχουν με ένα πλαίσιο όπου για πρώτη φορά, θεσμοί όπως οι Δήμοι αναγκάζονται να κάνουν κοινωνική πολιτική, ως η πρώτη γραμμή άμυνας για τις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες των πόλεων. Στη Βαρκελώνη, θα έχουμε μια προσπάθεια επιστροφής σε πολιτικές που έχουν ως κέντρο τους την κοινωνική συνοχή, με ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία του δικαιώματος στη στέγη, τη διαμόρφωση πολιτικών γύρω από την κοινωνική κατοικία και την αντιμετώπιση των συμπτωμάτων του υπερ-τουρισμού. Αν και τα αποτελέσματά τους θα είναι περιορισμένα.

6.2.2.3 ΝΕΑ ΔΡΩΝΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Τόσο στην Αθήνα όσο και στη Βαρκελώνη, ο ρόλος των τοπικών δρώντων υποκειμένων θα είναι σημαντικός στη χάραξη πολιτικών. Εδώ η κρίση θα είναι καταλύτης και θα συμβάλει στη συνολική αποδιοργάνωση του πολιτικού συστήματος και την ανάδυση νέων πολιτικών υποκειμένων από το τοπικό μέχρι και το εθνικό επίπεδο. Νέα κόμματα και πολιτικοί σχηματισμοί θα δημιουργηθούν, ιδεολογίες που βρίσκονταν στο πολιτικό περιθώριο θα ανακάμψουν και τμήματα της κοινωνίας θα ριζοσπαστικοποιηθούν. Αυτή η νέα πολιτικοποίηση θα επηρεάσει σημαντικά τον τρόπο άσκησης πολιτικής στις πόλεις που επικεντρώνεται η έρευνα, με την δραστηριοποίηση πολλαπλών πολιτικών δρώντων υποκειμένων. Οι γειτονίες των πόλεων ήταν άλλωστε ο χώρος όπου τα αποτελέσματα της λιτότητας, της ανεργίας και της φτώχειας θα είναι εμφανή. **Οι έκτακτες αυτές συνθήκες θα αναγκάσουν τους Δήμους να λάβουν νέους ρόλους, να πάρουν πρωτοβουλίες αντιμετώπισης των αρνητικών επιπτώσεων και διαμόρφωσης λύσεων στα έντονα κοινωνικά προβλήματα.** Αυτό γίνεται διακριτό μέσα από την έρευνα τόσο στην Αθήνα (μέσω του Δήμου Αθηναίων και το Δήμο Πειραιά) όσο και στη Βαρκελώνη με τον κεντρικό ρόλο του Δήμου στη διαμόρφωση πολιτικών γύρω από θέματα όπως η κατοικία, ο τουρισμός κ.α.

Η αναβάθμιση του ρόλου των Δήμων και των ηγεσιών τους θα είναι ένα κοινό χαρακτηριστικό και στις δύο πόλεις που εξετάστηκαν. Στο νέο υφεσιακό περιβάλλον, θεσμοί όπως αυτοί της Τοπικής Αυτοδιοίκησης θα έρθουν άμεσα αντιμετώπι με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης (φτώχεια, ανισότητες), γεγονός που θα τους αναγκάσει να παίξουν ένα νέο αναβαθμισμένο ρόλο, να πάρουν πρωτοβουλίες και να διαμορφώσουν στρατηγική, εκμεταλλευόμενοι και το νέο πλαίσιο χρηματοδοτήσεων που τους έδινε η ΕΕ. Στους μεγάλους Δήμους της Αθήνας (Δήμο Αθηναίων, Δήμο Πειραιά) αυτό θα έρθει μέσα από τη διεκδίκηση ευρωπαϊκών πόρων, την ανάπτυξη συνεργασιών με ΜΚΟ και με τον ιδιωτικό τομέα, γεγονός που θα έχει σημαντικά αποτελέσματα.

Επομένως, η κρίση αναγκάζει τους Δήμους να κάνουν αναβαθμισμένη κοινωνική πολιτική και να διαμορφώσουν μια αυτόνομη αναπτυξιακή στρατηγική. Αυτό θα είναι κάτι που για πρώτη φορά θα γίνει στους μεγάλους Δήμους της Αθήνας αλλά και στην Βαρκελώνη η κοινωνική πολιτική θα είναι στο επίκεντρο των πολιτικών με σημαντική αύξηση των χρηματοδοτήσεων.

Πρέπει εδώ όμως να σημειωθεί ότι στην περίπτωση της Αθήνας οι πρωτοβουλίες αυτές δεν αφορούν το σύνολο των Δήμων, στηρίζονται σε προσωπικές πρωτοβουλίες και δεν υπάρχει προσπάθεια συνολικών διαρθρωτικών αλλαγών στο επίπεδο της δημόσιας διοίκησης. Τα πάγια προβλήματα του σχεδιασμού της Αθήνας παραμένουν. Στην Ελλάδα, τα οργανογράμματα των Δήμων παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ίδια, και ο βαθμός καινοτομίας είναι μικρός. Οι πρωτοβουλίες συνδέονται περισσότερο με προσωπικές επιλογές και δράσεις και όχι τόσο με την προσπάθεια εισαγωγής θεσμικών καινοτομιών.

Στην περίπτωση της Βαρκελώνης οι πολιτικές έχουν επίσης συγκεκριμένα όρια. Παρά όμως τις αδυναμίες οι Δήμοι εμφανίζονται να διεκδικούν και να απαιτούν νέους ρόλους. Στην κατεύθυνση αυτή για αρκετούς η κρίση και παραδείγματα όπως το *Barcelona en Comú* ανανεώνουν το διάλογο για το τι θα μπορούσε να είναι αυτό που ονομάζεται «*urban citizenship agenda*» (Blanco, Salazar, και Bianchi 2019; Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017) και γενικότερα ο ρόλος των πόλεων σε ένα όλο και περισσότερο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον (Bravo 2018).

Στην περίοδο αυτής της έντονης κοινωνικής πόλωσης, ο ρόλος των κοινωνικών κινήματων θα είναι επίσης σημαντικός, είτε σαν ένας μηχανισμός αντιπολίτευσης στις πολιτικές λιτότητας, είτε μέσω των δικτύων αλληλεγγύης που αναπτύχθηκαν και στις δύο πόλεις. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες θα προκύψει γενικότερα ένα νέο κύμα πολιτικοποίησης, που στη Βαρκελώνη θα γεννήσει πολιτικούς σχηματισμούς όπως το *Barcelona en Comú* και τους *Podemos* στο εθνικό επίπεδο, ενώ αδιαμφισβήτητα ο ΣΥΡΙΖΑ θα ενισχυθεί με τον ίδιο τρόπο. Συνολικότερα όμως, οι πόλεις και οι γειτονιές έγιναν πεδίο ενεργοποίησης και δραστηριοποίησης των τοπικών κοινωνιών, γεγονός που θα έχει και μια αρνητική πτυχή όπως έδειξε η άνοδος και η δράση κομμάτων όπως η Χρυσή Αυγή στην Αθήνα.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθούμε και στο σημαντικό ρόλο των ιδιωτών και γενικότερα των τοπικών ελίτ ως παραγόντων που διεκδικούν μια θέση στο υπο διαμόρφωση νέο πολιτικό και κοινωνικό σκηνικό μετά το 2008. Στην Βαρκελώνη οι τοπικές επιχειρηματικές ελίτ θα υποστηρίξουν πρωτοβουλίες διατήρησης της ανταγωνιστικότητας της πόλης. Αυτό σήμαινε εναντίωση σε όσους προσπαθούσαν να εισάγουν πολιτικές που έρχονται σε αντίθεση με σημαντικούς τομείς δραστηριότητας, όπως στην περίπτωση του *Barcelona en Comú* και την πολιτική του γύρω από τον Τουρισμό. Μπορεί όμως να σήμαινε και υπεράσπιση του κινήματος της ανεξαρτησίας, αν και στην πράξη υπήρχε έντονος διχασμός γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα.

Στην Αθήνα, από τις μεγάλες επενδύσεις μέχρι και τη χρηματοδότηση της κοινωνικής πολιτικής, ο ιδιωτικός τομέας θα έχει ένα νέο αναβαθμισμένο ρόλο στην πόλη. Ταυτόχρονα, η περίπτωση του Δήμου Πειραιά δείχνει ότι τοπικοί παράγοντες του επιχειρηματικού κόσμου θα έχουν ενεργό συμμετοχή και σε επίπεδο διοίκησης των Δήμων. Παράλληλα ο ισχυρός ρόλος του ιδιωτικού τομέα στο σύστημα διακυβέρνησης της πόλης θα ενισχυθεί ακόμη περισσότερο τόσο μέσα από τις πολιτικές των μνημονίων (ιδιωτικοποιήσεις, προσέλκυση επενδύσεων) όσο και μέσα από την δραστηριοποίηση επιχειρηματιών και ιδρυμάτων. Αυτό θα φανεί ιδιαίτερα στην Αθήνα όπου σημαντικές πρωτοβουλίες και αναπτύξεις (ΚΠΙΣΝ, Rethink Athens, Μητροπολιτικός Πόλος Ελληνικού Αγ. Κοσμά) είναι αποτέλεσμα ιδιωτικών επενδύσεων και δωρεών.

Γενικότερα, υποστηρίζουμε ότι το «παραδοσιακό» *actor based* σύστημα διακυβέρνησης της Αθήνας και της Ελλάδας θα συνεχίσει να είναι το βασικό χαρακτηριστικό του συστήματος διακυβέρνησης και διαμόρφωσης πολιτικών. Από την έρευνα προκύπτει ότι όποια καινοτομία παρήχθη σε επίπεδο πολιτικής ήταν σχεδόν αποκλειστικά αποτέλεσμα δράσης συγκεκριμένων προσώπων που βρισκόταν την περίοδο που εξετάζουμε σε θέσεις ευθύνης.

Εικόνα 64. Οι πλατείες των αγανακτισμένων

6.3 ΧΑΡΑΞΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ ΣΕ ΕΝΑ ΠΕΔΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΤΕΝΟΤΗΤΑΣ, ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΣΤΑΘΕΙΑΣ.

6.3.1 ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ «ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ» ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Στις προηγούμενες ενότητες παρουσιάσαμε τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώθηκαν οι πολιτικές στην Αθήνα και την Βαρκελώνη και τη σχέση πολιτικής και πολιτικών. **Τι συμπεράσματα μπορούμε να βγάλουμε για τις κατευθύνσεις που ακολούθηθηκαν; Που οδήγησε όλη αυτή η περίοδος έξαρσης του ριζοσπαστισμού και πολιτικών μετασχηματισμών;**

Το πρώτο συμπέρασμα είναι ότι παρόλες τις τομές που παρατηρούνται η έννοια του path-dependency παραμένει καθοριστική. Οι τοπικές συνθήκες, τα χαρακτηριστικά και ο ρόλος των τοπικών δρώντων υποκειμένων και οι συγκεκριμένες κουλτούρες στη χάραξη πολιτικής παίζουν κεντρικό ρόλο. Τα καθεστώτα διακυβέρνησης που έχουν διαμορφωθεί εδώ και δεκαετίες στις δύο πόλεις προσαρμόζουν τις διεθνείς τάσεις και πολιτικές στα δικά τους δεδομένα και δείχνουν μεγάλη ανθεκτικότητα, παρά τους κλονισμούς που υπάρχουν από ένα διεθνές γεγονός όπως η κρίση. Έτσι, οι πολιτικές δεν εφαρμόζονται ούτε μεταφέρονται με έναν «καθαρό» τρόπο, και ο **εντοπισμός σημαντικών καινοτομιών και ριζικών μετασχηματισμών είναι κάτι δύσκολο.** Οι μετασχηματισμοί σε επίπεδο πολιτικών δεν σημαίνουν και συνολική ρήξη με τα μοντέλα πάνω στα οποία αναπτύχθηκαν οι δύο πόλεις. Στη Βαρκελώνη η πόλη συνεχίζει να βαδίζει σε ένα μοντέλο που στηρίζεται στην ανταγωνιστικότητα και την κοινωνική συνοχή, με μια ιδιαίτερη προσήλωση στη δεύτερη, στην προσπάθεια αντιμετώπισης των κοινωνικών ανισοτήτων που έφερε η κρίση. Στην Αθήνα οι πολιτικές λιτότητας οδήγησαν στην ενίσχυση του ρόλου της αγοράς και γενικότερα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών. **Σε αντίθεση όμως με την αρχική ερευνητική υπόθεση της παρούσας διατριβής και στις δύο περιπτώσεις η κρίση δεν έφερε ένα συνολικά «νέο» μοντέλο, μια γενικευμένη εμβάθυνση ενός νεοφιλελεύθερου προτύπου, ενώ η συνέχεια σε επίπεδο χάραξης πολιτικών για την πόλη αποτελεί κοινό τόπο και σε μια άλλη σειρά ερευνών την ίδια περίοδο** (González κ.ά. 2018; Bayırbağ, Davies, και Münch 2017; Davies και Blanco 2017; Peck, Theodore, και Brenner 2013; Oosterlynck και González 2013). Σε ένα βαθμό ισχύει αυτό που χαρακτηριστικά σχολιάζουν οι Peck, Theodore και Brenner:

«Υπάρχει σίγουρα μια αίσθηση ότι ο μετα-κρυσιακός κόσμος παραγωγής αστικών πολιτικών μοιάζει με ένα θαλάμο με πλώ, όπου αντηχούν τόσες πολλές από τις ίδιες παλιές φόρμες, από την δημιουργικότητα και τα clusters μέχρι και τον ανταγωνισμό των πόλεων. Αλλά αυτό το κοκτέιλ ρηχότητας των κυρίαρχων εκδηλώσεων αστικής πολιτικής, παρόλη αυτή την Οργουελιανή κλώση «καινοτομίας» και «καλών πρακτικών», απαιτεί μια εξήγηση.» (Peck, Theodore, και Brenner 2013, 1094)

Που μπορεί να αναζητηθεί αυτή η εξήγηση;

Αρχικά, η ίδια η έννοια της αναζήτησης του «νέου» στις αστικές πολιτικές με εκκίνηση ένα παγκόσμιο γεγονός όπως η οικονομική κρίση του 2008¹⁷¹, ή μόνο με βάση τις αλλαγές στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, έχει συγκεκριμένα όρια. Όπως είδαμε με αναλυτικό τρόπο στην παρούσα έρευνα, στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη, τόσο μετά το 2008 όσο και πριν, οι πολιτικές διαμορφώνονται από μια σειρά παραγόντων που στις πιο πολλές περιπτώσεις σχετίζονται με τοπικές συνθήκες και κουλτούρες, με τη δράση τοπικών υποκειμένων και τον τρόπο με τον οποίο διεθνείς τάσεις αλληλοεπιδρούν με αυτές. Πράγματι,

171. Γεγονός που αποτελεί ερευνητική αφετηρία για όσους μελέτησαν την κρίση στηριζόμενοι στους θεωρητικούς του νεοφιλελευθερισμού.

σε περιπτώσεις όπως αυτή της Αθήνας το νεοφιλελεύθερο στοιχείο έχει μια πιο κεντρική θέση, δεν ισχύει όμως το ίδιο και στη Βαρκελώνη.

Αλλά κατά τη γνώμη μας ακόμη και η νεοφιλελεύθερη καινοτομία είναι δύσκολο να στοιχειοθετηθεί. Στην Ελλάδα η Χωροταξική και Πολεοδομική Μεταρρύθμιση και η εισαγωγή εργαλείων όπως τα Ειδικά Χωρικά Σχέδια αναγνωρίζονται από αρκετούς ως μια νεοφιλελεύθερη τομή (Κλαμπατοέα 2011; 2018; Ζήφου 2018; Πολύζος 2019; Ζέικου 2015). Στην Ισπανία τα συγκεκριμένα εργαλεία υπάρχουν από τη δεκαετία του 1950 στο σύστημα σχεδιασμού και στη Βαρκελώνη αξιοποιήθηκαν και αξιοποιούνται εκτενώς για τη δημιουργία χώρων δημόσιας χρήσης. Η όποια τροποποίηση του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας μετά το 1985 θεωρούνταν μια αρνητική πολιτική απορρύθμιση του σχεδιασμού. Στη Βαρκελώνη το *Plan General Metropolitano* του 1976 θα εξειδικευτεί με 451 τοπικά σχέδια και 2623 ειδικά σχέδια και θα έχει πάνω από χίλιες τροποποιήσεις (Parcerisa 2013, 12). **Γίνεται έτσι ακόμη και πιο δύσκολο να βγάλουμε γενικά συμπεράσματα για τις αστικές πολιτικές, όταν οι τοπικές συνθήκες δημιουργούν διαφορετικές αναγνώσεις. Ενώ παράλληλα τα στοιχεία «νεωτερισμού» αποκτούν μια κάποια σχετικότητα ανάλογα την περίπτωση που εξετάζεται.**

Στην πραγματικότητα, όπως κατά τη γνώμη μας πολύ σωστά σχολιάζει ο Le Galès (2016), οι αστικές πολιτικές πολύ σπάνια είναι καινούργιες και συχνά δεν αλλάζουν λόγω του νεοφιλελευθερισμού. Όπως παρατηρεί:

Οι Αστικές Πολιτικές πολύ συχνότερα αλλάζουν χωρίς τον νεοφιλελευθερισμό. Ένας αριθμός αστικών πολιτικών αλλάζει λόγω λύσεων που έχουν εφεύρει τοπικοί παράγοντες για να λύσουν προβλήματα, λόγω πολιτικών συγκρούσεων και συμφερόντων (συμπεριλαμβανομένων αυτών των ιδιωτών επενδυτών και άλλων εντός των αστικών αναπτυξιακών συνασπισμών [urban growth coalitions]), λόγω νέας νομοθεσίας, πολιτικών ή νόμων σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο, λόγω ιδιαίτερων θεσμικών αλλαγών ή λόγω του ρόλου ταλαντούχων κοινωνικών υποκειμένων στο να παράγουν νέες ιδέες. Οι αστικές πολιτικές αλλάζουν για πολλούς λόγους που μπορεί ή και δεν μπορεί να σχετίζονται με το νεοφιλελευθερισμό [...] **Η εστίαση στο νεοφιλελευθερισμό είναι κάτι που μερικές φορές δίνει μια μεγάλη έμφαση στο «νέο».** Αλλά οι αστικές πολιτικές είναι σπάνια νέες και, όπως πολύ καλά γνωρίζουν ερευνητές των δημόσιων πολιτικών, οι πολιτικές σπάνια πεθαίνουν, οργανώνονται ξανά και ξανά σε νέους συνδυασμούς και με νέες ταυτότητες συνεχώς. (Le Galès 2016, 14)

Υπό αυτό το πρίσμα, αυτή η ανακύκλωση πολιτικών (Jones και Ward 2002), η μεταφορά «καλών πρακτικών» από αλλού και προώθησή τους ως καινούργιες αποτελεί ένα γενικότερο χαρακτηριστικό της εξέλιξης των πολιτικών γενικά και των αστικών πολιτικών ιδιαίτερα. Για τον Burton, αυτός ο «μύθος της προόδου στις αστικές πολιτικές που περιλαμβάνει την έννοια της αλλαγής και της διαφορετικότητας» είναι κεντρικό στοιχείο στη διαμόρφωση των πολιτικών «που πολλές φορές μας κάνει να συμπεριφερόμαστεδες και ξεκινάμε από την αρχή» (Burton 1997, 467), κάτι που δε συμβαίνει όμως συχνά.

Εδώ θα πρέπει να προσθέσουμε ότι οι έντονοι πολιτικοί μετασχηματισμοί και η αστάθεια δεν ευνοούν απαραίτητα τις ριζικές τομές. Σε πολιτικό επίπεδο η πολιτική αστάθεια θα είναι ένα κυρίαρχο χαρακτηριστικό και στις δύο πόλεις. Στην Αθήνα, ένας συνδυασμός της κεντρο-αριστεράς θα αναλάβει τη διακυβέρνηση της πόλης, ενώ σε κεντρικό επίπεδο ένα μικρό κόμμα της αριστεράς με ποσοστά της τάξης του 5% το 2008, μέσα σε μια επταετία θα αναδειχθεί ως η κυβερνώσα παράταξη της χώρας. Ταυτόχρονα, ακόμη και νεοναζιστικά κόμματα θα έρθουν στο προσκήνιο. Στη Βαρκελώνη, η τριακονταετή κυ-

ριαρχία του Σοσιαλιστικού Κόμματος θα φέρει δύο νέες διοικήσεις στην πόλη, μία των Καταλωνών εθνικιστών του CiU και αυτή του αριστερού BComu, γέννημα το ίδιο της πολιτικοποίησης και των κοινωνικών αγώνων μετά το 2008. Ενώ στην κυβέρνηση της Καταλονίας το μετριοπαθές μέχρι τότε CiU θα προχωρήσει σε μια πολιτική ανοιχτής ρήξης με την Ισπανική Κυβέρνηση. Ενώ οι εκλογές του 2019 θα αναδείξουν νέους συσχετισμούς. Οι παραδοσιακές διαχωριστικές γραμμές και στις δύο περιπτώσεις που εξετάστηκαν ανάμεσα στην αριστερά και τη δεξιά θα συμπληρωθούν από νέες «χωρικές» διαφοροποιήσεις γύρω από «εθνικά» θέματα. Όλα τα παραπάνω δείχνουν τη ρευστή πολιτική κατάσταση που έφερε η οικονομική κρίση μετά το 2008, κάτι που είναι εμφανές μέχρι και σήμερα.

Η εναλλαγή κυβερνήσεων σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης, η συγκρότηση αδύναμων κυβερνητικών σχημάτων και το σπάσιμο των παραδοσιακών πολιτικών συμμαχιών δε θα είναι ένα πρόσφορο έδαφος στη διαδικασία χάραξης πολιτικής. **Όμως απουσία μιας συνολικά διαφορετικής πολιτικής ατζέντας για τις πόλεις σχετίζεται και με την αποτυχία διαμόρφωσης εναλλακτικών πολιτικών σχεδίων:** Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές, πάρα τους αρχικούς κλονισμούς, απέδειξαν ότι είχαν μεγάλο βαθμό ανθεκτικότητας και παρέμειναν ηγεμονικές (Harvey 2010). Η λιτότητα και η δημοσιονομική προσαρμογή αποτέλεσαν την κυρίαρχη ατζέντα για μια μεγάλη περίοδο και ο *«παράξενος μη-θάνατος του νεοφιλελευθερισμού»*, για να δανειστούμε εδώ τον τίτλο του βιβλίου του Colin Crouch (2011), ήταν το χαρακτηριστικό της περιόδου της κρίσης. Ακόμη και στις περιπτώσεις όπου υπήρξε όντως πολιτική αλλαγή και θα μπορούσε να υποστηριχθεί μια άλλη κατεύθυνση, τα αποτελέσματα ήταν είτε ίδια, είτε μικρής εμβέλειας. Στην Ελληνική περίπτωση, ο αρχικός ριζοσπαστισμός οδήγησε σε μετριοπαθείς αλλαγές και στη συνέχιση των πολιτικών λιτότητας, ενώ ακόμη και στο πεδίο των αστικών πολιτικών που θα μπορούσε να υπάρξει ένας βαθμός ευελιξίας πέρα από το *«θεσμικό κλείδωμα»* των μνημονίων, υπήρξε αδυναμία διαμόρφωσης διαφορετικών κατευθύνσεων. Στη Βαρκελώνη, αν και το παράδειγμα του BComu έδειξε μεγαλύτερη συνέπεια, η μετάβαση από τον ακτιβισμό στον κυβερνητισμό ήταν μια πορεία με πολλά εμπόδια και αδυναμίες, και με τα προβλήματα της πόλης διατηρούν την έντασή τους.

Κατά τη γνώμη μας οι συγκεκριμένες αδυναμίες αντικατοπτρίζουν και θεωρητικά κενά στο επίπεδο της κριτικής σκέψης στις αστικές πολιτικές. Όπως σωστά σχολιάζει ο LeGales (2016), οι θεωρητικοί του νεοφιλελευθερισμού, πάρα τη σημαντική συμβολή τους στην σφαίρα των ιδεών και στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται ο σύγχρονος καπιταλισμός, είχαν μικρή επιρροή στο επίπεδο των πολιτικών. Σε ένα βαθμό, μπορούμε να πούμε πως η κριτική σκέψη δεν στοχάστηκε πάνω στη διαμόρφωση αρχών και θέσεων πολιτικής. Για τους Pinson και Morel Journal (2016), πέρα από κάποιες εξαιρέσεις, η συμβατική σκέψη στη βιβλιογραφία γύρω από τον νεοφιλελευθερισμό δεν αναμετρήθηκε με την ίδια τη διαδικασία παραγωγής αστικών πολιτικών. Όπως αναφέρουν, *«αυτή η απουσία εξειδίκευσης σε εναλλακτικά σεναρία θεσμικών αλλαγών συχνά οδηγεί τον αναγνώστη να πιστεύει ότι οι θεωρητικοί του νεοφιλελευθερισμού νοσταλγούν τις παλιές καλές ημέρες του Φορντικού Καπιταλισμού»* (Pinson και Journal 2016, 148). Αλλά ακόμη και αν δεν συμβαίνει ακριβώς αυτό, σίγουρα είναι κυρίαρχη η χρήση φορντικών εργαλείων για την αντιμετώπιση σύγχρονων προβλημάτων, όπως παρατηρούσε ο Luis Falcon στην περίπτωση των πολιτικών διαχείρισης του Τουρισμού στην Βαρκελώνη.

Όμως υπάρχει και ένα ζήτημα μεθοδολογίας, καθώς ο μεγάλος βαθμός αφαίρεσης που χαρακτηρίζει τα συγκεκριμένα ρεύματα σκέψης, η προσπάθεια γενίκευσης και η εμμονή με την παγκόσμια κλίμακα, στρέφει συχνά την έρευνα μακριά από το τοπικό επίπεδο, εκεί όπου τελικά διαμορφώνονται οι πολιτικές, όπως έδειξε και η παρούσα διατριβή. Είναι χαρακτηριστικό πως για θεωρητικούς όπως ο Neil Brenner, η επιστημολογία του αστικού δεν είναι πλέον *«αγκυρωμένη»* σε αυτό που αναγνωρίζαμε σαν πόλη ή οικισμό, και

οι νέες τάσεις θα πρέπει να αναζητηθούν σε ένα «κόσμο γενικευμένης αστικότητας» (Brenner και Schmid 2015, 155). Τα τελευταία χρόνια μια σειρά νέων μελετητών αρχίζει να αμφισβητεί τις συγκεκριμένες λογικές και προσπαθεί να εισαγάγει την έννοια του τοπικού στη μελέτη γύρω από το νεοφιλελευθερισμό, κάτω και από την εμπειρία των διαφόρων κινήματων και δρώντων πολιτικών υποκειμένων που αναδύθηκαν μέσα στην κρίση (Blanco, Griggs, και Sullivan 2014; D. Featherstone, Strauss, και MacKinnon 2015).

6.3.2 ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ «ΜΕΤΑ» ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

Η έλλειψη ριζικών τομών και αλλαγών δε συνεπάγεται ότι οι πόλεις μένουν στάσιμες, αντίθετα η περίοδος της κρίσης ήταν μια περίοδο εξέλιξης τόσο των πολιτικών όσο και των ίδιων των πόλεων.

Στη Βαρκελώνη, το δίπολο ανταγωνιστικότητα-κοινωνική συνοχή παραμένει το βασικό πεδίο διαπάλης και στοιχείο διαμόρφωσης του μοντέλου εξέλιξης της πόλης. Η στροφή προς τις κοινωνικές πολιτικές (αντιμετώπιση ανισοτήτων, πρόσβαση στην κατοικία) είναι ένα νέο στοιχείο, σε μια πόλη όμως που δε θέλει να θυσιάσει τα στοιχεία αυτά που την έκαναν ανταγωνιστική. Το πώς θα βρεθεί μια ισορροπία ανάμεσα στα δύο αποτελεί ένα στείχημα για την πόλη και τη διοίκησή της.

Στην Αθήνα, ο παραδοσιακά σημαντικό ρόλος της ιδιωτικής πρωτοβουλίας ενισχύεται ακόμη περισσότερο. Οι τομές εξυπηρετούν την ταχύτητα και διευκόλυνση των επενδύσεων, ενώ λείπει μια συνολική προσπάθεια μεταρρύθμισης και αναβάθμισης του δημόσιου τομέα και των δράσεων του. Οι περιπτώσεις όπου παρουσιάζονται κάποια στοιχεία καινοτομίας συνδέονται περισσότερο με την προσωπική δράση πολιτικών παραγόντων και στελεχών της διοίκησης, παρά με την προώθηση ενός νέου μοντέλου. **Τα πάγια προβλήματα της πόλης, η απουσία μιας συνεκτικής στρατηγικής για τον αστικό χώρο και ο κατακερματισμός παραμένουν κεντρικό στοιχείο.** Η μόνη διακριτή στρατηγική είναι γύρω από την προώθηση ιδιωτικοποιήσεων, που αφορά και τις δεσμεύσεις της χώρας με τους δανειστές της καθώς τα κέρδη των αποκρατικοποιήσεων πηγάζουν απευθείας στην αποπληρωμή του δημόσιου χρέους.

Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές και σε αυτό που περιγράψαμε ως τα βασικά στοιχεία του μοντέλου ανάπτυξης στον Ευρωπαϊκό Νότο¹⁷². Όμως οι διαφοροποιήσεις σε θέματα πρόσβασης στην κατοικία, η άνοδος των ανισοτήτων, οι οικονομικές δυσκολίες συντήρησης ενός μοντέλου στηριζόμενου στην ιδιοκατοίκηση, η ανεργία και οι συνθήκες εργασίας, καθώς και οι τουριστικές πιέσεις δημιουργούν ένα νέο περιβάλλον για την ανάπτυξη του Νοτιοευρωπαϊκού μοντέλου. **Το αποτέλεσμα είναι να έχουμε πόλεις που αναπτύσσονται πάνω στα ίδια χαρακτηριστικά, αλλά σαφέστερα πιο άνισες και φτωχές.**

Στο νέο αυτό πλαίσιο, οι δύο πόλεις προσπαθούν να ιεραρχήσουν τις νέες τους προτεραιότητες και να διαμορφώσουν μια στρατηγική σε ένα περιβάλλον που διατηρεί ακόμη στοιχεία της κρίσης. Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι δύο πόλεις, όπως αποτυπώθηκαν από τις συνεντεύξεις, παρουσιάζουν και αυτές σημαντικές διαφοροποιήσεις, αντικατοπτρίζοντας τις πολύ διαφορετικές ταχύτητες στη χάραξη πολιτικών και τη διακυβέρνηση της πόλης.

Το ζήτημα της Μητροπολιτικής Διακυβέρνησης αναδεικνύεται ως σημαντικός παράγοντας και στις δύο περιπτώσεις. Στην Αθήνα με τη λογική αναγκαιότητας και εκκίνησης ενός διαλόγου γύρω από την πόλη (Καμίνης 2019; Ζήφου 2018; Κλαμπατσέα 2018; Ασπρογέρακας 2019; Πυργιώτης 2019), στη Βαρκελώνη, στην κατεύθυνση της εμφάνισης μιας πολιτικής δεκαετιών (Bohigas 2019; Buron 2019; Xavier 2019; Recio 2019; Falcon 2019; Sisternas 2019).

Η Μητροπολιτική διάσταση στην Βαρκελώνη, η οποία ενισχύεται σημαντικά από την ίδρυση της ΑΜΒ, αφορά ζητήματα διακυβέρνησης, κυκλοφοριακών υποδομών της πόλης, ταυτότητας, πρόσβασης στην κατοικία, αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής κ.α. Η πόλη, σύμφωνα με τον Luis Falcon (2019), *«θα πρέπει να συνεχίσει να μεγαλώνει»*, οπότε θα πρέπει να στρέψει την προσοχή της στη Μητροπολιτική κλίμακα. Τα στοιχεία όμως σε αυτό το επίπεδο είναι πολλά. Για τον Xavier Tiana, το πρώτο ερώτημα αφορά στο ποια είναι η *«πραγματική Μητρόπολη»*. Όπως αναφέρει:

Το ερώτημα είναι αν πρέπει να μεγαλώσουμε τη Μητροπολιτική περιοχή στην πραγματική Μητροπολιτική Περιφέρεια [...] Αυτό είναι το ερώτημα για την πραγματική Μητρόπολη. Αν θέλουμε να αναπτύξουμε τις μεταφορές και τα θέματα κινητικότητας δε μπορούμε να το κάνουμε με τους 36 Δήμους. Υπάρχει ένας μεγαλύτερος δακτύλιος σε πολλές πόλεις που θα πρέπει να αναμειχθεί με την Μητροπολιτική πραγματικότητα. Αυτό δεν είναι εύκολο. Πως θα το κάνουμε και ποιος θα πληρώσει» (Xavier 2019)

Η νέα Μητροπολιτική πραγματικότητα για αρκετούς περιλαμβάνει και σημαντικές τομές σε θέματα πολιτικής αντιπροσώπευσης. Η εκλογή Μητροπολιτικού Δημάρχου και το «άνοιγμα» της διοίκησης της Μητρόπολης είναι για πολλούς η επόμενη τομή που θα πρέπει να γίνει στη διακυβέρνηση της πόλης (Sisternas 2019; Recio 2019; Xavier 2019). Η τελευταία οφείλει να είναι περισσότερο *«επίκαιρη και δημόσια»*, όπως σχολιάζει η Maria Sisternas, και λιγότερο θολή και αδιαφανής (Sisternas 2019). Το ζήτημα αυτό είναι βέβαια ευαίσθητο πολιτικά, καθώς η εκλογή Δημάρχου σε Μητροπολιτικό επίπεδο σημαίνει λιγότερες εξουσίες για τον Δήμαρχο της Βαρκελώνης (Xavier 2019), όμως θα αναβαθμίσει την ποιότητα και το ρόλο της ΑΜΒ. Παράλληλα η Μητροπολιτική περιοχή συνδέεται με την αντιμετώπιση μιας σειράς προβλημάτων στην πόλη, τα οποία για αρκετούς δε μπορούν να αντιμετωπιστούν από τους μεμονωμένους Δήμους. Η πρόκληση της αντιμετώπισης των κοινωνικών ανισοτήτων, και ιδιαίτερα της πρόσβασης στην κατοικία, για τον Javier Buron είναι θέμα Μητροπολιτικό. Όπως τονίζει: *«Είναι αδύνατο να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα στην κατοικία στη Βαρκελώνη έχοντας στην σκέψη μας μόνο τα σημερινά όρια της πόλης. Είναι ένα Μητροπολιτικό πρόβλημα και υπάρχει η ανάγκη για λύσεις σε Μητροπολιτικό επίπεδο»* (Buron 2019). Το ίδιο ισχύει και για τα θέματα των μεταφορών, όπου οι πολλαπλές αρμοδιότητες εμποδίζουν την εξεύρεση λύσεων (Font Ferrer 2017; Sisternas 2019).

Το ζήτημα της Μητρόπολης είναι ταυτόχρονα ζήτημα συγκρότησης μιας νέας σχέσης ανάμεσα στην πόλη και την περιφέρειά της. Αυτό απαιτεί τη συγκρότηση μιας ενιαίας ταυτότητας, μιας *«Μητροπολιτικής ταυτότητας»* (Recio 2019), τόσο στους πολίτες όσο και στους πολιτικούς. Για τον Albet Civit, η πόλη έχει δουλέψει αρκετά σε αυτή την κατεύθυνση, όμως χρειάζονται επιπλέον βήματα (Civit 2019). Η όποια επιτυχία της Βαρκελώνης, όπως σχολιάζει, βρίσκεται στην καλή σχέση με την περιφέρειά της, και αν *«φανταστούμε την σχέση της Βαρκελώνης με την Καταλονία μαζί μπορούμε να κάνουμε ποσά πράγματα»* (Civit 2019).

Στην Αθήνα, η Μητροπολιτική διάσταση του σχεδιασμού έρχεται ως αίτημα από τη δεκαετία του 1980, όμως ελάχιστα πράγματα έγιναν προς αυτή την κατεύθυνση. Η κρίση, σύμφωνα με το Δήμαρχο Αθηναίων Γιώργο Καμίνη, ανέδειξε για ακόμη μια φορά αυτό το κενό στη διακυβέρνηση της πόλης (Καμίνης 2019). Η συγκεκριμένη διαπίστωση, όσα χαρακτηριστικά κοινοτυπίας και αν έχει, είναι ένα από τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας. Η περίοδος της ύφεσης και οι συνθήκες έκτακτης ανάγκης που δημιούργησε, υποστηρίζουμε ότι συνέβαλε αρνητικά στην υπόθεση του Μητροπολιτικού Σχεδιασμού της πόλης. Ο συγκεντρωτισμός και η αποσπασματικότητα θα παραμείνουν τα βασικά χαρακτηριστικά του συστήματος διακυβέρνησης της Αθήνας (Καμίνης 2019; Στρατηγάκη

2019; Ζήφου 2018; Ευμολπίδης 2018). Για τη Μαρία Ζήφου:

Η κατάργηση του ΟΡΣΑ και η ενσωμάτωση του στο Υπουργείο έχει απαξιώσει τελείως το Μητροπολιτικό Ρόλο, την έννοια της Αθήνας ως Μητρόπολη. Οπότε τώρα έχεις την Περιφέρεια που έχει τα χρήματα, έχει το ΕΣΠΑ, αλλά δεν ξέρω αν εντάσσονται σε μια ενιαία λογική, βέβαια αντλούν κάτι από το Ρυθμιστικό. Και φυσικά όλες οι δράσεις που γίνονται μέσα από τις ΟΧΕ. Που είναι πάλι αποσπασματικά. Χωρίς να είναι κάπου ενταγμένα. (Ζήφου 2018)

Η απουσία της Μητροπολιτικής διάστασης του σχεδιασμού και της διακυβέρνησης σημαίνει παράλληλα και απουσία ενός οράματος για την πόλη, με την τελευταία προσπάθεια να γίνεται το 2010 με τις 10+1 παρεμβάσεις του Ρυθμιστικού για την Αθήνα (Ζήφου 2018). Πέρα από την περιοχή του Φαληρικού Όρμου, καμιά άλλη δημόσια παρέμβαση μητροπολιτικής εμβέλειας δεν προχωρά. Ταυτόχρονα, σημαντικοί πόροι της πόλης όπως ο Ελαιώνας, οι ακτές και οι ορεινοί όγκοι της Αττικής δείχνουν σημάδια εγκατάλειψης. Για τη Ρένα Κλαμπατσέα, τέτοιες περιοχές πρέπει να «*ζανα-αντιμετωπιστούν με σύγχρονους όρους*» (Κλαμπατσέα 2018).

Το στοίχημα για την πόλη βρίσκεται για πολλούς στον τρόπο με τον οποίο η ιδιωτική πρωτοβουλία θα δράσει και θα παρέμβει στη πόλη (Οικονόμου 2018; Τσιατσιάμης 2019; ΤΑΙΠΕΔ 2019). Όμως και εκεί τα προβλήματα και τα εμπόδια είναι σημαντικά. Οι Στρατηγικές Επενδύσεις, όπως αυτή του Ελληνικού, προχωράνε με αργά βήματα. Η εντύπωση ότι η δημιουργία ενός ευέλικτου συστήματος σε επίπεδο χωρικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού θα άνοιγε μια νέα αγορά δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται σχεδόν μια δεκαετία από την εισαγωγή τέτοιων τομών στο θεσμικό πλαίσιο. Υπάρχει μια διστακτικότητα και από την μεριά των ιδιωτών. Για τον Αλέξανδρο Τσιατσιάμη:

«Θα πρέπει να δούμε πως ο ιδιωτικός τομέας μπορεί να συνεισφέρει ουσιαστικά στην ωρίμανση έργων και διαδικασιών. Αυτό ακόμα δεν γίνεται όχι μόνο με ευθύνη του δημοσίου αλλά και με ευθύνη του ιδιωτικού τομέα ο οποίος δεν λαμβάνει βαριές ευθύνες.» (Τσιατσιάμης 2019)

Εκεί που πράγματι φαίνεται ένας τέτοιος μετασχηματισμός, μέσω πρωτοβουλιών ιδιωτών, είναι σε θέματα υποδομών. Η επέκταση του Αεροδρομίου Ελ. Βενιζέλος (ΤΑΙΠΕΔ 2019), οι σημαντικές αλλαγές στο λιμάνι του Πειραιά δείχνουν νέες τάσεις (Οικονόμου 2018). Όπως παρατηρεί η Ράνια Κλουτσιωίτη, εκεί βλέπουμε «*τις νέες δομές στο έπακρο*», εκεί γίνονται οι «*άγριες παρεμβάσεις*» στο τοπίο της Αττικής (Κλουτσιωίτη 2016). Ταυτόχρονα, έντονη είναι η δραστηριότητα κοινωφελών ιδρυμάτων στο χώρο των πολιτιστικών υποδομών της πόλης.

Η αντιμετώπιση των κοινωνικών ανισοτήτων, οι οποίες εντάθηκαν λόγω της ύφεσης, είναι προτεραιότητα στη Βαρκελώνη αλλά και στην Αθήνα. Οι πόλεις αναγκάστηκαν να καινοτομήσουν ώστε να ανταποκριθούν στις νέες προκλήσεις (Buron 2019; Στρατηγάκη 2019; Καμίνης 2019; Καλτσά 2019). Ο Δήμος Αθηναίων για πρώτη φορά ήρθε αντιμέτωπος με μια μεγάλων διαστάσεων κοινωνική κρίση. Για τη Μαρία Στρατηγάκη, «*όλα τα θέματα της κοινωνικής ποδητικής ήταν καινοτόμα για το Δήμο. Το να δουλεύεις με project, με φορείς συνεργαζόμενους, με εκδηλώσεις προς το κοινό ήταν μια νέα εμπειρία. Αυτά δεν τα είχανε στο παρελθόν*» (Στρατηγάκη 2019). Στη Βαρκελώνη, τα θέματα των ανισοτήτων, και ιδιαίτερα τα ζητήματα πρόσβασης στην κατοικία, είναι στο κέντρο της ατζέντας τόσο του Δήμου όσο και κοινωνικών φορέων της πόλης. Ακόμη όμως τα προβλήματα είναι πολύ έντονα και λύσεις δεν έχουν βρεθεί (Sisternas 2019; Buron 2019; Bohigas 2019; Palomeza 2018). όμως, σύμφωνα με τον Javier Buron, έχουν γίνει σημαντικά βήματα και έχει υπάρξει μια κομβική αλλαγή: «*Την κεντρική ιδέα ότι έχουμε κενό σε κοινωνική κατοικία για*

ενοικίαση και πρέπει να την αναπτύξουμε» (Buron 2019). Για ένα σύστημα που στηριζόταν πάνω στην ιδιοκτησία αυτό είναι μια μεγάλη τομή. Ταυτόχρονα, η πόλη προσπαθεί να αντιμετωπίσει το πρόβλημα ενός ολοένα και περισσότερο γερασμένου πληθυσμού, γεγονός που για πολλούς θα επιβαρύνει τις κοινωνικές δομές των Δήμων (Torrens Melich 2018; Font Ferrer 2017). Όμως το στοίχημα της πόλης είναι πώς θα δώσει ξανά ευκαιρίες στους νέους, θα αντιμετωπίσει την ανεργία των νέων και θα δώσει μια νέα ώθηση στην πόλη. Το πώς μια πόλη θα συνεχίζει να αναπτύσσεται προστατεύοντας ταυτόχρονα τα δικαιώματα των πολιτών είναι για τον Font Ferrer (2017) η σημαντικότερη πρόκληση. Όπως σχολιάζει:

«Το πρώτο που πρέπει να κάνουμε είναι να καθορίσουμε το δικαίωμα στην πόλη και το δικαίωμα της πόλης [...] Πως προστατεύουμε τα δικαιώματα των πολιτών και την ίδια στιγμή το δικαίωμα της πόλης να καινοτομεί και να εξελίσσεται» (Font Ferrer 2017)

Στην περίπτωση της Αθήνας, η καινοτομία αφορούσε και την ενασχόληση των Δήμων με ένα νέο πλαίσιο εξεύρεσης πόρων ώστε να καλυφθούν τα κενά από τις μειωμένες κρατικές χρηματοδοτήσεις. Η Μαρία Στρατηγάκη υποστηρίζει ότι πριν την κρίση δεν υπήρχε καθόλου η κουλτούρα του ΕΣΠΑ. Χαρακτηριστικά αναφέρει τα εξής:

Στην υπηρεσία όταν πήγα υπήρχε μόνο ένα ΕΣΠΑ ο ξενώνας κακοποιημένων γυναικών το οποίο το είχαν πάρει το 2012 και το ανοίξαν το 2014, δύο χρόνια τους πήρε. Σιγά σιγά αναπτυχθήκανε προγράμματα διαφόρων τύπων, έγιναν πιο active όλο αυτό το πράγμα [...] Το να κάνεις κάτι plus για να προσφέρεις στον πολίτη δεν υπήρχε σαν λογική επειδή όπως είπαμε τα κοινωνικά δεν υπήρχαν και στο θεσμικό πλαίσιο. (Στρατηγάκη 2019)

Στην ίδια λογική ο Δημήτρης Οικονόμου αναφέρεται στην τομή των ΟΧΕ-ΣΒΑΑ:

Αυτά ήταν κονδύλια του ΕΣΠΑ. Το πρόγραμμα αυτό θα το διαχειρίζεται σε σημαντικό βαθμό ο Δήμος. Δηλαδή οι δήμοι κάνουν πράγματα που δε τα κάνανε έως τώρα. Κάνουν επιλογές έργων, θα τρέχουν το πρόγραμμα. Μόνο ο Δήμος Αθηναίων το είχε κάνει στο προηγούμενο πρόγραμμα που είχε και διαχειριστική αρχή [...] Για πρώτη φορά συσχετίζονται κονδύλια του ΕΣΠΑ με αναπλάσεις. Οι αναπλάσεις έχουν ταυτόχρονα και κοινωνικές και αναπτυξιακές κατευθύνσεις. Αυτή η λογική είναι πάρα πολύ σημαντική και είναι καινούργια. (Οικονόμου 2018)

Το τελευταίο σημείο όμως είναι και χαρακτηριστικό των διαφορετικών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι δύο πόλεις. Στη Βαρκελώνη η θεσμική καινοτομία, η προσπάθεια μετασχηματισμού των πολιτικών και της δομής της πόλης, η σύγκλιση με οτιδήποτε έχει κεντρικό ρόλο στη διεθνή συζήτηση γύρω από το μέλλον των πόλεων, είναι στην ατζέντα της ίδιας της πόλης, των φορέων της και των Πολιτικών της. Η Αθήνα αντίθετα ακόμη προσπαθεί να «προλάβει», και οι προκλήσεις της πόλης έχουν μια πιο υλική διάσταση. Η κρίση, για τους περισσότερους προνομιακούς πληροφορητές δεν έλυσε τα πάγια προβλήματα της πόλης ή τα βασικά χαρακτηριστικά ενός αναπτυξιακού προτύπου. Για τον Δήμαρχο Αθηναίων:

Η κρίση έφερε στην επιφάνεια όλα μαζί τα χρόνια προβλήματα. Αυτό έκανε η κρίση, τα όξυνε, δεν δημιούργησε κανένα καινούργιο πρόβλημα. Ούτε το πως είναι χτισμένη η Αθήνα, χωρίς υποδομές με στενούς δρόμους. Ούτε το μεταναστευτικό δημιούργησε, ούτε την πολιτική βία. Ούτε την εγκληματικότητα. Αλλά υπήρχε και μια κακή διαχείριση. (Καμίνης 2019)

Η Ρανια Κλουτσινιώτη θα υποστηρίξει ότι υπάρχει ένα γενικότερο κενό για το τι είναι

ανάπλαση και πώς παρεμβαίνουμε στον ιστό της πόλης:

«Νομίζω αυτό είναι σημαντικό να το πούμε. Δε θέλησε όλη αυτή τη περίοδο που συζητάμε, τη μεταπολιτευτική τουλάχιστον, κανείς πολιτικός, πολιτειακός ή και μικρότερος παράγοντας να καταλάβει τι σημαίνει ανάπλαση. Ανάπλαση δεν είναι ότι κάνεις ένα σχέδιο και παράγεται κάτι. Ανάπλαση σημαίνει ότι δημιουργείς ένα φορέα, κάνεις ένα πρόγραμμα δράσης, ότι για μια μεγάλη περίοδο παρακολουθείς, χρηματοδοτείς, ελέγχεις. Είναι ένα πρόγραμμα παρέμβασης στο χώρο. Κάναμε λέει μια μελέτη ανάπλασης μιας περιοχής και μετά δεν έγινε τίποτα. Η Αθήνα είναι θύμα αυτής της διαδικασίας». (Κλουτσιωτίτη 2016)

Το αποτέλεσμα θα είναι μια δυστοκία και μια έλλειψη ενός γενικότερου οράματος για την εξέλιξη της Αθήνας. Όπως αναφέρει η Μαρία Ζήφου:

Οι προθέσεις δεν είναι απαραίτητα κακές, υπήρχε ένα σύστημα που δεν είχε διαφάνεια, είχε αλληλοεπικαλύψεις, πολλαπλότητα επίπεδων που δυσχέραιναν τις αποφάσεις. Ίσως η δική μας η διοίκηση δεν μπορούσε να αντιπροτείνει κάτι [...] Αυτό είναι η υλοποίηση μιας νομοθεσίας, δεν υπάρχουν οράματα, υπάρχει μια δυστοκία. Ίσως και δεν υπήρχε ο χρόνος να σκεφτούμε κάτι παραπάνω. (Ζήφου 2018)

Η Αθήνα αποτυπώνεται στην έρευνα σαν μια φτωχή πόλη με σημαντικά θεσμικά κενά, συγκεντροποίηση, απουσία κάθε έννοιας μητροπολιτικού σχεδιασμού και διακυβέρνησης, όπου κέντρο των αστικών πολιτικών είναι σε μεγάλο βαθμό η εξεύρεση πόρων, η προσέλκυση επενδυτών και επισκεπτών. Την ίδια στιγμή, η Βαρκελώνη έχει πολύ διαφορετικές προτεραιότητες. Όταν η Αθήνα ακολουθεί μια στρατηγική προσέλκυσης τουριστών, η Βαρκελώνη προσπαθεί να ρυθμίσει τις τουριστικές ροές. Στη Βαρκελώνη γίνονται σημαντικά βήματα στον τομέα της κοινωνικής κατοικίας, στην Αθήνα δεν υπάρχει αυτή η στοχοθεσία. Είναι ακόμη ενδεικτικό ότι τα θέματα της βιωσιμότητας ή της κλιματικής αλλαγής δεν αναφέρθηκαν σαν πρόκληση για το μέλλον της πόλης της Αθήνας από τους προνοματικούς πληροφορητές. Αντίθετα, από την έρευνα πεδίου στην Βαρκελώνη το ζήτημα αυτό θεωρούνταν ο σημαντικότερος μακροπρόθεσμος στόχος της πόλης (Font Ferrer 2017; Civit 2019; Estela Barnet 2019; Sisternas 2019; Torrents Mèlich 2018; Falcon 2019).

Για τον Luis Falcon, η πρόκληση της Κλιματικής Αλλαγής και της βιωσιμότητας είναι σε συνδυασμό με την ψηφιακή πρόκληση οι βασικοί στόχοι που πρέπει να έχει η Βαρκελώνη και κάθε πόλη:

Η Κλιματική Αλλαγή και η βιωσιμότητα είναι must, πρέπει να το αντιμετωπίσουμε. Δεν θεωρώ ότι η βιωσιμότητα είναι στόχος, είναι ένα χαρακτηριστικό της πόλης. Είσαι βιώσιμος ή δεν είσαι. Δεν είναι κάτι που τίθεται προς διαπραγμάτευση. Η βιωσιμότητα είναι must και η τεχνολογία είναι το εργαλείο. Πρέπει να αλλάξουμε και να σχεδιάζουμε πρωτόκολλα, να αναλύουμε την πόλη σε πραγματικό χρόνο [...] Πρέπει να έχουμε τη δυνατότητα να σχεδιάζουμε την πόλη σε πραγματικό χρόνο. (Falcon 2019)

Αυτό δε σημαίνει ότι η Βαρκελώνη είναι ένα ιδανικό «πρότυπο». Αντίθετα, αν κάτι φαίνεται από την έρευνα είναι ότι ακόμα και πόλεις που αποτελούσαν best practice, όπως η Βαρκελώνη, δεν κατάφεραν να ανταποκριθούν εύκολα στις πιέσεις της ύφεσης. Η κρίση στον τομέα της κατοικίας, οι τουριστικές πιέσεις, οι κοινωνικές ανισότητες και η πολιτική σύγκρουση ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα διακυβέρνησης (Καταλονία-Ισπανικό Κράτος), είναι μόνο κάποια παραδείγματα των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η πόλη της Βαρκελώνης και γενικότερα η Καταλονία. Σύμφωνα με τον Albet Civit, μια από τις

σημαντικότερες προκλήσεις είναι ακριβώς η επαναχάραξη των ρόλων και σχέσεων των διαφορετικών επιπέδων διακυβέρνησης. Όπως σχολιάζει:

«Μια σημαντική πρόκληση είναι το πώς θα συνεργαστούν τα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης. Χρειάζεσαι μια εθνική κυβέρνηση, μια περιφερειακή κυβέρνηση και μια τοπική κυβέρνηση. Είναι βασικό να δούμε τους ρόλους. Κάθε επίπεδο πρέπει να έχει το δικό του διακριτό πεδίο εξουσιών» (Civit 2019)

Όμως για τον Joaquim Sabaté, τα προβλήματα της Βαρκελώνης συνδέονται γενικότερα με την έλλειψη ενός οράματος για τη γενικότερη στρατηγική της πόλης. Χαρακτηριστικά αναφέρει:

«Η πόλη έχει πολλούς στόχους, προφανή ερωτήματα όπως η κατοικία, η φτώχεια και τα θέματα κινητικότητας. Υπάρχουν πολλά πράγματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν και απαιτούν ισχυρές ηγετικές αποφάσεις. Πιστεύω ότι τώρα που μιλάμε κάποιοι επαγγελματίες με πολύ καλές προθέσεις μέσα στην κυβέρνηση δουλεύουν για να βρουν εναλλακτικές. Όμως από την πόλη απουσιάζει ένα γενικότερο όραμα γύρω από την αστικότητα της [urbanism]. Ακόμα πορευόμαστε με τις ιδέες της δεκαετίας του 1980 και 1990 [...] Θα έλεγα ότι η οικονομική κρίση είναι μέρος αυτού του ερωτήματος αλλά δεν είναι ο βασικός λόγος γύρω από την απουσία ιδεών γύρω από την πόλη. Το πρόβλημα είναι η διανοητική ένδεια, το να μη θες να δεις βαθύτερα.» (Sabaté 2018)

Εικόνα 65. Βαρκελώνη άποψη της γειτονιάς της Σαγράδα Φαμίλια

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ

7.1 ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Η παρούσα διατριβή είναι μια προσπάθεια συμβολής στον ευρύτερο διάλογο γύρω από τις πολιτικές και τους μετασχηματισμούς των πόλεων στο περιβάλλον της ύφεσης και της οικονομικής κρίσης. Αντικείμενο της έρευνας είναι η μελέτη της εξέλιξης των πολιτικών στο περιβάλλον της ύφεσης (χωρικών πολιτικών, διακυβέρνηση, αναπτυξιακών κατευθύνσεων κ.α.) και της σχέσης πολιτικής και πολιτικών, μετά την έκρηξη της οικονομική κρίσης του 2008. Η έρευνα συγκρίνει τις πόλεις της Βαρκελώνης και της Αθήνας στοχεύοντας στην ανάδειξη και ερμηνεία των παραγόντων που επηρεάζουν και καθορίζουν τη χάραξη πολιτικών και στρατηγικών μετά το 2008. **Η αρχική υπόθεση ήταν ότι η κρίση ήταν παράγοντας σημαντικών μετασχηματισμών σε επίπεδο πολιτικών.** Για να μπορεί να δοθεί απάντηση στην παραπάνω υπόθεση η διατριβή εξετάζει και μελετά:

- τα μεθοδολογικά εργαλεία και τα θεωρητικά ρεύματα που ασχολούνται με το πεδίο των Αστικών Πολιτικών (Urban Political Theory) και ιδιαίτερα των τρόπων με τους οποίους πραγματοποιείται συγκριτική μελέτη στο συγκεκριμένο πεδίο.
- τον τρόπο με τον οποίο οι πολιτικές διαμορφώθηκαν στις δύο πόλεις πριν την κρίση του 2008 και συγκεκριμένα την περίοδο μετά την μετάβαση στη δημοκρατία την δεκαετία του 1970.
- την περίοδο της ύφεσης (2008-2018) και στις δύο περιπτώσεις, παρουσιάζοντας τους πολιτικούς μετασχηματισμούς και ιδιαίτερα τις εφαρμοζόμενες πολιτικές.

Η διατριβή ακολουθεί ποιοτική μέθοδο στην έρευνα και βασίζεται: στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στο πεδίο, στη διερεύνηση θεωρικού πλαισίου, στρατηγικών σχεδίων και μελετών. Δευτερευόντως, στη διερεύνηση βιβλιογραφικών πηγών, έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου.

Οι συνεντεύξεις αποτελούν το βασικό κορμό της έρευνας. Πραγματοποιήθηκαν 40 μη-δομημένες συνεντεύξεις το διάστημα 2016-2019 στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη. Βασικός στόχος ήταν να παρουσιάσουν οι συνεντευξιζόμενοι τους παράγοντες που επηρεάζουν τη χάραξη των πολιτικών την περίοδο ενδιαφέροντος της έρευνας και ιδιαίτερα την περίοδο μετά το 2008. Ανάλογα με την ειδικότητα του κάθε συνεντευξιζόμενου γινόταν και εμβάθυνση σε επιμέρους θέματα.

Η προετοιμασία των συνεντεύξεων και η επιλογή των προνομακών πληροφορητών στηρίχθηκε στην εκτενή διερεύνηση του θεωρητικού πλαισίου στο πεδίο των Αστικών Πολιτικών καθώς και συγκεκριμένα των μελετών περίπτωσης (Αθήνα-Βαρκελώνη). Μέσα από την επεξεργασία των συνεντεύξεων, την ανάλυση του θεωρητικού πλαισίου και των πηγών προέκυψε το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας και η κατηγοριοποίηση των βασικών πεδίων και παραγόντων που επηρεάζουν τη διαμόρφωση των αστικών πολιτικών καθώς και ενός πρώτου πλαισίου αξιολόγησης.

Υπό αυτό το πρίσμα, οι παράγοντες που επηρέαζαν τη διαμόρφωση των πολιτικών κατηγοριοποιήθηκαν βάσει των παρακάτω επιπέδων:

- Στο δομικό πλαίσιο της περιόδου και τις υπερ-εθνικές πιέσεις (πχ. Οικονομική κρίση, Ευρωπαϊκή Ενοποίηση, Μετασχηματισμοί στην παραγωγή και την οικονομία κ.α.).
- Στο εγχώριο (εθνικό-περιφερειακό) επίπεδο. Στις θεσμικές «παραδόσεις» και τις κουλτούρες διακυβέρνησης της κάθε χώρας και πόλης (σύστημα διακυβέρνησης, βαθμός αποκέντρωσης, κουλτούρες και χαρακτηριστικά σχεδιασμού κ.α.) και τους τρόπους με τους οποίους επηρεάστηκαν τις νέες συνθήκες.
- Στο ρόλο των τοπικών δρώντων υποκειμένων (actors) όπως τοπικές κυβερνήσεις, πολιτικά κόμματα, κινήματα, ρόλος του ιδιωτικού τομέα κ.α.

Οι πολιτικές σε μεγάλο βαθμό προέκυπταν από την αλληλεπίδραση όλων των παραπάνω επιπέδων.

Η έρευνα διακρίνεται σε τρεις ενότητες:

- Στην πρώτη γίνεται αναφορά στα βασικά χαρακτηριστικά των Αστικών Πολιτικών και της εξέλιξης των πόλεων από την περίοδο μετάβασης στη δημοκρατία (δεκαετία του 1970) μέχρι και το 2008 όπου ξεκινάει η ύφεση. Από τη συγκεκριμένη ανάλυση προκύπτει μια πρώτη σειρά συμπερασμάτων που αφορά το σύστημα διακυβέρνησης των πόλεων, τον χαρακτήρα της αστικοποίησης, τον ρόλο των θεσμών και των δρώντων υποκειμένων καθώς και του ευρύτερου οικονομικού και πολιτικού πλαισίου υπό το οποίο αναπτύχθηκαν οι δύο πόλεις.
- Στη δεύτερη η έρευνα επικεντρώνεται στην τελευταία δεκαετία (2008-2018) όπου εξετάζονται οι μετασχηματισμοί που λαμβάνουν χώρα λόγω της κρίσης, κάνοντας συγκρίσεις και με την προηγούμενη περίοδο. Συγκεκριμένα, η έρευνα εξετάζει τις νέες σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων διακυβέρνησης (υπερεθνικό-εθνικό-περιφερειακό-τοπικό), τις τομές σε επίπεδο θεσμών και παραδόσεων χάραξης πολιτικής, ενώ ιδιαίτερο βάρος δίνεται στους ρόλους των διαφόρων πολιτικών δρώντων υποκειμένων και τη δράση τους.
- Στην τρίτη ενότητα η διατριβή βλέπει με μια συγκριτική ματιά την σχέση πολιτικής και πολιτικών στις δύο πόλεις. Προσπαθεί να βρει συνδέσεις και κοινά στοιχεία, αλλά και τα σημεία διαφοροποιήσεων.

7.2 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΧΑΡΑΞΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ: ΤΟΜΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΧΕΙΕΣ

Σε αυτό το σημείο είναι σκόπιμο να επιστρέψουμε στην αρχική υπόθεση εργασίας και τα ερευνητικά ερωτήματα: Αποτελεί η κρίση τομή για τις αστικές πολιτικές στις δύο πόλεις; Ή έχουμε μια πολιτική που στηρίζεται στη συνέχεια μοντέλων που διαμορφώθηκαν και εξελίχθηκαν τις προηγούμενες δεκαετίες (path-dependency); Τι συμπεράσματα βγάζουμε συνολικότερα για τη θεωρία και τον τρόπο που προσεγγίζουμε τις θεωρίες Αστικών Πολιτικών;

Στην προσπάθεια απάντησης αυτών των ερωτημάτων η έρευνα μελέτησε με αναλυτικό τρόπο τις αστικές πολιτικές όπως αυτές εξελίχθηκαν στη Βαρκελώνη και την Αθήνα την τελευταία δεκαετία, τους παράγοντες που τις επηρέασαν και τα αποτελέσματά τους. **Τα συμπεράσματα όμως δεν οδηγούν απαραίτητα σε συγκλίσεις. Από την έρευνα προκύπτουν τα εξής:**

Α. Η κρίση του 2008 ήταν ένα σημαντικό γεγονός και για τις δύο περιπτώσεις που εξετάστηκαν. Αλλά η τομή που έφερε έχει περισσότερο τα χαρακτηριστικά ενός ποιοτικού μετασχηματισμού, όπως παρατηρεί ο Harvey (2011), και όχι τόσο μιας συνολικής ρήξης με προηγούμενα μοντέλα. Ένα βασικό συμπέρασμα είναι ότι η κρίση θα αποτυπωθεί με άνισο τρόπο στις δύο πόλεις¹⁷³. Η λιτότητα μπορεί να είναι ένα κοινό στοιχείο που χτύπησε διευρυμένα κοινωνικά στρώματα, όμως επηρέασε και εκφράστηκε με πολύ διαφορετικό τρόπο στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη.

Β. Ο τρόπος με τον οποίο οι πόλεις και οι κυβερνήσεις απάντησαν στις προκλήσεις της κρίσης ήταν επίσης διαφορετικός. Αντίθετα με μια σειρά ερευνών που τονίζουν την ένταση και ενίσχυση νεοφιλελεύθερων κατευθύνσεων (Bayirbağ, Davies, και Münch 2017; González κ.ά. 2018; Kunkel και Mayer 2011; Peck, Theodore, και Brenner 2013), από την έρευνα προκύπτει ότι σε περιπτώσεις όπως αυτή της Βαρκελώνης οι πολιτικές προσπάθησαν να έχουν ένα ξεκάθαρο κοινωνικό πρόσημο¹⁷⁴. Στην Αθήνα πράγματι μπορεί να υποστηριχθεί ότι έχουμε μια εμβάθυνση των φιλικών προς την ελεύθερη αγορά πολιτικών και μια σαφή υποχώρηση του κράτους πρόνοιας. Οι πολιτικές αυτές συνδέονται και με μια νεοφιλελεύθερη ατζέντα σε διάφορους τομείς, η οποία προωθούνταν και από την Ε.Ε.

Γ. Η ύφεση οδήγησε σύμφωνα με την έρευνα σε τομές σε θέματα διακυβέρνησης, με την υιοθέτηση πιο ιεραρχικών μοντέλων (top-down) και μια αναδιάταξη των σχέσεων ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης (υπερεθνικό-εθνικό-περιφερειακό-τοπικό). Τόσο στην Αθήνα όσο και στη Βαρκελώνη, η κρίση αποτέλεσε μια διαδικασία ανακλιμάκωσης.

Δ. Η κρίση θα «ενεργοποιήσει» με διαφορετικό τρόπο δρώντα πολιτικά υποκείμενα στις δύο πόλεις. Στη Βαρκελώνη τα κοινωνικά κινήματα θα παίξουν σημαντικό στη δημιουργία μια νέα πολιτικής ηγεμονίας στο Δήμο, ενώ στην Αθήνα αναβαθμισμένο ρόλο θα έχει η ιδιωτική πρωτοβουλία (επιχειρηματίες, ιδρύματα, ΜΚΟ).

Το βασικότερο συμπέρασμα είναι ότι παρατηρείται μια συνέχεια στα γενικότερα μοντέλα με τα οποία οι δύο πόλεις αναπτύχθηκαν. Παρά την έντονη αμφισβήτηση, οι αστικές πολιτικές διατηρούν τα βασικά τους χαρακτηριστικά και κατευθύνσεις, δεν υπάρχει ριζική αλλαγή σε επίπεδο θεσμών, ενώ οι ιεραρχίες σε επίπεδο πολιτικών υποκειμένων σε τοπικό επίπεδο παραμένουν ίδιες. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι παρατηρείται μια ενίσχυση και αναβάθμιση υφιστάμενων μοντέλων και καθεστώτων διακυβέρνησης των πόλεων.

Αυτό δε σημαίνει ότι δεν υπάρχουν σημαντικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις, **αλλά ότι δεν κλονίζονται οι «παραδοσιακές» μηχανές ανάπτυξης των πόλεων.**

173. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγει και μια άλλη σειρά μελετών και ερευνών την ίδια περίοδο (Bayirbağ, Davies, και Münch 2017; Davies και Blanco 2017; González κ.ά. 2018)

174. Βλ. για μια αντίστοιχη προσέγγιση (Blanco, Salazar, και Bianchi 2019; Cano, Pradel, και Garcia 2016)

Εντούτοις, όπως σημειώθηκε παραπάνω, οι αλλαγές αυτές αποτυπώνονται άνισα και με διαφοροποιήσεις στις δύο πόλεις, με τις τομές στην Βαρκελώνη να είναι σχετικά περιορισμένες και να μην έχουν όλες άμεση σχέση με την ύφεση. Στην Αθήνα, αντίθετα, οι μετασχηματισμοί είναι πολύ πιο έντονοι.

Στη Βαρκελώνη:

- Οι πολιτικές λιτότητας μετασχηματίζουν τόσο τις σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την Ισπανική Κυβέρνηση, όσο και της Ισπανικής Κυβέρνησης με την Κυβέρνηση της Καταλονίας, η οποία θα είναι ο βασικός φορέας επιβολής λιτότητας. Το αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής θα οδηγήσει, εντός της τελευταίας δεκαετίας, και στην Καταλανική Κρίση.
- Στο επίπεδο της μητροπολιτικής **διακυβέρνησης η δημιουργία της ΑΜΒ είναι μια σημαντική τομή** που σχετίζεται με μια γενικότερη παράδοση γύρω από τον μητροπολιτικό και στρατηγικό σχεδιασμό στην πόλη.
- Οι πολιτικές ενίσχυσης του τουρισμού θα προσελκύσουν διεθνείς επενδυτές και θα κάνουν την πόλη πεδίο για την ανάπτυξη πλατφορμών όπως το Airbnb που με τη σειρά τους θα επηρεάσουν συνολικά την αγορά ακινήτων στην πόλη και τον τομέα κατοικίας.
- Στις νέες αυτές συνθήκες ο Δήμος αναγκάζεται να πάρει πρωτοβουλίες και να διαμορφώσει πολιτικές ενάντια σε ένα «παγκόσμιο» φαινόμενο, γεγονός που είναι πέραν των θεσμικών του ορίων.
- Γενικότερα, το πολυεπίπεδο σύστημα διακυβέρνησης της πόλης, αν και δεν κλονίζεται, φαίνεται να μην μπορεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις και στις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών, γεγονός που αντικατοπτρίζεται και στα αποτελέσματα των εκλογικών αναμετρήσεων την τελευταία δεκαετία.

Στην Αθήνα η εικόνα είναι διαφορετική και αυτό οφείλεται σε ένα βαθμό στην ένταξη συνολικά της χώρας στο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής.

- Την περίοδο 2010-2018 οι θεσμοί της ΕΕ-ΕΚΤ-ΔΝΤ συγκροτούν ένα νέο επίπεδο στο σύστημα διακυβέρνησης της χώρας που διαταράσσει τις ιεραρχίες και επηρεάζει τις πολιτικές μέχρι και στο τοπικό επίπεδο (Δήμοι).
- Ο ρόλος της Κεντρικής Κυβέρνησης και των Υπουργείων παραμένει ισχυρός, αλλά δημιουργούνται διάφοροι νέοι θεσμοί, όπως το ΤΑΙΠΕΔ, που συγκροτούν ένα παράλληλο σύστημα με στόχο της αποκρατικοποιήσεως.
- Ενισχύεται συνολικά ο ρόλος της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, λόγω της συνολικής πολιτικής προσέλκυσης ιδιωτικών επενδύσεων, χορηγιών κ.α.
- Οι Δήμοι αποκτούν ένα σημαντικό ρόλο ως μηχανισμός αντιμετώπισης των επιπτώσεων της κρίσης αλλά και μέσω της αλλαγής του τρόπου κατανομής των ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων, γεγονός που τους δίνει ένα μεγαλύτερο βαθμό αυτονομίας.

Οι παραπάνω μετασχηματισμοί υποστηρίζουμε ότι αποτυπώνονται μέσα από αλλαγές στο σύστημα διακυβέρνησης και στα δίκτυα παραγωγής πολιτικής και είναι αποτέλεσμα των σημαντικών πολιτικών αλλαγών που θα διαδραματιστούν την περίοδο που εξετάζει η έρευνα.

Αυτό είναι **και ένα από τα σημαντικότερα συμπεράσματα** της διατριβής: Οι αλλαγές και οι μετασχηματισμοί στο πολιτικό επίπεδο είναι αυτές που παράγουν καινοτομία σε επίπεδο πολιτικών. Είναι αμφίβολο αν θα υπήρχε στη Βαρκελώνη μια προσήλωση στα θέματα πρόσβασης στην κατοικία χωρίς τις πιέσεις από τα κοινωνικά κινήματα, πολιτικούς σχηματισμούς σαν το Barcelona en Comu ή ηγέτιδες όπως η Ada Colau που

προσωπικά προώθησε μια τέτοια ατζέντα. Στην Αθήνα δε θα υπήρχε αυτή η σημαντική ενεργοποίηση των Δήμων, με την αναζήτηση πόρων, αναπτυξιακών σχεδίων και μια στροφή σε μια υποτυπώδη κοινωνική πολιτική χωρίς την «αυτόνομη» πολιτικών δρώντων υποκειμένων σε τοπικό επίπεδο. Αλλά και στο επίπεδο της εθνικής κλίμακας και των κεντρικών κυβερνήσεων (Ισπανία-Ελλάδα) οι σημαντικοί πολιτικοί μετασχηματισμοί θα αναδείξουν νέες ατζέντες που θα επηρεάσουν με τη σειρά τους τις πόλεις. Οι πολιτικές θα προκύψουν μέσα από τις συγκρούσεις σε διάφορα επίπεδα, και τις επιλογές που έκαναν τα δρώντα πολιτικά υποκείμενα. Η έννοια της πολιτικής **σχετίζεται επιπλέον και με τις κουλτούρες διακυβέρνησης των πόλεων, τις σχέσεις ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης**. Μπορεί έτσι στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο πλαίσιο οι τοπικές κοινωνίες να είναι όλο και πιο ευάλωτες στους διεθνείς μετασχηματισμούς, όμως η έννοια του *path-dependency* (Marisol Garcia 2017b) παραμένει σημαντική και οι πολιτικές συνεχίζουν να είναι αποτέλεσμα της σχέσης διεθνικού - τοπικού (Aalbers 2009a). Για αυτό το λόγο ένα παγκόσμιο γεγονός όπως η κρίση του 2008 αποτυπώθηκε με τόσο διαφορετικό τρόπο στην Αθήνα και τη Βαρκελώνη και οδήγησε και σε διαφορετικές απαντήσεις.

Τι συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν όμως γενικότερα για τις θεωρίες αστικών πολιτικών μέσα από το παράδειγμα των δύο πόλεων. Τι σηματοδοτεί η κρίση στη διαδικασία αυτή; Πού εντοπίζονται – αν εντοπίζονται – στοιχεία καινοτομίας;

Από την έρευνα μπορούμε να διακρίνουμε τα παρακάτω:

- Στο ρόλο των υπερεθνικών οργανισμών όπως η ΕΕ και στην ένταση της χρηματοοικονομικής κτηματαγοράς.
- Στους τρόπους με τους οποίους οι έννοιες της λιτότητας και της ανθεκτικότητας λαμβάνουν θεσμική διάσταση και επηρεάζουν νέες κουλτούρες σε θέματα σχεδιασμού ή διακυβέρνησης.
- Στο νέο ρόλο των πολιτικών ελίτ, των κοινωνικών κινημάτων και γενικότερα των πολιτικών δρώντων υποκειμένων.

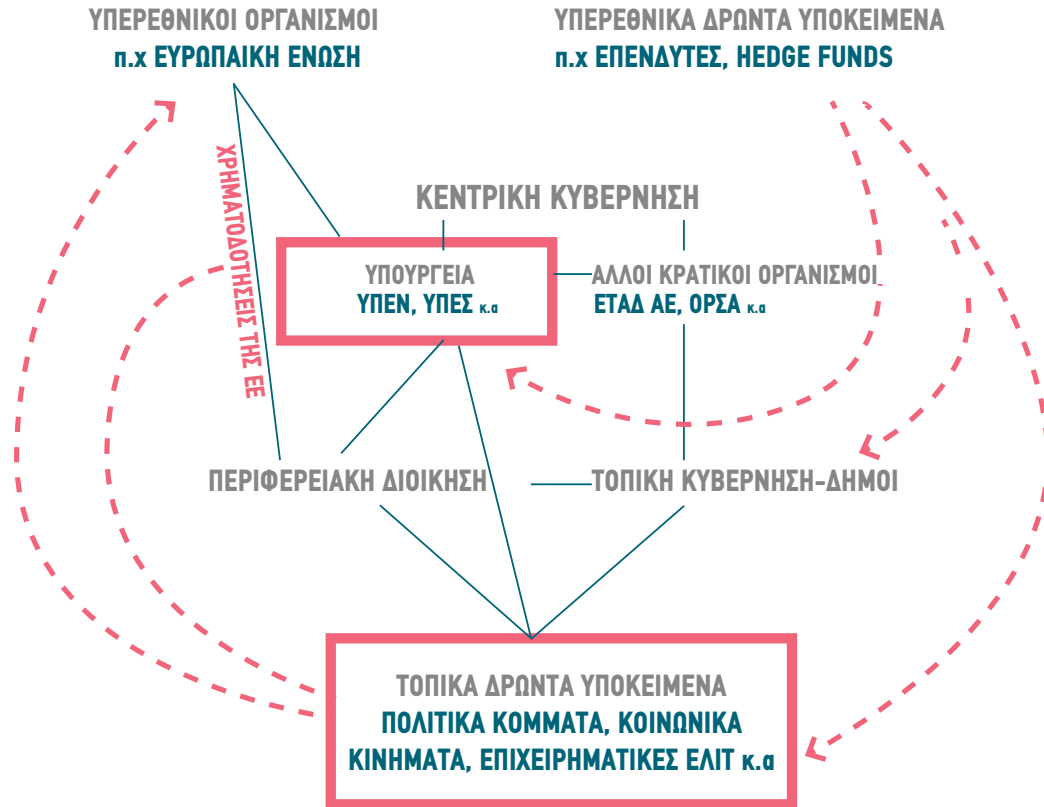

Εικόνα 65. Αθήνα, άποψη της οδού Ερμού
στο Θησείο.

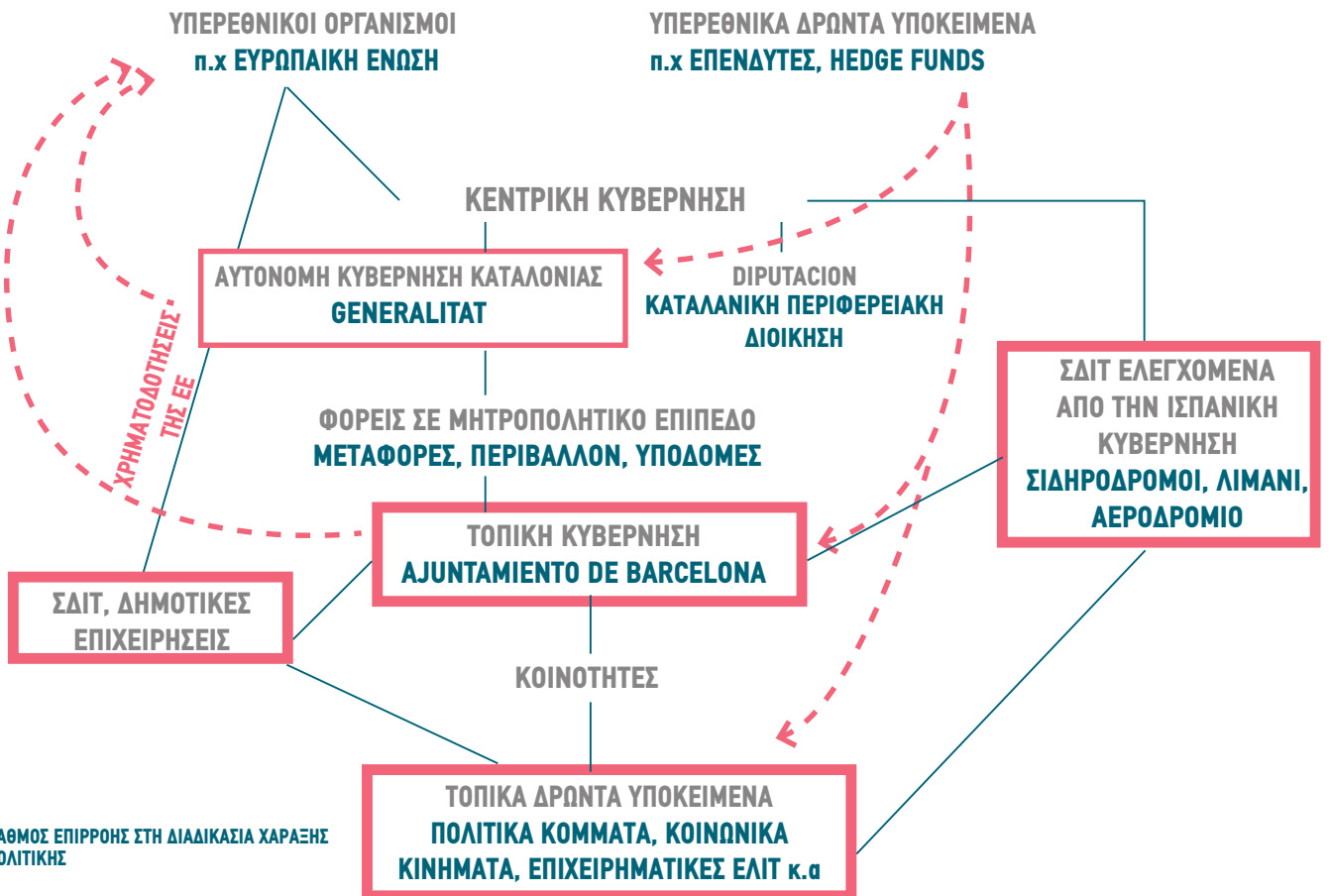
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 15 ΤΟΜΕΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2008-2018 (ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)

ΠΡΙΝ ΤΟ 2008

ΑΘΗΝΑ

ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ

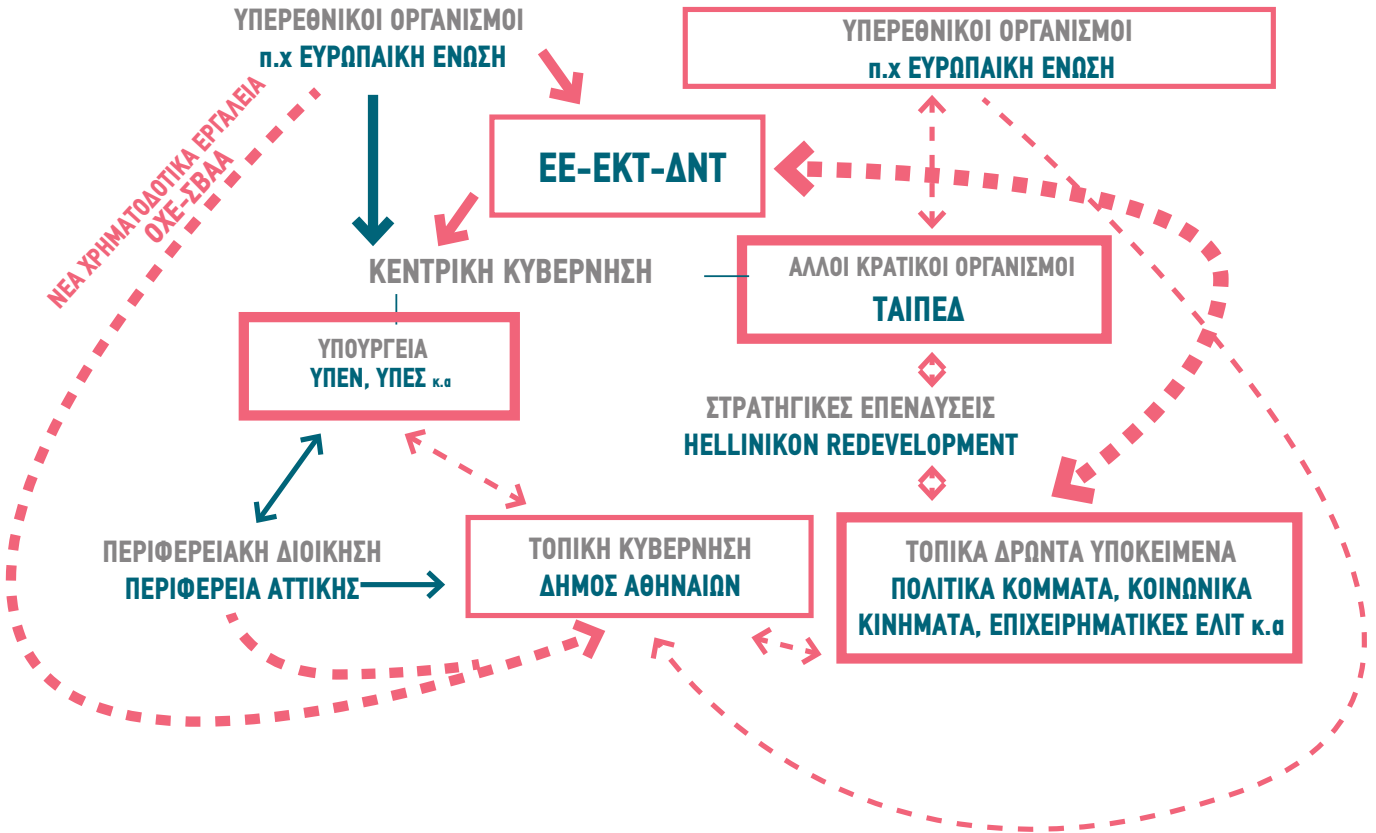
ΒΑΘΜΟΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΣΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΧΑΡΑΞΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΣΥΝΕΡΓΕΙΕΣ

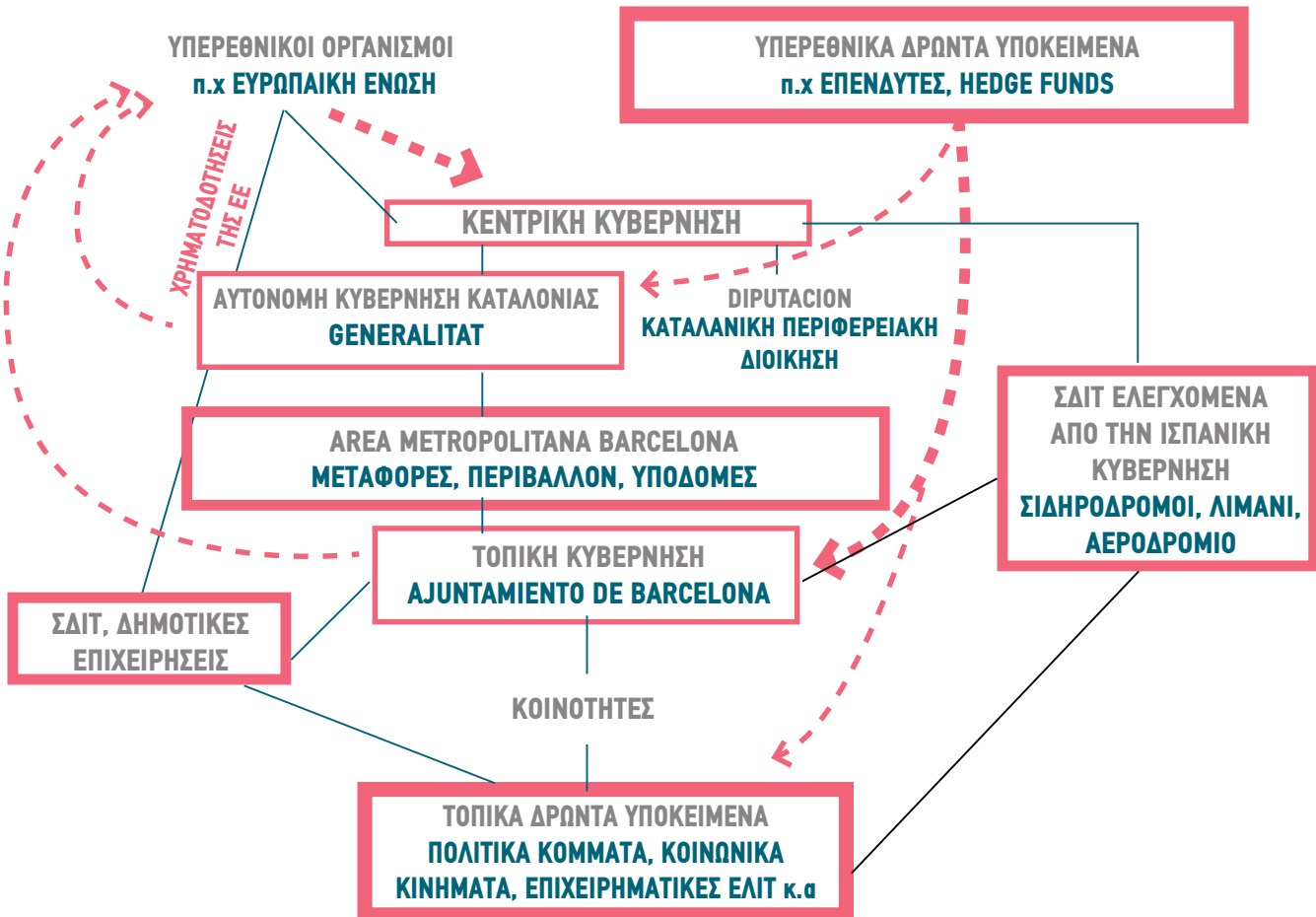
ΑΤΥΠΕΣ ΣΥΝΕΡΓΕΙΕΣ (LOBBYING)

ΜΕΤΑ ΤΟ 2010 (ΜΕΧΡΙ ΤΟ 2018)

ΑΘΗΝΑ

ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ

7.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΔΥΟ ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

7.3.1 Η ΚΡΙΣΗ ΣΑΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΝΑΚΛΙΜΑΚΩΣΗΣ, ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ, ΑΝΙΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Κοινό στοιχείο, όπως προκύπτει από την έρευνα, τόσο στην περίπτωση της Αθήνας όσο και της Βαρκελώνης είναι ότι η δεκαετία της ύφεσης και των πολιτικών αλλαγών θα είναι μια περίοδος έντονων μετασχηματισμών του κράτους και των σχέσεων ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης. Όπως συμπεραίνουν και άλλοι μελετητές, η κρίση θα αποτελέσει μια διαδικασία ανακλιμάκωσης και κλωνισμού του μοντέλου πολύ-επίπεδης διακυβέρνησης που είχε διαμορφωθεί στην Ε.Ε τις προηγούμενες δεκαετίες (King και Le Galès 2017; Souliotis και Alexandri 2016; Souliotis 2013; Wissel και Wolff 2017; Martí-Costa και Tomàs 2017; Bayirbağ, Davies, και Münch 2017).

Η κρίση χρέους στην Ελλάδα και στην Ισπανία θα αναδείξει τον ισχυρό ρόλο των υπερεθνικών οργανισμών στη διαμόρφωση και επιβολή πολιτικών, οι οποίες έρχονται πολλές φορές σε αντίθεση με τις επιδιώξεις των εθνικών κυβερνήσεων (Mair 2013; Genschel και Zangl 2014; Klatzer και Schlager 2014; Wissel και Wolff 2017). Η ύφεση οδήγησε σε μεγάλο περιορισμό της δυνατότητας των κρατών να δρουν και να λαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις διαφορετικές από αυτές που επιβάλλονται από υπερεθνικούς σχηματισμούς όπως η ΕΕ ή το ΔΝΤ (King και Le Galès 2017). Η ενίσχυση των διαφόρων «μη-κρατικών παραγόντων» (Genschel και Zangl 2014) θα είναι το σημαντικότερο στοιχείο της περιόδου που εξετάσαμε.

Οι μετασχηματισμοί αυτοί θα γίνουν διακριτοί σε τοπικό επίπεδο και θα κλωνίσουν γενικότερα τα εθνικά συστήματα διακυβέρνησης. Στην Ελλάδα ο ρόλος της Ε.Ε θα είναι κομβικός στη διαμόρφωση στρατηγικών επιλογών των κυβερνητικών προγραμμάτων την τελευταία δεκαετία (αποκρατικοποιήσεις, νέοι θεσμοί κ.α.) με κυρίαρχο στοιχείο την λιτότητα. Στην Ισπανία πρωταγωνιστικό ρόλο θα έχει η Ισπανική Κυβέρνηση, σε συνδυασμό με την πίεση που θα ασκήσει η Ε.Ε (Martí-Costa και Tomàs 2017). Το αποτέλεσμα θα είναι ένα πιο συγκεντρωτικό μοντέλο, το οποίο οι Blanco και Davies θα το ονομάσουν «*new fiscal centralisation*» (Davies και Blanco 2017, 1521), περιγράφοντας αυτό που αρκετοί αναγνωρίζουν ως ένα πιο ιεραρχικό και αυταρχικό πρότυπο (Suarez 2010; Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017), γεγονός που θα συμβάλλει και στην Καταλανική κρίση. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και «πετυχημένες» περιφέρειες όπως η Καταλονία δεν μπόρεσαν να ξεφύγουν από αυτό το πλαίσιο της λιτότητας και της πολιτικής κρίσης.

Δείχνει αυτό το γεγονός τα γενικότερα προβλήματα της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης; Ότι μετά από σχεδόν τέσσερις δεκαετίες σύγκλισης του Ευρωπαϊκού Νότου, οι ανισότητες παραμένουν; Για αρκετούς αυτή η Άνιση Ανάπτυξη, ένα ενδημικό χαρακτηριστικό του σύγχρονου καπιταλισμού (Harvey 2010), είναι στοιχείο ταυτότητας της συγκρότησης της ίδιας της Ε.Ε και της ένταξης των Νοτιο-Ευρωπαϊκών χωρών στις δομές της (Hadjimichalis 2011; Hadjimichalis και Hudson 2014; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; González κ.ά. 2018). Για τον Κωστή Χατζημιχάλη, η χωρική ανισότητα είναι θεμελιακή στην κοινωνικο χωρική δομή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και «*μια από τις βάσεις της παρούσας κρίσης*» (Hadjimichalis 2011, 264). Όπως σχολιάζει, λίγοι στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχαν δώσει προσοχή «*σε υπάρχουσες ανισότητες των περιφερειακών παραγωγικών συστημάτων και τις εξειδικεύσεις, τις δομικά διαφορετικές αγορές εργασίας και την άνιση πρόσβαση στις αγορές σε αντίθεση με τον κορμό της ευρωζώνης*» (Hadjimichalis 2011, 259).

Όμως, αν οι πολιτικές λιτότητας, οι μετασχηματισμοί των σχέσεων μεταξύ κρατών, πόλεων, περιφερειών και υπερεθνικών οργανισμών είναι μια πτυχή της κρίσης, η άλλη

είναι η μεγαλύτερη εξάρτηση των πόλεων από διεθνείς τάσεις στους τομείς της οικονομίας, της κτηματαγοράς, του τουρισμού κ.α. Η *χρηματοοικονομική* θα γίνει εμφανής στη Βαρκελώνη και την Ισπανία με τη μεγάλη εξάρτηση τόσο των νοικοκυριών όσο και τις κτηματαγοράς από το τραπεζικό δανεισμό. Μία από τις βασικές αιτίες της φούσκας και κατάρρευσης της αγοράς ακινήτων το 2008 (Garcia Lamarca 2018; Charnock, Purcell, και Ribera-Fumaz 2014b; Palomera 2014). Ταυτόχρονα όμως, η διεθνοποίηση της πόλης και οι πολιτικές προσέλκυσης επισκεπτών τις προηγούμενες δεκαετίες θα οδηγήσουν σε σημαντική αύξηση των τουριστικών ροών, ενώ η χρήση ιντερνετικών πλατφορμών θα κάνει την διαδικασία ελέγχου και διαχείρισης από δύσκολη έως αδύνατη (Falcon 2019; Bravo 2018; Burgon 2019). Σημαντικές θα είναι οι επιπτώσεις στην αγορά ενοικίων στη Βαρκελώνη, κάνοντας την πρόσβαση στην κατοικία ένα από το σημαντικότερα προβλήματα της πόλης, ιδιαίτερα σε συνθήκες απουσίας μαζικών προγραμμάτων κοινωνικής κατοικίας (Burgon 2019). Αντίστοιχα προβλήματα θα αρχίσει να αντιμετωπίζει τα τελευταία χρόνια και η Αθήνα (Balampanidis κ.ά. 2019).

Η παρούσα διατριβή παρουσίασε πτυχές αυτών των μετασχηματισμών με βάση τα παραδείγματα της Αθήνας και της Βαρκελώνης όμως περαιτέρω έρευνα και εμβάθυνση στα συγκεκριμένα πεδία κρίνεται απαραίτητη:

- Η εμβάθυνση της έρευνας γύρω από την εξέλιξη της σχέσης υπερεθνικών οργανισμών σαν την ΕΕ με τα κράτη μέλη, οι θεσμικές προεκτάσεις των διαδικασιών ενοποίησης και οι ρόλοι τέτοιων θεσμών κρίνεται αναγκαία σε μια περίοδο που χαρακτηρίζεται από συνεχή κρισιακά φαινόμενα. Η πρόσφατη πανδημία έδειξε πως ο διάλογος γύρω από τα θέματα αυτά παραμένει ανοιχτός και επίκαιρος.
- Παράλληλα οι τρόποι με τους οποίους παγκόσμιες τάσεις όπως η χρηματοοικονομική της κτηματαγοράς, οι εξελίξεις στην τουριστική βιομηχανία θα πρέπει να συνεχίσουν να είναι κόμματα της έρευνών, κάτι που το βλέπουμε έντονα την τελευταία περίοδο με σημαντικές έρευνες τόσο για την περίπτωση της Αθήνας όσο και της Βαρκελώνης.

7.3.2 ΤΟ ΝΟΤΙΟ-ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΣΕ ΜΕΤΑΒΑΣΗ; ΝΕΕΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΕΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΪΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Οι νέες συνθήκες και οι υπερεθνικές πιέσεις θα επηρεάσουν, σύμφωνα με την έρευνα, τον παραδοσιακό τρόπο ανάπτυξης των πόλεων και θα εισάγουν ένα σημαντικό βαθμό καινοτομίας. Αυτό δεν σημαίνει ότι έχουμε εγκατάλειψη των υφιστάμενων μοντέλων, καθώς, όπως υποστηρίζουν και άλλες έρευνες, οι Νότιο-Ευρωπαϊκές δομές έδειξαν μεγάλη ανθεκτικότητα κατά τη διάρκεια της κρίσης (Marisol Garcia 2017b; Emmanuel 2014). Όμως η οικονομική ύφεση θα κλονίσει σημαντικά τα μοντέλα κοινωνικής συνοχής που είχαν αναπτυχθεί τις προηγούμενες δεκαετίες, με την αύξηση της ανεργίας των νέων, τις κοινωνικές ανισότητες και την πρόσβαση στην κατοικία να είναι στο κέντρο της νέας προβληματικής (Μαλούτας 2011; Marisol Garcia 2010). Αυτό θα οδηγήσει τις πόλεις στη λήψη μέτρων και την εισαγωγή νέων πολιτικών. **Το πλαίσιο των κατευθύνσεων όμως είναι διαφορετικό:**

- Στην Αθήνα λαμβάνεται η επιλογή ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας με μέτρα φιλικά στην ιδιωτική πρωτοβουλία και στόχο την προσέλκυση επενδύσεων, υπό την πίεση τόσο Ευρωπαϊκών κατευθύνσεων όσο και τοπικών δρώντων υποκειμένων. Όποιες θεσμικές τομές πραγματοποιούνται είναι προς αυτή την κατεύθυνση. Η κρίση θα φέρει και νέους ρόλους σε τοπικούς θεσμούς όπως οι Δήμοι, οι οποίοι για πρώτη φορά θα αναγκαστούν να κάνουν κοινωνική πολιτική για να αντιμετωπίσουν τις άμεσες ανάγκες που έφερε η ύφεση.
- Στη Βαρκελώνη θα έχουμε μια ανεμική επιστροφή πολιτικών που στοχεύουν στην κοινωνική συνοχή και τη μείωση των ανισοτήτων, ενώ η ανταγωνιστικότητα της πόλης θα έρθει σε ένα δεύτερο επίπεδο. Υπό αυτό το πρίσμα, η πόλη θα προχωρήσει σε πολιτικές διαχείρισης των τουριστικών ροών και όχι προσέλκυσης επισκεπτών. Στο πεδίο της κατοικίας για πρώτη φορά επιδιώκεται η δημιουργία ενός σημαντικού προγράμματος και πολιτικών για την ενίσχυση της κοινωνικής κατοικίας και συγκεκριμένα των ενοικιαστών. Τα αποτελέσματα βέβαια αυτών των πολιτικών είναι ακόμα περιορισμένα.

Εκεί όμως που γίνεται ίσως η σημαντικότερη τομή είναι ότι έννοιες όπως η αστική διακυβέρνηση αρχίζουν και δίνουν τη θέση τους στις πολιτικές διαχείρισης κρίσεων.

Η οικονομική κρίση, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες όπως η κλιματική αλλαγή, η αύξηση των μεταναστευτικών ροών, οι κοινωνικές αναταραχές κ.α., θα κλονίσουν συνολικότερα τις πόλεις: τους δεσμούς μεταξύ θεσμών, τις σχέσεις κυβερνήσεων και πολιτών. **Μετά από μια παρατεταμένη περίοδο ανάπτυξης και ευημερίας, οι πόλεις έρχονται μετά το 2008 σε εποχή παρατεταμένων κρίσεων και έννοιες όπως η ανθεκτικότητα και ο αστικός μεταβολισμός έρχονται να αποτελέσουν ένα νέο πρότυπο διοίκησης των πόλεων, διαχείρισης κρίσεων και πολιτικών (Pendall, Foster, και Cowell 2010; Foster, x.x.; Holling 1973; Adger 2000).** Οι πόλεις γίνονται αντιληπτές σαν ζωντανό οργανισμό, σαν οικοσυστήματα που πρέπει να αντέξουν στις νέες συνθήκες και να αποκτήσουν ένα μεγάλο βαθμό αυτονομίας. Αυτή είναι μια πυχή του *mantra* της αυτάρκειας που εισήγαγαν οι Guallart και Vives στη Βαρκελώνη μετά το 2012, ως απάντηση στις προκλήσεις της νέας εποχής. Ενώ ίδια είναι η λογική της Στρατηγικής Ανθεκτικότητας του Δήμου Αθηναίων το 2016.

Στο νέο αυτό πλαίσιο τα κοινωνικά προβλήματα γίνονται αντιληπτά ως φυσικά φαινόμενα (Slater 2014) ενώ οι προκλήσεις οφείλουν να απορροφήσουν προτού γίνει αναγκαία οποιαδήποτε αλλαγή. Έτσι η βεβαιότητα της προόδου και της ανάπτυξης των αρχών του 2000 δίνει τη θέση της στην αβεβαιότητα, και η πρόνοια σε ένα μοντέλο προσαρμογής στις συνθήκες.

Η πανδημία του COVID-19 και οι πολιτικές περιορισμού και ελέγχου της εξάπλωσης του ιού είναι τμήμα υποστηρίζουμε αυτού του διαλόγου, που θα πρέπει να εξελιχθεί. Ήδη οι τρόποι με τους οποίους οι πόλεις αντιμετωπίζουν έκτακτες καταστάσεις, με αφορμή τον COVID-19, βρίσκονται στο κέντρο του ερευνητικού προβληματισμού¹⁷⁵ όμως περαιτέρω έρευνα χρειάζεται προς αυτή την κατεύθυνση. Τα ερωτήματα είναι ανοιχτά:

- Πως οι πόλεις θα μπορέσουν να είναι ανθεκτικές, διατηρώντας ένα επίπεδο κοινωνικής συνοχής;
- Τι αλλαγές φέρνουν οι νέες συνθήκες (οικονομική κρίση, κλιματική αλλαγή, πανδημίες κ.α.) στις μοντέλα εξέλιξης των πόλεων και των πολιτικών;

175. <https://leidenanthropologyblog.nl/articles/introduction-leiden-anthropologists-reflect-on-the-covid-19-pandemic>

7.3.3 ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ. ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ, ΝΕΑ ΔΙΠΟΛΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΑΚΤΙΒΙΣΜΟΥ

Οι επιπτώσεις της ύφεσης και οι πολιτικές λιτότητας δημιούργησαν συνθήκες πόλωσης και κρίσης του πολιτικού συστήματος στην Ισπανία και την Ελλάδα, τόσο σε εθνικό όσο και τοπικό επίπεδο, γεγονός που ενεργοποίησε τις τοπικές κοινωνίες, πολιτικά κόμματα και κοινωνικά κινήματα και τα οδήγησε να πάρουν νέες πρωτοβουλίες. Το πολιτικό σύστημα ανασυγκροτήθηκε, δημιουργήθηκαν νέοι πολιτικοί σχηματισμοί, ενώ γενικότερα η πολιτική αστάθεια εντός ενός περιβάλλοντος μαζικών κινητοποιήσεων αποτέλεσε χαρακτηριστικό όλης της περιόδου που εξετάστηκε.

Οι περιπτώσεις της Αθήνας και της Βαρκελώνης είναι ενδεικτικές μιας περιόδου παγκόσμιων «αναταραχών» (Rodgers, Barnett, και Cochrane 2014; Eckardt και Ruiz Sanchez 2015b; D. Featherstone 2015; Wissel και Wolff 2017; Hadjimichalis 2011; Arampatzi 2017; Walliser και Andrés 2013) που οδήγησαν σε αλλαγές στο πολιτικό τοπίο στην Ευρώπη και αλλού, ακόμη και σε χώρες όπου η κρίση δεν εμφανίστηκε με την ίδια ένταση όπως στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου (Eckardt και Ruiz Sanchez 2015b, 7). Αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής είναι η ανάπτυξη ενός «*νέου ακτιβισμού*», όπως αναφέρουν οι Walliser και Andrés (2013), ο οποίος προσπάθησε να αποτελέσει το βασικό δίκτυο ενάντια στις πολιτικές λιτότητας, χτίζοντας ταυτόχρονα δομές αλληλεγγύης και προκρίνοντας ένα διαφορετικό πρότυπο ζωής στις πόλεις (Bayirbağ, Davies, και Münch 2017; Walliser και Andrés 2013; D. Featherstone, Strauss, και MacKinnon 2015), ενώ στην περίπτωση της Βαρκελώνης μια συμμαχία ακτιβιστών κατάφερε να αναλάβει την εξουσία στο Δημοτικό Συμβούλιο. **Αυτή όμως η επιστροφή της πολιτικής αφορούσε πολλαπλές ταυτότητες και δρώντα υποκείμενα.** Ιδιαίτερα στην Αθήνα, η κρίση ήταν μια ευκαιρία για επιχειρηματίες και πολιτικές ελίτ να διεκδικήσουν έναν πιο ισχυρό ρόλο στη διαμόρφωση των πολιτικών γύρω από την πόλη, πατώντας πάνω και στις αδυναμίες της δημόσιας διοίκησης. Τέλος, η άνοδος της ακροδεξιάς έδειξε ότι οι απαντήσεις του κόσμου στα κοινωνικά προβλήματα μπορούν να έχουν και αντιδραστικές και αντιδημοκρατικές πτυχές. **Σε όλες τις περιπτώσεις φαίνεται ότι η κρίση έφερε μια νέα περίοδο συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων στις πόλεις, γεγονός που επηρέασε και τις πολιτικές.** Το γεγονός αυτό για τον Featherstone κ.α. (2015) είναι σημαντικό, καθώς η μελέτη της δράσης των συγκεκριμένων δρώντων πολιτικών υποκειμένων είναι κομβική στην κατανόηση γενικότερα του τρόπου με τον οποίο διαμορφώθηκαν οι πολιτικές την περίοδο της κρίσης.

Ιδιαίτερα η εξέλιξη των κινημάτων σε περιπτώσεις όπως η Βαρκελώνη, δείχνει για αρκετούς ότι μπορεί να διαμορφωθεί ένα «*νέος πολιτικός πολιτισμός*» μέσα από την κοινωνική δράση (Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017; Blanco, Salazar, και Bianchi 2019). Οι όποιες αδυναμίες αυτών των εγχειρημάτων και τα όριά τους δείχνουν αυτό που υποστηρίζουν οι Eizaguirre κ.α. (2017): ότι η σημαντικότερη πρόκληση είναι πως διαμορφώνεις μια νέα ατζέντα για τους κάτοικους των πόλεων (urban citizenship agenda) «*σε μια παγκόσμια πόλη όπου οι πόροι ελέγχονται από οπουδήποτε*» (Eizaguirre, Pradel-Miquel, και García 2017, 426).

Η σχέση οικονομικής κρίσης και πολιτικών μετασχηματισμών θα βρεθεί ευρύτερα στο επίκεντρο της έρευνας τα προηγούμενα χρόνια, με την κρίση να παίρνει μια έντονα «πολιτική» διάσταση (Kriesi 2008; Hutter, Kriesi, και Vidal 2018; Vidal 2018; Κιουρκιολίς και Κατσάμβεκίς 2018). Παρά όμως το σημαντικό συγγραφικό έργο περαιτέρω έρευνα χρειάζεται για τους τρόπους με τους οποίους οι ευρύτεροι μετασχηματισμοί παίρνουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και επηρεάζουν τις πολιτικές σε τοπικό επίπεδο. Σε αυτή τη λογική κινούνται πρόσφατες μελέτες γύρω από την περίπτωση της Καταλονίας-Βαρκελώνης και αυτή την προσπάθεια έκανε και η παρούσα έρευνα.

Εικόνα 66. Βαρκελώνη, πορεία για την
Ανεξαρτησία το 2018

7.4 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΜΕΤΑ-ΥΦΕΣΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΡΙΣΕΩΝ, ΕΝΑ ΝΕΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ «ΑΞΙΩΝ», ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Πέρα όμως από τις προτάσεις για περαιτέρω έρευνα, μπορούμε να ιχνηλατήσουμε ένα πλαίσιο προτάσεων πολιτικής (policy suggestions) βάσει των συμπερασμάτων της παρούσας διατριβής; Ποιοι θα μπορούσαν να είναι κάποιοι άξονες πολιτικής, κομβικοί για την εξέλιξη των πόλεων την επόμενη περίοδο; Ποιες πολιτικές θα μπορούσαν να συμβάλουν στην αντιμετώπιση μεγάλων προκλήσεων όπως η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής ή η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Οι απαντήσεις είναι κάτι περισσότερο από σύνθετες και όπως στις περισσότερες έρευνες γύρω από τα μεγάλα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα της εποχής μας οι ερευνητές εύκολα θα συγκλίνουν στα ερωτήματα παρά στις πρακτικές τους λύσεις. Χωρίς να υποστηρίζουμε ότι η παρούσα διατριβή μπορεί να ξεφύγει από αυτή την λογική θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε κάποιες κατευθύνσεις στηριζόμενοι στα συμπεράσματα της διατριβής, και σαν παράδειγμα το ζήτημα των πολιτικών αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής. Θα σταθούμε στα εξής:

- Την ανάγκη διαμόρφωσης νέων οραμάτων και νέων κατευθύνσεων αναγκαίων για την αντιμετώπιση των μεγάλων προκλήσεων της εποχής.
- Την σημασία ανανέωσης και ανασυγκρότησης του συστήματος διακυβέρνησης που αφορά την υλοποίηση πολιτικών

7.4.1 ΝΕΑ ΟΡΑΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΤΗ ΧΑΡΑΞΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Οι πόλεις την δεκαετία που χαρακτηρίστηκε από την οικονομική ύφεση, όπως έδειξε η έρευνα πεδίου στην Βαρκελώνη και την Αθήνα, έρχονται αντιμέτωπες με μια σειρά μεγάλες προκλήσεις πολύ διαφορετικές από την περίοδο της αστικής μεγέθυνσης των προηγούμενων δεκαετιών. Η διαχείριση κρίσεων - περιβαλλοντικών όπως η κλιματική αλλαγή, οικονομικών όπως η κρίση του 2008, κοινωνικών όπως η άνοδος των κοινωνικών ανισοτήτων και τέλος υγειονομικών όπως δείχνει η παρούσα πανδημία - βρίσκεται στο πυρήνα της χάραξης πολιτικής για τις πόλεις. Οι κρίσεις αυτές δεν αποτελούν τοπικές υποθέσεις και όπως είδαμε δε μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο από τις πόλεις, σαν θεσμούς διακυβερνήσεως. Απαιτούν συνέργειες μεταξύ τοπικών, περιφερειακών, εθνικών και υπερεθνικών φορέων χάραξης πολιτικής. Το ζήτημα πρόσβασης στη κατοικία στη Βαρκελώνη, αλλά και στην Αθήνα σε λιγότερο βαθμό, έφερε αντιμέτωπο το Δήμο με έναν υπερεθνικό κολοσό όπως το Airbnb, και ανάγκασε το Δήμο της πόλης να συγκροτήσει δίκτυο συνεργασίας με άλλους Δήμους της Ευρώπης καθώς και να απευθυνθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αντίστοιχα η διαχείριση της κρίσης χρέους στην Ελλάδα, με τις έντονες επιπτώσεις στη πόλη της Αθήνας, ήταν επίσης ένα χαρακτηριστικό παράδειγμά της αναβαθμισμένης σχέσης τοπικού-διεθνικού. Όμως ταυτόχρονα παρόλη τη διεθνή διάσταση των προβλημάτων και των διεθνών εξαρτήσεων η σημασία των τοπικών-εθνικών πρωτοβουλιών, όπως είδαμε, έχουν κεντρική σημασία, καθώς είναι στο τοπικό επίπεδο όπου οι πολιτικές έχουν πρακτική εφαρμογή και παίρνουν συγκεκριμένη μορφή.

Το σημαντικότερο όμως στοιχείο στην διαδικασία αναζήτησης λύσεων είναι να αντιληφθούμε ότι τα σύγχρονα προβλήματα δεν απαιτούν απλά τεχνοκρατικές λύσεις αλλά μια συνολική επανανοηματοδότηση αξιών και κατευθύνσεων πάνω στις οποίες στηρίχθηκε η ανάπτυξη των κοινωνιών και των πόλεων τις τελευταίες δεκαετίες. Ο διάλογος, για παράδειγμα, γύρω από την πρόσβαση στην κατοικία θέτει σε αμφισβήτηση συνολικά ένα μοντέλο στηριζόμενο στην αυτοστέγαση και την ιδιοκατοίκηση, ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των πόλεων στη Νότια Ευρώπη. Στην Βαρκελώνη και σε άλλες ισπανικές πόλεις

η στροφή της κοινωνικής κατοικίας στην αγορά ενοικίων είναι μια τομή που έφερε η κρίση. Σε μια αντίστοιχη κατεύθυνση, η πανδημία αναμορφώνει τις πεποιθήσεις γύρω από την παρέμβαση του κράτους και το ρόλο των δημοσίων συστημάτων υγείας.

Αλλά εκεί που παρουσιάζεται περισσότερο η αναγκαιότητα αλλαγής φιλοσοφίας και ιεραρχήσεων, είναι το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής. Όπως εύστοχα σχολιάζει η Mariana Mazzucato:

Ο διάλογος για το ρόλο των υποδομών και τη σχέση του με τους μεγάλους κοινωνικούς στόχους είναι αρκετά παρωχημένος [...] Το πρώτο βήμα είναι να σκεφτούμε σοβαρά το πρόβλημα που τίθεται. Οι πράσινες υποδομές δεν απαιτούν μόνο υποδομές αλλά ένα ξεκάθαρο όραμα για το τι σημαίνει πράσινή ζωή [...] Για να αναστρέψουμε την παρέμβαση του ανθρώπου στο περιβάλλον δεν είναι αρκετή η επένδυση στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας – αν και ήδη αυτό είναι μια σημαντική πρόσκληση – αλλά απαιτεί ευρύτερες κοινωνικές δεσμεύσεις σε ένα νέο λιγότερο υλιστικό τρόπο ζωής. (Mazzucato 2019, 208)

Η παραπάνω τοποθέτηση είναι σημαντική. Η επιτυχία των πολιτικών – οποιονδήποτε πολιτικών – συνδέεται άμεσα με την συστράτευση γύρω από ένα κοινό όραμα, που μπορεί να απαιτήσει ευρύτερους μετασχηματισμούς στην οικονομία, στις παραγωγικές διαδικασίες και στην κατανάλωση. Αυτό δεν είναι πάντα κάτι δεδομένο. Ο στόχος της πράσινης μετάβασης μπορεί να είναι δημοφιλής στους Ευρωπαίους νομοθέτες, αλλά στις ΗΠΑ επικρατεί μια αντίθετη κατεύθυνση.

Αλλά ακόμα και στις περιπτώσεις που εξετάστηκαν στο πλαίσιο της διατριβής οι προσεγγίσεις είναι επίσης διαφορετικές¹⁷⁶. Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής στη Βαρκελώνη ιεραρχούταν πολύ υψηλότερα στην πολιτική ατζέντα, είχε υιοθετηθεί σαν κατεύθυνση από το δημόσιο αλλά και τον ιδιωτικό τομέα με σημαντικά αποτελέσματα. Στην Αθήνα οι συνεντευξιαζόμενοι έβλεπαν αλλού τις προτεραιότητες στη χάραξη πολιτικών.

Αλλά αν κάνουμε την υπόθεση ότι υπάρχει ταύτιση απόψεων και προσήλωση στην αντιμετώπιση αυτής της μεγάλης πρόκλησης, ποια είναι τα βήματα ώστε να έχουμε το επιθυμητό αποτέλεσμα; Τι μπορούν να κάνουν οι πόλεις; Και τι μπορεί να «μάθει» η μία από την άλλη;

Δύο είναι κατά τη γνώμη της διατριβής τα βασικά στοιχεία: (α) η συγκρότηση ενός διαφορετικού συστήματος διακυβέρνησης (β) η συγκρότηση μηχανισμών αξιολόγησης των πολιτικών.

7.4.2 ΕΝΑ ΝΕΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

Κεντρικό ρόλο έχει υποστηρίζουμε το θέμα της διακυβέρνησης (governance) σε αυτή τη διαδικασία. Η συγκρότηση ενός πλαισίου διακυβέρνησης είναι κομβικό στην κατεύθυνση υλοποίησης στόχων και πολιτικών, και ιδιαίτερα στόχων όπως η πράσινη μετάβαση για την οποία χρειάζεται κινητοποίηση και ενεργοποίηση πολλαπλών φορέων και τομέων της οικονομίας.

Ποια θα ήταν τα χαρακτηριστικά ενός συστήματος διακυβέρνησης για την κλιματική αλλαγή; Θα επικεντρωθούμε σε δύο βασικά θέματα: Την ανάγκη ενίσχυσης της συμμετοχικότητας στο σύστημα διακυβέρνησης και την αναδιάρθρωση του δημόσιου τομέα με άξονα την ενίσχυση της αποτελεσματικότητάς του στην υλοποίηση πολιτικών.

7.4.2.1 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΠΟΛΙΤΩΝ

Η συμμετοχή και ενεργοποίηση της κοινωνικής βάσης στη διαδικασία αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής είναι πρωταρχικό ζήτημα. Ο διάλογος γύρω από τη συμμετοχή των πολιτών δεν είναι μια κουβέντα γύρω από την ενίσχυση των δημοκρατικών

θεσμών, αλλά αφορά την ίδια διαδικασία παραγωγής πολιτικών. Ιδιαίτερα σε ένα τόσο σημαντικό θέμα όπως η πράσινη μετάβαση, όπου πρέπει να προχωρήσουμε σε πολιτικές όπου θα αλλάξουν ριζικά τον τρόπο ζωής εκατ. ανθρώπων, η σύμφωνη γνώμη των κοινωνιών είναι προϋπόθεση για την επιτυχία όλης της διαδικασίας. Διαφορετικά υπάρχει ο κίνδυνος κοινωνικές ομάδες να αντιμετωπίσουν εχθρικά τις προτεινόμενες πολιτικές¹⁷⁷.

Έτσι η ένταξη διαδικασιών διαβούλευσης, εμπλοκής και άμεσης συμμετοχής ομάδων πολιτών, κοινωνικών κινημάτων, επαγγελματικών ομάδων κ.α. σε όλες τις διαδικασίες που σχετίζονται με την παραγωγή πολιτικών για την κλιματική αλλαγή. Επί της ουσίας αναφερόμαστε στην αναδιάταξη των συστημάτων διακυβέρνησης σε μια πιο αντι-ιεραρχική και αποκεντρωμένη βάση. Για περιπτώσεις όπως αυτές τις Βαρκελώνης και της Ισπανίας όπου η αποκέντρωση και η συμμετοχή των κοινωνικών κινημάτων βρίσκονται στις παραδόσεις διακυβέρνησης η διαδικασία αυτή μπορεί να είναι πιο εύκολη. Στην Ελλάδα απαιτούνται όμως σημαντικότερες τομές καθώς ο συγκεντρωτισμός παραμένει το βασικό χαρακτηριστικό του συστήματος διακυβέρνησης, ενώ οι έννοιες της συμμετοχής περιορίζονται μόνο σε ισχυρές ομάδες συμφερόντων. Πέρα από την έννοια της διαβούλευσης σε όλη τη νομοθετική διαδικασία, που έχει ρόλο συμβουλευτικό και μη δεσμευτικό απουσιάζουν συμμετοχικές διαδικασίες τόσο στην διαδικασία χάραξης όσο και υλοποίησης θεσμικών πρωτοβουλιών. Τα τελευταία χρόνια σε θέματα που σχετίζονται με την βιωσιμότητα και την κλιματική αλλαγή έχουν υπάρξει πρωτοβουλίες αλλά είναι αποσπασματικές και δεν έχουν συνέχεια.¹⁷⁸

Η ενίσχυση της συμμετοχής και εμπλοκής της κοινωνίας φέρνει και μια **μεταφορά ευθύνης όσο αφορά την υλοποίηση των πολιτικών που σημαίνει και νέους ρόλους των δρώντων πολιτικών υποκειμένων**. Για παράδειγμα ο ρόλος του ιδιωτικού τομέα στην υλοποίηση πράσινων πολιτικών είναι καθοριστικός. Θα πρέπει να συγκροτηθούν μηχανισμοί συμμόρφωσης με τις πολιτικές, μηχανισμοί βράβευσης και ενίσχυσης φορέων που λειτουργούν υποδειγματικά αλλά και τιμωρίας σε φορείς που ακολουθούν μια διαφορετική κατεύθυνση. Προφανώς και εδώ ο ρόλος της πολιτικής είναι καθοριστικός, και ο τρόπος με τον οποίο φορείς και οργανωμένα οικονομικά συμφέροντα λειτουργούν είναι πολλοί διαφορετικοί¹⁷⁹.

Ταυτόχρονα η έννοια της συμμετοχής, η αποκέντρωση αρμοδιοτήτων σημαίνει και μια διαφορετική ιεραρχία στο σύστημα διακυβέρνησης και κατ'επέκταση νέους ρόλους για όλα τα τοπικά δρώντα πολιτικά υποκείμενα που σχετίζονται με αυτή. Κέντρο σε αυτή τη διαδικασία είναι μια νέα δημόσια διοίκηση.

7.4.2.2 ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΝΕΩΝ ΙΕΡΑΡΧΙΩΝ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΩΝ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ.

Το ζήτημα της διακυβέρνησης της κλιματικής αλλαγής μας φέρνει αντιμέτωπους γενικότερα με θέματα που σχετίζονται με την οργάνωση της δημόσιας διοίκησης. Ποια δημόσια διοίκηση είναι αναγκαία να συγκροτήσει στρατηγικές, και να υλοποιήσει πολιτικές στην κατεύθυνση αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής; Ποια η σχέση δημόσιου και ιδιωτικού τομέα; κ.α.

Τα παραπάνω ερωτήματα δε σχετίζονται αποκλειστικά με την κλιματική αλλαγή. Κάθε μεγάλη πρόκληση που αντιμετώπισαν οι πόλεις και οι τοπικές κοινωνίες τα τελευταία χρόνια απαιτούσε τόσο νέα οράματα όσο και **νέες διοικητικές δομές υποστήριξης και υλοποίησης των πολιτικών**. Το ζήτημα της ενίσχυσης της πρόσβασης στην κατοικία στην Βαρκελώνη έφερε μαζί του και μια νέα οργανωτική δομή για το Δήμο, μια ενίσχυση της συνεργασίας σε επίπεδο Μητροπολιτικής Διοίκησης και Καταλανικής Κυβέρνησης, νέες σχέσεις μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα καθώς και νέες σχέσεις με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Στην Αθήνα αντίστοιχα οι πολιτι-

177. Το κίνημα των «κίτρινων γιλέκων» στη Γαλλία είναι ίσως το πιο πρόσφατο χαρακτηριστικό παράδειγμα αντίδρασης, πέρα από όλα τα άλλα, σε μια πορεία πράσινης μετάβασης που δεν θεωρήθηκε δίκαιη για τα φτωχότερα στρώματα.

178. Συμμετοχικές διαδικασίες εφαρμόστηκαν κατά την εκπόνηση των Σχεδίων Βιώσιμης Αστικής Κινητικότητας και στο πλαίσιο των προγραμμάτων του Γραφείου Ανθεκτικότητας του Δήμου Αθηναίων.

179. Από την έρευνα πεδίου προκύπτουν παραδείγματα και για τις δύο περιπτώσεις. Ο όμιλος της Inditex στην Ισπανία, γνωστός για τα καταστήματα Zara, ακολουθεί πρωτοπόρες και ιδιαίτερα καινοτόμες στρατηγικές στην κατεύθυνση μετασχηματισμού της εταιρείας σε «πράσινη». Αυτό σημαίνει καταστήματα «μηδενικών ρίπων», υιοθέτηση πράσινων πρωτοκόλλων σε διάφορα στάδια της παραγωγής κ.α. Στην Ελλάδα αντίστοιχα μια σειρά επενδυτικών ομίλων στο τομέα της κατασκευής προσπαθούν να υιοθετήσουν νέα πρότυπα στη κατασκευή κτιριακών συνόλων.

κές των αποκρατικοποιήσεων συγκρότησαν και ένα νέο σύστημα διακυβέρνησης.

Έτσι και στην περίπτωση της κλιματικής αλλαγής χρειάζεται να εφευρεθεί ένα νέο σύστημα διοίκησης που θα μπορέσει να υποστηρίξει τη πράσινη μετάβαση. Πρώτο βήμα στη διαδικασία αυτή είναι να κατανοήσουμε ότι χρειάζονται δια-τμηματικές (cross-sectoral) προσεγγίσεις που θα περιλαμβάνουν ένα πλήθος φορέων, υπηρεσιών και τμημάτων σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης (από το επίπεδο της εθνικής κυβέρνησης σε αυτό της τοπικής αυτοδιοίκησης). Ο συντονισμός όλων αυτών των προσπαθειών πρέπει να γίνεται σε ανώτερα κλιμάκια της διοίκησης ώστε να μπορεί να εξασφαλίζεται ο μεγαλύτερος έλεγχος καθώς και ένα πλαίσιο αξιολόγησης.

Προφανώς οι παραδόσεις της διακυβέρνησης κάθε χώρας επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την διαδικασία αυτή. Στην περίπτωση της Βαρκελώνης υπάρχει μια πολύ μεγάλη ευελιξία σε ζητήματα ανασυγκρότησης της διοίκησης γεγονός κομβικό στην εξέλιξη της πόλης τις τελευταίες δεκαετίες. Στην Αθήνα υπάρχει μια πολύ διαφορετική λογική. Αν και θέματα σχετικά με την κλιματική αλλαγή βρίσκονται στην ατζέντα των κυβερνήσεων τα τελευταία χρόνια, επικρατεί κατακερματισμός, συγκρουόμενες κατευθύνσεις και έλλειψη συντονισμού. Η «πράσινη» ατζέντα εφαρμόζεται κατ' αποκοπή και επιλεκτικά. Έτσι η πολιτική απολιγνιτοποίησης στην ενέργεια συνυπάρχει με αυτή της εξόρυξης υδρογονανθράκων. Οι πολιτικές ενίσχυσης της βιώσιμης κινητικότητας προωθούνται ταυτόχρονα με πολιτικές αστικής μεγέθυνσης και ανάπτυξης¹⁸⁰.

Σε κάθε περίπτωση η κλιματική αλλαγή απαιτεί νέες δομές διακυβέρνησης, νέες διαδικασίες που βοηθούν την κινητικότητα προσωπικού μεταξύ διαφορετικών τμημάτων και υπηρεσιών και γενικότερα διοικητικούς πειραματισμούς.

Η διαδικασία πειραματισμών θα φέρει μια νέα σχέση και με το ιδιωτικό τομέα, αλλά όχι με τη λογική ιδιωτικοποιήσεων και του *outsourcing* που στερεί σε μεγάλο βαθμό τη δημόσια διοίκηση από τεχνογνωσία. Ο θεσμικός πειραματισμός και «ακτιβισμός» μπορεί να δώσει νέα ώθηση τόσο στη παραγωγή πολιτικών όσο και στους μηχανισμούς υλοποίησης.

Τέλος η συγκρότηση ενός πλαισίου πολιτικών γύρω από την κλιματική αλλαγή απαιτεί ένα αποτελεσματικό μηχανισμό αξιολόγησης της εφαρμογής των πολιτικών. Ιδιαίτερα σε ένα θέμα όπως η κλιματική αλλαγή όπου τα αποτελέσματα των πολιτικών δε μπορούν να αξιολογηθούν άμεσα, η δημιουργία μηχανισμών παρακολούθησης της εφαρμογής των πολιτικών κρίνεται απαραίτητος για την επιτυχία του εγχειρήματος.

Για να μπορεί να επιτευχθεί αυτό οι πολιτικές οφείλουν να έχουν ένα σαφή και ξεκάθαρο στόχο ή να μπορούν να είναι με κάποιο τρόπο μετρήσιμες. Θα πρέπει να έχουν ένα διακριτό χρονοδιάγραμμα με συγκεκριμένα βήματα. Το χρονοδιάγραμμα αυτό θα πρέπει να είναι αρκετά ευρύ ώστε να υπάρχει χώρος για ελιγμούς, ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ των διαφορετικών υποκειμένων και φορέων που εμπλέκονται στην υλοποίηση των πολιτικών¹⁸¹. Τέλος πρέπει να εξασφαλίζεται η χρηματοδότηση ή οι μηχανισμοί χρηματοδότησης των πολιτικών.

180. Στην Αθήνα η πολιτική ανασυγκρότησης του κέντρου με πεζοδρομήσεις και ποδηλατοδρόμους συμπληρώνεται με μεγάλες αναπτύξεις όπως αυτή του Ελληνικού. Στη συγκεκριμένη μελλοντική επένδυση αν και υπήρχαν προτάσεις για υιοθέτηση πράσινων πρωτοκόλλων στην κατασκευή των σχεδόν 2.500.000εκατ. τετρ. κτιρίων αυτό τελικά απορρίφθηκε με το φόβο ότι δε θα είναι ελκυστική η τελική πρόταση για τους επενδυτές.

181. Η Ελληνική Κυβέρνηση έθεσε ένα πολύ φιλόδοξο στόχο πρόσφατα για αντικατάσταση του 1/3 των ΙΧ με ηλεκτρικά αυτοκίνητα μέχρι το 2030 μέσα κυρίως από πολιτικές επιδοτήσεων.

8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβδελίδη, Καλλιθένη. 2010. 'Η χωρική εξέλιξη 4 μεγάλων Ελληνικών πόλεων'. Αθήνα: ΕΚΚΕ. <http://www.ekke.gr/publications/wp/wp21.pdf>.
- ΑΝΤΙ. 1980. 'Το Πρόβλημα Αθήνα'. *ΑΝΤΙ*, 1980.
- Ασπρογέρακας, Βασίλης. 2019. Ασπρογέρακας Βασίλης (Interview).
- Βαίου, Ντίνα, Χαράλαμπος Γολέμης, Λόης Λαμπριανίδης, Κωστής Χατζημιχάλης, και Ζώγια Χρονάκη. 1999. 'Εκδίωξη και επάνοδος της βιομηχανικής παραγωγής στην Αθήνα του 2000'. Στο *Η ανάπτυξη των εδαφικών πόλεων: διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάπτυξης και ποδητικής*, επιμέλεια Δημήτρης Οικονόμου και Γιώργος Πετράκος, 65–92. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας : Gutenberg.
- Βαίου, Ντίνα, Μαρία Μαντουβάλου, και Μαρία Μαυρίδου. 2000. 'Η μεταπολεμική Ελληνική πόλη μεταξύ θεωρίας και συγκρίσις'. Στο *Η Πολεοδομία στην Ελλάδα από το 1949 έως το 1974*, επιμέλεια Αλέξης Δέφνερ, Φίλιππος Λουκίσιος, Μανόλης Μαρμαράς, Σάββας Τσιλένης, και Βίλμα Χαστάογλου, 25–38. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Βαίου, Ντίνα, και Κωστής Χατζημιχάλης. 2012. *Ο χώρος στην Αριστερή Σκέψη*. Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς / Νήσος.
- Βατόπουλος, Νίκος. 2004. 'Ζούμε σε μιαν άλλη πόλη, πιστέψτε το!' *Καθημερινή*, 12 Σεπτεμβρίου 2004.
- Βοϊβόνδα, Α, Ράνια Κλουτσιωτίτη, Σ Κονταράτου, και Γιάννης Πυργιώτης. 1977. 'Η ρύθμιση του χώρου στην Ελλάδα'. *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, τχ. 11: 128–93.
- Γαλιανός, Μανόλης. 2015. 'Η Ελληνική Κρίση: Αίτια και Επιπτώσεις'. *Παρατηρητήριο για την κρίση ΕΛΙΑΜΕΠ* 16.
- Γετίμης, Παναγιώτης, και Ν Μαραβάς. 2004. 'Νέες σχέσεις μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου τομέα στην παραγωγή και λειτουργία των μεγάλων έργων υποδομής στην Ελλάδα, Τάσεις και εξελίξεις στις δεκαετίες του 1980 και 1990'. Στο , 471–98. Αθήνα: Ινστιτούτο Σάκης Καραγιώργας.
- Γιαννακούρου, Γεωργία. 2019. Γιαννακούρου Γεωργία (Interview).
- Γιαννακούρου, Γεωργία, και Γ Καυκαλάς. 2014. 'Επανεξετάζοντας τη χωροταξία σε περίοδο κρίσης: αναγκαιότητα, περιεχόμενο και προϋποθέσεις της μεταρρύθμισης'. Στο *Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Προτάσεις ποδητικής*, επιμέλεια Μ Μασουράκης και Χ Γκόρτσος, 511–22. Αθήνα: Ελληνική Ένωση Τραπεζών.
- Δήμος Αθηναίων. 2015. *Πρόγραμμα Κοινωνικής Ποδητικής 2015-2019*. Αθήνα: Δήμος Αθηναίων.
- Δήμος Πειραιά. 2016. *Κείμενο Διαβούλευσης για τη Στρατηγική της ΟΧΕ του Δήμου Πειραιά*. Πειραιάς: Δήμος Πειραιά.
- Εμμανουήλ, Δημήτρης. 2013. 'Η «κρίση» στο κέντρο της Αθήνας και η αγορά κατοικίας: επανεξετάζοντας τις υποθέσεις της «υποβάθμισης» και της «εγκατάλειψης». Στο *Το κέντρο της Αθήνας ως ποδητικό διακύβευμα*, επιμέλεια Θωμάς Μαλούτας, Γιώργος Κανδύλης, Μιχάλης Πέτρου, και Νίκος Σουλιώτης, 53–87. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Εμμανουήλ, Δημήτρης, Κ Γκόρτσος, και Π Καμούτσου. 2009. 'Επεκτάσεις σχεδίου, πολεοδομική χωρτικότητα και βαθμός οικιστικού κορεσμού στην Αθήνα, 1984-2004'. *Αειχώρος*, τχ. 12: 4–34.
- Ευαγγελίδου, Μάρω. 2006. 'Πως αντιμετωπίζεται η κτηματομεσιτική κερδοσκοπία σε μια χώρα όπου ο νεοφιλελευθερισμός συμπλέει με τον παραδοσιακό πολιτικό λαϊκισμό'. Παρουσιάστηκε στο 4ο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ, Αθήνα, Μάιος 4.
- Ευμολπίδης, Γιάννης. 2018. Ευμολπίδης Γιάννης (Interview).
- Ζέικου, Πόλυ. 2015. Ζέικου Πόλυ (Interview).

Ζήφου, Μαρία. 2018. Ζήφου Μαρία (Interview).

IOBE. 2015. 'The impact of the 2004 Olympic Games on the Greek economy'. Αθήνα: IOBE.

Καβουλάκος, Κάρλος-Ιωσήφ. 2013. 'Κινήματα και δημόσιοι χώροι στην Αθήνα: χώροι ελευθερίας, χώροι δημοκρατίας, χώροι κυριαρχίας'. Στο *Το κέντρο της Αθήνας ως ποδητικό διακείμεμα*, επιμέλεια Θωμάς Μαλούτας, Γιώργος Κανδύλης, Μιχάλης Πέτρου, και Νίκος Σουλιώτης, 237–56. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Καζάκος, Πάνος. 2007. *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά: Οικονομία και οικονομική ποδητική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000*. Εκδόσεις Πατάκη.

Καθημερινή. 1984. 'Δεν απέδωσαν τα μέτρα του ΥΧΟΠ ομολογεί ο κ. Τρίτσος: Αποτυχία αποδίδεται στα οργανωμένα συμφέροντα', 2 Αύγουστος 1984, Καθημερινή έκδοση.

Καλαντζοπούλου, Μαρία, Πέννυ Κουτρολίκου, και Κατερίνα Πολυχρονιάδου. 2011. 'Ο κυρίαρχος λόγος για το κέντρο της Αθήνας...'. *encounter Athens* (blog). 15 Μάιος 2011. <https://encounterathens.wordpress.com/2011/05/15/o-%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%BF%CF%82-%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%BF%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%AD%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BD/>.

Καλλιβρετάκης, Λεωνίδας. 1996. 'Η Αθήνα τον 19ο αιώνα: Από επαρχιακή πόλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πρωτεύουσα του Ελληνικού Βασιλείου'. Στο *Αρχαιολογία της πόσης των Αθηνών: Επιστημονικές επιμνηστικές διαλέξεις*, 173–96. Αθήνα: ΕΙΕ. http://www.eie.gr/archaeologia/gr/chapter_more_9.aspx.

Καλτσά, Μαρία. 2015. 'Το πρόγραμμα 'Αθήνα-Αττική 2014''. Στο *Κοινωνικός άπταντας της Αθήνας. Ηλεκτρονική σάδογή κειμένων και επιστημονικού υλικού*, επιμέλεια Θωμάς Μαλούτας και Σ.Ν Σπυρέλλης. <https://www.athenssocialatlas.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF/%cf%84%ce%bf-%cf%80%cf%81%cf%8c%ce%b3%cf%81%ce%b1%ce%bc%ce%bc%ce%b1-%ce%b1%ce%b8%ce%ae%ce%bd%ce%b1-%ce%b1%cf%84%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-2014/>.

———. 2019. Καλτσά Μαρία (Interview).

Καμίνης, Γιώργος. 2019. Καμίνης Γιώργος (Interview).

Κανδύλης, Γιώργος. 2013. 'Ο χώρος και ο χρόνος της απόρριψης των μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας'. Στο *Το κέντρο της Αθήνας ως ποδητικό διακείμεμα*, επιμέλεια Θωμάς Μαλούτας, Γιώργος Κανδύλης, Μιχάλης Πέτρου, και Νίκος Σουλιώτης, 257–79. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Κιτροπλίδης, Γιάννης, και Θάνος Σκούρας. 2015. 'Ελλάδα και Κρίση στην Ευρωζώνη: Δύο Αφηγήσεις'. *Παρατηρητήριο για την κρίση, ΕΛΙΑΜΕΠ* 19.

Κλαμπατσέα, Ρένα. 2011. 'Χωρικά αποτυπώματα και προκλήσεις σχεδιασμού σε συνθήκες κρίσης: η ελληνική περίπτωση'. Στο . Βόλος.

———. 2018. Κλαμπατσέα Ρένα (Interview).

Κλουτσιώτη, Ράνια. 2016. Κλουτσιώτη Ράνια (Interview).

Κοιζαμάνης, Βύρων. 1997. 'Αθήνα, 1848-1995: η δημογραφική ανάλυση μιας μητρόπολης'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 92 (92–93): 3–30. <https://doi.org/10.12681/grsr.703>.

Λιάλιος, Γιώργος. 2008. 'Χάσαμε την ευκαιρία των Ολυμπιακών'. *Καθημερινή*, 23 Μάρτιος 2008.

Λυγερός, Σταύρος. 2011. *Από την κλεπτοκρατία στην χρεοκοπία*. Αθήνα: Πατάκη.

Μαλούτας, Θωμάς. 2011. 'ΧΩΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ. ΑΠΟ ΤΙΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΕΛΑΤΕΙΑΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΩΝ'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 134 (134–135): 51–70. <https://doi.org/>

org/10.12681/grsr.30.

———. 2018. *Η κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας: Κοινωνικές Ομάδες και δομημένο περιβάλλον σε μια νοτιευρωπαϊκή μητρόπολη*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

———. 2019. Μαλούτας Θωμάς (Interview).

Μαλούτας, Θωμάς, Γιώργος Κανδύλης, Μιχάλης Πέτρου, και Νίκος Σουλιώτης. 2013. 'Εισαγωγή: Η επαναφορά του ζητήματος του κέντρου της Αθήνας στην η ερήσια διάταξη'. Στο *Το κέντρο της Αθήνας ως ποδητικό διακείμεμα*, επιμέλεια Θωμάς Μαλούτας, Γιώργος Κανδύλης, Μιχάλης Πέτρου, και Νίκος Σουλιώτης, 11–25. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Μάνος, Στέφανος. 2018. Μάνος Στέφανος (Interview).

Μαρμαράς, Μανόλης. 2003. 'Αναζητώντας το στρατηγικό στόχο της μετα-Ολυμπιακής Αθήνας'. *Αρχιτέκτονες*, τχ. 39: 55–59.

Ματσαγγάνης, Μάνος, Αντρέα Πάρμα, και Αλέξανδρος Καρακίτσιος. 2018. *Όψεις Κοινωνικής Κινητικότητας στην Ελλάδα της κρίσης*. Αθήνα: διαΝΕΟσις.

Μαυρίδης, Γιάννης. 2014. 'Οι αθέατες όψεις του εκλογικού πολέμου'. *Mavris.gr*. 5 Μάιος 2014. http://www.mavris.gr/3981/elliniko_eklogiko_peirama/.

Μπελαβίλας, Νίκος. 2005. *Τόποι Ανθρώπων: Σχόδια για τον χώρο και την ποδητική*. Αθήνα: Η Αυγή - ο Πολίτης.

———. 2019. 'Απολογισμός και παραίτηση από την "Ανάπλαση Αθήνας"'. *Facebook*. <https://www.facebook.com/notes/nikos-belavilas/%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%AF%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1%CF%82/2739457932764927/>.

Οικονόμου, Δημήτρης. 2000. 'Το Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας: Εμπειρίες και Προοπτικές'. Στο *Δεκαεπτά κείμενα για το σχεδιασμό, τις πόλεις και την ανάπτυξη*, επιμέλεια Γιάννης Ψυχάρης, Άσπα Γοσποδίνη, και Όλγα Χριστοπούλου, 161–95. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

———. 2002. 'Τα δομικά χαρακτηριστικά του μοντέλου χωρικής πολιτικής και ανάπτυξης'. Στο . Αθήνα: ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ.

———. 2004. 'Πολεοδομική Πολιτική στην Ελλάδα: Δομικά χαρακτηριστικά και σημερινές τάσεις'. Στο *Πόλη και Χώρος από τον 20ο στον 21ο αιώνα*, 371–82. Αθήνα: ΕΜΠ Σχολή Αρχιτεκτόνων, ΠΘ ΤΜΧΠΠΑ, ΣΕΠΟΧ.

———. 2018. Οικονόμου Δημήτρης (Interview).

Οικονόμου, Δημήτρης, Παναγιώτης Γετίμης, Ζαχαρίας Δεμαθάς, Γιώργος Πετράκος, και Γιάννης Πυργιώτης. 2001. *Ο διεθνής ρόλος της Αθήνας: σημερινή κατάσταση και στρατηγική για την ανάπτυξη του*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

ΟΡΣΑ. 1996. *Σχεδιασμός μητροπολιτικής περιφέρειας για μια βιώσιμη ανάπτυξη*. Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ.

———. 2011. *Αθήνα Μεσογειακή Πρωτεύουσα: Στρατηγικής και Προτεραιότητες του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας / Ατικής 2021*. ΥΠΕΝ-ΟΡΣΑ.

Παγώνης, Αθανάσιος. 2005. 'Ολυμπιακή και Μετα-Ολυμπιακή Αθηνναϊκή πολεοδομία. Η μετατόπιση της συλλογιστικής του σχεδιασμού του χώρου ως συνέπεια του κατακερματισμού των δομών αρμοδιότητας'. Αθήνα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ.

Παπαγιάννης, Θύμιος. 2019. Παπαγιάννης Θύμιος (Interview).

Παπακωνσταντίνου, Έλλη. 2016. 'δωρεές προς την πόλη... σε αναζήτηση πολιτικής (η περίπτωση της Αθήνας)'. Αθήνα: ΕΜΠ.

Περιφέρεια Αττικής. 2015. *Περιφερειακή Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη και την Καταπολέμηση της Φτώχειας. Συστημική καταγραφή υφιστάμενης κατάστασης – Οριοθέτηση στρατηγικών επιδογών στα πεδία της κοινωνικής ένταξης και της καταπολέμησης της φτώχειας*. Αθήνα: Περιφέρεια Αττικής.

- Πολύζος, Γιάννης. 2019. Πολύζος Γιάννης (Interview).
- Πορτάλιου, Ελένη. 2006. 'Από τους Ολυμπιακούς Αγώνες στην εκποίηση των Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων'. *Αρχιτέκτονες*, τχ. 59.
- Πρεβελάκης, Γιώργος. 1984. 'Πρόσφατες προσπάθειες για την οργάνωση του αστικού χώρου στην Ελλάδα (η πολεοδομική και οικιστική πολιτική της περιόδου 1978-1980)'. Στο *Πολεοδομικός Σχεδιασμός, θέματα από την θεωρία και την πρακτική*, επιμέλεια Α Αραβαντινός. Αθήνα: ΕΜΠ.
- . 2001. *Επιστροφή στην Αθήνα: Πολεοδομία και Γεωπολιτική της Ελληνικής Πρωτεύουσας*. ΕΣΤΙΑ.
- Πυργιώτης, Γιάννης. 2019. Πυργιώτης Γιάννης (Interview).
- Ρηγόπουλος, Δημήτρης. 2004. 'Αθήνα, η πόλη μετά το πάρτι'. *Καθημερινή*, 5 Σεπτεμβρίου 2004.
- Ρωμανός, Αριστείδης. 2004. *Αθήνα: Το πολεοδομικό ζήτημα από τη σκοπιά του ποδότη*. Αθήνα: Ποταμός.
- . 2018. Ρωμανός Αριστείδης (Interview).
- Σαγιάς, Ίων. 2000a. 'Απασχόληση στον Τριτογενή Τομέα στην Αττική: Τάσης αποκέντρωσης'. Στο *Κοινωνικός και Οικονομικός Άτλας της Ελλάδας*, επιμέλεια Θωμάς Μαλούτας, 59-60. 1: Οι Πόλεις. Αθήνα-Βόλος: ΕΚΚΕ-Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- . 2000b. 'Κρίση και γεωγραφική αναδιάρθρωση της βιομηχανικής απασχόλησης στην Αττική'. Στο *Κοινωνικός και Οικονομικός Άτλας της Ελλάδας*, επιμέλεια Θωμάς Μαλούτας, 57-58. 1: Οι Πόλεις. Αθήνα-Βόλος: ΕΚΚΕ-Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Σαρηνγιάννης, Γιώργος. 2000. *Αθήνα 1830-2000: Εξέλιξη, Πολεοδομία, Μεταφορές*. Αθήνα: Συμμετρία.
- Σουλιώτης, Νίκος. 2013. 'Σημείωμα για μια όψιμη κοινωνικό-οικονομική ατζέντα της παρέμβασης στην Πανεπιστημίου'. *Λειχώρος* 18: 199-204.
- Σοφούλης, Κώστας. 1976. 'Ποιός ελέγχει την 'παραγωγή' των αστικών εδαφών μας'. *Καθημερινή*, 6 Ιουνίου 1976.
- Σταθάκης, Γ, και Κωστής Χατζημηχάλης. 2004. 'Αθήνα διεθνής πόλη: από την επιθυμία των ολίγων στην πραγματικότητα των πολλών'. *Γεωγραφίες*, τχ. 7: 26-47.
- Στρατηγάκη, Μαρία. 2019. Στρατηγάκη Μαρία (Interview).
- ΤΑΙΠΕΔ. 2019. ΤΑΙΠΕΔ (Interview).
- ΤΕΕ. 1996. 'Εισήγηση Οργανωτικής Επιτροπής'. Στο . Αθήνα: ΤΕΕ-Δήμος Αθηναίων.
- Τότσικας, Πάνος. 2004. *Η άδεια όψη της Ολυμπιάδας 2004. Αδέσποτες απόψεις για την Αθήνα και του Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004*. Αθήνα: ΚΨΜ.
- Τριανταφυλλίδης, Κωνσταντίνος. 1972. 'Η στεγαστική δραστηριότητα ως αναπτυξιακός παράγων εν τη ελληνική οικονομία'. *Τεχνικά Χρονικά*, 579-89.
- Τρίβολη, Δέσποινα. 2007. 'ΘΕΜΑ - Το νέο γκέτο της Αθήνας'. LiFO. 2007. <https://www.lifo.gr/mag/features/241>.
- Τσιατσιάμης, Αλέξανδρος. 2019. Τσιατσιάμης Αλέξανδρος (Interview).
- ΤΤΕ. 2014. 'Το χρονικό της μεγάλης κρίσης. Η τράπεζα της Ελλάδος. 2008-2013'. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος. Κέντρο Πολιτισμού Έρευνας και Τεκμηρίωσης.
- Φιλιππίδης, Δημήτρης. 1990. *Για την Ελληνική Πόλη*. Θεμέλιο. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Ψυχογιός, Θεόδωρος. 2019. Ψυχογιός Θεόδωρος (Interview).
- Aalbers, Manuel B. 2009a. 'Geographies of the financial crisis'. *Area* 41 (1): 34-42.
- Aalbers, Manuel B. 2009b. 'The Sociology and Geography of Mortgage Markets: Reflections on the Financial Crisis'. *International Journal of Urban and Regional Research* 33 (2): 281-90. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2009.00875.x>.
- . 2013. 'Debate on Neoliberalism in and after the Neoliberal Crisis'. *International Journal of Urban & Regional Research* 37 (3): 1053-57. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12061>.

Acebilló, Josep. 1992. 'El progresivo cambio de escala en las intervenciones urbanas de Barcelona (1980-1992)'. *Urbanismo: revista oficial del Colegio de Arquitectos de Madrid*, τχ. 17: 10-25.

Adger, W. Neil. 2000. 'Social and Ecological Resilience: Are They Related?' *Progress in Human Geography* 24 (3): 347-64. <https://doi.org/10.1191/030913200701540465>.

Agnew, J. 2001. 'How Many Europes? The European Union, Eastward Enlargement Uneven Development'. *European Urban and Regional Studies* 8 (1): 35-38.

Agnew, John. 1997. 'The dramaturgy of horizons: geographical scale in the 'Reconstruction of Italy' by the new Italian political parties, 1992-1995'. *Political Geography, Political Geography of Scale*, 16 (2): 99-121. [https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(96\)00046-7](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(96)00046-7).

Ajuntament de Barcelona. 1996. 'Barcelona: la segona renovació'. <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/101585>.

———. 1999. *Barcelona: Gobierno y Gestión de La Ciudad : Una Experiencia de Modernización Municipal*. Ediciones Diaz de Santos. <http://www.editdiazdesantos.com/libros/ajuntament-de-barcelona-barcelona-gobierno-y-gestion-de-la-ciudad-una-experiencia-de-modernizacion-municipal-L03003990102.html>.

———. 2013. 'Gerència d'Hàbitat Urbà : nova estructura i funcions'. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/86059>.

———. 2015. 'Pla Estratègic de Turisme de la ciutat de Barcelona: Avaluació del Programa d'actuació 2010-2015'.

———. 2016. 'Barcelona Right to Housing Plan: Executive Summary'. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

———. 2017a. 'Barcelona Right to Housing Plan: 2017 Assessment'. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

———. 2017b. 'Distribució territorial de la renda familiar disponible per càpita a Barcelona (2017)'. Barcelona: Ajuntament de Barcelona / Oficina Municipal de Dades.

———. 2018. 'The Housing Act Ten Years on: A Pioneering Measure Only Partially Applied'. Info Barcelona. 10 Ιανουάριος 2018. https://www.barcelona.cat/infobarcelona/en/the-housing-act-ten-years-on-a-pioneering-measure-only-partially-applied_600429.html.

Ajuntamiento de Barcelona. 2015. 'Trias Quiere Un Gobierno Fuerte Para Desarrollar La Barcelona Social'. Ajuntament.Barcelona.Cat. 14 Ιανουάριος 2015. https://ajuntament.barcelona.cat/es/noticia/trias-quiere-un-gobierno-fuerte-para-desarrollar-la-barcelona-social-y-para-que-nadie-se-queda-atras_132553.

Akin, Ozlem, José Garcia Montalvo, Jaume Garcia Villar, José-Luis Peydro, και Josep Maria Raya. 2014. 'The Real Estate and Credit Bubble: Evidence from Spain'. *SERIEs* 5 (2): 223-43. <https://doi.org/10.1007/s13209-014-0115-9>.

Allen, J, J Barlow, J Leal, Thomas Maloutas, και L Padovani. 2004. *Housing and Welfare in Southern Europe*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Amin, Ash, επιμ. 1994. *Post-Fordism: A Reader*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

———. 1999. 'An Institutionalist Perspective on Regional Economic Development'. *International Journal of Urban and Regional Research* 23 (2): 365-78. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00201>.

Andreotti, Alberta, Marisol Garcia, Aitor Gomez, Pedro Hespanha, Yuri Kazepo, και Enzo Mingione. 2001. 'Does a Southern European Model Exist?' *Journal of European Area Studies* 9 (1): 43-62. <https://doi.org/10.1080/14608460120061948>.

Antentas, Josep Maria. 2017. 'Spain: from the indignados rebellion to regime crisis (2011-2016)'. *Labor History* 58 (1): 106-31. <https://doi.org/10.1080/0023656X.2016.1239875>.

Arampatzi, Athina. 2017. 'The Spatiality of Counter-Austerity Politics in Athens, Greece: Emergent 'Urban Solidarity Spaces''. *Urban Studies* 54 (9): 2155-71. <https://doi.org/10.1177/0042098016629311>.

Araos, Malcolm, Lea Berrang-Ford, James D. Ford, Stephanie E. Austin, Robbert Biesbroek, και Alexandra Lesnikowski. 2016. 'Climate Change Adaptation Planning in Large Cities: A Systematic

- Global Assessment'. *Environmental Science & Policy* 66 (Δεκέμβριος): 375–82. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2016.06.009>.
- Arapoglou, V P, και J Sayas. 2009. 'New facets of urban segregation in Southern Europe: Gender, migration and social class change in Athens'. *European Urban and Regional Studies* 16 (4): 345–62.
- Arapoglou, Vassilis, και Thomas Maloutas. 2011. 'SEGREGATION, INEQUALITY AND MARGINALITY IN CONTEXT: THE CASE OF ATHENS'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 136 (136): 135–55. <https://doi.org/10.12681/grsr.47>.
- Arbaci, S, και T Tapada-Berteli. 2012. 'Social inequality and urban regeneration in Barcelona city centre: reconsidering success'. *European Urban and Regional Studies* 19 (3): 287–311.
- Area d'Hàbitat Urbà. 2012. 'MES (mobilitat, e-administracion i smart cities) l'estratègia TIC de l'Ajuntament de Barcelona al servei de la ciutat i dels ciutadans : mesura de govern'. <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/84704>.
- Arghyrou, Michael G., και John D. Tsoukalas. 2011. 'The Greek Debt Crisis: Likely Causes, Mechanics and Outcomes'. *The World Economy* 34 (2): 173–91. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2011.01328.x>.
- Arias, Albert. 2018. Arias Albert (Interview).
- Aroca, Jaume. 2017. 'La nacion contra la gran ciudad'. *La Vanguardia*, 2 Απρίλιος 2017. <http://www.lavanguardia.com/politica/20170402/421369766993/nacion-contra-gran-ciudad.html>.
- Artigues, Jaume. 2017. Artigues Jaume (Interview).
- Bai, Xuemei, Richard J. Dawson, Diana Ürge-Vorsatz, Gian C. Delgado, Aliyu Salisu Barau, Shobhakar Dhakal, David Dodman, κ.ά. 2018. 'Six Research Priorities for Cities and Climate Change'. *Nature* 555 (7694): 23–25. <https://doi.org/10.1038/d41586-018-02409-z>.
- Balampanidis, Dimitris, Thomas Maloutas, Evangelia Papatzani, και Dimitris Pettas. 2019. 'Informal urban regeneration as a way out of the crisis? Airbnb in Athens and its effects on space and society'. *Urban Research & Practice* 0 (0): 1–20. <https://doi.org/10.1080/17535069.2019.1600009>.
- Balibrea, Mari Paz. 2001. 'Urbanism, culture and the post-industrial city: Challenging the 'Barcelona model''. *Journal of Spanish Cultural Studies* 2 (2): 187–210. <https://doi.org/10.1080/14636200120085174>.
- Ballester, Ramon, και Anna Garriga. 2015. 'De La Reforma de La Renta Mínima de Insercion Catalana a La Renta Garantizada de Ciudadania: Aun Cambio de Paradigma?' *Revista de Economia Critica* 20: 23–43.
- Banister, David. 2011. 'Cities, Mobility and Climate Change'. *Journal of Transport Geography*, Special section on Alternative Travel futures, 19 (6): 1538–46. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2011.03.009>.
- Baquero, Camilo S. 2012. 'Trias busca poner fin a su minoria'. *El País*, 26 Αύγουστος 2012, τη. Catalunya. https://elpais.com/ccaa/2012/08/25/catalunya/1345925388_201055.html.
- . 2013a. 'Trias ultima la privatizacion total de Serveis Funeraris de Barcelona'. *El País*, 6 Σεπτέμβριος 2013, τη. Catalunya. https://elpais.com/ccaa/2013/09/05/catalunya/1378408472_535941.html.
- . 2013b. 'El Ayuntamiento contempla 11 hoteles mas en Ciutat Vella'. *El País*, 12 Οκτώβριος 2013, τη. Catalunya. https://elpais.com/ccaa/2013/10/11/catalunya/1381517966_894545.html.
- Baquero, Camilo S., και Maiol Roger. 2012. 'La Generalitat usa Barcelona como banco ante la falta de liquidez'. *El País*, 15 Αύγουστος 2012, τη. Catalunya. https://elpais.com/ccaa/2012/08/14/catalunya/1344967268_826421.html.
- Barcelona City Council, επιμ. 2014. *White Paper: Barcelona, the Capital of a New State*. Barcelona: Barcelona City Council.
- Barcelona en Comu. 2015. 'Fem Ciutat En Comu: Per Un Urbanisme En Comu'. Barcelona En Comu. 23 Απρίλιος 2015. <https://barcelonaencomu.cat/ca/post/fem-ciutat-en-comu-un-urbanisme-en-comu>.
- Barnett, Clive. 2005. 'The consolations of 'neoliberalism''. *Geoforum*, Themed Issue on Critical Geographies of the Caribbean and Latin America, 36 (1): 7–12. <https://doi.org/10.1016/j>

geoforum.2004.08.006.

Bassets, Lluís. 2010. 'Una pedrada en el escaparate socialista'. *El País*, 17 Μαΐος 2010, τμ. Catalunya. https://elpais.com/diario/2010/05/17/catalunya/1274058440_850215.html.

Bayirban, Mustafa Kemal, Jonathan S Davies, και Sybille Münch. 2017. 'Interrogating Urban Crisis: Cities in the Governance and Contestation of Austerity'. *Urban Studies* 54 (9): 2023–38. <https://doi.org/10.1177/0042098017706336>.

BdE. 2017. 'Report on the Financial and Banking Crisis in Spain 2008–2014'. Madrid: Banco de Espana.

Benach, Nuria. 2004. 'Public Spaces in Barcelona 1980–2000'. Στο *Transforming Barcelona*, επιμέλεια Tim Marshall, 151–60. London: Routledge.

Beriatos, E, και A Gospodini. 2004. 'Glocalising urban landscapes: Athens and the 2004 Olympics'. *Cities* 21 (3): 187–202.

Bernardos, Angela Garcia, και Mariela Iglesias Costa. 2015. 'La ciudad en disputa: crisis, modelos de ciudad y políticas urbanas en Barcelona'. *Quid 16. Revista del Área de Estudios Urbanos* 0 (5): 39–68.

Birch, Kean, και Vlad Mykhnenko, επιμ. 2010. *The Rise and Fall of Neoliberalism: The Collapse of an Economic Order?* London ; New York : New York: Zed Books.

Blakeley, Georgina. 2005. 'Local Governance and Local Democracy: The Barcelona Model'. *Local Government Studies* 31 (2): 149–65. <https://doi.org/10.1080/03003930500031959>.

———. 2010. 'Governing Ourselves: Citizen Participation and Governance in Barcelona and Manchester'. *International Journal of Urban and Regional Research* 34 (1): 130–45. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2010.00953.x>.

Blanco, Ismael. 2009. 'Does a 'Barcelona Model' Really Exist? Periods, Territories and Actors in the Process of Urban Transformation'. *Local Government Studies* 35 (3): 355–69. <https://doi.org/10.1080/03003930902854289>.

Blanco, Ismael, Steven Griggs, και Helen Sullivan. 2014. 'Situating the Local in the Neoliberalisation and Transformation of Urban Governance'. *Urban Studies*, Σεπτέμβριος. <https://doi.org/10.1177/0042098014549292>.

Blanco, Ismael, Yunailis Salazar, και Iolanda Bianchi. 2019. 'Urban governance and political change under a radical left government: The case of Barcelona'. *Journal of Urban Affairs* 0 (0): 1–21. <https://doi.org/10.1080/07352166.2018.1559648>.

Bohigas, Josep. 2019. Josep Bohigas (Interview).

Borja, Jordi. 1977. 'Popular Movements and Urban Alternatives in Post-Franco Spain'. *International Journal of Urban and Regional Research* 1 (1–3): 151–60. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1977.tb00704.x>.

———. 1996. 'The City, Democracy and Governability: The Case of Barcelona'. *International Social Science Journal* 48 (147): 85–93. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2451.1996.tb00059.x>.

Bosch, J. 2011. *Les politiques metropolitanes d'habitatge a Europa. Els casos de Londres, Paris, Brussels i Barcelona*. Barcelona: Diputacio de Barcelona.

Bovens, Mark, Paul T'Hart, και B. Guy Peters, επιμ. 2001. *Success and Failure in Public Governance: A Comparative Analysis*. First Edition edition. Cheltenham, UK ; Northampton, MA: Edward Elgar Pub.

Bravo, David. 2018. Bravo David (Interview).

Brenner, Neil. 2002. 'Decoding the Newest "Metropolitan Regionalism" in the USA: A Critical Overview'. *Cities* 19 (1): 3–21. [https://doi.org/10.1016/S0264-2751\(01\)00042-7](https://doi.org/10.1016/S0264-2751(01)00042-7).

———. 2003. 'Metropolitan Institutional Reform and the Rescaling of State Space in Contemporary Western Europe'. *European Urban and Regional Studies* 10 (4): 297–324.

———. 2004. *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*. Oxford New York: Oxford University Press.

- Brenner, Neil, Jamie Peck, και Nik Theodore. 2010a. 'Variegated neoliberalization: geographies, modalities, pathways'. *Global Networks* 10 (2): 182–222. <https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2009.00277.x>.
- . 2010b. 'After Neoliberalization?' *Globalizations* 7 (3): 327–45. <https://doi.org/10.1080/14747731003669669>.
- Brenner, Neil, και Christian Schmid. 2015. 'Towards a new epistemology of the urban?' *City* 19 (2–3): 151–82. <https://doi.org/10.1080/13604813.2015.1014712>.
- Brenner, Neil, και N Theodore. 2002. 'Cities and the Geographies of "Actually Existing Neoliberalism"'. *Antipode* 34 (3): 349–79. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00246>.
- Bulkeley, Harriet, και Michele Betsill. 2005. 'Rethinking Sustainable Cities: Multilevel Governance and the 'Urban' Politics of Climate Change'. *Environmental Politics* 14 (1): 42–63. <https://doi.org/10.1080/0964401042000310178>.
- Bulkeley, Harriet, και Vanesa Casti ñ Broto. 2013. 'Government by Experiment? Global Cities and the Governing of Climate Change'. *Transactions of the Institute of British Geographers* 38 (3): 361–75. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2012.00535.x>.
- Buron, Javier. 2019. Buron Javier (Interview).
- Burton, Paul. 1997. 'Urban Policy and the Myth of Progress'. *Policy & Politics* 25 (4): 421–36. <https://doi.org/10.1332/030557397782453192>.
- Calavita, N, και A Ferrer. 2000. 'Behind Barcelona's Success Story Citizen Movements and Planners' Power'. *Journal of Urban History* 26 (6): 793–807. <https://doi.org/10.1177/009614420002600604>.
- Cano, A, M Pradel, και Marisol Garcia. 2016. 'Barcelona's Development: Policies for Social Cohesion in the Context of Urban Competitiveness'. Στο *Unequal Cities: The Challenge of Post-Industrial Transition in Times of Austerity*, επιμέλεια Roberta Cucca και Costanzo Ranci. Routledge.
- Casellas, A. 2009. 'Barcelona's Urban Landscape: The Historical Making of a Tourist Product'. *Journal of Urban History*, Ιούλιος. <https://doi.org/10.1177/0096144209339557>.
- . 2012. 'Governance and city. The evolution of the public-private partnership model in Barcelona'. Στο *Critical Files: The Barcelona Model 1973-2004*, επιμέλεια Josep Maria Montaner, Fernando Í lvarez, και Zaida Muxí , 62–66. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Casti ñ eda, Ernesto. 2012. 'The Indignados of Spain: A Precedent to Occupy Wall Street'. *Social Movement Studies* 11 (3–4): 309–19. <https://doi.org/10.1080/14742837.2012.708830>.
- Castells, M. 1979. *The Urban Question: A Marxist Approach*. Cambridge, Mass. [etc.]: MIT Press.
- . 1983. *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*. Berkeley: University of California Press.
- . 2009. *The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society, and Culture Volume I*. 2 edition. Chichester, West Sussex ; Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Castro, Mauro. 2017. Castro Mauro (Interview).
- Castro, Mauro, Beatriz Garcia, Βαταβάλη Φερενίκη, και Μαρία Ζήφου. 2013. 'Υπερ-νεοφιλελεύθερη αστική ανάπτυξη στην Ισπανία και την Ελλάδα. Η περίπτωση του Port Vell στη Βαρκελώνη και του πρώην Αεροδρομίου Ελληνικού στην Αθήνα'. *Γεωγραφίες* 22: 14–29.
- Charney, Igal. 2002. 'Three Dimensions of Capital Switching within the Real Estate Sector: A Canadian Case Study'. *International Journal of Urban and Regional Research* 25 (4): 740–58. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00342>.
- Charnock, Greig, Thomas F. Purcell, και Ramon Ribera-Fumaz. 2014a. 'City of Rents: The Limits to the Barcelona Model of Urban Competitiveness'. *International Journal of Urban and Regional Research* 38 (1): 198–217. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12103>.
- . 2014b. *The Limits to Capital in Spain: Crisis and Revolt in the European South*. 2014 edition. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

- Chatzikonstantinou, Evangelia, Paschalis Samarinis, και Dimitra Spanou. 2011. 'The centre of Athens "in Crisis": in search of critical approaches and alternative practices'. Παρουσιάστηκε στο 6th International Conference of Critical Geography - ICCG, Frankfurt, Germany. <http://encounterathens.wordpress.com/2012/01/13/the-centre-of-athens-in-crisis-in-search-of-critical-approaches-and-alternative-practices/>.
- Chorianopoulos, Ioannis. 2008. 'Institutional Responses to EU Challenges: Attempting to Articulate a Local Regulatory Scale in Greece'. *International Journal of Urban and Regional Research* 32 (2): 324–43. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2008.00788.x>.
- . 2010. 'Uneven development and neo-corporatism in the Greek urban realm'. *Antipode* 45 (197): 739–56.
- . 2012. 'State Spatial Restructuring in Greece: Forced Rescaling, Unresponsive Localities'. *European Urban and Regional Studies* 19 (4): 331–48. <https://doi.org/10.1177/0969776411430351>.
- Chorianopoulos, Ioannis, και Naya Tselepi. 2017. 'Austerity Urbanism: Rescaling and Collaborative Governance Policies in Athens'. *European Urban and Regional Studies*, Σεπτέμβριος, 0969776417733309. <https://doi.org/10.1177/0969776417733309>.
- Cia, Blanca. 2012. 'Barcelona impulsa la mitad de proyectos urbanos que en 2008'. *El País*, 11 Ιούλιος 2012, τη. Catalunya. https://elpais.com/ccaa/2012/06/10/catalunya/1339353225_558806.html.
- City of Athens. 2016. *Athens Resiliency Strategy for 2030*. Athens: 100 Resilient Cities.
- Civit, Albert. 2019. Civit Albert (Interview).
- Cladera, Josep Roca, και Malcolm C. Burns. 2000. 'The Liberalization of the Land Market in Spain: The 1998 Reform of Urban Planning Legislation'. *European Planning Studies* 8 (5): 547–64. <https://doi.org/10.1080/713666428>.
- Clarke, John. 2008. 'Living with/in and without neo-liberalism'. *Focaal*, τχ. 51: 135–47.
- . 2010. 'Of Crises and Conjunctures: The Problem of the Present'. *Journal of Communication Inquiry*, Νοέμβριος. <https://doi.org/10.1177/0196859910382451>.
- Clarke, Susan. 2012. 'Emerging research agendas'. Στο *The Oxford Handbook of Urban Politics*, επιμέλεια Peter John, Karen Mossberger, και Susan Clarke. Oxford: Oxford University Press. <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780195367867.001.0001/oxfordhb-9780195367867>.
- Close, David. 2006. *Ελλάδα 1945-2004: Ποδηκλή, Κοινωνία, Οικονομία*. Αθήνα: Θυραθεν. <https://www.politeianet.gr/books/9789608097308-close-h-david-thurathen-ellada-1945-2004-203393>.
- Coccosis, Harry, Alex Deffner, και Dimitris Economou. 2003. 'Urban/Regional Co-Operation in Greece: Athens, a capital city under the shadow of the state'. Στο . University of Jyväskylä.
- Cochrane, Allan. 2007. *Understanding Urban Policy: A Critical Approach*. 1 edition. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Colau, Ada. 2018. 'Ciudades contra la gentrificació'. *Ajuntament de Barcelona* (blog). 19 Ιούλιος 2018. https://ajuntament.barcelona.cat/alcaldessa/es/noticia/ciudades-contra-la-gentrificacio_691697.
- Colau i Ballano, Ada, και Adrià Alemany Garcí a. 2012. *Vidas bipotecadas: De la burbuja inmobiliaria al derecho a la vivienda*. Μετάφραση Mariano Veloy. Edici3n: 1. Barcelona: Lectio.
- Conefrey, Thomas, και John Fitz Gerald. 2009. 'Blowing Bubbles – and Bursting Them: The Case of Ireland and Spain'. Dublin: The Economic and Social Research Institute.
- Congostrina, Alfonso L. 2017. 'La PAH suspende las polí ticas de vivienda de Colau'. *El País*, 17 Ιούλιος 2017, τη. Catalunya. https://elpais.com/ccaa/2017/07/17/catalunya/1500307641_827262.html.
- Coq-Huelva, Daniel. 2013a. 'Urbanisation and Financialisation in the Context of a Rescaling State: The Case of Spain'. *Antipode* 45 (5): 1213–31. <https://doi.org/10.1111/anti.12011>.
- . 2013b. 'Urbanisation and Financialisation in the Context of a Rescaling State: The Case of Spain'. *Antipode* 45 (5): 1213–31. <https://doi.org/10.1111/anti.12011>.
- Cordero, Dani, και Robert Í lvarez. 2018. 'El constructor que desafí a la burguesí a procedente

- del sector textil'. *El País*, 3 Δεκέμβριος 2018, τη. Catalunya. https://elpais.com/ccaa/2018/12/03/catalunya/1543843106_492951.html.
- Cox, Kevin. 1993. 'The Local and the Global in the New Urban Politics: A Critical View'. *Environment and Planning D: Society and Space* 11 (4): 433–48. <https://doi.org/10.1068/d110433>.
- . 2001. 'Territoriality, politics and the 'urban''. *Political Geography* 20 (6): 745–62. [https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(01\)00030-0](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(01)00030-0).
- Cox, Kevin R. 1998. 'Spaces of dependence, spaces of engagement and the politics of scale, or: looking for local politics'. *Political Geography* 17 (1): 1–23. [https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(97\)00048-6](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(97)00048-6).
- Crehuet, Xavier. 2010. 'Transformacio urbana de Sant Andreu-Sagrera'. Territori. 31 Δεκέμβριος 2010. http://territori.scot.cat/cat/notices/2009/12/transformacio_urbana_de_sant_andreu_sagrera_barcelona_1554.php.
- Cushman-Wakefield. 2010. 'European Cities Monitor 2010'.
- Dagoumas, Athanasios, και Fotis Kitsios. 2014. 'Assessing the impact of the economic crisis on energy poverty in Greece'. *Sustainable Cities and Society* 13 (Οκτώβριος): 267–78. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2014.02.004>.
- Dahl, Robert A., και Douglas W. Rae. 2005. *Who Governs?: Democracy and Power in an American City, Second Edition*. 2 edition. New Haven, Conn. London: Yale University Press.
- Dalakoglou, Dimitris. 2012a. 'The crisis before 'the crisis': violence and urban neoliberalization in Athens'. *Social Justice* 39 (1): 24–42.
- . 2012b. 'Beyond Spontaneity'. *City* 16 (5): 535–45. <https://doi.org/10.1080/13604813.2012.720760>.
- Davies, Jonathan S, και Ismael Blanco. 2017. 'Austerity Urbanism: Patterns of Neo-Liberalisation and Resistance in Six Cities of Spain and the UK'. *Environment and Planning A* 49 (7): 1517–36. <https://doi.org/10.1177/0308518X17701729>.
- Davies, Jonathan S, και David L Imbroscio. 2009. 'Urban Politics in the Twenty-First Century'. Στο *Theories of Urban Politics*, επιμέλεια Jonathan S Davies και David L Imbroscio. Los Angeles: Sage.
- Davis, Andrew. 2004. 'The November 2003 Elections in Catalonia: A Landmark Change in the Catalan Political Landscape'. *South European Society and Politics* 9 (3): 137–48. <https://doi.org/10.1080/1360874042000271906>.
- Davis, Otto A., M. a. H. Dempster, και Aaron Wildavsky. 1966. 'A Theory of the Budgetary Process'. *American Political Science Review* 60 (3): 529–47. <https://doi.org/10.2307/1952969>.
- Dear, Michael, επιμ. 2001. *From Chicago to L.A.: Making Sense of Urban Theory*. 1st edition. Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, Inc.
- Degen, Mí nica, και Marisol García a. 2012. 'The Transformation of the 'Barcelona Model': An Analysis of Culture, Urban Regeneration and Governance'. *International Journal of Urban and Regional Research* 36 (5): 1022–38. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2012.01152.x>.
- Delladetsima, P. M. 2006. 'The Emerging Property Development Pattern in Greece and Its Impact on Spatial Development'. *European Urban and Regional Studies* 13 (3): 245–78. <https://doi.org/10.1177/0969776406065428>.
- Dicken, Peter, Philip F. Kelly, Kris Olds, και Henry Wai-Chung Yeung. 2001. 'Chains and networks, territories and scales: towards a relational framework for analysing the global economy'. *Global Networks* 1 (2): 89.
- DiGaetano, Alan, και Elizabeth Strom. 2003. 'Comparative Urban Governance: An Integrated Approach'. *Urban Affairs Review* 38 (3): 356–95. <https://doi.org/10.1177/1078087402238806>.
- Dikeç, Mustafa, και Erik Swyngedouw. 2017. 'Theorizing the Politicizing City'. *International Journal of Urban and Regional Research* 41 (1): 1–18. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12388>.
- Dolado, Juan José. 2012. 'The Pros and Cons of the Latest Labour Market Reform in Spain'. *Spanish Labour Law and Employment Relations Journal* 1 (1–2): 22–30.

- Donald, Betsy, Amy Glasmeier, Mia Gray, και Linda Lobao. 2014. 'Austerity in the City: Economic Crisis and Urban Service Decline?' *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 7 (1): 3–15. <https://doi.org/10.1093/cjres/rst040>.
- Doncel, Luis. 2009. 'Mucho empleo, pero poco productivo'. *El País*, 2009, τμ. Economía. https://elpais.com/diario/2009/08/30/economia/1251583202_850215.html.
- Douzinas, Costas. 2013. 'Athens Rising'. *European Urban and Regional Studies* 20 (1): 134–38. <https://doi.org/10.1177/0969776412452089>.
- Dowling, Andrew. 2017. *The Rise of Catalan Independence: Spain's Territorial Crisis*. 1 edition. London ; New York: Routledge.
- Doxiadis, Thomas. 2012. 'Embodied Spaces of Democracy, Athens 2012'. Στο *Made In Athens*, επιμέλεια Anna Skiada και Panos Dragonas. Venice.
- Dragonas, Panos, και Anna Skiada. 2012. *Made In Athens*. Catalogue of the Greek Participation, 1th International Exhibition of Architecture. Venice, Italy.
- Dunleavy, Patrick. 1980. *Urban Political Analysis*. UK: Palgrave Macmillan UK. <http://www.palgrave.com/gb/book/9781349162420>.
- . 2003. *Authoring a PhD Thesis: How to Plan, Draft, Write and Finish a Doctoral Dissertation*. 2003 edition. Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave.
- Dura-Guimera, Antoni. 2003. 'Population deconcentration and social restructuring in Barcelona, a European Mediterranean city'. *Cities* 20 (6): 387–94. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2003.08.004>.
- Eastaway, Montserrat Pareja, Joaquín Turmo Garuz, Marc Pradel i Miquel, Lidia García Ferrando, και Montserrat Simó Solsona. 2007. *The City of Marvels? Multiple Endeavours Towards Competitiveness in Barcelona: Pathways to Creative and Knowledge-Based Regions*. AMIDSt, University of Amsterdam.
- Eckardt, Frank, και Javier Ruiz Sanchez. 2015a. 'City of Crisis (Preface)'. Στο *City of Crisis: The Multiple Contestation of Southern European Cities*, επιμέλεια Frank Eckardt και Javier Ruiz Sanchez. Bielefeld: Transcript.
- , επιμ. 2015b. *City of Crisis: The Multiple Contestation of Southern European Cities*. Bielefeld: Transcript.
- Economou, Dimitri. 1997. 'The Impact of the First Community Support Framework for Greece: The Anatomy of Failure'. *European Urban and Regional Studies* 4 (1): 71–76. <https://doi.org/10.1177/096977649700400105>.
- Edwards, John. 1997. 'Urban Policy: The Victory of Form over Substance?' *Urban Studies (Routledge)* 34 (5/6): 825–44. <https://doi.org/10.1080/0042098975844>.
- Eizaguirre, Santiago, Marc Pradel-Miquel, και Marisol García. 2017. 'Citizenship practices and democratic governance: 'Barcelona en Comú' as an urban citizenship confluence promoting a new policy agenda'. *Citizenship Studies* 21 (4): 425–39. <https://doi.org/10.1080/13621025.2017.1307609>.
- El Confidencial. 2016. 'Cataluña recortó más que nadie en lo social pero a costa de mantener otros gastos'. *El Confidencial*. 25 Μάρτιος 2016. https://www.elconfidencial.com/espana/cataluna/2016-03-25/cataluna-recorto-mas-que-nadie-en-lo-social-pero-a-costa-de-mantener-otros-gastos_1173704/.
- El Mundo. 2011. 'El Ayuntamiento cubrirá el recorte de la Generalitat en Cultura durante 2011'. 3 Νοέμβριος 2011. <https://www.elmundo.es/elmundo/2011/03/11/barcelona/1299870477.html>.
- El País. 2010. 'Las nuevas medidas con las que el Gobierno quiere ahorrar 15.000 millones'. *El País*, 12 Μάιος 2010, τμ. Actualidad. https://elpais.com/elpais/2010/05/12/actualidad/1273652221_850215.html.
- . 2011a. 'Xavier Trias entierra el modelo de guarderías públicas en Barcelona'. *El País*, 16 Σεπτέμβριος 2011, τμ. Catalunya. https://elpais.com/diario/2011/09/16/catalunya/1316135241_850215.html.
- . 2011b. 'Editorial | Nacionalismo neoliberal'. *El País*, 23 Οκτώβριος 2011, τμ. Política. https://elpais.com/politica/2011/10/23/actualidad/1319393841_359564.html.

- . 2012. 'Rajoy: "Quien me ha impedido cumplir mi programa ha sido la realidad"'. *El País*, 2 Σεπτεμβρίου 2012, τμ. Política. https://elpais.com/politica/2012/09/02/actualidad/1346610266_115284.html.
- . 2013. 'El BOE publica la ley de alquiler'. *El País*, 6 Ιούλιος 2013. https://elpais.com/economia/2013/06/04/vivienda/1370377337_484250.html.
- Ellin, Nan. 1999. *Postmodern Urbanism*. New York: Princeton Architectural Press.
- Emmanuel, Dimitris. 2004. 'Socio-Economic inequalities and housing in Athens: Impacts of the monetary revolution of the 1990s'. *The Greek Review of Social Research*, τχ. 113: 121–43.
- . 2014. 'The Greek System Of Home Ownership And The Post-2008 Crisis In Athens'. *Region et Developpement* 39: 167–82.
- Esteban i Noguera, Juli. 2011. *La ordenación urbanística: conceptos, herramientas y prácticas*. Iniciativa Digital Politècnica. <https://upcommons.upc.edu/handle/2099.3/36652>.
- Esteban, Juli. 2004. 'The planning project: bringing value to the periphery, recovering the centre'. Στο *Transforming Barcelona*, επιμέλεια Tim Marshall, 97–110. London: Routledge.
- Estefanía, Joaquín. 2013. 'Reportaje | Mil días de austeridad'. *El País*, 5 Μάιος 2013, τμ. Economía. https://elpais.com/economia/2013/05/03/actualidad/1367592834_505488.html.
- Estela Barnet, Oriol. 2019. Estela Barnet Oriol (Interview).
- Fainstein, Susan S. 2001. *The City Builders: Property Development in New York and London, 1980-2000*. Revised edition. Lawrence: University Press of Kansas.
- Falagán, David Hernández, επιμ. 2018. *Innovation in Affordable Housing*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Falcon, Luis. 2019. Falcon Luis (Interview).
- Featherstone, David. 2015. 'Thinking the crisis politically: lineages of resistance to neo-liberalism and the politics of the present conjuncture'. *Space and Polity* 19 (1): 12–30. <https://doi.org/10.1080/13562576.2014.992253>.
- Featherstone, David, Kendra Strauss, και Danny MacKinnon. 2015. 'In, against and beyond neo-liberalism: The "crisis" and alternative political futures'. *Space and Polity* 19 (1): 1–11. <https://doi.org/10.1080/13562576.2015.1007695>.
- Featherstone, Kevin. 2011. 'The JCMS Annual Lecture: The Greek Sovereign Debt Crisis and EMU: A Failing State in a Skewed Regime'. *Journal of Common Market Studies* 49 (2): 193–217. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2010.02139.x>.
- Fernández, Antoni. 2013. 'El proceso de gerencialización del Ayuntamiento de Barcelona. Aspectos teóricos y prácticos'. *ICPS Working Papers*, τχ. 314.
- Ferrer, Amador. 1997. 'El Pla General Metropolità de Barcelona. La versió de 1976'. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona: Territori, estratègies, planejament*, τχ. 28: 43–54.
- Ferrera, Maurizio. 1996. 'The 'Southern Model' of Welfare in Social Europe'. *Journal of European Social Policy* 6 (1): 17–37. <https://doi.org/10.1177/095892879600600102>.
- Fine, Ben. 2010. 'Zombieconomics: The Living Death of the Dismal Science'. Στο *The Rise and Fall of Neoliberalism: The Collapse of an Economic Order?*, επιμέλεια Kean Birch και Vlad Mykhnenko, 153–70. London ; New York : New York: Zed Books.
- Font Ferrer, Antonio. 2017. Font Ferrer (Interview).
- Foster, Kathryn A. x.x. 'A Case Study Approach to understanding Regional Resilience'. *IURDS Working Paper* 8. <https://www.econstor.eu/obitstream/10419/59413/1/592535347.pdf>.
- French, Shaun, Andrew Leyshon, και Nigel Thrift. 2009. 'A Very Geographical Crisis: The Making and Breaking of the 2007–2008 Financial Crisis'. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 2 (2): 287–302. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsp013>.
- Fuente, Rosa de la. 2015. 'Crisis, austeridad y experiencias urbanas: una aproximación a los casos de

- Madrid y Barcelona'. *Quid 16. Revista del Área de Estudios Urbanos* 0 (5): 121–36.
- Fujita, Kuniko. 2013. *Cities and Crisis: New Critical Urban Theory*. 1 edition. SAGE Publications Ltd.
- Gallego, Raquel, και Joan Subirats. 2012. 'Spanish and Regional Welfare Systems: Policy Innovation and Multi-level Governance'. *Regional & Federal Studies* 22 (3): 269–88. <https://doi.org/10.1080/13597566.2012.688271>.
- Garcia, Angela, Mariela Iglesias, και Mariona Tomàs. 2015. 'Barcelona ante la crisis. Cambios y continuidades de un modelo'. Στο *Ciudades y cambio de época: discursos sobre políticas urbanas y crisis en España*, επιμέλεια Joan Subirats και Marc Martí-Costa, Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea, Argitaipen Zerbitzua. Bilbao.
- Garcia, Beatriz. 2013. 'Neoliberal Madrid: From M-30 operation to Eurovegas project'. Παρουσιάστηκε στο Crisis Regimes and Emerging Social Movements, Athens / NTUA. https://recri.se.files.wordpress.com/2013/02/2-8-text_neoliberal-madrid_-beatriz-garcia.pdf.
- Garcia Lamarca, Melissa. 2018. Garcia Lamarca Melissa (Interview).
- Garcia, Manolo. 2017. '2007: the seed of the right to decide that ended the Dragon Khan'. Ara.cat. 16 Αύγουστος 2017. https://www.ara.cat/en/the-right-decide-Dragon-Khan_0_1852014841.html.
- Garcia, Marisol. 1990. 'Collective Consumption and Urban Protest in Barcelona During the Franco Era'. *Critique of Anthropology* 10 (2–3): 197–211. <https://doi.org/10.1177/0308275X9001000211>.
- . 2003. 'The Case of Barcelona'. Στο *Metropolitan Governance and Spatial Planning: Comparative Case Studies of European City-Regions*, επιμέλεια W. G. M. Salet, Andy Thornley, και Anton Kreukels. Taylor & Francis.
- . 2010. 'The Breakdown of the Spanish Urban Growth Model: Social and Territorial Effects of the Global Crisis'. *International Journal of Urban and Regional Research* 34 (4): 967–80. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2010.01015.x>.
- . 2017a. Marisol Garcia (Interview).
- . 2017b. 'State-led real estate boosterism and the breakdown of the Spanish urban model'. Στο *Debating the Neo-liberal City*, επιμέλεια Gilles Pinson και Christelle Morel. Routledge. https://www.researchgate.net/publication/316544249_State-led_real_estate_boosterism_and_the_breakdown_of_the_Spanish_urban_model.
- García Lamarca, Melissa. 2017. 'From Occupying Plazas to Recuperating Housing: Insurgent Practices in Spain'. *International Journal of Urban and Regional Research* 41 (1): 37–53. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12386>.
- Garcia-Ramon, Maria-Dolors, και Abel Albet. 2000. 'Pre-Olympic and post-Olympic Barcelona, a 'model' for urban regeneration today?' *Environment and Planning A* 32 (8): 1331–34.
- Geddes, Mike. 2009. 'Marxism and Urban Politics'. Στο *Theories of Urban Politics*, επιμέλεια Jonathan S Davies και David L Imbroscio. Los Angeles: Sage.
- Generalitat de Catalunya. 2014. 'Estatut d'autonomia de 1979 Títol primer: Competències de la Generalitat (Articles 9-28)'. http://web.gencat.cat/ca/generalitat/estatut/estatut1979/titol_primer/.
- Genschel, Philipp, και Bernhard Zangl. 2014. 'State Transformations in OECD Countries'. *Annual Review of Political Science* 17 (1): 337–54. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-061312-113943>.
- Getimis, Panagiotis, και Georgia Giannakourou. 2014. 'The evolution of spatial planning in Greece after the 1990s: Drivers, directions and agents of change'. Στο *Spatial Planning Systems and Practices in Europe*, επιμέλεια Panagiotis Getimis, Mario Reimer, και Hans Blotevogel, 149–68.
- Getimis, Panagiotis, και Nikolaos Hlepas. 2010. 'Efficiency Imperatives in a Fragmented Polity: Reinventing Local Government in Greece'. Στο *Territorial Choice: The Politics of Boundaries and Borders*, επιμέλεια H. Baldersheim και L. Rose, 2010 edition. New York: Palgrave Macmillan.
- Giannakis, Elias, και Adriana Bruggeman. 2017. 'Economic Crisis and Regional Resilience: Evidence from Greece'. *Papers in Regional Science* 96 (3): 451–76. <https://doi.org/10.1111/pirs.12206>.
- Giannakourou, Georgia. 2005. 'Transforming spatial planning policy in Mediterranean countries:

- Europeanization and domestic change'. *European Planning Studies* 13 (2): 319–31. <https://doi.org/10.1080/0365431042000321857>.
- . 2011. 'Europeanization, Actor Constellations and Spatial Policy Change in Greece'. *disP - The Planning Review* 47 (186): 32–41.
- Giannitsis, Tassos, και Stavros Zografakis. 2015. 'Greece: Solidarity and Adjustment in Times of Crisis'. Research Report 38. IMK Study. <https://www.econstor.eu/handle/10419/113255>.
- Giddens, Anthony. 1998. *The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Gill, Stephen, και A. Claire Cutler, επιμ. 2015. *New Constitutionalism and World Order*. Cambridge University Press.
- Gillespie, Richard. 2019. *Barcelona, the Left and the Independence Movement in Catalonia*. 1 edition. Routledge.
- González, Sara, Stijn Oosterlynck, Ramon Ribera-Fumaz, και Ugo Rossi. 2018. 'Locating the global financial crisis: variegated neoliberalization in four European cities'. *Territory, Politics, Governance* 6 (4): 468–88. <https://doi.org/10.1080/21622671.2017.1318713>.
- Gotham, Kevin Fox. 2009. 'Creating Liquidity out of Spatial Fixity: The Secondary Circuit of Capital and the Subprime Mortgage Crisis'. *International Journal of Urban and Regional Research* 33 (2): 355–71. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2009.00874.x>.
- Gray, Caroline. 2020. *Territorial Politics and the Party System in Spain: Continuity and Change since the Financial Crisis*. 1 edition. Routledge.
- Guallart, Vicente. 2012. *The Self-Sufficient City*. Actar Publishers. New York.
- . 2014. 'Barcelona, capital of a metropolitan state'. Στο *White Paper: Barcelona, the Capital of a New State*, επιμέλεια Barcelona City Council, 342–52. Barcelona: Barcelona City Council.
- . 2015. 'De l'urbanisme a l'hàbitat urbà'. Στο *Plans i Projectes de Barcelona, 2011-2015*, επιμέλεια Vicente Guallart, Carles Bárcena, και Ricard Gratacòs. Barcelona.
- Guallart, Vicente, Carles Bárcena, και Ricard Gratacòs, επιμ. 2015. *Plans i Projectes de Barcelona, 2011-2015*. Barcelona.
- Guibernau, Montserrat. 2014. 'Prospects for an Independent Catalonia'. *International Journal of Politics, Culture, and Society* 27 (1): 5–23. <https://doi.org/10.1007/s10767-013-9165-4>.
- Gunther, Richard, P. Nikiforos Diamandouros, και Hans-Jürgen Puhle. 1995. *The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Gunther, Richard, P. Nikiforos Diamandouros, και Dimitri A. Sotiropoulos, επιμ. 2007. *Democracy and the State in the New Southern Europe*. 1 edition. Oxford ; New York: Oxford University Press.
- Hadjimichalis, Costis. 1994. 'The Fringes of Europe and EU Integration: A View From the South'. *European Urban and Regional Studies* 1 (1): 19–29. <https://doi.org/10.1177/096977649400100103>.
- . 2006. 'Non-Economic Factors in Economic Geography and in 'New Regionalism': A Sympathetic Critique'. *International Journal of Urban and Regional Research* 30 (3): 690–704. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2006.00683.x>.
- . 2011. 'Uneven Geographical Development and Socio-Spatial Justice and Solidarity: European Regions after the 2009 Financial Crisis'. *European Urban and Regional Studies* 18 (3): 254–74. <https://doi.org/10.1177/0969776411404873>.
- . 2013. 'From Streets and Squares to Radical Emancipation? Resistance Lessons from Athens During the Crisis'. *Human Geography* 6 (2): 116–36.
- . 2017. *Crisis Spaces: Structures, Struggles and Solidarity in Southern Europe*. 1 edition. Abingdon, Oxon ; New York, NY: Routledge.
- Hadjimichalis, Costis, και Ray Hudson. 2006. 'Networks, Regional Development and Democratic Control'. *International Journal of Urban and Regional Research* 30 (4): 858–72. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2006.00687.x>.

- . 2014. 'Contemporary Crisis Across Europe and the Crisis of Regional Development Theories'. *Regional Studies* 48 (1): 208–18. <https://doi.org/10.1080/00343404.2013.834044>.
- Harding, Alan. 1997. 'Urban Regimes in a Europe of the Cities?' *European Urban and Regional Studies* 4 (4): 291–314. <https://doi.org/10.1177/096977649700400401>.
- . 2009. 'The History of Community Power'. Στο *Theories of Urban Politics*, επιμέλεια Jonathan S Davies και David L Imbroscio. Los Angeles: Sage.
- Harrison, Joseph, και David Corkill. 2004. *Spain: A Modern European Economy*. 1 edition. Aldershot, Hants, England ; Burlington, VT: Routledge.
- Harvey, David. 1989. 'From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism'. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, τχ. 1: 3. <https://doi.org/10.2307/490503>.
- . 1993. 'From Space to Place and Back Again: Reflections on the Condition of Postmodernity'. Στο *Mapping the Futures: Local Cultures, Global Change*, επιμέλεια John Bird, Barry Curtis, Tim Putnam, και Lisa Tickner. Routledge.
- . 1997. *Justice, Nature and the Geography of Difference*. 1 edition. Wiley-Blackwell.
- . 2005. *The New Imperialism*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- . 2007. 'Neoliberalism as Creative Destruction'. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 610: 22–44.
- . 2009. *Social Justice and the City*. Revised edition. Athens: University of Georgia Press.
- . 2010. *The Enigma of Capital: And the Crises of Capitalism*. Oxford [England]; New York: Oxford University Press.
- . 2011. 'Roepke Lecture in Economic Geography—Crises, Geographic Disruptions and the Uneven Development of Political Responses'. *Economic Geography* 87 (1): 1–22. <https://doi.org/10.1111/j.1944-8287.2010.01105.x>.
- Hastaoglou, Vilma, Costis Hadjimichalis, Nicos Kalogirou, και Nicos Papamichos. 1987. 'Urbanisation, Crisis and Urban Policy in Greece*'. *Antipode* 19 (2): 154–77. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.1987.tb00157.x>.
- Hastaoglou, Vilma, Maria Mantouvalou, και Dina Vaiou. 1995. 'Urban questions in the European Union: Polarization vs integration'. *European Planning Studies* 3 (2): 139–41. <https://doi.org/10.1080/09654319508720296>.
- Hay, Colin. 1999. 'Crisis and the Structural Transformation of the State: Interrogating the Process of Change'. *The British Journal of Politics and International Relations* 1 (3): 317–44. <https://doi.org/10.1111/1467-856X.00018>.
- Hereu, Jordi. 2010. 'Barcelona 2010–2020: deu anys decisius: conferència de l'alcalde de Barcelona, Jordi Hereu, 14 de gener de 2010 Auditori del conservatori superior de Música del Liceu'. <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/90652>.
- Hilgers, Mathieu. 2013. 'Embodying Neoliberalism: Thoughts and Responses to Critics'. *Social Anthropology* 21 (1): 75–89. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12010>.
- Hochschild, Jennifer. 2008. 'Clarence N. Stone and the Study of Urban Politics'. Στο *Power in the City: Clarence Stone and the Politics of Inequality*, επιμέλεια Marion Orr και Valerie Johnson. Lawrence, KS: University Press of Kansas.
- Holling, C. S. 1973. 'Resilience and Stability of Ecological Systems'. *Annual Review of Ecology and Systematics* 4 (1): 1–23. <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>.
- Holman, Otto. 1996. *Integrating Southern Europe: EC Expansion and the Transnationalization of Spain*. 1 edition. London ; New York: Routledge.
- Huertas, Josep, και M Andreu. 1996. *Barcelona en lluita: el moviment urbà 1965-1996*. Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona.

- Huertas, Josep M. 1997. 'El moviment ciutadà a Barcelona i l'aparició del Pla General Metropolità'. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona: Territori, estratègies, planejament*, tx. 28: 63–68.
- Hughes, Neil. 2011. 'Young People Took to the Streets and all of a Sudden all of the Political Parties Got Old': The 15M Movement in Spain'. *Social Movement Studies* 10 (4): 407–13. <https://doi.org/10.1080/14742837.2011.614109>.
- Hunt, Alistair, και Paul Watkiss. 2011. 'Climate Change Impacts and Adaptation in Cities: A Review of the Literature'. *Climatic Change* 104 (1): 13–49. <https://doi.org/10.1007/s10584-010-9975-6>.
- Hunter, Floyd. 1969. *Community Power Structure: A Study of Decision Makers*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Hutter, Swen, Hanspeter Kriesi, και Guillem Vidal. 2018. 'Old versus New Politics: The Political Spaces in Southern Europe in Times of Crises'. *Party Politics*, Ιανουάριος. <https://doi.org/10.1177/1354068817694503>.
- Hyppolite, Paul-Adrien. 2016. 'Towards a Theory on the Causes of the Greek Depression: An Investigation of National Balance Sheet Data (1997–2014)'. *Παρατηρητήριο για την κρίση, ΕΙΛΑΜΕΠ* 22.
- Iglesias, Mariela, Marc Martí-Costa, Joan Subirats, και Mariona Tomàs. 2011. 'Barcelona'. Στο *Políticas Urbanas en España: Grandes Ciudades, Actores y Gobiernos Locales*, επιμέλεια Mariela Iglesias, Marc Martí-Costa, Joan Subirats, και Mariona Tomàs. Barcelona: Icaria.
- Imbroscio, David L. 2010. 'Keeping it Critical: Resisting the Allure of the Mainstream'. Στο *Critical Urban Studies*, επιμέλεια Jonathan S Davies και David Imbroscio. UK: SUNY Press. <http://www.sunypress.edu/p-5049-critical-urban-studies.aspx>.
- Jessop, Bob. 2002a. 'Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance: A State–Theoretical Perspective'. *Antipode* 34 (3): 452–72. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00250>.
- . 2002b. *The Future of the Capitalist State*. 1 edition. Cambridge, UK : Malden, MA: Polity.
- Jessop, Bob, και Ngai-Ling Sum. 2001. 'Pre-disciplinary and Post-disciplinary Perspectives'. *New Political Economy* 6 (Μάρτιος): 89–101. <https://doi.org/10.1080/13563460020027777>.
- Jimeno, Juan F., και Tano Santos. 2014. 'The Crisis of the Spanish Economy'. *SERIEs* 5 (2): 125–41. <https://doi.org/10.1007/s13209-014-0116-8>.
- John, Peter. 2009. 'Why Study Urban Politics?' Στο *Theories of Urban Politics*, επιμέλεια Jonathan S Davies και David L Imbroscio. Los Angeles: Sage.
- Jones, Martin. 2001. 'The Rise of the Regional State in Economic Governance: 'Partnerships for Prosperity' Or New Scales of State Power?' *Environment and Planning A* 33 (7): 1185–1211. <https://doi.org/10.1068/a32185>.
- Jones, Martin, και Kevin Ward. 2002. 'Excavating the Logic of British Urban Policy: Neoliberalism as the "Crisis of Crisis–Management"'. *Antipode* 34 (3): 473–94. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00251>.
- Josep Emili, 1939-Hernández-Cros, 1941-Mora Gabriel, και 1940-Pouplana i Solé Xavier. 1977. 'The Construction of the City of Barcelona 1716–1977'. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, tx. 122: 12–18–18.
- Judd, Dennis R. 2005. 'Everything Is Always Going to Hell: Urban Scholars as End-Times Prophets'. *Urban Affairs Review* 41 (2): 119–31. <https://doi.org/10.1177/1078087405280197>.
- Kaika, Maria, και Lazaros Karaliotas. 2016. 'The Spatialization of Democratic Politics: Insights from Indignant Squares'. *European Urban and Regional Studies* 23 (4): 556–70. <https://doi.org/10.1177/0969776414528928>.
- Kandylis, George, Thomas Maloutas, και John Sayas. 2012. 'Immigration, Inequality and Diversity: Socio-Ethnic Hierarchy and Spatial Organization in Athens, Greece'. *European Urban and Regional Studies* 19 (3): 267–86. <https://doi.org/10.1177/0969776412441109>.
- Kantor, P., H.V. Savitch, και S.V. Haddock. 1997. 'The political economy of urban regimes: A comparative perspective'. *Urban Affairs Review* 32 (3): 348–77.
- Kantor, Paul, και H.v. Savitch. 2005. 'How to Study Comparative Urban Development Politics:

- A Research Note'. *International Journal of Urban and Regional Research* 29 (1): 135–51. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2005.00575.x>.
- Karaliotas, Lazaros. 2017. 'Staging Equality in Greek Squares: Hybrid Spaces of Political Subjectification'. *International Journal of Urban and Regional Research* 41 (1): 54–69. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12385>.
- Katrougalos, G. S. 1996. 'The South European Welfare Model: The Greek Welfare State, in Search of an Identity'. *Journal of European Social Policy* 6 (1): 39–60. <https://doi.org/10.1177/095892879600600103>.
- Katsanidou, Alexia, και Simon Otjes. 2016. 'How the European Debt Crisis Reshaped National Political Space: The Case of Greece'. *European Union Politics* 17 (2): 262–84. <https://doi.org/10.1177/1465116515616196>.
- Kavoulakos, KI, και Gritzas. 2015. 'Alternative economic and political spaces: Facing the crisis or creating a new society?' Στο *Athens Social Atlas. Digital compendium of texts and visual material*, επιμέλεια Thomas Maloutas και S Spyrellis. <http://www.athenssocialatlas.gr/en/article/alternative-spaces/>.
- Kavoulakos, KI, και George Kandyli. 2011. 'Framing urban inequalities: racist mobilization against immigrants in Athens'. *Greek Review of Social Research* 136 (C): 157–76.
- King, Desmond, και Patrick Le Galès, επιμ. 2017. *Reconfiguring European States in Crisis*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Kioupkiolis, Alexandros. 2016. 'Podemos: the ambiguous promises of left-wing populism in contemporary Spain'. *Journal of Political Ideologies* 21 (2): 99–120. <https://doi.org/10.1080/13569317.2016.1150136>.
- Kioupkiolis, Alexandros, και Giorgos Katsambekis. 2018. 'Radical Left Populism from the Margins to the Mainstream: A Comparison of Syriza and Podemos'. Στο *Podemos and the New Political Cycle: Left-Wing Populism and Anti-Establishment Politics*, επιμέλεια Óscar García Agustín και Marco Briziarelli, 201–26. Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-63432-6_9.
- Kirby, Andrew. 2004. 'Homage to Barcelona'. *Cities* 21 (3): 183–86. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2004.03.005>.
- Klatzer, E, και C Schlager. 2014. 'Shifts in Direction: Challenges to Gender Equality Achievements in the Context of New Economic Governance Mechanisms of the European Union'. Στο . Brussels.
- Koop, S. H. A., L. Koetsier, A. Doornhof, O. Reinstra, C. J. Van Leeuwen, S. Brouwer, C. Dieperink, και P. P. J. Driessen. 2017. 'Assessing the Governance Capacity of Cities to Address Challenges of Water, Waste, and Climate Change'. *Water Resources Management* 31 (11): 3427–43. <https://doi.org/10.1007/s11269-017-1677-7>.
- Koutrolikou, Penny, και Dimitra Siatista. 2011. 'The construction of a "public" discourse for Athens centre: media, migrants and innercity regeneration'. Στο . Amsterdam, 7–9 July.
- Kriesi, Hanspeter. 2008. *West European Politics in the Age of Globalization*. 1 edition. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press.
- Kriesi, Hanspeter, Edgar Grande, Martin Dolezal, Marc Helbling, Dominic Höglinger, Swen Hutter, και Bruno Wüest. 2012. *Political Conflict in Western Europe*. Cambridge ; New York: Cambridge University Press.
- Krugman, Paul. 2013. 'Synthesis Lost'. New York Times. 8 Δεκέμβριος 2013. <https://krugman.blogs.nytimes.com/2013/08/12/synthesis-lost/>.
- Kunkel, Jenny, και Margit Mayer. 2011. *Neoliberal Urbanism and Its Contestations: Crossing Theoretical Boundaries*. 1 edition. Houndmills, Basingstoke Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan.
- La Cecla, Franco. 2009. *Ενώτια στην αρχιτεκτονική*. Πάτρα: Το Δόντι.
- La Vanguardia. 2011. 'Barcelona invertirá 200 millones para desencallar proyectos urbanísticos privados'. *La Vanguardia*, 20 Οκτώβριος 2011. <https://www.lavanguardia.com/politica/20111020/54233710922/barcelona-invertira-200-millones-para-desencallar-proyectos-urbanisticos-privados.html>.

———. 2013. 'Los hoteleros de Barcelona ven 'bueno y sensato' el nuevo Plan de Usos de Ciutat Vella'. *La Vanguardia*, 24 Απρίλιος 2013. <https://www.lavanguardia.com/local/barcelona/20130424/54372789783/hoteleros-barcelona-ven-bueno-sensato-plan-de-usos-ciutat-vella.html>.

Ladi, Stella. 2012. 'The Eurozone Crisis and Austerity Politics: A Trigger for Administrative Reform in Greece?' 57. *GreeSE – Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe*. GreeSE – Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe. Hellenic Observatory, LSE. <https://ideas.repec.org/p/hel/greesc/57.html>.

Lapavistas, Costas. 2010. 'The Greek Crisis—Politics, Economics, Ethics: A Debate Held at the Birkbeck Institute for the Humanities, Birkbeck College, University of London, 5 May 2010'. *Journal of Modern Greek Studies* 28 (2): 293–310. <https://doi.org/10.1353/mgs.2010.0422>.

———. 2013. 'The financialization of capitalism: 'Profiting without producing''. *City* 17 (6): 792–805. <https://doi.org/10.1080/13604813.2013.853865>.

Larner, Wendy. 2003. 'Neoliberalism?' *Environment and Planning D: Society and Space* 21 (5): 509–12. <https://doi.org/10.1068/d2105ed>.

Lavdas, Kostas. 1997. *The Europeanization of Greece - Interest Politics and the Crises of Integration*. London: Palgrave Macmillan. <https://www.palgrave.com/gp/book/9781349258741>.

Le Galès, Patrick. 2002. *European Cities*. Oxford University Press. <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199243570.001.0001/acprof-9780199243570>.

———. 2006. 'New State Space in Western Europe?' *International Journal of Urban and Regional Research* 30 (3): 717–21. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2006.00682.x>.

———. 2016. 'Neoliberalism and Urban Change: Stretching a Good Idea Too Far?' *Territory, Politics, Governance* 4 (2): 154–72. <https://doi.org/10.1080/21622671.2016.1165143>.

Le Galès, Patrick, και Desmond King. 2017. 'A Reconfigured State? European Policy States in a Globalizing World'. Στο *Reconfiguring European States in Crisis*, επιμέλεια Patrick Le Galès και Desmond King. Oxford, New York: Oxford University Press.

Leontidou, Lila. 1990. *The Mediterranean City in Transition: Social Change and Urban Development*. Cambridge University Press.

———. 1995. 'Repolarization of the Mediterranean: Spanish and Greek cities in neoliberal Europe'. *European Planning Studies* 3 (2): 155–72. <https://doi.org/10.1080/09654319508720298>.

———. 2012. 'Athens in the Mediterranean 'movement of the piazzas' Spontaneity in material and virtual public spaces'. *City* 16 (3): 299–312. <https://doi.org/10.1080/13604813.2012.687870>.

Lindblom, Charles E. 1980. *Politics And Markets: The World's Political-Economic Systems*. New edition edition. New York, NY: Basic Books.

Logan, John R., και Harvey L. Molotch. 2007. *Urban Fortunes: The Political Economy of Place*. 20th Anniversary edition. Berkeley, Calif.: University of California Press.

López, Isidro, και Emmanuel Rodríguez. 2010. *Fin de ciclo : financiarización, territorio y sociedad de propietarios en la onda larga del capitalismo hispano*. Madrid: Traficantes de Sueños.

———. 2011. 'The Spanish Model'. *New Left Review*, II, , τχ. 69 (Ιούλιος): 5–29.

Lovering, John. 1999. 'Theory Led by Policy: The Inadequacies of the 'New Regionalism' (Illustrated from the Case of Wales)'. *International Journal of Urban and Regional Research* 23 (2): 379–95. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00202>.

Lowndes, Vivien. 2009. 'New Institutionalism and Urban Politics'. Στο *Theories of Urban Politics*, επιμέλεια Jonathan S Davies και David L Imbroscio. Los Angeles: Sage.

Lyberaki, Antigone, και Euclid Tsakalotos. 2002. 'Reforming the Economy without Society: Social and Institutional Constraints to Economic Reform in post-1974 Greece'. *New Political Economy* 7 (1): 93–114. <https://doi.org/10.1080/13563460120115534>.

MacLeod, Gordon. 2001. 'New Regionalism Reconsidered: Globalization and the Remaking of

Political Economic Space'. *International Journal of Urban and Regional Research* 25 (4): 804–29. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00345>.

———. 2011. 'Urban Politics Reconsidered Growth Machine to Post-Democratic City?' *Urban Studies* 48 (12): 2629–60. <https://doi.org/10.1177/0042098011415715>.

Macleod, Gordon, και Mark Goodwin. 1999. 'Space, Scale and State Strategy: Rethinking Urban and Regional Governance'. *Progress in Human Geography* 23 (4): 503–27. <https://doi.org/10.1191/030913299669861026>.

MacLeod, Gordon, Martin Jones, Gordon MacLeod, και Martin Jones. 2011. 'Renewing Urban Politics'. *Urban Studies* 48 (12): 2443–72. <https://doi.org/10.1177/0042098011415717>.

Madianos, Michael G., Tatiana Alexiou, Athanasios Patelakis, και Marina Economou. 2014. 'Suicide, unemployment and other socioeconomic factors: evidence from the economic crisis in Greece'. *The European Journal of Psychiatry* 28 (1): 39–49. <https://doi.org/10.4321/S0213-61632014000100004>.

Mair, Peter. 2013. *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. London ; New York: Verso.

Maloutas, Thomas. 2011. 'Spatial and social implications of the crisis in Athens: From the regulations of the clientelistic state to the debt crisis'. *Greek Review of Social Research A-B* (134–135): 51–70 [in Greek].

———. 2012. 'The Broadening and Mystified Margins of Urban Deprivation'. *European Journal of Homelessness* 6 (1): 13–29.

Maloutas, Thomas, John Sayas, και Nikos Souliotis. 2009. 'Consequences of the 2004 Olympic Games on the sociospatial structure of Athens'. Στο . Sao Paolo, Brazil, August 23–25.

Mantouvalou, Maria, Maria Mavridou, και Dina Vaiou. 1995. 'Processes of social integration and Urban development in Greece: Southern challenges to European unification'. *European Planning Studies* 3 (2): 189–204. <https://doi.org/10.1080/09654319508720300>.

Maragall, Pasqual. 2004. 'Governing Barcelona'. Στο *Transforming Barcelona*, επιμέλεια Tim Marshall, 65–90. London: Routledge.

March, Hug, και Ramon Ribera-Fumaz. 2016. 'Smart Contradictions: The Politics of Making Barcelona a Self-Sufficient City'. *European Urban and Regional Studies* 23 (4): 816–30. <https://doi.org/10.1177/0969776414554488>.

Marshall, Tim. 2000. 'Urban Planning and Governance: Is there a Barcelona Model?' *International Planning Studies* 5 (3): 299–319. <https://doi.org/10.1080/713672855>.

———, επιμ. 2004. *Transforming Barcelona*. London: Routledge.

Marston, S.a. 2000. 'The social construction of scale'. *Progress in Human Geography* 24 (2): 219–42.

Martí -Costa, Marc, και Jordi Bonet-Martí . 2013. 'Planning from below in Barcelona'. Στο *Wbose Urban Renaissance?: An International Comparison of Urban Regeneration Strategies*, επιμέλεια Libby Porter και Kate Shaw, 1 edition, 118–28. S.l.: Routledge.

Martí -Costa, Marc, και Mariona Tomàs. 2017. 'Urban Governance in Spain: From Democratic Transition to Austerity Policies'. *Urban Studies* 54 (9): 2107–22. <https://doi.org/10.1177/0042098016669452>.

Martí n Ramos, Í ngel, και Juli Esteban i Noguera. 2010. *El efecto Cerdà : ensanches mayores y menores*. Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona. <https://upcommons.upc.edu/handle/2099.3/36871>.

Martorell, Josep Maria Montaner i. 2012. *Critical files : the Barcelona model, 1973-2004*. Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona. Direcció n de Servicios Editoriales = Ajuntament de Barcelona. Direcció n de Serveis Editorials.

Matsaganis, Manos. 2011. 'The Welfare State and the Crisis: The Case of Greece'. *Journal of European Social Policy* 21 (5): 501–12. <https://doi.org/10.1177/0958928711418858>.

———. 2012. 'Social Policy in Hard Times: The Case of Greece'. *Critical Social Policy* 32 (3): 406–21. <https://doi.org/10.1177/0261018312444417>.

- Mayer, Margit. 2009. 'The 'Right to the City' in the context of shifting mottos of urban social movements'. *City* 13 (2–3): 362–74. <https://doi.org/10.1080/13604810902982755>.
- . 2013a. 'Against and beyond the crisis: The role of urban social movements'. *Geografies* 22: 67–72.
- . 2013b. 'First world urban activism'. *City* 17 (1): 5–19. <https://doi.org/10.1080/13604813.2013.757417>.
- Mazzucato, Mariana. 2018. 'Mission-Oriented Innovation Policies: Challenges and Opportunities'. *Industrial and Corporate Change* 27 (5): 803–15. <https://doi.org/10.1093/icc/dty034>.
- . 2019. *The Value of Everything: Making and Taking in the Global Economy*. 2 edition. Penguin.
- McALEAVEY, Paul, και James Mitchell. 1994. 'Industrial Regions and Lobbying in the Structural Funds Reform Process'. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 32 (2): 237–48. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1994.tb00495.x>.
- McNeill, Donald. 1999. *Urban Change and the European Left: Tales from the New Barcelona*. London; New York: Routledge.
- Medina, L. 2015. 'From Recession to Long-lasting Political crisis? Continuities and Changes in Spanish Politics in Times of Crisis and Austerity'. *ICPS Working Papers* 334.
- Medir, Lluís, Esther Pano, Alba Viñas, και Jaume Magre. 2017. 'Dealing with Austerity: a case of local resilience in Southern Europe'. *Local Government Studies* 43 (4): 621–44. <https://doi.org/10.1080/03003930.2017.1310101>.
- Meegan, Richard, Patricia Kennett, Gerwyn Jones, και Jacqui Croft. 2014. 'Global Economic Crisis, Austerity and Neoliberal Urban Governance in England'. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 7 (1): 137–53. <https://doi.org/10.1093/cjres/rst033>.
- Merrifield, Andy, και E Swyngedouw. 1997. *The Urbanization of Injustice*. Washington Square: New York University Press.
- Merton, Robert K. 1968. *Social Theory and Social Structure*. 1968 enlarged ed edition. New York, NY: Macmillan USA.
- Michael-Matsas, Savas. 2010. 'Greece and the World Capitalist Crisis'. *Critique* 38 (3): 489–502. <https://doi.org/10.1080/03017605.2010.492691>.
- Milios, John, και Dimitris P. Sotiropoulos. 2010. 'Crisis of Greece or crisis of the euro? A view from the European 'periphery''. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 12 (3): 223–40. <https://doi.org/10.1080/19448953.2010.506806>.
- Mingione, Enzo. 2001. 'The Southern European Welfare Model And The Fight Against Poverty And Social Exclusion'. *Encyclopedia of Life Support Systems, Unesco*.
- Mirowski, Philip, και Dieter Plehwe. 2009. *The Road from Mont Pelerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*. 1 edition. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Mitchell Dean. 2014. 'Rethinking Neoliberalism'. *Journal of Sociology* 50 (2): 150–63. <https://doi.org/10.1177/1440783312442256>.
- Molotch, Harvey. 2011. 'Objects and the City'. Στο *The New Blackwell Companion to the City*, επιμέλεια Gary Bridge και Sophie Watson, 66–78. Wiley-Blackwell. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781444395105.ch7/summary>.
- Monclús, Francisco-Javier. 2003. 'The Barcelona model: and an original formula? From 'reconstruction' to strategic urban projects (1979–2004)'. *Planning Perspectives* 18 (4): 399–421. <https://doi.org/10.1080/0266543032000117514>.
- Montalban, Manuel Vazquez. 1992. *Barcelonas*. Μετάφραση Andy Robinson. First edition. London ; New York: Verso.
- Montaner, Josep Maria. 2012a. 'The evolution of the Barcelona model (1973–2004)'. Στο *Critical Files: The Barcelona Model 1973–2004*, επιμέλεια Josep Maria Montaner, Fernando Ílvarez, και Zaida Muxí. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

- . 2012b. 'Economic interests and actors in the city'. Στο *Critical files : the Barcelona model, 1973-2004*, 49–52. Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona. Direcció n de Servicios Editoriales = Ajuntament de Barcelona. Direcció n de Serveis Editorials.
- . 2014. 'Opinió n | Sin crí tica en la Barcelona de Trias'. *El PaÍ s*, 27 Μάρτιος 2014, τμ. Catalunya. https://elpais.com/ccaa/2014/03/26/catalunya/1395861743_781854.html.
- . 2015a. 'Opinió n | Urbanismo catalí n, fin de ciclo'. *El PaÍ s*, 26 Μάρτιος 2015, τμ. Catalunya. https://elpais.com/ccaa/2015/03/25/catalunya/1427316128_189648.html.
- . 2015b. 'Tribuna | Post-modelo Barcelona'. *El PaÍ s*, 6 Σεπτέμβριος 2015, τμ. Catalunya. https://elpais.com/ccaa/2015/09/05/catalunya/1441471404_116226.html.
- Moreno, Louis. 2014. 'The urban process under financialised capitalism'. *City* 18 (3): 244–68. <https://doi.org/10.1080/13604813.2014.927099>.
- Mossberger, Karen. 2009. 'Urban Regime Analysis'. Στο *Theories of Urban Politics*, επιμέλεια Jonathan S Davies και David L Imbroscio. Los Angeles: Sage.
- Moulaert, Frank, Flavia Martinelli, Sara Gonzí lez, και Erik Swyngedouw. 2007. 'Introduction: Social Innovation and Governance in European Cities Urban Development Between Path Dependency and Radical Innovation'. *European Urban and Regional Studies* 14 (3): 195–209. <https://doi.org/10.1177/0969776407077737>.
- Narefsky, Karen. 2013. 'Trickle-down Gentrification'. *Jacobin*. 31 Δεκέμβριος 2013. <http://jacobinmag.com/2013/12/trickle-down-gentrification/>.
- Natchez, Peter B., και Irvin C. Bupp. 1973. 'Policy and Priority in the Budgetary Process'. *American Political Science Review* 67 (3): 951–63. <https://doi.org/10.2307/1958637>.
- Navarro, V. 1997. 'The decline of Spanish social democracy 1982–1996'. Στο *Socialist Register*, επιμέλεια L Panitch. London: Merlin.
- Nel-lo, Oriol. 2010. 'The challenges of urban renewal. Ten lessons from the Catalan experience'. *AnÁ lise Social* 45 (197): 685–715.
- Nozick, Robert. 1994. *The Nature of Rationality*. First Paperback Printing edition. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Observatori de Barcelona. 2011. 'Informe 2011'. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- O-HB. 2019. O-HB Team (Interview).
- Olles, Albert. 2008. 'Urbanismo y movilidad centran las quejas de los barceloneses'. *elPeriodico*. 17 Ιανουάριος 2008. <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20080117/urbanismo-y-movilidad-centran-las-quejas-de-los-barceloneses-67858>.
- Ong, Aihwa. 2007. 'Neoliberalism as a Mobile Technology'. *Transactions of the Institute of British Geographers* 32 (1): 3–8. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2007.00234.x>.
- Oosterlynck, Stijn, και Sara Gonzí lez. 2013. 'Don't Waste a Crisis': Opening up the City Yet Again for Neoliberal Experimentation'. *International Journal of Urban and Regional Research* 37 (3): 1075–82. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12064>.
- Orr, Kevin. 2009. 'Local government and structural crisis: an interpretive approach'. *Policy & Politics* 37 (1): 39–55. <https://doi.org/10.1332/147084408X349747>.
- Orriols, Lluís, και Guillermo Cordero. 2016. 'The Breakdown of the Spanish Two-Party System: The Upsurge of Podemos and Ciudadanos in the 2015 General Election'. *South European Society and Politics* 21 (4): 469–92. <https://doi.org/10.1080/13608746.2016.1198454>.
- Orueta, Fernando Dí az, και Joan Subirats. 2015. 'Crisis y polí ticas urbanas en las grandes ciudades españó las: incertidumbres, potencialidades y propuestas ante el nuevo escenario urbano'. *Quid* 16. *Revista del Á rea de Estudios Urbanos* 0 (5): 1–4.
- Page, Professor Edward C., και Prof Michael Goldsmith, επιμ. 1987. *Central and Local Government Relations: A Comparative Analysis of Western European Unitary States*. London ; Beverly Hills: SAGE Publications.

- Pagliarin, Sofia. 2004. 'Territorial dispersion patterns of residential areas. Urban sprawl as an outcome of multi-scalar territorial governance processes of land bargaining in the Barcelona and Milan metropolitan regions'. KU Leuven.
- Pagonis, Athanasios. 2013. 'The evolution of metropolitan planning policy in Athens over the last three decades: Linking shifts in the planning discourse with institutional changes and spatial transformation'. Στο . Skiathos: University of Thessaly.
- Palomera, Jaime. 2014. 'How Did Finance Capital Infiltrate the World of the Urban Poor? Homeownership and Social Fragmentation in a Spanish Neighborhood'. *International Journal of Urban and Regional Research* 38 (1): 218–35. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12055>.
- . 2018. Palomera Jaime (Interview).
- Pappas, Takis S. 2013. 'Why Greece Failed'. *Journal of Democracy* 24 (2): 31–45. <https://doi.org/10.1353/jod.2013.0035>.
- Parcerisa, Josep. 2013. 'Analysis of the modifications to the General Metropolitan Plan'. *Quaderns PDU metropolita* 2.
- Paumgarten, Nick. 2013. 'The Hangover: The euro zone's fourth-largest economy has become its biggest liability'. *The New Yorker*. 25 Φεβρουάριος 2013. <http://www.newyorker.com/magazine/2013/02/25/the-hangover-2>.
- Peck, Jamie. 1996. *Work-Place: The Social Regulation of Labor Markets*. New York: Guilford Press.
- . 2002. 'Political Economies of Scale: Fast Policy, Interscalar Relations, and Neoliberal Workfare'. *Economic Geography* 78 (3): 331–60. <https://doi.org/10.2307/4140813>.
- . 2010. *Constructions of Neoliberal Reason*. Oxford University Press. <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199580576.001.0001/acprof-9780199580576>.
- . 2011. 'Geographies of Policy From Transfer-Diffusion to Mobility-Mutation'. *Progress in Human Geography* 35 (6): 773–97. <https://doi.org/10.1177/0309132510394010>.
- . 2012. 'Austerity urbanism'. *City* 16 (6): 626–55. <https://doi.org/10.1080/13604813.2012.734071>.
- . 2013. 'Explaining (with) Neoliberalism'. *Territory, Politics, Governance* 1 (2): 132–57. <https://doi.org/10.1080/21622671.2013.785365>.
- . 2014. 'Pushing Austerity: State Failure, Municipal Bankruptcy and the Crises of Fiscal Federalism in the USA'. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 7 (1): 17–44. <https://doi.org/10.1093/cjres/rst018>.
- . 2015. 'Cities beyond Compare?' *Regional Studies* 49 (1): 160–82. <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.980801>.
- Peck, Jamie, Nik Theodore, και Neil Brenner. 2009. 'Neoliberal Urbanism: Models, Moments, Mutations'. *SAIS Review of International Affairs* 29 (1): 49–66.
- . 2013. 'Neoliberal Urbanism Redux?' *International Journal of Urban and Regional Research* 37 (3): 1091–99. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12066>.
- Peck, Jamie, και Adam Tickell. 2002. 'Neoliberalizing Space'. *Antipode* 34 (3): 380–404. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00247>.
- PEMB. 1990. 'Barcelona 2000: Economic and Social Strategic Plan'. Ajuntament de Barcelona.
- . 2010. 'Barcelona Vision 2020'. Barcelona: Plan Estratégico Metropolitano de Barcelona.
- Pendall, Rolf, Kathryn A. Foster, και Margaret Cowell. 2010. 'Resilience and Regions: Building Understanding of the Metaphor'. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 3 (1): 71–84. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsp028>.
- Pérez, Jesús M. González. 2007. 'Urban Planning System in Contemporary Spain'. *European Planning Studies* 15 (1): 29–50. <https://doi.org/10.1080/09654310601016481>.
- Peters, B. Guy. 1998. 'Political Institutions, Old and New - Oxford Scholarship'. Στο *A New Handbook*

of *Political Science*, επιμέλεια Robert Goodin και Hans-Dieter Klingemann. UK: Oxford University Press. <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/0198294719.001.0001/acprof-9780198294719-chapter-7>.

———. 2005. *Institutional Theory in Political Science: 2nd Edition*. 2 edition. London ; New York: Bloomsbury Academic.

Peterson, Paul E. 1981. *City Limits*. F First Paperback Edition Used edition. Chicago: University Of Chicago Press.

Petrakos, George, και Yannis Psycharis. 2016. 'The Spatial Aspects of Economic Crisis in Greece'. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 9 (1): 137–52. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsv028>.

Pettas, D. 2017. 'The production of space under conflict conditions'. Στο *Athens Social Atlas. Digital compendium of texts and visual material*, επιμέλεια Thomas Maloutas και S Spyrellis. <http://www.athenssocialatlas.gr/en/article/space-under-the-condition-of-conflict/>.

Pickvance, Christopher. 1995. 'Marxist Theories of Urban Politics'. Στο *Theories of Urban Politics*, επιμέλεια David Judge, Gerry Stoker, και Harold Wolman. SAGE.

———. 2011. 'The Limits of Neoliberalism: Is the Concept of Neoliberalism Helpful in the Study of Urban Policy?'. Στο *Neoliberal Urbanism and Its Contestations: Crossing Theoretical Boundaries*, επιμέλεια Jenny Kunkel και Margit Mayer, 1 edition. Houndmills, Basingstoke Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan.

Pierre, Jon, επιμ. 1998. *Partnerships in Urban Governance: European and American Experiences*. 1998 edition. Houndmills, Basingstoke, Hampshire : New York: Palgrave Macmillan.

———. 1999. 'Models of Urban Governance: The Institutional Dimension of Urban Politics'. *Urban Affairs Review* 34 (3): 372–96. <https://doi.org/10.1177/10780879922183988>.

———. 2005. 'Comparative Urban Governance: Uncovering Complex Causalities'. *Urban Affairs Review* 40 (4): 446–62. <https://doi.org/10.1177/1078087404273442>.

Pike, Andy, Stuart Dawley, και John Tomaney. 2010. 'Resilience, Adaptation and Adaptability'. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 3 (1): 59–70. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsq001>.

Piñol, Íngels. 2012. 'El Gobierno y Cataluña a discrepan sobre el plan de ajuste de la Generalitat'. *El País*, 19 Απρίλιος 2012, τη. Catalunya. https://elpais.com/ccaa/2012/04/19/catalunya/1334836460_813542.html.

Pinson, Gilles, και Christelle Morel Journal. 2016. 'The Neoliberal City – Theory, Evidence, Debates'. *Territory, Politics, Governance* 4 (2): 137–53. <https://doi.org/10.1080/21622671.2016.1166982>.

———. 2017. *Debating the Neoliberal City*. Edici3n: 1. London ; New York, NY: Routledge.

Pinson, Gilles, και Christelle Morel Journal. 2016. 'Beyond Neoliberal Imposition: State–Local Cooperation and the Blending of Social and Economic Objectives in French Urban Development Corporations'. *Territory, Politics, Governance* 4 (2): 173–95. <https://doi.org/10.1080/21622671.2016.1153512>.

Porta, Donatella della. 2015. *Social Movements in Times of Austerity: Bringing Capitalism Back Into Protest Analysis*. 1 edition. Cambridge, UK ; Malden, MA: Polity.

Porter, Libby, και Kate Shaw. 2013. *Whose Urban Renaissance?: An International Comparison of Urban Regeneration Strategies*. 1 edition. S.l.: Routledge.

Poulios, Dimitris, και Thanos Andritsos. 2016. 'Urban Politics towards a New Paradigm? Reflections on the Crisis–Driven Regulatory Reforms in Greece'. Στο *Urban Austerity: Impacts of the Global Financial Crisis on Cities in Europe*, επιμέλεια Barbara Schönig και Sebastian Schipper. Theater Der Zeit.

Poulios, Dimitris, Eleni Triantafylloupoulou, και John Sayas. 2013. 'Crisis and the collapse of the Welfare State: The different facets of solidarity'. Στο *RC21 Conference 2013: Resourceful Cities*. Berlin: Humbolt University.

Pradel, Marc. 2016. *Catalunya, xarxa de ciutats: el municipalisme de Pasqual Maragall i la seva influència en la governança de Catalunya*. Fundació Catalunya Europa.

- Psycharis, Yannis, Dimitris Kallioras, και Panagiotis Pantazis. 2014. 'Economic crisis and regional resilience: detecting the 'geographical footprint' of economic crisis in Greece'. *Regional Science Policy & Practice* 6 (2): 121–41. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12032>.
- Punter, John. 2009. *Urban Design and the British Urban Renaissance*. 1 edition. London ; New York: Routledge.
- Radaelli, Claudio M. 2000. 'Policy Transfer in a European Union: Institutional Isomorphism as a Source of Legitimacy'. *Governance* 13 (1): 25.
- Recio, Judith. 2019. Recio Judith (Interview).
- Reese, Laura A., Gary Sands, και Mark Skidmore. 2014. 'Memo from Motown: Is Austerity Here to Stay?' *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 7 (1): 99–118. <https://doi.org/10.1093/cjres/rst037>.
- Rico, Guillem. 2012. 'The 2010 Regional Election in Catalonia: A Multilevel Account in an Age of Economic Crisis'. *South European Society and Politics* 17 (2): 217–38. <https://doi.org/10.1080/13608746.2011.589140>.
- Rico, Guillem, και Robert Liñeira. 2014. 'Bringing Secessionism into the Mainstream: The 2012 Regional Election in Catalonia'. *South European Society and Politics* 19 (2): 257–80. <https://doi.org/10.1080/13608746.2014.910324>.
- Ríos, Pere. 2015. 'Entrevista | Colau: "Convergència operaba en Barcelona como una mafia"'. *El País*, 17 Μάιος 2015, τη. Catalunya. https://elpais.com/ccaa/2015/05/17/catalunya/1431880183_322479.html.
- Rodgers, Scott, Clive Barnett, και Allan Cochrane. 2014. 'Where Is Urban Politics?' *International Journal of Urban and Regional Research* 38 (5): 1551–60. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12143>.
- Rodon, Toni, και Marí a José Hierro. 2016. 'Podemos and Ciudadanos Shake up the Spanish Party System: The 2015 Local and Regional Elections'. *South European Society and Politics* 21 (3): 339–57. <https://doi.org/10.1080/13608746.2016.1151127>.
- Rodríguez Álvarez, Joaquín. 2015. 'Rethinking Barcelona: Changes Experienced as a Result of Social and Economic Crisis'. Στο *Cities in Crisis: Socio-Spatial Impacts of the Economic Crisis in Southern European Cities*, επιμέλεια Jörg Knieling και Frank Othengrafen, 1 edition, 287–99. London ; New York: Routledge.
- Rolnik, Raquel. 2013. 'Late Neoliberalism: The Financialization of Homeownership and Housing Rights'. *International Journal of Urban and Regional Research* 37 (3): 1058–66. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12062>.
- Roy, Ananya. 2003. 'Paradigms Of Propertied Citizenship: Transnational Techniques of Analysis'. *Urban Affairs Review* 38 (4): 463–91. <https://doi.org/10.1177/1078087402250356>.
- Royo, Sebastián. 2009a. 'After the Fiesta: The Spanish Economy Meets the Global Financial Crisis'. *South European Society and Politics* 14 (1): 19–34. <https://doi.org/10.1080/13608740902995828>.
- . 2009b. 'Reforms Betrayed? Zapatero and Continuities in Economic Policy'. *South European Society and Politics* 14 (4): 435–51. <https://doi.org/10.1080/13608740903503837>.
- . 2013. 'How Did the Spanish Financial System Survive the First Stage of the Global Crisis?' *Governance* 26 (4): 631–56. <https://doi.org/10.1111/gove.12000>.
- . 2014. 'Institutional Degeneration and the Economic Crisis in Spain'. *American Behavioral Scientist*, Μάιος. <https://doi.org/10.1177/0002764214534664>.
- Sabaté, Joaquim. 2018. Joaquim Sabaté (Interview).
- Salmon, Keith. 2010. 'Boom to Bust Reconstructing the Spanish Economy'. Text. 1 Δεκέμβριος 2010. https://doi.org/info:doi/10.1386/ijis.23.2.83_1.
- Samarinis, Paschalis, Evangelia Chatzikonstantinou, και Dimitra Spanou. 2011. 'The centre of Athens "in Crisis": in search of critical approaches and alternative practices'. Στο . Frankfurt, Germany: ICCG.
- Santamouris, Mathew, John A. Paravantis, Dimitra Founda, Dionysia Kolokotsa, Panagiota

- Michalakakou, Agis M. Papadopoulos, Nikoletta Kontoulis, κ.ά. 2013. 'Financial crisis and energy consumption: A household survey in Greece'. *Energy and Buildings* 65 (Οκτώβριος): 477–87. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2013.06.024>.
- Santos, B.S. 1988. *O Estado e a Sociedade em Portugal*. Afrontamento. Porto.
- Saunders, Peter. 1986. *Social Theory and the Urban Question*. London: Taylor & Francis e-Library.
- Savage, Michael, και Alan Warde. 1993. *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. Macmillan.
- Savini, Federico, και Manuel B. Aalbers. 2015. 'The De-Contextualisation of Land Use Planning through Financialisation: Urban Redevelopment in Milan'. *European Urban and Regional Studies*, Ιούλιος, 0969776415585887. <https://doi.org/10.1177/0969776415585887>.
- Savitch, H. V., David Collins, Daniel Sanders, και John P Markham. 1993. 'Ties That Bind: Central Cities, Suburbs, and the New Metropolitan Region'. *Economic Development Quarterly* 7 (4): 341–57. <https://doi.org/10.1177/089124249300700403>.
- Savitch, H. V., και Paul Kantor. 2004. *Cities in the International Marketplace: The Political Economy of Urban Development in North America and Western Europe*.
- Savitch, H. V., και Ronald Vogel. 2009. 'Regionalism and Urban Politics'. Στο *Theories of Urban Politics*, επιμέλεια Jonathan S Davies και David L Imbroscio. Los Angeles: Sage.
- Sayas, John P. 2004. 'An exploration of the social and spatial division of labour in the Athenian urban space'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 113 (113): 167–206. <https://doi.org/10.12681/grsr.9357>.
- Sayer, Andrew. 1999. 'Long Live Postdisciplinary Studies! Sociology and the curse of disciplinary parochialism/imperialism'. UK: Department of Sociology, Lancaster University.
- Schönig, Barbara, και Sebastian Schipper, επιμ. 2016. *Urban Austerity: Impacts of the Global Financial Crisis on Cities in Europe*. Theater Der Zeit.
- Scott, Allen J., και Michael Storper. 2015. 'The Nature of Cities: The Scope and Limits of Urban Theory'. *International Journal of Urban and Regional Research* 39 (1): 1–15. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12134>.
- Serrano, Ivan. 2013. 'Just a Matter of Identity? Support for Independence in Catalonia'. *Regional & Federal Studies* 23 (5): 523–45. <https://doi.org/10.1080/13597566.2013.775945>.
- Serraos, Konstantinos, Evangelos Asprogerakas, και Byron Ioannou. 2009. 'Planning Culture and the Interference of Major Events: The Recent Experience of Athens'. Στο *Planning Cultures in Europe*, επιμέλεια Frank Othengrafen, 1 edition, 205–21. Place of publication not identified: Routledge.
- Serraos, Konstantinos, Thomas Greve, Evangelos Asprogerakas, Dimitrios Balampanidis, και Anastasia Chani. 2015. 'Athens, a Capital in Crisis: Tracing the Socio-Spatial Impacts'. Στο *Cities in Crisis: Socio-Spatial Impacts of the Economic Crisis in Southern European Cities*, επιμέλεια Jörg Knieling και Frank Othengrafen, 1 edition, 170–82. London ; New York: Routledge.
- Sheppard, Eric, και Robert B. McMaster, επιμ. 2004. *Scale and Geographic Inquiry: Nature, Society, and Method*. 1 edition. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Sierra, Lluís, και Enric Juliana. 1991. 'Cara y cruz del urbanismo olímpico: Oriol Bohigas y Víquez Montalbán discrepan sobre el futuro de Barcelona'. *La Vanguardia*, 11 Νοέμβριος 1991.
- Sisternas, Maria. 2019. Maria Sisternas Tussel (Interview).
- Skocpol, Theda. 1985. 'Bringing the State Back in: Strategies of Analysis in Current Research'. Στο *Bringing the State Back In*, επιμέλεια Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer, και Theda Skocpol, 3–43. Cambridge Cambridgeshire ; New York: Cambridge University Press.
- . 1995. *Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in United States*. Reprint edition. Harvard: Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press.
- Skocpol, Theda, και Edwin Amenta. 1986. 'States and Social Policies'. *Annual Review of Sociology* 12 (1): 131–57. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.12.080186.001023>.
- Slater, Tom. 2014. 'The Resilience of Neoliberal Urbanism'. Open Democracy. *OpenDemocracy* (blog).

2014. <http://www.opendemocracy.net/opensecurity/tom-slater/resilience-of-neoliberal-urbanism>.
- Smith, Neil. 2009. 'Í Ciudades después del neoliberalismo? [Cities after neoliberalism?]'. Στο *Después del neoliberalismo: ciudades y caos sistémico [After neoliberalism: cities and systemic chaos]*. Barcelona: Museu d'Art Contemporani de Barcelona and Universitat Autónoma de Barcelona Servei de Publicacions.
- Smith, Neil, και David Harvey. 2008. *Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space*. 3rd edition. Athens: University of Georgia Press.
- Solans, Joan Antoni. 1997. 'Els canvis que el Pla General Metropolità va introduir a la pràctica urbanística. Un balanç'. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona: Territori, estratègies, planejament*, tx. 28: 85–105.
- Solé, Juli Ponce. 2013a. 'Habitatge, dret i crisi econòmica. La modificació de la Llei del dret a l'habitatge operada per la Llei 9/2011 i la suspensió dels llançaments en els processos hipotecaris pel Reial Decret 27/2012, de 15 de novembre'. *Revista jurídica de Catalunya* 112 (1): 93–111.
- . 2013b. 'L'efectivitat del dret a l'habitatge a Catalunya i el paper del dret urbanístic: esperances en ple drama?' *Revista catalana de dret públic*, tx. 46: 135–59.
- Souliotis, Nikos. 2013. 'Athens and the Politics of the Sovereign Debt Crisis'. Στο *Cities and Crisis: New Critical Urban Theory*, επιμέλεια Kuniko Fujita. London: SAGE.
- Souliotis, Nikos, και Alexandri. 2016. 'From embedded to uncompromising neoliberalism: Competitiveness policies and European Union interscalar relations in the case of Greece'. *European Urban and Regional Studies* 24 (3): 227–40.
- Souliotis, Nikos, και Giorgos Kandyliis. 2013. 'Urban Politics in Athens in the age of the crisis'. Στο *Changes and Definitions of Space in Greek Crisis*. Volos, Greece: University of Thessaly [in Greek].
- Souliotis, Nikos, John Sayas, και Thomas Maloutas. 2014. 'Megaprojects, neoliberalization, and state capacities: assessing the medium-term impact of the 2004 Olympic Games on Athenian urban policies'. *Environment and Planning C: Government and Policy* 32.
- Stavrakakis, Yannis, και Giorgos Katsambekis. 2014. 'Left-wing populism in the European periphery: the case of SYRIZA'. *Journal of Political Ideologies* 19 (2): 119–42. <https://doi.org/10.1080/13569317.2014.909266>.
- Stoker, Gerry. 1998. 'Theory and Urban Politics'. *International Political Science Review / Revue internationale de science politique* 19 (2): 119–29.
- Stone, Clarence N. 1989. *Regime Politics: Governing Atlanta, 1946–1988*. 1st US-1st Printing edition. Lawrence, Kan: University Press of Kansas.
- . 2015. 'Reflections on Regime Politics: From Governing Coalition to Urban Political Order'. *Urban Affairs Review* 51 (1): 101–37. <https://doi.org/10.1177/1078087414558948>.
- Stone, Clarence N., και Heywood T. Sanders, επιμ. 1987. *The Politics of Urban Development*. UK ed. edition. Lawrence, Kan: University Press of Kansas.
- Storper, Michael. 1997. *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. New York: The Guilford Press.
- . 2016. 'The Neo-liberal City as Idea and Reality'. *Territory, Politics, Governance* 4 (2): 241–63. <https://doi.org/10.1080/21622671.2016.1158662>.
- Stücklin, Mark. 2017. 'Barcelona takes lion's share of the Spanish Golden Visa market'. Spanish Property Insight. 15 Ιούλιος 2017.
- Suarez, Javier. 2010. 'The Spanish Crisis: Background and Policy Challenges'. SSRN Scholarly Paper ID 1640986. Rochester, NY: Social Science Research Network. <https://papers.ssrn.com/abstract=1640986>.
- Sudjic, Deyan. 2008. 'Keeping cities alive - Opinion - theage.com.au'. The Age. 2008. <http://www.theage.com.au/news/opinion/keeping-cities-alive/2008/05/12/1210444333686.html>.
- Swyngedouw, E. 1997. 'Neither Global Nor Local: ?Glocalization? and the Politics of Scale'. In: *Spaces*

- of Globalization: Reasserting the Power of the Local. New York/London: Guilford/Longman; 1997. p. 137-166. 1997. <https://www.escholar.manchester.ac.uk/uk-ac-man-scw:87987>.
- Tabb, William K. 2014. 'The wider context of austerity urbanism'. *City* 18 (2): 87-100. <https://doi.org/10.1080/13604813.2014.896645>.
- Taibo, Carlos. 2013. 'The Spanish Indignados: A Movement with Two Souls'. *European Urban and Regional Studies* 20 (1): 155-58. <https://doi.org/10.1177/0969776412459846>.
- Theodorou, Maria. 2013. Θεωδώρα Μαρία (Interview) Συνέντευξη Dimitris Poullos.
- Tomàs, Mariona. 2017. *Governar la Barcelona real Pasqual Maragall i el dret a la ciutat metropolitana*. Barcelona: Fundació Catalunya Europa.
- Torrens Mèlich, Lluís. 2018. Torrens Mèlich Lluís (Interview).
- Triantafyllopoulou, Eleni, και John Sayas. 2012. 'Neighbourhoods fighting crisis'. Στο *IIPPE Conference*. Paris.
- Trias, Xavier. 2014. 'Presentation'. Στο *White Paper: Barcelona, the Capital of a New State*, επιμέλεια Barcelona City Council, 13-14. Barcelona: Barcelona City Council.
- Trullén, Joan. 1997. 'Factors territorials de competitivitat de la Regió Metropolitana de Barcelona'. *Revista Econòmica de Catalunya*, tx. 34: 34-51.
- . 2014. 'The 'Barcelona, City of Knowledge' project and 22@ Barcelona'. *Revista Econòmica de Catalunya*, tx. 64: 18-27.
- Trullén, Joan, και Vittorio Galletto. 2017. 'Inclusive growth from an urban perspective: a challenge for the metropolis of the 21st century'. *IERMB Working Paper in Economics* 17 (1).
- Trullén, Joan, Josep Lladós, και Boix Rafael. 2002. 'Economía del conocimiento, ciudad y competitividad'. *Investigaciones Regionales*, 139-61.
- Trullén, Joan, Sebastià Sarasa, και Sergio Porcel i Lara Navarro-Varas. 2013. 'L'impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya. Primers resultats de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011'. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona: Territori, estratègies, planejament*, tx. 56.
- Trullén Thomas, Joan. 2018. Trullén Thomas Joan (Interview).
- Veltz, P. 2000. 'European Cities in the World Economy'. Στο *Cities in Contemporary Europe*, επιμέλεια Patrick Le Galès Edited by Arnaldo Bagnasco, 1-32. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press.
- Venugopal, Rajesh. 2015. 'Neoliberalism as concept'. *Economy and Society* 44 (2): 165-87. <https://doi.org/10.1080/03085147.2015.1013356>.
- Vidal, Guillem. 2018. 'Challenging business as usual? The rise of new parties in Spain in times of crisis'. *West European Politics* 41 (2): 261-86. <https://doi.org/10.1080/01402382.2017.1376272>.
- Vives Tomàs, Antoni. 2017. *Smart*. Barcelona: Arpa Editores.
- Wacquant, Loïc. 2010. 'Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare, and Social Insecurity'. *Sociological Forum* 25 (2): 197-220. <https://doi.org/10.1111/j.1573-7861.2010.01173.x>.
- . 2012. 'Three Steps to a Historical Anthropology of Actually Existing Neoliberalism'. *Social Anthropology* 20 (1): 66-79. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8676.2011.00189.x>.
- Walliser, Martí nez, και Juan Andrés. 2013. 'New urban activism in Spain: reclaiming public space in the face of crises'. *Policy & Politics* 41 (3): 329-50.
- Ward, Kevin. 2010. 'Towards a relational comparative approach to the study of cities'. *Progress in Human Geography* 34 (4): 471-87. <https://doi.org/10.1177/0309132509350239>.
- Ward, Kevin, David Imbroscio, Deborah Martin, Clarence Stone, Robert Whelan, Faranak Miraftab, και Allan Cochrane. 2011. 'Urban Politics: An Interdisciplinary Dialogue'. *International Journal of Urban and Regional Research* 35 (4): 853-71. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2011.01055.x>.

Waters, Malcolm. 2001. *Globalization*. 2nd edition. London ; New York: Routledge.

White, S.K. 2000. 'Taking ontology seriously in political science and political theory'. *PS: Political Science and Politics* 33 (4): 743–48. <https://doi.org/10.2307/420910>.

Wissel, Jens, και Sebastian Wolff. 2017. 'Political Regulation and the Strategic Production of Space: The European Union as a Post-Fordist State Spatial Project'. *Antipode* 49 (1): 231–48. <https://doi.org/10.1111/anti.12265>.

Xavier, Tiana. 2019. Tiana Xavier (Interview).

Young, Ken. 1975. *Essays on the Study of Urban Politics*. UK: Palgrave Macmillan UK. <http://www.palgrave.com/us/book/9781349021352>.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΩΝ

Αρ.	Όνομα	Ειδικότητα	Ημ. Συνέντευξης
ΑΘΗΝΑ			
1	Ζέικου Πόλυ	Πολεοδόμος-Χωροτάκτης, Πρώην Διευθύντρια Χωροταξίας-Πολεοδομίας ΥΠΕΝ	29.12.2015
2	Κλουτσιανιώτη Ράνια	Πολεοδόμος-Χωροτάκτης	1.8.2016
3	Ρωμανός Αριστείδης	Πολεοδόμος-Χωροτάκτης, Διευθυντής Έργων ΔΕΠΟΣ	19.1.2018
4	Οικονόμου Δημήτρης	Καθηγητής Πολεοδομίας – Χωροταξίας Π.Θ	14.9.2017
5	Ευμολπίδης Γιαννης	Πολεοδόμος-Χωροτάκτης, Σύμβουλος του Δήμου Αθηναίων σε θέματα Πολεοδομίας	18.01.2018
6	Ζήφου Μαρία	Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος, Σύμβουλος του ΥΠΕΝ 2015-2019	28.3.2018
7	Στέφανος Μάνος	Υφυπουργός Δημοσίων Έργων (1977-1980), Υπουργός ΧΟΠ (1980-1981)	3.10.2018
8	Μαλούτας Θωμάς	Καθηγητής Κοινωνικής Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	16.4.2019
9	Παπαγιάννης Θύμιος	Πολεοδόμος-Χωροτάκτης, Σύμβουλος Αντώνη Τρίτση	4.8.2019
10	Ψυχογιός Θεοδόσης	Διευθυντής Πολεοδομικού Σχεδιασμού ΥΠΕΝ	7.3.2019
11	Γιαννακούρου Γεωργία	Καθηγήτρια, ΕΚΠΑ	25.6.2019
12	Πυργιωτης Γιάννης	Αθήνα 2004, Πρώην ΓΓ Τουρισμού	24.7.2019
13	Χάικου Ρόν	Corporate Communications Officer HRADF (ΤΑΙΠΕΔ)	29.11.2019
14	Κλαμπατσέα Ρένα	Καθηγήτρια Πολεοδομίας, ΕΜΠ, Πρώην ΓΓ ΥΠΕΝ (2015-2019)	18.10.2019
15	Καλτσά Μαρία	Αρχιτέκτων, Πρώην ΓΓ ΥΠΕΝ (2009-2011), Σύμβουλος Δήμου Αθηναίων (2013-2019)	11.7.2019
16	Ασπρογέρακας Βαγγέλης	Καθηγητής Χωροταξίας Π.Θ , Πρώην σύμβουλος ΥΠΕΝ (2007-2014)	4.9.2019
17	Καμίνης Γιώργος	Δήμαρχος Αθηναίων 2011-2019	11.11.2019
18	Στρατηγάκη Μαρία	Αντιδήμαρχος Δήμου Αθηναίων 2014-2019	21.11.2019
19	Πολύζος Γιάννης	Καθηγητής ΕΜΠ, Πρώην Διευθυντής ΟΡΣΑ 2009-2012	22.11.2019
20	Τσιτασιάμης Αλέξανδρος	Σύμβουλος Δήμαρχου Πειραιά, ΓΓ Δήμου Αθηναίων	28.11.2019

ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ			
1	Mauro Castro	Researcher - Activist	13.9.2017
2	Jaime Palomera	Researcher, Spokesperson Sindicat de Llogaters	16.1.2018
3	Marisol (Soledad) Garcia Cabeza	Professor of Sociology, University of Barcelona	13.9.2017
4	Albert Arias	Director Pla Turisme 2020, Municipality of Barcelona	16.1.2018
5	Lluís Torrens Mèlich	Director de Serveis de Planificació i Innovació, Municipality of Barcelona	16.1.2018
6	Joaquim Sabaté	Architect, Professor ETSAB	16.1.2018
7	Joan Trullén Thomas	Professor AUB, Former Director of IERMB	29.11.2017
8	Melissa Garcia Lamarca	Researcher - Activist	13.9.2017
9	Jaume Artigues-Roman Ceano	Barcelona en Comú, Residents Association	13.9.2017
10	Font Ferrer	Architect, Consultant on Urban Innovation in Municipality of Barcelona	12.11.2017
11	Luis Falcon	Urban Planner, Tourism consultant Generalitat	16.12.2019
12	David Bravo	Architect, Consultant on issues regarding gentrification, Municipality of Barcelona	12.7.2017
13	Javier Buron Cuadrado	Gerente de Vivienda del Ayuntamiento de Barcelona	27.4.2019
14	Josep Bohigas	Director Barcelona Regional	5.3.2019
15	O-HB Team	Housing Observatori of Barcelona	5.3.2019
16	Maria Sisternas	Architect, Project Manager Municipality of Barcelona (2011-2014)	10.2.2019
17	Judith Recio	Architect, AMB, PDU Team	24.10.2019
18	Xavier Tiana	AMB International Relations	24.10.2019
19	Oriol Estela Barnet	Coordinator PEMB since 2015	12.5.2019
20	Albert Civit	Architect, Manager Habitat Urban Municipality of Barcelona (2012-2014), Director of Institut Català del Sol	20.12.2019

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΘΗΝΑ-ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ 2008-2019

Α/Α ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ*	ΗΜ.	ΦΟΡΕΑΣ	ΘΕΜΑΤΙΚΗ
1 Llei 18/2007 del dret a l'habitatge	2007	Generalitat de Catalunya	Κατοικία
2 Pacte Nacional peral'Habitatge 2007-2016	2007	Generalitat de Catalunya	Κατοικία
3 Hotel W	2008	Port de Barcelona	Τουρισμός
4 El Prat T1 Terminal	2009	Aena	Υποδομές
5 Barcelona Vision 2020	2010	Plan Estratégico Metropolitano de Barcelona (PEMB)	Στρατηγικός Σχεδιασμός
6 Ίδρυση Area Metropolitana de Barcelona (AMB)	2010	Generalitat de Catalunya	Αστική Διακυβέρνηση
7 Pla territorial metropolitana de Barcelona	2010	Generalitat de Catalunya	Χωρικός Σχεδιασμός
8 Reforma de la Diagonal	2010	Ajuntament de Barcelona	Ανάπλαση
9 Pla Estratègic de Turisme 2010-2015	2010	Ajuntament de Barcelona	Τουρισμός
10 Placa de les Glories	2011	Ajuntament de Barcelona	Δημόσιος Χώρος
11 tinènciad'alcaldia d 'Hàbitat Urbà	2012	Ajuntament de Barcelona	Αστική Διακυβέρνηση
12 Ίδρυση Barcelona Mobile World Capital	2012	Ajuntament de Barcelona	Διεθνές Γεγονός
13 Ανάπτυξη της πλατφόρμας City Protocol	2012	Ajuntament de Barcelona	Αστική Διακυβέρνηση
14 Smart City Expo World Congress	2012	Fira de Barcelona	Αστική Διακυβέρνηση
15 Blau@Ictinea	2012	Ajuntament de Barcelona	Αστική Ανάπτυξη
16 Pla Empenta	2012	Ajuntament de Barcelona	Κατοικία
17 Pla 100X1000	2012	Ajuntament de Barcelona	Κατοικία
18 Pla de Microubanizations	2012	Ajuntament de Barcelona	Δημόσιος Χώρος
19 Pla BUIITS	2012	Ajuntament de Barcelona	Δημόσιος Χώρος
20 Pla del Verd i de la Biodiversitat 2012-2020	2012	Ajuntament de Barcelona	Πράσινο
21 Pla Director de les TIC	2012	Ajuntament de Barcelona	Εξυπνες Υποδομές
22 Disseny Hub Barcelona Museo i Museo del Disseny	2012	Ajuntament de Barcelona	Κοινωνικές Υποδομές

K1 ΣΥΝΑΦΕΙΑ
K2 ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ
K3 ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΑΡΚΕΙΑ
K4 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ
K5 ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑ
K6 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

*Ως Πολιτικές ορίζονται έργα, νομοσχεδια, μελέτες, προγράμματα, στρατηγικά σχέδια κ.α. που έχουν χωρική διασπαση ή επηρεάζουν τους θεσμούς διακυβέρνησης

ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ

K1	K2	K3	K4	K5	K6	ΒΑΘΜ.
5	5	1	5	1	1	3.0
5	5	1	5	1	2	3.2
3	2	5	5	5	5	4.2
5	2	5	5	5	5	4.5
2	4	3	1	3	1	2.3
5	5	3	3	5	5	4.3
5	5	3	5	4	2	4.0
3	5	5	1	3	0	2.8
3	3	2	2	3	1	2.3
5	5	5	5	5	3	4.7
5	3	5	5	5	5	4.7
5	3	5	5	5	5	4.7
3	2	5	3	5	5	3.8
5	2	5	5	3	2	3.7
1	1	5	1	1	0	1.5
5	2	3	1	3	3	2.8
5	3	5	3	4	2	3.7
5	5	5	5	3	4	4.5
5	3	5	4	3	4	4.0
5	5	5	5	3	4	4.5
5	3	5	3	3	4	3.8
3	4	4	5	3	5	4.0

A/A ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	ΗΜ.	ΦΟΡΕΑΣ	ΘΕΜΑΤΙΚΗ
23 Marina del Prat Vermell	2012	Ajuntament de Barcelona	Αστική Ανάπτυξη
24 Smart City Campus στην @22	2013	Ajuntament de Barcelona	Αστική Ανάπτυξη
25 ίδρυση Barcelona Global	2013	ιδιωτικός τομέας	Αστική Διακυβέρνηση
26 One Ocean Port Vell	2013	Ajuntament de Barcelona	Τουρισμός
27 Plan de Usos de Ciutat Vella	2013	Ajuntament de Barcelona	Τουρισμός
28 Ordenanca de Terraces	2013	Ajuntament de Barcelona	Δημόσιος Χώρος
29 Regulació habitatges d'ús turístic	2014	Ajuntament de Barcelona	Τουρισμός
30 Superilles	2014	Ajuntament de Barcelona	Δημόσιος Χώρος
31 Pla de Foment de la Bicicleta	2014	Ajuntament de Barcelona	Κινητικότητα
32 Nova Xarxa d'Autobus	2014	Ajuntament de Barcelona	Κινητικότητα
33 Corredor Verd Ciutadella-Collserola	2014	Ajuntament de Barcelona	Πράσινο
34 Projecte Vincles	2014	Ajuntament de Barcelona	Εξυπνες Υποδομές
35 Xarxa d'Ateneus de Fabricacio	2014	Ajuntament de Barcelona	Εξυπνες Υποδομές
36 Pla d'Energies Centralizades	2014	Ajuntament de Barcelona	Εξυπνες Υποδομές
37 Born Centre Cultural	2014	Ajuntament de Barcelona	Κοινωνικές Υποδομές
38 Estudi dels impactes del canvi climàtic a Barcelona	2015	Barcelona Regional	Πράσινο
39 Pla el Dret a l'Habitatge de Barcelona 2016-2025	2016	Ajuntament de Barcelona	Κατοίκα
40 Pla director Urbanístic Metropolità (PDU)	2016	AMB	Χωρικός Σχεδιασμός
41 Agenda Besòs	2016	Barcelona Regional	Χωρικός Σχεδιασμός
42 Pla Turisme 2020	2017	Ajuntament de Barcelona	Τουρισμός
43 Pla Especial Urbanístic d'Allotjaments Turístics (PEUAT)	2017	Ajuntament de Barcelona	Τουρισμός
44 Συγκρότηση Unitat Contra l'Exclusió Residencial (UCER)	2017	Ajuntament de Barcelona	Κατοίκα
45 Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona (O-HB)	2017	Ajuntament de Barcelona	Κατοίκα
46 PEMB 2030	2017	PEMB	Οικονομία

K1	K2	K3	K4	K5	K6	BAOM.
4	2	3	3	3	3	3.0
2	2	3	3	3	2	2.5
5	1	5	3	3	4	3.5
2	1	5	1	3	3	2.5
3	4	5	1	2	2	2.8
3	4	5	3	3	3	3.5
5	4	2	3	3	3	3.3
5	5	5	5	4	5	4.8
5	4	5	5	4	3	4.3
5	3	5	5	3	4	4.2
5	3	3	4	3	1	3.2
5	3	5	3	5	4	4.2
5	5	3	3	3	5	4.0
5	3	3	2	3	3	3.2
5	3	5	5	5	5	4.7
5	5	3	5	4	2	4.0
5	5	3	5	2	3	3.8
5	5	5	5	3	5	4.7
5	5	5	5	3	3	4.3
5	5	4	5	3	3	4.2
5	5	5	5	2	1	3.8
5	5	5	3	3	2	3.8
5	5	5	5	5	5	5.0
3	5	3	5	3	3	3.7

Α/Α ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	ΗΜ.	ΦΟΡΕΑΣ	ΘΕΜΑΤΙΚΗ
47 Pla Litoral	2017	Barcelona Regional	Χωρικός Σχεδιασμός
48 Ίδρυση Housing Metròpolis Barcelona SA	2018	Ajuntament de Barcelona	Κατοίκα
49 Pla dels Barris de Barcelona	2018	Ajuntament de Barcelona	Αστική Ανάπτυξη
50 Rondes Barcelona. Present i futur	2019	Barcelona Regional	Χωρικός Σχεδιασμός

Α/Α ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	ΗΜ.	ΦΟΡΕΑΣ	ΘΕΜΑΤΙΚΗ
1 ίδρυση Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ) 2876/7.10.2009	2009	Ελληνική Κυβέρνηση	Αστική Διακυβέρνηση
2 Πρόγραμμα διπλής ανάπλασης στις περιοχές του Βοτανικού και της Λεωφόρου Αλεξάνδρας	2010	Δήμος Αθηναίων	Αστική Ανάπτυξη
3 Μελέτη – Έρευνα της υφιστάμενης κατάστασης στην περιοχή Γεράνι	2010	ΥΠΕΚΑ	Δημόσιος Χώρος
4 «Προγράμματος Καλλικράτης» ν.3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης- Πρόγραμμα Καλλικράτης»	2010	Υπουργείο Εσωτερικών	Αστική Διακυβέρνηση
5 ίδρυση Επενδύστε στην Ελλάδα Α.Ε. (Invest in Greece) ν.3894/2010	2010	ΥΠ. ΟΙΚ	Αστική Διακυβέρνηση
6 Ίδρυση Πράσινου Ταμείου ν.3894/2010	2010	ΥΠΕΝ	Αστική Διακυβέρνηση
7 Αθήνα-Αττική 2014	2010	ΥΠΕΚΑ	Χωρικός Σχεδιασμός
8 Πρόγραμμα Αθήνα Χ4	2010	ΥΠΕΝ	Δημόσιος Χώρος
9 Πρόγραμμα Στρατηγικών Αναπλάσεων σε πυκνοδομημένες περιοχές κατοικίας / μικτών χρήσεων	2011	ΥΠΕΚΑ - ΟΡΣΑ	Δημόσιος Χώρος
10 Προεδρικό Διάταγμα για την προστασία του Υμηττού και των Μητροπολιτικών Πάρκων Γουδή – Ιλισίων	2011	ΥΠΕΝ	Πράσινο
11 Ίδρυση Ελληνικό Α.Ε	2011	ΥΠ. ΟΙΚ	Αστική Ανάπτυξη
12 Ίδρυση Εταιρεία Ακινήτων Δημοσίου Ανώνυμη Εταιρεία» (ΕΤΑΔ Α.Ε.) Δ6Α 1162069 ΕΞ 2011	2011	ΥΠ. ΟΙΚ	Αστική Ανάπτυξη
13 ίδρυση Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου (ΤΑΙΠΕΔ)	2011	ΥΠ. ΟΙΚ	Αστική Διακυβέρνηση

K1	K2	K3	K4	K5	K6	ΒΑΘΜ.
5	4	3	4	3	3	3.7
5	5	3	5	2	2	3.7
5	3	4	5	5	5	4.5
5	4	5	5	3	2	4.0

ΑΘΗΝΑ

K1	K2	K3	K4	K5	K6	ΒΑΘΜ.
5	2	3	5	3	4	3.7
3	2	2	2	2	0	1.8
4	3	2	2	1	0	2.0
5	2	2	5	2	3	3.2
5	2	3	5	2	2	3.2
5	2	2	5	2	3	3.2
5	4	2	2	2	2	2.8
5	4	2	5	2	0	3.0
5	2	2	2	2	0	2.2
5	3	1	2	2	1	2.3
3	1	3	3	3	2	2.5
5	2	3	3	2	3	3.0
5	1	3	4	4	3	3.3

Α/Α ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	ΗΜ.	ΦΟΡΕΑΣ	ΘΕΜΑΤΙΚΗ
14 Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Δημόσιων Ακινήτων (ΕΣΧΑΔΑ) / Ειδικών Σχεδίων Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων (Ε.Σ.Χ.Α.Σ.Ε.) ν.3986/2011	2011	ΥΠ. ΟΙΚ	Αστική Διακυβέρνηση
15 Ανάπλαση-Διαμόρφωση Λεωφόρου Βασιλίσσης Όλγας	2012	ΕΑΧΑ. Α.Ε	Αστική Ανάπτυξη
16 Πρόγραμμα Rethink Athens	2012	Ίδρυμα Ωνάση	Αστική Ανάπτυξη
17 Ενδιάμεσος Φορέας Διαχείρισης (ΕΔΦ) ν.4071/2012	2012	Δήμος Αθηναίων	Αστική Διακυβέρνηση
18 Ίδρυση Παράκτιο Μέτωπο Α.Ε.	2013	ΥΠ. ΟΙΚ	Αστική Διακυβέρνηση
19 Πρόγραμμα συνΑθηνά	2013	Δήμος Αθηναίων	Κοινωνική Συνοχή
20 Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Αττικής ν.4277/2014	2014	ΥΠΕΚΑ	Χωρικός Σχεδιασμός
21 Ανάπλαση Φαληρικού Όρμου	2014	Περιφέρεια Αττικής	Αστική Ανάπτυξη
22 Κατάργηση ΟΡΣΑ, ΕΑΧΑ Α.Ε ν. 4250/2014	2014	ΥΠΕΣ	Αστική Διακυβέρνηση
23 Χωροταξική και πολεοδομική μεταρρύθμιση - Βιώσιμη ανάπτυξη ν.4269/2014	2014	ΥΠΕΚΑ	Χωρικός Σχεδιασμός
24 ίδρυση Athens Partnership	2014	Δήμος Αθηναίων	Αστική Διακυβέρνηση
25 σύμπραξη «Αθήνα-Πρωτεύουσα Αλληλεγγύης»	2015	Δήμος Αθηναίων	Κοινωνική Συνοχή
26 Αναβάθμιση και Προβολή του Πάρκου Περιβαλλοντικής Ευαισθητοποίησης "Αντώνης Τρίτσης"	2016		Αστική Ανάπτυξη
27 Διαγωνισμός ανάπλαση της περιοχής των «Λιπασμάτων» στη Δραπετσώνα	2016	Περιφέρεια Αττικής	Αστική Ανάπτυξη
28 Χωρικός σχεδιασμός - Βιώσιμη ανάπτυξη και άλλες διατάξεις ν.4447/2016	2016	ΥΠΕΚΑ	Χωρικός Σχεδιασμός
29 Φορέας Διαχείρισης Κοινοχρήστων εντός του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού-Αγίου Κοσμά	2016	ΥΠ. ΟΙΚ	Αστική Διακυβέρνηση
30 Ίδρυση Ελληνικής Εταιρείας Συμμετοχών και Περιουσίας (ΕΕΣΥΠ) ν.4389/2016	2016	ΥΠ. ΟΙΚ	Αστική Ανάπτυξη
31 Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης Δήμου Αθηναίων	2016	Δήμος Αθηναίων	Αστική Ανάπτυξη
32 Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης Δήμου Πειραιά	2016	Δήμος Πειραιά	Αστική Ανάπτυξη
33 Πρόγραμμα «Νέα Αθήνα»	2017	Ελληνική Κυβέρνηση	Αστική Ανάπτυξη
34 Αποκατάσταση Διατηρητέου Κτηρίου Δημοτικής Αγοράς Κυψέλης	2017	Δήμος Αθηναίων	Κοινωνικές Υποδομές

K1	K2	K3	K4	K5	K6	BAOM.
5	1	3	5	2	4	3.3
5	2	2	2	2	0	2.2
5	3	1	1	3	1	2.3
4	2	3	4	3	4	3.3
5	2	2	1	2	0	2.0
5	4	3	5	3	4	4.0
3	2	2	3	2	2	2.3
5	2	2	2	3	2	2.7
1	1	1	3	3	2	1.8
4	3	3	3	3	2	3.0
5	1	4	5	2	4	3.5
5	3	4	5	3	4	4.0
5	2	2	2	2	0	2.2
5	3	2	2	2	0	2.3
2	3	3	2	2	1	2.2
5	2	3	3	3	3	3.2
5	2	3	3	3	4	3.3
5	1	3	5	3	4	3.5
5	1	3	5	3	4	3.5
5	0	1	2	1	0	1.5
5	1	3	2	3	3	2.8

A/A ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	ΗΜ.	ΦΟΡΕΑΣ	ΘΕΜΑΤΙΚΗ
35 Ανάπλαση-Επανάχρηση Πύργου Πειραιά	2017		Αστική Ανάπτυξη
36 Σεράφειο Κολυμβητήριο – Αθλητικό και Πολιτιστικό Κέντρο	2017	Δήμος Αθηναίων	Κοινωνικές Υποδομές
37 Στρατηγική Ανθεκτικότητας Δήμου Αθηναίων	2017	Δήμος Αθηναίων	Αστική Διακυβέρνηση
38 Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ)	2017	ΙΣΝ Εθνική Βιβλιοθήκη, Εθνική Λυρική Σκηνή	Υποδομές
39 Ανάδειξη κοίτης Ιλισσού	2018	Ανάπλαση Α.Ε.	Αστική Ανάπτυξη
40 Επανάχρηση προσφυγικών Λ. Αλεξάνδρας	2018	Ανάπλαση Α.Ε.	Αστική Ανάπτυξη
41 Πιλοτικό Πρόγραμμα «Ανάκτηση των Ακινήτων του Ιστορικού Κέντρου της Αθήνας- Αξιοποίηση με όρους κοινωνικής ανταπόδοσης»	2018	Υπ. Εργασίας	Κοινωνικές Υποδομές
42 ΣΟΑ Μητροπολιτικό Πόλο Ελληνικού-Αγ. Κοσμά	2018	ΥΠΕΝ	Αστική Ανάπτυξη
43 Master Plan ΟΛΠ	2018	ΟΛΠ Cosco Group	Υποδομές
44 Πρόγραμμα "Κλεισθένης"	2018	Υπ. Εσ	Αστική Διακυβέρνηση
45 Πρόγραμμα Ανάπλασης Αγ. Διονυσίου Πειραιά	2018	Δήμος Πειραιά	Αστική Ανάπτυξη
46 Πρόγραμμα Λυκαβηττός	2018	Δήμος Αθηναίων	Πράσινο
47 ίδρυση «Ανάπλαση Αθήνας Α.Ε.». ν. 4539/2018	2018	ΥΠΕΝ	Αστική Διακυβέρνηση
48 Δράση «Παρεμβάσεις στην Πόλη»	2018	Δήμος Αθηναίων	Αστική Ανάπτυξη
49 Athens Trigonο - Πρόγραμμα Πιλοτικής Αναβάθμισης του Εμπορικού Τριγώνου του δήμου Αθηναίων	2018	Δήμος Αθηναίων	Αστική Ανάπτυξη
50 Ίδρυση Κέντρων Κοινότητας στους ΟΤΑ	2019	Υπ. Εργ.	Αστική Ανάπτυξη

K1	K2	K3	K4	K5	K6	BAOM.
5	2	2	5	3	3	3.3
5	1	2	4	4	5	3.5
5	5	3	3	3	2	3.5
5	2	4	5	3	5	4.0
1	2	1	1	1	0	1.0
4	2	1	2	2	0	1.8
5	2	2	3	3	2	2.8
5	1	3	3	3	2	2.8
4	1	3	3	2	4	2.8
3	3	2	2	2	2	2.3
5	1	4	5	3	4	3.7
4	4	3	5	3	3	3.7
5	2	3	3	2	1	2.7
5	5	2	5	2	5	4.0
5	4	3	5	3	5	4.2
5	2	2	2	1	1	2.2

